

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**Т. Р. КИЯК
А. М. НАУМЕНКО
О. Д. ОГУЙ**

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

(НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ НАПРЯМ)

ПІДРУЧНИК

*Затверджено
Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів*

УДК 81'25(075)
ББК 81.07я83
К38

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. О. І. Стеріопуло,
д-р філол. наук А. Й. Паславська,
канд. філол. наук О. Ф. Кудіна

*Затверджено Вченою радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
5 березня 2007 року*

Кияк, Т. Р.

К38 Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – 543 с.

ISBN 978-966-439-213-3

Підручник суттєво доповнює дидактичну базу з перекладознавства, насамперед стосовно німецької та української мов, висвітлюючи різні проблеми міжкультурної комунікації. У ньому поєднано перекладознавчу теорію з її практичним спрямуванням. Приклади із творів німецької літератури, газетних і наукових публікацій та фрагменти повсякденних розмов широко ілюструють як загальні теоретичні постулати, так і служать основою для вправ на закріплення перекладацьких навичок. Цікавими і корисними стануть додатки, наведені наприкінці підручника.

Для студентів, аспірантів, викладачів та науковців.

**УДК 81'25(075)
ББК 81.07я83**

**Гриф надано Міністерством освіти і науки України
(лист №1/11-10441 від 22.12.09)**

ISBN 978-966-439-213-3

© Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д., 2009
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2009

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Становлення українського перекладу – необхідна ланка в утвердженні освіти, науки та красною письменства, без яких немислима сьогоднішня Україна.

На глибоке переконання Й.В. Гете, переклад – "один з найбільш важливих і найбільш суттєвих засобів спілкування між людьми". Навіть важко уявити собі, скільки інформації, цілих пластів чужомовної культури, духовного багатства втрачала б світова цивілізація у випадку відсутності перекладу як явища. За умов глобалізації даних процесів роль цього виду інтелектуальної діяльності ще більш зростає, що зумовлено явищами міжнародного інтегрування та кооперування ринкових економік, термінологічного "вибуху", нагромадження фахових мов, активізації міжнародного туризму, гармонізації освітніх стандартів тощо.

В Україні на зламі ХІХ й ХХ ст. під стяги перекладацтва ставали найкращі сили: перекладали поспіль усі письменники – від Куліша, Франка і до модерністів, більшість українських учених та громадських діячів. В Радянській Україні найкращі перекладацькі сили оживили національну мову та чуття причетності до світового культурного розвитку, за що їх і переслідували разом з письменниками-дисидентами.

Не став винятком і новий злам сторіч. Ледве чи хтось сьогодні не бачить у перекладацтві його велетенського оновлювального заряду, однак мало хто достеменно усвідомлює його силу впливу, способи й обсяг дії. Наявні теоретичні розвідки та посібники з питань перекладознавства досі не стали предметом ані фахової, ані громадської дискусії.

За останні роки в Україні різко зросла питома вага іноземних мов. В той час мізерна кількість недержавних видавництв та видавничих програм, які певною мірою зорієнтовані на вкрай необхідну сучасну українську перекладну наукову літературу, не можуть успішно розгорнутися через брак добрих перекладачів. На думку багатьох фахівців, лиховісною нормою стали переклади недосконалі, що тільки тиражують перекладацьке недбальство, залягаючи мертвим книжковим баластом, дискредитують і зарубіжного автора, й українського видавця. Отже, маємо

на сьогодні чимало різних фахівців, котрі здатні читати іноземними мовами, але обмаль тих, які можуть справді якісно перекладати фахову літературу. Маємо чимало здібних неофітів у цій галузі, але обмаль тих, хто захоче в ній залишитися, наосліп здобуваючи майстерність.

Пропонований підручник не становить за мету заповнити всі перекладознавчі проблеми, дати відповіді на всі теоретичні та практичні виклики сучасної науки трансляції. В процесі його написання автори дійшли одностайного висновку про необхідність заснування цілої "Бібліотеки перекладача німецької мови" й активізували вже працю у цьому напрямі в рамках Української спілки германістів вищої школи. Оpubліковано посібник з художнього перекладу, монографія з питань термінотворення, подано до друку посібник з військового перекладу, готуються посібники з науково-технічного перекладу, фахових мов, орфоепічних засад перекладацької риторики тощо. Таким чином, вже через кілька років український загал перекладачів буде озброєний достатньою кількістю дидактичного матеріалу, теоретичною базою та практичними зразками німецько-українського та українсько-німецького перекладу, який би цілком відповідав сучасним вимогам як усного, так і письмового його варіантів.

Даний підручник можна розглядати як виправлене й уточнене видання аналогічної праці тих самих авторів під назвою "Теорія і практика перекладу. Німецька мова" (Вінниця: "Нова книга", 2006 р.). До того ж він доповнений короткою історією перекладу. Вилучено розділ "Фонетичні труднощі перекладу", оскільки він ліг в основу відповідного посібника, який готується до друку.

Ми вдячні читачам за висловлені зауваження, більшість з яких ми намагалися врахувати. Очікуємо на наступні висловлювання точок зору за адресою: м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, кафедра теорії і практики перекладу з німецької мови, проф. Кияку Тарасові Романовичу.

ЧАСТИНА І
ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ

РОЗДІЛ 1

КОРОТКА ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ

1.1. Античний світ

Переклад завше відігравав особливу роль у розвитку світової культури. Ф. Ніцше заявляє рішуче: "Міру відчуття історії тією чи іншою епохою можна виміряти по тому, як в цю епоху перекладають тексти, та по тому, як ця епоха намагається зробити своїм здобутком попередні часи та книги минулих епох". Переклад з'явився одразу після народження писемності. Найдавніша форма письма – шумерський клинопис – виникла в Месопотамії. Такі письмові знаки постали ще чотири з половиною тисячоліть тому у формі текстів на двох і трьох мовах, виконаних на глиняних табличках, знайдених під час археологічних розкопок. Саме старовавілонські таблички релігійного змісту, написані шумерською та аккадською мовами, – найдревніші свідки перекладацької діяльності.

Найдревніше зображення перекладача – на давньоєгипетському барельєфі – відноситься до III тис. до н.е. До речі, перший перекладач, якого знаємо за іменем, також єгиптянин. Це Анхурмес, верховний жрець в Тинісі (XIV ст. до н.е.).

В перекладацькій діяльності в Шумері велику роль відіграли школи "е-дуба" (тобто "дім табличок"), які почали діяти з III тис. до н.е. Кожен писець мав володіти й відповідно перекладати двома мовами – шумерською та аккадською. Формування аккадської літератури Вавіло-ну відбулося значним чином завдяки перекладам шумерських текстів. Вважається також, що знаменита "Поема про Гільгамеша" має шумерське походження.

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

Греко-римська антична епоха стала власне першою істотно відчутною епохою перекладу. Вже формуються перші перекладацькі концепції, наукова та практична вартість яких актуальна і сьогодні. Римляни активно перекладають з грецької наявні літературні твори.

Саме завдяки перекладу Рим зміг досягнути для себе найбагатше культурне надбання стародавньої Греції і долучитися до нього. У 240 році до н.е. грецький раб Лівій Андронік створив латинську версію Одиссеї і тим самим відкрив суворим римлянам ворота до скарбниці грецької літератури. Внаслідок цього переклад у Римі розцвів. Та й великі римські послы й оратори – Теренцій, Цицерон, Горацій, Вергілій – усі були блискучими перекладачами. В II-III ст. до н. е. в царині перекладу відомими особистостями виступають Квінт Енній, який творчо використав спадок трагедій Еврипіда, Тит Макцій Плавт, який будував свої комедії на основі грецьких Публій Теренцій Афр, який переклав з грецької близько 100 комедій. Найвидатнішим перекладачем класичного періоду був Цицерон (106-43 роки до Р. Хр.). Він запропонував концепцію "емуляції", конкуруючого відтворення. Його теоретичні роздуми про переклад пронизані патріотичною самосвідомістю. Він застерігає від "рабського наслідування". Цицерон вимагає не дослівного перекладу, а передачі головної суті оригіналу, хоча водночас він домагається якнайточнішої передачі філософських термінів з грецької мови, найперше промов Есхіна та Демосфена. Проте один із наступників Цицерона – філолог I століття н.е. Квінтіліон – відійшов від його настанов у бік "суперництва", змагання з автором оригіналу, поклавши тим самим початок тенденції так званого вільного перекладу.

Цій суто римській традиції протиставляє свої погляди автор, який увійшов в історію перекладу під ім'ям Ієроніма Стридонського (св. Ієроніма), і вважається перекладачем першої визнаної автентичної латинської версії Біблії (400 р.н.е.). Народився Ієронім у містечку Стридон (область між Далмацією та Паннонією). Згодом батьки – християни послають його вчитися до Риму, де він здобув глибокі знання з класичної літератури, східної філософії та права. В пустелі на терені сучасної Сирії два роки проводить у каятті, присвячуючи себе вивченню святого Письма та гебрійської мови. В Антіохії Ієронім висвячується на священика і з 382 року працює в Римі секретарем, перекладачем і радником Папи Дамаса I, який доручив йому зробити переклад та ревізію біблійних текстів Нового Заповіту, використовуючи як першоджерело офіційно визнані грецькі манускрипти. Він першим в історії перекладає Старий Заповіт із гебрійської мови на латину безпосередньо з оригіналу. Святим його було проголошено вже в

VIII ст. Це був один із тих святих, які між XIV та XVII століттями найчастіше служили джерелом натхнення для художників та поетів. З 1992 року Міжнародна федерація перекладачів відзначає день св. Ієроніма 30 вересня як Міжнародний день перекладу.

1.2. Переклад в епоху Середньовіччя

Античний світ поступово згасає і настає європейський період. Після того, як у Багдаді в IX-X ст. вчені переклали арабською мовою низку наукових та філософських творів давньогрецьких авторів, вже в XII ст. ці праці перекладалися латиною в іспанському місті Толедо. В XIII ст. латина замінюється іспанською мовою. Головна увага звертається на переклади в царині математики, медицини, астрономії, астрології. На жаль, Європа залишається порівняно бідною на власні наукові здобутки. Проте, користуючись підтримкою церкви та збагачуючи латинську культуру знаннями інших народів, перекладачі започатковують в XIII ст. за підтримки короля Альфонсо X власну культурну традицію.

"Толедській школі" належить видатна роль в ознайомленні середньовічної Європи з науковими та філософськими досягненнями попередніх цивілізацій. Перекладачі Толедо суттєво вплинули на формування західноєвропейського наукового світогляду. Саме завдяки Аверроєсу та Авіценні Європа відкрила для себе Аристотеля та Платона. Все це створювала підґрунтя для заснування тут перших університетів.

Разом з тим християнство принесло із собою Святе письмо, яке вимагало нових підходів. Святе письмо базувалося на шануванні Слова як окремої частки, котра єднає людину з Богом. Таке середньовічне сприйняття тексту дає ключ до розуміння середньовічної теорії перекладу. В центрі таких уявлень – іконічна природа слова, тобто слово виступає як образ предмета, до того ж між ними існує нерозривний зв'язок. По суті, це теза філософії неоплатонізму. Тому переклад на практиці передбачав обов'язковий вибір іконічного знаку, але вже іншою мовою. Звідси бере початок "буквальний переклад" в Європі.

Такий підхід став особливо характерним для перекладу тексту Біблії. Ще в IVст. н.е. одним із перших варіантів був переклад Біблії готською мовою, здійснений вестготським монахом Вульфілою. Для нього він спершу розробив готський алфавіт. Переклад був дослівним, хоча автор намагається застосовувати транскрипцію та калькування у випадках, коли перекладається слово, яке відсутнє в готській мові. Дороговказом слугувала доктрина християнства, тому незрозумілість

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

змісту вважалася навіть позитивним явищем, оскільки підсилювала містичність релігійного почуття. Водночас подібна практика дослівного перекладу приводила до безпосереднього запозичення латинських та грецьких граматичних структур, які засвоювалися мовою перекладу. Ці перекладацькі засади використовувалися і для наступних перекладів Біблії в Середньовіччі.

Починаючи з XII-XIII ст., збільшується також частина світських перекладів. Завдяки перекладам поширюється рицарський роман в Англії, Іспанії, Італії, Німеччині, Норвегії, насамперед перекази французьких рицарських романів. Особливо популярним став старофранцузький епос "Пісня про Роланда".

Разом з тим формуються засади усного перекладу. Міняється соціальна думка: якщо спершу вважалася, що це диявольське заняття і носії іншої мови сприймалися як неповноцінні, то завдяки наростанню дипломатичних контактів між державами, перекладач стає офіційною посадовою особою та отримує державне визнання. В XIII ст. юрист Петрус де Боско домагається заснування в Парижі спеціальної Вищої школи усних перекладачів зі східних мов та пропонує в посланні до Філіпа IV орієнтовну програму навчання. Таким чином переклад стає своєрідною зброєю в експансії європейської культури на Схід.

В Німеччині перші пам'ятки перекладу з'являються у VIII ст., які можна вважати й першими пам'ятками письма древньоверхньонімецькою мовою. Це "Отче наш" та "Символ віри", "Ісідор" (переклад трактату Ісідора Севільського "Про істинну віру"), в IX ст. "Татіан" (переклад євангельської гармонії Татіана з грецької через латинь німецькою мовою). Тут слід згадати й твори "Геліанд" та "Отфрид". На X ст. припадає перекладацька діяльність Ноткера Губатого, або Німецького (950-1022), який керував монастирською школою в монастирі Санкт-Галлен. Це був, по суті, один з найбільших центрів перекладу того часу. Сам Ноткер переклав "Риторику" й "Категорії" Аристотеля, "Шлюб Філології та Меркурія" Марціона Кацелли, "Втіха філософією" Боеція, "Буколики" Вергілія, псалми і т.п. Хоча в цілому Ноткер користується буквальним перекладом, він все ж рідко послуговується транслітерацією, застосовуючи активно словотвір шляхом калькування і конверсії. На прикладі перекладів Ноткера бачимо, якою великою могла бути роль перекладу в розвитку словникового запасу мови (наприклад: якщо словниковий запас слів "Татіана" складає 2300 слів, то в Ноткера це вже 7000 слів).

В XII – XIII ст. В Європі стають популярними світські тексти. Не стала винятком і Німеччина, де особливу популярність набули рицар-

ські романи і джерелом тут слугують найперше французькі твори. Як зразки перекладів їх німецькою мовою слугують переклади романів "Парцифаль" Вольфрама фон Ешенбаха, "Ерек" та "Івейн" Гартмана фон Ауе. Важливою віхою в перекладацькій діяльності того часу став переклад популярного в Європі старофранцузького епосу "Пісня Роланда" середньовісній німецькою мовою.

На Сході в середні віки також спостерігається розквіт перекладацької діяльності. В арабському світі він припадає на VIII-XIII ст., тобто в епоху поширення ісламу. Оскільки мусульманська філософія спирається на грецьку філософію, насамперед, Аристотеля, то й відповідними стають об'єкти перекладу. Виникають могутні перекладацькі центри в Ірані, Сирії. Ще більшу активність проявляють перекладачі Індії. Робляться переклади більше, ніж на 300 мов, насамперед із санскриту. Яскравими стали перекладацькі традиції в Кореї (з китайської та на китайську мову), в Тибеті (як правило, в монастирях), в Монголії. Слабшими ці традиції виявилися в Китаї через його історичну та культурну самодостатність у цьому регіоні. Таким чином, аж до XX ст. в Китаї практично нічого не перекладалося. Подібне стосується також середньовічної Японії.

1.3. Перекладацька діяльність епохи Відродження

З появою перших університетів у Європі XII-XIII ст. виникають нові перекладацькі центри та їх особливості (Болонья, Париж, Оксфорд, Валенсія і т.д.). Латинь стає мовою університетської освіти та науки. Обоженнювання та пістет перед релігійними текстами переростає в інтерес до їх змісту. З'являються перші теоретичні узагальнення, наприклад, погляди Роджера Бекона (XIII ст.) в його творі "Opus majus", де він зазначає, що в перекладі неможливо все передати, бо мови різні та своєрідні, тому він закликає перекладачів удосконалювати свої знання іноземних мов.

Відновлюється зацікавлення до античних творів, насамперед, Вергілія, Тита Лівія, Саллюстія. Перекладаються твори передової на той час італійської літератури, насамперед, Данте, Петрарка, Боккаччо. Можна відзначити навіть перші спроби перекладу фахових мов. Наприклад, каталонський перекладач Феррара Сайоль (XV ст.), перекладаючи працю Палладія "Про сільське господарство", пише у вступі

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

про переклад спеціальних термінів, закликаючи до точної передачі змісту адекватними засобами рідної мови. Подібну позицію відстоювали перекладач Овідіа француз Іохим дю Белле, перекладач Платона теж француз Ет'єн Доле. Останньому належить трактат "Про спосіб добре перекладати з однієї мови на іншу" (1450).

Дотримуватися норм рідної мови в процесі перекладу вимагає німець Гайнріх Штайнфельд, перекладач Езона та Боккаччо. Разом з тим не щезає традиція культурної адаптації. Так, німецький перекладач XV ст. Альбрехт фон Айб, перекладаючи комедії Плавта, вносить німецький антураж та навіть міняє імена дійових осіб.

Консервативну позицію займає в цей час церква, домагаючись чистоти, незмінності канонів і традицій. Стосовно перекладу спостерігаються вимоги буквального перекладу. Хто не був згоден з такою практикою, був нещадно караний. Така доля спіткала згаданого перекладача, вченого, гуманіста Ет'єна Доле. Лише за одне неканонічне тлумачення однієї репліки Сократа він був засуджений на кару смерті й був спалений на вогні інквізиції в 1546 році. Переклад Біблії в той час забороняється, насамперед на народну мову, але подібні утиски не могли не зазнати спротиву.

Найяскравішою постаттю в цей період трансформації Європи виступає німецький священик, доктор теології Мартін Лютер (1483-1546), який запропонував принципово новий переклад Святого Письма, спираючись на древнєврейський та грецький оригінали, як і на наявні латинські версії. Цей новий переклад Біблії став головною опорою Реформації християнської церкви.

Творчий метод Мартіна Лютера можна охопити його ж формулою: "rem tene vers sequentur" ("схопи суть, тоді слова самі прийдуть слідом"). В своєму "Посланні про переклад" (1530) він захищає свої позиції багатьма прикладами та доводами перед критиками, які закидали йому вільний переклад. Саме в цьому творі Мартін Лютер, мабуть першим, вживає термін "Verdeutschchen".

Трагічно склалася доля Вільяма Тіндля, учня й вірного послідовника Лютера, який переклав Біблію англійською мовою, орієнтуючись на принципи свого вчителя. Але за наказом Карла V його схопили та спалили на вогнищі. Проте новітні ідеї було вже неможливо зупинити. Починаючи з XVII ст. в європейських літературах домінують принципи, згідно з якими текст має відповідати нормам класицизму, де зміст та форма були в єдності. Щоправда, нерідко для перекладу використовується норма-посередник, як правило, сильна своїми літературними традиціями та поширеністю французька мова.

1.4. Переклад епохи Бароко (1600–1750)

Кількість перекладів зросла в епоху **бароко**, яке посилило орнаментування тексту. Класиками німецького перекладу та перекладознавства цього періоду став М. **Опіц** (Martin Opitz: 1597-1639) та Ю.Г. **Шоттель** (Justus Georg Schottel: 1612-1676). Проаналізувавши ступінь розвитку письмових норм, М.Опіц заявляв, що німецька мова вже стала повновартісною літературною мовою; вона нічим не поступається в поетичному та ораторському стилях іншим мовам. Метою перекладу для Шоттеля було "онімечення" змісту за рахунок багатих власних мовних засобів вираження. Він сформулював чіткі граматичні та стилістичні правила, які вже більше не перебували "в прокрустовому ложі" латинської мови. Поряд з тим Шоттель зберігав за перекладом мовнозбагачуючу функцію. Володіння гарним мовним "арсеналом" призводило до певного декорування тексту.

Саме барочний переклад релігійних, а згодом і світських текстів зазнав особливого розвитку на Україні. Спочатку центр перекладацької діяльності знаходився в **Острозькій академії**. Лаврентій Зизаній у своєму "Катехизису" (1626) використовував елементи "от волхвов еллинских" та переклав із грецької "Апокаліпсис" А.Кессалійського (1625). Вільні інтерпретації пропонували перекладачі Клірик Острозький (молодий М. Смотрицький), В. Кулик, які перекладали тогочасні шедеври, у т.ч. фрагменти Петрарки, "Звільнений Єрусалим" Торквато Тассо та "Декамерон" Бокаччо. В першій третині 17 ст. з'явилися вільні барочні переклади з грецької (Д.Наливайко) та латині (Д. Сакович переклав Сенеку).

Завдяки національному відродженню України та національно-визвольній боротьбі нового розквіту зазнав український переклад того часу, центр якого знаходився в **Києво-Могилянській Академії** (1632). Наприкінці 17 ст. І.Величковський (?-1701), майстер акровіршів, переклав латиномовні епіграми англійця Дж.Оуена. Такі провідні діячі академії, як Д.Туптало (1651-1701?); І.Максимович (1651-1711); "професор риторики і піітики" Теофан **Прокопович** (1681-1736), який став чільним церковним діячем Москви, здійснили найвідоміші церковнослов'янські переклади того часу, побіжно застосовуючи українські елементи. Крім того, С.Полоцький (1629-1680) та Д.Туптало перекладали польських авторів (у т.ч. "Псалми" Кохановського). Т. Прокопович вправно відтворив силабічними рядками Давидові Псалми,

Овідія, Марціала, Скалігера та ін. Перекладачі часів українського бароко (як їх німецькі колеги) відстоювали мовнозбагачуючу функцію перекладу, що через "многіє оздобніє і містерніє штучки... щегульне ку славі Бога Слави" давала "вишуканість розуму" (І. Величковський).

1.5. Переклад періоду класицизму та просвітительства (VIII ст.)

18 ст. було століттям протиборства трьох контрастних підходів: тенденції до буквального, до вільного та адекватного перекладів. **Класицизм** поставив вимоги єдності місця, часу та стилю. Все, що не вкладалося в рамки класичних прописів, нехтувалося: відкидалося або прикрашалося. У таких "прикрашених перекладах" не знаходило місця все, що могло не сподобатися читачам і в той же час додавалося дещо нове на догоду читачам. Так, у 1714 р. французький перекладач У. **де ля Мотт** Юдар (1672-1731) здійснив взірцевий зразок такого перекладу, суттєво переробивши "Іліаду" Гомера. 24 пісні поеми він спростив до десяти (!), викинувши "нудні" описи битв, багаті гомерівські епітети та "облагородивши" персонажів давньогрецького епосу в дусі класичних трагедій Корнелія та Расіна. Подібні переклади, проте без достатнього теоретичного обґрунтування, епізодично з'являлися в німецькій літературі.

На цей час у Німеччині утворилися перекладознавчі школи **Брайтінгера** (Johann Jacob Breitinger: 1701-1776) та **Готтшеда** (Johann Cristoph Gottsched: 1700-1766) в Лайпцігу. Спільними рисами для них була раціоналістська (rationalistisch) концепція мови, за якою для різних мов властива загальна, проте неповна перекладність. Основною відмінністю між ними були різні способи подолання мовної специфіки. Для Готтшеда, який сповідував класичні канони класицизму, переклади були добрими лише тоді, коли вони відповідали нормам нормативної поетики. При їх невідповідності перекладач мав завдання покращити оригінал, скоротивши твір настільки, щоб той міг увійти в національну літературу "без швів". Принципи Готтшеда, запозичені у Г.Вентцкі, підтримали перекладачі Крюгер, Лауб та Й.Шлегель, які намагалися застосувати діалектизми. Просвітитель Брайтінгер відстоював, однак, обов'язок перекладача "не відступати від оригіналу ні у вираженні думок, ні за формою" [Koller 1992: 67]. Тому він намагався відтворити мовні "Idiotismen" (як специфічні слова та синтагми ідіо-

матичного характеру, так і субстантивізацію, словоскладання та партиципи) для розширення можливостей німецької мови.

Час Просвітництва посилив вимоги до адекватності перекладу, сформульовані англійськими перекладознавцями А.Ф.Тайтлером та Дж.Кемпбеллом. Саме тоді було рішуче відкинуто теорію і практику класицистських перекладів. В першу чергу основна заслуга в Німеччині належала блискучому полемісту Лессінгу (1729-1781), який відкинув засилля французької перекладної драми, проповідуючи стиль без прикрас. Його учень, німецький просвітник та філософ Й.Ф. Гердер (Johann Gottfried Herder: 1744-1803), який, відвідавши багато країн, був і в Україні, де переклав німецькою українські пісні (1778/79), проводив послідовну боротьбу як проти буквального, так і необмежено-вільного перекладу. Він вимагав відтворювати у перекладах форми та барви чужоземного оригіналу: "Ми хочемо бачити Гомера таким, яким він є". Його рішуча критика цих течій згодом знайшла підтримку Гете та Шиллера.

Останнім представником Просвітництва в перекладі, що довів до абсолюту ідеї Брайтінгера та Гердера, був Йоганн Фосс (Johann Voß: 1751-1826), уродженець нижньонімецького Мекленбургу. Переклад "Іліади" та "Одісеї" Гомера, який здійснив Й.Фосс, попри всю, за Г.Гайне, "нелегковимовність, жорсткість та грубість" перекладних понять та заслужену критику романтиків Шлегелем, є взірцевим. Натхнений адекватно-буквальним перекладом Фосса, Г.Шліманн здійснив згодом вдалі розкопки Трої.

У Росії великого поширення художній переклад набув у період класицизму та Просвітництва – другій третині XVIII століття. Властивою рисою цього перекладу було класичне намагання відтворити смисл перекладних творів, що часто призводило до їх вільної інтерпретації (Ломоносов, Сумароков, Тредяковський). Спираючись на авторитетну думку М.В. Ломоносова (1711-1765), який перекладав греків і римлян: ("Потужне красномовство Ціцеронове, пишна Вергілієва поважність, Овідієве приємне вітійство не втрачають своєї вартості для російської мови"). "Найвизначніші письменники того часу віддають багато сил перекладу поезії, прози й драматичних творів. Перекладач лірики Анакреона і Горація Антіох Кантемір (1708-1744) прагнув збагатити через переклади російську літературну мову. В.К. Тредяковський (1703-1768), який перекладав з латинської, французької, німецької та італійської мов, сформулював високі вимоги до перекладачів, закликаючи їх дбайливо ставитися до оригіналів і відтворювати їх, як ми тепер сказали б, у єдності змісту та форми. В афористичній формі вимоги до перекладу висловив у своїй "Епістолі про російську мову"

О.П. **Сумароков** (1717-1777): ... *Что очень хорошо на языке французском, то может в точности быть скаредно на русском. / Не мни, переводя, что склад в творце готов; творец дарует мысль, но не дарует слов... / Хотя перед тобой в три пуда лексикон, не мни, что помощь дал тебе велику он, Коль речи и слова поставишь без порядка, и будет перевод твой как некая загадка...*"

Український переклад у межах тогочасної Російської імперії не мав перспектив. Св.Паїсій Величковський зробив еквівалентні еклезійні переклади на церковнослов'янську. Г.С. **Сковорода** (1722-1794) у своїх перекладах з латині (Овідій, Горацій) послуговувався при ретельному відтворенні ритмічної сапфічної строфи оригіналу вільним смисловим перекладом, який в умовах імперії ставав завдяки численним "книжним" церковнослов'янізмам все подібнішим до мови Тредяковського й Хераскова. На противагу зросійщеним формам, у греко-католицькому Почаєві з'явився "**Почаївський Богогласник**" (1791), де невідомі перекладачі-монахи помістили велику кількість "живих" народних українських перекладів з польських релігійних пісень ("Дивная новина"; "Нова радість світу ся з'явила").

1.6. Переклад епохи романтизму (кінець 1830 рр. XIX ст.)

Романтизм відкрив розуміння особистості як національної індивідуальності, що мала знайти своє самовираження в творчості (у т.ч. у перекладній). Це мало свої підстави, які сформулювали філософи того часу. Німецький філософ В.Гумбольдт підкреслював, що перекладач має послуговуватися і раціоналістичним аналізом словника, синтаксису та ритміки художнього твору, і інтуїтивно проникати в глибини оригіналу.

Теоретичні міркування Гумбольдта мали свій вияв у практиці художнього перекладу Німеччини наприкінці XVIII – на початку XIX століття. Романтична школа Шлегеля змінила попередній підхід, протидіючи традиціям просвітництва (у т.ч. перекладам Фосса). Переклади творів Шекспіра, що належать романтику Августу В. **Шлегелю** (August Wilhelm Schlegel: 1767-1845), досі вважаються взірцевими, хоча мають деякі романтичні акценти та текстові зміни. У 1813 р. перекладознавчі набутки часів романтизму узагальнив у своєму трактаті "Ueber verschiedene Methoden des Uebersetzens" Фрідріх **Шлайєрмахер** (Schleiermacher: 1768-1834), перекладач Платона, який протиставив

один одному методи "відчуження" (Verfremden) та "онімечення" (Verdeutschung). Саме для поетичних та філософських текстів, на його думку, оптимальними мали бути методи "відчуження". У цьому дусі Й.В.**Гете** (1749-1832) перекладав з Оссіана, Корнеля, Дідро, Вольтера, Расіна, Б.Челліні, Байрона та ін. Й.Ф.**Шиллер** (1759-1805) романтично відтворював трагедії "Іфігенія" Еврипіда, "Макбет" Шекспіра.

Романтизм, спрямований на відкриття через переклад самотності іншомовних культур для утвердження культури власного народу, загалом посилив тенденції до вільної інтерпретації тогочасного перекладного тексту (див. переклади росіян В.О. Жуковського, О.Пушкіна та ін., українців І.Котляревського та П.Гулака-Артемовського та ін.). Найвизначнішим майстром російського романтичного перекладу першої половини ХІХ століття, що відбився на українському, став В.О. **Жуковський** (1783-1852), який, крім першого російського перекладу "Одіссеї" Гомера та віршів Байрона, ще відтворив твори Ф.Шиллера, Й.В.Гете, переказав у віршах деякі казки Перро та братів Грімм. Сформулювавши свій принцип: "Перекладач у прозі раб, а в поезії – суперник", В.А.Жуковський допускав певну вільність при смислового відтворенні оригіналу, хоча у кращих своїх перекладах (зокрема, у баладах Шиллера та Гете) він зумів поєднати високу поетичність з великою близькістю до оригіналу. Іншим талановитим перекладачем того часу був М.І.**Гнедич** (1784-1833), який протягом двадцяти років перекладаючи "Іліаду" Гомера, відмовився (на протидію Жуковському) від вільного перекладу. О.С.**Пушкін** (1799-1837), який здійснив нечисленні, проте блискучі переклади: із французької мови "Пісні західних славян", переклад "Гузлі" П. Меріме, балад А. Міцкевича тощо, у своїх судженнях про переклад вимагав смислової вірності та збереження своєрідності оригіналу, тобто адекватності перекладу. Декілька блискучих, проте специфічних перекладів із німецької мови, зробив М.Ю. **Лермонтов** (1814-1841): "Горные вершины" (з Гете), "На севере диком..." (з Гайне). Лермонтов, максимально наближався до оригіналу, вносив нові деталі та змінював віршову форму, можливо, певним чином для епатажу читачів. Зразком такого перекладу є "На севере диком", де дієвими особами виступають Сосна (в оригіналі: дерево чоловічого роду!) та Пальма.

В Україні кінця 18 ст. – початку 19 ст., яка стала складовою Російської імперії, посилився вплив російської культури, що призвів до "зросійщення", тобто русифікації вищих верств українського суспільства. Через занепад слов'яно-української літературної мови середні верстви України використали народне просторіччя з "підлим стилем і бурлескною формою" (М. Зеров). Це мало наслідком певну специфіку

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

тогочасного романтичного українського перекладу, який часто позначають терміном "**котляревщина**", чи одомашнення в перекладі (І.П.Котляревський, П.Гулак-Артемівський, Є.Гребінка, М. Старицький, Ю.Федькович та ін.). Цей переклад пройшов два етапи.

Перший етап (попри спробу 1767 р. П.Лобисевича "переодягнути" Вергілеєві Пастухи: Буколіки" в малоросійський кобеняк") започаткував аж у 1797 р. вільною бурлескно-травестійною інтерпретацією "Енеїди" Вергілія полтавчанин І.П.**Котляревський** (1769-1838). Цей автор, навіть зазнавши впливу російського "Енеїди" Осипова (у т.ч. і 4-стопового ямбу), зумів продемонструвати лексичне багатство української мови. Послугуючись романтично-бурлескним "одомашненням" та розтягуючи кількість рядків, лектор польської мови при Харківському університеті П.**Гулак-Артемівський** (1790-1865) зробив у 1817-1830-х рр. декілька вільних смислових перекладів Горацієвих од ("Гараськові пісні"), із польської (поезії Красицького, балади Міцкевича), а також поеми Гете "Рибалка". Перекладаючи 4-рядкову байку архієп. Красицького, "польського Вольтера", цей автор відтворив її на 4 (!) сторінках тексту. У цьому руслі українські поети-романтики 1820-40-тих рр. перекладали, як правило, видатні твори російської та польської літератури. Так, **Л.Боровиковський** (1806-1889) здійснив вільний переклад "Світлани" Жуковського (під назвою "Маруся"), **А.Метлинський**, який перекладав із німецької та французької, більше прославився перекладом поезії А. Міцкевича "Морлак у Венеції", яка була, в свою чергу, перекладом одного з віршів циклу "Гузла" П. Меріме, тощо. **Є.Гребінка** (1812-1848) зробив вільний переклад "Полтави" О.Пушкіна (1831). **Г.Квітка-Основ'яненко** (1778-1843) написав у 1833 р. першу прозову травестію "Салдатський партрет", що була вільним поєднанням двох греко-римських анекдотів. У **Ю.Федьковича** (1832-1888), вільного перекладача німецької та австрійської поезії, збереглося романтичне зближення до народних традицій. Це особливо спостерігалося в його перекладі шекспірівської "Taming of the shrewd: Приборкання непокірної" – "Як козам роги вправляли". За романтичною традицією поети скорочують або розширюють тексти, "одомашнюючи" переклади від національної своєрідності оригіналів.

На 2-му етапі – у 40–50-ті роки ХІХ ст. **Т.Г.Шевченко** (1814-1861) істотно збагатив український художній переклад циклом "Давидові псалми", фрагментами з Осії, Ісайї, Іезікіїля, де він, узявши за основу слов'янську версію Кирила і Методія, поєднав дбайливий переклад окремих фрагментів текстів із романтичним переспівом інших фрагментів. При цьому, зберігаючи образну систему оригіналів, поет надав їм нове ідейне звучання, зумовлене демократичним світоглядом:

"Єрусалимом був для нього Київ". Не менш оригінально – як драматичний монолог – Т.Г. Шевченко перекладав уривки зі "Слова о полку Ігоревім". М.П. **Старицький** (1840-1904) досить удаło (проте хореем замість ямбу) відтворив монолог із "Гамлета" Шекспіра, переклав у романтичному дусі сербські балади і поезії Гайне, Байрона і Міцкевича, твори Лермонтова, Пушкіна та Некрасова (1860-ті рр.), створивши при цьому чимало неологізмів та виробивши чіткий стиль. Першим професійним перекладачем України 19 ст. став, однак, Пантелеймон **Куліш** (1819-1897). Саме він, демонструючи "пасіонарний прояв особистості митця" (І.Франко), переклав за пізніми німецькими романтичними традиціями (з униканням парафраз, звільнившись від "бурлескної котлярєвщини", проте з багатьма метафорами і високими стилістичними новотворами, що несли "присмак очужинення") 15 найкращих драм Шекспіра (у т.ч. "Гамлет, принц Данський", 1899), поему Байрона та вірші Гете, Шиллера та Гайне, а також "Псалтир" (1879) і разом із І.Пулюєм та І.Нечуй-Левицьким "Біблію". П.Кулішу вдалося сформувати унікальну перекладацьку мову, де для передачі внутрішньої драматичності оригіналу органічно поєднувалися вигранений перекладачем високий та розмовний стилі (за рахунок ужитку біблеїзмів, русизмів, полонізмів, церковнослов'янських, староукраїнських та розмовних і діалектних слів). Високий стиль (за рахунок застосування відповідного синтаксису та церковнослов'янїзмів) знайде своє оптимальне вираження у перекладі "Біблії".

Традицію класичного романтичного перекладу умовно позначають терміном "мейнстрім" (англ. "головна течія"), тобто такий переклад, що ґрунтується на використанні всіх багатств української мови в історичному і регіональному аспектах і на відмові від надто помітної "українізації" реалій, орієнтований на літературні норми та має виважений чіткий стиль.

1.7. Переклад доби критичного реалізму (1880–1910-ті рр.)

Українці і надалі продовжували залишатися поділеними між двома імперіями – Росією та Австрією, в яких розпочалося інтенсивне формування капіталістичних відносин та, побічно, посилювалося складання нетитульних націй. Це не могло не відбитися на національному русі, і на творчому процесі його відображення. У другій половині 19 ст. національний (народницький) рух на Україні, який знайшов своє вираження і

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

в літературній творчості та перекладі, набрав сили, на що царизм прореагував забороною української мови та культури у Валуєвському указі 1863 р. та Емському указі 1876 р. Обидва ці акти категорично виключали появу друком перекладів українською мовою (практично до 1905 р.), у т.ч. переклад ніжинським інспектором П.Морачевським "Біблії" "на полупольском наречии Малоруссов", бо за доносом до князя Долгорукого, що ліг в основу Валуєвського указу, "к этому крепкому камню не трудно будет пристроить обособление языка, потом национальности". У цих умовах австрійська Галичина (з часописами "Зоря", "Правда", "Літературно-науковий вісник") стала місцем для друку українських перекладів (у т.ч. з Наддніпрянської України).

На другу половину 19 ст., яка започатковує період критичного реалізму, припадає творчість геніїв українського народу, що, на противагу романтичним сюжетам попередників, відбирали актуальні на той час ідейно-спрямовані твори. У такий спосіб Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, Л.Українка, П.Грабовський та ін. уславилися своїми перекладами, що мали націєтворчий, виховний і політичний характер.

З 1873/74 рр. – часу навчання в гімназії в Західній (Австрійській) Україні розгортається перекладацька творчість чільника народництва, великого поета і вченого І.Я. **Франка** (1856-1916) – автора численних перекладів з понад 20 мов світу. Франко, крім першої частини "Фауста" Гете, переклав багато творів Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Міцкевича, "Мертві душі" Гоголя, політичну лірику Гайне, 12 сонетів Шекспіра, чимало балад і народних пісень західноєвропейських народів (у т.ч. іспанські романсеро), численні твори античних авторів (Гомера, Софокла, Аристофана, Овідія). Бажаючи ознайомити українських читачів з багатьма літературами й десятків авторів, Франко подеколи вдавався у своїй колосальній праці до неримованого перекладу чи до переспівів. Навіть улюблений твір українських дітей – "Лис Микита" – був переробкою писаною гекзаметрами поеми Гете "Der Reineke Fuchs", яка в свою чергу походить із перекладу Готшеда з нідерландської поеми 15 ст. Саме І.Я. Франко, ґрунтуючись на досягненнях тогочасної філології та літературознавства, своїми рецензіями та розвідками 1880-х рр. започаткував українське **перекладознавство**. Він був автором глибокої наукової розвідки "Каменярі. (Український текст і польський переклад. Дещо про Штуку Перекладання)" (1911), в якій піддав критичному розглядові польський переклад його славнозвісного твору "Каменярі". У цій статті Франко виступив за повноцінний художній переклад, який відтворював би оригінал в органічній єдності його стилістичної форми і змісту (щодо

авторського задуму). Він обґрунтував інтерпретаційно-стилістичну методику перекладознавчого аналізу як зіставлення оригіналу, його семантико-стилістичних деталей та перекладу й оцінки останнього (у т.ч. із урахуванням кількісних підрахунків). В інших літературно-критичних статтях Франка міститься чимало інших влучних висловлювань про специфіку художнього перекладу, особливо його вірність.

У розвитку теорії перекладу в Росії значну роль відіграв В.Г. Белінський, який, хоча раніше допускав співіснування вірного художнього та вільного поетичного перекладу, згодом сформулював принципи перекладу як повноцінної заміни оригіналу. Ці міркування значною мірою відбилися на перекладацькій діяльності в Центральній Україні. У гуртку "Плеяда" (1888: О.Пчілка, М.Косач, М.Славинський, І. Стещенко, В.Самійленко, О.Лотоцький та ін.) виділилася під наглядом матері О.Пчілки племінниця М.Костомарова **Леся Українка** чи Л.П.Косач-Квітка (1871-1913), яка ще в 1885 р. разом із братом М.Косачем переклала "Вечорниці на хуторі під Диканькою". Поетеса стала відомою в історії українського художнього перекладу 1880-х рр. своєю працею над десятками ліричних поезій Гайне, уривками з творів Гомера, Данте, Байрона, росіянина С.Надсона та ін. Своєю майстерністю виділяються її "культуртрегерські" (М.Стріха) переспіви ліричних пісень Давнього Сходу (Давні Індія, Єгипет, Іран, Вавилон, Ассирія) та гімни з давньоіндійських книг "Ріг-Веди", стилізовано (то народнопісенною формою, то урочистим гекзаметром) відтворені для підручника з "Стародавньої історії східних народів" (1918) за французькими та німецькими науковими перекладами. Крім того, поетеса здійснила еквівалентні прозові переклади декількох драм Г.Гауптмана, М.Метерлінка, російської прози Тургенєва, Гоголя й Горького, німецької та французької прози. У 1892 р. Леся Українка (разом із М. Славинським) випустила чи не першу книжку перекладів чужомовної поезії, видану українською мовою – "Книгу пісень" Г. Гайне.

П.А.Грабовський (1864-1902), талановитий версифікатор, виступив автором великої кількості поетичних перекладів – 280 авторів із 27 літератур переважно Західної Європи та Америки. Перебуваючи на 20-річному сибірському засланні, він мав випадковий добір віршів, проте намагався "подавати нашій громаді все, що може бути для неї цікавим". Це: Бернс, Т.Моор, Шеллі, Лонгфелло, Гайне, Уланд, Фрайліграт, Бодлер, Петефі, Ю.Словацький, а також поети тодішньої Російської імперії (К.Рилєєв, М.Некрасов та ін.). Значну частину своїх перекладів Грабовський виконував за допомогою російських підрядників, які готували для нього товариші – політичні засланці. Незважаючи на це,

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

кращі переклади П. Грабовського (як, наприклад, поема Байрона "Ші-льйонський в'язень") є визначними художніми творами, які дають чітке уявлення про оригінали. Сам Грабовський так писав про свою працю над перекладами: "В кожному творі для мене! мають вагу головна думка та загальний характер, дрібниці мені – ніщо...".

Після 1905 р., коли як наслідок революції були скасовані царські "україножерські" укази, у Центральній Україні було розпочато друк Євангелія від Матфея у перекладі Морачевського (130 тис. екз.), хоча Біблійне товариство видало в 1903 р. у Галиччині переклад І.Пулюя (1845-1918), П.Куліша та І.Нечуя-Левицького. "Плеядівець" І. Стешенко, перекладач "Орлеанської діви" Шиллера, започаткував народне видання "Всесвітня бібліотека", а О.Коваленко видав "український декламатор" "Розвага" (1905;1906), "Терновий вінок" та "Українська муза" (1908), антології поезії та перекладів. До перекладачів цих видань і цього періоду (1880-1910) належали: Н.Романович-Ткаченко, О.Михайлович; випускник Афінівського університету П.Ніщинський (у 1880-х рр. інтерпретатор Гомера і Софоклової "Антигони"); Б. Грінченко з дружиною Марією та дочкою Настею (гарні переклади Гете, Шиллера, Гайне; казки Андерсона, "Робінзон Крузо" Дефо, "Пригоди Тома Сойера та Гека Фінна"), П.Карманський, О.Олесь, Д.Донцов, А.Волошин, М.Лозинський та багато ін. У 1890-х рр. В.Самійленко переклав перші 10 пісень "Пекла" Дантє. О.**Маковей** (1867-1925), близький друг І.Франка, здійснив переклади поезії Гайне (1885), прозу Г.Сенкевича, С.Жеромського, М.Твена, Джерома К.Джерома, М.Ебнер-Ешенбах та ін. У 1906 р. М.Садовський переклав для сценічних потреб "Ревізора" Гоголя та ряд опер. У той же час утверджувався й науково-популярний переклад: **Марко Вовчок** чи М.О.Вілінська-Маркович (1834-1907) переклала "Життя тварин" Брема, романи Ж.Верна та казки Андерсена. Важливою проблемою цього етапу перекладу залишалася чистота та літературність української мови (Т.Шмігер), засміченої російськими, польськими та німецькими словами та конструкціями. Українська література з "літератури для хатнього вжитку" (М.Костомаров) стала завдяки перекладу вершинних творів світового письменства (Біблія, Гомер, Данте, Шекспір та ін.) літературою для просвічених мас.

У надрах критичного реалізму визрівали ростки нових напрямків – символізму, імпресіонізму тощо, які піддавалися охопленню єдиним терміном "модернізм". Типовим західним модерністом був Р.М.Рільке (1875-1926), австрійський поет та прозаїк, який перекладав німецькою "Слово о полку Игоревом", твори Лермонтова і Блока, французів Валері

та Жіда. Значною мірою модерністкою була й Леся Українка. Модерніст В.Я.**Брюсов** (1873-1924), провідний поет і практик перекладу, який відтворював античних авторів, французьких поетів-символістів, Е. По, Гете, Верхарна, став визначним теоретиком перекладознавства початку 20 ст. При перекладі він вимагав методично диференціювати "суттєві чи провідні елементи" (образну систему; ритмомелодику; специфічне розгортання думки), які при перекладі було необхідно адекватно відтворювати. Кращими майстрами перекладу цього періоду, який характеризувався певним занепадом змісту, були російські поети В.Брюсов, І.Ф.Анненський, Ф.Д.Сологуб та суб'єктивний К.Д.Бальмонт, а на Україні – дещо згодом Д.Загул та ін.

1.8. Період "Розстріляного Відродження" (1920-1937/41) у СРСР та в УРСР

(неокласики М.Зеров, М.Драй-Хмара, П. Филипович,
Ю. Буркгардт (Клен), М. Рильський
та близькі їм В. Підмогильний, М. Вороний, Д. Загул та ін.)

Перша світова війна та жовтневий переворот 1917 р. мали наслідком появу СРСР. Спроба залучення багатомільйонних мас трудящих до здобутків світової культури "як комуністичної освіти трудящих" на початках СРСР сприяла тому, що вже в 1918 році за ініціативою М. Горького було організовано видавництво "Всемирная литература", покликане дати радянському читачеві у перекладах найвизначніші твори світової літератури від античності до початку ХХ століття. До 1925 року це видавництво опублікувало близько 200 книг західно-європейських та американських письменників, пам'ятників епосу народів Сходу та ін. Пізніше видання перекладів творів зарубіжної літератури та літератури народів СРСР здійснювали інші видавництва Москви, Ленінграда (російською мовою), союзних республік (мовами народів СРСР). Подібний розмах перекладацької роботи в Радянському Союзі вимагав організації підготовки кадрів перекладачів (у т.ч. і для України). Тому вже у 1919 р. при видавництві "Всемирная литература" почала працювати студія художнього перекладу, для якої в 1920 році було видано колективну працю "Принципи художнього перекладу". Пізніші дискусії 1930-х рр. засвідчили коливання перекладів від довільності (волюнтаризму перекладача) до технологічної точності (Ланн, Шенгелі).

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

За резолюцією ЦК РКП від листопада 1917 р., підготовленою В.І.Леніним, українська мова мала стати "зряддям комуністичної освіти трудових мас", у т.ч. у межах суверенної Української радянської республіки. Саме ідея суверенної держави та української мови сприяли утвердженню в Україні влади "червоних", яка пройшла етап українізації за М.Скрипника та О.Шумського (1925-1932) і реакції часів Постишева та Хрущова (1933-1941/44). Українізація (як намагання здобути симпатію українців в умовах міжнародної блокади СРСР) передбачала курси української мови (з іспитом), україномовне діловодство, викладання в США (1927: 77%) та вишах (30%), оперно-театральні постановки. В установах Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) було розроблено єдиний правопис і видано декілька десятків галузевих термінологічних словників, всі автори яких були згодом репресовані.

У таких сприятливих умовах українські письменники та поети, що зазнали інтенсивного впливу французького, датського та німецького імпресіонізму та експресіонізму (Метерлінк, Гауптман, Ібсен, П. Верлен, Ж.-М.Ередіа), взялися до перекладацтва. Серед них виділилися неокласики (М.Зеров, М.Драй-Хмара, П.Филипович, Ю.Буркгардт (Клен), М. Рильський), група поміркованих філологів-славістів і русистів біля журналу "Книгарь" та видавництва "Слово", які звернули увагу на "артистично-оброблену, багату на вирази, логічно спаяну мову парнасців" (М.Зеров), що треба засвоїти. **Зеров**, який в курс історії української літератури включив і перекладні твори, вимагав покласти край віршовому аматорству, а досягати більшої строгості та стислості у лексичному доборі троп і фігур, у відтворенні метричних особливостей та евфонії першотвору для краси рідної мови. На його думку, "секрет хорошого перекладу – додержана міра в суб'єктивному тлумаченні естетичного стрижня оригіналу". Для цього слід уникнути небезпек змішування "високого" та "середнього" стилів" та відриву від живої народної мови через штучний синтаксис і невдалий словотвір. Під впливом В.Брюсова, він, як і Рильський, встановлював творчу домінанту автору, необхідну для адекватного перекладу. Європеїзована мова, створена неокласиками, мала мати вивершений вислід для націєтворчого завдання перекладу. У межах напрацювань класичного перекладу в Україні з'явився перший для СРСР систематичний підручник О.М.Фінкеля "Теорія й практика перекладу" (1929), де мистецтво перекладу обґрунтовується як відтворення засобами своєї мови стилістичних особливостей оригіналу (відносно до заданої тематики та того, для кого і чого перекладають).

У цьому руслі талановитий прозаїк Валеріан **Підмогильний** (1901-1938), перекладач Дідро, Доде, Гюго, Меріме, Верна, "Мадам Боварі" Флобера, очолив у 1931-1934 рр. видання 18-томника Золя і Бальзака, 10-томника Гі де Мопасана та 25-томника Франса. Як перекладач Підмогильний відзначався не лише великою працездатністю, а й чудесним митецьким стилем, багатим лексиконом та талантом відтворювати індивідуально-авторські особливості оригіналу. Досягаючи кристалічної чіткості української мови, лідер неокласиків М.**Зеров** (1890-1937), переклавши з Овідія, Горація, Катулла, видав "Антологію римської поезії" (1920), разом із іншими – книжку віршів В.Брюсова (1925) та А.Пушкіна (1927), працював над перекладами парнасців (Бодлера, Верлена, Маларме) та Байрона. М.**Драй-Хмара** (1889-1939), знавець 19 мов, перекладав для "Антології новочасної французької поезії", сербську та білоруську поезію, Пушкіна, Лермонтова та Данте. П.**Филипович** (1890-1937) робив переклади російських і французьких авторів (у т.ч. Верлена). Неокласиків та ін. було заарештовано як націоналістів та закатовано в таборах. Вижили лише 2 неокласики – О.Бургардт та М.**Рильський** (1895-1964), уже відомий вдалими перекладами з французької, російської та польської поезії (твори Гюго, Мольєра, Расіна, Вольтєра, Пушкіна, Міцкевича, Словацького), що "мали піднести українську мовну культуру на вищий щабель розвитку" (М.Рильський), відкупившись хвалебним віршем про Сталіна. Неокласик, романо-германіст Освальд **Бургардт** (1891-1947), володіючи широкою версифікаційною технікою, удадо переклав фрагменти "Старшої Едди", "Пісні про Нібелунгів", Рільке, Шеллі, "Гамлет" Шекспіра, 25-томник Дж.Лондона та 8-томник Б.Шоу, проте відчуваючи небезпеку, виїхав як етнічний німець до Німеччини. Там він почав писати українські вірші як поет Ю.Клен.

На той час самі неокласики та більшість талановитих, національно спрямованих перекладачів, близьких до них, зазнавши репресій, загинули. Це: М.Йогансен (1895-1937), блискучий перекладач Байрона, По та Г.Уелса; академік А.Кримський (1871-1942), перекладач східної поезії Хайяма, Фірдоусі, Рудакі та ін.; буковинський поет-символіст Д.**Загул** (1885-1944), перекладач двох книг німецьких балад та віршових творів (Гете, Шіллер, Уланд, Гайне, Геббель, Б.Брехт), а також Андерсена; В.Свідзинський (?-1941), перекладач Аристофана, Б. Пруса та Пушкіна; С.Слуцький (1883-1941), перекладач поетичної прози Тургенєва та драми "Тиціан" Гофманстала (1919). Інші перекладачі, що дебютували в 1930-х рр., (за винятком Бажана) пережили важке ув'язнення чи Сибір. Це: М.Орест (1901-1963), брат М.Зєрова, перекладач Рільке, Гофсмантала та ін.; В.Мисик (1907-1983), блискучий перекла-

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

дач неспрошеного Р.Бернса, Мільтона, Кітса; Б.Тен М. Хомичевський: (1897-1983), М.Терещенко (1898-1966), Г.Кочур та багато ін.

Завдяки вдалим перекладам, активній популяризаторській роботі (у т.ч. і викладанню Зерова у ВНЗ) ця школа мала наступність, справивши пізніше значний вплив і на перекладачів з УРСР Г.Кочура, Д.Паламарчука, А.Содомору та перекладачів із західної діаспори (М.Орест, І.Качуровський, О.Зуєвський, О.Соловей та ін.).

Комуністичні "вожді УРСР" П.Постишев (1933-1937) та М.Хрущов, реагуючи на слова Сталіна про українізацію як "місцевий націоналізм", силовими методами спонукали до корекції нового правопису та лексикографії, наближаючи їх до норм російської мови. Всеукраїнську Академію наук було перейменовано в Академію наук УРСР, а харківський перекладацький журнал "Всесвіт" (1928) було закрито уже в 1934 р. Переклади репресованих перекладачів було заборонено до вжитку і тому деякі з них з'являлися під чужими іменами (Б. Петрушевський підписався під зеровським "Борисом Годуновим" О. Пушкіна), а інші випали з ужитку аж до кінця 1950-х рр.

На той час західноукраїнські поети (Є.Маланюк, Б.Лепкий, М. Рудницький та ін.) та емігранти зі Східної України (І.Огієнко, В.Королів), незважаючи на тиск польської влади та пізніше прилучення до УРСР, продовжували працювати як перекладачі та перекладознавці. Найбільшим досягненням тих часів можна вважати переклад "Біблії" І.Огієнком та переклади античної літератури. На багатонаціональній Буковині, приєднаній до УРСР (1940-1941; з 1944), сформувалася плеяда німецькомовних поетів і перекладачів, більша частина яких згодом покинула радянську Україну: І. Вайсглас (німецькі переклади В.Александрі, румунські Фауста, Фойхтвангера), М.Вінклер (переклади з німецької на іврит), А.Гонг (на англійську), Й.Груббер (1908-1980) (переклади української поезії Тичини, Первомайського, Бажана, Сосяри, Малишка німецькою мовою), Й.Кальнер (переклад із російської, китайської, а також поезії П.Тичини, М.Рильського, Є.Маланюка), А.Манес-Шпербер і А.Кітнер (переклади румунською), І.Шрайєр (переклади на ідиш), а П.Целан (1920-1970), лауреат Бременської літературної премії, перекладав румунською Чехова, Лермонтова, К.Симонова та 40 поетів із 7 мов.

У час II. Світової війни влада послабила цензуру, намагаючись викликати почуття патріотизму серед українців, що мало наслідком блискучі публікації М.Рильського, М.Бажана та ін.

Переклади Миколи Бажана – "Витязь у тигровій шкурі" Руставелі, "Давидіані" Гурамішвілі, "Фарад і Ширін" Навої, "Моцарт і Сальєрі" Пушкіна, твори Гельдерліна і Гете, Норвіда і Рільке – характерні відтворення

найтонших нюансів думки автора в поєднанні з глибокою увагою до особливостей поетичної мови оригіналу, зокрема її ритміки та фоніки.

Борис Тен – автор численних перекладів з давньогрецької ("Іліада" та "Одіссея" Гомера, трагедії Есхіла і Софокла, комедії Арістофана), англійської (трагедії Шекспіра), німецької (драми Шіллера), польської (драми Словацького, поезії Міцкевича), російської ("Живий труп" Толстого), у яких глибина наукового проникнення в оригінал поєднується з дбайливо вивіреном у процесі тривалого пошуку художнім синтезом першотвору засобами української мови.

Проникливим інтерпретатором поезії Війона, Петефі, Гайне, Пушкіна, сербського народного епосу був Леонід Первомайський. Плідно працював над перекладами російської та польської прозової класики Степан Ковганюк, автор дослідження "Практика перекладу". Багато складних творів переклав Дмитро Паламарчук – прозу Франса, Флобера, Уеллса, сонети Шекспіра, Петрарки, поезію Байрона.

Одним із найактивніших поетів-перекладачів залишається Дмитро Павличко, його перу належать переклади з англійської (повний сонетарій Шекспіра), іспанської (Хосе Марті), польської, болгарської та ін. мов.

У діаспорі, попри всі труднощі емігрантського життя, розгорнулася важлива праця над перекладами. Тут необхідно згадати Михайла Ореста, брата Миколи Зерова. Він видав укладені й перекладені ним антології французької та німецької поезій, у яких чимало творів зарубіжних поетів уперше зазвучали українською мовою. Святослав Гординський, крім антології "Поети Заходу", видав свій повний переклад творів Франсуа Війона. Відомим перекладачем поезії був Богдан Кравців – цікавий інтерпретатор поезій Рільке.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. в Україні знову почали систематично публікуватися художні переклади, але переважно з російської літератури. Це завдало великої шкоди українській культурі, бо в той час істотно зменшувалася кількість перекладів з усіх інших літератур світу. До того ж, в основному перекладали твори не всесвітньо відомих російських письменників, а сучасних соцреалістів, що не мали мистецької вартості. Почала поширюватися практика перекладу творів зарубіжних письменників з їх російських перекладів: до них належить скандально відоме т.зв. подарункове видання "Дон Кіхота" Сервантеса, перекладене не з іспанської, а з російської, а також багатотомне видання творів Маркса і Енгельса, "оригіналами" для якого слугували не німецькі тексти, а їх російські переклади. У цей же час набула поширення тенденція буквалізму в перекладі, а також практика "наближення" української мови перекладу до російської мови першотвору,

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

що призводило до появи "перекладацької мови", сповненої штучних слів та граматичних конструкцій, скалькованих з російської.

Послаблення ідеологічного нагляду Москви за літературою під час "відлиги" наприкінці 1950-х – у 1960-х роках дало можливість до певної міри виправити становище. Починає виходити журнал "Всесвіт", присвячений перекладам із зарубіжних літератур. У видавництвах організують редакції перекладних книжок: "Бібліотека світової класики", "Вершини світового письменства", "Перлини світової лірики", "Зарубіжна новела" та ін., виходять антології та багатотомники зарубіжних класиків.

На основі теоретичних поглядів і практичної діяльності перекладачів старшого покоління (Максима Рильського, Миколи Бажана, Бориса Тена, Євгена Дроб'язка, Василя Мисика, Ірини Стешенко) утворюється українська школа художнього перекладу.

Найвизначнішими представниками цієї школи були Григорій Кочур і Микола Лукаш. Блискучий ерудит, глибокий знавець світової літератури Г. Кочур провів десять років у сталінському концтаборі за Полярним колом, звинувачений в "українському буржуазному націоналізмі". Після повернення в Україну він став видатним організатором літературних сил, насамперед молодих перекладачів. У 1960-і – 1990-і роки Г. Кочур був одним із найбільш плідних авторів перекладів грецьких та римських ліриків, англійських, американських, французьких, італійських, іспанських, чеських, словацьких, російських, грузинських, литовських та інших поетів.

Найяскравішою постаттю в українському художньому перекладі другої половини ХХ ст. був Микола Лукаш – поліглот, який перекладав з чотирнадцяти мов і був глибоким знавцем української мови. Він відзначався сміливим підходом до розв'язання складних перекладацьких завдань, часом вдаючись до цікавих експериментів. Йому належить перший повний переклад "Фауста" Гете, переклади "Декамерона" Боккаччо, "Пані Боварі" Флобера, п'єс Шекспіра, Лопе де Веги, Мадача, поезій Апполінера, Лорки, Бернса, Верлена, Тувіма. М.Лукаш також зазнав репресій з боку комуністичної влади: протягом тривалого часу його переклади було заборонено публікувати.

Нині визнаним майстром перекладу античної поезії є Андрій Содомора. Поетичні переклади з усіх слов'янських мов здійснює Роман Лубківський.

Знаним перекладачем австрійської та німецької лірики був Василь Стус, французьку поезію перекладав Іван Світличний. Активно перекладає німецьку поезію різних епох Леонід Череватенко, німецьку

прозу – Олекса Логвиненко. Над новим перекладом "Божественної Комедії" Данте працював Максим Стріха. Відомі поетичні переклади з французької та англійської мов Михайлини Коцюбинської. З численними творами угорської поезії познайомив українського читача Юрій Шкробинець.

У ХХ ст. в Україні розроблялися й теоретичні питання перекладу. Автори перекладознавчих праць насамперед спиралися на досвід кращих майстрів українського перекладу, а також на досягнення перекладознавчої думки за межами України.

Найвизначнішим теоретиком перекладу в Україні був Максим Рильський. Його книжка "Мистецтво перекладу", в якій зібрано статті, доповіді, листи поета стосовно теми перекладу, залишається найкращим підручником не тільки для перекладачів-початківців, а й для досвідчених майстрів. Про переклад художньої прози йдеться у книжках "Слово і образ" Олексія Кундзіча та "Практика перекладу" Степана Ковганюка. На прикладах англо-українських та українсько-англійських зв'язків в царині перекладу будує свої висновки Роксоляна Зорівчак у монографіях "Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія", "Реалія і переклад" та ін. Марина Новикова у центр своїх наукових зацікавлень поставила питання про співвідношення поетики перекладу і поетики оригіналу й про розмаїті метаморфози, яких зазнають образи першотвору в перекладі. Критичні статті на тему співвідношення перекладу з оригіналом друкує Віталій Радчук. З рецензіями на нові переклади, оглядами перекладної літератури, з проблемними статтями звертаються до читачів зі сторінок фахової періодики М. Стріха, І. Корунець, О. Чередниченко, та ін.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ

2.1. Об'єкт і предмет дослідження. Значення перекладу в сучасному суспільстві

До числа професій, які виникли ще на початку зародження людської цивілізації, слід віднести так конче потрібний, але водночас порівняно маловідомий фах усного та письмового перекладача. Більше того, ще досі рідко хто бачить межі та особливості цих двох видів предметної діяльності, що відбивається на соціальному, освітньому й навіть матеріальному статусі особи перекладача. Разом з тим вага його в суспільстві невпинно зростає, з'являються нові складні форми праці перекладача в офіційних установах, у міжнародних організаціях, в економічних структурах, як і також молода професія усного "конференцперекладача".

XX століття називали ще й віком репродукування, оскільки на часі було засвоєння та узагальнення інформації, набутої окремими науковими школами, колективами, націями, регіонами, цивілізаціями, що готувало підґрунтя для процесів глобалізації в XXI столітті. Зачепили ці процеси й динаміку мовної політики та планування. Якщо сьогодні за певними критеріями нараховують від 2 до 6 тисяч мов, то мовознавці з гіркотою схиляються до того, що в XXI столітті їх кількість зменшиться удвічі, а це може серйозно збіднити світову культуру. З іншого боку, має місце процес утвердження найпоширеніших мов, завоювання ними мовного ареалу, витіснення чи остаточно нівелюючи ще животіючі мови. В даному контексті цікаво спостерігати "опирання" молодих незалежних націй і держав цьому процесові та намагання утвердити рідну мову в

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

сонні перспективних мов світу. Сподіваємося, цієї мети досягне й українська мова, до чого повинні долучатися також вітчизняні перекладачі. В цьому полягає патріотичне й політичне покликання останніх.

Перекладач наводить містки між культурами, наукою, політикою різних народів, що результує взаємозбагачення. Недарма Б. Шоу повторював: "Якщо в тебе є яблуко і в мене є яблуко, і ми обмінємося ними, то в кожного залишиться по яблукові. Якщо ж у тебе є ідея, і в мене є ідея, то, обмінявшись ними, кожен з нас матиме вже по дві ідеї". Хоча кількість мов і буде зменшуватися, але кількість перекладачів буде зростати, як і потреба в них. За окремими підрахунками нині на планеті задіяні повністю або частково як перекладачі понад 100 тисяч фахівців. Серед об'єктів перекладу є особливо популярні, проте найчастіше перекладалася Біблія, яку отримали різними мовами близько 15 000 народів, ще близько 500 перекладів іншими мовами знаходяться в процесі написання.

У ставленні людини до навколишнього середовища все більшу роль відіграє іноземна інформація, що зумовлюється як партнерствами між державами, розвитком економіки, туризму, мистецтва, техніки, науки, шоубізнесу, телекомунікацій, так і навіть певними негативними процесами на кшталт проблем біженців та шукачів прихистку. Одним словом, питання інтернаціоналізації продукують потребу міжнародного взаєморозуміння.

Дані процеси стають особливо актуальними для нашого континенту у зв'язку з розширенням Європейського Союзу та намаганнями напрацювати в ньому цивілізовані засади внутрішньої мовної політики, яка базуватиметься, насамперед, на англійській, німецькій та французькій мовах. Слід зазначити всезростаючу роль німецької мови, надто на теренах Центральної Європи. На політичних переговорах в режимі "віч-на-віч" колосальну роль відіграє "людина за кулісами" – перекладач. Останній повинен володіти поряд з блискучими знаннями чужоземної та державної мов такими енциклопедичними знаннями, які стосуються багатогранних тем предмета переговорів.

Незалежна Україна намагається останнім часом надолужити прогаяне, тому звертає все більшу увагу на розвиток перекладацького фаху. Йдеться як про усний, так і письмовий переклади. В Україні формуються власні термосистеми, які орієнтуються безпосередньо на мови-продуценти, а не лише на російську мову, що було неможливим за часів Радянського Союзу. Серед цих представницьких мов на чільному місці перебуває німецька мова, яка репрезентує один із найпотужніших пластів світової культури. Засновуються спільні українсько-

німецькі підприємства, формуються солідні програми та проекти, центри культури, щорічно тисячі науковців та студентів з України завдяки спеціальним стипендіям їдуть до німецькомовних країн на навчання, практикування, конференції, підвищення кваліфікації. До цього спонукає обраний Україною шлях повернення до Європи, орієнтований на вступ до структур ЄС та НАТО. Перекладацький фах стає однією з домінуючих професій у сфері інтелектуальної діяльності.

Західноєвропейські фахівці, маючи на увазі процес перекладу, здебільшого вживають термін "трансляція", оскільки при цьому слід чітко розрізняти його два види: усний та письмовий. Результат праці **письмового перекладача** в будь-який час можна оцінити. Більшість із письмових перекладачів працюють у сфері професійного перекладу, спеціалізуючись при цьому в конкретних фахових галузях чи мовних комбінаціях. Нерідко така спеціалізація відзначається своєрідністю (наприклад, переклад документів, переклад у сфері засобів масової інформації, конференційний переклад, редагування машинного перекладу, літературний переклад тощо). Діяльність **усного перекладача** уможливує будь-коли й будь-де спілкуватися з носіями інших мовних культур. Такий перекладач володіє специфічною технікою синхронного та послідовного перекладу, як і перекладу на переговорах чи пошепки. При цьому усний перекладач повинен не тільки вільно володіти відповідними мовами, але й набути достатні знання з тем, які слугують об'єктом перекладу.

Наведені тут можливості "трансляції" можна проілюструвати схематично.

Наука письмового та усного перекладу є молодого сферою дослідження, їй всього близько 30 років. До задач цієї науки можна віднести наступні напрями:

- 1) аналіз процесів комунікації;
- 2) сприяння розумінню та взаєморозумінню під час реалізації даних процесів;
- 3) вироблення навичок з метою оволодіння технікою усного чи письмового перекладу, для чого застосовуються відповідні оптимальні методи, які водночас виявляють та формують індивідуальні особливості перекладача;
- 4) виявлення критеріїв оцінки якості результатів усного чи письмового перекладу;
- 5) дослідження у сфері дидактики усного та письмового перекладів.

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

Найбільш відомими та прийнятими визначеннями понять усного та письмового перекладів можна вважати дефініції Отто Каде, який вважає, що:

1) письмовий переклад – це передача фіксованого й послідовно поданого або ж часто повторюваного тексту вихідної мови у вигляді тексту мови перекладу, який можна будь-коли проконтролювати або виправити;

2) усний переклад – це передача одноразово (як правило, усно) запропонованого тексту вихідної мови у вигляді тексту мови перекладу, який лише умовно можна проконтролювати та через брак часу виправити.

Рис. 1. Загальна схема видів та форм перекладу

Отто Каде належить першість у запровадженні термінів "транслят" як продукт процесу усного чи письмового перекладу і "транслятор" як автор перекладу.

Ціквою теорією перекладу є теорія скопосу. (Веймер 1978) – загальна теорія перекладу, згідно з якою основою процесу перекладу є його мета, а перекладач (Translator) виступає експертом, що несе відпо-

відальність за оптимальне досягнення мети. Пояснити поняття скоп осу перекладу можна як виконання певної обраної функції чи дотримання певної стратегії перекладу. Вибір стратегії перекладу знаходиться у прямій залежності від скоп осу, тобто мети. За цією теорією, перекладач має право передавати особливості культури, адресата та ситуації мовою перекладу, тобто відповідати очікуванням цільової культури (чи групи) або порушувати ці норми. Наприклад, перекладаючи художній твір, один перекладач відтворює дослівно ідіоматичні вирази з метою передачі своєрідності оригіналу; метою іншого перекладача є відтворення філософських настанов твору, тому його стратегія направлена на створення тексту зрозумілого та перенасиченого іншомовними словами; для третього перекладача важливим є застосування якомога більшої кількості перекладацьких методів (передача синтаксичних особливостей тексту оригіналу) тощо. Отже, дана теорія не абсолютизує вимоги до перекладу, а ставить на перше місце стратегічний вибір самого творця перекладу, тобто перекладача, який діє відповідно до скоп осу, мети, визначеної замовником перекладу, ним самим або цільовою аудиторією.

Узагальнюючи вступні зауваги до курсу теорії та практики перекладу з німецької мови, подамо складові сфери інтегральної теорії перекладу.

I. Загальна теорія перекладу

- а) теорія усного перекладу;
- б) теорія письмового перекладу;
- в) теорія машинного перекладу.

II. Окремі теорії перекладу

- 1. Теорія наукового та технічного перекладу
 - а) теорія перекладу текстів загальнонаукових дисциплін;
 - б) теорія перекладу в сфері спеціальних технічних галузей
- 2. Теорія журналістського (публіцистичного) перекладу
- 3. Теорія літературного перекладу
 - а) теорія поетичного перекладу;
 - б) теорія прозового перекладу;
 - в) теорія театрального перекладу;
 - г) теорія біблійного та сакрального перекладу.

III. Праксеологія перекладу

- 1) соціологія перекладу;
- 2) редакційна практика.

IV. Дидактика перекладу

- 1) навчання перекладачів;
- 2) допоміжні засоби (в т.ч. і технічні) для перекладачів.

2.2. Теорія перекладу й споріднені науки

Уже виходячи з багатогранності та багатоаспектності процесу перекладу, стає зрозумілим той факт, що наука про переклад тісно пов'язана з багатьма як лінгвістичними, так і нелінгвістичними дисциплінами. Розглянемо деякі важливіші зв'язки.

2.2.1. Теорія перекладу та фонологія

Власне фонологічні проблеми не відіграють першорядної ролі для перекладу, оскільки об'єктом перекладу є не окремі звуки, а тексти, висловлювання, зміст. Разом з тим для усного перекладу суттєве значення має звукова сторона функціональних текстів (наприклад, творів драматургії, лібретто, літургійних творів, промов, поетичних творів, рекламних текстів тощо). Саме правильна передача звукових чи інтонаційних образів може забезпечити бажаний вплив інформації, яка перекладається. Зрештою, нерідко завданням письмового перекладача є передача на письмі імпліцитно закодованої звукової інформації у вихідній мові, щоб відтворити в мові перекладу необхідний ефект. Не слід забувати також про те, що голос, вимова та слух (у т.ч. і музичний) належать до найважливіших риторичних інструментів професійного перекладача. У процесі навчання практики перекладу треба особливу увагу звертати на формування чіткої вимови, впевненого голосу, красивих і правильних інтонаційних рисунків (тут і тембр голосу, висота тону, пауза, темп мовлення, сила й висота тону, наголоси в реченні тощо), на чому ми окремо зупинимося нижче. При цьому на передній план виступає не адекватна передача фонетичних особливостей мови, якою перекладають, а намагання через власні артикуляційні можливості передати, з одного боку, настрій мовця і змістові характеристики його інформації та, водночас, з іншого боку, вдало екстраполювати ці властивості на ґрунт мови перекладу, використовуючи багатство останньої.

2.2.2. Теорія перекладу і синтаксис

Переклад – це, насамперед, міжтекстовий, інтерлінгвальний, інтеркультурний процес, оскільки між вихідним текстом та текстом перекладу існують культурно, історично, ментально обумовлені варіації. На практиці доводиться враховувати певні правила першочергового застосування видів текстів чи його функцій. Ці правила прийнято називати правилами **преференції**. Саме вони зумовлюють необхідність ко-

нтрастивного описування та застосування своєрідностей вихідної мови та мови перекладу. До таких преференцій можна віднести, наприклад, порядок слів у реченні, насамперед місця найважливішого слова у висловлюванні. В німецькій мові інформативно найбільш навантажене слово частіше розташоване наприкінці речення, що не є обов'язковим явищем для української мови. З цих міркувань особливої уваги заслуговує переклад складнопідрядних речень. Значні труднощі для перекладача з німецької мови українською мовою складає переклад складних багаточленних іменників або поширених атрибутивних конструкцій, які формують номінальну фразу й не притаманні українській мові. Для німецької мови, навпаки, це преференція (наприклад, варіант "dieses Grundverständnis der im Gesetz begründeten und durch das Gesetz begrenzten Freiheit" слід вважати правильнішим, аніж його розгорнення у вигляді підрядного речення, як це мало б місце в українській мові, на кшталт "dieses Grundverständnis der Freiheit, die im Gesetz begründet und durch das Gesetz begrenzt ist". Не слід забувати також нинішню тенденцію, надто для усного перекладу, до спрощення речень, уникаючи складних конструкцій, речень-періодів, які утруднюють як процес перекладу, так і його сприйняття.

2.2.3. Теорія перекладу і стилістика

Як відомо, головною метою стилістики є виявлення взаємин між мовою та мовленнєвою ситуацією, що досліджується також і прагматикою. З позиції теорії перекладу важливо, що стилістика пропонує специфічні моделі, які описують ситуативні фактори, які впливають на мову. До таких факторів відносять географічне походження мови чи діалекту; соціальний прошарок, який може в українській мові породжувати **соціолект** – з його особливостями вживання, що загалом нехарактерно для німецької мови, й тому ускладнює українсько-німецький переклад; час чи епоху походження інформації, які надають їй особливої специфіки, в т.ч. й архаїки; характер мовного висловлювання (монологічний чи діалогічний); рівень близькості й довіри між суб'єктом та об'єктом висловлювання (наприклад, неприпустимо для офіційно-діалогового стилю українське звертання "дорогий пане" передавати німецькою мовою як "Lieber Herr"); сфера вживання (тут маються на увазі професійні мови, мови установ, науки, публіцистики, журналістики, навіть мови окремих періодичних видань на кшталт відомої в Німеччині "Spiegel-Deutsch").

Подібні проблеми, як уже зазначалося, перехрещуються із колом інтересів прагматики. Остання намагається виявити та запропонувати ви-

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

кладачеві методикю чи можливості перекладу, який би максимально наближено відображав спрямованість оригіналу. В цьому зв'язку можна виділити окремо зв'язок теорії перекладу з лінгвістикою тексту, молодим і перспективним напрямом мовознавства. Не буде помилковим також розгляд науки про переклад як науку про текст, адже тут панують ті ж лінгвістичні методи та підходи, текст розглядається як функціональна єдність. Працю над текстом з точки зору практики перекладу можна членувати на три фази: 1) фаза аналізу, тобто сприйняття та розуміння тексту; 2) фаза синтезу, тобто формування тексту перекладу; 3) фаза оцінювання відповідності перекладу до вихідного тексту. В усякому разі, той, "хто перекладає текст, повинен його спочатку зрозуміти".

2.2.4. Теорія перекладу й семантика

Уже навіть перекладачі-початківці помічають, що лексичні системи двох мов у багатьох випадках не збігаються. На це є причини історичного, культурного, географічного, демографічного і подібного характеру. Це особливо відчувається на рівні побутової лексики. Відомо, наприклад, що, завдяки своєму способу життя чи кліматичним умовам, араби розрізняють близько 40 видів коней, як ескімоси близько 30 назв льоду. Такі відповідності/невідповідності на міжмовному рівні є об'єктом дослідження структурної семантики, що водночас так важливо з позиції теорії та практики перекладу. Фахівець-перекладач повинен володіти попередніми знаннями, аби, наприклад, українське слово "їдальня" не перекладати, незалежно від контексту, будь-яким відповідником із ряду "Eßzimmer", "Speisehalle", "Mensa" і т.д. На окрему увагу заслуговують міжмовні омоніми, об які часто "спіткаються" перекладачі (не можна буквально перекладати "die Inteligenz" українським "інтелігенція", коли в німецькій мові це слово означає "інтелект"). Подібні невідповідності у сфері фахової лексики поступово нівелюються завдяки міжнародній професійній комунікації або завдяки цілеспрямованій нормалізаторській діяльності у сфері термінології. Саме контекст спроможний допомогти перекладачеві виявити ті рамкові конструкції, семантичні "згустки" (т. зв. фрейми), яких бракує в окремо взятому реченні. В нашому прикладі таким фреймом може виступити вказівка в контексті на місце розташування цієї їдальні. Подібні особливості досліджує власне фреймова семантика, яка водночас пов'язана з теорією мовленнєвих актів. З допомогою цієї теорії виявляється намір мовця (т.зв. ілокуція), який не впливає із самої форми висловлювання (наприклад, фраза "Ich habe Hunger" може мати на меті не лише констатацію стану, але й побажання, пропозицію сісти чи піти куди-небудь поїсти). В німецькій мові ілокуцію часто

ідентифікують чи уточнюють модальні частки (наприклад, *mal*, *doch*, *ja* і т.п.), на що має звертати увагу перекладач. Останній повинен детально володіти ілюктивними особливостями різних форм ввічливого звертання в обох мовах. Подібними особливостями мовленнєвих актів володіє і професійна лексика. Так, наприклад, у німецьких технічних інструкціях можуть вживатися в залежності від специфіки та контексту конструкції з інфінітивом, пасивом, імперативом, *ist zu* або модальне дієслово *müssen*, тоді як у приписах та вказівках установ, як правило, вживається тільки конструкція *ist zu*.

Слід зауважити, що зв'язок теорії перекладу з семантикою відзначається далеко ширшим колом питань, крім тут наведених, про що мова йтиме далі.

2.2.5. Теорія перекладу й термінознавство

Порівняно недавно на стику кількох наук – лінгвістики, логіки та відповідних науково-технічних спеціальностей – виникла наука "термінознавство". Чи не найважливішим завданням даної дисципліни є турбота про те, аби процес утворення та вживання термінологічних найменувань зробити більш керованим, сприяти регіоналізації професійного спілкування, взаєморозумінню спеціалістів. Отже, не треба особливо заглиблюватися, аби зрозуміти, що завдання термінознавства та науково-технічного перекладу спільні. Це також важливо з огляду на те, що кількість термінологічних одиниць у розвинутих мовах бурхливо зростає і в багато разів перевищує кількість загальнонавчаних слів. Зростає потреба і в науково-технічному перекладі, про що свідчить хоча б той факт, що кількість науково-технічних перекладів у західноєвропейських країнах становить близько 2/3 від загальної кількості перекладів. Додаткові труднощі складає й розмаїття фахових мов, як і нерідко вимушений поділ лексики на наукову та технічну, оскільки останні дійсно демонструють у тексті різне мовне навантаження. Таким чином праця термінолога підпорядковується потребам науково-технічного перекладу. Одним із завдань термінознавства вважається термінологічне планування та нормування з метою забезпечення взаєморозуміння між фахівцями різних країн. Окремо можна виділити блок питань, пов'язаних із виявленням та фіксацією в традиційному чи електронному вигляді термінологічних одиниць, тобто термінографію або, як ще її модно називають, термінологічним менеджментом, який може дати як кінцевий результат відповідні термінологічні бази даних, без яких не в змозі обійтися жоден перекладач науково-технічної інформації як на усному, так і на письмовому рівнях.

2.2.6. Теорія перекладу й семіотика

Семіотика – наука про знаки та знакові системи. За Ф. де Соссюром можна розрізнити в знаковій ситуації присутність трьох чинників: сигніфікант (означаюче, суб'єкт), сигніфікат (означуване, об'єкт, денотат) та поняття про нього.

У цьому зв'язку відомим є семантичний трикутник зв'язків між ними:

Рис. 2. Схема семантичного трикутника

Знаком найвищого рівня можна вважати текст, оскільки в ньому є всі три наведені чинники. Текст містить знаки нижчого рівня (речення, окремі лексичні одиниці). Усі вони разом складають систему кодів тексту. Завдання перекладача полягає в його правильному та цілеспрямованому кодуванні й переведенні в систему адекватних кодів іншої мови. Виходячи з особливостей процесу перекладу, Р. Якобсон слушно розрізняє три види системи кодів:

- 1) інтралінгвальний переклад (інтерпретація мовного знаку за допомогою інших знаків тієї ж мови);
- 2) інтерлінгвальний (інтерпретація мовного знаку за допомогою іншої мови);
- 3) інтерсеміотичний переклад або трансмутація (інтерпретація мовних знаків з допомогою немовних систем).

Вже з наведеного можна зробити висновок про незаперечний зв'язок теорії перекладу із семіотикою, про їх взаємовплив та збагачення.

2.2.7. Теорія перекладу та інформатика

Якість перекладу вимірюється насамперед кількістю тієї необхідної та достатньої інформації в тексті перекладу, яка була запропонована

у вихідному тексті. Наука інформатика допомагає виявити, проаналізувати, оцінити дану інформацію. Саме завдяки теорії інформації з'явилася комп'ютерна лінгвістика, яка водночас зробила процедуру перекладу оперативнішою, об'єктивнішою та до певної міри автоматизованою. Останнім часом вчені пропонують автоматизовані системи пошуку інформації, різні варіанти машинного перекладу (хоча такий переклад може відігравати лише допоміжну роль), методики автоматичного реферування та компресії тексту, формуються комп'ютерні бази даних та електронні словники як окремих лексичних систем, так і мов у цілому. Деякі найвагоміші із наведених тут питань будуть у наступному вигляді розглядатися детальніше.

2.2.8. Теорія перекладу і психологія та психолінгвістика

На якість перекладу суттєво впливає і сам характер особистості перекладача, його характер, вміння володіти собою тощо. Все це ґрунтовно досліджується психологією. Для теорії та практики перекладу важливо те, яким чином позбутися хвилювання й уникнути стресу під час конференційного перекладу, або як перекладачеві оволодіти вмінням гнучкого переходу на необхідний темп мовлення при синхронному перекладі. Окрім того, велике значення мають психологічні дослідження для дидактики перекладу, наприклад, для виявлення оптимального шляху у процесі отримання фахової освіти від перекладача-початківця до висококваліфікованого викладача. Ще ближче до проблем теорії перекладу розташована психолінгвістика – наука на стику між мовознавством та психологією. Психолінгвістика досліджує ментальні та пізнавальні процеси, які супроводжують перекладача на шляху опанування вихідного тексту та продукування трансляту, окремим об'єктом є виявлення механізмів сприйняття й розуміння тексту.

2.3. Національне забарвлення мов оригіналу і перекладу: проблема відповідностей і розбіжностей між ними

Професійні перекладачі вже встигли переконатися, що головна складність перекладу в тому, що слова різних мов лише в окремих випадках повністю відповідають один одному, не кажучи вже про смис-

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

лові згустки, цілі думки. Даний факт зумовлює певні вихідні застави до процесу й результату перекладу, які зводяться до кількох тез:

- 1) як формально, так і за змістом слова мови перекладу та вихідної мови не збігаються;
- 2) структура мови перекладу є іншою, ніж у вихідній мові;
- 3) переклад повинен насамперед повністю передавати смисл оригіналу;
- 4) переклад повинен справляти на свого читача (слухача) такий самий вплив, як і оригінал на власного читача;
- 5) переклад повинен звучати, ніби оригінал, і не містити у собі відчуття забарвлення перекладу.

Остання теза засвідчує ту вагому роль у праці перекладача, яку відіграє його рідна мова. Останню ніколи не зможе перевершити у процесі перекладу мова іноземна, оскільки лише у власній мові ми повністю можемо відчувати всю гаму почуттів, які дарує рідне слово, і тим паче поєднання слів. Причому ця істина стосується не лише літературного перекладу, але й науково-технічного. Отже, перекладач ніколи не зможе стати висококваліфікованим, якщо він досконало не володітиме рідною мовою. Навіть глибоко зрозумівши вихідний текст, переклад буде далеким від якісного, якщо перекладач погано володіє рідним словом. З іншого боку, міжмовні паралелі можна розглядати лише після достатнього оволодіння засадами іноземної мови.

Як уже зазначалося, відмінності в мовах зумовлюються різними історичними, географічними, культурними, економічними й іншими причинами. Перекладач стає, по суті, посередником не лише між мовами, але й культурами. Тому такою важливою стає освіченість самого перекладача (мається на увазі обов'язкове знання історії, культури, географії, побуту народу, який репрезентований мовою оригіналу). Крім того, перекладач у процесі практичної роботи має справу також із культурою самого автора вихідного тексту, він повинен бути апріорі готовим до присутності в цьому тексті суто національного забарвлення, яке не піддається дослівному перекладові. Окремо доводиться звертати увагу на форми ввічливості, звертання перед початком тексту, виступу, промови, які часто не відповідають стандартам мови перекладу. Тут перекладачеві доводиться бути й дипломатом (як, наприклад, при перекладі виступів багатьох представників мусульманських країн). Часто перекладач змушений задумуватися над тим, чи дана мовна форма має загальнонаціональний чи лише регіональний характер, чи вона має релігійне або ідеологічне забарвлення, чи вона відображає особливості віку, статі, фізичного стану автора висловлю-

вання. Принагідно зауважимо, що цими та подібними питаннями глибоко цікавиться окрема галузь науки "міжкультурна комунікація", яка пов'язана тісно з теорією перекладу, соціологією, етнологією, політологією, психологією, історією, релігієзнавством, літературою, філософією.

У процесі перекладу сам перекладач повинен володіти "культурною компетенцією", тобто знанням чужої культури, аби виявити в тексті специфіку культури. Розуміння між людьми передбачає не лише знання граматики, але й наявність спільних культурних передумов.

Отже, перекладач повинен досконало знати власну культуру, як і бути достатньо ознайомленим із особливостями культури нації – носія мови перекладу. Таким чином, переклад – це своєрідний діалог двох культур, який передбачає вміння перекладача відрізнити своє від чужого. При цьому не повинна виникати й реалізовуватися якась "змішана культура", що негативно відбилася б на якості перекладу. До того ж слід мати на увазі, що все це стосується не лише літературного, але й науково-технічного перекладу, оскільки фахові тексти значною мірою увібрані в рамки контексту культури. Нерідко перекладач, недостатньо ознайомлений зі специфікою національної культури, яка іманентно проявляється у тексті вихідної мови, вдається до описового перекладу, що не може відповідати ілокуції автора тексту.

Розбіжності в культурах є причиною та наслідком відмінностей менталітету відповідних націй. Часто можна почути заперечення на кшталт того, що статевий або соціальний ментальний компонент сильніший, ніж його національно-етнічна характеристика. Важко з цим погодитись, оскільки індивід не існує поза групою – етнічною спільнотою, тому такі впливи не мають всепоглинаючого впливу на саме національні компоненти ментальності індивіда, хоча хибним було б відкидання цих важливих особливостей світогляду індивіда. Оскільки формування ментальності все ж відбувається на рівні групи, то національні (етнічні) особливості виходять при цьому на перший план, релігійний компонент має також велике значення, проте не вирішальне, оскільки на рівні нації часто спостерігається занадто велике релігійне розмаїття (наприклад, функціонування декількох релігійних напрямів, конфесій у межах однієї країни, нації); історичний компонент теж не варто недооцінювати, проте суто національні (етнічні) ментальні риси все ж достатньою мірою "перемагають" соціально-історичні корелятиви. Для нас тут головним є те, що саме мова доповнює собою систему уявлень і світосприйняття нації, а в комплексі ці елементи відбивають особливості національної ментальності. Кожен народ відображає свої уявлення, свій особливий спосіб мислення, образність світогляду, національну індивідуальність у мовному вираженні пред-

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

метів і явищ. Тут можуть спостерігатися як подібності, так і відмінності, що свідчить відповідно про близькість чи віддаленість мов, культур, менталітетів. Для українця, наприклад, дещо несподіваним є вираз "pünktlich wie die Mauresein" – "закінчувати роботу точно за годинником". А вся річ у тому, що муляр у німецькій ментальності історично асоціюється з еталоном відомої німецької пунктуальності.

З іншого боку, про "європейськість" нації можуть свідчити мовні ідентичності як віддзеркалення аналогічних суспільних та культурних процесів у періоди формування нації. Так в австрійській землі Бургерланд виникла легенда "Die Farnsammler von Goberling" ("Шукачі квітки папороті із селища Гоберлінг"). Ось її текст: "In der Thomasnacht (29. Dezember) ereignen sich allerlei Wunder. Der Samen des Farnkrauts, das in dieser Nacht im Wald blücht, ist heilkräftig und hat die wunderbare Eigenschaft, drei oder fünf Personen unsichtbar zu machen, wenn sie den Farnsamen in einem Kirchenkelch auffangen. Er verleiht seinem Besitzer auch die Gabe, verborgene Schätze zu sehen". До речі, закликаємо читача самотужки зробити переклад оповіді українською мовою. Але в українській міфології вже з давніх-давен існує власна легенда про "Квітку щастя", яка напрочуд близько перегакується з австрійською. Пропонуємо її текст:

"Десь у хащах лісових цієї ночі (мається на увазі Купальська ніч 6-го липня) зацвітає папороть. Хто знайде її квітку, що горить, немов купальське багаття, тому відкриються всі скарби, заховані під землею. Та не кожен її побачить: береже Купайло дивну квітку від злих очей і недобрих рук". Спробуйте перекласти німецькою мовою український варіант легенди, використовуючи при тому легенду австрійського варіанту.

Специфічність форм чи культурних акцентів у різних народів може суттєво вплинути на перенесення цих елементів з однієї мови на іншу в їх лексичному вираженні. При цьому нерідко трапляються певні комізми. Подібна історія трапилася з геніальним віршем Й.В. Гете "Wanderers Nachtlied", написаним жвавою німецькою мовою.

"Über allen Gipfeln
Ist Ruh;
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einem Hauch;
Die Vöglein shweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch."

У 1959-ому Л. Енглерт переклав його навіть давно вже мертвою латиною, щоб показати спорідненість і різницю з першим літературно зафіксованим аналогічним сюжетом у давньогрецького батька хорової лірики VII ст. до н. е. Алкана. А Міжнародний конгрес перекладачів, присвячений 250-річчю з дня народження Гете (Ільменау, 1999), подарував гетеані ще 12 найсучасніших переспівів цього шедевр 12-ма мовами світу, зроблених 21 серпня 1999, у той самий день, коли 219 років тому вже на той час світовий літературний велетень Гете безтурботно написав свою мініатюру олівцем на дерев'яній стіні мисливської сторожки на горі Кікельган поблизу Ільменау.

Звісно, що тільки українською та російською мовами цей талановитий твір перекладало близько трьох десятків поетів, та жоден не зміг об'єднати у своєму витворі всі гетевські особливості першоджерела, тобто його концепцію. Тому їхні переклади були лише констатуючими, а не аналітичними (концептуальними), бо передавали повідомлення, загальнолюдське твердження у змісті оригіналу, і з цього боку нічим принципово не відрізнялись від т.з. "перекладу" казахського акина Абая, який переробив рідною мовою не німецький оригінал, а його лермонтовський переспів, котрий, як було ще до Абая аргументовано доведено, занадто відходить від гетевського джерела.

Аналогічна ситуація і з японською обробкою аналізованого вірша невідомим перекладачем XIX ст., яку спочатку (1903) було перекладено французькою, а потім (1911) німецькою мовою. Порівнюючи гетевський оригінал (1780) та його "японсько-французько-німецького блудного сина", що повернувся додому майже через півтора сторіччя (1911), не можна не побачити перекладознавчо вагомої збереженості змісту повідомлення (емоційне сприйняття ліричним героєм сонливої природи), втіленого вже у не менш яскраве для перекладу національне забарвлення японського світорозуміння.

Детальний аналіз наведених текстів буде зроблено у другій частині підручника, але зауважимо, що їх автори стоять на концептуально зовсім інших світомоделюючих платформах – об'єктивне почуттєво-розумове тлумачення буття у європейця Гете.

"Stille ist Pavillon aus Jade
Krähen fliegen stumm
Zu beschneiten Kirschbäumen im Mondlicht.
Ich sitze
Und weine".

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

Отже, вже при першому зіставленні цих варіантів чітко проявляються відмінності національних ментальностей європейців та японців. Принагідно пропонуємо перекласти українською мовою другий варіант, порівняти отриманий результат із двома відомими українськими перекладами вірша Й.В. Гете. Переклад у виконанні М. Бажана звучить таким чином:

Нічна пісня мандрівника

На всі вершини
Ліг супокій.
Вітрець не лине
В імлі нічній.
Замовк пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро –
Лиш зачекай".

Хорошим можна вважати й варіант Ю. Шкробинця:

Нічна пісня мандрівника

Тиша над верхами
Вже лежить:
Подих між вітками
Чуєш в кожную мить.
Птаство задрімало.
В гущі суєти.
Зачекай ще мало,
То заснеш і ти.

Пропонуємо читачеві зіставити останні два варіанти перекладу, звертаючи увагу на передачу ритміки й духу оригіналу та враховуючи певну присутність закарпатської говірки в перекладі Ю. Шкробинця.

Наведемо ще один промовистий приклад. Мається на увазі відомий вірш Г. Гайне "Fichtenbaum":

"Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh'.
Ich schläfer: mit weißer Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.
Er träumt von einer Palme,
Die, fern im Morgenland,
Einsam und schweigend trauert,
Auf brennender Felsenwand".

Чимало перекладачів намагалися відтворити настрій цього твору, але більшість з них, і у тому числі Ю. Лермонтов, не помітили чи проігнорували одну важливу інтимну деталь: головне у вірші не лише опис природи, протиставлення холоду півночі південному теплу, а мрійливий потяг чоловічої статі (Fichtenbaum) до жіночої (Palme). В російській мові, як і в українській, ці обидва суб'єкти жіночого роду (в перекладах сосна – пальма). Тепер стає зрозумілим афоризм Й.В. Гете: "Wer den Dichter will verstehen, soll in Dichters Lande gehen".

Помилки й непорозуміння, пов'язані з міжкультурними відмінностями, трапляються навіть на найвищому рівні. Так сталося, наприклад, у 1973 році під час візиту глави радянської держави до Сполучених Штатів Америки та його зустрічей з президентом Річардом Ніксоном. Щоразу, коли йому щось дуже подобалося, Леонід Брежнєв підносила догори руки і аплодував, намагаючись показати своє прихильне ставлення, як це прийнято в його країні. Проте у США так аплодують лише боксери, що означає: "Я переможець". Можна собі лише уявити, до яких політичних наслідків може призвести подібне незнання елементарних правил поведінки, значення окремих жестів. Останнім часом міжкультурна комунікація стала необхідною складовою частиною підготовки дипломатів та перекладачів. При цьому значна увага звертається саме на ті особливості невербальної поведінки, що можуть мати різну інтерпретацію в різних культурах. Скажімо, американський жест "ОК" у Франції також означає "нуль". Дуже важливо, зокрема, знати жести, типові для даної культури, зокрема, при вітанні, прощанні, вираженні згоди, незгоди. У повсякденному житті ми не завжди свідомо звертаємо увагу на те, що слова в більшості ситуацій супроводжуються невербальними сигналами, хоча підсвідомо ми сприймаємо і враховуємо їх. Такі сигнали підтримують інтенцію співрозмовника і тому часто допомагають слухачеві зрозуміти справжні наміри. Слухач зі свого боку може мімікою і жестами – свідомо чи мимовільно – показати свою реакцію, наприклад, похитуючи головою чи морщачи чоло. Та іноді жести можуть свідчити й про те, що співрозмовник говорить не те, що думає, приховуючи свої наміри, і тоді жести важливіші за слова.

Таким чином, ментальність, як і мова, є продуктом діяльності духовних сил народу, що накопичувався протягом століть, і продовжує формуватися та безперервно видозмінюватися й сьогодні. Кожна історична епоха залишає свій відбиток у мові, важливі історичні події здатні змінити мовну картину світу. Дану особливість повинні врахо-

увати перекладачі, насамперед фахівці з художнього перекладу. Ця проблема потребує окремої уваги.

2.4. Фахові мови

2.4.1. Загальні особливості фахових мов

Дослідження фахових мов (інакше "спеціальні мови", "технолекти") має об'єктом особливості мови певної галузі науки. При цьому фахова мова до певної міри протиставляється загальноживаній мові, хоча словниковий запас першої бере початок саме із другої. Але якраз проблеми, пов'язані зі специфічною лексикою фахових мов, породили необхідність виділення окремої науки – термінознавства. В той час, як наука про фахові мови має на меті дослідження власне мови певної сфери науки і техніки, предметом дослідження термінознавства є не мова як така, а саме термін як єдність поняття і назви. Таким чином, термінознавство включає і понятійну сферу певної фахової галузі.

На перших порах дослідження фахових мов стосувалося виключно професійної лексики. Лише недавно воно виокремилось у власну гілку лінгвістики, хоча залишається дуже тісно пов'язаним із термінознавством. Фаховою мовою можна називати "сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються у професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері". До цієї дефініції варто додати ще й той факт, що функціонування даної мови забезпечується винятково чітко встановленою термінологією.

Фахові мови зрідка термінуються в німецькій мові як "Arbeitssprache", "Berufssprache", "Gruppensprache", "Handwerkersprache", "Sekundävsprache", "Sondersprache", "Standessprache", "Feilsprache". Особливість фахових мов полягає у наявності спеціального, орієнтованого на потреби певного фаху набору лексичних одиниць, що мають плавні й гнучкі зв'язки із загальноживаною лексикою, яка теж присутня у фаховій мові. З іншого боку, остання відрізняється специфічною частотою вживання певних граматичних, синтаксичних, стилістичних засобів.

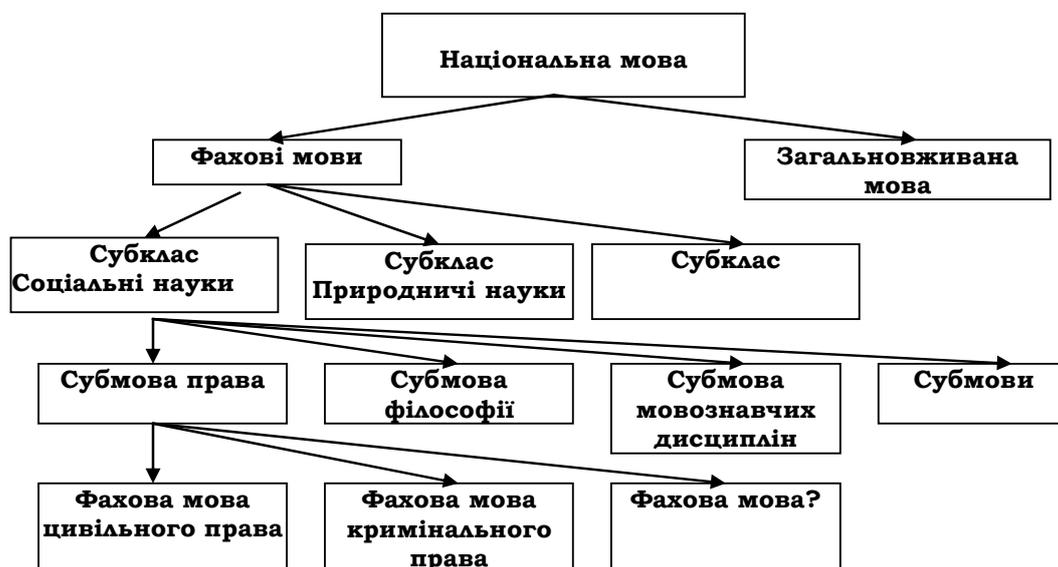

Рис. 3. Схематична структура фахових мов

Усю лексику фахового тексту можна поділити на 4 види:

1) терміни даної галузі, які мають власну дефініцію (див. ближче матеріал про термінологію);

2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (в т.ч. терміни суміжних наук) – наприклад поширені терміни філософії, політології, математики, філології і т.п.;

3) напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести і номенклатури, щоправда професіоналізми, як правило, можуть тлумачитися на противагу номенклатурним одиницям (пор. професіоналізм "Beißzange" та номен "Opel-Vectra");

4) професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емоційно забарвлене значення (напр. "Hexe" – "підйомник матеріалів на будові", "Schießbude" – "ударний інструмент джазової капели").

Динаміка фахових мов часто віддаляє їх від вихідної бази загальнолітературної мови та може призвести до виникнення непорозумінь між фахівцем та нефаківцем, творить штучну атмосферу елітарності.

Фахові тексти мають свою специфіку побудови. Її формують, наприклад, такі ознаки:

1) дієслово витрачає своє часове співвідношення і вживається здебільшого в теперішньому часі;

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

- 2) дієслово вживається часто в пасивній формі;
- 3) дієслово як вид слова відіграє відносно меншу роль;
- 4) іменник відіграє важливу роль;
- 5) однина вживається частіше, ніж множина;
- 6) прикметник вживається відносно часто.

Окремі фахові мови користуються специфічними мовними засобами, які, у свою чергу, можуть мати місце і в інших фахових мовах. Кілька субмов можуть формувати більші класи з їх спільними ознаками. Так серед фахових мов можна розрізнити мови соціальних наук і мови технічних галузей, які мають не лише специфічні терміносистеми, але й різну організацію тексту, мовну структуру. У цьому зв'язку можна запропонувати ієрархічну систему фахових мов та їх класів у межах загальнонаціональної мови. Зрозуміло, не лише субмова права, але й інші субмови поділяються так само на підвиди (фахові мови).

За рівнем абстрактності фахові мови можна умовно поділити на кілька видів:

- 1) найвищий ступінь абстрактності; (штучні символи, формули – базові теоретичні науки);
- 2) дуже високий ступінь абстрактності (експериментальні науки – комунікація між науковцями, технарями);
- 3) високий ступінь абстрактності (мови з дуже великою долею фахової термінології і чітко обумовленим синтаксисом – прикладні науки);
- 4) низький ступінь абстрактності (мови з досить значною долею фахової термінології та відносно незв'язаним синтаксисом – сфера матеріального виробництва);
- 5) дуже низький рівень абстрактності (мови з незначною кількістю фахових термінів та незв'язаним синтаксисом; сфера споживання, торгівля).

До точних наук з високим ступенем абстрактності слід віднести природничі й технічні науки, оскільки вони зосереджені на універсальних законах, на емпірично доведених засадах, соціальні ж науки, навпаки, мають герменевтичне спрямування, оскільки їх метою є інтерпретація людського буття. В технічних дисциплінах особливості та ознаки відповідного предмета мають бути описані бездоганно, їх мови описують конкретні об'єкти чи феномени, які можна відчутти чи виміряти. Мовам соціальних наук належить описова функція, суть понять встановлюється інтерпретативно.

Лінгвісти (насамперед Б. Гавранек) розрізняють у процесах комунікації чотири функціональні стилі залежно від диференційованих соціальних потреб:

- 1) загальний комунікативний стиль (розмовна мова у побуті, в усному мовленні);
- 2) професійний практичний стиль (офіційне спілкування, ділова мова);
- 3) науково-теоретичний стиль (мова науки);
- 4) естетичний стиль (мова літератури, поезія).

Фахові мови в цій класифікації представлені двома видами стилів – професійно-практичним та науково-теоретичним. Визначення фахових мов включає в себе кілька семантичних фрагментів, насамперед:

- а) засіб оптимального розуміння між фахівцями в окремій професійній сфері;
- б) наявність специфічної фахової лексики та окремих норм відбору, застосування та частоти загальноповживаних лексичних і граматичних засобів;
- в) актуалізація у фахових текстах, які, крім прошарку професійної лексики містять загальномовні сегменти, отже, фахова мова не може мати статус відокремленого від загальнонаціональної мови суб'єкта;
- г) приналежність до фахових текстів професійного мовлення, у той час як до загальномовних елементів як частини системи мови належать літературна мова, розмовна мова або діалект.

Виходячи з такого дефінування, лінгвісти нараховують сьогодні близько 300 фахових мов. Їх безоглядне застосування слід обмежувати рамками вузької спеціальності, оскільки їх повне запровадження у сфері суспільного спілкування призводить до т.зв. "комунікативних бар'єрів", викликає непорозуміння і може спекулятивно використовуватися з метою певної зверхності, елітарності. Мабуть, недаремно близько половини громадян (опитування проводилося в Німеччині) вважають, що юристи ще більше заплутують справу, аніж вона є такою насправді. З цього приводу цікавий випадок наводить Г. Флюк, пародійно ілюструючи "перенесення" мови відомої казки про Червону Шапочку на мову юриспруденції із застосуванням лексики кримінального кодексу.

"Im Kinderanfall unserer Stadtgemeinde ist eine hierorts wohnhafte, noch unbeschulte Minderjährige aktenkundig, welche durch ihre übliche Kopfbekleidung gewohnheitsrechtlich Rotkäppchen genannt zu werden pflegt. Der Mutter besagter R. wurde seitens deren Mutter ein Schreiben zugestellt, in welcher dieselbe Mitteilung ihrer Krankheit und

Pflegebedürftigkeit machte, worauf die Mutter der R. dieser die Auflage machte, der Grossmutter eine Sendung von Nahrungs- und Genussmitteln zu Genesungszwecken zuzustellen [...].

Da wolfseits Verknappungen auf dem Ernährungssektor vorherrschend waren, fasste er den Beschluss, bei der Grossmutter der R. unter Vorlage falscher Papiere vorsprachig zu werden. Weil dieselbe wegen Augenleidens krank geschrieben war, gelang dem in Fressvorbereitung befindlichen Untier die desfallsige Tauschungsabsicht, worauf es unter Verschlingen der Bettlagerigen einen strafbaren Mundraub zur Durchführung brachte [...]"

Таким чином, фахові тексти розрізняються на текстовому й термінологічному рівнях. Наочним прикладом у цьому зв'язку може бути зіставлення юридичних, економічних та технічних текстів. В юридичних текстах постає питання: "Чи інституції, реалії у вихідній мові та мові перекладу можна порівнювати і якою мірою (наприклад, міжмовні омоніми на кшталт "Pension" та "пенсія", які мають різні значення, і подібних прикладів юриспруденція знає чимало)?" В економічних текстах спостерігається певне міжнародне "вирівнювання" термінології, що є насамперед результатом впливу американської економіки, хоча й у цій галузі має місце амбіційний спротив окремих поширених мов, які намагаються запроваджувати власні термінологічні одиниці (наприклад, замість англійського "реконверсія" в німецькій мові вживається "Umstellung"). Зовсім інша ситуація з технічними текстами. Тут на чільному місці проступає вимога міжнародної стандартизації принаймні в рамках однієї терміносистеми. Ці та подібні особливості фахових текстів повинні неодмінно враховуватися в перекладацькій діяльності.

2.4.2. Аспекти редагування науково-технічних текстів

Окрім описаних вище деяких аспектів термінознавчої діяльності, існує багато інших її функціональних особливостей. Усі вони разом взяті визначають останній етап будь-якого науково-технічного перекладу – процес його редагування. Весь технологічний процес редагування містить кілька видів робіт:

- 1) аналітичне порівняння перекладу з текстом оригіналу;
- 2) перевірку повноти та адекватності перекладу й оригіналу;
- 3) перевірку використання науково-технічної термінології, правильності й ознаковості застосування термінів, їх відповідності стандартам;
- 4) перевірку написання фізичних величин та їх одиниць, умовних позначень, скорочень, символів;

- 5) редагування стилю викладу;
- 6) перевірку правильності розшифрування абревіатур;
- 7) контроль використання транскрипції та транслітерації;
- 8) перевірку орфографії та пунктуації;
- 9) перевірку правильності написання різних найменувань (фірм, компаній, організацій, машин, приладів, виробів, матеріалів, посад, географічних назв);
- 10) внесення поправок;
- 11) усунення ненормованих варіантів терміна зі сфери протиріччя;
- 12) корекція всього тексту.

До процесу редагування перекладу часто залучаються спеціалісти відповідної галузі, які теж можуть внести поправки в передачу смислу тексту оригіналу. У цьому випадку відбувається обмін інформацією, корисною як для спеціаліста, так і перекладача, який сприяє підвищенню їх кваліфікації.

Своїми особливостями відзначається редагування термінологічних словників, тезаурусів, енциклопедій. У зв'язку з цим можуть виникнути наступні проблеми:

- 1) вибір принципу упорядкування словника;
- 2) підбір та оцінка внутрі- і міжмовних еквівалентів та варіантів лексичних одиниць;
- 3) вибір типу і способу побудови словникової статті;
- 4) вибір типу і способу побудови дефініцій;
- 5) розробка довідникового апарату словника (позначки, посилення, текстові й графічні ілюстрації);
- 6) вибір способу подання матеріалу словника (текстовий, картковий, класифікаційний).

Відбір і спосіб фіксації термінів визначається також функцією словника. Від неї залежить і побудова дефініцій термінів. Так, словник, орієнтований лише на узуального споживача, має алфавітне розташування термінологічних одиниць, науковий словник визначеної термосистеми може бути систематизований за певними підтемами: лексичне значення в навчальному словникові має вид популярного й короткого тлумачення, в науковому ж тлумачному словнику – розгорнутого визначення, що передає головні змістовні особливості поняття, що термінується.

Загальний процес редагування завершує всю роботу термінознавця в плані лінгвістичного опрацювання науково-технічного тексту з

урахуванням призначення і функціонально-стилістичних особливостей останнього.

2.4.3. Поняття анотування та реферування текстів

У зв'язку з інформаційним бумом, коли загальна кількість інформації подвоюється через кожні 8–10 років, виникає проблема її опрацювання. Тут маємо чергове протиріччя: з одного боку, вчений зобов'язаний стежити за новими досягненнями у своїй спеціальності, з іншого, – він не в змозі віднайти й засвоїти інформацію необхідного об'єму. Та йому не обов'язково знайомитися з усією літературою, де можлива присутність для вченого інформаційних "шумів", надлишкових чи відомих знань.

У науково-технічній літературі зазвичай розрізняють три типи інформації: 1) фактографічну – інформація про факти, явища, процеси, події; 2) логіко-теоретичну – повідомлення про методи отримання фактографічної інформації, висновків із фактів, посилення на джерело інформації; 3) оціночну – вираження авторського ставлення до повідомлення. Зрозуміло, що найважливішою інформацією з точки зору оброблення тексту є фактографічна інформація, яка виражається переважно спеціальними одиницями підмови науки.

Розрізняють два види компресії тексту – анотування та реферування. Анотування – це максимально коротка характеристика матеріалу. Провести необхідний відбір літературних джерел допоможуть користувачеві їх відповідні реферати, тобто короткі викладення наукової праці, книги, статті, які передають головні ідеї, напрям наукового пошуку. Такий реферат може бути складений перекладачем, спеціалістом, інформаційним працівником.

На практиці розрізняють кілька видів анотування та реферування, при чому реферат може включати в себе, як попередній коментар, усі етапи продукування анотації. Поетапний алгоритм має такий вигляд: 1) предметна рубрика (в т.ч. визначення відповідної галузі); 2) назва теми; 3) вихідні дані джерела; 4) стисла характеристика матеріалу; 5) критична оцінка першоджерела; 6) стислий виклад змісту; 7) висновки автора; 8) коментар референта. Зауважимо, що анотування включає в себе перші п'ять етапів, у той час, як етапи 6–8 є прерогативою процесу реферування, яке, повторимося, може включати й перші п'ять етапів.

З ростом кількості джерел росте й число створювачів рефератів. Тому виникає необхідність розробки методики автоматичного реферування. При цьому всі методи опираються на віднайдення ключових

слів, у функції яких у науково-технічних текстах виступають термінологічні одиниці. При цьому терміни слугують основою формального аналізу семантики тексту.

Прикладом методики спрощеного аналізу слугує алгоритм компресії інформації тексту. Під компресією тексту мається на увазі один із можливих варіантів його квазіреферування, тобто складання реферату на основі вибору й комбінування готових фрагментів тексту. Автоматизація процесу реферування є надзвичайно великою науковою й практичною потребою не стільки задля досягнення своєї мети (отримання реферату), скільки завдяки розробці методології автоматичного визначення найсуттєвішого, цінного в науково-технічній інформації.

Виділення таких факторів є не що інше, як оцінка фактів, певною мірою оцінка ефективності того чи іншого наукового дослідження.

Визначальною гіпотезою підходу до проблеми квазіреферування є припущення, що найважливіша форма тексту має найбільше число лексичних зв'язків з іншими фразами даного тексту. Під лексичним зв'язком мається на увазі присутність однакових компонентів (основ) тексту, який розглядається. Для отримання точніших результатів доцільно враховувати також функціональну вагу слова, яку можна визначити з допомогою дерева семантичних зв'язків речення, де враховується ступінь "віддаленості" слова від вершини дерева всього речення.

Далі формується матриця лексичної суміжності, де фіксуються всі загальні елементи масиву в лінійній послідовності. Окрім того, можна побудувати таку матрицю виходів, де фіксуються циклічні шляхи з метою виявлення структури абзаців. З допомогою такої методики можна перевірити стилістичну правильність побудови абзаців. У більшості випадків у кінці абзацу є речення, що містить найменшу кількість лексичних звуків, і навпаки, абзац вводиться переважно лінгвістично найбільш вагомими фразами. Таким чином у квазіреферат потрапляють найважливіші фрази абзацу.

У сфері автоматичних сфер управління такі роботи спрощують процеси фіксації даних, покращують збереження інформації, прискорюють пошук і групування необхідних відомостей, упорядковують документообіг завдяки вилученню з обігу проміжних та нерелевантних даних.

Автоматичне квазіреферування є також одним із перших кроків до автоматичної оцінки науково-технічної інформації, до автоматичного створення високоефективних фактографічних систем.

Усезростаючий інформаційний обмін передбачає не лише збільшення науково-технічних публікацій, у тому числі й перекладів, а й підвищення їх якості. І хоча в даний час видається багато словників,

довідникової літератури й посібників з перекладу, вони не завжди надають достатню допомогу перекладачеві в подоланні всіх труднощів, оскільки торкуються лише окремих випадків, конкретних питань, не вникаючи в проблему оформлення всього тексту перекладу.

2.5. Термінологічні аспекти перекладу

2.5.1. Термінознавство як наука

Науково-технічна термінологія – широкий та інтенсивний розвинутий пласт лексики, що активно взаємодіє з іншими шарами словникового запасу мови, в першу чергу із загальноновживаною лексикою. Тому вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики, її структури й семантики є одне з важливих завдань сучасної лінгвістики, в т.ч. й перекладознавства.

Усе це сприяло тому, що в надрах сучасної лінгвістики зародилася нова дисципліна – термінознавство, яка поступово уточнює свої самостійні функції на стикові декількох наук – лінгвістики, логіки й відповідних науково-технічних спеціальностей. Але не варто робити поспішні висновки про те, що термінознавство претендує на виокремлене місце в системі наукового світосприймання, оскільки, впливаючи певною мірою на вказані науки, воно повністю залежить від їх завдань, проблем, статусу. Найзагальніша мета термінознавства – турбота про те, щоб процес утворення і вживання термінологічних найменувань зробити більш керованим, сприяти раціоналізації професійного спілкування, взаєморозуміння спеціалістів. До завдань термінознавства як науки належить не тільки дослідження словникового запасу окремих галузей науки, не лише розробка правил утворення імен та понять, але, перш за все, розкриття й дослідження мовних фактів, які зустрічаються в професійній діяльності. Тому варто визнати, що термінознавство є частиною прикладного мовознавства, розташовуючись на стикові між мовознавством і природознавством.

Кажучи про термінологію, лінгвісти зазвичай розрізняють: а) науку про терміни (в даному випадку популярним стає термін "термінознавство"; б) спеціальну лексику у складі всіх слів окремої мови (як от: "німецька термінологія", термінологія української мови" тощо); в) спеціальну лексику, яка обслуговує окрему галузь науки чи техніки (наприклад, "термінологія обчислювальної техніки", "лінгвістична термінологія"). Така багатозначність не в останню чергу зумовлена тим, що для кожної термінологічної одиниці визначена точка координат як в

мові в цілому, так і в підмові зокрема. Термін є невід'ємним елементом системи, якщо під системою розуміти сукупність елементів цілого, між яким існує обов'язковий і невід'ємний зв'язок. Сукупність зв'язків всередині такого цілого зумовлює його структуру.

Сучасна мова науки і техніки висуває до термінів кілька вимог. Найважливіші з них:

- 1) термін має відповідати правилам та нормам відповідної мови;
- 2) термін має бути систематичним;
- 3) для терміна характерна дефінітивність, тобто кожен термін співставляється з чітким окремим визначенням, яке орієнтує на відповідне поняття;
- 4) терміну властива відносна незалежність від контексту;
- 5) термін повинен бути точним;
- 6) термін має бути коротким, хоча дана вимога часто вступає в протиріччя з вимогами точності, тобто повноти терміна;
- 7) термін має прагнути до однозначності. Тут варто зробити одне суттєве уточнення: такої однозначності варто добиватися в межах однієї терміносистеми, тому що на рівні декількох підмов полісемія термінів – явище доволі розповсюджене;
- 8) для термінології не характерна синонімічність, яка заважає взаєморозумінню;
- 9) терміни експресивно нейтральні, хоча правильніше говорити не про експресивність терміна чи виразу, а швидше про інтенсивність деяких семантичних складників. Причинами такої інтенсивності можуть слугувати прагнення підкреслити елітарність того, хто говорить, або ж спроба приховати свої наміри (наприклад, "чорна діра", "чорна скринька", "котяче золото", "сліпа долина" тощо);
- 10) термін повинен бути милозвучним (тобто вимоги евфонії); тому не слід заохочувати створення термінів, утворених із діалектизмів і просторікувань на кшталт "лизуха", "задохлик", "ситня".

Разом з тим терміни не є ізольованими, незалежними, "відбірними" одиницями загальноживаного мовлення, що володіють якість, лише їм притаманними, а складають повноцінну частину загального складу мовлення, де властивості слів проступають більш визначено, регламентовано, відповідаючи вимогам професійного спілкування і взаєморозуміння. Отже, можна говорити про переважний характер властивостей терміна порівняно із загальноживаним словом, а не про повну відсутність тієї чи іншої особливості в межах розрізняваних сфер мови; можна стверджувати про бажані якості термінологічної одиниці, але не можна вважати її неповноцінною чи не потрібною

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

лише тому, що в неї відсутня ця якість, хоча даний термін давно застосовується користувачами.

Для словотвірної архітекτονіки термінологічних одиниць характерні в цілому ті ж принципи, що й для загальноживаних одиниць. Можна запропонувати наступну класифікацію словотвірних типів термінів.

1. Терміни – кореневі слова:

- а) власна непохідна лексика ("ніс");
- б) запозичена непохідна лексика ("атом").

2. Похідна лексика:

- а) терміни, утворені шляхом суфіксації ("жабка");
- б) терміни, утворені шляхом префіксації ("відбій").

3. Терміни – складні слова ("бетонозамішувач").

4. Терміни-словосполучення ("обчислювальна машина"). Варто зауважити, що багато лінгвістів не визнає наявності в мові поліосновних термінів, називаючи їх концептуальними об'єднаннями. Така точка зору має перевіритися вимогами до терміна, наведеними вище: якщо всі вимоги збережені, тоді немає причин відмовляти терміну в його термінологічності, незалежно від його лексичної довжини.

5. Терміни-аббревіатури ("РОЦ – регіональний обчислювальний центр").

6. Буквені умовні позначення ("гама-промені").

7. Символи (знаки) – наприклад, математичні, хімічні, астрономічні та інші.

8. Номенклатура.

Правильним є розмежування професіоналізмів і термінів, які разом складають поняття спеціальної підмови. Розташовуючись поряд один з одним, терміни, однак, мають більш упорядкований і нормалізований характер, тоді як професіоналізми є напівофіційні лексичні одиниці, які застосовуються вузьким колом спеціалістів, причому винятково в розмовній мові.

До номенклатурних одиниць належать назви різних типів устаткування, машин, марок виробів тощо. Номен виступає як відносно вільний "ярлик" предмета, конвенційно "прикріплений" представниками відповідної галузі знання, що не претендує на розкриття чи хоча б часткове відображення в його формі лексичного значення.

В епоху широкого розвитку терміносистем серед першочергових завдань постає проблема нормалізації, оскільки мова науки й техніки, як і будь-який інструмент пізнання, має бути точною і повністю служити поставленим цілям.

Не треба, однак, забувати, що в мові науки і техніки ми маємо справу із більш стабільним, інформаційно насиченішим шаром лексики – термінологічними одиницями, норма яких хоча й узгоджується з нормами загальноживаної мови, має свої суттєві особливості.

При цьому ми повністю усвідомлюємо, що результати лінгвістичної нормалізації повинні мати не більш, аніж рекомендований характер, лінгвіст не може стверджувати про правильність/неправильність будови терміна, а швидше за все про її (будову) перспективність/неперспективність, цілеспрямованість/нецілеспрямованість. Останнє слово залишається за спеціалістом у відповідній галузі науки й техніки, саме він може стверджувати, чи відображають негативні сторони плану вираження терміна гносеологічні задатки останнього, чи вони зумовлені іманентними властивостями терміносистеми в цілому.

Лінгвістику й мовну практику здавна цікавить проблема "іноземних" слів, що виростає інколи до рівня соціальної. Найбільш суперечливим та складним у цьому відношенні є розмежування запозичень та власних слів. Набутий досвід дає можливість запропонувати перекладачам у цьому зв'язку кілька порад:

1. Не варто шукати іноземне слово, якщо в рідній мові вже функціонує звична і вмотивована лексична одиниця з тим же значенням.

2. Якщо синонім, утворений на базі ресурсів рідної мови, збігається за вмотивованістю й кількістю лексичних складників з інтернаціоналізмом, то вживання першого більш доцільне через розуміння й органічне засвоєння внутрішньої форми рідного слова.

3. Термінологічні лакуни (прогалини) бажано заповнювати наявними інтернаціоналізмами.

4. У випадку неоднакової вмотивованості термінів-синонімів перевагу слід віддавати більш вмотивованим термінам.

Зауважимо, що під вмотивованістю тут розуміємо лексикосемантичну відповідність між внутрішньою формою (буквальним значенням) термінологічної одиниці та її лексичним значенням (дефініцією, тлумаченням).

2.5.2. Аспекти термінографії

Термінографією зазвичай називається теоретична й практична робота зі створення термінологічних словників. Такі словники бувають найрізноманітніших типів, починаючи від вокабулярію інтернаціональних терміносистем і закінчуючи багатотомними енциклопедичними словниками, які охоплюють різні галузі науки й техніки. Велику роль у професійній практиці відіграють перекладні словники – дво- і багатомовні.

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

Одномовні поділяються на енциклопедичні словники й довідники та на філологічні словники. Серед дво- і більше мовних словників виділяють: 1) індивідуальні словники (словники лексики авторів або творів); 2) словники чужомовних слів; 3) етимологічні словники; 4) тлумачні словники.

Найпоширенішим двомовним словником є двомовний (прямий і зворотній), який забезпечує переклад спеціальної літератури. Головним питанням при створенні подібного словника є питання про наявну в ньому лексику. При цьому може виникнути низка труднощів. Наприклад, при перекладі лексичних одиниць часто спостерігається розбіжність значень. Значення німецького слова "Nadel" ширше, аніж значення українського слова "голка"; навпаки, в українській мові диференціюються кольори "синій" і "голубий", тоді як у німецькій для обох кольорів вживається лише одне слово "blau". Часто спостерігається розбіжність зовнішніх чи внутрішніх форм. Це все потребує глибоких знань та досвіду перекладача.

На укладача термінологічного словника в процесі роботи очікують великі труднощі. Відсутність досвіду автора, нерозуміння мети і завдань словника, поспішність у роботі можуть породити певні недоліки даного словника, найважливішими з яких є:

- а) включення до словника випадкових одиниць, вузьких професіоналізмів, що не є термінами;
- б) нагромадження в словнику різних завдань, функцій;
- в) перенасичення (чи, навпаки, ігнорування) додатковими інформаційними характеристиками термінів;
- г) відсутність чіткої позиції автора щодо меж термінологічності одиниці, в результаті чого до словника можуть потрапити термінологічні описи, що мають вид дефініцій;
- д) суб'єктивність чи ненауковість визначень в тлумачних словниках і їх неузгодженість з дефініціями інших словників;
- е) недостатня сучасність словника, перенасичення застарілими даними.

Зрозуміло, список подібних недоліків може бути продовжений. Та вже й цих характеристик достатньо, щоб уявити собі всю складність та особливу важливість робіт, пов'язаних із створенням термінологічних словників будь-якого типу.

Представники української лексикографічної школи укладають словники, шукаючи розумний компроміс між надмірною космополітизацією, характерною для російських однокомпонентних термінів, з одного боку, та надмірним пуризмом німецької мови.

Серед головних засад побудови українських однокомпонентних та багатокомпонентних термінів найважливіша полягає в необхідності позбутися "полону" російського посередництва, аби механічно не повторювати помилок, характерних для російських термінів. Це викликає необхідність урахування етимології іншомовних слів, що уможливить уникнути побудови зовнішньої форми іншомовних терміноелементів через посередництво третіх мов, головним чином англійської чи російської. Відновлення слова в його первинній формі дозволить зберегти семантичний ряд однокореневих терміноелементів, уникаючи, таким чином, етимологічної паронімії, та не допустити спотворення греко-латинських коренів шляхом їхнього перелицювання на англійський чи французький лад. Виняток ми робили тільки для добре засвоєних термінів (*дистриб'ютер*, *ф'ючерсна угода* та деякі інші), які широко вживаються в галузі ринкової економіки.

Знання галузевими фахівцями етимології іншомовних терміноелементів дозволить краще зрозуміти їхню мотивацію та уникнути, таким чином, їх неправильного вживання.

Зараз власне українські принципи стандартизації ще остаточно не розроблені, тому ми вважаємо, що укладання подібних словників сприятиме цьому процесові. Подібні завдання ставлять, зокрема, два словника з нашої серії термінологічних словників – російсько-українсько-англійський словник економічних термінів та чотиримовний тлумачний словник термінів ринкової економіки, підготовлені за сприяння Державного комітету України з питань науки та технологій, а також Харківського лексикографічного товариства. Ці словники розраховані насамперед на фахівців – економістів, бухгалтерів, бізнесменів, але вони можуть також бути корисні викладачам та студентам економічних спеціальностей вузів.

Українські терміни в обох словниках розташовані як за алфавітним, так і за гніздовим принципом, що полегшить та прискорить пошук потрібного слова, бо гніздовий принцип часто буває дуже суб'єктивним, адже при цьому кожне слово може виявитись ключовим. Кожен термін має свій порядковий номер, що дає змогу пропонувати алфавітні покажчики відповідних російських, англійських та німецьких термінів, а також українських термінів за чисто алфавітним принципом. Тим самим, ці словники можна використовувати як тлумачні та перекладні на будь-яку із запропонованих мов, а також як економічні розмовники.

За основу відбору й формування українських термінів ми брали фактор поширеності терміна в інших мовах та показник його вмотивованості.

У галузі правопису ми також намагалися відновити історичну справедливість та повернути літеру **г** на її законне місце, вживаючи її послідовно на місці літери **g** у європейських мовах, включаючи слова грецького походження. З іншого боку, ми не копіювали російське **х** на місці європейського **G** і тому пропонували писати й вимовляти *гедж, голдинг, гайринг*, але *ноу-хау*, оскільки останній термін є добре засвоєним.

Користуючись можливістю врахування досвіду інших національних термінологій, аби уникнути їх похибок, ми сформували свої принципи побудови українських терміносистем, спираючись, по-перше, на досвід провідних мов світу, по-друге, на позитивні сторони радянської термінологічної школи, по-третє, на досвід українського термінотворення в Україні та за її межами.

2.5.3. Методичні рекомендації щодо термінологічного планування в Україні

Виходячи з позитивного досвіду термінотворення як у розвинених країнах, так і в країнах третього світу, а також позитивного досвіду радянської термінологічної школи та позитивного досвіду термінотворення в Україні, з одного боку, а з іншого – виходячи з міркувань провідних світових авторитетів у галузі термінологічного планування та спираючись на міжнародні документи, що торкаються питань термінологічного планування, можна викласти загальні засади термінологічного планування в Україні.

Насамперед, необхідно врахувати як позитивний, так і негативний досвід інших мов. При цьому слід брати до уваги як зовнішню форму нових термінів, так і їх мотивацію. Якщо, наприклад, відповідний термін у багатьох європейських мовах виглядає однаково – бажано, щоб інтернаціональний елемент зберігся також і в українській мові.

Щодо загальних засад термінотворення, можна сформулювати такі основні принципи відбору зовнішньої та внутрішньої форми нових термінів:

1. Терміни – кореневі слова слід передавати залежно від того, до якої лексики мови оригіналу вони належать – одвічної чи запозиченої. В першому випадку подібні терміни можна перекладати буквально, як, наприклад, англ. *mouse* – укр. *миша* (як комп'ютерний прилад), причому тут не слід лякатися полісемії, бо ця полісемія носитиме інтернаціональний характер, що зближуватиме її в такому разі з калькою, а калька, як відомо, також несе в собі інтернаціональний елемент. Якщо даний термін побудовано на основі запозичених елементів, і, тим паче, якщо він не вмотивований у мові, з якої іде переклад, – то слід звернутися до його ети-

мології. Передавати його в такому випадку слід у тому вигляді, в якому він з'явився у мові-продуценті (особливо це стосується елементів греко-латинського походження). І, звичайно, слід дивитися на те, який він має вигляд в інших мовах.

2. Похідні терміни, утворені за допомогою афіксів з деривативним значенням, передавати бажано залежно від етимології (тобто, якщо даний термін складається з греко-латинських елементів – бажано їх зберегти). Перекладати такі терміни під кальку вдається не завжди, тому, швидше, їх слід перекладати описово.

3. Терміни, утворені при допомозі складання основ, також можна перекладати під кальку, але це іноді призводить до виникнення занадто громіздких термінів-монстрів. У такому випадку більш вдалим способом будуть переклади словосполученням або збереження первинного вигляду (знов-таки з урахуванням етимології).

4. Терміни-словосполучення однозначно треба перекладати під кальку.

5. Терміни-аббревіатури також треба перекладати та створювати власні аббревіатури. Лише у випадку, коли та чи інша аббревіатура виглядатиме однаково в багатьох мовах, – в українській її також треба зберігати та передавати за допомогою зворотної транслітерації.

Крім того, до нових термінів, незалежно від їхньої будови, повинні ставитись такі ж самі вимоги, що й до будь-яких вже існуючих термінів, тобто слід дотримуватися принципу евфонії тощо.

Звичайно, вищезазвані принципи лише приблизні, і все залежить від конкретної ситуації, від конкретного терміна. Але головною метою розробки подібних принципів є, по-перше, запобігання виникненню невдалих термінів-монстрів, а по-друге, слід виробити певний баланс між власними та запозиченими елементами, щоб, з одного боку, українська термінологія не засмічувалась незасвоєними та малозасвоєними іншомовними запозиченнями, якщо в даній ситуації цілком можливо вживати власну лексику, а з іншого – щоб вона не ізолювалася штучно від світового співтовариства, в чому й полягає проблема співвідношення інтернаціонального та національного.

Тому не слід впадати в крайнощі. З одного боку, можна захоплюватись пуризмом чесько-ісландського взірця, і з іншого – механічним перенесенням іноземних елементів на вітчизняний ґрунт, як це було за часів Петра I. Тут необхідно встановити рівновагу.

Іноземні елементи треба переносити лише тоді, коли у мові-реципієнті неможливо передати коротко та чітко відповідний термін

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

засобами рідної мови. В крайньому разі, як компроміс, можна запровадити дублетні варіанти для деяких термінів, коли б "чужий", іншомовний варіант міг би вживатись у науковій літературі, а "свій" – у науково-популярній.

Необхідно також враховувати й етимологію даного іноземного терміноелемента, щоб не передавати, наприклад, слова греко-латинського походження на англійський чи французький манер, спотворюючи їх таким чином, як це, зокрема, вийшло зі словом *distributor*, яке в нас виглядає як *дистриб'ютер* лише тому, що його було запозичено саме через англійську мову. Це лише просте запозичення з англійської, яке не має нічого спільного з інтернаціоналізмами, до того ж, порушується семантичний зв'язок з однокореневими словами, в даному випадку – зі словами "*дистрибуція*", "*дистрибутивний*" тощо. При таких розбіжностях ці слова багатьма носіями української мови через незнання етимології вже не сприйматимуться як однокореневі. Подібні розриви спостерігаються також у словах "*лайн*" та "*комбайн*", які вже не сприймаються як однокореневі до слів, відповідно, "*лінія*", "*лінійний*" та "*комбінація*", "*комбінувати*",

Таким чином, якщо термін претендує бути інтернаціональним, – він повинен бути у своєму первісному вигляді без будь-яких іншомовних фонетичних забарвлень, які при запозиченні автоматично стають перекрученнями. Особливо це стосується греко-латинських елементів.

У термінотворчій роботі слід робити так, щоб будь-яке запозичення було інтернаціоналізмом, інакше це може спричинити виникнення "фальшивих друзів перекладача", що не є бажаним у термінології, бо це може призвести до різного роду плутанин та непорозумінь. Інтернаціональні терміни в різних мовах повинні бути однаковими як за зовнішнім виглядом, так і за значенням.

Спочатку необхідно сформулювати загальні принципи створення нових термінів та чергування запозичених (інтернаціональних) терміноелементів з національними (пуризмом).

З точки зору науково-технічного перекладу виникає запитання: наскільки бажаними є терміни-інтернаціоналізми порівняно з власними термінами? Відповідь не може бути однозначною. При цьому не можна виставляти на перший план як почуття національної гідності, так і якоїсь економічної вигоди. Мовний механізм спроможний до саморегуляції. Про це свідчить, наприклад, той факт, що в період становлення науки помітною стає тенденція до використання загальноприйнятої інтернаціональної термінології. Динаміка мовних процесів з часом призводить до витіснення чужих для рідної мови систем утворень та

замінює їх хоч і довгими термінологічними сполученнями з ресурсів рідної мови, проте з "прозорішою" внутрішньою формою.

Обидва явища, як відомо, мають як свої плюси, так і мінуси. Насамперед, запозичення та інтернаціоналізми сприяють взаєморозумінню між народами, полегшують через наявність спільного лексичного, зокрема, термінологічного фонду роботу з науковою літературою, написаною іншими мовами. З іншого боку, безглузде зловживання запозиченнями засмічує мову "зарозумілими" іншомовними словами, які не сприймаються більшістю носіїв даної мови, що робить наукову літературу занадто важкою для сприйняття навіть фахівців, а наукова лексика перетворюється у своєрідне арго, зрозуміле лише вузькому колу посвячених. І, навпаки, пуризм відіграє позитивну роль у тому аспекті, що він робить терміни більш зрозумілими, а головне – вмотивованими, з прозорою внутрішньою будовою, що значно полегшує сприйняття фахової літератури носіями тієї чи іншої мови. Іншою позитивною рисою пуризму є те, що він не дає можливості засмічувати лексику рідної мови занадто великою кількістю малозрозумілих іншомовних слів. Проте зловживання пуризмом робить важкою для сприйняття як іноземну фахову літературу для носіїв відповідної мови, так і національну – для іноземців.

2.5.4. Термінологічні паралелі та проблеми "фальшивих друзів перекладача"

Як відомо, під мовними паралелями припускають присутність спільних елементів (зокрема, лексичних) у двох не обов'язково споріднених мовах. Такі мовні паралелі можуть бути випадковими та закономірними. Випадкові лексичні паралелі можуть бути викликані випадковим співзвуччям слів з двох не обов'язково споріднених мов типу *англ.* та *перс.* *bad*, або *лат.* *habere* та *нім.* *haben* (хоча слова з обох мов збігаються у значенні, хоча етимологія в них різна); або *англ.* *tip* та *укр.* *тип* (випадкова співзвучність при повній відсутності спільності у значенні). Закономірні лексичні паралелі спричинені свідомим запозиченням лексичних елементів однією мовою з іншої.

Лексичні паралелі можуть бути спричинені й ознаками територіальної спільності, коли в межах певного ареалу (територіального, релігійного, культурно-історичного тощо) існує більш-менш спільний лексичний фонд. У європейських мовах є так званий пан-європейський елемент, що полягає в наявності у більшості європейських мов спільних лексичних елементів. Багато європейських мов, і не лише європейських, мають значну низку запозичень, які є результатом міжна-

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

родних контактів з іншими політичними, культурними та економічними ареалами. Це спричинило появу мовних анклавів зі спільними наднаціональними елементами: а) спорідненість індоєвропейських мов, що відбивається на зовнішній схожості багатьох лексичних елементів у різних європейських мовах; б) взаємні запозичення або запозичення з третіх мов; в) спільні запозичення з неєвропейських мов; г) мовні угоди наднаціональних установ (церква, офіційні організації); ґ) мовна стандартизація у міжнародних мовах науки і техніки; д) обмін інформацією через міжнародні агенції новин. У свою чергу, ідентичну лексику (мовні паралелі) можна розділити на три категорії залежно від сфер ужитку: 1. Загальноживані слова (типу *банан, телефон*). 2. Так звані утилітарні слова, які можна розцінити як основні лексеми важливих концептуальних та спеціалізованих галузей; ці слова статистично не є дуже важливими, але вони необхідні для позначення того чи іншого поняття в різних суміжних галузях (такі слова, як *фіорд, сервіс /у тенісі/ тощо*). Фахові мови, у свою чергу, підрозділяються на три підкатегорії: наукова мова, професійні діалекти та мова торгівлі (споживчої сфери).

Мовні паралелі можуть виникати на рівні науково-технічної термінології у зв'язку з тим, що при створенні нових термінів досить часто запозичується елемент іншомовного походження. Е.Ф. Скороходько визначив чотири види відповідностей лексичних паралелей у національних терміносистемах:

1. Іноземний термін та термін рідної мови є абсолютними еквівалентами (*англ. airplane – укр. аероплан; англ. biology – укр. біологія*).
2. Термін рідної мови є відносним еквівалентом іноземного (*англ. bulldozer – бульдозер з неповоротним відвалом*).
3. Термін рідної мови є частковим еквівалентом іноземного.
4. Термін рідної мови є частковим відносним еквівалентом (терміни двох мов висловлюють поняття, які перетинаються).

Ідеальні інтернаціональні форми мають абсолютно тотожні значення в різних мовах. Такі форми можуть бути зрозумілі безпосередньо особам, котрі не володіють іноземними мовами. Проте на практиці такі ідеальні форми інтернаціоналізмів зустрічаються вкрай рідко. При прямому запозиченні будь-якого терміноелемента носії різних мов-реципієнтів звертають увагу на семантичні ознаки форми, яку вони засвоюють. Це призводить до семантичної невідповідності в різних мовах однакових лексичних одиниць. Лексичні паралелі можуть мати абсолютно однакову внутрішню форму лише при прямому запо-

зиченні терміна з тієї мови, для якої ця лексична одиниця теж є словом іншомовного походження, запозиченим з третьої мови. В усіх інших випадках семантична невідповідність більшою чи меншою мірою обов'язково має прояв. Виникають так звані "фальшиві (хибні) друзі перекладача" ("ложные друзья переводчика", misleading words). Особливу небезпеку вони становлять при технічному перекладі, вводячи перекладача чи просто читача в оману помилковими асоціаціями з певними термінами рідної мови, схожими за зовнішнім виглядом, але відмінними за змістом.

Специфічну групу становлять "фальшиві друзі перекладача" у споріднених мовах: укр. гора – болг. гора (ліс); укр. неділя – рос. неделя; англ. also (також) – нім. also (отже); англ. gift (подарунок, дар) – нім. Gift (отрута); ісп. роно (флакони) – рум. rom (дерево). До прямих запозичень такі "фальшиві друзі перекладача" ніякого відношення не мають. Вони можуть бути спричинені різними напрямками семантичного розвитку в різних споріднених мовах однієї й тієї ж лексичної одиниці, наприклад, шляхом переосмислення.

Інша річ – "фальшиві друзі перекладача", які виникають саме при прямому запозиченні іншомовних елементів. Особливо небезпечно, коли вони зустрічаються в науковій термінології. Наявність різного роду семантичних невідповідностей можна пояснити тим, що міжнародний термін, засвоєний носіями тієї чи іншої мови, потрапляє під вплив національної культури, додаючи до вихідної сукупності значень нові значення. А це, у свою чергу, означає, що дуже часто такі запозичення призводять до розбіжностей у значеннях одного й того ж елемента в різних мовах, бо, за словами Ю.С. Маслова, після запозичення іншомовні елементи набувають нового, вже не інтернаціонального значення, а інколи навіть втрачають спільне значення.

Причина виникнення семантичних розбіжностей у лексичних паралелях криється ще й у тому, що при запозиченні одного й того ж терміна різними мовами враховуються, як правило, різні семантичні відтінки. Бо будь-яка мова розвивається у своїх власних специфічних умовах, запозичуючи певну кількість інтернаціональних терміноелементів для задоволення певних потреб у номінації того чи іншого поняття. Тому не може здаватися дивним той факт, що будь-який інтернаціональний елемент (переважно греко-латинського походження), який у мові-джерелі вже має кілька значень, тією чи іншою мовою запозичується далеко не в усіх значеннях, а лише у певних, які при порівнянні можуть або збігатися частково, або зовсім не збігатися. Схожість форм при розбіжностях у значенні не може давати підстав називати такі лексичні паралелі справжніми інтернаціоналізмами.

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

Е.Ф. Скороходько визначив основні причини виникнення "фальшивих друзів перекладача". Такими причинами випадкової схожості зовнішньої форми (при різній внутрішній формі) можуть бути: 1) використання однакових слів у різних мовах при утворенні термінів шляхом переносу назви; 2) асоціації первинного значення зі схожими ознаками різних об'єктів термінування; 3) надання переваги в різних мовах різним сторонам змістової структури міжнародних термінів. Труднощі для перекладу таких термінів полягають у тому, що перекладач, знаючи про наявність подібного лексичного елемента в рідній мові, помилково вважає його змістовим еквівалентом іноземного терміна, особливо якщо ці терміни мають щось спільне у значенні. Е.Ф. Скороходько називав часткові інтернаціоналізми відносними еквівалентами, розуміючи під ними терміни, що висловлюють поняття, родово відносно поняття, що висловлюється перекладеним терміном. "Фальшиві друзі перекладача" з числа міжнародних термінів можна поділити на групи залежно від їхнього походження:

1. Терміни, які набули у різних мовах різного значення через зміни значення при запозиченні (напр., boiler).

2. Терміни – "фальшиві друзі перекладача", що змінили значення значно пізніше, вже у мові-реципієнті, бо будь-який запозичений іншомовний термін з часом не сприймається як чужий елемент і в подальшому підпорядковується всім законам розвитку лексики даної мови, змінюючи значення подібно до корінних слів, і, таким чином, порушується змістова відповідність між даною парою термінів.

3. "Фальшиві друзі перекладача", які виникли через те, що те чи інше слово зазнало змін значення у мові-продуценті, в той час як у мові-реципієнті дане слово зберегло попереднє значення.

Інколи при запозиченні термін набуває вузького значення, інколи – навпаки, ширшого. Інколи значення переноситься на інший об'єкт за певними суміжними ознаками. Серед причин виникнення "фальшивих друзів перекладача" Д.С. Лотте визначив такі:

1. Надання слову технічної визначеності, повної чи тільки у поєднанні з іншими елементами.

2. Звуження значення, тобто перенесення терміна з родового поняття на видове.

3. Розширення значення.

4. Зміщення значення (за аналогією).

5. Перенос терміна за зовнішньою аналогією.

Зміна значення частіше за все має еволюційний характер. Такі зміни значення, за словами Д.С. Лотте, бувають кількох видів:

1) Поступова зміна значення терміна відповідно до поступової зміни самого значення.

2) Різка (стрибкова) зміна значення терміна у певний період, зумовлена різкою зміною поняття, ґенетично пов'язаного тією чи іншою мірою зі старим.

3) Поява в терміна нових значень шляхом його переносу на інше поняття, за аналогією чи системністю.

4) Розрив між значенням слова, яке вживається як самостійний термін та як елемент, що входить до складового терміна або терміна-словосполучення.

Розбіжності між значеннями терміна запозиченого та терміна-прототипа можуть мати місце також у момент запозичення. Найчастіше це буває через свідомий вибір якогось одного значення, або навіть (хоча це трапляється вкрай рідко) навмисна зміна.

За наявністю або відсутністю хоча б одного спільного значення "фальшиві друзі перекладача" поділяються на часткові інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми. В.В. Акуленко стверджував, що інтернаціоналізм не обов'язково означає ідеально досконалий еквівалент, і навіть частково "фальшиві друзі перекладача" в цілому можуть залишатися інтернаціоналізмами. При цьому "фальшиві друзі перекладача", які в різних мовах мають щось спільне у значенні (різними є лише відтінки цього значення), суттєво відрізняються від псевдоінтернаціоналізмів, тобто міжмовних омонімів, які не мають у змісті нічого спільного, а є лише окремим випадком "фальшивих друзів перекладача".

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що переважна більшість інтернаціоналізмів є частковими інтернаціоналізмами, а повні інтернаціоналізми – це також окремий випадок часткових інтернаціоналізмів.

Звичайно, ступінь розбіжності між значеннями тих чи інших лексичних паралелей не однаковий. Тому всі лексичні паралелі, не пов'язані з мовною спорідненістю, можна розділити на дві категорії – інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми. Інтернаціоналізми, у свою чергу, теж можна розділити на дві групи – повні та часткові.

Таким чином, з'являються три види лексичних паралелей: 1) повні інтернаціоналізми, тобто слова, що повністю збігаються в усіх значеннях в обох мовах; 2) часткові інтернаціоналізми, тобто слова, значення котрих збігаються лише частково, і 3) псевдоінтернаціоналізми, значення яких у цих двох мовах не збігаються взагалі.

Таким чином, "фальшиві друзі перекладача" поєднують у собі як часткові інтернаціоналізми, так і псевдоінтернаціоналізми.

Протягом останніх десятиліть помітнішою стає тенденція до зближення значень міжнародних термінів та поступового подолання семантичних розбіжностей. Звичайно, цей процес буде довготривалим, до того ж, остаточно позбутися "фальшивих друзів перекладача" неможливо, але щодо побудови та стандартизації нових термінів зробити це цілком реально. Часто це підкріплюється відповідними міжнародними документами. Так, Міжнародна Організація Стандартів (ISO) розробила спеціальний документ – International Unification of Concepts and Terms (ISO/R 860-1968/E/). У ньому, зокрема, говориться, що для успіху в кооперації, контактах та обміні термінологічною інформацією технічні терміни повинні мати однакове значення в усіх мовах, де вони використовуються.

2.6. Загальні особливості науково-технічного перекладу

Значення науково-технічного перекладу невпинно зростає навіть з огляду на економічні вигоди. В літературі часто наводиться як приклад опублікована доповідь Радянської Академії Наук про застосування алгебри для обчислення електронних реле та певних електричних кіл. Ця праця (за твердженням фахівців чи не найвагомніше досягнення в цій галузі з 1938 року) через брак фахових перекладачів була перекладена лише в 1955 році з російської англійською мовою. За підрахунками американських вчених, вчасний переклад доповіді у 1950 році зекономив би на витрати на їх дослідження близько 40 мільйонів доларів.

Мовознавці переконані також у тому, що переклад фахових текстів такий же трудомісткий, як і літературний переклад. До того ж поверхнева уява про те, що у процесі науково-технічного перекладу досить лише субституції (заміни) професійної термінології із застосуванням граматичного мінімуму, цілком хибна.

З іншого боку, слід погодитися з думкою, що у процесі літературного перекладу творча діяльність проступає значно дієвіше, ніж при перекладі з фахової мови. Вся річ у тому що на передньому плані в літературному перекладі перебувають особливості витвору мистецтва, єдність образного мислення та мистецького мовлення у вихідній мові, в

той час як фаховий переклад має на меті точну передачу інформації. Але й тут важко обійтися без специфічних труднощів. Ось класичний приклад: німецькому слову "Technik" співставлені аж три значення в англійській мові: 1) technology (прикладна наука); 2) engineering (техніка фахової галузі); 3) technique (окремий метод). Зауважимо, що подібна диференціація поступово переходить і до української мови.

Як доводить практика, фахівець зі знанням мов, наприклад, український фізик з глибокими знаннями німецької мови спроможний зробити більш професійний переклад, аніж германіст без додаткових знань з фізики. Проте такий ідеальний випадок (отримання подвійної освіти), як правило, рідкісний і тому з практичних та економічних міркувань на перший план виступає знання іноземної мови.

У залежності від цілеспрямованості перекладу розрізняють його три аспекти:

- 1) науковий напрямок, пов'язаний із теорією перекладу, підвищенням якості перекладу й кваліфікації перекладача;
- 2) прагматичний напрямок, орієнтований на вдосконалення практичної інформаційної діяльності і перекладацького сервісу;
- 3) кібернетичний аспект, направлений на розробку систем машинного перекладу, створення профільних словників з використанням ЕВМ тощо. Якщо говорити лише про термінологічний аспект науково-технічного перекладу, то з цієї точки зору найважливішим є науковий напрям.

Головні труднощі перекладу пов'язані не з перекладом окремих термінів, зафіксованих у термінологічному словнику, а з передачею правильного змісту кожної фрази, якому не завжди відповідає дослівний переклад. Для цього необхідно деяке знання предмета, про який іде мова. Варто погодитися з тим, що умовою правильного перекладу, тобто вибору потрібного слова із числа тих, які слугують передачею терміну оригіналу в різних його значеннях, є правильне розуміння того, про що в контексті йдеться, тобто знання явищ дійсності і їх назв. Перекладачеві-неспечіалісту може допомогти його філологічна освіта, знання асоціативних зв'язків термінологічних морфем, афіксальні особливості термінів. У будь-якому випадку через різке збільшення попиту на переклад його якість вимагає особливої професійності.

У практиці науково-технічного перекладу вирізняють наступні методи досягнення адекватності:

- 1) конкретизація (напр., замість "Stahl" – "сталі листи", "Holz" – "дерев'яні бруси");

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

2) генералізація (напр., замість "Elektromobil" – "транспортний засіб");

3) смисловий розвиток (напр., "100 Jahre Zugverkehr" – "історія становлення і розвитку залізничного сполучення");

4) антономічний переклад (напр., "Der Gelehrte machte vor keinen Hindernissen halt" – "вчений долав усі перепони");

5) синтаксичні трансформації (напр., "Die getroffenen Maßnahmen erlauben die Einrichtung im Labor eines großen Gerätes" – "...дозволяють розташувати...");

6) перерозподіл змісту, тобто неспівпадання як у плані лексики, так і в плані граматики (напр. "Die Schwerverletzten wurden aus den Wraks mit Brechwerkzeugen geholt" – "були визволені з понівечених кузовів завдяки злому спеціальними інструментами").

Працівники в області інформації підраховували, що на пошук інформації витрачається 20 % робочого часу, в тому числі затрати часу на виявлення значення того чи іншого терміна, оскільки пошук потрібного терміна в середньому складає 15 хв. в день. Вважаємо, що не буде помилковим твердження про те, що кількість часу, затраченого на з'ясування значення терміна було б дещо меншим, якщо б сама його форма підказувала споживачеві його лексичне значення, незалежно від професійного рівня працівника. Звідси випливають принаймні два висновки:

1) перекладач повинен хоча б частково орієнтуватися в тематиці текстів, які перекладаються, що набувається також із досвідом його роботи;

2) у тексті перекладу потрібно уникати хибно орієнтуючих термінів, якщо в даній термосистемі є їх синоніми з більш мотивованою внутрішньою формою.

Специфіка науково-технічного перекладу зводиться до специфіки передачі мовних та стилістичних особливостей, притаманних тим чи іншим жанрам науково-технічної літератури. Більшість лінгвістів характеризують цей вид перекладу як особливий вид діяльності, який визначається у першу чергу своїми функціональними, а не стилістичними чи жанровими особливостями. Більше того, крім професійних функцій, цільових установок існують два абсолютно різні види перекладу – усний і письмовий, кожний з яких може бути поділений на підтипи (до прикладу усний переклад буває синхронним чи перекладом із листа). У цьому відношенні лінгвісти розрізняють такі види робіт:

1) письмовий переклад науково-технічної літератури й документів з іноземних мов українською;

- 2) письмовий переклад науково-технічної літератури й документів з української мови основними західноєвропейськими мовами;
- 3) усні переклади "з аркуша" для спеціалістів;
- 4) усний переклад на переговорах, у роботі комісій, у наукових залах;
- 5) усний переклад на конференціях, семінарах, симпозіумах.

Якість та обсяг перекладу можуть залежати від запиту споживачів, серед яких виділяють інженерно-конструкторський персонал, наукових співробітників, керівників підприємств, експертів, інформаційних працівників. У залежності від їхніх вимог переклад може бути детальним, адекватним, з особливим натиском на термінологічні одиниці чи фрагментарним, неповним, із точним перекладом лише найбільш важливих для споживача місць. При цьому повний переклад в цілому відповідає текстові оригіналу, а адекватний науково-технічний переклад повинен точно передавати зміст оригіналу, мати загальноприйнятту в мові перекладу термінологію і відповідати нормам науково-технічної літератури, з якої здійснюється переклад.

Наведемо кілька традиційних рекомендацій перекладу, які стосуються термінологічних аспектів перекладу:

- 1) у перекладі повинні використовуватися терміни, затверджені відповідними державними стандартами;
- 2) перекладач повинен враховувати, до якої області науки й техніки відноситься термін, що перекладається, особливо іноземний;
- 3) якщо в тексті оригіналу трапляється термін, не зафіксований у науково-технічних словниках, то перекладач має сам підібрати перекладний еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або ж проконсультуватися у спеціаліста; в крайньому разі термін можна перекласти описовим шляхом;
- 4) у тексті перекладу потрібно уникати синонімічного використання термінологічних одиниць; усі терміни, символи, скорочення мають бути уніфіковані;
- 5) якщо в тексті оригіналу знайдена смислова помилка, пов'язана з написанням терміну, перекладач зобов'язаний дати відповідний до оригіналу переклад, а у виносці вказати на помилку й навести правильний варіант;
- 6) чужі для мови перекладу терміни повинні залишатися у перекладі і записуватися у дужках;
- 7) назви латиною не перекладаються і залишаються в первісному вигляді;

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

- 8) не допускається довільне скорочення термінів;
- 9) номенклатури залишаються в оригіналі;
- 10) одиниці фізичних величин, спеціальні знаки мають відповідати технічним стандартам.

Особливої уваги при перекладі заслуговують питання термінологічної орфографії. Не варто забувати, що більшість термінів на сьогодні зберігають двоякий спосіб написання (наприклад, "авто" й "ауто", "нейро" й "невро"). Перекладачеві слід враховувати ступінь використання того чи іншого варіанта в конкретній терміносфері на даному етапі, що повинно бути зафіксовано найновішими словниками.

Іноземні прізвища, географічні назви, назви фірм, закладів, організацій не перекладаються, а транслюються відповідно до норм мови-реципієнта. Роботу перекладача в даному напрямку полегшує той факт, що термінологічна орфографія більше піддається процесові кодифікації, краще нормалізована, аніж орфографія загальноновживаної мови, і тому засвоюється легше і на довший період.

Кажучи про переклади термінів, не слід забувати, що різні види перекладу потребують неоднакового підходу до передачі семантики термінологічної одиниці. Варто враховувати відоме ділення одиниць науково-технічного тексту на вузькоспеціальну лексику, периферійну термінологію, загальнонаукову термінолексику й загальноновживані слова. Будь-який вид науково-технічного перекладу потребує правильної передачі термінів, пов'язаних з основним предметом викладання; вторинні (периферійні) терміни, вагомі в суміжних галузях, повинні перекладатися максимально точно для адекватних перекладів; для ознайомлювальних перекладів, де пред'явлена вимога передачі головних ідей оригіналу, точна передача периферійної термінології факультативна.

У своїй роботі перекладач чи спеціаліст можуть виявити зовсім нову термінологічну одиницю, не зафіксовану у словниках. Після більш-менш вдалого перекладу (про окремі принципи такого перекладу йшлося вище) його автор фіксує термін на окремій картці із вказуванням джерела, в якому даний термін знайдений. Така робота принесе користь іншим перекладачам науково-технічної літератури.

2.7. Можливості та перспективи машинного перекладу (МП)

Історично першим варіантом МП слід вважати "прямий переклад", при спробі безпосередньо перекладати лексичні одиниці без допоміжних чи проміжних кроків. Зрозуміло, цей вид перекладу себе не виправдав, не кажучи вже про повну неможливість перекладу художнього тексту. Другий етап МП приніс його новий "непрямий переклад", який має два різновиди. Перший метод "інтерлінгва" передбачає напрацювання своєрідних мовних універсалій, характерних для всіх чи більшості мов. Даний метод теж далекий від досконалого, оскільки неможливо об'єктивно виявити притаманні всім мовам інтерлінгвальні компоненти, як це намагався зробити відомий американський лінгвіст Чомський (Хомський) своєю генеративною трансформаційною граматику. Наближеним до істини, хоча й не менш складним, є так званий "трансферний метод" непрямого перекладу, коли подібні закономірності встановлюються на рівні двох мов, отже, попередньо напрацьована база даних орієнтується на безпосередній переклад. Такі "модулі" можуть себе непогано проявити у процесі науково-технічного перекладу.

Метою машинного перекладу, як і будь-якого перекладу, є передавання змісту, що передбачає моделювання діяльності мозку як знаряддя мислення. Звідси бере свій початок проблема штучного інтелекту. Завданнями штучного інтелекту є, з одного боку, залучення машини до виконання окремих розумових операцій, з іншого боку, – встановлення в результаті машинного моделювання певних функцій інтелектуальної діяльності людини, принципів, що лежать в основі його інтелекту.

Багато систем автоматизованого інтелекту приєднують до порівняльної перекладної системи тлумачення тексту як систему моделювання змісту тексту. Вони містять також словник для довідок редактора перекладу. В такий спосіб системи автоматизованого перекладу з'єднуються з моделювальними та експертними системами. Основною метою машинного перекладу є аналіз і синтез тексту природною мовою, тобто завдання лінгвістичної трансляції.

Як метод трансляції використовується метод контекстного фрагментування. Сам лінгвістичний транслятор є трирівневою системою: лінгвістичний процесор, що включає аналізатор і синтезатор, лінгвістична модель, що включає знання про граматику й семантику, та асоційовані

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

процедури, що здійснюють взаємозв'язок декларативної й процедурної частини лінгвістичного транслятора. Така структура транслятора обрана з урахуванням можливостей його налаштування на різні природні мови, різні системи класифікації лінгвістичних кореляцій тощо.

На сьогоднішній день у світі існує безліч систем автоматизованого перекладу. Найвідомішими з них є японські та американські проекти. Певна робота в цьому напрямі здійснюється і в Україні. Далеко за її межами відомі досягнення київського Інституту кібернетики ім. В. Глушкова. Нині тут розроблено концепцію інтегрального словника, на основі якої створюється автоматизована система формування інтегральних словників. У Харкові в Національному технічному університеті "Харківський політехнічний інститут" створено систему ПАРС (перекладна англо-російська та російсько-англійська система) з її модифікаціями для російсько-німецького та німецько-російського, російсько-українського та українсько-російського перекладу. Систему ПАРС оснащено комплексом термінологічних комп'ютерних словників за багатьма галузями діяльності людини. У процесі російсько-українського та українського перекладу система вирізняється такими особливостями:

- 1) одночасне використання чотирьох словників з визначенням їх пріоритетів;
- 2) переклад як усього тексту в цілому, так і його фрагменту, визначеного користувачем;
- 3) позначення багатозначних слів у тексті перекладу зірочками, що надає можливість обрати з пропонованих системою найбільш адекватний перекладний еквівалент;
- 4) визначення слів, не знайдених у словниках системи;
- 5) введення нових слів та словосполучень безпосередньо з тексту словника.

Інші методи МП концептуально поєднані зі зазначеними, уточнюючи їх завдяки набутому практичному досвідові перекладу, через статистичні оцінки, використовуючи різні етапи проміжного редагування перекладу людиною. З різних систем МП нині відомою можна вважати систему SYSTRAN, яка долучається до роботи Єврокомісії. Отже, кількість мовних пар для перекладу заздалегідь відома. Система працює у трьох фазах – аналіз, трансфер та синтез. Попередньо напрацьовується база даних, яка включає в себе – а) словоформу вихідної мови; б) морфологічну інформацію про флексії; в) граматичну інформацію (рід, відмінок, число, стан, час і т.п.); г) графічні коди; г) синтаксичні коди; д) семантичні коди. Пройшовши згадані фази,

на виході можна отримати більш-менш пристойний переклад науково-технічного тексту. Система SYSTRAN вже виправдала себе значною мірою при перекладі економічних текстів, надто на рівні французько-німецького перекладу.

В основі концепції МП лежить гіпотеза про те, що природна мова є інвентаризованим та регламентованим математичним кодом, який можна організувати машинним шляхом. Нині стало вже очевидним, що машинний та нейрофізіологічний процеси обробітку даних принципово відрізняються, оскільки здатність пізнання, глибина уявлення та інтелект – це привілей лише людини, не кажучи про те, що кожен індивідуум продукує через внутрішні процеси власну суб'єктивну дійсність. Слушно зауважує лінгвіст Маріо Вандрушка: "Якби наші мови були б, як це досі вважають мовознавці, систематичними кодами, математично організованими інформаційними системами, то ми сьогодні мали б цілком автоматичну перекладацьку машину. Але саме в наші дні блискучі нові можливості комп'ютерної лінгвістики та її нездоланні межі доводять кожному, що наші так звані природні мови зовсім інакше сформовані".

Хоча історія машинного перекладу сягає ще 30-х років 20 ст., але й сьогодні він мало поширений на практиці в індустрії, економіці, управлінні. Головною причиною для ефективного МП є той факт, що комп'ютер неспроможний "зрозуміти" текст. У людському сенсі розуміння мовних виразів проявляється на трьох інтегрованих рівнях аналізу – синтаксичному, лексичному та прагматичному. Якщо комп'ютер певним чином ще спроможний справитися з синтаксичними конструкціями, то цього аж ніяк не скажеш про семантичні особливості виразу. Вихід один: навчити комп'ютер "симулювати" працю перекладача, намагаючись відтворити всі його кроки, починаючи з набутого досвіду.

З іншого боку, нелегко доводиться фахівцеві з комп'ютерної лінгвістики, який орієнтований на МП, оскільки він повинен достатньо володіти знаннями з багатьох дисциплін: а) інформатики; б) знання відповідних мов плюс спроможність їхнього аналізу; в) навичок перекладу з достатнім опануванням теорії перекладу; г) знання науково-технічної термінології та певні фахові знання відповідної сфери перекладу.

Умовно можна виділити чотири ієрархічні види МП:

- 1) переклад слово в слово, про що згадувалося вище;
- 2) переклад людини за машинної підтримки;
- 3) переклад машинний за підтримки людиною;
- 4) цілком автоматизований переклад (без участі людини).

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

Отже, практика вже відкинула перший вид. Такий переклад можливий хіба що для простих структур речення (наприклад, "Der Schüler liest ein Buch" – "Учень читає книжку"). Але вже найменше ускладнення структури призводить до перших непорозумінь ("Der Schüler hat ein Buch gelesen" – "Учень має книжку прочитана"). З іншого боку, навіть віддалені горизонти не обіцяють нам цілком автоматизованого перекладу (на це є чимало надскладних причин: різноманітність синтаксичних структур, неспроможність машини "впізнати" синтагматичні одиниці речення, багатозначність слів, як і їх інші семантичні характеристики тощо). Отже, перекладачі можуть спати спокійно – комп'ютери їх не витіснять із ринку праці. Що інше, матимуть місце другий і третій види МП, коли машина й людина взаємно доповнюватимуть один одного. Машина буде виконувати рутинну роботу й забезпечуватиме швидкість перекладу, а людина, отримавши повну автоматизовану базу даних відповідної лексики з конкретного науково-технічного боку, забезпечить максимальну якість цього перекладу. Але як би там не було, про цілком автоматизований машинний переклад доводиться лише мріяти. І в цьому нічого поганого немає, як і немає меж людської досконалості.

РОЗДІЛ 3

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА СПЕЦИФІКА ОРИГІНАЛУ

3.1. Нарис проблематики

Хоча назва цього розділу зовнішньо стосується лише оригіналу, внутрішньо вона, зрозуміло, має на увазі водночас і переклад, бо у підручнику йдеться ж про перекладознавство, а для нього оригінал має значення не сам по собі, а лише у порівнянні з перекладом. Щоправда, безпосередній специфіці останнього присвячено інший розділ, але й тут важливо постійно пам'ятати про переклад і перш за все про те, що ця лексема має в українській мові два значення: "процес" (тобто перекладацька діяльність) і "результат" (тобто її наслідок). Оскільки переклад у першому розумінні є змістовою й формальною переробкою оригіналу, остільки треба спочатку визначити сутність оригіналу як джерела перекладацької праці, котра з цього боку повинна оцінюватись як когнітивна й вербальна дія перекладача. У другому розумінні переклад є матеріалізованим результатом вказаної дії і характеризується вже скоріше не як наслідок словесної роботи перекладача (бо це і так зрозуміло і тому не зовсім вагомо для перекладознавства), а як відповідність оригіналу.

Кажучи принципово, така відповідність може бути тільки подвійною: "відповідає" – "не відповідає". Але традиційно практика і теорія перекладу виділяють ще і третій рівень – так би мовити, своєрідну "золоту середину": "відповідає частково". У термінах перекладознавства ці три рівні визначаються як "*адекватний*" ("відповідає"), "*віль-*

ний" ("не відповідає"), "дослівний" ("відповідає частково"). При цьому можна забути зараз про принципову другорядність цілого легіону синонімів до трьох названих термінів: "еквівалентний", "повноцінний" тощо для адекватного перекладу, "прикрашаючий", "авторизований" і т. ін. для вільного, "буквальний", "підрядковий" і т.п. для дослівного. Але пам'ятати треба про те, що практика перекладу давно вже зафіксувала як незаперечний факт: у залежності від того, як перекладач сприймає статус (прагматику) оригіналу, суттєво змінюється кількісний (та й якісний) бік трьох вище названих рівнів: переклад (при одному й тому ж рівні адекватності, вільності, дослівності) може бути *словниковим* або *текстовим*, *частковим* або *повним*, *комунікативним* (прагматичним), *фреймовим* (ситуативним), *інформативним* (констатуючим), *концептуальним* (аналітичним), а також *функціональним*, *дискурсним*, *рецептивним*, *інтерпретаційним* тощо.

Отже, якість перекладу (взагалі, а не конкретного) залежить не тільки – та й не стільки – від здібностей оптимального професійного перекладача, а й від об'єктивної зрозумілості оригіналу, від його спроможності надавати вказаному типу перекладача незалежні від останнього підстави своєї перекладності. Саме про оригінал як перекладацьку категорію йдеться в наступних підрозділах та параграфах під особливим кутом зору: текст як джерело перекладацьких дій.

3.2. Оригінал як текст: типи тексту

3.2.1. Акцентування категорії "текст"

За звичаєм під термінами "оригінал" та "переклад" розуміють словесне втілення думки, а під перекладацькою діяльністю – перенесення сенсу такого оформлення з однієї мови до іншої (точніше: з одного культурного середовища в інше). Але у галузі перекладознавства, яка зветься "загальний переклад", існує, на жаль, інше, занадто широке тлумачення вказаних термінів як будь-якої (не обов'язково мовної) реалізації будь-якого змісту. Так, у 1966-ому році всесвітньо відомий філолог Р.Якобсон, заявивши, що однією лінгвістикою переклад не охопиш, запропонував розмежовувати дві, на його погляд, природні сутності поняття "переклад": "лінгвістичну" (а тут – два різновиди: "інтралінгвістичний", тобто переклад зі стародавнього варіанту мови на її сучасне втілення, і "інтерлінгвістичний", тобто переклад з однієї національної мови іншою) та "інтерсеміотичну" (тобто переклад як перетворення однієї форми думки в іншу; наприклад, роман, новелу,

драму і т.ін. у балет тощо). Такий панорамний підхід Р.Якобсона до ледве визріваючої тоді всесвітньої теорії перекладознавства був тим більш цікавим, що за два роки до нього два не менш науково вагомих радянських вчених І.І.Ревзін та В.Ю.Розенцвейг надрукували монографію під назвою "Основи загального та машинного перекладу", в якій весь "загальний" переклад звели цілком аргументовано лише до словесного. Ще більш цікавою стає думка Р.Якобсона, якщо знати той факт, що через два роки після нього провідний радянський перекладознавець А.В.Фьодоров теж видав книжку "Основи загальної теорії перекладу", де знову, як і його щойно згадані попередники, справедливо розтлумачив увесь "загальний" переклад як лінгвістичний, хоча за 10 років до цього, у 1958 році, у попередньому другому виданні вказаної монографії справедливо відзначав, що "лінгвістичним шляхом не можна витлумачити всі факти у галузі перекладу", але тоді він мав на увазі не майбутню думку Р.Якобсона про семіотичне розширення перекладознавства, а лише залучення до нього літературознавчих чинників. У 1973 році А.Д.Швейцар вже включав до перекладознавства, крім мовознавства й літературознавства, психологію та етнографію, хоч і продовжував вважати, що загальні проблеми перекладу повинна вивчати лише лінгвістика.

Отже, підсумовуючи вище сказане, треба дійти головного методологічного і методичного висновку: **у нашому підручнику ми будемо розуміти під перекладом лише словесну дію, тобто переробку тексту.**

І тому виникає потреба у з'ясуванні наступної проблеми: що таке текст (лат. *textus* – "тканина", "павутиння").

3.2.2. Сутність поняття і терміна "текст"

У будь-якій науці, а тим більше у побуті, є багато понять, які зрозумілі всім людям **зі здоровим глуздом** і тому використовуються всіма однаково точно, але зміст яких визначити конкретно не може ніхто, лише частково. Що таке, наприклад, дружба, кохання, сім'я, щастя, навіть наука, мистецтво тощо? Належать подібні поняття до однозначних чи полісемантичних, повинні вони бути гомогенними чи синтетичними, про це дискутували завжди: наприклад, про "науку" та "мистецтво" (у хронологічній черзі за останні більш ніж 200 років), поет Ф.Шіллер, філософ Г.Спенсер, літературознавець Б. фон Візе, перекладознавець-лінгвіст В.Д.Радчук, наполягаючи на першому рішенні, другому або третьому, а згоди так і не доходили. Тому сьогодні до таких ще не визначених поетичних понять належить і текст. Як літературо-

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

знавче явище він вивчався вже за часи античного Арістотеля, але його активне вивчення як лінгвістичного і навіть семіотичного феномена розпочалось лише у 1970-ті роки. Розвідки Р.О.Будагова та О.І. Москальської в Радянському Союзі, П.Гартманна в Німеччині, М.А.К. Холлідея в Англії та ін. започаткували нову філологічну науку – лінгвістику тексту і спровокували справжню лавину зосереджених на тексті досліджень. Так, лише за часи існування України як незалежної держави в ній щороку захищалось біля 100 дисертацій з філології, серед яких нараховувалось 65%-70% з реальних проблем тексту (останні – з абстрактних категорій мови). Отже, більше 1000 наукових праць (!), а сутність поняття "текст" залишається і сьогодні науково не витлумаченою.

І не тільки в Україні.

Дійсно, якщо взяти декілька дитячих кубиків і на кожній їх поверхні написати одну лексему у словниковій формі, а потім кинути їх додолу, то випаде якась сума слів. Постає питання: чи буде вона текстом? Не треба поспішати з відповіддю, шановний читачу, бо морфологічні зв'язки, які вагомі для однієї мови (наприклад, української), можуть не відігравати майже ніякої або значної ролі в іншій (наприклад, в англійській). Отже, домовимось, що у нашому філологічному експерименті випало (з урахуванням морфології відповідної мови): "*wir – trinken – Milch – in – [der] – schwarz[en] – Frühe*" у німецькій, "*о – сум – ос[e]н[i] – осанна – осанна*" в українській, "*потому – зима – что – каблук – оставля[ет] – след[ы]*" у російській. Тут, мабуть, кожний погодиться, що маємо текст (речення). А якби випало інакше: "*Milch – der – schwarzen – Frühe – trinken – wir*", "*осені – о – осанна – сум – осанна*", "*потому – следы – что – каблук – оставляет – зима*"? Тут деякі будуть стверджувати, що випав текст, а інші – що нісенітниця. А тепер третій варіант: "*schwarze Milch der Frühe wir trinken*", "*осанна осені о сум осанна*", "*потому что каблук оставляет следы зима*." На перший погляд видається, що випала частина тексту, хоча три останні речення є рядками із віршів всесвітньо відомих поетів ХХ ст.: австрійця П.Целана, українки Л.Костенко, росіянина Й.Бродського. Трохи пізніше ми обов'язково повернемося до процитованих сполучень, щоб пом'якшити наш закид їх талановитим авторам у створенні не тексту, а набору слів. Але лише щоб пом'якшити, а не зняти зовсім, так що попередній висновок про відсутність там традиційного змісту залишається поки що відносно справедливим.

Отже, одиницею тексту не може бути лексема, і тому немає сенсу перекладати насамперед її, бо не будь-який набір слів є текстом. Не може бути з тієї ж причини одиницею тексту морфема або фонема,

як і, з іншого боку, синтагма чи навіть речення. Взагалі лінгвістичним або структурним шляхами цієї проблеми не вирішити, бо на них сьогодні панує чисто формальний принцип, згідно з яким може бути сполученням, синтагмою, реченням, а отже, і текстом випадковий збіг не лише слів, а навіть і складів та літер, наприклад: "Чарари! Чурари! Чурель! Чарель! Чареса и чуреса. И чурайся и чаруйся" (В.Хлебніков), "...серце моє зубр арбр урбр хлрпр крпр трпр" (О.І.Введенський), "Дыр бул щил убещур скум вы со бу рл эз" (О.Кручених), опус німця Тіма Ульріхса, в якому літеру "е" розташовано у квадраті 625 разів, хоч і у різних положеннях (і більше нічого!) і т.ін. Про те, що сучасні дослідники вважають такі опуси за текст, свідчить занадто висока оцінка останньої інсталяції українцем Б.В.Сторохою: "Вірш (?! – Н.А.М.) демонструє ризоматичне розгортання простору, рух фрактальної кривої, взаємодію магнітних полей, парадигму обертальних рухів чи просто насолоду артикуляцією, яка коріниться у персональному досвіді автора". І знову, як і у випадку з рядками П.Целана, Л.Костенко, Й.Бродського, ми можемо дійти висновку, що безглуздя панує і тут, але є у процитованих опусах ще щось таке, що дозволить нам повернутися до них, хоч і зовсім на іншому рівні.

Так що ж таке текст? Широко відоме визначення тексту, яке запропонував ще чверть сторіччя тому корифей радянської лінгвістики І.Р.Гальперін і на яке активно спираються сучасні лінгвісти, не може задовольнити вдумливого філолога, бо є багатослівним, непрозорим, занадто звуженим, навіть помилковим і може відноситися (та і то лише частково) до таких же багатослівних, непрозорих, занадто звужених, навіть помилкових, але претендуючих на істину в останній інстанції релігійних текстів, типу іудейської Тори, християнського Нового Заповіту, мусульманського Корану і т.ін., які, скоріше за все, і вплинули на гальперінське тлумачення тексту. Ось воно: [Текст – це] "витвір мовленнєвотворчого процесу, який є завершеним, об'єктивованим у формі письмового документа, літературно обробленим відповідно до типу цього документа, витвір, який складається з назви (заголовка) і низки основних одиниць, об'єднаних різними типами лексичних, граматичних, логічних, стилістичних зв'язків, і має певну цілеспрямованість та прагматичну настанову." Неважко бачити, що через брак у цьому визначенні посилання на оточуюче нас і нашу мову середовище, воно легко може бути віднесено і до тих опусів, які було розглянуто вище і було названо не текстом, а безглуздою сумою слів. Більш за те: воно є занадто звуженим, бо викреслює із поняття

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

"текст" усне мовлення взагалі і фольклор зокрема, а також будь-яку писемну пам'ятку, якщо вона фрагментарна і не має заголовка.

Зовсім протилежну позицію займає всесвітньо відомий французький структураліст Р.Барт, розширюючи межі цього поняття через змішування двох різних категорій (аналізу як об'єктивного сприйняття та рецепції як сприйняття суб'єктивного): для нього головний зміст тексту (у термінології Р.Барта – *"культурний код тексту"*) полягає не у самому тексті, а у *"вписуванні тексту до вже існуючих текстів."* Аналогічної позиції, але майже безмірно розширеної так, що вона зміщує (навіть підмінює) дві різні думки (*"ідея, яка поки що лише витає, відчувається у повітрі"* та *"ідея, яку вже реалізовано у вербальному тексті"*), дотримується і не менш славнозвісний французький мислитель К.Леві-Стросс: *"...джерела тексту існують не лише до тексту, але й після нього."* А провідна російська представниця сучасної когнітивної лінгвістики О.С.Кубрякова вважає разом з О.В. Олександровою, що поняття "текст" взагалі не можна визначити: *"Чим глибше рівень розуміння тексту, тим більше кількості різних напрямів у його інтерпретації він відкриває. (...) уявлення про текст (...) і не повинні бути вичерпаними жорсткими дефініціями, вони не укладаються у межі суворих категорій."* Так впевнено і також не безперечно відстоював колись американський батько генеративної граматики Н.Хомський твердження, що *"мова не є точно визначеним поняттям лінгвістичної науки."*

Українські філологи Л.А.Мурач та Н.А.Полежаєва взагалі відмовляють тексту у власному змісті і розглядають його лише як наслідок відносин між текстами, хоча залишається незрозумілим, як може беззмістовність мати відношення до іншої беззмістовності і при цьому породжувати сутність: *"Сутність тексту полягає не у тексті як такому, а в його міжтекстовому характері."* Чи не через таке витискування соціального і об'єктивного змісту з поняття "текст" та наповнення його волюнтаризмом реципієнта відомий російський структураліст Ю.М.Лотман помилково стверджував, що *"тексти для більшості є незрозумілими і підлягають витлумаченню,"* "бо художній ефект в цілому виникає із зіставлень тексту та складного компоненту життєвих та ідейно-естетичних уявлень." Чи не через це вже цитований англієць М.А.К.Холлідей стверджував у 1976 році, що під текстом треба розуміти одиницю мови під час її використання, а через 10 років Ч.Філмор підтримав цю думку, заявивши, що термін текст *"використовується для визначення будь-якого цілісного продукту мовної спроможності людини."* Але ж безглуздий набір таких одиниць є

також використанням та цілісним продуктом мовної спроможності людини, та чи буде він текстом? Як справедливо вказує М.К. Бісімалиєва, "в цьому випадку ми будемо мати справу вже не з текстом, а з набором або послідовністю часто не пов'язаних за змістом, але граматично правильних речень." Але німець Е.Оккель і через 22 роки після М.А.К.Холлідея впевнений, що будь-яка сума мовних одиниць створює текст: "Текстом є для мене будь-яке зібрання речень, слів або складів, яке поділено на члени і оформлено, завершено і логічно скріплено." Отже, поняття і термін "текст" за останні десятиріччя, особливо після появи терміна "дискурс", стали розмитими настільки, що у Німеччині змогла навіть з'явитися монографія про танок як "текст руху."

Але, як сказано на початку цього параграфу, **текст є** для здорового глузду **звичайним і зрозумілим поняттям і, отже, нісенітниця**, яку продемонстровано прикладами, наведеними вище, **текстом бути не може**. І здоровий глузд має рацію, бо на рівні підсвідомості людина відчуває, що мові притаманно багато інших і більш головних функцій, крім традиційного спілкування. В протилежному випадку поширений український анекдот про бущімто комунікативність був би зразковим символом сутності (точніше: пустоти) будь-якої мови: "Куме, ти по рибу? – Ні, я по рибу. – А я вважав, що ти по рибу".

Отже, одиницею тексту на рівні змісту є думка, а на рівні форми – висловлювання, яке може втілюватися в одну лексему (наприклад, "причинна" як назва поеми Т.Шевченка або "gefunden" як назва поезії Й.В.Гете), у поширене речення (наприклад, фразеологізм "хіба ревуть воли, як ясла повні?" як назва роману П.Мирного або "kleiner Mann – was nipp?" як назва роману Г.Фаллади) чи навіть у цілий епізод (наприклад, фрагмент "Ідуть дощі..." з повісті М.Коцюбинського "Fata morgana" або фінальний монолог Галілея "In meinen freien Stunden..." у п'єсі Б.Брехта "Життя Галілея").

Ми будемо вважати за текст лише такий набір слів і граматичних категорій, в якому є логічно оформлена думка про наше середовище.

Звісно, думка про дійсність може бути різною за змістом та стильовим оформленням, що потребує вирішення наступної проблеми про різновиди тексту.

Примітка: Лише тепер є сенс повернутися до прикладів щодо нісенітниць О.Кручених, П.Целана, Л.Костенко та ін. Чи є у процитованих з їх виробів рядках думка про наше середовище, тобто чи можна їх оцінити як тексти? Звичайно, є, але вона впливає не з семантики використаних ними слів, як у класичній поезії, а з типу зв'язку між

лексемами, який є однаковим для будь-якого опусу будь-якого ремісника вказаного безглуздя: не логіка поєднання слів, а лише морфологія (і частково синтаксис), котра і символізує абсурдність (так вважає творець опусу) навколишнього світу або його занадто герметичну складність для розуміння. Констатація абсурдності соціального буття або його незрозумілої ускладненості і є думкою про наше середовище, але вона подається автором настільки узагальненою, що немає сенсу шукати в її втіленні у конкретного автора будь-які додаткові нюанси (наприклад, "не слово, а звук або склад є сировиною поезії" – це у О.Кручених та А.Введенського, "не думка, а звукопис є суттю поезії" – це у Л.Костенко, "не семантика, а графіка є сенсом поезії" – це у Т.Ульріха, "не прозорість думки, а герметичність є принципом поезії" – це у П.Целана та Й.Бродського тощо).

3.2.3. Типи тексту

Оскільки під текстом розуміється лише словесно втілена думка про навколишній світ, остільки видів тексту може бути велике розмаїття в залежності від рівня пізнання (часткове чи цілісне), ступеня впливу (нейтральний чи емоційний), зрілості адресата (дитина чи дорослий), форми мовлення (усна чи письмова) і т.ін. Серед такої безлічі текстових видів можна і треба виділити головні, які є суттєвими для перекладознавства. Логічно буде класифікувати їх за пануванням в них однієї з головних функцій мови: науковий (панує функція пізнання), діловий (функція інформативна), публіцистичний (вплив), художній (естетична), побутовий (спілкування). У стилістиці такі типи тексту зветься функціональними стилями і підрозділяються на підтипи (або жанри) в залежності від додаткової активності в них ще однієї з мовних функцій. Так, зокрема, К.Е. Зоммерфельдт та Г.Шрайбер вичленовують з публіцистичного стилю жанри "оголошення, реклами, інструкції" тощо, а київські укладачі найсучаснішої "Програми з теорії і практики перекладу" для вищої школи ще більше деталізують жанровий підхід, розмежовуючи тексти "газетно-інформаційний", "суспільно-політичний", "економічний", "науково-технічний", "науково-популярний", "художній", "міжнародно-дипломатичний", "юридичний" і т.ін. Для перекладознавства така ретельна класифікація значної ролі не відіграє, бо труднощі йому приносять саме функціональні стилі, а не їх гібриди та підстилі: зокрема, наприклад, термінологія наукового типу тексту, конотативність публіцистичного, поетичність художнього, спонтанність побутового і т.ін.

Функціонально-стильовий підхід, запропонований нами для перекладознавчої класифікації типів тексту, притаманний і багатьом ін-

шим сучасним філологам. З боку перекладознавства важко (та і несуттєво) встановлювати ціннісну ієрархію між вказаними типами тексту, але немає сумніву, що найбільш вагомим і через це найскрутнішим для перекладу є текст художній, бо лише в ньому не тільки активно діють усі 5 головних функцій, але й присутні всі інші типи тексту. Не випадково ж російський теоретик перекладу А.В.Фьодоров справедливо писав ще півсторіччя тому, що теорія та історія європейського перекладу складалася практично як еволюція перекладу художнього. Специфіку та класифікацію художніх текстів буде розглянуто в подальшому підрозділі, а зараз треба сказати лише про те, що один з видів белетристичних текстів активно вплинув і продовжує міцно впливати з кінця ХХ ст. на всі інші типи нехудожнього тексту, так що є сенс окреслити його тут у загальних рисах.

3.2.4. Класифікація тексту з перекладознавчого боку

Названі вище дві поширені сьогоденні класифікації текстів (функціонально-стильова та белетристична), як і багато інших, мають, зрозуміло, безпосереднє відношення до труднощів перекладу, про що вже мова йшла. Але до їх фундаментальних засад покладено все ж таки не перекладацькі чинники, а лінгвістичні (стилістичний підхід), літературознавчі (белетристична систематизація), логічні (прагматичне групування) тощо. Тому є сенс навести ще одну класифікацію текстів оригіналу – з погляду перекладача, бо, як вже було сказано раніше, в залежності від того, як перекладач оцінює статус оригіналу (тобто його прагматику, намір автора), інакше характеризується ним кожного разу і тип тексту, а разом з цим використовуються і засоби перекладу останнього.

Якщо згадати про наше попереднє тлумачення тексту як вербального віддзеркалення людського середовища і про мовну одиницю як лінгвістичне втілення фрагменту навколишнього світу (*"образ мира, в слове явленный"* – Б.Пастернак), то можна встановити два головних класи текстів: *"дотекстові тексти"* (лексема, словосполучення, фразеологізм) і *"власне текстові тексти"*. У першому класі народжується словниковий переклад з його трьома різновидами: лексемний, словосполучниковий, фразовий; наприклад: *"кохання"*, *"керувати машиною"*, *"гуртом добре і батька бити"*; *"Faust"*, *"an einem Roman schreiben"*, *"Ich habe meine Beine nicht gestohlen."* Через другий клас текстів породжується текстовий переклад, який може мати наступні вербальні оформлення (вони ж виступають і як типи тексту оригіналу):

– висловлювання (тобто констатація факту без урахування реципієнта і ситуації мовлення), наприклад: *"Він народився у се-*

лянській сім'ї", *"Österreichs Industrie liegt weiterhin in EU-Spitzenfeld"*. Не важко зрозуміти, що на рівні композиційно-мовленневих форм тут панує повідомлення, а на рівні мовленневих актів – розповідь (асертив) та констатація (декларатив);

– дискурс (тобто констатація факту як дійсного або удаваного діалогу з реципієнтом), наприклад: *"О сестри, сестри, горе вам, мої голубки молодії..."* (Тарас Шевченко), *"Kennst du das Land, wo die Kanonen blühen?"* (Е.Кестнер). Тут на рівні композиційно-мовленневих форм буде панувати вже опис або міркування, а на рівні мовленневих актів – спонукання (директив) або побажання (експресив);

– фрейм (тобто констатація факту з урахуванням ситуації мовлення), наприклад: *"І всі ми як один підняли вгору руки, і тисяч молотів о камінь загуло..."* (І.Я.Франко), *"Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?..."* (Й.В.Гете). Тут панувати може будь-яка композиційно-мовленнева форма і будь-який мовленневий акт.

Всі вказані форми тексту можуть мати три рівні перекладу: адекватний, вільний, дослівний.

Таким чином, беручи до уваги сказане вище, що одні філологи основу мови та мовлення вбачають у тексті, а інші – у слові, ми будемо акцентувати всі ці категорії з позицій потреб перекладознавства і вважати, що через наявність структур мовленневих (текст) і мовних (дотекстові: лексема, словосполучення, речення тощо) переклад може бути текстовим або словниковим. І не треба їх змішувати, хоч у перекладацькій практиці це, на жаль, трапляється часто-густо. Словниковий переклад використовує лише функцію пізнання (денотативну семантику), тоді як текстовий повинен враховувати всі 5 головних функцій з їх денотативною, конотативною і підтекстною семантикою, без чого перекладач не зможе об'єктивно оцінити оригінал і адекватно витлумачити його мовою перекладу. Але при цьому він обов'язково буде спиратися на категорії, які розглянуто у наступних підрозділах.

3.2.5. Сутність поняття і терміна "гіпертекст"

Не зайвим буде тут ще раз нагадати, що два розглянуті вище комплекси текстів (класичний, або колективістський, та постмодерністський, або самовираження), хоч і породжують кожний свої особливі труднощі для перекладача, все ж таки принципівих, непереборних перешкод йому не ставлять, бо об'єктивний аналіз класичного тексту завжди залежить від філологічного досвіду та фонових знань творця перекладу, а дешифрування ним постмодерністських опусів може бути або вдалим, або не здійснитися зовсім у випадку герметичної нісеніт-

РОЗДІЛ 3. Перекладознавча специфіка оригіналу

ності оригіналу. Обидва комплекси текстів не ставлять перекладачу непереборних перешкод через те, що активно використовують мовну функцію спілкування: перший – на рівні постійного діалогу автора з читачем, другий – на рівні спочатку діалогічного поштовху автором читача (тобто адресант лише провокує реципієнта на роздуми), а потім вже виключно "монологічного діалогу" (тобто реципієнт постійно запитує себе, що може означати інсталяція адресанта, бо сам автор пост-модерністського виробу відповіді на це запитання дати не може, тому що і сам її не знає).

Однак наприкінці ХХ ст. активно заявив про себе третій комплекс текстів, який базується майже виключно на мовній функції повідомлення і який більшість дослідників одностайно назвала "гіпертекстом", але повклала у цей термін таке розмаїття смислів, що він відразу ж перетворився на багатозначний поетизм. І хоча для перекладознавства він не став складною й важкою категорією, бо є сумою фрагментів з двох попередніх комплексів, розглянути цей феномен все ж таки треба, тому що його – на відміну від класичного та пост-модерністського – перенасичено такими важливими перекладацькими перепонами, як ремінісценція, алюзія, цитування тощо.

Серед вказаного розмаїття смислів лексеми "гіпертекст" легко вичленувати дві тематичні групи: філологічну і логічну. "Батьки" та прихильники першої йдуть поверховим шляхом від етимології префікса *гіпер-* (гр. *hyper-*, тобто "зверху, занадто" тощо) і звать гіпертестом будь-який надвеликий текст, розуміючи під останнім не обсяг конкретного тексту, а його змістовне співвідношення з тематично спорідненими текстами: наприклад, усі юридичні тексти як "правовий гіпертекст", усі дані про яке-небудь явище як "довідниковий гіпертекст" тощо. Про помилковість такого сьогодні поширеного (перш за все серед лінгвістів) підходу до тексту писав ще на початку 1980-х років провідний радянський філолог Р.О.Будагов: "Раніше казали, що суттєвими є не слова, а речення, тепер вже стверджують, що більш суттєвими є сполучення багатьох речень, будь-який текст, художній твір (...). Розміри подібного тексту теж безупинно збільшуються. Текст 'Братів Карамазових' Достоевського, наприклад, виявляється вже недостатнім і треба говорити про зібрання творів цього автора, і навіть про всю російську літературу минулого століття. Через це починають стиратися грані між лінгвістикою, з одного боку, та історією літератури, історією культури, історією суспільної думки – з іншого. Виникає не взаємодія наук – важлива проблема нашого часу! – а їх повне змішення".

Трохи інакше (не за суттю, а лише за формою) дивляться на гіпертекст літературознавчі структуралісти, і тому їх теж треба віднести до першої тематичної групи. Вони вбачають у сучасному тексті явні або приховані – незалежно від задуму його творця – посилання на попередників, через що він у них змістовно "розбухає" настільки, що стає текстом-монстром, дійсно "зверхтекстом", тобто гіпертекстом. Таку здібність сучасного тексту до безмежного змістовного розбухання за рахунок посилань-зчеплень з текстами інших авторів структуралісти називають інтертекстуальністю, розуміючи під нею не, як вже було вказано раніше, обов'язково свідомі ремінісценції або алюзії його автора, а наявність у першотворі розхожих усталених кліше мислення, поведінки, висловлювання тощо. Таке розуміння сутності гіпертексту притаманно майже всім структуралістам, хоча терміни тут можуть бути у них різними: у "батьків" інтертекстуального аналізу Ю.Крістевой та Р.Барта конкретний текст зветься відповідно "*фено-текст*" і "*твір*", а його "розбухлий" варіант – "*гено-текст*" і "*текст*"; у Ю.Н.Караулова – "*текст*" і "*прецедентний текст*", у О.С.Кубрякової її "*множинність просторів та світів*" теж повинна розумітися як структуралістська інтертекстуальність і т.ін.

Неважко бачити, що такий гіпертекст, щоб там не казали його творці та дослідники, не може бути новиною, відкриттям лише останнього часу, бо його архітектонічний стрижень (явне або приховане цитування) існував у словесному творі завжди, ще у давньофольклорну добу первісного суспільства. Тому він є принципово перекладним, бо потребує лише відповідного рівня фонових знань перекладача. Зовсім іншу картину пропонує нам друга тематична група, засновники і розроблювачі якої підходять до лексеми "*гіпертекст*" з логічного, тобто не кількісного, як працівники першого, філологічного угруповання, а якісного боку, оцінюючи вказане поняття як змістовну й формальну новизну, притаманну лише другій половині ХХ ст. як добі комп'ютерних засобів масової інформації. Зовсім не випадково, а закономірно у 1998 році австрійська спілка прикладної лінгвістики провела теоретичний семінар щодо нових засобів суспільного спілкування, які вона назвала гіпертекстом, розуміючи під ним теж обсяг конкретного тексту, але не кількісний, а якісний, тобто такий об'єм, який є змістовно нескінченним, хоч і існує тільки у межах двох книжкових обкладинок (або однієї комп'ютерної програми).

Історія такого парадоксального явища (тобто фізично обмеженого тексту, який чомусь має безліч варіантів прочитання; щось на зразок дитячого калейдоскопу, де невелика кількість кольорових камінців

породжує нескінченну палітру неповторних мозаїчних панно) розпочалася у 1980-ті роки (в усякому випадку вона лише тоді впала у вічі сучасникам). Так, у бесіді двох видатних німецьких письменників В.Кеппена та Г.Кунерта у 1985 році було висловлено побоювання, що традиційні мовлення і алфавіт як символи й знаряддя багатотисячолітньої писемної культури людства відмирають через прогресуюче збіднення словесного спілкування. Через два роки після цієї публічної співрозмови В.Флуссер, європейський відомий соціолог та теоретик засобів масової комунікації, висловився щодо причин вказаного побоювання та відмирання: у своєму есе під багатозначущим підзаголовком *"Чи буде письмо у майбутньому?"* він відмовляє письму і читанню у майбутньому житті, бо вважає, що інформативна революція вже зробила абетку майже зайвою і незабаром витисне її зовсім з людського вжитку, поставивши на її місце поки що *"незнану систему знаків"*, яка занадто швидко перемаже традиційне лінійне письмо, а разом з ним і *"лінійне мислення"*, а отже, і пов'язане з цим наше *"історичне, причинове, процесуальне, просвітительське і, врешті-решт, критичне мислення і спілкування"*. У своїх наступних працях В.Флуссер уточнив, але не конкретизував цей ледве народжений не лінійний, а *"новий, позамовний тип мислення у посталфавітному коді"*.

На жаль, В.Флуссер не протиставив терміну *"лінійний"* ніякого антоніма, хоч і дав зрозуміти, що нове читання-спілкування буде, так би мовити, всебічним у прямому розумінні цього слова: не лінійним, а спрямованим у всі боки. Не зробив цього і один із співбатьків світової комп'ютерної павутини Р.Кейліо, коли у 2000 році, наляканий лавиноподібним розширюванням Інтернету, сказав у Відні на електронному симпозиумі **"Майбутнє інформації"**, що людство *рухається до чогось такого нового, що залишить позаду себе не тільки галактику Гутенберга (винахідника друкарства), а й, врешті-решт, світове комп'ютерне павутиння, але котре він описати не в змозі; він лише знає, що папір з надрукованими на ньому літерами вже ніякої участі у цьому новому брати не буде.*

В.Флуссер і Р.Кейліо помилялись, не знаходячи для нового комплексу текстів відповідного терміна. Помілялись і тому, що новий комплекс давно активно існував, і через те, що термін для нього теж було знайдено вже здавна. Як риторично стверджував-запитував К. Россбахер у 2000 році, який більш детально розповів про ці та інші факти з історії гіпертексту, хіба сьогодні у міжнародних аеропортах та на таких же вокзалах система знакової інформації є алфавітною і хіба це заважає іноземцю і навіть неписьменній людині розуміти її піктогра-

мність? Але всупереч своїм же справедливим роздумам цей войовничий захисник алфавітного письма чомусь вважає, що ані сучасна умовно-рисуноква форма спілкування, ані зверхмодна "комп'ютерна література" ("*Netzliteratur*"), яка побудована на принципах гіпертексту, бо створюється користувачем комп'ютера через Інтернет за вказівками автора змістовного ядра майбутнього тексту, не спроможні витиснути з людського користування лінійний текст.

Але його віру руйнують деякі ще кількісно незначні та потенційно занадто вибухові факти. Так, у 1970 році провідний австрійський письменник А.Окопенко створив роман-енциклопедію "*Енциклопедія сентиментальної подорожі до зустрічі експортерів у Друдені*", який складався з великої кількості автономних сюжетних фрагментів та з неменшого розмаїття вказівок на послідовність їх зв'язку (тобто читання); зрозуміло, що через безліч цих послідовностей текст "роману" читався й сприймався вже не лінійно, а гронувано, бо створений був за задумом автора і створювався за реалізацією читача як виноградна китиця. А в американця М.Джойса з'явився на початку 1990-х роман "*Ополудні*", який російський дослідник О.Геніс назвав "*гіпертекстом*", бо той, як і витвір А.Окопенка, складався не лише із суми сюжетних фрагментів (до речі: 539 умовних сторінок), а ще й з 951 вказівок-зчеплень цих фрагментів між собою. Та головне, що відрізняє текст М.Джойса від попередніх споріднених виробів, це неможливість читання його без комп'ютера, бо лише той в змозі вказані сторінки та зчеплення (а також і нові – за "бажанням" самого комп'ютера) вибудувати у щось нескінченно цілісне.

Неважко зрозуміти, що тексти А.Окопенка та М.Джойса репрезентують новий тип читання і сприйняття – гронovidний. Тоді ж, у 1990-ті роки, з'явився і "гронovidний театр" ("*гіпертеатр*"): так, режисер А.Васильєв зробив виставу за "*Бісами*" Ф.М.Достоевського у звичайному багатоповерховому будинку, в кожному приміщенні якого різні актори одночасно грали різні сцени, а глядач мандрував будинком і власною послідовністю сприйняття, як і читач вище вказаних гіпертекстів, сам собі складав гіпервидовище. Через декілька років у США з'явився і гіперфільм, хід сюжету якого глядачі кінотеатру, кожне місце в котрому обладнано дистанційним електронним керуванням, можуть у будь-яку мить змінити на інший, якщо таке бажання центральний комп'ютер кінотеатру нарахує у 51% присутніх.

Справжнім літературним засновником такого дійсно гіпертексту можна і треба вважати англійського письменника 18 ст., який так і залишився до сьогодні незрозумілим для дослідників і читачів, хоч і

вважається найяскравішим представником сентименталізму. Це – Л.Стерн з його чудернацьким романом *"Життя і думки Трістрама Шенді, джентельмена"* (1759-1767), в якому немає зв'язної оповіді та архітектоніки, логічної послідовності епізодів, зате є забагато бесід з читачем, відступів і т.ін., так що наприкінці 9-го розділу книжки Стерн зміг довести біографію свого заголовного героя лише до п'ятирічного віку. Що ж це за **життя і думки джентльмена**, який навіть через багато сотень сторінок тексту так і не дозрів до такого етичного й соціального статусу?! А справа тут у тому, що свій твір Стерн, випереджаючи літературний процес на 2,5 сторіччя, скомпонував у манері тоді ще невідомого асоціативного письма, яке за своєю суттю (випадковість розташування епізодів, волюнтаризм творця над персонажами і сюжетом, нескінченність оповіді тощо) є спорідненим сучасному гіпертекстному письму з його гронавидною схемою. Саме на це, а також на назву другого роману Стерна (*"Сентиментальна подорож у Францію та Італію"*, 1768) натякав своїм романом-енциклопедією А.Окопенко, а Д.В.Затонський, найзначніший український літературознавець, не випадково сказав нещодавно, що *"життя і думки Трістрама Шенді"* (читай: принципи асоціативного письма у Л.Стерна – Н.А.М) *"не призначені щось упорядковувати і ще менше покликані створювати рух у напрямку до будь-якої 'Цілі'"*; а саме безцільність та неупорядкованість руху думки автора і є головним архітектонічним принципом сучасного гіпертексту, який акцентує через це мовну функцію не спілкування, а повідомлення, що і породжує специфічні проблеми для перекладача, пов'язані з активною девальвацією загальнословникової семантики слова, шаблонізацією (і через це пустопорожнюю фразеологізацією) сьогоденного мовлення, з якого невинно й нестримно витікає, як у пісок, світомоделююча функція – головне знаряддя перекладу.

Коли Р.Барт і М.Фуко розпочинали кампанію про смерть автора у сучасній літературі, вони мали на увазі інтертекстуальність, яка, на їх погляд, з одного боку, мало що залишає власній оригінальності автора тексту, а з другого боку, дозволяє читачу сприймати текст як завгодно, але зовсім не так, як планував автор під час творіння. Але навряд чи вони думали тоді про те, що говорять насправді про шалений наступ нової для реципієнта психологічної доби не лінійного, а гронавидного, асоціативного мислення, а з ним і сприйняття (читання) тексту як гіпертексту. Чи спроможний той замінити традиційний земний лінійний текст? Через брак достатніх фактів відповіді однозначної тут немає, але не можна не згадати деякі з багатьох епізодів в історії

людства, коли воно майже одноставно пророкувало велику майбутність чомусь занадто новому і тотальне забуття старому – та нове не приживалось, а старе не знищувалось. Так, у 1856 році визначні французькі письменники брати Гонкури, прочитавши фантастичні, наукові та детективні новели американця Е.По у французькому перекладі Ш.Бодлера, записали у свій щоденник: ці новели побудовано "до прозорості ясно", але в них немає "ніякої поезії", всі вони – "передвістя літератури [наступного] ХХ ст.", але це вже – "література хвороблива".

Гонкури, на щастя, помилилися. Будемо сподіватися, що помиляються і адепти гіпертексту.

А завершимо розгляд проблематики категорії "текст" вдалим за змістом дифіраблом традиційному текстові, який нещодавно проспівала йому українська філологиня С.Н.Денисенко, хоч і перевантажила свою оцінку зайвим акцентуванням функції спілкування: "Лише в тексті як завершеному комунікативному творі розкриваються соціально-прагматична та контекстуально-естетична сутність перекладу як акту спілкування та одного із (...) способів виявлення в різних мовах таких одиниць, які здатні виконувати однакові комунікативні функції у висловлюванні."

3.3. Оригінал як естетичність

3.3.1. Сутність поняття і терміна "естетичність"

У підрозділі про оригінал як текст вказувалось на те, що, оскільки мові притаманна функція естетична (тобто номінація, моделювання світу за законами краси, без усього зайвого), остільки будь-який текст будується, з погляду його творця, найефективнішим за красою думки чином (логіка її розвитку, вражальність аргументації, яскравість мовленнєвих засобів тощо). Саме у цьому і криється естетичність будь-якого типу висловлювання. І хоча найвищу активність естетична функція виказує, звичайно, у белетристичному творі, помітна вона і у будь-якому іншому типі тексту як цілісна суб'єктивна модель об'єктивного навколишнього середовища. Достатньо уважно порівняти, наприклад, хоч би конституції різних часів і народів, промови видатних людей світу, вітальні промови/виступи лауреатів Нобелівської премії, навіть наукові розвідки або підручники до однієї дисципліни, щоб побачити різнобарвність саме їх естетичності, тобто економного втілення думки. Ось невеличкі цитати з трьох сучасних монографій про стилістику німецької мови стосовно категорії

"функціональний стиль", вагомої для перекладацької діяльності (про що йдеться в іншому розділі):

- "Unter dem funktionalen Stil verstehen wir die historisch veränderliche, funktional und expressiv bedingte Verwendungsweise der Sprache auf einem bestimmten Gebiet menschlicher Tätigkeit";
- "Als Funktionalstile (funktionale Stiltypen) werden die für bestimmte Tätigkeitsbereiche der Gesellschaft (politisch-ideologische Massenarbeit, Wissenschaft, Kunst, Alltagsverkehr u.a.) charakteristischen Verwendungsweisen der Sprache bezeichnet";
- "Die mitsprachliche Umwelt, erfaßt unter dem sozialgesellschaftlichen Aspekt der sprachoperativen Basis, liefert in ihrem ideellen Teil – wie bereits gezeigt – den Begriffsapparat zur Beschreibung der Sprachsysteme. Auf dieser Grundlage (...) waren die mitsprachlichen Umweltfaktoren in ihrer Gesamtheit (reell und ideell) von der Stilistik angesprochen worden, die in diesem Zusammenhang drei bis sechs Funktionalstile abgrenzte".

Навіть при поверховому аналізі не можна не відмітити легкості і логічності першої коцепції та прозорості й простоти її лінгвістичного втілення; аналогічні риси естетичності характеризують і другу платформу, але вона вже трохи ускладнена повторами та уточненнями; третю думку перевантажують непрозорі терміни та логічно зайві синтаксичні розширення, що робить її важкою для розуміння.

Отже, під естетичністю тексту ми будемо розуміти його здатність моделювати буття у логічно й вербально найекономнішому втіленні.

3.3.2. Специфіка естетичності нехудожнього тексту

Хоча тільки що було наведено тлумачення категорії "естетичність" як універсального текстотвірного явища, все ж цілком зрозуміло, що у різних типах висловлювання вона своєрідна не стільки за кількісним (більше її чи менше) або якісним рівнями (краще вона чи гірше), скільки за своєю суттєвою метою. Останнє, хоч і лунає на перший погляд суперечливо стосовно до дефініції естетичності ("найекономніше втілення думки"), цілком відповідає дійсності і становить підґрунтя систематизації типів естетичності. Сказане означає, що перекладати будь-який текст, не враховуючи його естетичності, буде помилкою, тобто неадекватністю. Мається на увазі сфера словникової та контекстуальної синонімії, яка дозволяє на мікрорівні перекладати будь-яку лексему або морфологічну категорію та синтаксичну конструкцію безліччю варіантів. І це справедливо. Для мікрорівневого перекладу.

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

Але ні в якому разі для макрорівневого, бо кожна його лінгвістична одиниця є вже власністю не національної мови, як у випадку з мікрорівнем, а конкретного мовця, і той бажає залишатися як стильове явище самим собою і в оригіналі, і у перекладі. Так, свою теорію відносності А.Ейнштейн виклав на шести сторінках, а його послідовники витрачали на неї вже десятки і сотні сторінок. Запитується: бажав би А.Ейнштейн бути перекладеним десятками – на мікрорівні адекватних – сторінок? Так, чотири із 10 заповідей Мойсея мають лише дві лексеми і тому лунають як незаперечний, військовий наказ: "Не вбивай", "Не перелюбствуй", "Не кради", "Не лжесвідчи". Запитується, чи погодився б Господь з тим, щоб його диктати перекладалися вдвічі більшою кількістю – на мікрорівні адекватних – слів і лунали через те вже лише як суворі прохання? Наприклад, у сучасному німецькому перекладі (від 4 до 6 лексем): "Du sollst nicht morden", "Du sollst nicht ehebrechen", "Du sollst nicht stehlen", "Du sollst nicht falsches Zeugnis ablegen"; в англійському теж від 4 до 6: "Thou shalt do no murder", "Thou shalt not commit adultery", "Thou shalt not steal", "Thou shalt not bear false witness"; а у французькому вже від 4 до 7: "Tu ne tueras point", "Tu ne commettras point d'adultère", "Tu ne déroberas point", "Tu ne diras point de faux témoignage". Лише російський переклад зберіг якісно вагомий кількісний аспект тексту: "Не убивай", "Не прелюбодействуй", "Не кради", "Не лжесвидетельствуй", а український майже зберіг, бо у двох заповідях збільшив кількість слів до трьох: "Не вбивай", "Не чини перелюбу", "Не кради", "Не свідкуй неправдиво". Крім збільшення кількісного складу наказів Бога Мойсея за рахунок національної специфіки та традиції, вказані переклади використали і такі – на мікрорівні контекстуальні – синоніми, які суттєво змінили думку оригіналу. Так, Лютер переклав першу з наведених заповідей як "Du sollst nicht töten", використавши дієслово з універсальною семантикою вбивства (тобто будь-яке вбивство). Чи погодились би Лютер і Яхве, іудейський Бог, на те, щоб сучасні перекладачі використовували як еквівалент (тотожність) до оригіналу мікрорівневий контекстуальний синонім "morden", який у тексті, на макрорівні, у зіставленні з лютерівським дієсловом "töten", означає вже конкретизований, звужений за семантикою тип навмисного та насильного вбивства? Отже, за сучасними перекладами Біблії, виходить, що *töten* (тобто, дипломатично мовити, "гуманне" вбивство) дозволяється, заперечується лише *morden*, вбивство насильницьке. Та хіба Яхве мав таке на увазі?! Хіба йому не все одно, яким засобом буде вбито одним його створінням іншого: *getötet* чи *gemordet*?! В обох випадках буде страш-

но гріховно порушено головний доленосний принцип правління Яхве: життя дає і забирає тільки Він.

Ще гіршою є ситуація з естетичністю при перекладі художніх текстів. Так, наприклад, Гете у своїй *"Нічній пісні мандрівника"* занадто загальними рисами гірської вечірньої природи (загальними настільки, що вони стають універсальними за часом і простором) змальовує епопею людства, тоді як у російському перекладі М.Б.Лермонтова з'являється головний образ національного пейзажу – пильний шлях, а в українському М.Старицького – не менш національно забарвлений образ ставка, і обидва вони масштабність епопеї оригіналу перетворюють – не виходячи при цьому за межі мікрорівневих контекстуальних синонімів! – на занадто звужену за часом і простором конкретність випадку.

Про чинники таких переробок йдеться у наступному підрозділі, а зараз треба сказати, що наведені приклади, які кожен читач легко може збільшити за рахунок власного досвіду, свідчать про те, що естетичність, по-перше, притаманна і нехудожнім текстам, а по-друге, у кожному текстовому комплексі (функціональному стилі) вона суттєво різна. Так, у науковому вона спрямована на прозорість і логічність думки, в офіційно-діловому – на клішованість інформації, у публіцистичному – на експресивність висловлювання, у побутовому – на спонтанність і прагматичність мислення, тоді як у художньому – на безмежне ущільнення змісту (його багатшаровість).

3.4. Оригінал як об'єкт перекладу

3.4.1. Сутність поняття і терміна *"адекватність"* як категорії оригіналу

У перекладознавстві давно вже існує письмово не зафіксований постулат, що переклад як наслідок діяльності перекладача завжди відповідає особливостям оригіналу, якщо у перекладача є чесні наміри та професійні знання. Відповідність перекладу оригіналу називається різними теоретиками по-різному: адекватність, функціональність, еквівалентність тощо, але постійно під цими термінами і поняттями (немає сенсу акцентувати зараз деякі суттєво невеликі розбіжності між ними) мається на увазі тотожність, автентичність, рівноправність і т.ін. джерела та його іншомовного переоформлення, коли, зрозуміло, перед перекладачем не стоїть завдання спеціально обмежити зміст перекладу (наприклад, зробити переклад вибіркового, реферативного, анотованого

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

тощо). Отже, найкращим за значенням терміном для відповідності перекладу оригіналу була б лексема "точність", але вітчизняне перекладознавство використовує (як, до речі, і весь інший світ) її іноземний синонім "адекватність" (від лат. *adaequare* – "прирівнювати, уподібнювати, приводити у відповідність" тощо).

Що ж таке повинен мати оригінал, щоб відбувся його адекватний переклад?

У всесвітньо відомій і не менш вагомій поемі Гете "Фауст" є змістовно дуже цікава, а для перекладознавства теоретично й практично значуща сцена, в якій Фауст перекладає перше речення християнського "Євангелія від Іоанна". Важко сказати, яке джерело має перед собою гетевський персонаж (давньогрецьке чи латинське), але для Гете і для перекладу це ніякої ролі не відіграє, бо перекладацька проблематика виникає у сцені лише через останню лексему речення, яка в обох джерелах однакова: "*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*" ("ен архе ен хо **льоґос**") у давньогрецькій і "*In initio erat logos*" у латинській. Саме лексема "логос", яку латинський перекладач С.Ієронім (III-IV ст.) зкалькував, а не переклав, викликає логічні сумніви у Фауста:

*Geschrieben steht: "Im Anfang war das **Wort!**"
Hier stock ich schon! Wer hilft mir weiter fort?
Ich kann das **Wort** so hoch unmöglich schätzen,
Ich muß es anders übersetzen,
Wenn ich vom Geiste recht erleuchtet bin.
Geschrieben steht: "Im Anfang war der **Sinn**.
Bedenke wohl die erste Zeile,
Daß deine Feder sich nicht übereile!
Ist es der **Sinn**, der alles wirkt und schafft?
Es sollte stehn: "Im Anfang war die **Kraft!**
Doch auch indem ich dieses niederschreibe,
Schon warnt mich was, daß ich dabei nicht bleibe.
Mir hilft der Geist! auf einmal sehe ich Rat
Und schreibe getrost: "Im Anfang war die **Tat!**"*

Цікава ця сцена не тільки тим, що Гете-Фауст дискутує тут з Лютером, який переклав це речення за допомогою лексеми "слово" ("*Im Anfang war das **Wort!***") і через це поставив Бога над людиною, тоді як Гете вустами свого персонажу зупиняється на лексемі "дія" ("*Tat*") і таким чином урівнює Бога і Людину. Цікава вона ще не лише тому, що 18 східнослов'янських перекладачів (білоруські, російські, українські) не змогли зберегти її змістову багатозначність і лінгвальну прозорість. Цікава вона перш за все своїм перекладознавчим сенсом, бо що взагалі

відбувається в ній? Фауст-перекладач спробує зрозуміти оригінал (про це свідчать його розумові коливання від першого тлумачення оригіналу до четвертого), а потім шукає у німецькій мові відповідників своєму розумінні (на це вказує низка лексем: "*Wort-Sinn-Kraft-Tat*"). За Гете виходить, що переклад є водночас явищем об'єктивним (наявність в оригіналі певної інформації, незалежної від перекладача) і суб'єктивним (пошук перекладачем відповідностей за індивідуальним сприйняттям). Отже, наповненість оригіналу загальноконвенційним, принципово зрозумілим змістом та його суб'єктивне сприйняття перекладачем і створюють передумови адекватного перекладу.

Про суб'єктивізм перекладача ми поговоримо в наступному розділі, а от вагомість першої умови (принципова зрозумілість оригіналу) треба акцентувати ще раз, бо тільки її наявність і породжує можливість адекватного перекладу, тоді як її відсутність робить оригінал непереказним (наприклад, фінальне речення постмодерністського опусу російського письменника В.Сорокіна "*Кисет*": "*Молочное видо – это сисло потненько*"). Отже, **під адекватністю традиційно розглядається відповідність перекладу логічному змісту оригіналу та його стильовій манері.**

3.4.2. Оригінал як джерело адекватності

Якщо стати на точку зору лінгвістів, що всі мови світу призначені для спілкування між людством та земним буттям, яке, на їх погляд, однотипне у своїй суті для будь-якого етносу (у всіх людей є народження, кохання, сім'я, праця, смерть тощо), то тоді чинники адекватності обов'язково повинні знаходитися в самих зіставлених перекладом мовах. Мова спроможна втілити власними засобами будь-яку чужорідну думку; проблематичним, щоправда, залишається запитання: "Наскільки повно?" Та й у цьому напрямі абсолютної перешкоди для адекватного перекладу лінгвістика не бачить, бо те, що сьогодні вона спроможна перекласти лише частково, завтра – після активних міжмовних контактів – вона вбере у повноцінний одяг. Отже, з мовознавчого боку адекватність є категорією історичною, тобто невпинно еволюціонуючою до своєї повноти, на що ще в середині ХХ ст. вказав французький перекладознавець Ж.Мунен і що підтвердила, як вважає багато вчених, практика множинності перекладів.

Так виглядає ситуація у перекладознавстві, якщо на нього дивитися очима лінгвіста, котрий звик бачити у тексті суму лінгвальних одиниць, кожна з яких може бути перекладена еквівалентом (повним відповідником) чи аналогом (частковим відповідником) або ж – у разі

їх відсутності – запозичена з мови джерела або роз'яснена потрібною довжиною перекладацького коментаря. Такий підхід до оригіналу треба назвати мікроперекладацьким, бо кожній одиниці мови оригіналу (тобто її відносно автономному мікроявищу) лінгвістика дійсно знаходить словниковий відповідник у мові перекладу. На цьому мікроперекладацькому принципі, до речі, і будуються всі двомовні словники. Але у тексті (тобто мовленнєвому макроявищі) автономна мовна одиниця стає невід'ємним мовленнєвим компонентом цілого, втрачаючи свою словникову автономію і отримуючи нерозривні зв'язки як із сусідніми одиницями, так і з усім висловлюванням. Такий підхід до оригіналу треба назвати макроперекладацьким, бо на його просторі діють вже зовсім інші чинники, які перетворюють адекватність на феномен, майже неловимий для традиційного перекладу. І немає ніякого наукового сенсу запліщувати очі на цю проблему, називаючи її сьогодні "забобоном", як колись радянські перекладознавці охрещували її "доказом буржуазної ідеології". Треба згадати стародавній, зовсім не дурний перекладацький вислів "*traduttori – traditori*" ("перекладачі – зрадники"), звернутися до безлічі практичних прикладів до нього і спробувати оцінити їх об'єктивно.

3.4.3. Оригінал як джерело неадекватності

Прихильники мікроперекладацького підходу до оригіналу не враховують у триєдиному ланцюзі перекладацького акту (оригінал-перекладач-результат) текстових законів оригіналу та перекладу, філософію сприйняття тексту, психологію творчого акту і т.ін, зводячи все до практично та й ще вузько кількісного аналізу – суми знань у перекладача. Справжній адекватний переклад традиційним шляхом зробити неможливо. Його недосяжність стверджували і самі перекладачі: В.А.Жуковський (що перекладач віршів є завжди суперником автора оригіналу), О.К. Толстой (що треба перекладати не зміст або форму, а лише враження), В.Я.Брюсов (що треба вибирати в оригіналі тільки один, але головний компонент художнього багатства і доводити лише його до читача) та ін. Про право перекладача на свідомий відхід від оригіналу казав і перекладач Б.А.Пастернак, і перекладознавець С.С. Прокоповіч.

Сучасні українські перекладачі-практики вважають, що досягти адекватності перекладу майже неможливо, хоч і сподіваються на щось подібне, яке просто повинно існувати. Так, П.В.Рихло: "*Зрозуміло, що жоден поетичний переклад не може бути цілковито адекватний оригіналові, оскільки вони (переклад і оригінал) виникають і функціонують*

РОЗДІЛ 3. Перекладознавча специфіка оригіналу

у різних мовних світах та культурних контекстах. Однак вектори силового поля кожного перекладу повинні бути спрямовані – в ідеальному випадку – на досягнення якомога більшої ідентичності".

Про об'єктивну неминучість втрат суттєвих якостей оригіналу при їх перекладі свідчать і теоретичні положення методологічно споріднених наук. За теоретиками кібернетики, кількість інформації (у нашому випадку: об'єм змісту оригіналу) втрачається під час передачі від адресанта до адресата. Завершити цю нескінчену низку трагічних оцінок перекладу хочеться двома не менш драматичними, ніж наведені щойно думки, прикладами з двохсотрічної практики перекладу. На початку ХІХ ст. в Росії велися запеклі дискусії щодо можливості вивчати Байрона за перекладами його творів чи необхідності знайомитись з ним тільки в оригіналі; точної відповіді тоді не знайшли, хоч більшість схилялася до другої точки зору. Через 150 років в одній європейській країні було влаштовано творчий конкурс на переклад листа пушкінської Тетяни до Онегіна, щоб, як вказували в умовах конкурсу його організатори, донести до читача відсутні в існуючих перекладах *"крилату та виразну легкість, яскравість, особливу ритміку, надзвичайну образність оригіналу"*. Наслідки конкурсу виявилися занадто сумними: з 241 варіанту перекладів, виконаних як професійними, так і аматорськими перекладачами й поетами, журі конкурсу не визначило жодного повноцінного, котрий заслуговував би на першу премію.

Отже, сучасне перекладознавство знає два когнітивних полюси протилежних зарядів (можливість і неможливість повноцінного перекладу), і в ньому не припиняються спроби звести їх до цілісної гармонії, якщо навіть вона і буде лише удаваною. Так, у 1970 році значний майстер практики і непоганий дослідник теорії перекладу росіянин В.В.Левік заявив стосовно цих полюсів: *"Мистецтво перекладача, як і мистецтво фокусника-ілюзюніста, ґрунтується на обмані. Перекладач створює зовсім інше, зовсім несхоже на оригінал, але обманює нас ілюзією повної схожості"*.

Отже, адекватність – це проблема не лише теоретична: чи можливо зберегти у перекладі концепцію оригіналу, тобто єдність ідейного змісту та художніх засобів його втілення. Зберегти цю єдність неможливо в першу чергу практично, бо, крім неминучого об'єктивного сприйняття оригіналу перекладачем як читачем-інтерпретатором, є ще й свавілля перекладача як митця, який переносить оригінал в інше мовно-мисленнєве середовище (тобто свавілля, яке зветься індивідуальним стилем перекладача й зумовлене ситуацією вибору однієї одиниці мови з-поміж багаточисленного синонімічного ряду в лекси-

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

ці, морфології, синтаксисі тощо або однієї одиниці літературознавчого багатства тексту, а також зумовлено прихильністю перекладача до якихось бажаних, улюблених засобів). Зберегти цю єдність неможливо навіть у восьми рядках гетевської *"Нічної пісні мандрівника"*, про світові переспіви якої йшлося вище, а що ж тоді казати про переклади таких об'ємних творів, як *"Хіба ревуть воли, як ясла повні?"* українця П. Мирного, *"Війна і мир"* росіянина Л. М. Толстого, *"Зачарована душа"* французького Р. Роллана, *"Сага про Форсайтів"* англійця Дж. Голсуорсі, *"Йосиф та його брати"* німця Т. Манна та ін.?

Т. Манн в 1942 р. у зв'язку з відкриттям у Мексиці німецького емігрантського книжкового видавництва *"Вільна книга"* казав: *"Я дуже добре знаю той болісний і неприродний настрій, який охоплює письменника, коли його книжки видаються лише у перекладах."*

Отже, з наведених прикладів можна зробити висновок, що традиційний так званий адекватний переклад з будь-якою мірою наближення до оригіналу (на відміну від дослівного перекладу) є завжди обробкою, яка від справжньої (тобто офіційної, самим перекладачем заявленої) різниться лише тим, що перекладач запевнює себе (та й то не завжди), що він перекладає, а не оброблює, хоч насправді він є теж "оброблювачем". Закони, згідно з якими суб'єктивне бажання перекладача перекласти адекватно породжує об'єктивну обробку оригіналу, дуже складні: тут і філософія (дійсність та її художнє відбиття), і естетика (специфіка художньої творчості), і психологія (белетристика як мовний акт), і лінгвістика (закони мов оригіналу та перекладу), і літературознавство (позамовні компоненти художнього образу) тощо. Осмислення цих законів є прерогативою перекладознавця-теоретика, головним завданням якого сьогодні виступає вирішення питання про можливість зберегти у перекладі концепцію оригіналу. І тут основоположними будуть філософські, психологічні, лінгвістичні, літературознавчі та інші закони перекладацької діяльності, в якій треба виділяти та одну від одної відокремлювати (зрозуміло, лише для цілей аналізу) дві сфери: творчість художню і власне перекладацьку. І хоча обидві ці сфери в дійсності практично є злитими в єдиний процес, теоретично все ж треба оцінювати їх окремо.

Філософський аспект законів художньої творчості полягає у тому, що художній образ є моделлю сучасної йому дійсності та позачасової цілісності навколишнього світу, тобто головним інструментом пізнання буття, точнішим, ніж наука. Їх естетичний аспект зводиться до того, що художній твір будується за принципами краси, тобто не має нічого зайвого. Психологічний аспект цих законів висвітлює той

РОЗДІЛ 3. Перекладознавча специфіка оригіналу

факт, що художній задум знаходиться у голові автора ще до початку безпосередньо явної, тобто чуттєво сприйманої роботи над твором, ще до втілення концепції у відповідний "будівельний" матеріал мистецтва (тобто у слово, звук, фарбу, мармур тощо).

У законі словесної творчості є ще декілька важливих аспектів, без знання яких не буде зрозумілою і сутність перекладацького акту. Один з них – аспект лінгвістичний, другий – літературознавчий. Перший пов'язується з "будівельним" матеріалом, тобто зі словом. І хоча вибір слова зумовлюється думкою автора, хоча воно є однією з форм втілення концепції (є ще й інші, наприклад, черговість слів у тексті), все ж таки зв'язок між словами та, зрозуміло, форма і зміст втіленої концепції підпорядковуються значною мірою законам мови, а не лише філософським, естетичним і психологічним законам творчості, про які мова йшла вище. І якщо інші закони породжують та обмежують мовне новаторство письменника, то лінгвістичні утримують автора в рамках національних традицій. Туди ж націлено і літературознавчий аспект творчості, але не на мовні новації й традиції (про це дбає лінгвістичний чинник), а на суто літературні: сюжет, принцип побудови персонажу та конфлікту, предметну деталізацію, жанровий зміст тощо.

Ті ж самі аспекти зумовлюють і сферу перекладу, бо він теж є творчістю. Але тут вони ускладнюються оригіналом, заради якого переклад і створюється. Парадокс перекладацької діяльності полягає у тому, що для її успіху є бажаним, навіть обов'язковим відречення від поверхового сприйняття оригіналу (як це, наприклад, мало місце у перекладацькій творчості Жуковського, Лермонтова, Старицького та ін.). Причин у цього парадокса теж п'ять, бо вони відповідають п'яти вище зазначеним аспектам художньої творчості.

По-перше, у перекладача суттєво змінюється філософський аспект творчості. Якщо автор оригіналу реалізує у творі свою і тільки свою художню правду, роблячи тим самим твір інструментом і джерелом пізнання дійсності (хай і перетвореної суб'єктивним сприйманням письменника), то автор перекладу повинен реалізувати у своєму творі вже дві правди, дві дійсності: свою особисту й ту, що в оригіналі. І цей чинник спрацьовує у будь-якому перекладі: від художнього через побутовий до науково-технічного. Так, німецькі фахівці з електронного перекладу вважають, що його адекватність руйнуються національно забарвлені культурні та побутові традиції; бізнесмени із США скептично ставляться до можливості скласти еквівалентні контракти англійською та російською мовами через відсутність в останній підприємницької термінології, подібної американській, а французькі пере-

ЧАСТИНА I. Теорія перекладу

кладачі взагалі вважають, що переклади міждержавних документів є настільки неадекватними, що загострюють політичні відносини. Навіть у тому суто гіпотетичному випадку, коли душі перекладача та автора оригіналу споріднені, співзвучні, проблема двох правд, двох дійсностей не розв'язується й не усувається, бо, з одного боку, спорідненість і співзвучність все одно не дають тотожності, а з другого, тут діють ще й інші чинники, про які мова піде нижче. Отже, вже на рівні філософії перекладу виникає викривлення концепції оригіналу.

По-друге (естетичний аспект перекладу), у кожного перекладача як в індивідуума та представника якоїсь національної культури є своє уявлення про те, що таке краса (тобто "зайве-незайве" у творі), і це уявлення ніколи не збігається з уявленням автора оригіналу, бо автор теж є індивідуумом і представником якоїсь, на цей раз іншої національної культури. Отже, на рівні естетики перекладу виникає додаткове (до філософського аспекту) викривлення концепції оригіналу.

По-третє (і це вже рівень психології перекладацького акту), ще до початку своєї творчої праці перекладач, на відміну від автора оригіналу, має (спочатку перед собою у прямому розумінні цього словосполучення, тобто в оригіналі, а після його прочитання вже в собі, тобто у своєму уявленні) втілену в слові та композиції концепцію свого майбутнього твору. Тим самим його праця відрізняється від творчості автора оригіналу своєю яскраво виявленою (і тому ним зрозумілою) обмеженістю. Перекладач, якщо застосувати порівняння, може будувати лише з даху вниз, тоді як автор оригіналу творить з фундаменту вгору і не розуміє при цьому, в яку височінь йому доведеться піднятися. Кажучи образно, Тетяна Ларіна у Пушкіна у процесі її створення ще могла без дозволу автора "*вискочити за генерала*", як дивувався з приводу такої поведінки своєї героїні її творець, а мадам Боварі ще могла несподівано наїстися миш'яку, як трагічно жалкував її творець Флобер; у перекладача "*Євгенія Онегіна*" та "*Мадам Боварі*" незаплановані кроки персонажам вже не дозволено. Жуковській не мав рації, коли стверджував, що перекладач лише у прозі є рабом оригіналу, а в поезії він, мовляв, є його суперником; насправді перекладач є рабом завжди, є рабом за своєю суттю, бо він повинен вічно служити його величності Оригіналу. Зрозуміло цілком, що служба ця є добровільною: якщо хочеш бути вільним – будь ласка, але тоді ти вже не перекладач. Тільки-но заявлене не протирічить тому, що висловлювалось вище про цілковиту залежність автора оригіналу від своєї концепції.

По-четверте (лінгвістичний аспект перекладу), думка перекладача, хоч вона і прагне реалізувати себе за законами мови перекладу, не

РОЗДІЛ 3. Перекладознавча специфіка оригіналу

може не нести на собі відбитків мови оригіналу. Справа тут не в глибині цих відбитків, а у принциповій неможливості для перекладача уникнути впливу іншої мовної атмосфери. Цей вплив мови оригіналу породжується тим, що мислення перекладача одночасно повинно функціонувати у двох мовних системах, синтезом яких і виступає склад, мовний стиль перекладача. Чи не через цей злам стилю великий англійський прозаїк Дж.Джойс, прочитавши пушкінську *"Капітанську дочку"* в англійському перекладі, сказав, що ця *"метушлива історія здібна зацікавити хіба що учнів"*, хоча інший великий прозаїк, М.В. Гоголь, оцінив цю повість як неперевершений зразок російської прози? Але ця "нечистість", "забрудненість" мови перекладу, яка призводить його читача до спотвореного уявлення про склад, мовний стиль автора оригіналу, є ще не найголовнішим аспектом лінгвістичних законів перекладацької діяльності. Справа тут ще й в тому, що слово перекладу, навіть якщо воно за своїм предметним, речовим змістом є прямою відповідністю до необхідного слова оригіналу, входить у такі контактні (тобто безпосередні), а тим більше у дистантні (тобто опосередковані) зв'язки з іншими словами перекладу (або порушує у читача такі асоціації), які відсутні в оригіналі й тому змінюють його концепцію.

І, нарешті, останній головний аспект законів перекладацького акту – літературознавчий: усі категорії змісту та форми будь-якого твору мають національну специфіку, забарвленість, так що перекладач і тут не може "стрибнути вище голови". Саме на це натякає відомий іронічний жарт про перекладацьку долю С.Я.Маршака, що він так і залишився Маршаком, тоді як Роберт Бернс, якого він перекладав, – і до речі, непогано – був і залишився поетом.

Отже, під впливом проаналізованих законів творчості та їх ускладнення у сфері традиційної перекладацької діяльності наслідок такої діяльності завжди відрізняється від свого першоджерела щонайменше трьома незбігами: нетотожністю соціальної реальності, неадекватністю логічного змісту, невідповідністю мовленнєвих засобів. Неважко побачити, що ці розбіжності не є чимось другорядним для оригіналу, якимось орнаментально-прикрашальним обрамленням його сутності, а є саме цією сутністю, тобто його концепцією. Чи не тому останніми роками світові видавництва все активніше видають паралельні, тобто двомовні переклади (мовами оригіналу і перекладу)?

3.5. Контрольні завдання

Примітка: відповіді обґрунтуйте матеріалом підручника, погоджуючись або дискутуючи з ним.

3.5.1. Контрольні запитання (матеріал для відповіді шукайте у відповідних розділах та параграфах).

1.1. Встановіть загальне та відмінне у різних тлумаченнях поняття "текст" як категорії перекладознавства. Акцентуйте при цьому специфіку їх використання в теорії та практиці перекладу.

1.2. Визначте семантичний об'єм поняття "художність" і вкажіть, охоплює він усі типи тексту чи лише белетристичний комплекс. При позитивній відповіді ("усі типи") опишіть специфіку цього поняття для кожного функціонального стилю, а при негативній ("тільки белетристика") обґрунтуйте Ваше функціональне бачення мови.

1.3. Розтлумачте категорію "адекватність" у пристосуванні її до оригіналу, а не до перекладу і чому це важливо для останнього. Покажіть її змістовну структуру і місце в ній знань та вмінь адресанта.

1.4. Доведіть, яка логічна основа дозволяє найбільш об'єктивно класифікувати тексти з боку їх перекладацьких особливостей.

1.5. Аргументуйте, чи має перекладацький сенс твердження про неповторність концепції оригіналу і як воно співвідноситься з лінгвістичними поглядами на спорідненість мов, філософськими – на універсальність законів сприйняття, психологічними – на подібність мислення.

3.5.2. Контрольні тести (матеріал для відповіді шукайте у відповідних розділі та параграфах)

Примітка: Застерігаємо, що правильною відповіддю може бути не лише одне із запропонованих тверджень.

2.1. Текстом може бути:

- а) тематично оформлені слова,
- б) морфологічно оформлені словосполучення,
- в) вербально оформлена думка,
- г) синтаксично оформлені речення.

2.2. Гіпертекст – це:

- а) великий лінійний текст,
- б) текст гронуватого типу письма,
- в) усі тексти одного автора,
- г) сума текстів одного функціонального стилю.

- 2.3. Під "концепцією" розуміється:
- а) задум автора оригіналу,
 - б) стислий переказ оригіналу,
 - в) головна думка оригіналу,
 - г) сума тематично однорідних лексико-семантичних груп.
- 2.4. Інтерпретація оцінюється як:
- а) будь-який переклад оригіналу,
 - б) особисте тлумачення оригіналу перекладачем,
 - в) об'єктивне сприйняття оригіналу перекладачем,
 - г) коментар перекладача до свого перекладу.
- 2.5. Оригінал як перекладацький об'єкт – це:
- а) зрозуміле іншомовне висловлювання,
 - б) будь-яка іншомовна писемність,
 - в) іншомовне вербальне оформлення соціальної дійсності,
 - г) іншомовне вербальне оформлення особистих асоціацій адресанта.

3.5.3. Контрольні самостійні вправи

1. Складіть бібліографію з 4-5 джерел до кожного наступного поняття і вкажіть, в якій бібліотеці Ви їх знайшли (приватній, навчального закладу, міській тощо): текст, гіпертекст, концепція, художність.

2. Випишіть 2-3 цитати з праць до пункту 3.1 до кожного вказаного там поняття.

3. Напишіть аналітичний реферат обсягом 4-5 сторінок про сучасні точки зору 3-4 перекладознавців на одне з понять пункту 3.1.

4. Зіставте знайдені у працях до пункту 3.1 точки зору з позицією авторів даного підручника і аргументуйте її об'єктивність або дискусійність.

5. Влаштуйте міжнародну дискусію-гру щодо тематики та захисту рефератів пункту 3.3 за схемою: вступне слово голови конференції, доповідь основного референта, рецензії 2-3 офіційних опонентів (одна – українською, інші німецькою, їх переклад), виступи останніх членів студентської групи різними мовами (їх переклад), підсумкове слово голови.

ЧАСТИНА 2

ПРАКТИКА МІКРОПЕРЕКЛАДУ

РОЗДІЛ 4

ФОНЕТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

4.1. Орфоепічні аспекти перекладу

Фонологічні проблеми не відіграють в перекладознавстві значної ролі, хоча для усного перекладу важливими стають акустичні та інтонаційні задатки самого перекладача. Погане враження справляє, наприклад, нечітка вимова, дефекти мовлення, неправильне інтонаційне членування тощо. Більше того, красивий тембр голосу перекладача може навіть "згладити" фонетичні ганджі особи, яку перекладають. Орфоепічні задатки перекладача особливо актуальні для усного перекладу драматичних текстів, промов. Навіть для перекладу пошепки такі задатки відіграють далеко не другорядну роль.

Стосовно практичної фонетики німецької мови перекладач повинен насамперед засвоїти особливості звуків, які відрізняються від українських, до автоматизму опанувати правила довготи, напівдовготи й короткості голосних, робити правильний словесний наголос, виділяти в реченні синтагми з відповідними паузами і наголосами, відтворювати потрібну методику.

Не вдаючись до деталей (це має бути метою окремого практичного курсу) наведемо найвагоміші особливості практичної фонетики німецької мови, які не притаманні українській орфоепії.

4.1.1. Загальні особливості звуків

1) В усіх відкритих складах німецьких лексичних одиниць голосний звук вимовляється закрито і, навпаки, в усіх закритих складах (якщо вони при зміні слова не відкриваються) голосні вимовляються відкрито.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

2) На початку слова або основи слова голосний звук вимовляється з твердим приступом.

3) Довгі голосні не дифтонізуються.

4) Дуже важливим є фактор довготи, напівдовготи та короткості приголосних:

а) голосний вимовляється довго і закрито: у наголошеному відкритому або у закритому складі, якщо при зміні слова склад відкривається; при подвоєнні голосного; якщо після голосного присутній "h"; при написанні "ie"; в суфіксах -bar, -sam, -sal, -tum, -nam;

б) закрито й напівдовго голосно вимовляється у відкритому ненаголошеному складі в кінці слова, а також у відкритому ненаголошеному складі, якщо він розташований за чотири склади перед наголошеним (наприклад, Ratifikation – перший склад);

в) голосний вимовляється коротко й закрито у відкритих ненаголошених складах;

г) коротко й відкрито голосний звук вимовляється у закритих складах, якщо при зміні слова склад не відкривається і завше перед ng, sch, x.

5) Головними відмінностями німецьких приголосних можна вважати такі:

а) при подвоєнні приголосних вони вимовляються як один звук;

б) німецькі приголосні не палаталізуються (не пом'якшуються);

в) приголосні p, t, k вимовляються з придиханням; це саме стосується b, d, g в кінці слова;

г) німецькі приголосні не асимілюються, тобто не припасовуються до вимови сусіднього звука.

4.1.2. Специфічні німецькі звуки для українського усного перекладача

1. Голосні: закритий -а-; закритий та відкритий -е-; закритий -о-; відкритий, закритий та нескладовий -і-; умлаути, запозичені носові голосні.

2. Приголосні: p, t, k b, d, g в кінці слова; l; язичкове, тертєве та вокалізоване r; Ich – Lant; h; сполучення ng.

Правильна вимова зазначених звуків свідчить про рівень кваліфікації перекладача і її слід вважати обов'язковою для усного перекладу.

Решта голосних та приголосних зовсім або майже не відрізняються від українських.

4.1.3. Наголос у складних словах

Особливу увагу слід приділяти наголосу у складних словах, які складаються з означального та означуваного (основного) слів. На означальне слово, яке, як правило, розташоване на першому місці, падає наголос, на друге – означуване – слово падає побічний наголос. Слід зауважити, що різниця між цими наголосами значно більша, ніж в українській мові.

4.1.4. Поняття фонетичного слова

Вагомим чинником між комплексом звуків та інтонацією виступає фонетичне слово, яке рідко збігається з лексичною одиницею і вимовляється як єдина фонетична субстанція з одним наголосом. Отже, кількість фонетичних слів у реченні дорівнює кількості наголосів у ньому на практиці слід обов'язково реалізувати дану закономірність: як правило, не наголошуються у німецькому реченні прийменники, артиклі сполучники, заперечення (крім "nein"), модальні та допоміжні дієслова, більшість займенників. Останні вимовляються з наступним наголошеним словом як єдиний і окремий фонетичний імпульс, який лежить в основі ритміки мовлення. Слід також зазначити, що завше наголошуються іменники, прикметники, вагомі дієслова, вагомі числівники, які виступають як основа фонетичного слова, формуючи смислову структуру речення.

4.2. Практичні аспекти інтонації німецького речення

Зупинимося окремо на головних інтонаційних особливостях фонетики німецької мови. Тут, як і для інших європейських мов, головними інтонаційними засобами виступають: наголос у реченні, паузи, мелодія, тембр, висота тону, сила тону, темп вимовлення. Звісно, реалізація цих засобів суттєво залежить від індивідуальних (психічних, фізіологічних і навіть інтелектуальних) особливостей мовця як і від конкретної ситуації мовлення (загальновідомо, що К.Станіславський виділив для вимови лише одного слова "здравствуйте" аж 25 інтонаційних варіантів). Проте перекладачеві слід мати на увазі й застосувати на практиці головні канонічні закономірності інтонування німецького речення.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

I. У вигляді атомарної інтонаційної структури речення виступає просте непоширене розповідне речення із підметом, вираженим займенником. Тут логічний (головний) наголос у реченні падає на присудок.

Ich "lese.

Якщо ж іменний присудок складний, то наголос падає на його другу частину.

Ich heiÙe "Anna. Ich bin "Studentin.

Мелодія такого речення зростає до логічного наголосу й спадає до кінця.

II. Поширені розповідні речення відзначаються наявністю різних за вагою наголосів, внутрішніх пауз, різних мелодичних рисунків. Визначальним тут є поділ розповідного речення на синтагми, цих інтонаційно, граматично та смислово організованих фрагментів речення. На початку речення синтагмою може виступати поширений підмет чи другорядний член речення. Окремі синтагми формують ланки перелічення або сюжетно вагомі фрагменти речення. Знову ж таки, кількість синтагм зумовлена індивідуальними особливостями мовця, його досвідом, декламаторською майстерністю та ситуацією мовлення. З одного боку, перекладач не має права демонструвати у процесі перекладу свій голосовий артистизм, але, з іншого боку, його інтонація має бути багатогою, приємною, доповнюючи інтонаційні особливості об'єкту перекладу та сприяючи його розумінню.

Слід розрізняти попередню та завершальну (кінцеву) синтагми. Між синтагмами виділяють синтагматичну паузу. В кожній синтагмі присутній синтагматичний наголос, розташований на найвагомішому в синтагмі слові, якщо, звісно, мова не йде про синтагму з логічним наголосом. Всі попередні синтагми мають висхідну мелодію до синтагматичної паузи; кожна наступна синтагма розпочинається на тому ж інтонаційному рівні, що і початок речення; прикінцева синтагма має інтонаційний рисунок простого непоширеного розповідного речення.

Крім синтагматичної паузи має місце більш тривала мала пауза, яка зазвичай відповідає розділовим знакам. Між реченнями в тексті є велика пауза.

Auf dem "Tisch ξ "liegen "Hefte, "Bücher, "Bleistifte.

III. Складносурядні сполучникові речення інтонуються як синтагми, якщо ж вони безсполучникові, то кожне окреме речення має, як правило, свою завершальну (висхідну-спадну) інтонацію. Кожне речення має власний логічний наголос.

Mein 'Bruder ist "Lehrer |, meine 'Schwester ist "Studentin.

Mein 'Bruder ist "Lehrer ξ und meine 'Schwester ist "Studentin.

Різноманітним може бути інтонаційний рисунок складнопідрядного речення. Підрядне речення перед головним має характер попередньої синтагми. Це саме стосується, як правило, головного речення, розташованого перед підрядним. Вставне ж підрядне речення цілком вимовляється здебільшого на тому ж рівні, на якому завершилася попередня синтагма, й формує окрему синтагму. Подібна особливість характерна для вставних звертань. Логічний наголос присутній або в головному, або в підрядному реченні, залежно від смислового навантаження та розташування речення (здебільшого в кінцевому).

Da ich keine "Zeit habe 'gehe ich ins "'Kino nicht.

Ich 'gehe ins "Kino nicht, weil ich keine "Zeit habe.

"Heute meine liebe "Freunde 'gehen wir ins "'Kino.

IV. Наказові й окличні речення не діляться на синтагми, отож їм не властиві синтагматичні паузи та синтагматичні наголоси. Загальна схема мелодій аналогічна розповідним реченням (висхідна до логічного наголосу й спадна до кінця речення). Головна відмінність полягає у висоті тону: наказові речення вимовляють на ступінь вище, ніж розповідні. Окличні ж речення можуть розпочинатися й завершуватися, як і розповідні, проте їх логічний наголос реалізується на інтонаційному рівні показових речень. Це стосується і прохань.

'Gehen sie nach"' Hause!

'Gehen sie nach"' Hause bitte!

Aug Vaterland, aus teureschließ dich an!

V. Інтонація питальних речень суттєво залежить від наявності в них питального слова. Речення без питального слова розпочинаються на високому рівні (десь приблизно на рівні логічного наголосу наказового речення), далі мелодія поступово спадає до логічного наголосу, який за висотою тону дорівнює початку розповідного речення, і завершується на тому ж рівні, з якого розпочиналося речення.

'Gehen sie 'heute nach "'Hause?

У питальних реченнях з питальним словом, мелодія здебільшого схожа до мелодики розповідного речення (висхідна-спадна), надто коли логічний наголос падає на присудок, хоча в деяких випадках, в залежності від наголосу, мелодія може мати характер питального речення без питального слова.

Wohin "'gehen sie 'heute?

Wohin 'gehen sie "'heute?

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Ми навели лише найважливіші канони інтонації німецького речення. Зрозуміло, різних нюансів чи винятків може бути безліч. Їх опис, аналіз та закріплення мають стати об'єктом уваги окремого посібника з практичної фонетики німецької мови для перекладача.

4.3. Контрольні вправи

ВПРАВА №1. Уважно прочитайте прислів'я, виділіть фонетичні слова та синтагми, розставте наголоси й правильно передайте інтонаційний рисунок.

Übung macht den Meister.
Ohne Fleiss kein Preis.
Fleiss bringt Brot, Faulheit Not.
Morgenstunde hat Gold im Munde.
Morgen, morgen, nur nicht heute, – sagen alle faulen Leute.

ВПРАВА №2. Проаналізуйте та прочитайте уважно фонетичні зразки, звернувши увагу на вимову специфічних німецьких звуків та інтонаційні особливості фраз:

1. "Nur der verdient sich Freiheit, wie das Leben,
der täglich sie erobern muss" (J.W.Goethe).
2. "Ans Vaterland ans teure schliess dich an!
Das halte fest mit deinem ganzen Herzen! (F.Schiller).
3. "Welche Regierung die beste sei?
Diejenige, die uns lehrt, uns selbst zu regieren" (J.W.Goethe).

ВПРАВА №3. Зверніть увагу на зміст вірша Й.В.Гете "Нічна пісня мандрівника", наведеного вище, та продекламуйте його напам'ять. Бажана тривалість 20+-2 секунди.

ВПРАВА №4. Зіставте два різнопланові вірші Й.В.Гете, вивчіть їх та намагайтеся передати внутрішній настрій.

Meeresstille

Tiefe Stille herrscht im Wasser,
Ohne Regung ruht das Meer,
Und bekümmert sieht der Schiffer
Glatte Fläche ringsumher.
Keine Luft von keiner Seite,
Todesstille fürchterlich...
In der ungeheuern Weite
Reget keine Welle sich...

Coptisches Lied

Geh! Gehorche meinem Winken!
Nutze deine jungen Tage,
Lerne zeitig klüger sein!
Auf des Glückes grosser Waage
Steht die Zunge selten ein:
Du musst steigen oder sinken,
Du musst herrschen und gewinnen
Oder dienen und verlieren,
Leiden oder triumphieren,
Amboss oder Hammer sein.

РОЗДІЛ 5

ЛЕКСИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

5.1. Нарис проблематики

5.1.1. Слово та його дефініція для перекладознавства

Мова як найважливіший системно-структурний організований засіб суспільної комунікації, що відбувається шляхом передачі різнотипної інформації, виконує різні функції (за сучасними дослідженнями – від 2 до 10 й більше). До їх числа лінгвісти відносять, у першу чергу, функції: комунікативну чи спілкування; мислетворчу чи вираження думки та, поряд із тим, експресивну чи вираження емоцій. Серед решти тісно взаємопов'язаних функцій мови суттєве місце посідає **номінативна** функція (на позначення предметів), оскільки вона лежить в основі використання мови як структурованої системи знаків.

Саме номінативну функцію найповніше репрезентує лексичний рівень мови, сформований завдяки відображенню позамовної дійсності в структурах головного мозку на основі сіткової організації ментального лексикону¹. У такий спосіб словниковий склад мови опосередковано виражає і систему об'єктивної дійсності ("мовну картину світу"), і соціально перероблений суб'єктивний досвід кожної людини, передаючи їх

¹ Це підтверджують лінгвістичні експерименти, детально описані в: Залевская А.А. Психолінгвістические проблемы семантики слова. – Калинин: Изд-во Калининг. Ун-та, 1982. – С. 15-48; Огуй О.Д. Нейрофізіологічні аспекти формування значення // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – Вип.47: Педагогіка та психологія. – С. 77-86 та ін.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

за допомогою слів. Величезний обсяг явищ навколишнього світу, що розвивається, їх складні взаємовідносини спричиняють розростання словникового складу, який охоплює від 2 до 10 млн. слів (хоча в найбільших словниках репрезентовано не більше 500 тис.).

Основною одиницею словникового складу, яка репрезентує лексичний рівень мови, є слово, щодо якого в лінгвістиці склалися різнотипні, не досить чіткі міркування. Найповніше їх репрезентує визначення, за яким слово є найменшим відносно самостійним носієм значення, що міститься в лексиконі та графічно відокремлюється прогалинами. За фонетико-фонологічними показниками слово є найменшим звуковим сегментом, що теоретично відділяється від інших на основі та з допомогою певних фонетичних ознак; за морфологічними показниками воно характеризується тією чи іншою парадигмою флексій, а синтаксично є найменшою рухомою та відносно незамінною основною мовною одиницею. Слово виступає як єдність матеріального (звучання) та ідеального (значення), необхідна, на нашу думку, для комунікації. Завдяки цьому матеріально оформлене слово виступає основною одиницею мови, яка містить традиційно закріпленій набір інформації і служить для комунікативного формування думки, вираження емоцій та передачі повідомлення у складі речення /тексту.

Загалом, слово може розглядатися як місце синтагматичного пересічення для фонологічних, морфологічних, синтаксичних та реченнєво-семантичних компонентів мовної діяльності, що реалізуються у словесному змісті. Підставою для цього є те, що звуки конструюють морфеми й лова, морфеми складають слово та видозмінюють його форму, синтаксис організовує слова у словосполучення, речення та тексти. Тому на лексикон припадає організаційна роль у презентації мовних систем та структур, а слова можна розглядати як основні (базові) семантичні одиниці мови, значення (інформація) яких є ключовими для здійснення перекладу.

Зважаючи на ці різнотипні екстра- та інтралінгвістичні характеристики слова, здійснення перекладу навіть на лексичному рівні є зовсім не простим, як видається. Щоб не порушити "живої тканини контексту", розглянемо за прикладом І.Кашкіна лише заголовок однієї з розвідок Оскара Уайлда про мистецтво, який звучить англійською як "*Pen, Pencil and Poison*". Формальна організація цього вислову є традиційною для британських заголовків алітерацією (всі три слова як номінативні одиниці розпочинаються зі звука **p**) та ритмічним наростанням кількості складів у словах (1+2+3, рахуючи і сполучник), служить митцеві для нагнітання основної думки статті про те, що будь-

яке мистецтво – і перо, і олівець – отрута. При емпіричному перекладі "Перо, олівець та отрута" була б порушена цілісність форми та змісту англійського заголовка, при формальній алітерації "Перо, *penil i tudzik*" втратився би зміст. Імпресіоніст зміг би побачити в простих словах немислимий словообраз на кшталт "Олівцепера отрута", а еkleктик конкретизував би це екзотичною алітерацією "рос. *Кисть, кураре и карандаш*". Тому, децю жертвуючи алітерацією, проте зберігаючи в їх цілісності зміст і його ритмічний малюнок при наростанні комунікативного смислу та емоцій, цей заголовок можна перекласти як "Пензль, перо та трунок". Як бачимо, врахування словесних значень та додаткової інформації допомогло наблизити переклад до оригіналу.

5.1.2. Значення та його дефініція для перекладознавства

Запитання "Що це таке – значення?" залишається центральним для сучасної лінгвістики, бо до цього часу немає загальновизнаної теорії значення, яка без заперечень приймалася б усіма лінгвістами й була б при цьому настільки однозначною, що змогла б розв'язати всі проблеми перекладознавства.

5.1.3. Інформація та її типи в перекладі

За знаковою концепцією в мові як системі знаків (*langue*) значення спостерігається як певна значущість (*valeur*), виражена в лексиконі. У структурно оформленому тексті як прояві мовлення (*parole*) значення актуалізує себе як смисл, збагачуючи слово певною прагматичною інформацією, яку воно здобуває з усього екстра- та інтралінгвістичного контексту. У сучасній лінгвістиці визначилися різні типи такої інформації, найсуттєвіші з яких сформульовані в концепції В.С.Виноградова. Цей автор закономірно розділяє інформацію на лінгвістичну та екстралінгвістичну. **Лінгвістична** чи службова інформація, яка зазвичай не перекладається, характеризує формальні показники (фонемний склад) слова та його внутрішньомовні відношення (рід, число, відмінок тощо). **Екстралінгвістична** інформація, що є результатом ментального відображення, охоплює загальні уявлення про явища, факти, об'єкти дійсності, матеріальні та ідеальні форми природи й суспільства, їх якості, характеристики, особливості, дії, стани тощо. Ця інформація може бути постійною – *константною* чи випадковою, *оказіональною*, породженою мовленням.

Константна екстралінгвістична інформація розподіляється, за В.С.Виноградовим, щонайменше на 5 типів: денотативна чи смислова; емоційно-експресивна; соціолокальна; фонова; диференційна.

Денотативна інформація, в основному відповідаючи лексикографічно описаному значенню слова, містить уявлення про істотні ознаки об'єкта: **Tisch** – *Gegenstand, flach, hölzern, hat Tischbeine, dient zum Schreiben (Schreibtisch), Essen (Küchentisch)* тощо. **Емоційно-експресивна** (стилістична, конотативна) інформація, яка в багатьох випадках невіддільна від денотативної, виражає певні емоції того, хто говорить, та експресивно впливає на слухача тощо. Наприклад, слова в телеграмі *Vater ist gestorben* викличуть емоційний, соціально зумовлений шок у реципієнта, що має бути враховано при перекладі добром стилістично відповідного слова. **Соціолокальна** чи стильова та соціографічна інформація, часто відзначена в лексикографічних примітках, указує на соціальну сферу функціонування слова: функціональні стилі (просторіччя, жаргонізм). Цю інформацію, яку автор часто цілеспрямовано застосовує, доцільно відтворити при перекладі для додаткової характеристики соціального та локального середовища, а також для створення різних стильових ефектів. Поряд із тим, локально обмежені діалектизми (*depp, Tölpel*) та деякі пласти німецької жаргонної лексики складають суттєву проблему для перекладу. **Хронологічна** інформація міститься в лексикографічних примітках (*veraltet, veraltend; Neol.; Neubildung; Historismus*). Вона характеризує відмінні в часовому відношенні пласти лексики, надаючи їм змістової багатофункціональності (див. *Ritter, courteis*). **Фонові** інформація, що, як правило, епізодично відзначена у словникових коментарях, ґрунтується на спільних для учасників комунікативного акту знаннях, що стосуються культури та історії народу, мовою якого створений цей твір. Саме ці знання складають загальний "фон", на тлі якого розгортаються картини життя цього народу. Така інформація, яка завдяки постійним міжкультурним контактам розширюється, звично проявляється в реаліях (*Fachwerk*) та символічних смислах імен (*der deutsche Michel*: простодушний німець), які через асоціативні зв'язки створюють національний колорит. Різні прийоми відтворення в перекладному тексті фонові інформації сприяють збереженню національного колориту.

Оказіональна інформація, відсутня у словниках, виникаючи в момент мовлення, містить незвичні асоціації, внаслідок чого частина її зникає при перекладі. Ця інформація складається з: асоціативно-образного, словотвірного експресивно-емоційного, алюзивного, функціонального та паралінгвістичного видів. **Асоціативна** інформація, характерна для художньої мови, з'являється при вживанні авторського тропа. Наприклад, перекладачеві "Будденброків" Т.Манна необхідно адекватно відтворити авторський фразеологізм: *Morten musste*

wieder auf den Steinen sitzen (Мортен, очікуючи Тоні, мав змуджено чекати на каменях). **Словотвірну** інформацію можна виявити в індивідуально-авторських неологізмах, створених автором для певної стилістичної мети. Переклад подібних неологізмів складає суттєві труднощі – *Millionarr* у Генріха Гейне. **Алюзивна** інформація містить певні натяки на той чи інший соціальний чи літературний факт, який може не мати відповідників у перекладній мові. Тому проблему складає оптимальний переклад слів телепередачі "Алло, ми шукаємо таланти!", які журналісти перефразували як: "Вас шукають таланти!" чи численних перифраз у німецьких мас-медіа висловлювання М.Фріша (*Nun singen sie wieder!* М. Frisch): *nun fahren/reisen sie wieder; nun streiken sie wieder*. Деякі твори Арно Шмідта обігрують образи з творів попередників, що також необхідно враховувати при перекладі. **Функціональна** інформація приховується досить часто за власними назвами, які образно характеризують об'єкт – хитромудра Беркі Шарп з "Ярмарку сует" Теккерера не дарма має прізвище *Sharp* "гостра". Щоб зберегти за іменами художню функцію, сучасні перекладачі принагідно, замість звичної транслітерації, перекладають їх: *Мсьє Крокоділь, Свіньє, гітарист-іспанець Тренбреньо* (переклади Н. Любимова). Відомі видатні знахідки в німецьких перекладах (*Professor Unrat* і "Професор Гнус" Г.Манна). **Паралінгвістична** інформація вказує на особистісні риси автора, які перекладач за змогою відтворює для точнішого, влучнішого перекладу.

Ці типи інформацій необхідно враховувати при перекладі на лексичному рівні мови.

5.2. Проблема перекладу слова як форми: відтворення власних назв (звичайних і "промовистих") та їх скорочень

Слово як форма простежується в кожній назві: власній чи загальній, які, відповідно, виконують суто номінативну чи позначальну функції. Ми зупинимось детальніше на проблемах власних назв (які використовують, щоб розрізнити однотипні об'єкти), на особливостях їх відтворення. Ці імена досліджували М.Б. Аристов, В.С. Виноградов, Є.М. Верещагін та В.М. Костомаров, Н. Галь, А.В. Суперанська,

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

М.В. Сергієвський, А.В. Щерба та ін. Вони розподілили ці імена за участю внутрішньої форми в їх витлумаченні на звичайні ("природні") та смислові чи "промовисті", а за співвіднесенням з людиною чи географічним розташуванням – на антропоніми й топоніми.

5.2.1. Власні назви належать до реалій певної мовної культури, відрізняючи її від інших. Вони називають об'єкт думки (надуманий чи дійсний), особу чи місце, єдине та неповторне в своєму роді. Носії цієї культури мають щодо реалій деякі фонові знання та асоціації, які на певному етапі міжмовних контактів можуть бути відсутніми в носіїв іншої мови. На *Митрофана* (а не Макара) для росіян усі шишки валяться, а українця *язик до Києва доведе*. Тому при відтворенні чи перекладі таких назв-реалій, синергії їх інформацій, виникає, з одного боку, необхідність підкреслити особливий національний колорит чи унікальність цих назв, а з іншого – за необхідності небагатослівно передати й асоціації, властиві для носіїв цієї мовної культури.

Поряд із цим, навіть очевидні внутрішні форми даних назв (*La Cruz* – Ла Крус "Хрест") передаються не завжди, щоби не викликати термінологічної плутанини – на географічній карті в різних країнах з'явилися б численні міста *Орел, Лев, Мир* тощо. Тому відтворення власних назв ґрунтується на правилі: для мов з однаковою графікою назва переноситься з оригіналу в переклад (російська та болгарська мови), а з різними графіками – транскрибується. Проте спостерігаються різноманітні відхилення, які розглянемо нижче.

Власні географічні назви

Переважає більшість географічних назв (позначення гір, рік, міст та місцевостей) тяжіє до транслітерації: *Mont-Blanc* – Монблан; *Jungfrau* – Юнгфрау, *Harz* – Гарц тощо, хоча відомі й переклади: *Erzgebirge* – Рудні гори. Португальський мореплавець Бартоломей Діас назвав у 1486 р. мис на півдні Африки *мисом Бур*, проте король Хуан II перейменував його на *мис Доброї Надії* (*Cabo de Boa Esperanca*), що було кальковано всіма мовами світу (як згодом і інше позначення: *Вогняна Земля*).

Назви міст переважно транслітеруються (*Berlin* – Берлін), хоча при цьому може порушитися вимова (*Havana* – Гавана, де ісп. *h* – німе). Ці назви можуть інколи не відповідати фонетичним нормам мови-оригіналу, а зберігати традиційну форму: *Mailand* – Мілан; *Wien* – Відень; *Leipzig* – Лейпциг, а не *Лайпцих*; *Paris* – Париж, а не *Парі* тощо. Назви *Київ, Львів, Чернівці* мають, наприклад, декілька варіантів, зумовлених історичними обставинами: *Kiev/ Kyjiw, Lwiv/ Lviv/ Lemberg; Czernowitz/ Tscherniwzi*. Відомі й інші омонімічні варіанти,

також пов'язані певною хронологічною послідовністю: *Ньюкестель*, *Грінвіч* (XIX) – *Ньюкасл*, *Грініч* (XX ст.). Ряд міст змінили свої назви протягом XX ст.: *Аграм* на *Загреб*, *Бреслау* на *Вроцлав*, *Данциг* на *Гданськ*, *Камау* на *Кошице*, *Рагуза* на *Дубровник* тощо.

Назви країн або мають свої норми перекладу (*Russland* – Росія; *Frankreich* – Франція; *USA* – США), або транскрибуються (*Iran* – Іран). Відомі й суплетивні відповідники, що суттєво розрізняються як своєю зовнішньою, так і внутрішньою формами: укр. *Німеччина*, рос. *Германия*, нім. *Deutschland*, анг. *Germany*, фр. *Allemagne*, ісп. *Alemania*, фін. *Saksa*. Подібні суплетиви властиві й для позначення Уельса (фр. *Pais-de-Gaul*) та ін.

Позначення місцевостей (вулиць, будівель), як правило, або перекладають (*Champs Elysees*: Єлисейські поля), або транслітерують (*Unter den Linden*: вулиця Унтер ден Лінден), або допускають обидва варіанти (*Pont-Neuf*: Пон-Неф = Новий Міст). Відтворюючи фонову інформацію, перекладачі запроваджують роз'яснюючий елемент: *Diese Straße führt zum Döllnsee* – *Ця дорога веде до озера Дельнзее*. Для передачі соціокультурних відтінків, властивих певним місцевостям, принагідно використовують коментар: *Er fuhr nach Schönbrunn* – *Він поїхав до **царського палацу** Шенбрунн*. До таких значущих місцевостей, на які потрібно зважати при перекладі, належать: американські *Wallstreet*, *Harlem*, англійські *Throgmorton Street* (місцезнаходження біржі) та *Fleet Street* (центр лондонської преси) тощо.

При художньому перекладі в деяких випадках назви вулиць чи площ (за винятком таких відомих, як *Уолл-стріт*) доцільно перекласти, щоб, на думку Н. Галь, не блукати серед запозичень, аби побачити певний образ. Це стосується не лише численних нью-йоркських пронумерованих вулиць: *П'ята*, *Сорокова* чи *Сота*, а й назви паризької площі *Етуаль* – площі *Зірки*, від якої промінчиками розходяться вулички.

Імена та прізвища, як правило, транскрибують, пристосовуючи до фонетичних норм мови перекладу: *Johannes* – Йоганн; *Sigismund* – Сигізмунд тощо. Тому, на противагу перекладу XVIII-XIX ст., коли перекладачі перетворювали *Мері* в *Машеньку*, а *Жана* у *Ванюшу*, в сучасному перекладі іспанські імена *Ніколас*, *Андрес* та *Анна*, французькі *Ніколь*, *Анрі*, *Аннет* ніколи не стануть українськими *Микола*, *Андрій* та *Ганна*. Деякі імена і транскрибують, якщо це імена простих, "смертних" людей (*George* – Джордж), і транслітерують за латинською традицією, якщо це імена королів (*Georg(us)* – Георг; *Ludovicus*, *Ludwig* – Людовік). Цей список можна продовжити протиставленням – англійські королі *Яків*, *Карл*, *Генріх*, *Іоанн*, *Марія*, *Єлизавета* та "смертні"

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Джекоб, Чарльз, Генрі, Джон, Мері, Елізабет (зі скороченими іменами Джейк, Джеймз, Боб, Бет). Вживаються й інші скорочені імена (англ. Роберт – Боб, Едвард – Нед, Ричард – Дік, Вільям – Білл; нім. Йоганнес – Ганс, Фрідріх – Фріц, Александер – Алекс). Прізвиська історичних осіб, як правило, перекладають: *Charlemagne* "Карл Великий"; *Ludwig der Deutsche* "Людовик Німецький" тощо. У літературі вживаються й перифрастичні імена видатних діячів, відомі перекладачам: Евонський бард (*The Bard of Avon*: Шекспір), Вернейський старець (*Le vieillard de Ferney*: Вольтер), Іспанський Гомер (*Homero Espanol*: Луїс Гонгора). У літературному перекладі імена героїв оригіналу для благозвучності інколи змінюють – Генрік Ібсен дозволив німецьким видавцям замінити ім'я героїні "Жінка з моря" – Болетти (*Bolette* співзвучне з нім. *Bulette* "фрикаделька") на Бабетту (*Babette*).

Назви газет транслітерують і беруть у "гусячі лапки", незважаючи на чітку семантику: *Frankfurter Allgemeine* – газета "Франкфуртер Алгемайне", чим підкреслюється їх зв'язок з певною країною. Зайва інформація при перекладі може опускатися: *in der Zeitung "Molod' Ukrainy"* – у "Молоді України".

Інколи на назвах газет "будують" жарти чи каламбури. Хлопчик продає з самісінького ранку газети і, щоб розважитися, вигукує від нудьги назву газети щоразу по іншому, міняючи голосні: *Paper, perper, piper* (газета, перець, дудар). Оскільки ні дослівний переклад, ні коментар не видавалися переконливими, то в перекладі хлопчик уже вигукував "Ранковий листок", потім *блисток, кусток, свисток*, а під вечір, коли робота закінчується – "Вечірній хвостик".

Назви різних інституцій (інститутів, заводів, фірм), пам'ятників, конференцій тощо роз'яснюють, доповнюючи додатковими елементами чи змінюючи модель виразу:

Es gibt einen Vertrag mit der Ruhrgas AG – Існує договір з фірмою "Рургаз АГ";

Die Uhrenwerke Ruhla – Годинниковий завод у м.Рула;

Das Herder-Institut – Інститут імені Гердера;

Die Wehrkunde-Tagung – Конференція військово-наукового товариства "Веркунде" тощо.

5.2.2. "Промовляючі імена"

У художній літературі, на думку А.В. Суперанської, використовують звичайні ("природні") імена та вигадані. "Природні" імена (*Тетяна Ларіна, Наташа Ростова*), виконуючи свою основну функцію, локалізують персонаж у часі та просторі. Імена *Манфред, Джордж*,

Жорж вказують, наприклад, на іноземне походження, *Маріка, Івон, Дьордій* співвідносять його носія з Буковиною початку ХХ ст., а *Остан, Назар, Григій, Трохим, Тарас* – з Центральною Україною. Інші імена *Євген, Тамара, Вадим* чи *Іван, Манолій, Митрофан* можуть характеризувати міське чи сільське місце проживання тощо. Вигадані імена (*Рахметов, Граціанський, Молчалін*) не лише вказують на об'єкт, а й інколи характеризують його з іронічної чи сатиричної точки зору: *Скалозуб, Собакевич, Пришибеев* тощо. Деякі автори (Д. Фонвізін, М. Некрасов, Салтиков-Шедрін, Чехов, Ільф та Петров та ін.) часто з певною метою створювали такі **сміслові імена**, чим, поєднуючи властивості метафори та порівняння, характеризували своїх героїв.

Оскільки смислові назви виконують не стільки номінативну, як характеристично-оцінюючу функцію, то підхід до відтворення закладених у них інформації має бути докорінно іншим, ніж при відтворенні звичайних імен. Замість транскрипції, яка не може виявити емоційний вплив на рецептора, необхідно виразити закладену в іменах смислову та емоційну інформацію за допомогою перекладу. При перекладі таких імен перекладачеві, однак, доводиться йти на певні компроміси. Якщо значущі імена ключових героїв (як *Дон Кіхот* "лицарські лати", *Панса* "пузо, живіт", *Гаргантюа, Пантагрюель*) перекладати недоречно – вони вже закріпилися у мовній традиції, то імена побічних персонажів створюють додатковий змістовий чи комічний ефект. Це й необхідно врахувати при перекладі. У розділі ХХІІ "Дон Кіхота" жандарми називають каторжника Хінеса де Пасаменту зменшувальним Хінесілья де Парапілья, чим того доводять до люті. Справа в тому, що Парапілья походить від ісп. *papa pillar* "(народжений) для грабунку", тобто "грабіжник". Н. Любімов блискуче переклав це ім'я як *Хінесільо де Ограбільо*. У Рабле з'являється якийсь дюк де *Франрепа*, тобто герцог *Любитель-поїсти-за-чужий-рахунок*, якого той же перекладач сміливо назвав "герцог де Лизоблюд". Деякі розділи в Рабле складаються з перерахунків значущих прізвищ, коментар до яких міг би зайняти багато місця. Це дворяни – сусіди Грангузьє: герцог де *Лизоблюд*, граф де *Пріжіваль*, сеньйор де *Скупердяй*; придворні агресивного короля: обер-штаймейстер *Фанфарон*, герцог *Грабежі*, військовий *Жру*; кухарі: *Філе, Фрикасе, Блінкі, Подавай, Подлівай* та ін. У сучасних західних памфлетах (як "Закони Паркінсона") все більше популярними стають ті ж "промовисті" імена, за допомогою яких (та ще специфічного канцеляриту) підкреслюється пародійність ситуацій. Перекладачам вдалося блискуче відтворити прізвище скарбника Макфейла (*McFail*) як містера *Макпромах*, а підрядників Макнаба та Мак-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

гаша як *Мактяп* та *Макляп*. Серед дійових осіб, переосмислені імена яких звучать буцім-то англійською, з'являються: містери *Буйвелл*, *Напролом*, *Дуролейн*, *Столбінг*, інженер-консультант *Макхан* (в оригіналі *McFee* "гонорар; розм. хабар") тощо.

Розглядаючи слідом за В.С. Виноградовим структуру таких імен, можна відзначити дві основні моделі: чиста основа (конверсійний смисловий антропонім) та основа+ономастичний формант, властива змодельованим (одно- чи двоосновним смисловим антропонімам). До першої групи належать загальні назви з наголосом на останньому складі (на французький манер), перетворені на власні. Це: іменники: (*Буян*, *Філе*, *Дуралей*; *Вітрогон*); дієслова в другій особі наказового способу (*Жрі*, *Подлівай*); короткі прикметники та прислівники (*Труслив*, *Космат*; *Неспеша*) тощо. Друга група, що твориться від слова з комічною оцінкою та великою кількістю сонорних і відповідного наголошеного суфікса, підігнаного під слов'янський стереотип французької мови: м'яке **ль** (*Крокоділь*), **-о** (*Кроліко*), **-є** (Свіньє) чи дая латини **-ус** (*Пустомеліус*). Інший прийом стилізації ґрунтується на апокопі (скороченням у слові одного чи декількох кінцевих звуків): *Обжор*, *Паскуд*, *Свинин*. Багатоосновні імена, що належать до цієї групи, мають у своїй основі конструкції "іменник+іменник" (*Мордобит*, *Ковбасоріз*), "дієслово другої особи + іменник" (*Салоріз*, *Свинейжри*, *Пийвино*) та змішані форми (*Дуйвкишкю*, *Пийтабреши*). Поєднання цих імен з відповідними титулами посилює комічний ефект: герцог *Грабежі* та герцог *де Шваль*, сеньйори *Лижизад* та *де Скупердяй* і т.д.

Особливе місце в літературному ономастиконі займають книжні імена, що перегукуються з фольклорними чи літературними мотивами, тобто вони містять натяк (алюзію) не стільки на комічний образ, як на певні обставини. Певною мірою саме через асоціації з висловом "бідний як церковна миша" створюється своєрідний емоційний тон навколо героя Ф. Достоевського – князя Мишкіна. Відтворення таких імен вимагає особливої обачності – у мові перекладу має бути відповідний вислів з ідентичною оцінкою.

Узагальнюючи вищевикладене, підкреслимо, що смислові чи "промовисті" імена перекладають. Проте чим вища роль персонажа у світовій літературі, чим більше його самого та його риси знають читачі, тим доцільнішою стає транскрипція цього імені.

5.2.3. Скорочені слова

Скорочення слів та виразів активно використовують у деяких текстах. Більшість з них мають регулярні адекватні, зафіксовані у слов-

никах та відповідній літературі. При перекладі скорочень оригіналу для збереження функціонально-стилістичної адекватності перекладного тексту застосовують відповідні українські скорочення: *UNO* – ООН; *AIDS* – СНІД; *FIDE* – ФІДЕ тощо. Якщо ж скорочення не відомі українському читачеві, то доцільно навести їх повну форму: *in BZ* – у газеті "Берлінер Цайтунг".

У складі складних слів скорочення звично розділяються дефісом, що необхідно врахувати при перекладі за принципом: слово перед дефісом знаходиться у родовому відмінку: *NATO-Staaten* – держави НАТО; *F/E-Ausgaben* – видатки на НДКР (науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи) тощо.

5.2.4. Вправи

Що об'єднує ці назви? Знайдіть й інші та перекладіть їх українською

1. Paipussee, Plattensee, Ostsee; Schiefergebirge; Siebengebirge; Schwarzwald – Böhmerwald; Kapverden;

2. Montenegro; Pommern; Sachsen; Nordrhein-Westfalen; Steiermark; Schlesien; Böhmen; Mähren; Vorderland; Siebenbürgen; Niederösterreich; Kärnten; Frankreich – Frankenreich; Russland; USA;

3. Mailand; Venedig; Köln; Wien; Leipzig; Paris; Lemberg; Krakau; Czernowitz; Brünn; Ölmütz;

4. Santa Klaus; Krampus; Sankt Nikolaus; Hanswurst; Schmierliese; Jacob, Charles, Heinrich, John, William, Maria, Elisabeth (як імена королів та британських громадян); Kasimir; Sigismund; der alte Fritz;

5. Die Waren von Daimler-Benz, Peugeot, Siemens, VW, Bosch, Bayer (Chemie), Thyssen (Stahl, Maschinenbau), MAN = Maschinenfabrik Augsburg – Nürnberg (Machinenbau); BASF – Badische Anilin- und Sodafabrik; Boeing (USA); Aerospatiele (Frankreich); Royal Dutch-Shell;

6. Alpha Jet; Aufklärungsflugzeug RF-16; Mirage 2000; F-117 A "Stealth"; Abfangflugzeug "Lightning"; MX;

7. "Le Monde", "Time", "Berliner Zeitung", "El Pais", "Der Stern", "Renmin ribao" (China); "Nhan Dan" (Vietnam); DPA (BRD), TASS (UdSSR), APA (Österreich), APF (Frankreich).

Перекладіть назви українською мовою, враховуючи й деталі контексту

1. Österreich ist eine parlamentarische Demokratie, deren Hauptstadt in Wien liegt. 2. Die Volksvertretung der BRD ist der Deutsche Bundestag. 3. Einige der Presseorgane der Schweiz sind: "Berliner Zeitung", "Die Weltwoche", "Neue Zürcher Zeitung" usw. 4. Die

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

bedeutendsten Erdölfelder der USA liegen im südlichen California sowie im Golfküstenraum von Texas. 5. Ein wichtiges Gebiet der Ölproduktion sind die Rockz Mountains. 6. Franz Joseph I. hatte einen Besuch in Hofburg. 7. Der Name von Karl dem Großen ist überall bekannt.

Обґрунтуйте принципи, за якими перекладалися ці "промовляючі" імена. Встановіть за взірцем, наведеним вище, їх моделі перекладу

Мсьє Крокоділь, Свіньє, Лизоблюд, граф де Приживаль, сеньйор де Скупердяй; обер-штагмейстер Фанфарон, герцог Грабежі, військовий Жру; повари: Філе, Фрикасе, Блінкі, Подавай, Подлівай; скарбник McFail: містер Мак промах; підрядники McNub& McNush: Мактяп та Макляп; містери Буйвелл, Напролом, Дуролейн, Столбінг, інженер-консультант Макхан (McFee).

Перекладіть скорочення та їх повні варіанти українською мовою

1. WHO – Weltgesundheitsorganisation; 2. WGB – Weltgewerkschaftsbund; 3. KKW – Kernkraftwerk; 4. PS – Pferdestärke; 5. StVO – Straßenverkehrs-Ordnung; 6. ECOSOC – Wirtschafts- und Sozialrat; 7. UNO-Hauptquartier; 8. UNESCO-Verfassung; 9. ABC-Waffen; 10. UFO-Beobachtungen; 11. AFP-Meldung; 12. DGB-Vorstandsmitglied; 13. KSZE-Schlussakte; 14. US-Dollar; 15. CD; 16. PC; 17. FDGB, 18. ADN, 19. CDU, 20. Lok-Führer, 21. ÖKO-Laden; 22. HO-Laden, 23. Gewi, 24. TÜV, 25. BVGer (BVG – Berliner Verkehrs-AG), 26. H-Bombe, 27. Ami, 28. Biwa, 29. Fewa, 30. Kuli.

5.3. Проблема перекладу слова як змісту: полісемія та омонімія, метафоризація, гра слів

5.3.1. Проблеми перекладу різних процесів: полісемія та омонімія

В основі спілкування як оперування словесною формою лежать **семантичні процеси** зі змістом у певних комунікативних умовах. Вони ґрунтуються на основних трьох типах зв'язків, що пронизують систему слова. Це – **синтагматика** (зв'язки, що дозволяють на основі законів сполучуваності лінійне поєднання слова з іншими словами: *я – йду – в – кіно*), **парадигматика** (зв'язки на чергування слів при заповненні певної позиції: *йду, біжу, їду*) та **епідигматика** (зв'язки,

що забезпечують внутрішньословесну організацію, певну ієрархію та зміст її елементів): **йду**: процес – (повільніший) рух – напрямок: до цілі).

Епідигматика, в першу чергу, простежується на семантичній структурі слова, тобто полісемії та омонімії. Якщо при **полісемії** між значеннями слова зберігається чіткий зв'язок, незважаючи на відмінну сполучуваність (*heiß*: Tee; Diskussion, Kopf; Musik), то для омонімів такий зв'язок відсутній. У лінгвістиці розрізняють декілька груп **омонімів**: **омоформи** (випадковий звуковий збіг різних слів: *er ist* – *er isst*; *sechs* – *Sex*), **омографи** (однакове написання, але різна вимова: *замок* – *замок*; *Tenor* – *Tenor*); **омофони** (різне написання, але однакове звучання: *Waise* – *Weise*) та різні типи неповних омонімів, що різняться артиклями, формами множин (*der/das Band*; *der/die Kiefer*; *die Mütter/ Mutttern*) тощо. Завдяки синтагматичному мікро- та парадигматичному макроконтексту (як реалізації екстра- та інтралінгвістичної інформації) значення багатозначних слів стають однозначними, відрізняючись від омонімічних форм: *der Kaffee ist warm 'sehr heiß'* – *die Diskussion ist heiß 'heftig'*; *sechs und sechs ist zwölf* – *sein Sex ist maskulinum*. Вивчення типових полісемічних слів та омонімів, різниця між якими встановлюється за допомогою контексту, лежить в основі оволодіння іноземною мовою та навичок перекладу.

Оптимальне відтворення (згідно з нормами власної мови) цих взаємопов'язаних лексичних зв'язків, що виражають зміст слова, стає завданням перекладу, який, окрім вираження суті твору, має уникати різнотипних порушень, що спотворюють сприйняття тексту. Порушення синтагматики простежується переважно на ненормативній сполучуваності (*отара чайок*; *згряя товаришів*). Порушення парадигматичних зв'язків проявляється у неправильному вживанні синонімів, антонімів, гіперо-гіпонімів (*сидіти в голові*; *мліти* – *серце завмирає*) тощо. Епідигматичні прорахунки простежуються на рівні семантики слова, неправильно підбраного варіанта перекладу в умовах невизначеності (*стиснути вилиці* замість *зціпити зуби*) тощо. Подібні порушення викликають небажані асоціації – газета в лікарні мала (замість "Життя клініки") назву "Клінічне життя" (пор. термін *клінічна смерть*). У поєднанні з порушеннями соціо- та етнокультурних особливостей (*Last Supper* не *Остання*, а *Тайна вечеря*; *Генезис* замість *Книга Буття*) подібні промахи та порушення ставали мішенню численних критичних спостережень, де розглядалися переклади.

Загалом, епідигматичні проблеми перекладу стосуються у першу чергу: перекладу полісемантів омонімів, відтворення метафор (метафори-

зацію) та гри слів (каламбурів), де найповнішою мірою простежується емерджентність (взаємопроникнення) цих трьох семантичних процесів.

5.3.2. Проблеми перекладу метафор

Метафоризація стала предметом особливого інтересу для зарубіжного перекладознавства (R. van den Broeck; P. Newmark; U. Kjar; A. Pisarska; N. Hofman et al.). Цим терміном позначають синтагматико-епідигматичний процес, що служить для творення яскравих образів, властивих художньому мовленню. Він ґрунтується на творчо-когнітивній властивості мовців знаходити певні аналогові паралелі між незнайомо-екзотичним та знайомим, часто вираженими певними синтагмами, оптимальне відтворення яких постає завданням перекладачів.

За класифікацією Р. ван ден Брока, вживаною в перекладознавстві, виділяють **лексичні** метафори, образи яких стерлися (*anhand, ungeschoren davonkommen*), **конвенційні**, закріплені в літературному процесі (*kämpfen wie ein Löwe = боротися, мов лев*) та **індивідуальні**, авторські метафори (*das Schweigen wuchert*). Літературні метафори груп 2 та 3, межі між якими досить відносні, відтворюють чотирма різними способами: точним перекладом, субституцією, парафразою та компенсацією.

1) точний переклад (*sensu stricto*): образ вихідної метафори передається повністю засобами перекладної мови (на кшталт *kämpfen wie ein Löwe = боротися, мов лев*; M.Frisch: *und das Schweigen wucherte, ein Schweigen, das schlimmer war als ein Zank = engl. And the silence proliferated, a silence that was worse than quarrelling*);

2) субституція полягає в заміні образу ВМ типовим образом ПМ (M.Frisch: *und in der Mitte glitzert ein grünes Fließchen, das die Richtung nach den großen Ozeanen verrät = while in the centre there glitters a river that reveals the direction in which great oceans lie; dumm wie ein Ochse = дурний, мов осел*);

3) парафраза полягає у відтворенні метафори необразними засобами ПМ (*dumm wie ein Ochse = дурень*);

4) компенсація полягає в тому, що неметафоричний елемент оригіналу замінюється метафорою у перекладі (базика = *geschwätzig wie eine Elster*).

На думку Р.ван ден Брока та У.Кьєр, якщо метафора не містить етнонаціонального компоненту, то найлегше перекласти авторські, де-що складніше – конвенційні і досить складно – лексичні метафори. Підставою для цього є те, що, хоча останні звично мають певні лекси-

кографічні відповідники, внутрішні форми, на яких будується гра слів, можуть не збігатися (*проявлятися*, тобто "стати **явним**" та *sich ereignen*: "постати перед **очима**"). Дослідження У.Кьєр, проведене на матеріалі 1600 німецько-датських прикладів, переконливо засвідчили, що переклад зберігає лише 2/3 метафор оригіналу, тобто перекладач в третині випадків застосовує парафразу (спосіб 3). Найчастіше при перекладі метафор уживається спосіб 1 (50%), менше спосіб 2 (18%) та 4 (від 3% до 9%). Уживання метафор при перекладі, за цим же дослідженням, значною мірою залежить від самого перекладача.

За спостереженням Н. Любімова, при перекладі метафор слід дотримуватися почуття міри, тобто і не пригладжувати автора, і не придумувати нового. Перекладаючи латиноамериканського письменника, він на перший погляд виявив сміливий образ на кшталт раннього Маяковського, що буквально означав таке: "Сонце виривало відблиски від шкла автомобіля". Лише згодом, неправомірно акцентувавши цю метафору в перекладі, він збагнув, що цей вираз був звичним штампом типу "сонце відсвічувало".

5.3.3. Проблеми перекладу гри слів чи каламбурів

Гра слів та каламбури займають все більше місця в художній літературі, в рекламі (*There is no business like show business*) та заголовках, де вони покликані, заінтригувавши читача, залучити його до певної дії, різної за прагматикою (наприклад, придбати товар, сміхом зняти стрес чи змінити свою думку на щось). Однак, якщо ще на початку ХХ ст. домінувала примітка "неперекладна гра слів", в якій перекладач розписувався у власному безсиллі, то тепер вона все більше зникає з текстів. Це пояснюється зміною установок у теорії та практиці перекладу, що ґрунтується на переоцінці цього явища.

Механізм гри слів вивчали ряд дослідників (А.А. Щербина, І.Р. Гальперін, Р.А. Будагов, О.О. Реформатський), а особливості їх перекладу відзначали А.В. Фьодоров, В.Н. Комісаров, Н. Любімов, В. Коллер та, особливо, В.С. Виноградов. За проведеними дослідженнями, ця гра мовних форм, спрямована на досягнення комічного ефекту, ґрунтується на різних співзвуччях, полісемії, повних чи часткових омонімах та паронімах, видозміні стійких лексичних зворотів чи їх сполучуваності. Каламбури звично складаються з двох компонентів, кожен із яких може бути словом чи словосполученням. Перший опорний компонент (стимулятор) такого подвійного утворення служить своєрідною лексичною основою, що задає певні орфоепічні чи слововживальні норми для подальшої гри слів. Другий компонент конструкції –

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

результанта, яка необов'язково знаходиться близько до стимулятора, є завершенням каламбуру. Лише після її реалізації можливе мисленнєве співвіднесення з опорним компонентом-стимулом, на основі чого виникає комічний ефект. Завданням перекладача стає відтворити цю гру слів, що вимагає відповідної підготовки.

Для подальшого аналізу перекладацької практики розглянемо це на прикладі жарту, довільно взятого зі збірки анекдотів: *Група вовків пише привітання зайцю до дня народження. Розгорається дискусія, як краще підписати це вітання; "Зграя вовків" чи "Група товаришів". Після довгих суперечок врешті-решт вони приходять до консенсусу та підписують "Зграя товаришів!"*. Комічний ефект готується ще на самому початку при згадці діячів (актантів) – хижих вовків та беззахисного зайця. Опорними стимуляторами в жарті виступають підписи "Зграя вовків" та "Група товаришів", утворені за усіма нормами української мови.

В.С. Виноградов виділив декілька типів каламбурів: а) формально зумовлений переклад каламбурів-співзвуч; б) формально незумовлений переклад; в) переклад каламбурів, що ґрунтуються на полісемії (краще було б на неоднозначностях). Зупинимось на особливостях їх перекладу, за можливості пропонуючи поряд із перекладами класиків і власні.

Формально зумовлений переклад каламбурів-співзвуч стосується тих каламбурів, у яких основою є іншомовна назва (ім'я історичної, літературної, міфологічної особи чи географічна назва), яку, як правило, змінити не можна. Другий – результуючий – компонент перекладної конструкції потрапляє в парадоксальну залежність від іншомовної форми, що ускладнює вирішення перекладацького завдання. Як правило, для нього підшукують чи придумують співзвучне слово, внутрішня форма якого містить комічний натяк на сутність, вид, стан чи вчинок названого опорним компонентом персонажа.

Так, коли побитий до напівсмерті Дон Кіхот попросив односельчан направити до нього замість лікаря мудру чарівницю Урганду (*Urganda*), відому зі сторінок лицарських романів, то безграмотна ключниця спотворює її ім'я за всіма правилами народної етимології в *Hurgada* "настирна, нахабна баба". Оскільки семантика можливих слів перекладу з тією ж звучністю (*шаланда, баланда, лаванда*) була далекою від ісп. *Hurgada*, то Н. Любімов розв'язав творче завдання по-іншому. Втрачаючи на алітерації, він підшукав потрібне слово, що мало негативну семантику, та додав іншомовний суфікс з необхідною римою: *Поганда*, внаслідок чого це слово з чіткою внутрішньою формою стало сприйматися як іноземне.

Виникають проблеми неперекладності. Це й засвідчує відомий вислів із "Улісса" Джеймса Джойса: "*Father Coffey. I knew his name was like a coffin*", де дійсно згадується реальна людина – священик Кофей, який у 1904 р. відспівував покійників на Глазневінському цвинтарі. У німецькому варіанті перекладач вдався до коментаря: *Pater Coffey. Wußte doch, dass sein Name an coffin (Sarg) erinnert*. Хорватському перекладачеві поталанило знайти співзвучне слово та частково зберегти ірландський відзвук: *Otac Covey – kovceg*. Французький та іспанський перекладачі, врахувавши, що це було ім'я другорядного персонажа, дозволили собі підігнати перший – іменний компонент під слово "гриб" (*cercueil, ataud*), внаслідок чого з'явилися іменні новотвори: *Le Pere Serqreux* і *El Padre Esaud*. За аналогією допустиме й українське "Отець Грібеї" (до *гриб*).

Формально незумовлений переклад каламбурів-співзвуч, на противагу попередньому, ґрунтується на співзвуччі опорного та результуючого компонентів, якими виступають загальні назви. Вживання загальних назв підвищує "ступінь свободи" для перекладача, який може оптимально підібрати як стимулятори, так і результанти з одного чи декількох синонімічних рядів. Як у оригіналі, так і перекладі такі каламбури опираються на омонімію, помилки слововживання, "народну" й наукову етимологію, комічне зіставлення співзвучних слів та виразів. Перекладацький прийом на їх відтворення зводиться до пошуку двох співзвучних слів мови перекладу, одне з яких за семантикою відповідає опорному слову іншомовної гри слів. Співзвучне друге слово – результанта – вживається в незвичному для себе контексті, внаслідок чого його значення суттєво спотворюється, що створює комічний ефект.

У Сервантеса переважають, наприклад, "каламбури-помилки", в яких слова-стимулятори з'являються досить часто після результанти. Неграмотні селяни та ремісники безбожно спотворюють вчені слова Санчо Панса, почуті вперше, чи знаходять їм відповідники народної етимології. Коли невідомі вершники полонили Дон Кіхота з його вірним слугою, то вони, у перекладі Н.Любімова, кричали на тих: "Вам не втекти, троглодити! Мовчати, антропофаги!"... Санчо ж дорогою розмірковував: "Хіба ми проглодити? Хіба ж ми бродяги?".

Подібний прийом особливо активно застосовують філософи-герменевти та екзистенціалісти. У своїх філософських текстах Мартін Гайдеггер, який вважав, що не людина мовить мовою, а, навпаки, **мова мовить** у людині (*die Sprache spricht im Menschen*) і через людину, надає перевагу словесним внутрішнім формам чи різнотипним

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

етимологіям, абстрактна гра яких допомагає глибше проникнути в суть відображеної категорії: *Das Bergende und Verbergende hat sein Wesen im Be-wahren, im Ver-wahren, eigentlich im Wahrenden. Die Wahr, das Wahrende, bedeutet anfänglich die Hut, das Hütende*². Переклад подібних текстів, що неминуче втрачають у образності, вимагає ґрунтовної фахової підготовки.

Переклад каламбурів, що ґрунтуються на полісемії. На протилежному попереднім типам, що мають лише фонетичну подібність опорного компонента та результанти, такий каламбур будується на одному і тому ж звуковому комплексі (полісеманти чи омонімах), що почергово реалізовується спочатку в одному, а потім в іншому значенні. Це суттєво збільшує роль контексту в розмежуванні значень у принципі будь-якого полісеманта чи пари омонімів. Взірцем такої гри слів, може послужити жартівлива замітка в "Літературної газети": "12 стільців перетягнув на квартиру з роботи завбазую Хватов. "Мені не діаманти, мені сидіти!" – Клявся він слідчому. Побажання Хватова задовольнили". Як бачимо слово-стимулятор і результанта "сидіти" вживається лише один раз, проте завдяки контексту почергово реалізуються два значення цього полісемічного слова – основне "сидіти" та похідне "відбувати термін покарання". Л. Керрол у творі "Аліса в країні чудес" надавав особливу перевагу другому типові – омонімії, переклад якої допускає максимум різних варіантів (див. вправи). Третя група жартів будується на невизначеності:

Eine junge Dame betritt das Kaufhaus. Der Verkäufer eilt herbei. "Womit kann ich dienen?"

"Ich möchte das blaue Kleid im Schaufenster anprobieren."

"Das wird leider nicht gehen", bemerkt der Verkäufer. "Dazu werden Sie sich in die Umkleidekabine bemühen müssen."

Стимулятор та результанта у цьому випадку *anprobieren* "приміряти", проте синтаксична невизначеність формулювання допускає в якості результанти логічно неймовірний варіант *anprobieren im Schaufenster* "приміряти у вітрині". Продавець, який чудово орієнтується у магазині "Готового одягу", використовує, показуючи свою вищість, саме цей варіант для створення комічного ефекту: "Там не можна. Для цього пройдіть в кабінку."

Відмінності в обсязі та типі похідних значень для мови оригіналу та перекладу, інші типи омонімів та різна образна основа фразеологізмів

² Heidegger M. Was heißt Denken? Tübingen: Niemeyer, 1954. – S.97. Див. про особливості мови цього герменевта детальніше в: Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – С. 275-278.

не дають можливості перекладачеві зберегти буквальну точність при перекладі гри слів. Тому В.С. Виноградов рекомендує перекладачам, відмовившись від словникових відповідників, зберегти головне – саму гру як стилістичний прийом автора, передати її загальну суть. Якщо письменник в оригіналі висміює якийсь негативний вчинок персонажа, то в перекладі каламбур має бути спрямований проти того ж вчинку, проте можливо "й на основі іншого образу, інших слів, суть яких зокрема не дорівнює суті відповідних лексичних одиниць оригіналу".

Синергетичні та взаємопроникаючі емерджентні взаємодії слів при відтворенні гри слів, метафоризації та інших процесів засвідчують як голістичність тексту, так і необхідність цілісного перекладу.

5.3.4. Вправи

Прокоментувавши, перекладіть ці невизначені речення

1. Die **Würde** des Menschen ist **unantastbar**;
2. Das verlangte von ihm das **Recht** der **persönlichen Ehre**;
3. Die **Ladung** war leicht zu verstehen;
4. Ich halte diese **Person** für einen **bescheidenen** Menschen;
5. Der **Traum** des Studenten war wirklich gut;
6. Das **Töten** der Löwen war fürchterlich;
7. Ist der Tag schon zu **Ende**? Woran ist es zu sehen?
8. Er hat immer **Schwein** zu Hause – davon ist jeder im Bild;
9. Voltair gab seinen Geist auf, aber der **Geist** des Humanismus blieb erhalten;
10. An der Ladentür hängt das Schild: Komme **gleich** wieder!
11. Unser **großer** Sohn ist jetzt zu Hause.
12. Chicken is ready to eat;
13. Die Liebe der Eltern ist unerträglich;
14. Der Bodenimpfstoff besteht aus Wasser Luftstickstoff bindenden Bakterien;

Перекладіть ці жарти, що ґрунтуються на полісемії

1. In einer Theateranzeige stand geschrieben: "Unser Lieblingsschauspieler Herr Schmidt, der vor einiger Zeit einen schweren Autounfall hatte, tritt heute abend in drei Stücken auf".
2. Die Mutter erzählt Klein Evchen ein Märchen: "Die junge Königstochter hatte im Burgverlies ihren Schatz vergraben..."
Fragt Klein Evchen: "Wieso? Lebendig?"
3. Vergnügt kommt der Hotelgast morgens die Treppe herunter. Der Portier hält ihn an:
"Verzeihung, mein Herr, haben Sie heute morgen ein Bad genommen?"

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Der Gast zieht die Augenbrauen hoch: "Warum, fehlt eins?"

4. *Puschkin war noch sehr jung, als er eines Tages in Petersburg einen Ball besuchte. Er bat eine schöne Dame um den nächsten Tanz- Die Dame sah ihn hochmütig an: "Mit einem Kind tanze ich nicht!"*

Puschkin lächelte: "Verzeihung, meine Dame, ich wusste nicht, dass Sie ein Kind erwarten.". Er verbeugte sich höflich und trat zurück.

5. *Generalpostmeister von Stephan, der die Postkarte eingeführt hatte, war ein großer Jagdliebhaber, doch kein sehr guter Schütze. Bei einer Jagd erweckte ein Treiber seine Aufmerksamkeit: "Wir kennen uns, was?" "Jawohl, Exzellenz."*

"Wo habe ich Sie schon mal getroffen?"

Der Treiber bückte sich tief und wies auf sein unteres Rückenteil: "Hier, Exzellenz."

6. *"Denk dir, Paul", sagte Emil zu seinem Freund, "heute hab' ich endlich einen niedlichen kleinen Hund für meine Frau bekommen." Da kam ein Wanderer des Wegs und meinte neidisch: "Sie Glückspilz, so einen Tausch möchte ich auch mal machen!" (Eulenspiegel.)*

Визначте різні типи омонімів та перекладіть їх

1. Läufer, Hörer, Trager, Bohrer, Walzer, Spitzer, Füller, Schöpfer, Ausgeber, Zähler, Messer, Säumer, Löscher, Vorleger, Laster, Schauer, Frachter, Kipper;

2. Ball, Ente, Flügel, Fuchs, Fuß, Gesicht, Hahn, Korn, Schimmel, Schloss, Wagen;

3. Druck (Hände-, Maschinen-); Schälchen, Grausamkeit; Föhn – Fön;

4. Was **isst** er? – wo **ist** er? Eine **Lerche** sitzt auf einer **Lärche**; Der **Weise** spielt dem **Waisen** eine **Weise**; Eine **Bank** steht vor der **Bank**, auf der das Geld zu überliefern ist;

5. Der Militär – das Militär; Der Moment – das Moment; Der Morgen – Der Morgen – Das Morgen; Der Muff – Der Muff; Der Otter – Die Otter; Der Pony – Das/Der Pony; Der Positiv – Das Positiv.

Перекладіть ці омоніми українською

Der Muff (Pl. -e) – die *Muffe* (Pl.-en); Der Typ (Pl.-en) – Die *Type* (Pl.-n); Der Akt (Pl. -e) – die *Akte* (Pl.-n); Das Deck (Pl.-e) – Die *Decke* (Pl. – n); Das Etikett (Pl. e) – Die *Etikette* (Pl. en); Der Laden (Pl.: äden) – das *Laden* (o.Pl.) – die *Lade* (Pl.n); Der Leisten (Pl. en) – die *Leiste* (Pl. n); Die Mark (o.Pl.) – die *Marke* (Pl. n); Der Rabatt (Pl.-e) – die *Rabatte* (Pl. -n); Das Rohr (Pl. e)- die *Röhre* (Pl. n); Der Spalt (Pl. e) – die *Spalte* (Pl.-n); Der Spross (Pl. Sprosse) – die *Sprosse* (Pl. n); Der Streifen (Pl. en) – die *Streifen* (Pl. n); Das Tablett (Pl. e) – die *Tablette* (Pl. n); Der Typ (Pl. e/n) – die *Type* (Pl. n).

Наскільки можна перекласти гру слів, що ґрунтується на омонімії?

1. *Der Versicherungsagent: "Mein Herr, versichern Sie sich bei uns, und ich versichere Sie so "dass Sie versichert sein sollen, sicher versichert zu sein" (J. Gössel. Wortspiele)*

2. *Trost für Autofahrer: Kommt Zeit, kommt Rad (Heyse, Gehirntestate)*

3. *Wenn wir uns auf andere verlassen, dann sind wir oft verlassen (J. Gössel)*

4. *Wohl ihm, der viel Freunde zählt; weh ihm, wenn er auf sie zählt (J. Gössel. Wortspiele)*

5. *Auch (Ton)konserven sind nicht vor Schimmel geschützt (Heyse, Gehirntestate)*

6. *Ein gescheiter Mensch, sagt man, sieht aufgeweckt aus; und doch sieht der Mensch am dümmsten aus, wenn er gerade aufgeweckt ist (J Gössel)*

7. *Zu Göttingen blüht die Wissenschaft, doch bringt sie keine Früchte.*

Ich kam dort durch in stockfinstrer Nacht, sah nirgendwo ein Lichte (H. Heine)

8. *Die meisten gehen in eine Konzert nicht der guten Töne, sondern des guten Tones wegen. (R. Zoozmann)*

9. *Manche verdienen das Geld, das sie nicht verdienen.*

10. *Mancher schreibt so tiefschürfend, dass man ihn gern im Bergbau sehen möchte.*

Спробуйте перекласти ці жарти, що ґрунтуються на омонімії!

1. *Ein Mädchen im Reisebüro: "Bitte, einen Reiseführer!" – "Broschiert oder gebunden?" – "Nein – möglichst blond!" ("Junge Welt")*

2. *Richter: "Angeklagter, also zehn Hühner haben Sie gestohlen. Hat die Stalltür offengestanden oder war sie geschlossen?"*

Angeklagter: "Offen gestanden – geschlossen"

3. *"Was macht denn Ihr Heini jetzt?" fragt Frau Puttinckoch ihre Nachbarin.*

"Der arbeitet doch schon lange an einer Bank."

"Na, hören Sie mal, kriegt er die denn gar nicht fertig?"

Проаналізуйте способи перекладу фрагмента "Аліси в країні чудес" Л. Керола з англійської на німецьку мову. Запропонуйте власний переклад

Engl.: "You promised to tell me your story, you know", said Alice. "Mine is a long and a sad tale!" said the Mouse, turning to Alice, and

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

sighing. "It is a long tail, certainly", said Alice, looking down with wonder at the Mouse's tail.

Dt.1: "Was ich hinter mir habe, ist sehr lang und traurig", sagte die Maus, wandte sich zu Alice herum und seufzte. "Allerdings, du hast was Langes hinter dir", sagte Alice und schaute verwundert auf den langen, geringelten Schwanz der Maus.

Dt.2: "Ach", seufzte das Mäuslein, "ihr macht euch ja aus meinem Erzählen doch nichts; meine Geschichten sind euch zu langschwänzig". Dabei sah sie Alice fragend an. "Langschwänzig! Das ist wahr!" rief Alice und sah mit Verwunderung auf den langen, geringelten Schwanz der Maus.

Dt.3. "Mein Lebensbericht ist lang und hat ein trauriges Ende", begann die Maus seufzend. Alice war gerade in die Betrachtung des langen Schwanzes der Maus vertieft und hatte deshalb nur die letzte Hälfte des Satzes gehört. "Ja, lang ist er, aber bezeichnest du sein Ende als traurig?" forschte sie erstaunt.

5.4. Проблеми перекладу умов комунікативного вживання: лексика в просторі, часі та суспільстві

Як бачимо, незалежно від волі мовця слова якоїсь (наприклад, німецької чи української) мови, розповсюджені на певній території, з'являються у процесі суспільної комунікації, відображаючи функціонування та розвиток навколишньої дійсності. Це означає, що слова (з вираженою в них інформацією) існують у часі, просторі та суспільстві. Саме ці обставини накладають безумовний відбиток на їх використання в тексті, особливостях їх значення, які слід врахувати для адекватного перекладу тексту. Враховуючи величезний обсяг словникового матеріалу (2-10 млн. слів), що не завжди має перекладні еквіваленти в інших мовах, тим більше при словниках, які не перевищують 500 тис. слів, зупинимося на типових класифікаціях словникових груп, які допоможуть узагальнити особливості їх перекладу.

5.4.1. Слова в просторі (реалії, діалектизми): особливості їх перекладу

5.4.1.1. Безеквівалентна лексика та реалії і способи її перекладу

Оскільки мовні картини світу (МКС) різних мов не накладаються, то зарубіжні перекладознавці (E.E. von der Weppen; A.F. Segui; R. Arntz/ H. Picht; W. Koller) розрізняють п'ять основних міжмовних груп за денотативною відповідністю належних до них слів: 1 (слово) – 1 (відповідник: нім. *Kalendarjahr* = укр. *календарний рік*); 1 – багато (анг. *Control* = нім. *Regelung – Steuerung – Bedienung – Regler – Bedienungsorgan*); багато – 1 (анг. *Control-control unit-regulator-governer* = нім. *Regler*); 1 – 0 (нім. *Bundesgerichtshof* =?) та 1 – частина (нім. *Geist* – англ. *mind* – укр. *дух*). Враховуючи думку Й.В. Гете, що "при перекладі слід добиратися до неперекладного, тільки тоді можна посправжньому зрозуміти чужу культуру, чужу мову", зупинимося при подальшому аналізі переважно на тих словах, які не мають еквівалентів або мають неповні еквіваленти в зіставляваних мовах.

Нині ще не склалося єдиного погляду на проблему такої лексики. На думку болгарських вчених С. Влахова і С. Флоріна, такі слова, які не мають еквівалентів в тій чи іншій мові, можна віднести до **безеквівалентної лексики** і назвати їх екзотизмами, але не реаліями, оскільки їх не можна назвати носіями колориту країни чи народу вихідної мови, вони надають лише екзотичний відтінок мови-переймача. На їхню думку, не можна на підставі чужинності об'єкта відносити до реалій такі слова, як "пальма" чи "сніг" тільки тому, що в тій чи іншій країні вони не мають матеріального втілення. За спостереженнями інших дослідників, безеквівалентна лексика включає екзотизми-"реалії" (америк. *drive in* при *McDonalds*, що позначає обслуговування клієнта в автомобілі), тимчасово безеквівалентні терміни (нім. *штрейкбрехер*, англ. *комп'ютер*), випадкові безеквіваленти, що утворилися внаслідок своєрідного членування МКС (укр. *доба* – нім. *24 Stunden*?) та структурні екзотизми (*einheiraten* "через шлюб увійти у чийсь бізнес"; *wegloben* "позбутися поганого працівника, давши йому направлення на іншу роботу").

Поза сумнівом, мова, що є своєрідною частиною національної культури, відображає майже всі її етнонаціональні елементи, які не мають еквівалентів у мовах сусідніх країн і тому їх можна віднести до безеквівалентної лексики. Проблеми реалій, що передають національну фонову інформацію, стають все більше предметом ґрунтовного аналізу в

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

теорії та практиці перекладу англійської, іспанської мов (Р.П. Зорівчак; А.В. Фьодоров; В.С. Виноградов, С. Влахов та С. Флорін та ін.), а також і для німецької мови.

На підставі численних дефініцій академік ВШ Р.П. Зорівчак вивела своє визначення **реалії** у книжці "Реалія і переклад" (1989): "Монолексемні і полілексемні одиниці, що вміщують як основне лексичне значення традиційно закріпленій комплекс краєзнавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача". На основі численних досліджень у перекладознавстві виділяють: а) побутові реалії; б) етнографічні та міфологічні реалії; в) реалії світу природи; г) реалії державно-адміністративного укладу та суспільного життя; д) ономастичні реалії; е) асоціативні реалії тощо. Значну кількість реалій (групи а-д) передають дослівним запозиченням. Розглянемо основні групи реалій.

Побутові реалії (група **а**) стосуються житла (*іглу* для ескімосів, *яранга* у чукчів, *фазенда* в Бразилії та *асьенда* в Аргентині) та особливостей побудови (*фахверк* у Німеччині), інструментів (*мачете* – тесак з Латинської Америки), одягу (*пончо* – накидка-плащ з прорізом для голови в іспаномовних країнах), харчів (*шнапс* – німецька горілка, *мамаліга* – страва з кукурудзяної муки на Буковині та в Румунії), види занять та професій (*родео* – згін худоби в іспаномовних країнах; *плогон* в районі Карпат), грошових знаків та мір (*марка* та *шиллінг* – назви колишніх грошових одиниць Німеччини та Австрії; *фунт* як 500 грамів у Німеччині; *миля* як величина відстані) тощо.

Етнографічні й міфологічні реалії (група **б**) охоплюють, на нашу думку, етнічні та соціальні групи (*нижні й верхні німці, фризи та лужичани; Ossi – Wessi: східняки та західники; бюргери*), регіональні звертання (*газда* на Буковині), народні свята та танці (*День Подяки* в США; *вальс* в Австрії, *самба* як негритянський танок, *ламбада* в Бразилії), назви богів, міфологічних та казкових персонажів (*Вотан, Одін, Фрейя* в Скандинавії та Німеччині, *Крампус та Святий Ніколас* у німецькомовних і *Дід Мороз* зі *Снігуронькою* в східнослов'янських країнах), позначення легендарних місць (*Валгалла* для Скандинавії) тощо. Цій групі властиві діалектичні реалії, які розуміються подвійно: як позначення слів, що називають предмети і явища вузького ареалу або як діалектичні регіональні назви для предметів чи уявлень загальнонародних. В українській мові часове позначення селянського календаря "на Івана Купала" – загально-народна реалія, а "на Зільського Івана" – реалія діалектична.

Реалії світу природи (група **в**) містять: назви тварин (*гуанако* як різновид лами; *кетсаль* як вид птахів; *пірайя* – назва риби); назви рос-

лин (*батат* як назва коренеплодів); назви ландшафту (*сельва* як тропічний ліс; *пампа* як аргентинські та уругвайські степи).

Реалії державно-адміністративного укладу та суспільного життя (група г) охоплюють: адміністративні одиниці та державні інститути (*бундестаг* та *федеральні землі* в Німеччині); суспільні організації та партії (*ХДС* – Християнсько-Демократичний Союз); промислові та аграрні підприємства і торгові заклади (*АЛДІ*, *ЛЦД*, *Гофер* – серія дешевих німецьких та австрійських магазинів); основні військові та поліцейські підрозділи (*гестапо* та *сікурітате* – колишні служби безпеки у нацистській Німеччині та соціалістичній Румунії), громадські професії та посади (*бургомістр* у Німеччині, *бос* у США).

Ономастичні реалії (група д) вказують на національну належність назви, що допомагає зберегти національний колорит оригіналу. До таких реалій належать: антропоніми загальні (*Іван*, *Ганна* – *Ганс*, *Бета*) та індивідуальні, що стосуються видатних діячів цієї країни (*Бісмарк*, *Мольтке*); топоніми звичайні (*Кельн*, *Бонн*, *Відень*) та меморативні (*Карлсбад* як фешенебельний курорт для багатих; *Сіті* як ділова частина Лондона); імена літературних героїв (*Фауст* та *Маргарита*; *Нібелунги*; *Робі Локамп*), назви кампаній, аеропортів, палаців тощо (*Мерседес-Бенц*; *Опель*; *БМВ*; аеропорт *Хілтон*; стадіон *Маракана* в Ріо-де-Жанейро) тощо.

Асоціативні реалії (група е) включають, за В.С.Виноградовим: рослинні символи (*чортополох* як символ Шотландії; дуб – символ Німеччини; *калина* – символ України); анімалістичні символи (*кетсаль*: птах, поетичний символ свободи в Мексиці); кольорові символи (*коричневий* як колір неонацизму чи *чорний* – ХДС в Німеччині); загальнокультурні фольклорно-літературні та історичні альянзи (*як той, хто розгромив римлян у Тевтобурзькому лісі*: вождь херусків Арміній (9 р. н.е.); *той, хто прибив тези на двері церкви*: М.Лютер (1517)); мовні альянзи – натяки на відомий фразеологізм, прислів'я, крилату фразу тощо (типу *Aller Anfang ist nötig* в рекламах на новий товар). Зазначимо, що кольорова символіка має політичний, поетичний та навіть автодорожній спектри. У такий спосіб зелений колір для німця може означати надію (поет.), партію зелених чи вільний рух, відкритий шлях (автодорож.).

Зберегти національну своєрідність оригіналу в перекладі є завданням досить складним. "У процесі перекладу відбувається не тільки зіставлення різних мовних систем, а й зіткнення різних культур і навіть цивілізацій. Цей аспект перекладу виступає, зокрема, рельєфно при перекладі (точніше: відтворенні – ООД) реалій". У практиці перекладу загальноприйнятими вважаються п'ять основних способів відтворення

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

реалій: а) транскрипція (транслітерація); б) гіпо-гіперонімічний переклад; в) уподібнення; г) перифрастичний переклад (дескриптивна перифраза); д) калькування. Наш аналіз цих способів показує, що відтворення ґрунтується на трьох основних аспектах слова: на **формальній** транскрипції (а), **змістовому** гіперонімо-гіпонімічному й компонентному перекладі та **комунікативному** різнотипному коментарі.

(а) Транскрипція – це передавання іншомовного слова літерами мови перекладу, яка має за мету досягнути максимальне наближення до звукового складу оригінального слова. Ці слова, що в лексикології виступають екзотизмами, специфічно інформативні: автори оригінальних творів прив'язують їх до певної соціогеографічної чи локальної зони. Орієнтовні значення таких транскрипцій можна зрозуміти за контекстом (*він мав 7 моргів поля*). Їх звукова форма (*сеньор, бос, стріт, мсьє, авеню*), незвична для мови перекладу, спонукає читача відчувати "латиноамериканський", британський чи американський акцент перекладного твору. Транскрипція необхідна там, де слід підкреслити лексичну "короткість" позначення та підкреслити специфічність такої реалії, відсутньої у мові перекладу. Частина цих запозичень стала нормативною для зображення того чи іншого регіону, увійшовши в периферійний пласт словникового складу мови перекладу (*анаконда, сельва, танго, пфеніг, марка, пуни*), а інша є оказіональною, чи випадковою, з'являючись у мовленні одного чи декількох перекладних романів (*грана*) чи фахових видань (*фахверк*). Низка транскрипцій можуть містити суфікси мови перекладу. Надмірне транскрибування реалій спрямоване на максимальне відтворення національного колориту може спотворити сприйняття тексту через постійні "натикання" на непотрібні екзотизми.

(б) Певною мірою ці проблеми допомагає зняти гіпо-гіперонімічний переклад. Цей "узагальнено-приблизний переклад" полягає у використанні родо-видових понять при відтворенні реалій оригіналу мовою перекладу. У такому випадку перекладач, уникаючи непотрібної деталізації перекладе латиноамериканське *грана* (приклад В.С. Виноградова) чи німецький *шнапс* як горілка. Часто перекладачі, вперше згадуючи такі реалії, користуються транскрипцією, а згодом уживають гіперонім (родове поняття) чи когіпонім (паралельне видове слово).

(в) Уподібнення (денотативна субституція) ґрунтується на використанні іншомовного когіпоніма. Іншими словами, перекладач використовує при перекладі іншомовний подібний термін, що підпорядкований спільному родовому поняттю. У такий спосіб латиноамериканські *бомбачі* можна перекласти українським *шаровари*, що дозволяє досяг-

ти не меншої відповідності, ніж у попередньому випадку. М. Шік, перекладаючи "Тихий Дон" М. Шолохова німецькою мовою, використав для відтворення верхнього покрову заміжніх козачок – "шлички" – аналогічне, проте не ідентичне позначення покрову заміжніх німок – *Häubchen* "чепчик". У деяких випадках використання таких когіпонімів більш ніж неприпустиме. Так, М. Старицький, перекладаючи Лермонтовське: "Душа моя мрачна. Скорей, певец, скорей, Вот арфа золотая", написав: *Душа болить, кобзарю. Гей, хутчій, /Ось кобза голося, і тим спотворив образ біблійного Давида грою на кобзі.*

(г) Міжмовна конотативна транспозиція (конотативна субституція) – це заміна української реалії реалією іншомовного світу з іншим денотативним, але рівновартісним конотативним значенням. Прикладом може послужити укр. реалія "калина", яка в конотативному плані є символом дівочої цнотливості. Вона має в англійській мові відповідник "*cranberry*" (журавлина) з аналогічним конотативним забарвленням.

(д) Дескриптивна перифраза, чи перифрастичний (описовий, дескриптивний) **переклад** полягає у поясненні реалії якимось терміносполученням (писанка: *bemaltes Eß*). Зазвичай дескриптивний переклад суміщують з транскрипцією: *вона поклала на стіл пучеро, сун із яловичини.*

Загалом така перифраза становить прихований коментар, який допомагає читачеві зрозуміти особливості невідомої для нього реалії. Так, з часів середньовіччя в Німеччині на центральних чи ринкових площах (*Marktplatz*) будували часто неоготичні ратуші (*Rathaus*) та відсутні в українській архітектурі будинки з вузькими фасадами та загостреними фронтонами (*Giebel*), за якими ті отримали специфічну назву (*Giebelhäuser*). Відтворювати такі назви доводиться словосполученням із декількох слів: *Und er verließ die winklige Heimatstadt, um deren Giebel der feuchte Wind pfiff* (Th. Mann. Tonio Kröger): "І він покинув рідне місто з його кривими вуличками, де над гостроверхими дахами свистів сирий вітер". Інший тип будинку – *Fachwerkhaus* – відзначається специфічною кладкою стін, де проміжки між кліткоподібно закладеними брусками заповнюються цеглою та обмащуються глиною, також часто згадується в художній літературі: *"Ungern verließ er im Winter die warme Stube, im Sommer den engen Garten,... über dessen Goldregen- und Fliederbäumen das hölzerne Fachwerke der alter Häuser stand* (H. Mann. Der Untertan): Він неохоче виходив взимку з теплої кімнати, а влітку – з темного садка, ... звідки було видно (дослівно) дерев'яний фахверк старих будинків; (перифр.) стіни старих будинків з їх дерев'яним клітчастим візерунком". Якщо ж немає гострої необхідності передавати такі деталі, перекладач закономірно зве-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

ртається до гіперонімічного перекладу типу "er verließ sein Fachwerkhaus: він вийшов зі свого дому".

(е) Варіантом парафрази є **комбінована реномінація** (найчастіше транскрипція з описовою перифразою, і значно рідше – з гіперонімом) – досить ефективний, хоча й багатослівний спосіб максимальної передачі семантики реалій, пов'язаний з лінійним розширенням тексту. Транскрибоване слово вміщує сему "незвичайність", "чужинність", а дескриптивна перифраза (або гіперонім) роз'яснює семантику реалії: м'ясниці – англ. *myasnytsia, the winter season of wedding*; борщ – нім. *Borschtsch, Betensuppe aus roten Rüben*.

(є) Іншим варіантом перифрази виступає **контекстуальне розтлумачення реалій**. Вона складає такий вид відтворення семантико-стилістичних функцій реалій, який нерозривно пов'язаний із цілісністю художнього тексту і полягає в роз'ясненні суті реалій у найближчому контексті: "На копу скликають, на раду громадську" – "*They're calling the people to the kopa, the community council.*"

(ж) Саме в контексті увиразнюється й **ситуаційний відповідник**, коли слово *pan* передається різноманітними англійськими варіантами залежно від типу тексту та повідомлюваної інформації: *pahn, owner, master, lord, learned person* тощо. Подібні німецькі відповідники можна підібрати до слова *богатыр* (*Recke, Held, Herkules, Hüne*). Ці ситуаційні відповідники, що виступають когіпонімами, як правило, належать до різних синонімічних груп, проте в межах тексту вони характеризують як контекстуальні синоніми одне поняття.

(з) **Калькування** – особливий вид запозичення, коли структурно-семантична модель мови-джерела відтворюється поелементно (повністю чи частково) матеріальними засобами мови сприймача. При повному калькуванні слова, або словосполучення перекладаються буквально: *сільрада* – *a village council*. При частковому калькуванні вони частково перекладаються, а частково будуються з іншомовного матеріалу чи хоча б за іншомовним зразком: царство – *Czardom* (нім. *Zarenreich*). Зазвичай калькування передає не стільки значення слів-реалій, як особливості авторсько-індивідуальних висловів, у т.ч. оказіональних слів (див. розмовляючі імена на зразок *Professor Unrat* – рос. *профессор Гнус*).

5.4.2. Діалектизми та способи їх перекладу

Суттєву проблему теорії та практики перекладу складає (поряд із відтворенням реалій) і переклад діалектизмів, тісно пов'язаних з реаліями. Саме в діалектизмах (на противагу реаліям культури) закладається інформація про специфічні мовно-регіональні засоби позначення

загальновідомих предметів. **Діалектизми** як розмовна лексика соціо-локального чи соціогеографічного характеру простежуються в німецькій мові особливо чітко, що має своє пояснення. Геолінгвістичний німецький мовний простір, де розмовляють німецькою (понад 100 млн. чол. у Німеччині, Австрії, Швейцарії, частково в Люксембурзі та Ліхтенштайні), розподіляється внаслідок мовної динаміки на певні діалектні області (південно-, середньо- та північнонімецький), у межах яких виділяються певні регіональні діалекти (південнонім.: алеманський, баварський та швабський) тощо. Ці діалекти як ареальні змінні відрізняються один від одного в географічно розмежованих зонах певним звучанням (див. результати I. та II. пересуву в Південній та Північній Німеччині), морфологічною структурою, типовими реченнєвими конструкціями та особливо лексикою, утворюючи за своїми основними властивостями гетеронімні варіанти інваріанта (німецької мови). Пов'язані внутрішньомовними відношеннями місцеві діалекти взаємопереходять один в одного, простягаючись до германороманського та германо-слов'янського мовного кордону. Більше того, їх носії (до 30 млн. осіб) проникають певними вкрапленнями в іншомовні регіони. В 20 німецьких общинах біля італійської Верони та П'яченци, 60 тис. німців у бельгійській провінції Ойпен, 4,5 млн. семигородських та банатських швабів, багато французьких ельзасців та лотарінгців, а також американських пенсильванців, продовжують розмовляти діалектною німецькою мовою.

Це часто знаходить своє вираження на сторінках літературних творів як діалектизми в мовленні персонажів (див. "Будденброки" Т. Манна чи романи Е. Штрітматера). Знаючий німецькомовний читач сприйме діалектне слівце як указівку на певний соціальний статус персонажа та алюзію на певні характеристики носіїв цього діалекту (широку натуру райнландця: *Schau mal ma*: Поживемо, побачимо); певну непунктуальність трірця (*Kims'de heut nit, kimsde moiien*), пробивну кмітливість саксонця (*helle Sachsen*) чи т.зв. "тупість" фризів, для яких найкращим способом занурення підводного човна є команда "Відкрити люки!" тощо).

На жаль, врахувати всі ареальні особливості німецької мови при відтворенні оригінального тексту українською мовою видається неможливим. Більше того, діалектні форми, що служили засобом ідентифікації жителів певного регіону, перестають виконувати для носіїв іншої мови ідентифікуючу функцію і відтворювати їх стає почасти й непотрібним. Тому в перекладі діалектним словам оригінального тексту в перекладі звично відповідають їх неповні еквіваленти, позбавлені

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

соціолокальної та соціальної оцінки. Це має своє пояснення – діалектна лексика стосується певного регіону якоїсь мови, що не може мати відповідностей з тим же маркуванням в регіональному варіанті чи діалекті іншої мови, хоча це зробив свого часу Ю. Федькович, переклавши "*Taming of the shrewd: Приборкання непокірної*" буковинським "*Як козам роги вправляли*". Спроба передати гуцульський діалект української мови засобами альпійського алеманського діалекту мала б вигляд не менш недоречний, ніж відтворення нижньонімецького варіанта поліським діалектом. Тому інформативні втрати компенсуються з допомогою просторіччя чи зрідка – не нормативних фонетичних варіантів (*шо? Мині*), що засвідчує неспіввіднесеність мовців із репрезентантами літературної мови. Для функціонально-адекватної заміни діалектизми доводиться інколи замінювати вульгаризмами: *Ihr wollt bloß alle mit dem Kopp durch die Wand* (EMR DK) = Ви всі хочете стінку мордою пробити? (діалектне замінюється просторічним "морда" зі зневажливим відтінком). Частіше ж діалектизми передаються загальнолітературними словами, а загублену інформацію компенсують іншими мовними засобами (часто реаліями) в іншому місці загального контексту. Внутрішньомовні алюзії, якщо вони відомі перекладачеві, компенсуються коментарем чи перифрастичним коментарем.

Специфічною для перекладу є імітація мови іноземця з оригінального тексту. Автор з певною прагматичною метою (у т.ч. і з гумористичним ефектом) використовує контаміновані форми, вказуючи ними на мовленнєві особливості іноземців, що й має відтворити перекладач. Останнім часом виробилися певні стереотипи щодо відтворення мови німця, який розмовляє українською чи російською, (*ль* замість *л*, *ь* замість *и*; аналітичне "я буду робить" замість синтетичного "я зроблю"). Контамінована мова китайця виражається через типові граматичні помилки та специфічну фонетику (*моя принесла цай, твоя тинель платить*), а француза – через відповідний наголос, *шь* замість *х* (*isch*), довготу голосних та *ю* замість *у* (*мааленькі французькі девюшька*) тощо.

Не менш проблемною є вживання літературної мови посеред діалектних розмов. У романі Л. Франка "Ватага розбійників"³ описується сварка у ресторанчику, де "свої серед своїх" сперечаються на рідному діалекті. Гостю, що намагався втрутитися у суперечку, господар ресторана робить різке зауваження літературною німецькою: "*Dort ist Ihr Platz!*" – *sprach er hochdeutsch* (L.Frank. Die Räuberbande) – "Ось там Ваше місце!" – він сказав підкреслено правильно та ввічливо"

³ Приклад взято за: Латышев А.К., Провоторов В.И. Структура и содержание подготовки. – С. 72-73.

(Л.Франк. "Ватага розбійників"). Дистанція щодо чужинця чудово збереглася, проте відтінок земляцтва, властивий носіям одного і того ж діалекту, на жаль, зник безслідно.

Прочитавши подібні твори, читач оригіналу сприймає їх художньо-естетичну цінність, відчуває силу літературного таланту авторів. Якщо перекладачеві вдається цього досягти (хай і з втратами діалектних особливостей), то цим адекватно передасться комунікативний ефект оригіналу.

5.4.3. Вправи

Визначте територіальну приналежність цих слів, перекладіть їх просторіччям української мови

Ätti – Vater; Brunnen – Born; Bube – Knabe; Buddel – Flasche; Dirndl – Göre – Kind, Mädchen; Brett – Bord, Dackel – Teckel; Flagge – Banner; Geiß – Ziege; Jause – Vespermahlzeit; Kiepe – Tragkorb; Kate – Hütte; Kanker – Spinne; Knabe – Knappe; Krug – Gasthaus; Knödel – Kloss; Lade – Truhe; Lefze – Lippe; Mangel – Wäscherolle; Maut – Zoll; Metzger – Fleischer; Mus – Brei; Padde – Frosch; Pelle – Schale; Pott – Topf; Rabe – Rappe; Ranft – Rand; Ross – Pferd; Rechen – Harke; Schreiner – Tischler; Stadel – Scheune; Stiege – Treppe; Samstag – Sonnabend; Teich – Deich;

feist – fett, klamm – feucht, feuchtkalt; lüttje – klein; rank – schlank; schlaff – schlapp; mang – zwischen; kneifen – kneipen; paddeln – patschen, rudern; schrapen – kratzen; snaken – schwatzen; trecken – ziehen; barmen – jammern; gucken–sehen; kick mal – sieh mal – guck mal; sauber – schmuck, hübsch; schaffen – malochern – arbeiten; schmecken – riechen; tauchen – ducken.

Оцініть соціальну функцію регіонального мовлення в "Будденброках" Т. Манна і перекладіть літературною німецькою та українською мовами

"Hür mal, Smalt, un ihr annern Lüd! Wer nu'n verstännigen Kierl is, der geht naa Hus un schert sich nich mihr um Revolution und stört hier nich de Ordnung." "Die heilige Ordnung!" unterbrach Herr Gosch ihn zischend. "De Ordnung, segg ick!" beschloss Konsul Buddenbrook. "Nicht mal die Lampen sind angezündet. Dat geht denn doch tau wied mit de Revolution!" (Teil. 4, Kap.3)

Знаючи особливості вживання нижньонімецького діалекту, спробуйте перекласти цей шванк українською мовою.

Einmal fanden drei Handwerksburschen, ein Hamburger, ein Bremer und ein Hannoveraner, zusammen eine Tabakpfeife. Der Hamburger sah sie zuerst, der Bremer griff nach ihr, aber der Hannoveraner hob sie auf.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Da es nun Streit darüber gab, wem sie gehören sollte, gingen sie zum nächsten Dorfsschulzen und trugen ihm ihre Sache vor.

"Wat sünd ji denn för Landslüüd (Was seid ihr denn für Landsleute)?" fragte der Schulze. "Ich bünn'n Hamburger Jung", sagte der eine. "Ich bünn'n Bremer Kind" – der andere. "Ich bünn'n Hannoversmann" – der dritte.

"Ha", sagte der Dorfsschulze, "denn is de Sack ja licht to. Kinner und Jungs dörfst nicht smöken. Hannoversmann, de Piep is dien! (dann ist die Sache ja ganz leicht. Kinder und Jungen dürfen nicht rauchen. Hannoveraner, die Pfeife ist dein!)"

Як перекласти ці діалектні анекдоти українською мовою?

1. *In einem Tonstudio des bayerischen Rundfunks wollen zwölf Musiker proben. Es sind 12 Mikrophone nebeneinander aufgebaut. Da guckt ein Breitmaulfrosch zur Tür herein. Er sieht diese 12 Mikrophone und meint: "Abär, Abär, das wäre för mich doch nich nötig gewäsen".*

2. *Im Wald laufen die Tiere eifrig hin und her. Der Breitmaulfrosch wundert sich und hält das Eichhörnchen auf: "Wasch isch dänn da los?" – "Ach", sagt das Eichhörnchen, "heute findet ein großes Waldfest für alle Tiere statt. Nur Tiere mit breitem Maul sind dazu nicht eingeladen." – "Oh", sagt der Breitmaulfrosch mit spitzem Mündchen, "da würden sich aber das Nülpferd und Krokodüle örgern!"*

3. *Häschen fragt den Verkäufer in der Papierhandlung: "Hattu auch Klopapier?". Der Verkäufer erklärt: "Erst nächste Woche wieder". Da fragt Häschen mitleidsvoll: "Wat muttu bis dahin machen?" (Schweiggert 1991, 96).*

5.4.4. Слова в часі (неологізми, архаїзми та історизми): особливості їх перекладу

5.4.4.1. Неологізми. Внаслідок комунікативних потреб суспільства, яке словесно детермінує нові предмети, явища, поняття та факти, в мові з'являються нові слова чи неологізми. **Неологізми** – це закріплені в мові слова та значення, що виражають нові поняття світу, який розвивається. Кількість таких слів у мові постійно зростає – за матеріалами кожного нового видання ДУДЕН, кожні 3–5 років словниковий склад мови поповнюється новими (6 %) неологізмами. Серед них сучасні лінгвісти розрізняють загальнономовні (словникові) та індивідуальні мовленнєві неологізми, зафіксовані в літературних джерелах.

Переклад неологізмів (особливо першої групи) не викликає великих проблем. Вони перекладаються з загальними правилами: чи за допомогою еквівалентного неологізма, що може вже бути зафіксованим у словнику мови перекладу (внаслідок аналогічного темпу науково-технічного прогресу, властивого розвинутих країнам, та швидкого

розповсюдження технологічних новинок у більшості мов відповідні терміни з'являються майже одночасно), транскрибуються чи подаються описово. Значну частину неологізмів, що складають авторські оказіоналізми (на зразок *джазостійкість*, *ракетоподібний*), досвідчені перекладачі відтворюють, зберігаючи авторську експресивність за допомогою використання адекватних словотвірних засобів.

Як правило, оказіональне слово отримує при перекладі образну внутрішню форму, яку особливо підкреслює контекст. У такий спосіб його значення стає рівнодією цих двох мовних сил: форми та місця вживання, що має врахувати перекладач. Взірцевим у цьому відношенні є переклади Н. Любімова, який, частково калькуючи раблезіанські неологізми, створює еквіваленти: "зайцеїди, куропаткоїди, бекасоїди" (*mache-levrants, mache-pedrix*), "осликувати, жеребцювати" (*baudoune, rousine*), "ділінбомкання дзвонів" (*trinqueballer*) тощо. Загалом, цей перекладач використовував цікаві лексичні засоби неологічного пародіювання, творячи нові слова з латинською основою та російською формою (на зразок *деамбілюємо*, *ексгаустний*, *люстральний*) чи російською основою та латинськими формантами (на зразок: *перехресткус*, *жонолюбус*, *охочісімо*, *такум і сякум*, *очікуюмус* і т.п.). Відтворюючи пародійовану Сервантесом куртуазну мову рицарських романів, перекладач блискуче передає через найвищі ступені порівняння іспанські новотвори типу: *don Quijote der la manchisima, y su escuderisimu panza*: Ламанчнійший Дон Кіхот та зброєноснійший Панса.

Якщо в синхронії переклад неологізмів не складає особливої проблеми, то для діахронної репрезентації неологізмів вона таки значна. Сприйняття канонічного тексту оригіналу змінюється від покоління до покоління. Як відомо, створюючи свій твір, кожен автор запроваджує неологізм з якоюсь певною метою, посилюючи, як правило, виразність та точність мовлення. Проте велика кількість слів, що, були, наприклад, в кінці XIX ст. неологізмами, стали для нашого сучасника звичайними словами. Більше того, деякі слова навіть застаріли і стали архаїзмами чи історизмами, тобто взагалі перестали виконувати свою функцію. Завданням адаптаторів старого тексту стають пошуки оптимального вираження авторського задуму з допомогою нових словотворів, якщо ті релевантні.

5.4.4.2. Архаїзми та історизми

Унаслідок екстра- та інтралінгвістичних змін, результатом чого постає саморозвиток мови, лексика надзвичайно динамічна. Кожні 3–5 років 3,7% словникового складу потрапляє в колонки "застаріло";

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

"старіюче", які вказують на архаїзми та історизми. **Архаїзмами**, як правило, позначають такі застарілі слова, денотати (поняття на позначення предметів) яких витіснені іншими словами (*Lusthaus*, витіснено *Bordell*; *Advokat*/ *Rechtsanwalt*; *Ratschlagung*/ *Ratschlag*; *Schulmeister*/ *Lehrer*; *Oheim*/ *Onkel*; *absentieren*/ *sich entfernen*). До них належать також застарілі формативи на кшталт: *gülden* – *golden*; *Verlöbniß* – *Verlobung*, переклад яких також вимагає певних цілеспрямованих зусиль. **Історизмами** – це такі слова, денотати яких уже зникли, внаслідок чого вони перестали вживатися в повсякденній мові. Це дозволило Д.Херубіму назвати їх "мовними закам'янілостями". До числа цих слів, що не завжди мають повні відповідники, належать, наприклад, українські: *кольчуга*, *меч*, *шляхтич*, *фільварк*, *городовий*; німецькі *Feud*; *Weg- und Brückenzoll*; *Statthalter*; *Landgraf*; *Vogt*; *Pedell*; *Knecht*: *феод/наділ*, *дорожнє та мостове мито*, *намісник*, *граф*, *фогт*, *педель*, *слуга*). У мовній палітрі письменників архаїзми та історизми багатофункціональні. Вони відтворюють колорит місця й часу, а також служать для стилістичної мети: надання твору урочистості, іронічності, сатиричності. У такий спосіб вони характеризують відмінні (наприклад, церковний та офіційно-діловий) стилі різних епох. Тому архаїзми та історизми виступають основним способом часової стилізації мови перекладу, що служить засобом літературно-історичного пізнання та створення відповідного колориту.

Проблеми перекладу творів попередніх часів, які внаслідок часової дистанції зазнають певної динамічної переоцінки, "діалектика історичного та сучасного" викликали зацікавлення таких відомих теоретиків та практиків перекладу як І. Левий, А. Попович, А. Лілова, С. Флорін та С. Влахов, В.С. Виноградов і ін., які сформулювали певні принципи для перекладу текстів з урахуванням їх часової специфіки. Основною для подібної перекладацької практики є вимога дотримуватися принципу історизму. Це означає, що при перекладі необхідно враховувати: а) соціальну дійсність віддаленої від нас епохи, що відображається в творі такою, якою вона була (ідеї, мораль, менталітет, відношення); б) явища, події, відображені в творі, тобто епоху, якою її побачив та відтворив в оригіналі автор згідно зі своїми намірами; в) стан мови, що розкриває найхарактерніші ознаки, особливості часу створення оригіналу. Дотримання цього спонукає перекладача до максимального відтворення зовнішніх характеристик історичного твору (через мову, стиль, колорит, історизми та архаїзми тощо).

Авторський стиль передається в перекладі адекватними лексичними та граматичними засобами, відповідною лексикою та конструкці-

ями. Досвідчена перекладач та літературний редактор Н.Галь закликала при цьому не використовувати вирази, що уживаються "як кішка з собакою", тобто уникати часових анахронізмів та культурних несумісностей, які призводять до стилістичного різнобою. Це видно з наступних прикладів: *Комплекс неповноцінності героя в офісі* було видно за **версту**. Адвокат, якого прийняли на роботу в "Дженерел Електрикс", не може отримувати **зарплати**, а лише **платню**. Підлітки у романі, який стосується XVII ст., називають розбійників, що їх захопили, "**загарбниками**" тощо.

Не менш важливо при перекладі уникнути авторських виразів чи афоризмів, які належать митцям наступних епох. Якщо в оригіналі архаїзми передають емоційно-експресивні відтінки, то вони відтворюються відповідними архаїзмами чи книжковими словами. Тому переклад історизмів та архаїзмів вимагає, за змогою, пошуку спершу національних корелятивів, та лише потім транскрипцій на зразок: *феод/наділ, намісник/фогт* тощо. Основні проблеми, як бачимо, починаються при вживанні етнонаціональних реалій, переклад яких спонукає звертатися не лише до коментарів (у т.ч. і потекстових). Недоречними є при перекладі німецьких чи англійських творів такі специфічні українські слова, як *чумаки, переборщити, аршин, верста*, якщо є нейтральні *прочани, пересолити, лікоть* чи *сажень* тощо. Часова стилізація (за допомогою застарілих слів та особливо синтаксичних конструкцій) показує ступінь перекладацької майстерності.

Загалом взірцем творчого підходу є знахідки Н. Любімова, який, працюючи над перекладом якогось давнього твору, завжди звертався до російської мови тієї епохи, вивчаючи архіви й тогочасних класиків. Перекладаючи Мопассана, він уважно прочитав Чехова, а для перекладу романтичних драм Шіллера – близькі за духом драми Лермонтова. Саме в сучасників він віднаходив слова та вирази, адекватні, наприклад, творам Сервантеса, та достатньо зрозумілі сучасному читачеві (див: *как только – как скоро, насколько мне известно – сколько мне известно, честное слово – по чести, наверно – уж верно; но возвратимся к нашей повести*). Перекладаючи "Дон Кіхота", він активно використовував архаїзми не лише для часової стилізації та високого стилю, а й для пародії. З цією метою він ужив церковнослов'янізми (*поелике, велелепнейший*), архаїзми (*тицмся, возблещем, вспомошествоя*) та латинізми (*визитация, оперировать, дирекция* як напрям) тощо.

Як і неологізми, цей пласт лексики досить складний для т. зв. діакронного перекладу, який характеризується динамічним взаємопро-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

никненням різночасових епох. Визначають три типи "історичної дистанції" для перекладу, які містять :

- 1) твори, де архаїчність мови є наслідком давнього написання ("Сімпліціссімус" Гріммельсгаузена; "Божественна комедія" Данте);
- 2) твори із зумисною архаїзацією мови як стилістичним прийомом (роман Олексія Толстого "Петро Перший"; "Наливайко" І. Ле);
- 3) давні твори з авторською архаїзацією ("Гец фон Берліхінген" Й.В. Гете).

Переклад першого типу творів викликав у перекладознавстві численні дискусії щодо мовного (давнього чи сучасного) пласту, яким слід користуватися. У практиці ж перекладу спостерігалися метання від вільного до буквального перекладу, від перекладу сучасною лексикою до перекладу давньою мовою. Блискучий буквальний переклад Ф.Е. Шлайермахера (1768-1834) давньогрецьких творів Платона зі збереженням авторського синтаксису (*Sage mir nur soviel, ob die Liebe das, dessen Liebe sie ist, begehrt oder nicht?...*) допомогли спеціалістам зрозуміти діалектику справжнього Платона, проте постає питання, наскільки його зрозуміли інші читачі. Спроби зворотнього спрямування – переклад давньою мовою, яка суттєво ускладнює читацьке сприйняття, викликають значно більший скепсис. Відомо, що, наприклад, перекладач Літр переклав Данте французькою мовою XIV ст., а Рудольф Борхерт – ранньовісхіднонімецькою. Останній переклад виявився для німецького читача менш зрозумілим, ніж оригінал "Божественної комедії" для сучасних італійців. Останнім часом твори групи 1 відтворюються за образом принципом, це стосується перекладів Шекспіра Ю. Костецьким: "Переклад повертає історії молодість, стираючи з мови першотвору архаїчну пилію". Лише вживання історизмів та архаїзація синтаксису допомагають зберегти специфіку оригіналу (див. "Сповідь" Св.Августина, перекладена з латини Юрієм Мушакою).

У історичних романах (тип 2), за зауваженням В.В. Виноградова, персонажі не можуть розмовляти мовою, яка відійшла в небуття, оскільки це ускладнить сприйняття самого твору. Олексій Толстой у "Петрі Першому", на думку Н. Любімова, не зловживав словесними раритетами та витіюватими архаїзмами, а використовував такі давні висловлювання, які, зберігаючи давній колорит та створюючи відчуття часової дистанції, разом з тим і без підрядкових приміток були доступні та зрозумілі сучасному читачеві. Тому перекладачі, використовуючи загальновідомі історизми чи тогочасні реалії, мають помірковано вживати архаїчні форми. При перекладі стилізованих форм ("Гец фон Берліхінген" Й.В. Гете чи "Сімпліціссімус" Гріммельсгаузена:

тип 2 та 3) перекладачу доводиться стилізувати свій переклад. Однак слід відзначити нелегкість цього завдання, бо якщо перекладаються твори минулих часів, то між оригіналом та його перекладом виникає своєрідна прірва культур. Більше того, перекладачеві досить нелегко визначати слова та звороти, які на час створення оригіналу вже вважалися архаїчними. Перед ним постає проблема: передавати іншомовний роман XVI-XVII ст. російською чи українською мовою тієї ж епохи? Як правило, тексти класичних творів, що публікуються нині (в т.ч. твори Т.Г. Шевченка), пристосовують до сучасних нових мовних умов, тобто їх певною мірою осучаснюють. Хоча це й надає твору нового життя, проте, на думку перекладачів, за можливості не слід зловживати непотрібним осучасненням – перекладач може втратити зв'язок із зображуваною епохою та замість перекладу запропонувати його інтерпретацію чи "варіацію на тему". Тому доцільним видається передавати нейтральним стилем те, що було звичним для тогочасного читача, архаїзувати те, що було старомодним, та допускати деякі мовні іновації там, де свого часу цей текст був новаторським.

5.4.5. Вправи

Як відтворити наведені історизми? Перекладіть текст українською мовою

A. Der Feudalismus kann in bestimmtem Maß durch Beziehungen der Feudalherren und der hörigen Bauern charakterisiert werden. Die Feudalherren ließen nur einen kleinen Teil ihrer Besitzungen (Feud) von unfreien Knechten und Mägden bewirtschaften. Die Feudalherren verlangten von den hörigen Bauern Abgaben und Frondienste. Die meisten Feudalherren besaßen mehrere Fronhöfe, die sie nicht selbst verwalten konnten. Deshalb setzten sie Verwalter (Meier) ein. Jeder hörige Bauer musste aus 12 Scheffeln (=8,75 Liter) Roggen 24 Brote backen... Als Abgaben von den Erträgen ihrer Hufen (1 Hufe=30 Morgen) mussten die hörigen Bauern 56 Denare bezahlen. Ein Denar hatte den Wert von 15 Roggenbrot zu 2 Pfund.

B. Nicht nur der Vasall war vom Lehnsherrn abhängig, sondern auch der Lehnsherr von Vasallen, denn der Lehnsherr brauchte bei Kriegszügen oder bei den Kämpfen der Feudalherren untereinander (Fehden) die Hilfe seiner Vasallen als Helfer, Reiter... Die Helfer der Feudalherren, die ihnen Waffen – oder Verwaltungsdienste leisteten, nannte man Ministerialien. Die Feudalherren als schwerbewaffnete Reiter der Feudalzeit (Ritter) trugen eiserne Rüstungen, Helm und Schutzschild und kämpften zu Pferd mit langen Lanzen gegeneinander. Der

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Rittergürtel war das Zeichen des Ritterstandes. Mit 21 Jahren erhielten die jungen Knappen von einem Fürsten den Ritterschlag mit der flachen Seite des Schwertes auf die Schulter. Ein Ritter war in der Schlacht den leichtbewaffneten Fußsoldaten überlegen (Aus: Geschichte des deutschen Volkes, Berlin, 1952.)

Як можна перекласти наведені нижче німецькі архаїчні варіанти?

ahnen – ahnden; alaniwi – ganz neu; allecunt – allbekannt; Bedingnis – Bedingung; Bronn – Brunnen; Demant – Diamant; dräuen – drohen; eiganhaft – eigentümlich; Fahr – Gefahr; Glück – Glücke; Gewinn – Gewinst; Geruch – Ruch; geschwinde – geschwind; Haufen – Haufe; Herre – Herr; Hilfe – Hülfe; Konterbass – Kontrabass; Nummer – Numero; Odem – Atem; Friede – Frieden; Fähndrich – Fähnrich; jetzo, itzt – jetzt; Käficht – Käfig; das Lieb – die Geliebte; lange Weile – Langweile; Lärmen – Lärm; nackicht – nackt; Nerv – Nerve; ohngefähr – ungefähr; ohngeachtet – ungeachtet; reiten – reuten; teutsch – deutsch; Trutz – Trotz; Tobak – Tabak; todhaft – tödlich; willihaft – willig; Sang – Gesang; steinig – steinicht; schwindlicht – schwindlig; Stirn – Stirne.

Перекладіть ці тексти сучасною німецькою та українською мовами, стилізуйте українські переклади під мову XVII та XVIII ст.

A. Als nun Herzbruder wieder reuten konnte, übermachten wir unsere Barschaft (dann wir hatten nunmal nur einen Säckel miteinander) per Wechsel nach Basel, mondierten uns mit Pferden und Dienern und begaben uns die Donau hinauf nacher Ulm, und von dannen in den obsagten Sauerbrunnen ... Daselbst dingten wir ein Losament, ich aber ritte nach Straßburg ..., mich um erfahrene Medicos umzusehen, die Herzbrudern Recepta und Badeordnung vorschreiben sollten. Dieselbe begaben sich mit mir und befanden, dass Herzbrudern vergeben worden; und ... das Gift ... ihm in die Glieder geschlagen wäre, welches wieder durch Phannaca, Antidota und Schweißbäder evacuieret werden müsste. (Grimmeishausen, Simplicissimus, S. 110; überarb. nach: Kühn/Wiktorowicz 1991, 113).

B. In einer der besten Städte, so in der französischen Provinz Touraine liegen, war ein Junger Prinz, aus einem sehr guten Geschlecht, von Jugend auferzogen worden. Von der guten Gestalt, Anmut und Artigkeit ... desselben darf man nichts mehr sagen, als dass er damals seinesgleichen nicht gehabt. In seinem fünfzehnten und sechzehnten Jahre war die Jagd sein bester Zeitvertreib; so gar, dass er Hunde, Pferde und wilde Tiere weit lieber als das schönste Weibsbild von der Welt ansah. So brachte er seine Zeit zu, bis er ungefähr eines Frauenzimmers ansichtig ward ... Charlotte, so hieß diese Jungfer ... Der Prinz sah nun

... diese wohlgestalte Brünette mit ganz ändern Augen, als er bis dahin alles andre Frauenzimmer angesehen hatte. Ihre Annehmlichkeiten schienen ihn ihren Stand zu übertreffen; denn man hätte sie eher für ein Fräulein oder eine Prinzessin als für ein Bürgermädchen ansehen sollen. (Gottsched, Die tugendhafte Charlotte, S. 78 f.).

Визначте шляхи творення нових слів та спробуйте перекласти речення з ними українською мовою.

*für einen gewissen, wohlgepolsterten, dicken **Millionarrn** und seine dicke **Millionärrin** (H. Heine); kein süßes **Philantröpfchen**. (H. Heine); Rothschild behandelte mich ganz ... ganz **famillionär** (H. Heine); mit einem Tropfen **Garibaldrian** (E. Weinert); durch den Anblick jenes **Geld-Elends** (H. Heine); ein **dummkluges** Gesicht (H. Heine)(zit. nach Dewkin 1971).*

5.5. Слова в суспільстві та особливості їх перекладу

Словниковий склад мови як частково відкрита система є об'єднанням різнотипних полів, груп та її окремих парадигм. Він містить як власні назви, так і загальні. Величезному числу загальних назв, що стосуються одиничних об'єктів (позначення людей, топонімів тощо), протистоять у суспільстві відносно обмежені лексичні угруповання загальних назв. Вони розділяються за різними критеріями, а саме співвіднесеністю з різнотипними соціальними групами. Це – лексика професійних груп (терміни та професіоналізми), соціально-територіальних груп (мова Ossi – Wessi), мова соціальних прошарків, певної статі (чоловічої чи жіночої), вікових груп (молодіжні вислови та мова дошкільнят чи старшого покоління), груп дозвілля (спортивний, дискотечний сленг) та кримінальних груп (арготизми). Зупинимося на них детальніше.

5.5.1. Професійна лексика (професіоналізми, терміни та інтернаціоналізми)

У процесі суспільного виробництва значно посилюється пізнання навколишньої дійсності, що спричиняє до кількісного збільшення зрозумілих для людини її аспектів та, відповідно, до суттєвого зростання необхідних слів. Значну кількість з них складають терміни та фахові жаргонізми, сформовані спеціалістами в процесі фахової комунікації для своїх професійних занять, кількість яких перевищує загальноживану лексику щонайменше в 5 разів. **Термінами** виступають чіт-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

ко дефіновані, однозначні та стилістично нейтральні слова та вирази, що вживаються в певній галузі: *Quadratwurzel*; *Diesel*. За сферою вживання відрізняють відносно точні природничі (*Membran*, *Synthese*), технічні (*Schraubenzieher*; *PC*) та нечіткі суспільні терміни (*Demokratie*, *Freiheit*). **Фаховими жаргонізмами** виступають експресивно переосмислені в комунікації варіанти відомих слів, як наприклад: метонімічний ужиток *eine Lunge*, *ein Magen* для позначення шлунокової чи легеневої операції в медицині. До них належать і ряд скорочень: *OB* (*ohne Befund*: без змін), *OP-Saal* (операційний зал). Завдяки дії мас-медіа термінологія (і новостворена, і запозичена) все глибше проникає в загальнопобутову мову, про що засвідчує широкий вжиток лексики освіти (*Ausbildung*, *herausbilden*, *heranziehen*), політики (*Lobby*, *Image*), економіки (*entwirtschaften*; *Management*), медицини (*Herztransplantation*, *AIDS*), електроніки (*Software*, *PC*, *Taschenrechner*), мистецтва (*Mosaik*) та музики (*Fuge*) у мові художніх творів. Вивчення термінологічних аспектів для практики та теорії перекладу є настійною потребою сьогодення, бо навіть у художньому тексті ці аспекти стають стилістичним засобом, за використанням якого приховуються певні авторські наміри.

Значну частину термінів складають **інтернаціоналізми** (комунікативні терміни, спільні для багатьох мов, що стосуються актуальних понять науки й техніки). Відносно часте вживання цих термінів зумовлюється не лише намаганням відтворити певні, інколи тимчасово відсутні у цій мові реалії (*der Sputnik* у німецькій мові 60-х рр.), але й прагненням надати фразі більшої милозвучності (*Phantasie – Einbildungskraft*, *Harmonie – Einklang*, *Musik – Tonkunst*), уникнути у висловлюванні непотрібних асоціацій (*Autor* замість *Dichter* "автор, поет"), чіткіше виразити абстрактні міркування (*dominieren* замість конкретних *vorherrschen*, *Ton angeben*), тобто оптимально забезпечити комунікацію нейтральним мовним матеріалом. Проте елементарне зіставлення цих слів за тлумачними словниками показує, що їх обсяги значень для української та німецької мов рідко коли збігаються. За тлумачними словниками слово *піонер* в українській мові має рідко вживане значення "першопроходець" та "член молодіжної організації комуністичного спрямування", що стало історизмом. У німецькій мові (за зразком англійської) інтернаціоналізм *Pionier* отримав ще інше значення "мінер, військовослужбовець саперних частин". Інший інтернаціоналізм *Revolution* буцім-то мав би перекладатися повсюди словом "революція", проте в термінологічному словосполученні "*geologische Revolutionen der Erde*" його переклад звучить як "геологічні катаклізми землі".

Серед інтернаціоналізмів виділяється група "**несправжніх друзів перекладача**" (*Falsche Freunde des Übersetzters*), слів та словосполучень, які збігаючись за формою з українськими інтернаціоналізмами, виражають достатньо відмінний зміст. Зразками таких слів можуть послужити: *Kultusminister* не "міністр культів", а "міністр культури", *ein routinierter Übersetzer* – не "фахівець-рутинер", а "досвідчений перекладач"; німецьке *Produktion* – не "продукція як сума продуктів", а "процес їх виготовлення". "Несправжні друзі перекладача" (на кшталт *Konserven* "музичні записи" тощо) стають джерелом багатьох перекладацьких ляпсусів, яких можна було б уникнути, якщо своєчасно зирнути у "Словник несправжніх друзів перекладача" чи німецький тлумачний словник (на зразок WAHRIG, DUDEN), інтуїтивно відчувши певну змістову невідповідність.

А.Г. Латишев наводив у своїх лекціях анекдотичний випадок із перекладацьких промахів. Головний персонаж фільму часів НДР, якого відрахували з вищого навчально закладу за погане навчання, скаржився своїй коханій на батька: *Ich sollte unbedingt Akademiker werden. Alles andere interessierte ihn nicht*. Перекладач фільму захоплено переклав: "Батько хотів, щоб я обов'язково став академіком, а решту його не цікавило", не врахувавши різниці між *Akademiker* "людина, що має вищу освіту, закінчивши вуз" та *Akademienmitglied* "член Академії наук". Через перекладацький ляпсус батько героя перетворився в самовпевненого самодура, який поставив синові непосильні та більш ніж нереальні завдання – академіками стають далеко не всі талановиті вчені.

Досвідчена літературний редактор Н. Галь багаторазово закликала викорінювати "словесну алгебру", вплив канцеляризмів, основу яких складають ті ж іноземні запозичення чи їх незграбні кальки: *момент, проблема, результат, ситуація, людська істота (human being, männliches Wesen), річ (thing, Ding, chose)* тощо. Перекладачеві не слід забувати простої істини: слова, які в європейських мовах існують у повсякденному вжитку, отримують у нас інший, офіційний відтінок, звучать "по-іноземному", неприродно. Тому, якщо це не медичний текст, замість "він відчув глибоку *депресію*" краще написати "*він зовсім занепа в духом*". Не треба господині "вирішувати *проблеми*, що приготувати" – їй треба вирішити, що приготувати. "*Ситуація* не залишала їй вибору (простіше: у неї не було вибору). Це ж стосується й інших випадків: *інтуїція* підказувала їй (чуття), *симптоми*, які її стурбували (ознаки); я не *рекомендую* з ним зв'язуватися (не раджу); він був *компетентний* (він знав свою справу); ми знаходимося перед *ди-*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

лемою (перед вибором); його *нерви* не витримали (у нього не вистачило витримки); це *абсурд!* (дурниця!).

5.5.2. Лексика певних соціальних прошарків

За даними соціолінгвістичних досліджень простежується чіткий взаємозв'язок між соціальним статусом (верхній, середній чи нижній прошарки суспільства), рівнем освіти та мовою. Нижні прошарки суспільства вживають у німецькій мові переважно регіональні вирази, а в українській – суржик, що доцільно враховувати при перекладі. Верхні суспільні прошарки вживають переважно літературний стандарт.

Суттєву проблему складають німецька мова ФРН та НДР, що внаслідок різних соціально-політичних умов (1945-1990), мають не лише специфічні реалії, а й відповідний лексичний склад (DDR: *Stasi* – 'Staatssicherheit: *держбезпека*'; *Fünfjahresplan*: 'н'ятирічка' etc.). На стилі письмової мови НДР відбився "соцреалізм", пропагований СРСР (див. "Актова зала" Г. Канта). Найкращі перекладачі, відтворюючи твори письменників НДР, підсвідомо враховували цю обставину, вживаючи відповідні конструкції. Проте в перспективі при подальшому перекладі творів часів НДР доцільно брати до уваги й цей нюанс.

Ряд лінгвістів визначають специфіку мови "гастарбайтерів", для якої властиві: еліптичний стиль, максимальна конкретність, дейктичні та ситуативнозалежні вирази. На цій піджин-німецькій відбиваються діалектальні особливості регіону, які спричиняють відкидання флексій, дієслівних управлінь та артиклів. Штутгартські турки, розмовляючи за швабським взірцем, кажуть, наприклад: *was kostä: kilo?* замість *was kostet ein Kilo?* Для відтворення такого специфічного мовлення досвідчений перекладач може використати еліптичні речення, усічені розмовні форми без закінчень, фонетичні помилки, але, як і при перекладі діалектизмів, буде загнаний у глухий кут при намаганнях передати їх регіональність.

5.5.3. Лексика певної статі

Стать є не лише фізіологічною, а й соціальною величиною, що простежується в мовленні авторських персонажів. За соціолінгвістичними феміністичними дослідженнями (G.König; S. Trömel-Plötz; L. Pusch), соціальні фактори (виховання, професія, різне розподілення ролей) суттєво впливають на мовні прояви. Охочі до розмови жінки значно менше, ніж чоловіки, використовують вульгарні вирази, частіше літературну німецьку мову, переважно ослабленіші формулювання (*ich meine, finde*: мені видається) чи перепитування (z.B. *nicht wahr, gell...*: чи не

так?). Боротьба феміністок за зрівняння прав призводить до появи нових подвійних форм (*Student/In; Lehrer/In*: "Студент/ка; Учитель/ка") та паралельні позначення (*sehr geehrte Herren/ sehr geehrte Damen und Herren; das schwache/ weibliche Geschlecht; Dienstmädchen/ Hausangestellte* чи *Hilfe*). Такі особливості доводиться ігнорувати особливо у специфічних випадках (наприклад, коли замість *wenn man das Kind stillt* феміністки вживають *wenn frau das Kind stillt*).

5.5.4. Вікова лексика

Вікові особливості як письменника, так і зображуваних ним персонажів виражаються в лексиці підмови дошкільнят, школярів, підмови дорослих та пенсіонерів із архаїзмами, ще недостатньо досліджених як для лексикології (Oksaar; Mattheier; Weber; Löffler), так і для теорії перекладу. Молодіжну мову, що виступає частиною молодіжної культури, досліджували ряд німецьких лексикологів (Ehmann; Henne; Küppel; Müller-Thurau; Schlobinski; Willenberg), які встановили її специфічні характеристики: формули привітання та звертання (*Du Looser! Mensch, Kumpels* "друзьяки!"), приповідки (*Bleib cool, man!* "Так тримати!" *Du kannst mich mal* "Lass mich in Ruhe! Ушивайсь!"; *es gibt viel zu tun, warten wir's ab*) та висловлювання (*Lass' uns mal'ne Schnecke angraben!* "Давай підчепимо цю малу!"), стереотипні модальні слівця (*hippig, trendy, klaro, logo* "ясно, логічно"), метафоричні та здебільшого гіперболізовані вирази (*abhotten* "heiß tanzen: донесхочу натанцюватися"; *tanken* "Alkohol trinken: заправитися"; *workaholic* "Malocher: трудоголік"), репліки (*Laber, laber, schnarch, schnarch* "Halt's Maul! Es ist zu langweilig: Стули пельку: Заткнися нарешті!") тощо. У молодіжній мові дискотеки з'являються жартівливі жаргонізми *drücken* замість *fahren*, *Matte* замість *Geld*, *ausgraben* замість *flirten* etc. (наприклад, *Wir machten eine kurze Fleischschauung und Peter machte sich sofort daran, eine riesige Tussi auszugraben = Wir sahen uns etwas um, und Peter begann sofort mit einem sehr hübschen Mädchen zu flirten*) = *Ми роздивилися на телиць і Петер підчепив гарну чувіху*. Якщо взірцем уживання такого молодіжного жаргону для англійської мови є повість Селінджера "Над прірвою в житті" (*The Catcher in the Rye*), то в німецькій мові такими жаргонізмами "пересипані" молодіжні журнали (*Juma*). Переклад подібних емоційних виразів адекватними засобами молодіжної української мови становить нове завдання для практики й теорії перекладу.

5.5.5. Субмови замкнених груп (Slang, Jargonismen, Argotismen)

Субмови замкнених груп (Sondersprachen), чи соціолекти, вживаються досить ізольованими прошарками суспільства, яких об'єднує спільна мета, служба в армії, навчання (студентська мова: *Assi, Prof*) чи проведення дозвілля тощо. Метою вживання цих субмов, відомих як **сленг** (Slang), стає відгороження та самовіддалення їх носіїв від суспільства. Лексика цих мов, як правило, стосується типових реалій життя (гроші, дівчата, секс, музика, політика, наркотики) та інструментів (*Stottermaschine*: кулемет), видів діяльності. Відзначаючись особливою метафоричністю (*Gulaschkanone* для позначення польової кухні), ця лексика характеризується експресивно-грубуватим добором слів. Це характерно мові американських солдат (роман Дж.Джоунза "Звідси у вічність"), французьких ("Вогонь" А.Барбюса) та німецьких (романи Е.М.Ремарка) тощо. Студентська лексика з'являється в романі Р.Мерля "За склом" та романах Г.Канта, З.Ленца та ін. У закритому кримінальному середовищі вживають **арготизми** (Argotismen) – приховані парафрази з тюремного вжитку: *пришити, перо* тощо. Арготизми популярні в романах Г.Фаллади. Переклад такої школи вимагає міцних знань їх українських відповідників.

Жаргонна лексика (особливо спортивна) все більше проникає в побутову та загальноживану мову (наприклад, шахові вирази; *Matt; Materialopfer; Simultanspiel...*), що мають в інших мовах паралельні відповідники, чим і полегшується їх переклад. Це ж стосується метафорично вжитих фразеологізмів: *aus guter Position an den Start gehen, gut im Rennen sein, eine Spitzenposition erreichen* – досягти цільного місця (легка атлетика); *am Ball bleiben* – не втратити м'яча, *ein Eigentor schießen* – забити гол у власні ворота, *ins Abseits geraten* – потрапити в положення поза грою (футбол).

5.5.6. Соціальна лексика. Ключові слова (Schlagwörter), що, характеризуючи актуальний соціальний феномен, виступають загально-типизуючими, буцім-то зрозумілими, нейтральними, програмними та невизначеними водночас для залучення всіх можливих представників суспільства для виконання актуальної суспільної мети. Поза сумнівом, відтворювати такі загальні слова необхідно подібними нейтральними виразами, що ґрунтуються на відповідному інтернаціоналізмі: *Frauenemanzipation*: емансипація жіноцтва (19. Jh.); *Zivilisation*: цивілізація; *Recht auf Freiheit*: право на свободу; *Demokratie*: демократія; *Umweltschutz* – захист навколишнього середовища тощо.

Модні слівця (Modewörter) як узагальнююче-експресивні слова та вирази, вживані модними прошарками населення (*prima; brisant; attraktiv; ganz groß; direkt schlimm; geht in Ordnung* etc.) доцільно перекладати, зберігаючи відтінки розмовності: "класно! Повний абст!"

Саме подальша праця перекладача над різними типами соціальних угруповань допоможе йому розв'язати проблему типізації, заданої твором. Наскільки делікатно і точно перекладач відтворить мовою перекладу авторську характеристику та мову персонажа, настільки типовим постане образ у перекладі.

5.5.7. Вправи

Знайдіть шлях відтворення цих колоквілізмів (розмовних слів та виразів) українською мовою

1. Vati, Pappi, Mutti, Mammi, Pulli (Pullover), Wolfi, Uschi (Ursula), Pepi (Joseph), Reni (Renate), Spezi (vertrauter Freund), Schatzi, Frösi (Zeitschrift "Fröhlich sein und singen"), Sozi, Nazi, Ami, Specki (Schwein), Sani (Sanitäter), Schiri (Schiedsrichter), Imi (Immigrant), Opa, Oma, Ohm, Bus, Omni, Prä, Uni, Audimax, Wiwi, Gewi, Polök, Manus;

2. Angstmeier, Heulliese, Zimperliese, Liederjan, Transuse, Wurstmaxe, Zeitungsfritze, Blumenfritze; Höllenangst, Höllendurst, Höllentempo, Heidengeld, Heidenwetter, Heidenspaß, Bombenerfolg, piekfein, pieknobel, pieksauber, kreuzalt, kreuzdumm, kreuzfidel, kreuzwahr, überhaupt erst mit dieser Trotzerei anzufangen, (id.).

3. hoch lebe die Arbeit, so hoch, dass niemand mehr drankommt; der Student geht solange zur Mensa, bis er bricht; es gibt viel zu tun, warten wir's ab; ich glaub, mich knutscht'n Haifisch; "Lernen? Nochma in de Schule jehn? Knif", "Kommt nicht in Frage", für sowat bin ich schon zu alt." (H. Fallada).

Охарактеризуйте неологізми молодіжної мови та спробуйте їх відтворити українською мовою

Ey/ ei! Okay, boah; du Looser! Zunsel 'hässliches Mädchen, Hausdrache'; Zumpel 'schimpf. eine starke Weibsperson'; Geblubber, Gepklätscher 'dummes Gerede'; Naffel 'Nabel; Langeweile'; Macho, Radikalo, Geck/ Gecko, Domo 'Doppelmoralist'; Mülloge (jmd., der im Haushalt Abfälle trennt), Durchblickloge 'kluge Person'; Assi 'Assistent; Asozialer'; Depri 'Deppressive'; Knacki (zu verknacken 'Häftling'), Konfusi, Korrupti; Videot (Video und Idiot); Chaot' spontane / unordentliche Person'; Snobiety 'Snobgesellschaft; Geldadel'; Flaps 'Bemerkung/ Scherz';

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

alken 'Alkohol trinken'; (ab)greifen 'stehlen'; schöppeln, schoppen 'einkaufen gehen; Alkohol trinken'; törnen (to turn); klaufen (klauen beim Kaufen); opern ('dummes Zeug reden', zu: quatsch keine Opern!);

abgenervt, zu: 'fertig' mit den Nerven'; abgewrackt, abgezopft 'alt', abgetörnt; beleuchtet 'klug'; bemoost 'alt; reich'; beschickert 'betrunken; verrückt'; krokofantös 'hervo, ragend'; gorillamäßig, frustmäßig; trendy/ trendig; rapido, optimalo, trivial/ trivialo, egalo; intellell (zu intellektuell); overzack;

У яких фахових областях вживають ці німецькі полісеманти?

Bereich, Besatz, Block, Flügel, Antrieb, Lager, Rolle, Behälter, Mantel, Stand, Stamm, Wurzel.

Зіставте значення "несправжніх друзів перекладача". Продовжіть цей список

Abonent – абонент; Akademiker – академік; Antiquariat – антикваріат; Apartament – апартамент; deponieren – депонувати; Deputat – депутат; Disziplin – дисципліна; Element – елемент; elementar – елементарний; Epigraph – епіграф; Etappe – етап; Exekution – екзекуція; Exursion – екскурсія; Experte – експерт; Gazette – газета; Galanterie – галантерея; Galerie – галерея; Garnitur – гарнітура; Gastronom – гастроном; General – генерал; Grazie – грація; Grunt – ґрунт; Halstuch – галстук; Horn – горн; Hospital – госпіталь; human – гуманний; Idee – ідея; Illusionist – ілюзіоніст; Illustrator – ілюстратор; Institut – інститут; Instruktor – інструктор; Intelligent – інтелігент; Internat – інтернат; intim – інтимний; Fabrikat – фабрикат; fabrizieren – фабрикувати; Fassade – фасад; fatal – фатальний; Film – фільм; final – фінальний; Form – форма; Format – формат; Fraktur – фрактура; Front – фронт; Funktion – функція;

Визначивши фахові жаргонізми, спробуйте їх оптимально відтворити при перекладі наступних жартів

1. *Gefreiter Schmoll steht mit dem Sport auf dem Kriegsfuß. Täglich hat er andere Gebrechen. Das geht solange, bis er zum Arzt geschickt wird. Nach seinen Beschwerden befragt, sagt Schmoll zaghaft: "Das Herz!". Der Arzt kann aber nichts feststellen. Sicherheitshalber lässt er in der Poliklinik noch ein EKG (Elektrokardiogramm) machen. Bei der Wiedervorstellung wird Schmoll der Befund mitgeteilt: "Alles OB! (ohne Befund)", ohne es zu entziffern.*

Tage später begegnet der Doktor dem Gefreiten und fragt ihn lächelnd: "Na, was macht das Herz?". – "Die Schmerzen sind weg, Herr Doktor, nur das verdammte OB habe ich noch." (nach Mironow 1970, 36)

2. *Leutnant: "Warum haben Sie nicht ein einziges mal die Scheibe getroffen?"*

Soldat: "Ich hatte mich entschlossen, sie gefangen zu nehmen!"

3. "Nun, Herr Soldat, haben Sie Ihren Lauf auch richtig entölt?" "Jawohl, Herr Unteroffizier".

"Ich sehe aber doch etwas!" "Was aber, Herr Unteroffizier?"

"Eine Dienstverrichtung außer der Reihe!" (nach Mironow 1970, 5).

Перекладіть українською мовою терміни та фрагменти фахових текстів

A. Diamat, Sputnik, Lunik, monden, jarowisieren, BESM; Jugendbrigadiere, Hobby, Job, Camping, Fan, Comics, Boss, Story, Crack, Crew, Team, Teamwork, topfit, allround, Be-bop, Programmgesteuerte Werkzeugmaschinen, Teenager, Gag, Chip, Trend.

B. Danton widerlegt mit keinem Wort die politische Anschauung Robespierres. Er weicht im Gegenteil einer politischen Auseinandersetzung aus, er hat kein einziges Argument gegen den politischen Vorwurf... Danton leitet das Gespräch auf eine Diskussion über die Prinzipien der Moral hinüber und erficht hier als Materialist einen leichten Sieg über die Rousseauschen Moralprinzipien Robespierres (Jahncke 1979, 150, zit. nach Muttersprache 2002, 4, 400).

C. Der Begriff eines Systems hängt mit dem Begriff der Struktur zusammen. Man kann es als ein hierarchisiertes Gefüge von speziellen Funktionen erfüllenden und strukturierten Invarianteneinheiten definieren. Die Struktur ist als Konkretisierung des Systems an einer Gruppe von Einheiten und zugleich auch als ein Relationsnetz derselben aufzufassen. Diese beiden Realitäten beeinflussen sich untereinander. Die Begriffe Zentrum und Peripherie sind vom Standpunkt der lexikalischen Semantik Antonyme. Auch die Peripherie gehört aber noch zum System. Man muß sich nur die Frage nach der Grenze einerseits zwischen Peripherie und Nicht-System stellen. In der Sprache, nicht nur im Wortschatz, gibt es nämlich immer auch Erscheinungen, die nicht voll systemhaft oder überhaupt nicht systemhaft sind. Das hängt mit der Tatsache zusammen, dass Sprachklassen nicht geschlossen, sondern mehr oder weniger offen sind. So werden z. B. im lexikologischen System geschlossene Klassen durch Antonyme, d. h. Wortpaare mit konträrer Begriffsbedeutung, die binäre Gegensätze verkörpern, offene Klassen durch synonymische Gruppen repräsentiert. Was aber die Mitgliedanzahl betrifft, stellen auch die Antonyme eine offene Klasse dar, ähnlich wie jede andere Wortklasse. Die Offenheit, die gerade im lexikologischen System ihren Höhepunkt erreicht, folgt daraus, dass sich die Sprache der Realität bemächtigt, dass sich der Wortschatz von Tag zu Tag erweitert. In der Sprache existieren aber nicht nur binäre

Oppositionen. Gerade das lexikologische System ist in dieser Hinsicht komplizierter als andere Systeme. Zwischen den beiden Extremen entwickelt sich eine Übergangssphäre, in der sich gewisse Zentral- und Peripherieerscheinungen kreuzen. Man kann z. B. solche Übergangsfälle und Abstufungen an den Synonymen beobachten oder auch an dem Hass, in dem gewisse morphologische Kategorien verschiedene Bedeutungen von polysemischen Wörtern charakterisieren u. a. (gekürzt aus: J. Filipec, Probleme des Sprachzentrums ...).

5.6. Фразеологічні труднощі перекладу

5.6.1. Словосполучення та фразеологізми:

нарис проблематики

Слова в процесі комунікації, поєднуючись із іншими словами, утворюють словосполучення, які стають складовими речення. Ці словосполучення, які служать своєрідними "блоками перекладу", досить різнотипні за своєю структурою (див. іменникові, прикметникові, числівникові, дієслівні, прислівникові словосполучення тощо), за типами зв'язку (предикативний та прислівниковий: керування, прилягання і т.д.). Їх створення ґрунтується не лише на законах граматики та намірах мовців, а й на принципах сполучуваності, що не заперечують можливості їх утворення за законами формальної логіки (див. "засмажити сніжки"). Більшість сполучень вільні, тобто вони можуть утворюватися в мовленні без особливих перешкод: *красива жінка, дівчина, дитина, річ, прикраса* і т.д.; *читати книжку, конспект, газету, журнал, домашнє завдання, думки* тощо. Проте багато словосполучень не виникає спонтанно в мовленні, а, як доводять психолінгвістичні експерименти, існує в мові готовими словесними блоками: *біла ворона; жити на широку ногу* тощо. Ці складні для перекладу словосполучення, що досить різноманітні за своїми структурами, називають стійкими, або фразеологічними (до грец. *phrasa* "висловлювання"), або **фразеологізмами**.

Фразеологізми з властивою їм метафоричністю представлені у функціональних стилях по-різному. Вони, як правило, з'являються в художній літературі для вираження соціальних та національних рис персонажів. Деяко менше фразеологізми функціонують у публіцистиці та есеїстиці і їх зовсім мало (за винятком фахових фразеологізмів) у мало експресивному науково-технічному стилі.

Фразеологізми як стійкі словосполучення характеризуються цілісним значенням, яке за своїм характером ідіоматично переосмислене та переважно метафорично-образне. Цей образ, лінгвістичним вираженням якого є термін **внутрішня форма фразеологізму** (лексико-семантичний зміст вільного словосполучення, на основі метафоризації якого він виник), "стирається" за роки свого вжитку й тому зберігається по-різному. Внаслідок цього фразеологізм має різні ступені вмотивованості: від очевидного до нульового. Так, образ зберігся в цілому у фразеологізмах типу *товкти воду в ступі, leeres Stroh dreschen* "даремно втрачати час", *kim naplakav* "дуже мало", *рукою подати, ein Katzensprung von hier* "дуже близько", в інших він губить свою мотивацію – *дати гарбуза = einen Korb geben* "відмовити комусь", *врізати дуба* "померти", а в третіх, що переважно ґрунтуються на архаїзмах, він повністю "стерся" та зник і без додаткового культурно-історичного чи етимологічного аналізу не сприймається: *бити байдики*, досл. відколювати дрібні скалки, тобто "ледарювати, марнувати час" тощо.

Після піонерської праці Ш.Баллі ("Французька стилістика", I вид. – 1909), а пізніше В.В. Виноградова та ін., фразеологізми стали предметом різнобічних досліджень. У результаті цього визначилися їх такі основні **ознаки**:

1) семантична цілісність або семантична нерозкладність – значення сприймається як єдине ціле (В.В. Виноградов, В.Л. Архангельський, В.П. Жуков, О.І. Молотков, М.М. Шанський, Л.А. Булаховський, М.А. Жовтобрюх);

2) метафоричність нового цілісного значення, що виникло після втрати первісних реалій (Б.О.Ларін, О.М. Бабкін, О.В. Кунін В.П. Жуков);

3) певний образ, що має різні ступені вмотивованості внутрішньої форми фразеологізму та експресивності (В.С. Виноградов, Р.П. Зорівчак та ін.);

4) надслівна подвійно наголошена нарізнооформленість (В.П. Жуков, М.М. Шанський, О.І. Молотков, С.Г. Гаврін, Л.Г. Скрипник, Р.М. Попов), тобто наявність не менше двох повнозначних слів;

5) відтворюваність сполучень, які, за психолінгвістичними експериментами, зберігаються в нашій пам'яті як готові одиниці мови (В.В. Виноградов, В.Л. Архангельський, В.П. Жуков, М.М. Шанський, С.Г. Гаврін, Л.Г. Скрипник, Л.І. Ройзензон, Ф.П. Медведєв, В.М. Телія, Р.М. Попов);

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

б) відносна стійкість структурного складу чи цілісність (М.М. Шанський, О.В. Кунін, О.М. Бабкін; В.М. Мокієнко) з визначеною послідовністю та взаємозалежністю компонентів у синхронії (В.Л. Архангельський);

7) неможливість дослівного перекладу іншими мовами (Л.А. Булаховський, О.О. Реформатський).

На цій основі можна запропонувати таке визначення фразеологізму чи фразеологічної одиниці (ФО): **Фразеологізм** – це відносно стійка, соціально зумовлена лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи в основі, досить часто уже стертого образу цілісне переосмислене значення, автоматично відтворюється мовцями як готова до використання одиниця мови. Таке визначення, на нашу думку, відображаючи функціональність та динамізм ФО, наблизить дослідника й перекладача до синергії та голістичної цілісності цього явища.

5.6.2. Класифікація фразеологізмів і переклад:

нарис проблематики

Для кращого розуміння суті та функцій цих сталих словосполучень дослідники намагалися охопити їх у різних класифікаціях. Як відомо, суть **класифікації** (лат. "розряд, клас" + "роблю") складає розподіл певного типу предметів чи явищ на взаємопов'язані класи (розряди) відповідно до тих чи інших найсуттєвіших ознак, які притаманні одиницям-компонентам певного класу і які водночас відрізняють їх від інших класів. Кожен клас займає в такій системі певне місце, що є постійним, і його одиниці кваліфікуються за однією чи кількома диференційними ознаками.

У результаті багаторічних досліджень виник ряд класифікацій, які характеризують фразеологізми на основі різних ознак. До них належать:

1) семантична класифікація, в основу якої покладено принцип нерозкладності семантики: фразеологічні єдності, зрощення та сполучення (В.В. Виноградов, В.П. Жуков, М.М. Шанський: фразеологічні вирази, І.В. Абрамець, Б.О. Ларін);

2) граматична (В.Л. Архангельський, Ф.А. Краснов, О.І. Молотков), за якою виділяють іменні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні та вигуківі фразеологізми;

3) структурна (М.Т. Тагієв), за якою фразеологізми мають одно-, два- чи трипозиційне оточення;

4) функціональна (Л.А. Шукіна; Н. Burger): комунікативні та номінативні фразеологізми;

5) стилістична (О.С. Ахманова, В.В. Виноградов, С.Г. Гаврін, М.М. Шанський, Л.А. Булаховський): міжстильові, розмовно-побутові, книжкові фразеологізми, архаїзми та історизми тощо;

б) перекладознавча класифікація фразеологізмів із погляду шляхів переосмислення їх компонентів (Р.П. Зорівчак): ФО, що виникли через тропізацію (метафори, гіперболи, метонімію); ФО з вільних сполук; ФО через лексичне послаблення їх компонентів; ФО, породжені позамовними чинниками тощо.

Як свідчить аналіз, наведені класифікації або мають різні логічні основи, або не охоплюють усієї різноманітності, або є занадто загальними, включаючи надлишкові феномени. Тому запропонуємо вироблений нами на основі структурно-семантичної класифікації І.І. Чернишової авторський варіант класифікації фразеологічних одиниць, в який синтезуємо на логічній основі компоненти інших класифікацій. За цією класифікацією, фразеологічні одиниці поділяються на номінативні фразеологічні єдності (що повністю семантично переосмислені), номінативні фразеологічні сполучення (з одним переосмисленим компонентом) та комунікативні фразеологічні висловлювання, які складають завершене речення.

Сукупність їх ознак суттєво відрізняє фразеологізми від слів чи вільних словосполучень, що спонукає деяких учених говорити про фразеологічний рівень мови як мовної діяльності та про фразеологізми як одиницю перекладу. Такі міркування викликають спочатку певні сумніви – на нашу думку, мовні рівні охоплюють свої одиниці за типом їх поєднання та функціонування. Ці міркування підтверджують і ті обставини, що фонема на фонетичному рівні функціонує на основі їх зчеплення в перцептивному потоці, морфема на морфологічному рівні – на основі їх поєднання у слові, слова на лексичному рівні – на основі їх поєднання в синтагмах, синтагми (словосполучення) на синтаксичному рівні – на основі їх поєднання в реченнях, речення на текстовому рівні – на основі їх поєднання в тексті. Проте фразеологізми, що за своєю формою складають синтагму (словосполучення) синтаксичного рівня, виражають значення із лексичного рівня та можуть утворювати речення текстового рівня (прислів'я, приказки), тобто вони належать щонайменше до трьох рівнів. У такий спосіб стандартні мовні рівні можна зобразити у вигляді горизонтальних площин, а фразеологічний – як об'єднуючий вертикальний чи проміжний рівень.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Саме це є свідченням синергетичної організації мовної системи, взаємопроникнення елементів якої сприяє її саморозвитку.

Що стосується перекладу, то Л.С. Бархударов, не розглядаючи фразеологізми, вважав переклад можливим лише на рівні фонем (для писемної мови – графем), морфем, слів, словосполучень, речень, тексту, які він позначав терміном "одиниці перекладу". Якщо вільні словосполучення перекладаються на рівні слів (тобто лексичному рівні), то фразеологізми виступають особливими випадками перекладу на рівні слова (переклад ідіом), словосполучення та речення, тобто вони стосуються трьох основних рівнів мови, і в перекладі утворюють проміжний рівень перекладу – фразеологічний. Вияв у перекладі цього синергетичного рівня зовсім не однозначний. Р.П. Зорівчак не дарма відзначала, що "під час перекладу інколи вирішальна роль належить не формальній заміні елементів оригіналу – ФО на ФО, а відтворенню денотативного змісту, експресивно-емоційної тональності першотвору та інших естетичних функцій, що їх виконує фразеологізм в авторському задумі" (див. посилання вище). Це дозволяє стверджувати, що фразеологізм (як одиниця проміжного, вертикального рівня) також є одиницею перекладу, що відтворюється як єдине ціле (з урахуванням актуалізованих у тексті оригіналу внутрішньої форми та змісту, емоційно-експресивних та конотативно-стилістичних нашарувань) незалежно від опори на наявні/ відсутні еквіваленти в мові перекладу.

Зважаючи на ці міркування, розглянемо основні типи та види фразеологізмів для визначення специфіки їх перекладу для передачі змісту, образу, емоцій, функції та стилю інформації, властивих оригінальному тексту.

5.6.3. Класифікація фразеологічних єдностей та їх переклад

Фразеологічні єдності, що сприймаються в ментальному лексиконі як цілісні компоненти, еквівалентні певній частині мови: іменнику, прикметнику, дієслову тощо, не утворюють завершеного речення та характеризуються семантичною трансформацією всіх компонентів, унаслідок чого в мовленні реалізується їх сукупний узагальнено-цілісний смисл. До них належать: ідіоматичні вирази (I.1a: ідіоми, I.1б: кінєграми, I.1в: колокації, I.1г: фахові вирази, I.1д: кліше, I.1е: авторські вирази), I.3: компаративні фразеологізми, I.2a: парні словосполучення та I.2.б: модельні утворення. Спільним для фразеологічних єдностей є те, що ідіоматичні вирази, компаративні фразеологізми та парні словосполучення можна охарактеризувати за допомогою спіль-

ної логічної семи ($1+1=1$ (x), тобто сума кількох компонентів відповідає одному значенню з якимось прагматичним відтінком).

Зупинимось детальніше на їх характеристиці та перекладі:

I.1a: Як відомо, **ідіома** (Idiom, до грец. "своєрідність") – це стійка образно переосмислена словосполука, що здебільшого не перекладається дослівно: *leeres Stroh dreschen* "робити щось непотрібне: переливати з пустого в порожнє, товкти воду у ступі"; *Grillen (Motten) im Kopf haben* "бути дивним, мати дивні думки" тощо. Ці стійкі словосполучення становлять більшість фразеологічного складу мови й властиві не лише певній культурі (тобто бути етнокультурними), а й можуть функціонувати в багатьох мовах (у т.ч. оригіналу та перекладу).

До числа останніх ідіом належить і ФО *in die Falle geraten* "потрапити в пастку", в основі якої лежить метафоричне порівняння тварини, що потрапила в пастку, наставлену людиною, та людини, що потрапила в подібну халепу. Г.Манн у своєму романі "Die Jugend des Königs Henri Quatre: Молоді літа короля Генріха IV" вжив: "*Tot sind viele, die dir dienten, und hingestreckt liegen unsere Edelleute. Wir gingen in die Falle, obwohl du mich gewarnt hattest, Mutter*" (М., 1956, с.328). Перекладач Ю. Лісняк вдало передав цей фразеологізм його українським еквівалентом як: "*Багато тих, хто служив тобі, вже мертві; трупами лежать наші дворяни. Ми вскочили в пастку, хоч ти застерігала мене, матусю*" (К., 1975, с.266). Проте цей же перекладач, відтворюючи ідентичний фразеологізм в іншій ситуації, вже пише: "*Хто ж лізе так по-дурному в пастку (wer geht denn auch so dumm in die Falle)? Це тільки гугеноти вміють*" (М., 1956, с. 317 – К., 1975, с. 259). Не можна не погодитися з Н.В. Любчук, яка зазначила, що, використавши замість дієслова "ускочити" інше дієслово зі "сповільненою" семантикою "лізти", перекладач підсилив зневажливе ставлення до необдуманого вчинку гугенота.

Суттєвіша проблема з перекладом етнокультурних фразеологізмів. Велика кількість таких ідіом втратила внаслідок зміни реалій свою образність, як наприклад, експресивне розмовне *das geht ja auf keine Kuhhaut* "досл. це не йде на пергамент: цього не можна стерпіти". Лише завдяки культурно-історичному аналізу можна з'ясувати, що в середньовіччі на пергаменті (*Kuhhaut*) писали борги, кількість яких могла перевищувати довжину пергаменту. Ця розмовна, досить експресивна ідіома, підґрунтям якої, як ми щойно побачили, є етнокультурні традиції, продовжує з'являтися в літературних творах і нині. Так, А. Зегерс у своєму романі "Die Toten bleiben jung" вжила: "*Was Sie schon alles für mich getan haben, Becker, das geht nicht in eine*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Kuhhaut. Ich bin wirklich der Mensch nicht, der so etwas vergißt" (М., 1951, с. 203). Перекладач П.Факторович, використавши авторську ситуативно-цілісну заміну, відтворив цей вираз як: "**Важко повірити**, скільки Ви для мене зробили, Бекер, я не така людина, що забуває такі речі" (К., 1952, с. 208), втрачаючи експресивність, підкреслену ще й *schon*. Н.В.Любчук пропонує експресивніше: "Скільки ж Ви для мене зробили, Бекер, **уявити тільки**, я не така людина, що забуває таке", – виносячи, однак, "поза дужки" прагматичний компонент боргу та терпіння (наприклад: *я у вічному боргу перед Вами*). Як бачимо, вдало зберігаючи зміст та емоційний відтінок, переклади етнокультурних ідіом дещо втрачають у прагматиці.

Найбільше труднощів становить, однак, переклад етнокультурних ідіом із власними назвами, що відтворюють історичний та національний колорит певного народу. Наприклад, вираз *die Eulen nach Athen tragen* (досл. "носити сов до Атен/Афін") за своєю функцією адекватний російському "їхати до Тули зі своїм самоваром", але російські "Тула" та "самовар" були б при відтворенні реалій німецького життя абсурдними. Тому переклад доводиться робити описово: *для чого робити зайву працю* – везти те, що в іншому місці є в надлишку. Безглуздо відтворювати дослівно український вираз *язик до Києва доведе*, якщо в німецькій мові є адекватні вирази *Mit Fragen kommt man durch die ganze Welt; Frage dich durch und du kommst nach Rom*. Однак при перекладі українського оригіналу можна обіграти німецький варіант як *Frage dich durch und du kommst nach Kyjiw*.

I.16: Кінеграми (Kinogramm) – це такі сполучення слів, що виражають немовну поведінку людини мовними засобами, внаслідок чого виникає метафоричне переосмислення. Зразками кінеграм є вирази, що відображають дії, пов'язані з частинами людського тіла: *ein Auge zudrücken* (дослів.: примружити одне око: перенос. виявити поблажливість); *die Achseln zucken* знизати плечима: бути нерішучим'; *die Nase rümpfen (über etw.)* 'наморщити носа: бути незадоволеним' тощо. Більшість таких кінеграм перекладають дослівно чи функціональними відповідниками, до того ж переклад завдяки асоціативним зв'язкам не втрачає метафоричного змісту: *Sie rümpfte wieder ihre Nase: "Das paßt mir nicht!"*: Вона знову наморщила носика: "Це мені не підходить!".

Складніше з кінеграмами, що втратили свою мотивацію. Їх переклад може мати різні варіанти. Як відомо, походження *auf großem Fuße leben* "жити на широку ногу" пов'язують із модою XVI ст. носити довгоносі черевики, яку запровадив граф Анжуйський, щоб приховати огидний нарост на нозі. Оскільки такою модою могли захоплюватися лише

багаті, то змістом цього виразу, запозиченого, до речі, як у німецьку, так і в українську мову, стало "жити в розкошах". Т. Манн вжив цю кінеграму в "Будденброках": *Die Konsulin sagte: "Die Verbindung, die sich darbietet, ist vollkommen das, was man eine gute Partie nennt, meine liebe Tony... Du kämest nach Hamburg in ausgezeichnete Verhältnisse und würdest **auf großem Fuße leben**"* (М., 1959, С.99). Скориставшись еквівалентом, що не суперечив контексту, Є.Попович переклав: "Пані Елізабет сказала: "...Тобі трапляється якраз те, що люди зють доброю партією, любя Тоні... Ти мала б у Гамбурзі чудові умови й могла б **жити на широку ногу**..." (К., 1973, С.97)

В українській та німецькій мовах відома й інша демотивована кінеграма *j-n an der Nase herumführen* "водити когось за ніс", що утворилася від звичаю водити ведмедів, які виступали на ярмарках, за кільце, закріплене в носі. Проте в її перекладі перекладачі вжили інші варіанти. Ю.Лісняк, передаючи зміст "Генріха IV": *"Bei denen galt Navarra für den lustigsten Herrn des Hofes, andere suchten in ihm erhabene Gefühle, indes er sie **an der Nase führte**"*, скористався вже не еквівалентом, а синонімічним функціональним відповідником: "Одні вважали його за найбільшого веселуна серед придворних, інші шукали в ньому високих почуттів, а він **морочив** їх усіх".

Перекладач твору А. Зегерс використав інший функціональний відповідник для відтворення цієї кінеграми: *"Dein Vater glaubt, daß Hitler nur Geld einsackt, damit er das Volk **an der Nase herumführt**"* "Твій батько вважає, що Гітлер тільки збирає гроші, щоб **обкрутити** народ **навколо пальця**". Ці функціональні відповідники, як і німецький варіант, належать до одного синонімічного ряду зі значенням "обманути когось" (за великої участі кінеграм): *замилувати очі, заговорювати зуби, морочити голову, напускати туману* тощо. Оскільки ці кінеграми втратили національний колорит та не викликають більше суттєвих асоціацій, перекладачі мали повне право використати їх.

Це означає, що переклад кінеграм може ґрунтуватися як на лексикографічних, так і на авторських засобах, залежно від стильово-прагматичної інформації, вкладеної автором.

І.1в: Фразеосполучення, чи фразеологічні колокації (Phraseologische Kollokationen). Колокації – це такі регулярні словосполучення, один із компонентів яких не стільки метафоризований, скільки повністю десемантизований: *zur Entscheidung kommen/bringen/ stellen/ stehen; jmdm. Hilfe leisten; Quatsch reden; Antwort geben; die Initiative ergreifen* тощо. Таку колокацію з десемантизованим компонентом, що надає лише додаткову інформацію про на-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

прям дії, можна з певними втратами замінити дієсловом: *zur Geltung kommen* = 'gelten', *unter Kontrolle nehmen* 'kontrollieren' (пор. укр. *контролювати* – *взяти під контроль*).

Переклад цих стилістично книжних та досить неекспресивних колокацій становить для непідготовленого перекладача певні труднощі. Наприклад, речення *Wir leisten ihrer Einladung gerne Folge* неможливо інтерпретувати лише через значення *leisten* "виконувати, досягати" та *Folge* "наслідок, послідовність, результат". Лише поєднання *Folge leisten* "підкорятися; слідувати за чимось", що простежується у відповідних словниках, дозволяє перекласти цю колокацію функціональним відповідником: "Ми із задоволенням приймемо Ваше запрошення". Тому знання подібних колокацій (як і лексики загалом) складає частину базової підготовки перекладача.

Колокації найбільше пов'язані з фаховими фразеологічними термінами.

I.1г: Фахові фразеологічні вирази (Fachsprachliche Phraseologismen), компоненти яких нейтрально переосмислені, нормовано вживаються в межах фахової лексики (гірнич. *alten Mann finden* натрапити на стару, відпрацьовану виробку). Ці терміни можна виявити, наприклад, в юридичній підмові (*rechtliches Gehör, einstweilige Verfügung*); в економічній підмові (*eine Dividende ausschütten*= розподіляти дивіденди; *in Konkurs gehen*); в підмові математики (*spitzer Winkel*: гострий кут; *gleichwinkliges Dreieck*: рівнобічний трикутник; *die Wurzel ziehen*: добути корінь); в підмові спорту (*jmdm. Matt setzen*: покласти мат, *ein Tor schießen*: забити гол), в підмові комп'ютера (*Taste drücken, Symbol anklicken; Diskette einlegen/ auswerfen*) тощо. Завдяки популяризації в засобах мас-медіа ці вирази все більше поширюються в побутовому мовленні. Частина з них, вживана фахово (*jmdm. Matt setzen*: поставити комусь мат), метафорично переосмислюється, наближаючись до ідіом. Як правило їх перекладають з допомогою лексикографічних засобів, підбираючи функціональні відповідники.

I.1д: Кліше (Klischees) – це стереотипні метафоричні вирази літературного походження, які образно характеризують конкретну політичну чи економічну ситуацію (*einen Schritt in die richtige/ falsche Richtung machen/ sehen*: зробити крок у правильному напрямі; *jmdn. auf den richtigen Weg führen*: вивести когось на правильний шлях: Біблія). Як правило, переклади подібних кліше мають давні літературні традиції, що ґрунтуються на використанні функціональних відповідників.

I.1е: Авторські фразеологізми (Autorphraseologismen) – це оказіональні сталі словосполучення, вживані якимось автором у тексті, у межах якого можна збагнути їх смисл. Так, у третій частині "Бу-

дденброків" Т. Манна (розд. 8) з'являється вираз *auf den Steinen sitzen*: Morten **saß** weiter **auf den Steinen**. Цей авторський оказіональний фразеологізм, який, за нашими спостереженнями, більше не простежується в інших романах Т. Манна, доцільно відтворити як "Мортен і далі **нудьгував на каменях**", враховуючи ситуацію, як Мортенові доводилося довго сидіти на каменях, змучено чекаючи на Тоні.

1.2а: Парні фразеологізми чи словесні пари (Wortpaar, Zwillinsformel) виступають словосполученнями, що, виражаючи єдине поняття, складаються з двох слів тієї ж частини мови, поєднуються сполучником чи прийменником: *kurz und gut; klipp und klar; mit Kind und Kegel*. Ці фразеологізми відзначаються семантичною подібністю компонентів (*Feuer und Flamme* "вогонь та полум'я"; *weit und breit* "повсюди") чи взаємодоповненням (*weder Fisch noch Fleisch* "ні риба ні м'ясо") та ритмічною організацією. Для них характерні кінцева рима (*schalten und walten*) чи алітерація (*Land und Leute; bei Nacht und Nebel*). За морфологічним складом своїх компонентів вона може бути субстантивною (*Feuer und Flamme*), прикметнико-прислівниковою (*fix und fertig*) чи дієслівною (*schalten und walten*); а за значенням – неідіоматичною, тобто непереосмисленою (*dick und fett* "товстелезний"), частково ідіоматичною (*klipp und klar* "коротко та ясно, прямо") чи ідіоматичною (*das ist bei ihm gang und gäbe* "у нього так водиться"). Ідіоматичні парні фразеологізми часто з'являються у складі більших ідіом (*mit jmdm. durch dick und dünn gehen* "бути комусь добрим товаришем: пройти з кимось вогонь, воду і мідні труби"). Переклад парних фразеологізмів репрезентують словники, проте перекладачу доводиться підбирати оптимальні функціональні відповідники. Так, наприклад, *das ist gang und gäbe* означає не лише "в нього так водиться" та "для нього це зовсім звична справа", але й як "так прийнято, це звично, це повсюди буває", і тому оптимальний переклад стає результатом перекладацького смаку й таланту.

1.2б: Тісно пов'язані з цими фразеологізмами т.зв. **модельні утворення** (Modellbildungen), які складаються з двох однакових слів, поєднаних прийменником: *Flasche um Flasche* "пляшка за пляшкою"; *Stein um Stein* "камінь за каменем"; *von Woche zu Woche; von Frau zu Frau*. Перекладаючи часто буквально, ці фразеологізми продукують додаткову і не завжди виражену лексичними засобами сему "постійно": *von Stadt zu Stadt* 'постійний рух: від міста до міста'; *von Mann zu Mann* 'постійний обмін інформацією: від людини до людини' тощо. Отже, як і парні фразеологізми, модельні утворення перекладаються з допомогою лексикографічних засобів.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

І.3: Компаративні фразеологізми (КФ) ґрунтуються на перекладомисленому стійкому порівнянні (*wie auf Kohlen sitzen* = 'сидіти як на вуглях: бути в неприємному становищі'; *eitel wie ein Pfau* = "гордий мов павич"; *frech wie Oskar*). Порівняння, чи метафоричні інтенсифікатори (частина з *wie*) експресивно посилюють дію дієслова або прикметника, що використовуються в основному значенні (*frieren wie ein Schneider*; *dumm wie Bohnenstroh*; *flink wie ein Wiesel* тощо). Модель можна репрезентувати наступним чином:

Tertium comparationis	порівняння	фразеол. значення.
<i>schlafen</i>	<i>wie ein Sack, Stein</i>	'глибоко спати'
<i>stumm sein</i>	<i>wie ein Grab</i>	'бути дуже мовчазним'

Завдяки різним порівнянням основне значення може отримати безліч відтінків: *dastehen wie versteinert* 'не рухаючись' / *wie ein begossener Pudel* 'засоромлено' / *wie ein Ölgötze* 'безучасно'), оптимальне відтворення яких становить, поза сумнівом, певне завдання для перекладача.

Відомі три способи перекладу компаративних фразеологізмів: 1) підбір відповідного фразеологізму, 2) пошуки необхідного порівняння (частини після *wie*), 3) калькування оригінального КФ. Використання першого способу ґрунтується на тому, що значна кількість порівнянь має еквіваленти в українській мові: *geschwätzig wie eine Elster* "базіка мов сорока"; *hungrig wie ein Wolf* = "голодний як вовк" тощо. В оригінальних творах, однак, доводиться стикатися з модифікаціями дієслів, які треба врахувати при перекладі. Е.-М.Ремарк у "Трьох товаришах: *Drei Kameraden*" ужив у конструкції *eitel sein wie ein Pfau* = "гордий мов павич" інше дієслово: "*Merke dir eins, Knabe: nie, nie, nie kann man sich lächerlich bei einer Frau machen, wenn man etwas ihretwegen tut... Mach, was du willst, steh Kopf, rede den dümmsten Quatsch, **prahle wie ein Pfau**, singe vor ihrem Fenster, nur eins tu nicht; sei nicht sachlich! Nicht vernünftig!*" Перекладаючи ці рекомендації скептики Ленца, М. Дятленко та А. Плюто відшукують оптимальне дієслово: "*Роби, що хочеш – ходи на голові, плети дурниці, **пишайся, як павич**, співай їй серенади, тільки одного не роби: не будь діловим, не будь розсудливим*".

Значна частина порівнянь, однак, у різних мовах не збігається, що пояснюється відмінними стійкими метафорами: в українській мові, наприклад, *віл* служить втіленням терплячої працьовитості, а *Ochse* в німецькій – впертої тупості. Тому переклад часто зводиться до способу 2: підбору відповідного порівняння і німецький образний компаративний фразеологізм *dumm wie Ochse* доцільніше перекласти, враховуючи етнонаціональні асоціації українців, "дурний мов осел".

Рідше іноземні КФ не перекладається, а для збереження свіжого образу, його стилістично-емоційне забарвлення калькуються, тобто використовується спосіб 3. Метод покомпонентного перекладу, якщо образ зрозумілий читачеві, характеризується значною ефективністю, бо дає можливість зберегти не лише семантику, а й образність, національне забарвлення оригінального стійкого сполучення, що буде видно на наступному прикладі. Г.Фаллада писав у "Вовкові серед вовків: Wolf unter Wölfen": "Wie, um einen Punkt unter diesen unverrückbaren Entschluß zu setzen, **wie das Amen in der Kirche**, hallt plötzlich ein Schuß durch den Wald". Перекладач наважився дослівно калькувати: "І неначе крапка, поставлена під цим безповоротним рішенням, **неначе Амін в церкві**, по лісу гучною луною раптом прокотився постріл". Підставою для цього була стилістична невідповідність таких словникових варіантів, "як Бог святий, як пити дати", що спонукало перекладача відмовитись від лексикографічних джерел, а для підкреслення безповоротності рішення, його природності (Н.В.Любчук) вдатися до оптимального в цьому відношенні калькування.

5.6.4. Класифікація фразеологічних сполучень і виразів та їх переклад

II.1: Фразеологічні сполучення (Phraseologische Verbindungen) виникають при допомозі одиничного поєднання семантично трансформованого компонента та іншого непереосмисленого, що служить позначенням: *ein blinder Passagier* "безквитковий пасажир"; *der schwarze Markt* "чорний ринок". Що ж стосується фразеологічних сполучень, то їх можна охарактеризувати з допомогою іншої логічної семи ($1+1=1,5$, тобто сума декількох компонентів відповідає якомусь позначенню з відповідним прагматичним відтінком).

Такі сполучення мають, як правило, певне, достатньо вмотивоване тлумачення. Наприклад, *die silberne Hochzeit* перекладають як "срібне весілля" за народним звичаєм дарувати срібну річ на 25-річний ювілей цієї події. Більшу кількість фразеологічних словосполучень можна виявити за ключовим іменником у лексикографічних джерелах, проте навіть їх словникова інтерпретація не вирішує проблеми перекладу.

Це особливо стосується етнокультурних фразеологічних сполучень на кшталт "*ein blauer Brief*: лист неприємного змісту". Така назва, невідома для українського читача, пов'язана з блакитним конвертом, в якому з 1879 р. у Німеччині сповіщалося про звільнення офіцера на пенсію. Це фразеологічне сполучення, добре зрозуміле для німця, вживає Г.Фаллада у романі "Вовк серед вовків": "...*das erinnert mich doch sehr daran, wie du damals nach dem Manöver unserm Alten, der*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

*wahnsinnig schlecht abgeschnitten hatte, zum Trost von einem Major erzähltest, der sogar bei der Manöverkritik vor der versammelten Generalität vom Gaul gefallen war und doch nicht **den blauen Brief bekommen** hatte"* (Т.1. Berlin 1955. – S.79). Калькування цього вислову, яке здійснює російський перекладач (*и не получил синего конверта*) без детальних пояснень, що відволікатимуть увагу читача від основного змісту, недоцільне, а виноска, яка відсилає читача до глосарію, ще більше сповільнить дію. Тому оптимальнішими видаються описовий переклад Н.В. Любчук та дещо змінений нами конкретизуючий варіант: "Це мені дуже нагадало, як ти одного разу після маневрів, що жахливо невдало провів наш старий, розповів йому на втіху про одного майора, який примудрився під час розбору маневрів перед усім генералітетом гепнутися з коня і все-таки залишитися на службі/не отримати листа про звільнення зі служби".

II.2: Онімичні фразеологізми (Onymische Phraseologismen), називаючи якийсь феномен, виконують функцію власних назв: *das Rote Kreuz*: Червоний Хрест; *der Ferne Osten*: Далекий Схід; *das Weiße Haus*: Білий Дім; *das Schwarze Meer*: Чорне море тощо. Як правило, ця група фразеологізмів, звична для мас-медіа, перекладається з допомогою лексикографічних засобів, де звично наводяться подібні позначення.

Як бачимо з наведеного матеріалу, перекладач, який визначив у мові оригіналу значення, внутрішню форму та стилістичне маркування фразеологічних єдностей та сполучень, використовує щонайменше 4 основні типи перекладних фразеологізмів: 1) еквіваленти, які мають ідентичні абсолютно тотожні внутрішню форму, значення та стильове забарвлення (*Kanonenfleisch* "гарматне м'ясо"); 2) адекватні відповідники з однаковим значенням, стилістичним забарвленням та відмінним компонентним складом, тобто внутрішньою формою (*dumm wie Ochse* "дурний мов осел"; *mit gleicher Elle messen* "міряти своєю міркою"); 3) часткові адекватні відповідники з дещо відмінним значенням та внутрішньою формою, проте з одним стилістичним забарвленням (*alle seine Hühner und Gänse her zählen* "перемити комусь кісточки"); 4) лексичний варіант з подальшою компенсацією в іншій частині тексту (*prahlen wie ein Pfau* "пишатися"). До числа цих відповідників можна додати ще й п'ятий: описовий, за якого для фахових фразеологізмів чи словосполучень наводиться контекстуальне пояснення їх семантичної структури: "*for dessert you got Brown Betty*" – "на десерт була "руда Бетті" – листковий пудинг із сухарів з яблуками".

Унаслідок цього образ може зберегтися (за використання еквівалента), дещо змінитися (за адекватного відповідника), зсунутися (за компенсації) чи зникнути (за використання стилістично нейтральних

лексем). Експресивно-стилістичне забарвлення при цьому зберігається, змінюючись, пом'якшується чи стирається. Для перекладу, крім описового способу та калькування, використовуються різноманітні лексико-синтаксичні трансформації, генералізації, конкретизації та компенсації. Останні особливо часто застосовуються при модифікаціях фразеологізмів у художньому мовленні, коли ті видозмінюються з певною авторською метою (на кшталт *в голову та в усі суглоби вдарило вино*). Завданням перекладача стає відтворити цей стилістичний прийом, який використовується для вираження гумору чи сатири, сплетіння урочистої та комічної мови.

5.6.5. Вправи

1. Визначте кліше серед наведених фразеологізмів та перекладіть їх українською мовою

1. zum Ausdruck bringen; Beistand, Hilfe leisten; Vorbereitungen, Maßnahmen treffen; Sport treiben; Kritik üben; zum Vorschein, zum Schluss kommen; in Bewegung, in Kraft setzen; in Erfüllung gehen; in Gang kommen; seine Blüte erreichen;

2. Menschen guten Willens, öffentliche Meinung, "abendländische Kultur", konstruktive Vorschläge; der kalte Krieg; langanhaltender, stürmischer Beifall; ein blinder Passagier; schwarze Johannisbeere, elektromagnetische Schwingungen; der Stille Ozean, die Vereinigten Staaten von Amerika; der zusammengesetzte Satz, statische Mechanik; kuhwarme Milch, eine leichte Fliege; Liebe auf den ersten Blick; der Wolf im Schafspelz; vom Regen in die Traufe; rollendes Material; der reine Niemand; aus dem Stegreif; silberne Hochzeit;

2. Знайдіть українські відповідники для німецьких парних словосполучень

alt und jung, durch dick und dünn, fix und fertig, gang und gäbe, krumm und lahm; kurz und bündig; kurz und gut; kurz und klein (schlagen); müde und matt; kalt und matt; krumm und lahm, kurz und knapp; klipp und klar; los und ledig; hoch und teuer; rank und schlank; satt und selig; nach wie vor; hin und her; durch und durch; je und je; über und über, weit und breit, wieder und wieder; rechten und fechten; rechten und richten; sich recken und strecken; sengen und brennen; hegen und pflegen, hoffen und harren, schalten und walten, schwelgen und prassen;

an allen Ecken und Kanten; Art und Weise; Auge um Auge, Zahn um Zahn; in Bausch und Bogen, auf Biegen und Brechen, unter Dach und Fach, außer Rand und Band; Hals über Kopf; Kopf und Kragen; Jahr und Tag; Feuer und Flamme; Gift und Galle, Handel und Wandel, mit Hangen und Würgen, mit Lust und Liebe; mit Ach und Krach, mit Haut und Haar,

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

mit Mann und Maus, mit Sack und Pack, in Not und Tod; in Hülle und Fülle, mit Kind und Kegel, Leib und Gut; Lohn und Brot; Lack und Glanz; Land und Leute; Tun und Lassen; in Samt und Seide; in Saus und Braus; in Reih und Glied; mit Ruck und Zuck; mit Rat und Tat; in Rauch und Flammen; mit Müh und Not; von Mund zu Mund; nach Recht und Billigkeit; nach Recht und Gewissen; gegen Recht und Gesetz; Rede und Antwort stehen; Tun und Wollen; mit Stumpf (Stunk) und Stiel; Schritt für Schritt, auf Schritt und Tritt, über Stock und Stein; Strich für Strich; nach Strich und Faden; Sünde und Schande; Stein um Stein; mit Leib und Seele; mit Pauken und Trompeten; nach bestem Wissen und Gewissen; seine Pflicht und Schuldigkeit; mit Sack und Pack; Saft und Kraft; wie Pech und Schwefel, weder Salz noch Schmalz; Sehen und Hören; Schulter an Schulter; Schmach und Schande; Schrecken und Greuel; Schall und Rauch; Schein und Wesen; Schimpf und Schande; von Ohr zu Ohr; von Ort zu Ort; über Berg und Tal; Wald und Feld,

3. Знайдіть українські відповідники німецьким компаративним фразеологізмам

aufgeputzt wie ein Pflingstochse; bleich wie der Tod; weiß wie ein Leinentuch; hässlich wie die Nacht; stolz wie ein Pfau; leicht wie eine Feder; stur wie ein Bock; wie aus dem Ei gepellt; dürr wie eine Hopfenstange; blau wie ein Veilchen; klar wie Klossbrühe; klar wie dicke Tinte; wie aus einem Mund(e); steif wie ein Stock; klar wie Stiefelwichse (Klossbrühe); weich wie Wachs; nass wie eine gebadete Maus; plump wie ein Bär; gesund (stark) wie ein Bär; voll wie eine Strandkanone (Haubitze); arm wie eine Kirchenmaus; rein wie frisch gefallener Schnee; glatt wie ein Aal; wie Kraut und Rüben; dürr wie eine Spindel; mager wie ein Stockfisch;

es geht wie geschmiert; es geht wie am Schnürchen; es gießt wie mit Kübeln, etw. klebt an jmdm. wie Pech; wie er steht und geht; wie Pech und Schwefel zusammenhalten; sich wie ein Aal winden; wie ein Ölgötze dastehen; wie ein Pascha leben; wie die Made im (Speck) leben (sitzen); wie Milch und Blut aussehen; den Kopf in den Sand wie der Strauß stecken; wie auf einem Vulkan leben; wie ein Stock dastehen; etwas wie eine Stecknadel suchen; wie ein Bock (ein Aas, die Pest) stinken; wie aus einem Munde; wie aus dem Gesicht geschnitten sein; wie ein Ei dem andern gleichen; wie ein kalter Wasserstrahl wirken; wie ein Wolf hungrig sein; wie aufgezogen reden; wie im Fieber sprechen; reden wie einem der Schnabel gewachsen ist; wie ein Regenschirm auf etwas gespannt sein; es regnet wie mit Eimern (Kannen); wie ein Murmeltier (ein Dachs) schlafen; wie eine geknickte Lilie dastehen; wie ein Spatz essen; wie ein Grab schweigen; sich wie zu Hause fühlen; Geld wie Heu (Dreck) haben; wie die Faust aufs Auge passen; wie Pilze aus dem Boden schießen; wie

aus der Pistole geschossen; wie ein Posauenengel aussehen; wie ein begossener Pudel aussehen (dastehen, abziehen); wie auf dem Pulverfass sitzen; wie die Raben stehlen; sich wie gerädert fühlen; wie gedruckt lügen; wie eine Ratte schlafen; wie ein Sack schlafen; wie ein Sack voll sein; dunkel wie in einem Sacke; jmdm. wie sein Schatten folgen; wie ein Schießhund aufpassen; wie vom Schlag getroffen sein; wie ein Schlosshund heulen; wie eine Schnecke kriechen; sich wie ein Schneekönig freuen; wie ein Schneider essen (frieren, laufen); wie am Spieß schreien; wie ein Buch sprechen (reden); wie ein Pferd arbeiten; wie Hefe aufgehen; wie Hund und Katze leben; jemanden als melkende Kuh betrachten; jemanden wie einen Hund behandeln; wie in einem Taubenschlag zugehen; etwas wie der Teufel das Weihwasser fürchten; wie ein Häufchen Unglück dasitzen (aussehen, dastehen); wie ein Pfau einherstolzieren; wie ein Pfau ein Rad schlagen; wie Tag und Nacht verschieden sein; wie ins Wasser gefallen sein,

4. Диференціюйте кінеграми від ідіом. Як перекласти українською мовою ці кінеграми?

ein Auge zudrücken; Haare spalten; Zähne fletschen, die Stirn runzeln, mit etw. auf dem Kriegesfuß sein; das Tanzbein schwingen; den Kopf schütteln; sich vor die Stirn schlagen; jmdm. die Flötentöne beibringen; die Flinte ins Korn werfen; jmdn. beim Schlafittchen fassen, große Bogen spucken; jmdm. in den Beutel blasen; an die große Glocke hängen; das Tischtuch zerschneiden; mit den gemalten Bildern essen; jmdn. klein kriegen; die Ohren spitzen; sich aus dem Staube machen; jmdm. die Leviten lesen; jmdn. Mores lehren; kein großes Lumen sein; ein großes Lamento um etw. machen; jmdm. die Larve abreißen; jmdm. das Leben sauer machen; die alte Leier anstimmen; für jmdn. in die Bresche springen; jmdn. etw. scharf unter die Lupe nehmen; sich um ungelegte Eier kümmern; mit der gleichen Münze zahlen; nach etw. Hunger und Durst haben; seine Karten aufdecken; den Kopf verlieren; sich die Hände reiben; die Hände ringen; eine scharfe Zunge haben; sein letztes Hemd verschenken; sein wahres Gesicht zeigen; ein schlechtes Gewissen haben; sich etwas aus den Fingern saugen.

Ich weiß, dass dieser Mensch den Kopf schüttelt, den Kopf hängen lässt, den Kopf hochträgt, wiegt, beugt, mit dem Kopf nickt; Augen weit aufreißt; große Augen macht; die Augen nieder, zu Boden schlägt; mit den Augen zwinkert, ein Auge zudrückt, Augen macht; die Nase hoch trägt; sich die Nase über etw. rümpft; die Ohren spitzt; den Finger auf den Mund legt...

In welchen Situationen sollte man lieber seine Zunge hüten und keinen großen Mund haben? Was halten Sie von Leuten, die den Mantel nach dem Wind hängen? Sich die Hände vor Freude reiben? Den Kopf

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

hochtragen? Erinnern Sie sich an eine Situation, in der Ihnen etwas durch Mark und Bein gegangen ist? Mit heiler Haut davongekommen sind? Schildern Sie die Umstände! Woran erkennt man, dass ein Ehemann unter dem Pantoffel steht? Seine Frau ihren Mann steht und dabei Haare auf den Zähnen hat? Welche Situation könnten Sie sich dafür vorstellen? Hatten Sie schon einmal das Gefühl, gegen Windmühlenflügel zu kämpfen? In welcher Situation? Sollte man Leuten, mit denen nicht gut Kirschen essen ist, nicht aus dem Weg gehen? Oder wie sollte man sich gegenüber verhalten?

5. Знайдіть українські відповідники до цих німецьких фразеологізмів, в основі яких лежать назви кольорів

1. ins ... treffen ('das Entscheidende/Wesentliche äußern'); 2...Licht geben/erhalten ('die Erlaubnis für etwas geben'); 3. ein ... Tuch für jmdn. sein ('jemand reizt jmdn. zum Zorn'); 4. mit einem ... Auge davankommen ('glimpflich davankommen'); 5. sich über/wegen/um keine ...Haare wachsen lassen (,sich wegen etw. keine Sorgen machen); 6. jmdn... und ... schlagen 'Jmdn. heftig verprügeln'; 7. jmdn./etw. über den ... Klee loben ('außerordentlich loben'); 8. jmdm. den ... Peter spielen/ zuschieben ('jmdn. die Schuld/Verantwortung zuschieben'); 9. (k)eine ... Weste haben ('schuldig/ohne Schuld sein'); 10. jmdm. ... Dunst vormachen ('jmdn. Unwahres glaubhaft zu machen versuchen'); 11. vor Neid ... werden('sehrneidisch sein, sich aus Neid sehr ärgern'); 12. jmdn. nicht ... sein('jmdn. nicht wohlgesinnt sein, jmdn. nicht leiden können'); 13. auf keinen ... Zweig kommen ('nicht vorankommen, nicht zu Geld kommen'); 14. jmdn. wird es ... vor Augen (, jmdn. wird es sehr schlecht, jmd. wird ohnmächtig'); 15. ... Mäuse sehen ('Wahnvorstellungen haben'); 16. sein ... Wunder erleben (,etw. erleben, was einen unangenehm überrascht/in höchstens Erstaunen versetzt'); 17. sich ... ärgern ('sich sehr ärgern'); 18. etw. durch die ... Brille sehen ('etw. schönfärben').

6. Знайдіть українські відповідники до цих німецьких фразеологізмів, утворених з допомогою найменувань тварин

Seinem Affen Zucker geben, denken, einen laust der Affe, einen Affen an jemandem gefressen haben, einen Affen haben, vom wilden Affen gebissen sein, einen Affenzahn draufhaben, sich einen Affen kaufen; weder Fisch noch Fleisch, das sind kleine Fische, das sind faule Fische, die Fische füttern, die großen Fische fressen die Kleinen; jemandem einen Floh ins Ohr setzen, Flöhe haben, die Flöhe husten hören, jemandem ist eine Laus über die Leber gelaufen; einen Vogel haben, den Vogel abschießen, ein loser Vogel; das ist ein dicker Hund, da liegt der Hund begraben, auf den Hund kommen, damit kann man keinen Hund hinter dem Ofen hervorlocken, mit allen Hunden gehetzt sein, den letzten beißen die

Hunde, vor die Hunde gehen, wie Hund und Katze miteinander leben; das trägt die Katze auf dem Schwanz weg, die Katze im Sack kaufen, die Katze aus dem Sack lassen, wie die Katze um den heißen Brei herumschleichen, nachts sind alle Katzen grau, Katz und Maus spielen; aufs falsche Pferd setzen, die Pferde scheu machen, das Pferd am Schwänze aufzäumen, das Pferd hinter den Vagen spannen, keine zehn Pferde bringen mich dazu, mit jemandem Pferde stehlen können.

7. Вставте у фразеологізми відповідні числівники та перекладіть українською мовою

- (1) ...mal ist keinmal ('was selten ist, gilt nicht')
- (2) den ... Schritt tun zu etw. ('den Anfang zu etw. machen')
- (3) das ... Rad am Wagen sein ('in einer Gruppe von allen nur geduldet/überflüssig sein')
- (4) jeden Pfennig ... mal umdrehen ('sehr/sparsam sein')
- (5) ein Gesicht machen wie ... Tage Regenwetter ('grieffrämig/trübsinnig aussehen')
- (6) alle ... von sich strecken ('sich lang/hinlegen und sich dabei entspannen')
- (7) sich alle ... Finger nach etw. lecken ('auf etw. begierig sein; etw. unbedingt haben wollen')
- (8) auf allen ... kriechen ('auf Händen und Füßen gehen')
- (9) Ach, du grüne ...! ('Ausruf der Verwunderung/Bestürzung')
- (10) das geht ... ('das geht sehr schnell/im Handumdrehen')
- (11) Jetzt schlägt's aber ...! ('das geht aber zu weit!')
- (12) jmds. ... und alles sein ('jmds. ganzes Glück bedeuten; jmds. Lebensinhalt sein')
- (13) nicht bis ... zählen können ('nicht sehr intelligent sein')
- (14) alle ... gerade sein lassen ('sich um nichts kümmern; es nicht so genau nehmen')
- (15) für ... arbeiten ('mit großem Einsatz, mehr als normalerweise arbeiten')
- (16) sich zwischen ... Stühle setzen ('sich nach zwei Seiten hin in eine ungünstige Lage bringen')
- (17) etw. aus ... Hand wissen ('etw. aus sicherer Quelle, von dem, der dabei war, erfahren haben')
- (18) jmdm. ... Schritte vom Leibe bleiben ('jmdm. nicht zu nahe kommen')
- (19) dahin/dazu bringen mich keine ... zehn Pferde! ('dahin gehe/das tue ich auf gar keinen Fall')
- (20) seine .. -Sachen packen ('seine Sachen für einen bestimmten Zweck zurechtmachen').

5.6.6. Класифікація фразеологічних висловів та їх переклад

III. Фразеологічні вислови чи, точніше, висловлювання (Phraseologische Ausdrücke) проявляють себе як повні речення, що, позначаючи завершену думку чи сплеск емоцій, завдяки постійно переосмислюваному вжитку закріпилися в мові стійкими формулами. До їх числа зазвичай відносять прислів'я, приказки та модальні вислови, рідше тривіальності, рутинні формули та загальні висловлювання. З попередніми групами фразеологізмів їх поєднує полілексичність (поєднання декількох слів), певна стійкість та ідіоматичність. Логічною схемою комунікативних фразеологічних висловлювань може стати: $1+1+\dots = n(x)$, де n – комунікативне змістова ціле, а x – прагматична інформація другого плану – метафоричного образу. Зупинившись коротко на визначеннях фразеологічних висловлювань, наводячи їх за ускладненням синтаксичної структури, розглянемо особливості їх перекладу.

III. 1: Вигуки та модальні висловлювання (Interjektionen bzw. modale Satzredensarten) виражають не стільки узагальнення чи завершену думку, як певні відношення мовця до дії чи іншого мовця: *Jetzt ist der Ofen aus* (Мое терпіння лопнуло!); *Du lieber Gott* (О, Боже мій! Здивування); *Du heiliger Bimbam!* (Ось тобі на! Ой леле!); *Um Gottes willen* (Бога ради! Заперечне здивування). Незнання одного з таких висловлювань призвело до курйозного перекладу в п'єсі Г.Гауптмана вигової німецької звукоімітації як "Святий Бімбама!"

III. 2: Рутинні формули (Routinenformeln). Це частково десемантизовані словосполучення, подібні на речення, що виконують певну комунікативну функцію (*ich meine, nicht wahr? gelle* "чи не так"? *Meiner Meinung nach; und so weiter und so fort* "і т. д."). Вони виражають різну комунікативну прагматику: *ich denke/ meine* (сигнал, що вказує на логічний поділ), *oder nicht?* (передача комунікативної ролі), *wie sollte ich!* (відхилення чийогось припущення на Вашу адресу), *pass mal auf* (привертання уваги) тощо.

III. 3: Приказки (Sprichwörtliche Redensarten) – дещо іронічні чи гіперболізовані, семантично сингулярні висловлювання, не стільки змістом, як формою подібні на прислів'я: *Da liegt der Hund begraben: Ось де собака зарита!*; *Petrus meint's gut* 'Погода скоро налагодиться'; *mit ihm ist nicht gut Kirschen essen* – 'з ним не легко ладнати'; *es ist zum Lachen/ Verrücktwerden* – "Померти зі сміху можна! Здуріти можна!"

До прислів'їв/вислівів належать **загальні вислови** (Gemeinplätze: *Was sein muss, muss sein: Хай буде, те що має бути*) та **тривіальності** (Trivialitäten: *Wir sind ja alle Menschen; Man lebt ja nur einmal*: Всі ми люди. Живемо тільки раз!). Ці висловлювання не несуть нових ду-

мок, а зайві тривіальні міркування, що повторенням слова посилюють це висловлювання (*Geschenkt ist geschenkt: Що подаровано, те подаровано; sicher ist sicher; hin ist hin: що упало, те пропало*).

III. 4: Прислів'я (Sprichwörter) – короткі, семантично спеціалізовані та метафорично-переосмислені висловлювання народного походження, що виражають повчальну мораль: *Neue Besen kehren gut – Нова мітла по-новому мете; Viele Köche verderben den Brei: В семи няньок дитина без носа; Trau, aber schau wet! Довіряй, але перевіряй!* За змістом ці риторично оформлені (часто заримовані) висловлювання (як втілення народної мудрості) пропонують узагальнені народні поради, як треба діяти в тій чи іншій ситуації.

III. 5: Крилаті вислови (Geflügelte Worte) – це літературні, всезагально відомі висловлювання, що характеризуються влучним змістом та загальною вживаністю. Вони походять із доказових джерел: Біблії (*Der Mensch lebt nicht vom Brot allein : Не хлібом єдиним живе людина: Math. 4,4; Niemand kann zweien Herren dienen: Ніхто не може служити двом панам: Math. 6,24*), грецької міфології (*Man muss den gordischen Knoten lösen: слід розв'язати гордіїв вузол*), висловів письменників (Shakespeare: *Sein oder nicht sein, das ist hier die Frage: Бути чи не бути*), політиків та науковців (Darwin: *Kampf um Dasein: Боротьба за існування*). Близькими до цієї групи є афоризми, влучні висловлювання менш відомих авторів (Г.Гейзе: *Die wenigsten Krokodiltränen fallen in den Nil : Найменше крокодилячих сліз проливається в Ніл*).

Відтворення фразеологічних висловів, предикативних за своєю будовою, складає особливу теоретичну проблему. На відміну від перших двох типів, ці вислови мають завершений образний зміст. Носії мови не лише знають смисл висловів та ситуації, в яких їх слід уживати, але й сприймають метафоричний образ, що їх формує. Незважаючи на втрати початкових реалій, двоплановість висловів (їх прямий та натяковий смисл) співіснує. Саме тому перекладачеві важливо відтворити як основний, так і метафоричний зміст вислову. Основний принцип перекладу фразеологічних висловлювань сформулював російський перекладач Н.А. Любимов. Перефразовуючи його думку, ми також вважаємо: якщо українське прислів'я точно виражає думку автора і разом з тим не пов'язане з реаліями українського побуту, історії та географії, а наслідування оригіналу затьмарило б його значення, то ми маємо право замінити прислів'я іншомовне прислів'ям українським. Все одно "читач всупереч перекладачеві наблизиться до нього". Проте перекладацька практика засвідчує п'ять можливих способів перекладу фразеологічних висловів (особливо прислів'їв).

I. Дослівна прислівна відповідність (еквівалент), коли в перекладній мові є вислів, рівнозначний за змістом (у т.ч. за образом), функ-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

цією та стилістичними характеристиками мові оригіналу: пор. вночі всі кішки сірі; фр. *la nuit tous les chats sont gris*; нім. *Bei Nacht sind alle Katzen grau*; англ. *All cats are grey in the dark*. Як правило, повні еквіваленти можна виявити серед т.зв. інтернаціональних прислів'їв та крилатих виразів, що мають спільні біблійні чи міфологічні джерела: Краще пізно, ніж ніколи (рос. *Лучше позже, чем никогда*; англ. *Better later than never*; ісп. *Mas vale tarde que nunca*; нім. *Besser später als niemals*); Бути чи не бути: Шекспір (англ. *Be or not to be, that is the question*; нім.: *Sein oder nicht sein*) і т. д.

Більшість еквівалентних прислів'їв, приказок та крилатих висловів є результатом запозичень як, наприклад "Ось де собаку зарито!". У Тюрингії середини XVII ст. під час Тридцятилітньої війни мешканці фортеці Вінтерштайн потрапили в облогу. І з навколишнім світом їх пов'язувала напрочуд кмітливий собака Штутцель. Штутцель передала союзникам секретну інформацію, але під час однієї з акцій загинув. Усі хотіли знати, де закопано легендарного собаку, і тому господарі поклали на його могилу камінь із написом "Собаку зарито тут". І досі на перехресті вулиць Вінтерштайну для численних туристів стоїть вказівник "До могили собаки". Вираз потрапив у російську та українську, де набув значення "Ось де справжній мотив людської поведінки! Ось де потайна істина!". Незначний їх ряд ґрунтується на спільних народних спостереженнях: *Eine Krähe hackt der anderen kein Auge*: Ворон ворону очей не виклює.

II. Часткові прислівні відповідності (адекватний відповідник), коли вислів оригіналу еквівалентний вислову ПТ за змістом, функцією та стилістичним забарвленням, відрізняючись своїм образним змістом: *Eile mit Weile* "Хто спішить, той людей смішить"; *Zum Lernen ist niemand alt* "вік живи, вік учись"; *Die Wahrheit hört man ungerne* "правда очі коле", *Heute stark, morgen im Sarg* "сьогодні пан, завтра пропав" тощо.

III. Калькування, що дозволяє відтворити національний колорит та реалії. Вислів, що відтворюється майже в дослівній формі, щоправда без особливої ритмічної та метафоричної організації, засобами мови перекладу, часто запроваджується вставкою: "всім відомо, що; як звично кажуть": *Ein Kalb darf kein Kalb bleiben*: Як кажуть, не увесь час теляткові телятком бути. *Ein schwerer Karren fährt langsam*: Важка тачка поволі котиться.

IV. Псевдоприслівна відповідність, коли перекладач "винаходить" прислів'я, відтворюючи його зміст та метафоричний смисл, часто з модифікацією та звуко-ритмічною організацією. Стилiзований під прислів'я вислів читач має, в ідеальному випадку, сприйняти як прислів'я з рідної мови. Прикладом цього можуть послужити перекладні для німецького мовця лужицькі прислів'я: *Was hilft dem Mastschwein dicker*

Speck? Яка користь свині, що йде на заріз, з товстезного сала? *Auch der Habicht brütet, aber keine Täubchen:* Яструби також висиджують, що-правда не голубків; *Die Hand bleibt leer, die nach dem Schatten greift:* Свою тінь не доженеш. *Die Katze liegt stumm und still, wenn sie ein Mäuschen fangen will:* Киця лежить тишком, якщо ловить мишку.

V. Описовий переказ висловлювання зводиться до витлумачення вислову через неможливість дослівного калькування, внаслідок чого перекладний текст розчиняється в описі контексту (досл. *Frage dich durch und du kommst nach Kyjiw, d.h. zur ehemaligen Hauptstadt ostslawischer Staaten:* Всі дороги ведуть до Києва, що був колись столицею східнослов'янських держав).

Використання фразеологізмів у перекладі суттєво зближує перекладений текст з живою мовою, поживляє дії та сприйняття.

5.6.7. Вправи

1. Який тип емоцій (обурення, згоду, визнання, виклик тощо) виражають ці вислови? Знайдіть українські відповідники цим приказкам

- (1) Der Groschen ist gefallen (). Nun halt aber mal die Luft an! ()
- (2) Nun schlägt's aber dreizehn! () Nach mir die Sintflut! ()
- (3) In der Tat! () Ach du grüne Neune ! ()
- (4) Mach mich nicht verrückt! ()
- (5) Das ist eine Wolke! () Ach du liebe Zeit! ()
- (6) Du kannst mir mal im Mondschein begegnen! ()
- (7) Das lass ich mir gefallen! () Das könnte dir so passen! ()
- (8) Hut ab! () Die Grazien haben an seiner Wiege gestanden ()
- (9) Wie man's nimmt! () Dann wäre doch gelacht! ()
- (10) Kopf hoch! (). So siehst du aus! ()
- (11) Du kannst mich mal gerne haben! ()
- (12) Hand aufs Herz! () Du wirst dich noch putzen! ()
- (13) Bei mir ist Sense! () Da haben wir den Salat! ()
- (14) Da hört der Gurkensalat auf! () Ich muss doch sehr bitten! ()
- (15) Das ist der Gipfel! (). Du meine Güte! ()
- (16) Das darf/kann doch nicht wahr sein! ()
- (17) Ach du grüne Neune! () Sei kein Frosch! ()
- (18) Ach du heiliger Strohsack! () Halt die Ohren steif! ()

2. Знайдіть оптимальні варіанти для перекладу цих прислів'їв

1. Morgen! Morgen! Nur nicht heute, sagen alle faulen Leute.
2. Klappern macht auch Mist.
3. Vorsicht ist besser als Nachsicht.
4. Müßiggang ist aller Laster Anfang.
5. Kinder und Narren sagen die Wahrheit.
6. Morgenstund hat Gold im Mund.
7. Was sich liebt, das

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

neckt sich. 8. Wie man in den Wald hineinruft, so schallt es heraus. 9. Der Gast ist wie ein Fisch, bleibt nicht lange frisch. 10. Wie die Alten sungen, so zwitschern auch die Jungen. 11. Was ein Häckchen werden will, krümmt sich beizeiten. 12. Motten fressen die Kleider und Sorgen das Herz. 13. Steter Tropfen höhlt den Stein. 14. Ein Mann, ein Wort.

3. Які еквіваленти до цих "крилатих висловів" Ви знаєте?

die Achillesferse; das Prokrustbett; einen gordischen Knoten kösen; eine Sisyphusarbeit; das Damoklesschwert; mit drakonischen Maßnahmen; mit Argusaugen; Hiobsbotschaft, Ikarusflug, Kainsmal, Sisyphusarbeit, Tantalusqualen; drakonische Strenge, homerisches Gelächter, lukullisches Mahl, panischer Schrecken, platonische Liebe; mit herkulischem Körperbau.

4. Перекладіть українською мовою цю бувальщину, що ґрунтується на подібному "крилатому виразі"

(nach Buscha 1976, 240) Jahrelang hatte Bertolt Brecht gegen den Krieg geschrieben und wurde deswegen aus einem Vaterland vertrieben. Doch eines Tages entdeckte ein Philologe, dass der 16-jährige Brecht am Anfang des ersten Weltkrieges kriegerische Verse verfasst hatte. Als man Brecht die Entdeckung des Philologen vorhielt, meinte er: "Auch ich habe meine **Achillesverse**".

5. Перекладіть ці "крилаті вислови" чи знайдіть їм відповідники українською мовою

1. "Früh übt sich, was ein Meister werden will" (...)
2. "Die Uhr schlägt keinem Glücklichen" (**F.Schiller**)
3. "Kein Mensch muss müssen" (**G.Lessing**)
4. "Dieser war der erste Streich, doch der zweite folgt sogleich" (**W.Busch**);
5. "Kein Talent, doch ein Charakter" (**H.Heine**);
6. "Wie kommt mir solcher Glanz in meine Hütte?" (**F.Schiller**);
7. "Was ist der langen Rede kurzer Sinn?" (**F.Schiller**);
8. "Der Kaufmann hat in der ganzen Welt dieselbe Religion" (**H.Heine**);
9. "Zu neuen Ufern lockt ein neuer Tag" (**J.W.Goethe**);
10. "Grau, teurer Freund, ist alle Theorie, und grün ist des Lebens goldner Baum" (**J.W.Goethe**);
11. Es irrt der Mensch, solange er strebt (**J.W.Goethe**).

Домашнє завдання. У німецьких тлумачних та фразеологічних словниках знайдіть по 30 зразків ідіом та фразеологічних висловлювань та щонайменше 5 фразеологічних сполучень. Запропонуйте їхній переклад.

Домашнє завдання: Узагальнюючи засвоєний матеріал, визначте для наведених нижче фразеологізмів адекватні засоби перекладу, встановіть їх види та типи трансформації (за запропонованим зразком).

РОЗДІЛ 5. Лексичні труднощі перекладу

Вид фразеологізму	Приклад німецькою	Переклад українською
1.1. Ідіома	<i>Leeres Stroh dreschen</i>	Переливати з порожнього в порожнє – авт. засіб, сит.-ціл. трансф.
1.2. Кінеграма:	<i>Die Nase rümpfen</i>	Крутити носом: Лексико-граф. засоби (ЛЗ), функц. відповідники
1.3. Фразеосполучення:	<i>Zur Entscheidung kommen</i>	Дійти рішення: ЛЗ, функ. відповідник
1.4. Фахові фразеол. Вирази	<i>In Konkurs gehen; Spitzer Winkel</i>	Піти на розпродаж; гострий кут: ЛЗ, функц. відповідники
1.5. Кліше	<i>einen Schritt in die richtige Richtung machen</i>	Зробити крок у правильному напрямку: ЛЗ, функ. відповідник – еквів. заміна
1.6. Автор.фразеологізм	<i>Morten sitzt auf den Steinen (Th.Mann)</i>	Мортен і далі нудьгував на каменях: Авт. засіб, сит. стил. трансформ.
1.2.1. Парні фразеологізми	<i>Kurz und gut; weder Fisch noch Fleisch Schalten und walten</i>	Коротко та чітко; ні риба, ні м'ясо Управляти
1.2.2. Модельні утворення	<i>Flasche um Flasche Arm in Arm (side by side)</i>	Пляшка за пляшкою Пліч-о-пліч
1.3. Компаратив. фразеол.	<i>Geschwätzig wie Elster Wie Sack schlafen</i>	Базика мов сорока; Спати мов зубитий
2.1. Фразеол.сполуч.	<i>Ein blinder Passagier Die silberne Hochzeit</i>	Зайцем їхати Срібне весілля
2.2. Онімичні фразеол.	<i>Das Rote Kreuz Das Schwarze Meer</i>	Червоний хрест Чорне Море
3.1. Вигуки та модалльні висловлювання	<i>Um Gottes willen Jetzt ist der Ofen aus!</i>	Ради Бога! Мое терпіння лопнуло!
3.2а. Рутинні формули	<i>Ich meine...nicht wahr'</i>	Я вважаю.. Чи не так?
3.2б. Тривіальності та загальні висловлювання	<i>Was sein muss, muss sein Man lebt ja nur einmal</i>	Хай буде, що буде! Живуть всього лише раз!
3.3. Приказки	<i>Da liegt der Hund begraben</i>	Ось де собака зарита!
3.4. Прислів'я	<i>Neue Besen kehren gut; Trau, aber schau, wem!</i>	Нова мітла по-новому мете; Довіряй, але перевіряй
3.5. Крилаті вислови	<i>Sein oder nicht sein, Der Mensch lebt nicht vom Brot allein</i>	Бути чи не бути? Не хлібом єдиним живе людина...

РОЗДІЛ 6

МОРФОЛОГІЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

6.1. Нарис проблематики

Як відомо, **граматика** (грец. *grammatike*) – це розділ мовознавства, який містить учення про форми словозміни, особливості будови слів, словосполучень та речень. На противагу синтаксису, спрямованому на вивчення речення, предметом **морфології** (грец. "форма + вчення") виступає саме граматична, чи морфологічна структура слова, що містить морфеми (неподільні значущі частини слова: корінь, афікси, флексії). На морфологічній структурі слів ґрунтуються й інші складові морфології: утворені на їх основі частини мови з властивими їм способами словотвору; форми словозміни та способи вираження граматичного значення тощо. На основі морфологічних характеристик за допомогою певних морфем (флексій) забезпечується утворення та функціонування одиниці синтаксису – речення. Певна самодостатність морфологічних категорій та ієрархічна підпорядкованість морфем у межах мови (морфеми, що складаються з одиниць нижчого рівня – фонем, спрямовані на побудову одиниці вищого рівня – слова) дозволяє говорити про **морфологічний рівень мови** як мовної діяльності.

Основні морфологічні категорії граматики (рід, число, відмінок, відміна; тип дієслова, що знаходять своє вираження в певних афіксах та флексіях тощо) служать для оформлення певного змісту при творенні оригінального тексту. Як правило, їх не перекладають, оскільки в цьому немає особливої потреби – граматичні категорії різнотипних мов не завжди збігаються, а їх відтворення (наприклад, *Maskulinum* лише че-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

рез чоловічий рід) рідко коли несе змістову інформацію, хоча в деяких випадках саме ця категорія може бути визначальною – як же перекласти укр. *калина* (символ жіночності та України) в українських піснях німецькою мовою? Поряд з тим, осмислений переклад тексту буде неможливим без урахування взаємовідношень граматичних категорій – поєднання слів, а звідти й вираження думок у тексті відбувається за правилами граматики. У деяких випадках морфолого-словотвірні показники, стаючи визначальними для розуміння самого змісту оригінального тексту (ОТ), виступають **одницею перекладу**. Так, наприклад, за допомогою словотвірного суфікса *-er* утворюється німецький віддієслівний іменник, що виражає агента дії. При перекладі українською мовою подібний іменник, як правило, відтворюється через дієслово: *Ich bin aber kein guter Schwimmer*: *я не вмю, однак, добре плавати*, тобто перекладається особливом чином, відмінним від загального. У такий спосіб подібні елементи морфолого-словотвірної парадигми творять окремий **морфологічний рівень перекладу**.

Загалом, між текстами, написаними українською та німецькою мовами, саме на морфологічному рівні особливо чітко спостерігаються суттєві міжмовні відмінності, в основі яких лежать різні мовні картини світу, особливості граматичної будови мови, певні мовні норми та традиції тощо. До граматичних **особливостей**, які впливають на переклад через т.зв. морфологічно-категорійні трансформації, належать, у першу чергу:

(а) розбіжності в будові мови як наборі певних граматичних категорій та форм: у німецькій мові функціонують, наприклад, невідомі для української мови артиклі, що як категорія означеності/неозначеності сигналізують про особливості розподілу нової/відомої інформації;

(б) різний обсяг змісту подібних конструкцій (родовий відмінок у німецькій мові передається не лише генетивом чи *von*, а й різними конструкціями, що мають специфічне – регіональне чи соціальне функціональне навантаження: *dem Vater seine Tochter*);

(в) відмінні функціональні характеристики (різні форми однини та множини: *die Schere* – *ножиці*; різнотипні омоніми);

(г) відмінне частотне навантаження активного та пасивного стану, дійсного та умовного способів, інфінітивних конструкцій, специфіка вираження тощо;

(д) різнотипність вираження "формального" підмета та додатка, неможливих у структурі українського речення (*man, es*); використання лексичних засобів для вираження граматичних категорій, коли при використанні німецького плюсквамперфекта в українській з'являються "раніше, перед цим, до того" і т. п.;

(е) відмінна сполучуваність слів тощо.

Ці обставини, що потрібно врахувати для адекватного відтворення змісту, спонукають до проведення переважно морфологічних трансформацій, за якими відбувається зміна категорійних характеристик слова чи словосполучення в перекладеному тексті. **Морфологічно-категорійні трансформації** переважно проявляють себе в синтагматичних змінах тексту – у перестановці (пермутації) слів чи категорії, заміні категорії, запровадженні нового слова чи вилученні слів та в їх комплексній взаємодії. **Перестановка** як морфолого-категорійна трансформація призводить до зміни порядку слів у словосполученні: *die deutsche Botschaft* – *німецьке посольство* чи *посольство Німеччини*. Перестановки нерідко супроводжуються іншою морфолого-категорійною трансформацією – **заміною**, внаслідок якої змінюються категорійні ознаки словоформ (замість множини з'являються, наприклад, форми однини: *Kernwaffen* – *атомна зброя*) чи частин мови (див. приклад з *deutsche Botschaft*) і т. п. Унаслідок **запровадження** чи **вилучення** слова змінюється кількість слів, словоформ або членів речення (наприклад *zum Ausdruck bringen* – *виразити*). **Комплексна трансформація** включає дві або більше простих морфологічних трансформацій. Прикладом можуть бути морфолого-категорійні заміни, які для компенсації при антонімічному перекладі супроводжуються чи запровадженням нових, чи вилученням старих слів: *Er ist kein guter Schwimmer* – *він погано плаває*.

Розглядаючи приклади (особливо комплексних трансформацій), не можна не погодитися з В.І. Карабаном у тому, що розділ складних випадків перекладу на граматичні та лексичні явища досить умовний, бо в кожній мові граматичне тісно пов'язане з лексичним, і спосіб передачі в перекладі граматичних форм і конструкцій нерідко залежить від їх лексичного наповнення. Поза сумнівом, одне й те ж граматико-морфологічне явище можна перекладати різними способами, якщо враховувати його конкретне лексичне вираження. Однак існують загальні закономірні відповідники граматичних форм і конструкцій оригіналу та перекладу, опис яких видається необхідним для репрезентації цього матеріалу студентам.

Спосіб подачі його, зважаючи на наявний досвід попередніх авторів, можна вибрати чи традиційно граматичний – за частинами мови, чи функціональний – за функціями, які ті частини мови виконують у реченнях (група підмета, присудка, додатка тощо). Обидва підходи не позбавлені певних недоліків. Так, суто функціональний підхід (за частинами речення), що спонукає до повторення опису (іменник як підмет, додаток чи частина іменного присудка), стає плеонастичним, що є, однак, необхідним для розуміння синтаксичного рівня мови. Суто

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

граматико-морфологічний підхід (за частинами мови: основними та допоміжними) позбавляє аналізовані категорії життя, яким вони (завдяки своїм морфологічним характеристикам) живуть у реченні. Тому оптимальним видається поєднання цих двох підходів у морфолого-функціональному, аналізуючи окремо "навколоіменну" групу підмета (іменник, займенник, числівник, прикметник) та "навколодієслівну" групу присудка (дієслово, прислівник) і гранично-допоміжних частин речення (прийменник, артикль). Більшу частину сполучників розглянемо в наступному розділі – синтаксичному.

6.2. Іменники: їх переклад

Іменник опосередковано пов'язує мовну співвіднесеність зі світом понятійних явищ. Як частина мови, іменник характеризується предметністю (семантична ознака), яка виражається з допомогою категорій роду, числа та відмінка (морфологічна ознака), і вживається в реченні як підмет чи додаток (синтаксична ознака). Унаслідок цього він відзначається певними складнощами перекладу в лексичному, лексико-граматичному та граматичному відношеннях.

6.2.1. Особливі форми однини та множини

Мовний простір хоч і споріднених, але й генеалогічно неблизьких мов, як правило, збігається неповною мірою. Різномовні відхилення стосуються не лише змісту "мовної картини світу" (МКС), але й правил їх граматичного оформлення. Подібні відхилення охоплюють: різномовні розбіжності форм однини та множини, різнотипні множини омонімів та різнотипне оформлення відмінків.

Стандартні випадки таких відхилень, з побутовою частиною яких більшість перекладачів ознайомлені, якщо не з помешкання, то ще зі шкільної лави (*Brille, Schere, Hose* (Fem.Sg.) "окуляри, ножиці, штани" чи *Pocken; Blattern, Masern* (Pl.) "віспа, кір" тощо), можуть бути суттєво розширені іншими, термінологічними за своєю суттю, як наприклад:

Форми множини

Kernwaffen
Ausrüstungen
Informationen
Erfahrungen sammeln
Reallöhne
Importe und Exporte

переклад однією:

ядерна зброя
гонка озброєнь
інформація
накопичити досвід;
реальна зарплата
імпорт та експорт тощо;

Форми однини

Tor, das Brandenburger Tor
 (das) Steinobst
 (die) Präsidentenwahl
 (das) Potsdamer Abkommen
 (das) Entwicklungstempo
 Schwarz / Weiß

переклад множиною

ворота, Бранденбурзькі ворота
 кісточкові фрукти
 президентські вибори
 Потсдамські угоди
 темпи розвитку
 чорні та білі (як шахові фігури) тощо.

6.2.2. Особливі випадки лексичної омонімії

Форми множини часто виступають засобом вираження **омонімії** (збігу різних, часто неспоріднених значень та однієї звукової форми) та служать для розрізнення омонімічних форм. Омоніми, кількість яких у німецькій мові сягає від 2 до 12 тис. слів чи їх форм (саме стільки вказується у "Словнику багатозначних форм" Х.М. Вебера), розподіляються за своїми типами на **омоформи** (випадковий збіг граматичних форм відмінних слів як *er ist / ißt (isst): vin e / їсть*), **омографи** (омоніми, різні за наголосом чи звучанням як *Tenor i Tenor* "тенор" та "суть справи") та **омофони** (омоніми, різні за написанням як *Lerche* та *Lärche*: "жайворонок" та "модрина") тощо. Омоніми, досить часто призводячи до "катастрофи слухового сприйняття" ("Panne des Hörers": Ф. Гундснуршер), суттєво ускладнюють переклад, особливо усний. Німецькі жарти та афоризми часто ґрунтуються на омоформах, дослівний переклад яких у принципі неможливий: *Kommt Zeit, kommt Rad* (жарт автомеханіків). Мовні викрутаси типу: *Пройде час, піджотить і порада* – ситуацію прикрашує, але проблеми не вирішує. Іншим виходом є коментар гри слів, побудованих на прислів'ї. Проте цей підхід займає занадто багато часу та сповільнює дискусії (при усному перекладі) чи збільшує обсяг тексту (при письмовому) (див. нижче). Щоб уникнути проблем з перекладом омонімів, найбільш уживані омоніми перекладачеві необхідно тримати в оперативній пам'яті. Тому список найчастотніших омонімів наводиться у вправах до підручника, а способи перекладу омонімів у каламбурах наводяться в наступному розділі.

Загалом при перекладі омонімів (як і при перекладі фразеологізмів) перекладачеві важливо "не викопати самому собі яму". Одного разу промовець сказав у дискусії: "Якщо прагнути досягти дві мети, то не досягнеш жодної", що синхроніст, радіючи своїй знахідці, переклав: "За двома зайцями поженешся, жодного не спіймаєш". Яким же був стрес перекладача, коли йому довелося відтворювати відповідну репліку опонента: "А Ваші зайці за вуха притягнені...".

6.2.3. Особливі випадки перекладу синонімів та "пустих слів"

Знання синонімів (не лише іноземної, а й рідної мови) та чітке розмежування їх значень є свідченням доброго перекладацького вишколу. Поряд із тим, серед синонімічних слів необхідно вчасно виявляти ті, які Н. Галь називає "алгебраїчними знаками, пустопорожньою шкаралупою, звичними штампами та живучими паразитами мовлення". У першу чергу це абстрактні іменники типу *Ding*, "рiч", *Sache* "справа", *Weise* "вид" тощо, які зазвичай не перекладають. "*Ich sage dir folgendes Ding*" = "Я скажу тобі одну річ", на її думку, слід відтворити як: "Ось що я тобі скажу" (якщо за цим іде щось конкретне), чи, навпаки, "*Я тобі щось скажу*". Старий думає про свою смерть: "*Ein Ding machte ihn traurig*: Одна річ засмучувала його", хоча краще було б: "Одне засмучувало його". Замість вона *Sie konnte schöne Sachen anhaben; sie konnte Sachen tragen* = "вона вміла носити речі" краще буде "вона гарно вдягалася" (див. вправу 3).

6.2.4. Відмінкові форми

Синтаксичні функції відмінків у німецькій та українській мовах переважно збігаються: називний відмінок відповідає німецькому номінативу, родовий – генетиву тощо: *Das ist das Buch meines Vaters* – *Це книжка мого батька*. Вживання конкретного відмінка може, однак, залежати не стільки від функції іменника як підмета чи додатка, як від керування відповідного дієслова: *ich gratuliere dir zum Geburtstag* – *я вітаю тебе з днем народження*. Як бачимо, при перекладі відмінкові форми українського тексту можуть збігатися з відмінковими формами оригіналу, якщо цьому не суперечать правила граматики, керування дієслів, ситуативне вживання конструкцій. У протилежному випадку – при розбіжності цих характеристик – використовуються конструкції, що відрізняються за формою, хоча виконують ті ж функції:

Das Zeitalter bedurfte neuer Formen: Вік потребував нових форм (дodatки в генетиві та знахідному відмінках);

Hauptabteilung Presse: Управління преси (прикладка та додаток у родовому відмінкові);

Knotenpunkt Nahost: Близькосхідний вузол (заголовок: прикладка та прикметникова конструкція);

Загалом, елементарні спостереження засвідчують, що німецька мова (на протигагу іменним конструкціям російської та, під її впливом, української) є за принципами побудови фрази дієслівною. Внаслідок цієї неповної відповідності мовних норм перекладачеві доводиться

розв'язувати низку проблем при відтворенні типових для української та російської мов іменникових груп засобами. Тому при перекладі німецькою необхідно:

1) уникати групи декількох родових відмінків, що звично роблять з допомогою іменника з іншим керуванням: *Ця нарада становить важливу ланку процесу розрядки*: Diese Beratung stellt einen wichtigen Bestandteil im Prozeß der Entspannung dar;

2) родовий відмінок замінити інфінітивом з часткою *zu*: *Голова делегації підкреслив необхідність застосування відповідних заходів*: Der Delegationsleiter betonte die Notwendigkeit, dringende Maßnahmen einzuleiten;

3) конструкції, що вказують на доцільність дії, передавати інфінітивними групами з "*um zu*" чи додатковими реченнями мети (*damit*): *Сторони зроблять усе можливе для втілення в життя рішень конференції*: Die Seiten werden alles tun, **um** die Beschlüsse der Konferenz **zu** verwirklichen;

4) родовий відмінок можна замінити додатковим підрядним реченням: *Учасники конференції висловили надію на успішне завершення переговорів*: Die Teilnehmer an der Konferenz äußerten die Hoffnung, **dass** sie die Verhandlungen erfolgreich abschließen **können**.

Як правило, у такий спосіб перекладають речення, що містять дієслова мовлення чи аналогічні до них конструкції ("заявляти, висловлювати сподівання, сподіватися, вважати, підкреслювати, підтвердити, писати, мовити"). Для цього прийому інколи доводиться застосовувати слова, формально відсутні в оригіналі, але необхідні для відтворення суті висловлювання;

5) ланцюжок родових відмінків можна зменшити опусканням "семантично пустих" іменників: *Ці заходи сприятимуть успіху проведення конференції*: Diese Maßnahmen werden zum Erfolg der Konferenz **beitragen**;

6) зменшення кількості іменників у реченні досягається за рахунок використання німецького дієслова чи підрядних речень: *Конференція є важливим внеском у справу укріплення співробітництва*: Die Konferenz wird zur Stärkung der Zusammenarbeit **beitragen**.

При перекладі з німецької українською відтворення відбувається у зворотній послідовності, зважаючи на стильові потреби українського – художнього чи публіцистичного тексту. Як правило, український художній текст (на противагу "канцеляриту" та публіцистичному) відкидає

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

складні іменникові конструкції, користуючись дієслівними. Інша проблема – відтворити німецький розмовний стиль з еліптичними конструкціями та незвичними аналітичними відмінковими формами (*dem Vater sein Bruder*) – вимагає відповідного знання української розмовної мови.

6.2.5. Вправи

1. Вивчіть омоніми напам'ять! Знайдіть приклади на їх використання

Singular	Plural	Übersetzung
Der Alp Die Alp(e)	die Alpe die Alpen	1. Страхіття; 2. Домовичок; Гірський луг
Der Balg Das/Der Balg	die Bälge die Bälge / Bälger	(знята шкіра) тварини; неслух, бешкетник
Der Band Das Band	die Bände die Bänder	Том, книга; Зв'язка, стрічка
Die Bank Die Bank	die Bänke die Banken	Лавка; Банк (банки)
Der Bauer Der Bauer Das Bauer	die Bauern die Bauer die Bauer	Селянин, пішак Будівельник; Клітка
Der Bulle Die Bulle	die Bullen die Bullen	Бик, віл; Булла як послання папи
Der Bund Das Bund	die Bunde die Bünde	Спілка, союз, об'єднання; Зв'язка
Der Erbe Das Erbe	die Erben (ohne Plural)	Спадкоємець; Спадок
Der Ekel Das Ekel	(ohne Plural) die Ekel	Відраза, бридливість; Бридка людина
Der Flur Die Flur	die Flure die Fluren	Коридор; Нива, поле
Der Gehalt Das Gehalt	die Gehalte die Gehälter	Зміст, місткість; Зарплата, оклад
Der Golf Das Golf	die Golfe (ohne Plural)	Морська затока, гавань; Гольф (спортивна гра)
Der Heide Die Heide	die Heiden die Heiden	Язичник, ідолопоклонник; Степ, луг
Der Hut Die Hut	die Hüte (ohne Plural)	Капелюх; Пильність, захист; безпека
Der Káffee Das Káfeeé (Cafe)	die Káffee(-sorten) die Káfeeés	Кава; Кафе, кав'ярня
Der Kiefer Die Kiefer	die Kiefer die Kiefern	Щелепа; Сосна

РОЗДІЛ 6. Морфологічні труднощі перекладу

Der Kohl Der Kohl	die Kohle (ohne Plural)	Капуста; Дурниці, нісенітниці
Die Koppel Das Koppel	die Koppeln die Koppel	Угіддя, пасовище; Портупея, поясний ремінь
Der Kristall Das Kristall	die Kristalle (ohne Plural)	Кристал; Криштал
Der Kunde Die Kunde	die Kunden die Kunden	Клієнт; Звістка, новина
Der Laden Das Laden	die Laden/Läden (ohne Plural)	Крамниця, магазин; Вантаження (процес)
Der Laster Das Laster	die Laster die Laster	Вантажний автомобіль; Недолік, вада, гріх
Der Leiter Die Leiter	die Leiter die Leitern	Керівник; Драбина
Der Mangel Die Mangel	die Mängel die Mangeln	Нестача, дефіцит; Каток (для білизни)
Die Mark Die Mark Das Mark	(ohne Plural) die Marken (ohne Plural)	Німецька марка (як гроші); Кордон, межа; Кістковий мозок
Der Marsch Die Marsch	die Märsche die Marschen	1. Похід, марш; 2. <i>музик.</i> марш; II. Родюча низина;
Die Mutter Die Mutter	die Mütter die Muttern	Мати, матері Гайка
Der Mast Die Mast	die Maste(n) die Masten	(морська) щогла; 1. відгодівля (тварин); 2. Корм
Der Schild Das Schild	die Schilde die Schilder	Щит; Вивіска (над крамницею)
Der See Die See	die Seen die Seen	Озеро; Море
Die Steuer Das Steuer	die Steuern die Steuer	Податки; Кермо
Der Strauß Der Strauß	die Sträuße die Sträuße	Букет; Страус
Der Tau Das Tau	Die Taue (selten) die Taue	Роса; Канат; трос
Der Taube Die Taube	die Tauben die Tauben	Глухий; Голуб
Der Tor Das Tor	die Toren die Tore	Дурень; Ворота
Das Tuch Das Tuch	die Tücher die Tuche	Хустина; рушничок; Шерстяна тканина
Der Verdienst Das Verdienst	die Verdienste die Verdienste	Заробітна плата; Заслуга
Der Weise Die Weise Die Weise	die Weisen die Weisen die Weisen	Мудрець; Спосіб, манера; Мелодія (пісні).

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

2. Знайдіть правильну форму (Worte – Wörter) та перекладіть українською мовою. Складіть подібні завдання

1. Lernt zwölf ... auswendig! 2. Sie sang so undeutlich, dass man von den ... des Liedes nur einzelne ... verstehen konnte. 3. Zählen Sie die ... in diesem Telegramm. 4. Die Haupt... einer Rede brauchen keine Haupt... zu sein; 5. Vertrauen Sie seinen ... nicht? 6. Der ... sind genug gewechselt, lasst mich auch endlich Taten sehen! (Goethe, "Faust").

3. Виберіть оптимальний синонім та перекладіть речення з: Grund oder Ursache?

1. ... und Wirkung können nicht voneinander getrennt werden.
2. Ich sehe kein..., an den Worten meines Freundes zu zweifeln.
3. Er muß schwerwiegende ... haben, wenn er nicht mitkommt.
4. D.....des Todes ist noch nicht genau geklärt.
5. Der Verteidiger sah d ... eigentlich.....für die Tat des Angeklagten in seiner Erziehung.
6. Das Gericht ließ sich von den Gegen ... des Staatsanwalts überzeugen.
7. Auf ... seines Berichts wurden die hygienischen Verhältnisse in der Fabrik überprüft.
8. Ein beständenes Examen ist immer ein.....zum Feiern.
9. Statt mit "Kein... ..!" auf mein "Danke!" zu antworten, hat er mich ohne jed.....angeschrien.
10. Kriege kann man nur wirksam bekämpfen, wenn man ihre ... kennt.

Lage oder Zustand?

1. Nach der Operation hat sich d.....des Kranken schnell gebessert.
2. Der Kranke wurde von der Krankenschwester in ein ... bequemere ... gebracht.
3. Ich traf meinen Freund in ein... starker Nervosität.
4. Ich bin leider nicht in d..., ihm zu helfen.
5. Das Haus ist in ein ... sehr vernachlässigt.....
6. Meine Wohnung hat ein ... ruhig.....direkt am Park.
7. Die Erklärung der Regierung hat d ... politisch.....entspannt;
8. Ich möchte meinen Wagen verkaufen, er ist noch in gut.....

Linie, Reihe oder Zeile?

1. Der Schüler hat beim Vorlesen eine ... im Text übersprungen.
2. Der technische Zeichner zieht die ... mit einer besonderen Feder.
3. In der Mathematik unterscheidet man arithmetische und geometrische...
4. Wenn ich kein Blatt unlerlege, kann ich keine geraden ... schreiben.
5. Auf Seite 10, dritte ... von oben befindet sich ein Druckfehler.

6. Ich sitze im Theater am liebsten in der ersten ...
7. Ein Tonbandgerät dient im Sprachunterricht in erster ... zur Verbesserung der Sprechfertigkeit.
8. Eine ... von Kollegen ist an Grippe erkrankt.
9. Man muß in diesem Buch auch zwischen den ... zu lesen verstehen.
10. In seinem Vortrag war keine klare ... zu erkennen.
11. An der Kasse muß man warten, bis man an die ... kommt.
12. Schreib mir bitte ein paar wenn du in Berlin angekommen bist!
13. Die ... Prag–Berlin wird von mehreren Fluggesellschaften befliegen.
14. Die Kolonne marschierte in Dreier ...
15. Eine ... hoher Bäume säumt die Straße zum Krankenhaus.

Leute oder Menschen?

1. Auf der Erde leben über sechs Milliarden ...
2. Als Tourist kann man Land und ... kaum gründlich kennenlernen.
3. Die ... erzählen, dass ihn seine Frau verlassen hat.
4. Die Arbeit der ... kann nur im Frieden gedeihen.
5. Diese Organisation hat es sich zum Ziel gesetzt, den alten ... zu helfen.
6. Man muß die ... nehmen, wie sie sind.
7. Ein Sprichwort heißt: Kleider machen ...

Ort, Platz oder Stelle?

1. Der Zuschauerraum war bis auf d... letzt.....besetzt. 2. Der Angestellte hat den Antrag an d... zuständig.....im Ministerium weitergeleitet. 3. In der jubelnden Menschenmenge kam der Wagen des Ministerpräsidenten kaum von d..... 4. Die Firma hat ihm ein ... gutbezahl t..... als Konstrukteur angeboten. 7. Wenn man sich nicht gegenseitig versteht und vertraut, kann man nicht erfolgreich zusammenarbeiten. 8. Wenn Sie mich heute abend besuchen, werden wir die Frage besprechen.

Ding, Sache oder Angelegenheit?

1. Das ist ja ein...! 2. Dieser Laden hat preiswerte ...; 3. Mischen Sie sich in meine ... nicht ein! 4. Wir werden mit Ihnen gemeinsame ... haben; 5. Mir gefällt es nicht, wenn er nicht bei der ... ist und seine krummen ... macht. 6. Er kam in einer dienstlichen Angelegenheit zu ihm; 7. Das Haus ist ein tolles...; 8. Das geht keinen anderen ein – das ist meine ...; 9. Ich muss eine ... klären; 10. Der Angeklagte muss zu ein (...) ... vernommen werden; 11. Wir wollen die... gleich erledigen.

4. Перекладіть мікротексти українською мовою

1. Lesebuchgeschichten (nach Borchert)
 - a) Alle Leute haben eine Nähmaschine, ein Radio, einen Eisschrank und ein Telefon. Was machen wir nun? fragte der Fabrikbesitzer.
Bomben, sagte der Erfinder Krieg, sagte der General.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Wenn es denn gar nicht anders geht, sagte der Fabrikbesitzer.
(*W. Borchert*)

b) Als die Friedenskonferenz zu Ende war, gingen die Minister durch die Stadt. Da kamen sie an einer Schießbude vorbei. Mal schießen, der Herr? riefen die Mädchen mit den roten Lippen. Da nahmen die Minister alle ein Gewehr und schossen auf kleine Männer aus Pappe. Mitten im Schießen kam eine alte Frau und nahm ihnen die Gewehre weg. Als einer der Minister es wiederhaben wollte, gab sie ihm eine Ohrfeige. Es war eine Mutter. (*W. Borchert*)

2. Der Esel und der Wolf

Ein Esel begegnete einem hungrigen Wolfe. "Habe Mitleid mit mir", sagte der zitternde Esel: "Ich bin ein armes, krankes Tier; sieh nur, was für einen Dorn ich mir in den Fuß getreten habe!"

"Wahrhaftig, du dauerst mich", versetzte der Wolf. "Und ich finde mich in meinem Gewissen verbunden, dich von diesen Schmerzen zu befreien."

Kaum war das Wort gesagt, so ward der Esel zerrissen. (*G. E. Lessing*)

3. Ein Schwank

Es hatte ein Mann ein böses Weib, das immer das letzte Wort haben mußte, es mochte sein, was es wollte. Eines Tages ging er mit ihr über eine Wiese, die war frisch gemäht. Da sprach das Weib: "Sieh, wie ist die Wiese geschoren." Sagte der Mann: "Sie ist nicht geschoren, sie ist gemäht." Darauf die Frau: "Sie ist doch geschoren." Also zankten sie hin und wieder, bis sie an einen Graben kamen. Da stieß der Mann in seinem Zorn das Weib hinein, dass ihr das Wasser über dem Kopf zusammenlief und ihr die Rede verschlug. Aber die Frau wollte dennoch recht haben. Sie stieß zwei Finger aus dem Wasser heraus und schnappte sie hin und her, so dass es wie eine Schere anzusehen war. Also bestand sie bis zum letzten darauf, dass die Wiese geschoren war und nicht gemäht. Was blieb dem Mann übrig? Er mußte die Frau wieder herausziehen, und sie hatte wie immer doch das letzte Wort behalten.

6.3. Займенники (Pronomen): їх переклад

6.3.1. Загальні спостереження

Як відомо, займенники не називають предмет безпосередньо, а вказують на нього, тобто виконують дейктичну функцію. Через те, що завжди пов'язані з конкретним мовленнєвим актом (*я, ми* стосуються

мовця, *ти, ви* – слухача, а інші займенники відсилають до певних об'єктів), займенники характеризуються широким колом об'єктів і мовленнєвою перемінністю значення, тобто завжди мають контекстуально зумовлений зміст. За блискучим зауваженням філософа С.М. Булгакова, "займенник ... нічого не означає, не містить жодного забарвлення буття, та, однак, **все** може означати у своїй безликій, безбарвній глибині", що надзвичайно важливо враховувати при перекладі.

Німецькі займенники (Pronomina) поділяються за сферою вживання на:

- а) особові, які заміщують особу (*ich, du, er, sie es, wir, Ihr, sie, Sie*);
- б) присвійні (*mein, dein, sein, ihr, unser, euer, ihr, Ihr*);
- в) заперечні (*kein, keine*);
- г) невизначені (*einige, viele, wenige, mehrere, etliche, alle, sämtliche*);
- ґ) вказівні (*dieser, jener; welcher, solcher; jeder*);
- д) неозначено-особові (*irgendein*);
- є) питальні (*wer, was, wie, wo, warum, welcher, was für ein, etc.*) та ін.

Групи б), в), г), ґ) та частково д) відмінюються як артикль в однині та множині. Що ж стосується перекладу низки займенників, то вони стандартно відтворюються тими значеннями, що наводяться у словниках. Проте в деяких випадках спостерігаються певні варіанти чи перекладні відхилення, які розглянемо нижче.

6.3.2. Присвійні займенники

Будь-якому присвійному займенникові німецького речення в перекладі відповідає "свій", якщо "володарем" "предмета" є слово, що виступає в реченні як підмет: *Ich bleibe nach wie vor mein Sekretär* – Я, як і раніше, залишаюся **своїм** секретарем; *Sie liest ihr Buch* – Вона читає свою книжку.

6.3.3. Особові займенники

При перекладі на німецьку мову важливо відрізнити форми займенників присвійних, які відносяться до іменника, та особових: *Sie nimmt sein Buch und ihn selbst* – Вона бере з собою **його** та **його** книжку.

6.3.4. Запитальні займенники

Як відомо, *welcher* та *was für ein* відповідають українському займенникові "який", суттєво розрізняючись у німецькій за сферою вживання. Запитання через німецьке *welcher* (-es, -e) показує на один предмет із кількох (*Welche Schuhe kaufen Sie, die schwarzen oder die gelben?*) та вимагає точної назви предмета (*Welches Buch liest du? Ich lese "Die Söhne" von Willi Bredel*), а *was für ein* (-e) і визначає якісну ха-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

рактеристику предмета: *Was für ein Buch ist es? Es ist ein ziemlich interessantes Buch.* В українському перекладі допустимо вжити "Що це за книга? Як вона тобі подобається?" У розмовній мові цей займенник вживається в особливо експресивному значенні: *Ich habe einen Freund, und was für einen! У мене є друг, оце так друг (Ну й друг! Та ще й який! Що за друг!).*

Суміжними є вживання *wer* та *was*. Уживаючи *wer*, зазвичай питають про ім'я людини (*Wer sind Sie? Як Вас звуть?*), а *was* – про: а) її професію (*Was sind Sie von Beruf? Хто Ви за професією?*), б) дію, що вона виконує (*Was machen Sie? Що Ви робите?*), а також: в) про предмети (*Was ist das? Що це є?*), г) їх вагу (*Was wiegt es? Що воно важить?*) чи д) вартість (*Was kostet es? Що воно коштує?*). Суміжні форми доцільно розрізняти при усному перекладі:

Wer fehlt heute? Viktor. Was fehlt ihm? Er hat Zahnschmerzen – Хто сьогодні відсутній? Що в нього болить? Зуби.

Крім того, ці займенники вживаються у специфічних конструкціях. Наприклад, *Was geht das mich an? – Це мене не стосується.* Німецьким відповідником слову "що?" (при перепитуванні, коли хтось чогось недочув) виступає конструкція *wie bitte?* Запитання про якусь належність чи приватну власність (*чий це капелюх?*) перекладають не маловживаним *wessen?*, а за допомогою конструкції: *wem (+gehören): Wem gehört dieses Buch? Чия це книга? У німецьких перепитуваннях (укр.... "ж іще?") з'являються конструкції **wer (Nom. – Akk.)+denn sonst?** Взірцем цього може бути переклад речення:*

Чия це книжка? Моя, а чия ж це може бути? Wem gehört dieses Buch? Mir, wem denn sonst?

Обсяги якогось процесу чи явища визначаються описовими запитальними конструкціями: *Скільки метрів має ця вежа у висоту? Скільки кілометрів від Києва до Чернівців? = Wie hoch ist dieser Turm? Wie weit ist es von Kyjiw bis Czerniwzi?*

Запитання про тривалість якогось процесу, його початок та завершення перекладаються німецькою стандартними:

Wie lange warten wir? Seit wann und bis wann? Скільки часу чекає? З яких пір та доки?

Досить специфічним є переклад німецькою мовою українського запитального займенника "куди?", якому відповідають німецькі *wohin* та *wolang*. Німецьке *wohin?* показує напрямок руху, його конкретну ціль: *Wo gehst du hin? (Wohin gehst du?) – Ich gehe ins Kino – Куди ти йдеш? Я йду в кіно.* Запитальний займенник визначає можливий, альтернативний шлях цього руху: *Wo geht's lang (Wolang geht's?) – geradeaus, nach links oder rechts? Куди йти – прямо, наліво чи*

направо? У відповідях звучить подібна конструкція: *Hier geht's lang, durch diese Tür: Йдіть сюди через ці двері.*

6.3.5. Заперечний займенник

Займенник *kein, keine*, як правило, перекладають "жоден, ніякий": *Hier bleibt bald kein Student: Тут невдовзі не лишиться жодного студента.*

При перекладі *kein* у предикативі звично з'являється заперечна частка "не" чи при відсутності чогось – "немає":

Das ist kein Buch: Це не книга. Hier ist kein Ausgang: Тут немає виходу.

Заперечення *nichts* "нічого", *niemand* "ніхто", *nie, niemals* "ніколи", *nirgend* "ніде" тощо при перекладі вимагають другого "не":

Niemand bereitet sich darauf: Ніхто не готується до цього.

6.3.6. Вказівні займенники

У книжній німецькій мові вказівний займенник *der, welcher* часто вживається для заміщення іменника зі стилістичною метою, щоб уникнути його повторення. Тому замість конструкції *unsere Leistungen und die Leistungen unserer Freunde* в німецькій мові використана економічна конструкція *unsere Leistungen und **die** unserer Freunde*, яка в українській мові переважно відтворюється повною формою *наші успіхи та успіхи наших друзів*. Лише в деяких випадках вдається уникнути повтору за рахунок прикметникових трансформацій: *Diesen Standpunkt vertreten sowohl die Vertreter Italiens als auch **die** Frankreichs* : *Цієї думки дотримуються як італійські, так і французькі представники.*

Займенник *es* може виступати вказівним в уточнювальних питаннях:

*Bist du **es** Manfred? Ja, ich bin es. : То **це** ти, Манфреде? – Так, це я.*

6.3.7. Зворотний займенник

Німецькому зворотному займеннику *sich* в українській мові звично відповідає частка *-ся*, яка на противагу німецькій формі не змінюється за особами: *Ich wasche **mich** mit kaltem Wasser. Wäschst du **dich** aber mit warmem Wasser?* : *Я вмиваюся холодною водою. А ти що – вмиваєшся теплою?*

При перекладі зворотних дієслів німецькою мовою для першої та другої особи однини необхідно чітко розрізнити спрямування дії за допомогою запитань: *кого? чи кому?*

*Я вдягаюся = Я вдягаю... **кого?** себе (*ich ziehe **mich** an*).*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Я дивлюся фільм, а ти дивишся? – я дивлюся (*ich sehe **mir** den Film an*), а ти також дивишся ... **кому**? Собі (*Siehst du ihn auch **dir** an?*).

6.3.8. Безособові займенники

Групу підмета репрезентує безособовий займенник *es*, який звичайно виступає підметом пасивного речення (*Es wurde hier gelesen*), чи безособових речень (типу: *es regnet, es dämmt*). У цих реченнях, що служать для позначення явищ природи, фізичного та психічного стану людини, він, як правило, не перекладається (*es dämmt* – *смеркає*) чи перекладається ситуативно зумовленим виразом (*es regnet* – *йде дощ*; *Wie spät ist es?* *Котра година?*).

6.3.9. Неозначено-особовий займенник

З'являючись у неозначено-особових реченнях, займенник *man* позначає невизначену кількість не завжди відомих осіб. При перекладі українською доводиться вибирати конкретний варіант, зважаючи на контекст:

- пасивний стан (*Zur Zeit diskutiert man die Wege der Zusammenarbeit*: *Зараз дискутуються шляхи співробітництва*);
- інфінітивні конструкції (*Wie liest man diesen Satz?* : *Як прочитати це речення?*);
- безособові речення з прислівниками (*Hier sieht man nichts*: *Тут нічого не видно*);
- безособові речення з "треба, слід, можна" (*Wo kauft man hier die Zeitschriften?* : *Де тут можна купити журнали?*);
- особові речення з віддієслівними іменниками (*Man verhandelt erfolgreich*: *Переговори йдуть успішно*);
- особові речення із займенниками "всі, хтось, дехто" (*Hier arbeitet man fleißig, aber man denkt auch anders*: *Тут всі старанно працюють, але дехто думає інакше*);
- неозначено-особові речення з дієсловом у 2-й особі однини та займенником "ти" (*Manchmal sieht man fern*: *Інколи подивився телевізор*).

6.3.10. Вправи

1. Перекладіть українською

1. Hier ist keine Tinte (kein Bleistift, kein Buch, keine Kreide). 2. Er ist doch kein Jurist (Millionär, Lehrer, Student, Kiewer) 3. Hat er keinen Bruder (Vater, Onkel, Vetter, Schwiegervater)? 4. Habt ihr heute keinen

Unterricht (kein Deutsch, Seminar; keine Vorlesung, Vorlesungen)? 5. Wie heißt ihre Tochter (dein Bruder, seine Schwester)? 6. Bist du es, Hans? – Ja, ich bin es. 7. Regnet es jetzt oder schneit es? 8. Was für ein Buch liest sie? Sie liest ein deutsches Buch über das Leben der Studenten. 9. Welches Buch schenkt er seinem Freund? Er schenkt ihm "Drei Kameraden" von Remarque. 10. Wie gefallen dir meine Resultate und die meiner Freunde? 11. Wie geht und steht es Ihnen, Herr Schmidt? Danke, noch gut. 12. Es ist ziemlich spät. Wo bekommt man hier Zeitungen und Zeitschriften? – Es gibt unten einen Zeitungskiosk. 13. Es gibt auch Schwierigkeiten, aber es geht vorwärts. Man sieht die Perspektive. 14. Wie verhindert man einen Krieg? – Es gibt nur einen Weg – den Weg der Verhandlungen. 15. Es gibt nun einige Alternativen. Welche wählt man? Es bedarf einer Diskussion. 16. Was geht mich das an? Ich weiß es nicht. 17. Ich habe einen Freund, und was für einen! 18. Welche Zahl hat drei Buchstaben? – Elf. 19. Wo können wir langgehen – über den Platz oder durch den Park? 20. Wo geht's lang – geradeaus oder rechts um die Ecke? 21. Wem gehört dieses Haus? Dir? 22. Wie hoch ist dieser Berg? 23. Wie weit ist es von Kyjiw bis Lemberg? 24. Wer hat das getan, wer denn sonst? 25. Mit wem gehst du ins Theater? – Mit meinem Freund, mit wem denn sonst? 26. Was man gern tut, das fällt einem nicht schwer. 27. Es ist jedermanns Sache, etwas für den Frieden zu tun. 28. Jeder ist seines Glückes Schmied. 29. Jedem nach seinem Verdienst. 30. Jedermanns Gesell ist niemandes Freund. 31. Den Krebs straft man nicht mit Ersäufen. 32. Die Kuh weiß nichts von Sonntag. 33. Keiner ist zu alt zum Lernen. 34. Etwas ist besser denn nichts. 35. Jedes Warum hat sein Darum. 36. Selbst getan ist bald getan. 37. Alles vergeht, Wahrheit besteht. 38. Vorgetan und nachbedacht hat manchen in groß Leid gebracht.

2. Перекладіть текст, вставляючи пропущені присвійні та вказівні займенники

A. Mein Freund Robert gehört zu den Menschen, deren Selbstsicherheit und Energie gleichsam anstecken. Das ist nicht nur ... Eindruck. Oft habe ich es auch von anderen gehört, wenn sie über Robert sprachen. Er ist kräftig und hochgewachsen, ... hellbraunen Augen sind voll Lebensfreude. Spricht er, ... Kopf mit der hohen Stirn und dem dichten, graumelierten Haar etwas schräg gestellt, als überlege er jedes ... Worte, so hat man das Gefühl: ... Wort kannst du vertrauen; ihn kann nichts unterkriegen. *(Nach J. Petersen)*

B. 1. Hier sind zwei Fragen zu unterscheiden: **die Frage** der Form und **die** des Inhalts. 2. In diesem Satz ist der Gebrauch des Aktivs sowie **der**

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

des Passivs möglich. 3. Der Meister ist mit der Arbeit seines Lehrlings zufriedener als mit **der** seines Gehilfen. 4. Die Studenten arbeiten sowohl im Lesesaal des Instituts, als auch im der Stadtbibliothek.

3. Перекладіть текст, враховуючи різнотипні вживання займенника

A. 1. Braver Mann! Er schafft mir zu essen! Will es ihm nie und nimmer vergessen! Schade, dass ich ihn nicht küssen kann! Denn ich bin **selbst** dieser brave Mann. (*H. Heine*) 2. Wie die Erde **selbst**, dreht sich unsere Unterhaltung um die Sonne. (*H. Heine*) 3. **Selbst** der unbeteiligte Sekretär Maigron schaute hoch bei der Nennung dieser Ziffer. (*L. Feuchtwangef*) 4. Alle Pronomen werden in der Regel klein geschrieben, **selbst** dann, wenn der Artikel dabei steht.

B. 1. Die Schwierigkeiten wachsen, je näher **man** dem Ziele kommt. (*W. Goethe*) 2. Das Betragen ist ein Spiegel, in welchem **jeder** sein Bild zeigt. (*/ . Goethe*) 3. Begegnet uns **jemand**, der uns Dank schuldig ist, gleich fällt es uns ein. Wie oft können wir **jemand** begegnen, dem wir Dank schuldig sind, ohne daran zu denken. (*W. Goethe*) 4. Wer fremde Sprachen nicht kennt, weiß **nichts** von seiner eigenen. (*W. Goethe*) 5. Die Stadt (Göttingen) selbst ist schön und gefällt **einem** am besten, wenn **man** sie mit dem Rücken ansieht. (*H. Heine*) 6. **Alles** kennt sich, **jedermann** weiß, wie es da und dort zugeht...

4. Перекладіть анекдоти на вживання різнотипних займенників

A. *Chopin ärgerte sich oft darüber, dass man ihn zu großen Gesellschaften und Festessen nur deshalb einlud, damit er nachher vor den Gästen seine Kunst zeige.*

Einst war Chopin von einem sehr reichen Schuhfabrikanten zu Gaste geladen. Nach dem Essen folgte die übliche Bitte an den Künstler, den Gästen und Gastgebern etwas vorzuspielen. Chopin versuchte zwar, mit allerlei Ausflüchten seinem Schicksal zu entgehen, aber es gelang ihm nicht. Immer und immer wieder bat ihn der Hausherr, doch etwas vorzuspielen und den Gästen zu zeigen, "wie das gemacht werden müsse." Chopin sah sich gezwungen, dessen Bitte zu erfüllen.

Als derselbe Schuhfabrikant nach einiger Zeit zu Chopin eingeladen wurde, stellte der Diener nach dem Essen zu seiner Verwunderung ein Paar hohe Reiterstiefel vor ihn hin. Erstaunt blickte er Chopin an. Dieser aber bemerkte höflich: "Sie würden meine Gäste sehr erfreuen, wenn Sie die Güte haben würden, diese Stiefel vor unseren aller Augen zu besohlen, damit wir sehen, "wie das gemacht wird".

B. Die gebührende Antwort

*Eine reiche Dame, welche oft in ihrem Salon musikalische Abende veranstaltete, lud eines Tages einen bekannten Sänger ein, der für ihre Gäste singen sollte. Aber er durfte nicht mit den Gästen feiern und essen. Er musste mit den Dienern in der Küche essen. Nach dem Abendbrot stand der Sänger auf und sagte zu den Dienern, mit denen er zusammen gegessen hatte: "Wenn ihr wollt, singe ich euch etwas vor." Natürlich freuten sich die Diener darauf, den Sänger hören zu können, **dessen** Stimme von allen bewundert wurde. Und so sang er für sie. Um zehn holte die Dame den Künstler, auf **den** die Gäste warteten, in den Salon. "Wir freuen uns auf Ihre Kunst", sagte die reiche Dame. – "Aber ich habe schon gesungen, und zweimal am Abend kann ich nicht singen." – "Wo und wann haben Sie gesungen?" – "Vor einer Stunde habe ich in der Küche für Ihre Diener gesungen! Es ist schade, dass Sie nicht dort waren. Ich singe immer für die Menschen, mit **denen** zusammen ich esse." Der Sänger grüßte trocken und verließ den Salon.*

5. Перекладіть німецькою

1. Ми не читаємо фахову літературу. 2. Тут нема крейди. 3. Після обіду зазвичай немає занять. 4. Він не відповів правильно на жодне з питань. 5. Це не книжка, а зошит. 6. У нього тут немає зовсім друзів. 7. Ніхто не розуміє цього речення. 8. Він цього ніколи нікому не скаже. 9. Я нікого не знаю на цьому факультеті. 10. Я добре знаю його книгу та його самого. 11. Ми часто відвідуємо їх, їхній будинок знаходиться недалеко звідси. 12. Я читатиму сьогодні її статтю, а завтра я принесу її тобі. 13. Викладач повторює своє запитання, а вона дає на нього свою відповідь. 14. Вона відповідає на всі запитання свого викладача. 15. Я вітаюся зі своїм вчителем. 16. Це ти, Іване? – Так, це я. 16. Яку статтю він зараз пише? Про Київський національний університет ім.Т. Шевченка. 17. Який фільм він дивився вчора? "Das dunkle Postament". 18. Як запобігти війні? Є лише один шлях – шлях переговорів. 18. Ця пропозиція не завжди позитивно сприймається. Дехто висловлює сумніви. 19. Ми зробили похід, оце так похід! 20. Куди пройдемо – через площу чи через парк? Та ж куди йти? 21. Тут мокро, ми підемо туди. Сказав хлопець і показав на стежку. 22. Чия це куртка? Моя. 23. Скільки годин ми чекатимемо на автобус? 24. Скільки кілометрів від Києва до Полтави? 25. Яка глибина цієї річки? 26. Чиї це фломастери (*Faserstifte*)? Мої, а чиї вони ще можуть бути?

6. Перекладіть гумореску, відповідно вживаючи особові та зворотні займенники

Mit meinem Telephon ist irgend etwas Merkwürdiges los. Es scheint, dass die Leute eine besondere Vorliebe für meine Nummer haben. Weiß der Teufel, wie es zugeht, tagtäglich werde ich von Leuten angerufen, die falsch verbunden sind und die mir aus lauter Ärger darüber eine Flut von Schimpfworten ins Ohr schleudern, statt gegen sich selber zu zürnen. Anfangs habe ich ihnen höflich und liebenswürdig geantwortet, das hat aber keinen Erfolg gebracht. Jetzt habe ich aber eine bessere Methode gefunden, eine sehr probate Methode. Ich werde ihnen zum Beispiel über meine gestrigen Telephongespräche berichten.

Ich lag auf meiner Couch mit einem Buch in der Hand und hatte es nur schön bequem gemacht. Da klingelte das Telephon. Eine Dame war es, die mir liebevoll ins Ohr flüsterte:

"Hallo, bist du es?"

"Jawohl, ich bin es", antwortete ich. (Tatsächlich bin ich es auch.)

"Nein, du bist es nicht", sagte sie.

"Aber natürlich bin ich es."

"Wie geht es dir, mein Liebling?"

"Ach, es geht", sagte ich und seufzte ein wenig.

"Du bist doch nicht krank, Schatz?"

"Nein, mir ist nur ein bißchen komisch zumute. Ich habe mir heute morgen alle Zähne ziehen lassen. Man fühlt sich dabei ein bißchen leer im Mund."

"Was sagst du?" rief sie. "Das ist ja schrecklich! Ich komme sofort zu dir, mein armes Peterchen."

Dann war sie weg, die unbekannte junge Dame. "Nun bist du sie endlich los", sagte ich befriedigt zu mir.

Eine halbe Stunde lag ich und las in meinem Buch, da es nochmals klingelte. Es war ein Herr, ein älterer Herr, glaube ich.

"Hallo, ist dort der Zirkus?"

"Jawohl, hier ist der Zirkus."

"Ich möchte gern zwei Karten für morgen Abend haben."

"Bitte sehr, mein Herr!"

Keiner schimpft. Wir sind miteinander zufrieden.

6.4. Прикметники (Adjektive): їх переклад

6.4.1. Використання прикметників в атрибутивній позиції

Прикметник як частина мови, що характеризує ознаки чи властивості предмета, може з'являтися в предикативі (після дієслова-зв'язки) чи в атрибутивній позиції, виконуючи таким чином функції іменної частини присудка чи означення. Виступаючи означенням (в атрибутивній позиції), прикметник залежить від іменника і тому узгоджується з ним у роді, числі та відмінку. У деяких випадках прикметник уживається без іменника, синтаксично стаючи ним: *ein **Kranker** las viel **Neues***. Супутніми характеристиками прикметника є ступені порівняння та якісність/ відносність.

Хоча при зіставленні перекладів та оригіналів виявляється значний паралелізм у вживанні прислівників та прикметників, при перекладі речень з атрибутивно вжитими прикметниками можливі різноманітні текстові перетворення, морфологічно-категорійні за своїм характером:

- відтворення прикметника іншими частинами мови: *die wissenschaftlichen Erkenntnisse*: висновки вчених;
- зміна позиції іменників при відтворенні словосполучень "прикметник+складний іменник": *der wirtschaftliche Entwicklungsstand*: рівень економічного розвитку;
- використання складних прикметників при відтворенні словосполучень "прикметник+ складний іменник": *der nationale Befreiungskampf*: національно-визвольний рух;
- додавання чи опускання слів: *die internationale Auseinandersetzung*: протиборство на міжнародній арені; *die Angehörigen der Intelligenz* – інтелігенція;
- перехід прикметника (чи іншої частини мови) з кінцевої позиції в початкову (в межах прикметникової конструкції): *die gegenwärtig gültigen Prinzipien der Preisbildung*: принципи ціноутворення, що діють нині; *die 500 km lange Eisenbahnlinie*: залізнична лінія протяжністю 500 км;
- заміна прикметникової конструкції складним прикметником: *die 500 km lange Eisenbahnlinie*: п'ятисоткілометрова залізнична лінія.

Назви організацій, закладів, партій, державних посад (з використанням прикметників) зазвичай передаються стійкими трансформованими кліше, вивчення яких є запорукою успішної перекладацької діяльності:

Der Nationale Sicherheitsrat: Рада Національної Безпеки;
Freiheitliche Partei Österreichs: Австрійська Партія Свободи;

6.4.2. Ступені порівняння

Прикметники мають звичайний, вищий та найвищий ступені (нім. Positiv, Komparativ, Superlativ), особливості творення яких описано у відповідних теоретичних граматиках німецької та української мов.

Що стосується перекладу, то типовою помилкою у цьому процесі буває викликане впливом російської мови вживання слів "більш, найбільш" типу *більш широка вулиця (*die breitere Straße*), *найбільш короткий шлях (*der kürzeste Weg*). Правильним перекладом будуть українські форми: *ширша вулиця, найкоротший шлях*.

Ступені порівняння посилюються словами-інтенсифікаторами *viel, noch, immer, immer noch, etwas*: значно, все, ще, децю:

<i>Der Rhein ist viel schmaler als die Donau:</i>	<i>Райн набагато вузчий, ніж Дунай;</i>
<i>Die Tage werden noch länger:</i>	<i>Дні стають ще довшими;</i>
<i>Das Auto fährt immer schneller:</i>	<i>Автомобіль їде все швидше.</i>

У ряді випадків це не стільки ступені порівняння, а й вищий ступінь якості:

<i>Das ist eine größere Stadt :</i>	<i>Це (відносно) велике місто;</i>
<i>In dieser Arbeit gibt es einige kleinere Fehler:</i>	<i>У роботі є декілька незначних помилок;</i>
<i>Ankündigung größerer Manöver:</i>	<i>Повідомлення про великі маневри;</i>
<i>Ältere Bürger:</i>	<i>Літні громадяни;</i>
<i>Die jüngere Geschichte:</i>	<i>Новітня історія;</i>
<i>Die jüngsten Ereignisse:</i>	<i>Останні події;</i>
<i>Weitere Maßnahmen:</i>	<i>Подальші заходи;</i>
<i>Weitere Beispiele:</i>	<i>Інші приклади;</i>
<i>Noch ein weiteres Beispiel:</i>	<i>Ще один приклад.</i>

У деяких випадках ситуативні слововживання призводять до заміни прикметників у вищих та найвищих ступенях на іменники:

<i>Die meisten Firmen sind uns schon bekannt:</i>	<i>Більшість фірм нам уже відома;</i>
<i>Näheres erfahren Sie morgen:</i>	<i>Деталі Ви дізнаєтесь завтра;</i>
<i>Das Ziel ist eine höhere Effektivität:</i>	<i>Метою є зростання ефективності.</i>

Утворення відносними прикметниками ступенів порівняння, яке є винятковим явищем (*Heyse: Die **deutscheste** Drohung ist alle deutsch sprechen zu lassen*), має суттєве стилістичне навантаження, що вимагає істотних зусиль перекладача: **Найбільша німецька** погроза – змусити увесь світ розмовляти німецькою мовою.

6.4.3. Вправи

1. Знайдіть відповідники цим прикметниковим конструкціям, при потребі користуючись довідниковою літературою

1. Allgemeines Zoll- und Handelsabkommen (GATT);
2. Allgemeine Konföderation der Arbeit (GGT);
3. Das Auswärtige Amt
4. Der Deutsche Gewerkschaftsbund (DGB);
5. Die Deutsche Bundesbahn (DB);
6. Europäische Gemeinschaft (EG); Europäische Union (EU);
7. Freie Demokratische Partei (FDP);
8. Internationale Atomenergie-Agentur (IAEA);
9. Der Internationale Währungsfonds (IWF);
10. Die Interparlamentarische Union (IPU);
11. Nationale Luft- und Raumfahrtbehörde (NASA);
12. Nordischer Rat;
13. Oberster Bundesgerichtshof (USA);
14. Organisation der erdölexportierenden Länder (OPEK);
15. Die Österreichische Volkspartei (ÖVP);

2. Перекладіть вирази, зважаючи на попередні рекомендації

1. Haupttrichtung gemeinsamer Aktionen.
2. Nuklearwaffenfreie Zonen – Konzeption und Wirklichkeit;
3. Höhere Mieten – unakzeptabel;
4. Weitere Handelsabkommen sind wünschenswert;
5. Unser Weg ist eine bessere Nutzung der Reserven;
6. Gibt es einen noch kürzeren Weg? Nein, das wäre der kürzeste;
7. Ich zeige dir einen viel besseren Platz;
8. Das Land produziert mehr landwirtschaftliche Erzeugnisse als Industriewaren;
9. Weitere Einzelheiten werden bekannt;
10. Die jüngsten Initiativen sind Thema des Tages;
11. Unser Weg ist eine bessere Nutzung der meisten Reserven;
12. Das ist das schneereichste Gebiet des Landes;

3. Розширте ці речення прикметниками в однині та перекладіть їх

Взірець: Sein Benehmen bereitete uns Ärger, (groß): Sein Benehmen bereitete uns (einen) großen Ärger.

1. In der Nacht herrscht hier immer **Stille**. (tief) 2. Er verdient Lob. (aufrichtig) 3. Vielleicht ist es **Bescheidenheit?** (falsch) 4. Auf allen Gesichtern zeigte sich **Bestürzung**. (groß) 5. Das ist doch Lüge! (gemein) 6. Dieser Kollege genießt bei uns **Autorität (groß)**. 7. Die Kinder hatten zu ihrem Lehrer **Vertrauen**. 8. Die Arbeit bereitet ihm **Vergnügen**. 9. Seine Krankheit hat mir **Kummer** gemacht.

4. Використайте ці речення в множині та перекладіть їх

1. Du hast immer eine gute Idee. 2. Die Mutter gibt der Tochter wegen ihres schlechten Benehmens einen Verweis. 3. Mach mir bitte keinen Vorwurf! 4. Sie äußert einen richtigen Gedanken. 5. Wie entsteht eine neue Theorie? 6. In dieser Erzählung wird ein starker Charakter geschildert. 7. Sie besitzt eine gute Eigenschaft. 8. Ich kenne seine Schwäche. 9. Sie versteht es immer, ein interessantes Gespräch zu führen. 10. Um eine Fremdsprache gut zu beherrschen, muß man systematisch und viel arbeiten. II. Nicht immer soll man auf eine alte Tradition verzichten. 12. Der Kranke und der Gesunde haben ungleiche Stunden. 13. Wer das Kleine nicht ehrt, ist **des** Großen nicht wert.

5. Перекладіть жарти українською мовою

1. "Das ist wohl hier ein sehr feines Restaurant?" fragte der neue Gast den Kellner.

"Das feinste in der Stadt!" war die Antwort, "Wenn Sie ein frisches Ei bestellen, mein Herr, dann bekommen Sie das frischeste Ei des ganzen Landes. Und wenn Sie eine heiße Suppe wünschen, dann ist es die heißeste des Landes."

"Ja, ich glaube, dass Sie recht haben– ich bestellte ein kleines Schnitzel..."

2. Frau Petermann kommt in eine Tierhandlung: "Ich hätte gern einen sooo großen und sooo langen Hund, wissen Sie, der aussieht wie ein Windhund, aber einen kürzeren Schwanz, einen dickeren Kopf, einen breiteren Rücken und viel kürzere Beine hat. Haben Sie so etwas?"

"Leider nein", antwortet der Verkäufer, "aber wenn Sie eine Skizze hinterlassen, können wir ihn vielleicht anfertigen."

6. Перекладіть текст, що ґрунтується на прикметниках

Romeo und Julia im kleinen Kaffeehaus

Ich saß allein in einem kleinen Kaffeehaus und beobachtete mit Interesse die Menschen, die um mich herumsaßen. Plötzlich erlebte ich

eine sehr angenehme Überraschung. Der Kellner setzte eine Dame an meinen Tisch. Ich schaute sie mir mit Neugier an. Sie war etwa Ende dreißig, mit einem hübschen Profil, guter Figur und einfach, aber mit Geschmack gekleidet.

An der gegenüberliegenden Seite der kleinen Tanzfläche bemerkte ich einen stattlichen Vierziger, der meiner Nachbarin ganz besondere Aufmerksamkeit schenkte. Als meine Nachbarin in seine Richtung schaute, lächelte er sie an. Die Dame lächelte zurück. Nach einer Weile stand der Herr auf, verschwand nach dem Ausgang und erschien wieder mit einer in Zellophan gewickelten Orchidee. Er setzte sich an seinen Tisch, schrieb mit Eifer etwas auf die Rückseite der Speisekarte, rief den Kellner, der die Blume und die Speisekarte meiner Nachbarin übergab. Die Dame las die Zeilen, und mit einem kleinen Kopfnicken brachte sie ihre Zustimmung zum Ausdruck. Der Mann stand auf, trat zu meiner Nachbarin und stellte sich vor. "Es ist lieb von Ihnen, dass Sie mir erlauben, an Ihrem Tisch Platz zu nehmen", hörte ich ihn sagen. "Wenn man so allein sitzt, kann man vor Langeweile sterben."

"Ich bin Ihnen schon des öfteren in der Stadt begegnet", fuhr der Mann fort, "aber ich wußte nicht, wie ich es anstellen sollte, Ihnen näherzukommen." Die Dame lächelte ihm freundlich entgegen. Der Kellner brachte eine Flasche Wein und entfernte den Korken. "Das ist eine sehr gute Marke", sagte unser Romeo. "Für diese außerordentliche Gelegenheit gerade noch gut genug, mein Fräulein. Trinken wir auf unsere Zukunft?"

Das Orchester begann ein altes Lied zu spielen. Der Herr stand auf und bat die Dame um einen Tanz. Ich mußte gestehen, dass sie auf der Tanzfläche ganz gut aussahen. Als ich wegging, hielt ich noch den Kellner an und fragte ihn mit Empörung: "Was geht hier vor? Weshalb haben Sie diesem alten Romeo keinen Strich durch sein Liebesabenteuer gemacht?" Der Kellner lächelte: "Das hier dauert schon ziemlich lange. Immer am selben Abend im März kommt der Herr Professor zu uns und etwas später auch die Dame. Sie bestellen immer den gleichen Tisch, und es geschieht dann immer dasselbe. Schon seit dem Jahre 1946 machen sie auf dieselbe Weise hier ihre Bekanntschaft. Einmal fragte ich den Herrn, weshalb er dies tue. Er antwortete mir: "Damit wir jung bleiben." "Und wer ist die Dame?" fragte ich den Kellner. "Seine Frau", entgegnete er mir.

6.5. Числівники (Numeralien): їх переклад

Як у німецькій, так і в українській мовах числівники, виражаючи кількісні та рангові відношення між об'єктами оточуючого світу, розподіляються на кількісні та порядкові. Вони відзначаються майже повною відсутністю категорій роду та числа, особливими формами словотвору за морфологічною ознакою і здатністю сполучатися як кількісний визначник лише з іменниками, утворюючи з ними синтаксично нерозривні словосполучення, які синтаксично функціонують як єдиний член речення.

6.5.1. Переклад кількісних числівників

Переклад **кількісних** числівників, побудованих за типовою схемою, здійснюється шляхом підстановки. Проте, незважаючи на значний паралелізм при вживанні числівників у німецькій та українській мовах, спостерігаються певні змістові та формальні особливості перекладу:

а) найсуттєвіші відмінності демонструють "кількісні" іменники, що виражають числові відношення. В Німеччині та Великій Британії *eine Billion* – це "мільйон мільйонів" (10¹²), а в Україні, Росії, США та Франції *більйон* – "тисяча мільйонів" (10⁹); німецький та англійський термін *eine Trillion* відповідає мільйон більйонів (10¹⁸), а український, російський та американський термін *трильйон* – лише тисяча мільярдів (10¹²);

б) при відтворенні скорочень з великою кількістю нулів в українській мові використовують типові скорочення: 450 000 – *450 тис.*; 20 000 000 – *20 млн.*;

в) німецькі кількісні числівники для позначення року передаються українськими порядковими числівниками (зі зміщенням слова *рік*): *im Oktober des Jahres 1408: у жовтні 1408 року*. Для вказівки року чи періоду в декілька років в українських перекладах можуть з'являтися позначення (р.) чи (рр.): *am 10. Oktober 1408; Plan für 1991-2000: 10 жовтня 1408 р.; план на 1991-2000 рр.*

г) кількісні числівники у сполученні з суфіксом *-er* та іменником *Jahre* перекладають словосполученням з порядковим числівником: *in den 90er Jahren: у 90-ті роки (в 90-х роках)*;

д) порядковий номер групи, кімнати передають, як правило, в німецькій мові кількісним числівником: *він навчається у третій групі*:

er studiert in der Gruppe 3; вона мешкає в кімнаті 403: sie wohnt im Zimmer 403.

е) в окремих випадках числівник передається іменником: *der Vorschlag der 7: пропозиція сімки.*

6.5.2. Переклад порядкових числівників

а) порядкові числівники вживаються, як і в українській, для позначення порядкових номерів днів місяця, століть: *Яке сьогодні число? Перше січня. Чи заходив він сюди тридцятого грудня? Der wievielte ist heute? Heute ist der erste Januar. Ist er am dreißigsten Dezember vorbeigekommen?*

Примітка: при позначенні століття римські числа в українській мові змінюються на арабські (з крапкою після них): *пам'ятник XVI ст. – das Denkmal des 16. Jh.;*

б) порядкові числівники з'являються в кліше: *він тут вперше, втретє, всьоме: er ist da zum ersten Mal, zum dritten Mal, zum hundertsten Mal.*

6.5.3. Переклад цифрових виразів з прийменниками (прийменник + цифрова величина)

Кількісні величини часто поєднуються з прийменниками, які для німецької мови відзначаються певною специфічністю.

Щоб відтворити зміни цифрових величин, звичайно вживають прийменники *auf* та *um*. Прийменник *um*, що позначає різницю між вихідним та кінцевим показником, перекладається українським прийменником "на": *Der Gewinn des Betriebes stieg im vergangenen Jahr um 26 Prozent: У минулому році прибуток підприємства зріс на 26 %.*

Прийменник *auf*, що позначає кінцеву величину зміни, перекладається в українській мові чи словом "досягати" (знахід.відм.), чи "до": *Die Ausgaben erhöhten sich auf 1,104 Mrd. Sfr: Видатки досягли 1 млрд. 104 млн. швейцарських франків.*

При суміщенні цих конструкцій в перекладі запроваджується дієслово "досягати; складати": *Der Umsatz der Firma ist um 10 % auf 12,5 Mio. gesteigert worden: Збув фірми збільшився на 20 % і досяг 12,5 млн. євро.*

Прийменник *an* показує приблизну кількість: *Im vorigen Jahr wurden an die 5000 Autos dieses Typs verkauft: У минулому році продали до (близько) 5 тис. автомобілів цього типу.*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Прийменник *bei* вказує на граничний обсяг чогось: *Der Anteil der Chemieindustrie an der gesamten Industrieproduktion des Landes liegt bei 6,3 Prozent: Частка хімічної продукції в загальному обсязі промислового виробництва складає 6,3 %; Die Ernte betrug bei Getreide 20,5 Dezitonnen je Hektar: Було зібрано в середньому 20,5 центнера зерна з гектара.*

Прийменник *mit* визначає загальний обсяг у сполученні з дієсловами (*erzielen, erfüllen, liegen, sein*): *Mit 4370, – US-Dollar pro Einwohner lag das Bruttonationalprodukt Österreichs um 14 % höher als der europäische Durchschnitt: У 1974 р. валовий національний продукт Австрії на душу населення **дорівнював** 4.370 доларів і на 14 % **перевищував** середньоевропейський показник.*

Ці економні за своєю структурою конструкції з *mit* часто вимагають запровадження нових слів чи вставних речень: *Die Pflanzenproduktion entwickelte sich mit 11 Prozent schneller als die Tierproduktion mit 5,4 Prozent: Виробництво продукції рослинництва, **приріст якої склав** 11 %, розвивалося швидше, ніж тваринництва, **продукція якого збільшилася** на 5,4 %.*

Граничні межі засвідчує вживання парної конструкції *von – auf*: *Der Umsatz erhöhte sich von 8 auf 11 Mio. Euro: Збут збільшився від 8 до 11 млн. євро.*

Одиничне вживання *von* вказує на розмір якоїсь послуги: *Es wurde beschlossen, eine Dividende von 5 Euro je 50-Euro-Aktie auszuzahlen: Було вирішено виплатити дивіденди в розмірі 5 євро на кожен акцію вартістю 50 євро.*

6.5.4. Вправи

1. Перекладіть речення українською мовою

1. In den sechsziger Jahren bis Mitte der siebziger Jahre wuchs der Welthandel mit Stahl. 2. Das durchschnittliche Volumen ist von 1960 bis 1970 jährlich um 8,3 % gestiegen. 3. Seit 1974 hat sich das Bild gewandelt. In der Zeit von 1974 betrug die Steigerungsrate nur noch 1,4%; in dieser Periode stieg der Verbrauch mit 1,7 % sogar stärker an. 4. Von 1979 bis 1982 ergab sich beim Handel ein Rückgang von 1,8 %. 5. Parallel dazu ging der Weltstahlverbrauch noch kräftiger (um 3,6 %) zurück. 6. Von 1982 bis 1987 ist der Weltstahlhandel wieder um 4,2 % angestiegen, der Verbrauch um 3 %. 7. Während der ersten fünf Monate 1989 sind die Stahllieferungen um ca. 25 % angestiegen, während der Verbrauch um 6 % wuchs. 8. Der Gewinn des Betriebes stieg im vergangenen Jahr um 26 Prozent. Im vorigen Jahr wurden an die 5000

Autos dieses Typs verkauft. 9. Die Pflanzenproduktion entwickelte sich mit 11 Prozent schneller als die Tierproduktion mit 5,4 Prozent. 10. Mit 4370 -US-Dollar pro Einwohner lag das Bruttonationalprodukt Österreichs um 14% höher als der europäische Durchschnitt.

2. Перекладіть речення німецькою мовою та перевірте їх, використавши типові зразки

1. Було вирішено виплатити дивіденди в розмірі 6 євро на кожну акцію вартістю 60 євро. 2. Збут збільшився від 8 до 11 млн. євро. 3. У минулому році прибуток підприємства зріс на 26 %. 4. Видатки досягли 1 млн.104 тис. євро. 5. Оборот фірми збільшився на 20 % і досяг 12,5 млн. євро. 6. У 1984 р. валовий національний продукт Австрії на душу населення дорівнював 5.170 доларів і на 10 % перевищував середньоєвропейський показник. 7. Було зібрано в середньому 45,5 центнера зерна з гектара. 8. У наступному році прибуток підприємства зростає на 16 %. 9. У минулому році продали до (близько) 10 тис. товарів цього типу. 10. Виробництво товарів широкого споживання, приріст яких склав 11 %, розвивалося швидше, ніж знярядь виробництва, продукція яких збільшилася всього на 3,4 %. 11. У 1974 р. валовий національний продукт Австрії на душу населення дорівнював 4.370 доларів і на 14 % перевищував середньоєвропейський показник.

6.6. Дієслово: загальні характеристики та переклад пасиву

6.6.1. Загальні характеристики

Дієслово – це частина мови, що позначає дію чи стан як процес (семантична ознака), виражає в реченні предикацію, виконуючи в основному функцію присудка (синтаксична ознака), відзначаючись специфічним слово- та формотвором і певними граматичними категоріями (морфологічна ознака). Властиві дієслову категорії виду, способу, часу, дієвідміни тощо показують характер перебігу дії в часі, відношення дії до її суб'єкта чи об'єкта, співвідношення з моментом мовлення чи дійсністю і т.д. Категорії виду та стану вважають властивими для всіх граматичних форм українського дієслова, категорії часу, особи та дієвідміни відсутні для інфінітива та дієприкметників. Відсутність цих категорій відображається на особливостях перекладу, що й спонукає до роздільної репрезентації інфінітива та дієприкметників.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Набір граматичних категорій для німецьких та українських дієслів в основному збігається. Німецькі дієслова (11-13 тис. дієслів у 200-тисячних словниках ДУДЕН та ВАРІГ), як і українські, виражають різні граматичні категорії: способу (дійсний, умовний та наказовий), часу (теперішній, минулий та майбутній), особи (I-III) та числа (однина та множина), стану (активний та пасивний) тощо. Відмінною є категорія виду (аспектуальності: доконаний та недоконаний вид), яка, узагальнено вказуючи на характер перебігу дії в часі, її завершеність чи незавершеність, в німецькій мові передається лише лексичними засобами. Інші категорії збігаються за своїм обсягом майже повністю. Це стосується в першу чергу категорії числа (кількісні характеристики предметів думки) та особи – граматичної узгоджувальної чи словозмінної категорії, яка показує відношення суб'єкта дії до мовця. Більшість категорій мають, однак, свої специфічні характеристики, врахування та переклад яких стають визначальними для розуміння тексту. Пасивний стан, наприклад, значно вживаніший у німецькій мові. Форми кон'юнктиву мають у німецькій мові суттєво інше навантаження, ніж форми умовного способу в українській. Зупинимося детальніше саме на подібних категоріях.

6.6.2. Дієслівний стан: використання та переклад

Категорія **стану** – граматична категорія дієслова, що виражає суб'єктно-об'єктні відношення. Переклад різних часових форм активу (де суб'єкт дії спрямовує дію на об'єкт) пропонується нижче при описі часових форм, а в цьому підрозділі детальніше зупинимося на пасиві, який виражає дію, спрямовану на мовця чи суб'єкт дії.

Пасивні конструкції, використання яких звичне для німецької мови, охоплюють більшість перехідних дієслів (за винятком *haben, besitzen, kriegen, bekommen, kennen, wissen, kennen lernen, betreffen, erfahren, kosten, interessieren*) та неперехідних дієслів (типу *es wird gelacht; es wurde Schritt gefahren*), що неможливо для української мови. Вони перекладаються українською мовою кількома різними способами:

а) зрідка безособовим дієсловом (на **-ся**): *Hier wird abgelegt*: Тут роздаються / знімають пальта; *Die Druckfestigkeit metallischer Werkstoffe wird bis auf einige Sonderfälle selten untersucht*: За винятком деяких особливих випадків, міцність металів на стискання перевіряється зрідка.

б) переважно неозначено-особовою формою дієслова в активному стані (через **-ють**) у науково-технічному тексті: *Die Brammen werden nach Bochum gebracht und dort ausgewalzt*: Сляби доставляють до

Бохума і там їх розвальцовують. У художній літературі натомість часто з'являються аналітичні конструкції з головним членом односкладного безособового речення: *im Nachbarzimmer wurde hell gelacht*: із сусідньої кімнати **було** чути / доносився дзвінкий сміх;

в) предикативним дієприкметником з формою на **-но**, **-то** (в різних часових формах): *darüber wird / steht in den Büchern geschrieben*: про це написано у книгах;

г) лексичним розгортанням дієслова в дієслівно-іменне словосполучення: *Zu dieser Zeit werden alle Seiten der Ausbildung allseitig vervollkommnet*: На даний час відбувається всебічне вдосконалення професійної підготовки;

д) використанням недієслівних конструкцій (особливо при вживанні пасиву в підрядних реченнях): *Als die Brücke gebaut wurde, war der Verkehr nicht so intensiv*: На час будівництва мосту рух тут не був досить інтенсивним;

е) конверсивною заміною, за якою пасив замінює форму активу: *Die Gäste wurden vom Präsident empfangen*: Гостей прийняв президент.

6.6.3. Вправи

1. Перефразуйте речення та перекладіть їх українською мовою

1. Werden alle Fragen richtig beantwortet? 2. Was wurde als Hauslektüre empfohlen? 3. Wie wird Ihr Name geschrieben? 4. Das Wort "nehmen" wird mit "h" geschrieben? 5. Um wieviel Uhr wird die Zeitung gebracht? 6. Der Unterricht ist wieder von den Studenten versäumt worden. 7. Von wem war sie angerufen worden? 8. Wo werden hier Vorlesungen gehalten? 9. Warum wurde dein Sohn in der Schule nicht abgefragt? 10. Die Brammen warden nach Bochum gebracht und dort ausgewalzt. 11. Zu dieser Zeit werden alle Seiten der Ausbildung allseitig vervollkommnet. 12. Diese Aufgabe soll rechtzeitig abgeliefert werden. 13. Ich flog nur mal eben am Monde vorbei, Da wurd' ich *von großen Kometen* bedroht, Mir träumte, ich war ein Raumschiffpilot." (H. Salomon)

2. Перекладіть тексти українською мовою

1. Mit dem Ausdruck die "Achillesferse" *wird* eine Schwäche, eine verwundbare Stelle *bezeichnet*. Der Ausdruck ist der griechischen Sage von Achilleus (lateinische Form: Achilles) *entnommen worden*. Achilles ist ein Sagenheld, Urenkel des Zeus, Sohn der Meergöttin Thetis. Um ihn unsterblich zu machen, badete ihn seine Mutter im Totenfluß der Unterwelt Styx. Dabei hielt sie ihn an einer Ferse, was zur Folge hatte, dass die Ferse die einzige verwundbare Stelle am Körper des Achilles war. Doch *wurde* Achilles in einer Schlacht bei Troja *getötet*. Apollo, der dem

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Helden zürnte, legte einen Pfeil auf seinen Bogen und schoß aus dem Nebel dem Achilles in die verwundbare Ferse. Ein stechender Schmerz durchfuhr auf der Stelle den Helden, und wie ein unterhöhlter Turm stürzte er plötzlich zu Boden.

2. Jahrelang hatte Brecht Verse gegen den Krieg geschrieben. Er *war* dafür aus seinem Land *vertrieben worden* und hatte von Land zu Land fliehen müssen. Doch eines Tages entdeckte ein Philologe, dass Brecht am Anfang des ersten Weltkrieges in einer Zeitung seiner Heimatstadt Augsburg die Größe des deutschen Kaisers gefeiert und kriegerische Verse verfaßt hatte. Er war damals 16 Jahre alt. Als man Brecht die Entdeckung des Philologen vorhielt, meinte er: "Auch ich habe meine Achillesverse."

3. Перекладіть речення німецькою мовою

А. Коли у Вас обідають? Де тут можна зняти верхній одяг? Тут можна палити? Про це зараз не говорять. Цю пісню дуже часто співав мені мій друг. Хто переклав цей роман (Ким був перекладений цей роман)? Хто проеккзаменував третю групу? По суботах у нас працюють до третьої години. На даний час відбувається всебічне вдосконалення професійної підготовки. Сляби доставляють до Дюссельдорфа і там їх розкатують. Я знав, що цей годинник був куплений ще моїм дідусям. Після того як статтю переклали німецькою, її здали німецькому редакторові на перевірку.

Б. Цю книжку можна придбати в кожному книжковому магазині. Кожного студента слід перевіряти на іспиті. У цьому контексті слід ужити інше дієслово. Температуру хворого слід вимірювати кожного дня. Гарний учень хоче, щоб його опитали.

В. У майбутньому році через цю ріку побудують новий міст. Він буде збудований молодими інженерами, що недавно закінчили інститут. Цю нову книжку можна придбати в кожному сучасному магазині. Цей лист мені нещодавно передали через одного з моїх товаришів. Зимою в нашому клубі демонструвалися фільми, зняті талановитим режисером. Роман був написаний письменником за максимально короткий термін, оскільки створення роману було підготовлено всім його життям. Я знаю, що цю комедію жорстоко розкритикували, але не пригадую, хто. Після того як іспит був складений студентами нашої групи, їх відвезли додому кількома таксі.

6.7. Дійсний спосіб дієслова: вживання та переклад часових форм

Категорія способу виражає відношення названої дієсловом дії до дійсності з погляду мовця. Дійсний спосіб через часові форми характеризує реальні дії, які (не) відбуваються, (не) відбулися чи (не) мають відбутися. Іншими словами, часові форми дієслова виражають категорію **часу** – граматичну категорію дієслова, яка є специфічним мовним відображенням об'єктивного часу, що служить для темпоральної локалізації події або стану, про які йдеться в реченні. У сучасній німецькій мові розрізняють п'ять основних часових форм (Präsens, Präterit, Perfekt, Plusquamperfekt, Futur), якими перекладають лише три часові форми українського дієслова. Ця асиметрія створює певні труднощі в процесі перекладу, які зростають при врахуванні специфіки часових форм німецького дієслова.

Як відомо, основним значенням нім. **Präsens** є вираження теперішнього часу (*ich arbeite jetzt*). Поряд із тим презенс виражає дію в минулому часі (Präsens historicum: *1810 Kolumbia wird/ ist unabhängig*) та в майбутньому (Präsens futurales). Останній, в першу чергу, стосується перфективних дієслів (тобто завершеного виду), які (разом із модифікаторами часу) вживаються для передачі майбутньої дії: *Ich komme bald. Morgen beginnt das neue Schuljahr*. Для передачі майбутньої дії дуративних дієслів без особливої різниці може вживатися як футур I, так і презенс: *Bald werden wir zusammenarbeiten/ bald arbeiten wir zusammen*. Переклад футурального презенсу доцільно здійснювати синтетичними формами майбутнього часу (*незабаром ми співпрацюватимемо*).

Досить складним є переклад типових іменних присудків, що ґрунтуються на допоміжних дієсловах *sein* "бути", *heißen* "зватися" та *werden* "ставати" у презенсі. Як правило, дієслово *sein* у перекладі опускається (*das ist ein Theater*), хоча зрідка воно може вживатися для підсилення самого висловлювання, як у відповіді Понтія Пилата (*Was ist/ heißt Wahrheit? Що є істина?*). У деяких випадках спостерігається еквівалентна заміна *sein* іншими відповідниками, зумовлена нормами мови перекладу:

Die Sprache ist ein Kommunikationsmittel: Мова репрезентує засіб комунікації;

Wo ist der Flughafen? Де знаходиться аеродром?

Dort ist nichts: Нічого там немає.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Подібним чином перекладають конструкції з *heißen* (*Was heißt Alibi? Що таке алібі?*). Іншу конструкцію (*werden* + іменний присудок) часто перекладають дієсловом (*Das Papier wird dunkel: нанір темніє*). Це ж стосується описових частин складного дієслівного присудка. Багато конструкцій із десемантизованими дієсловами перекладаються за іменними частинами: *wir können diesen Gedanken zum Ausdruck bringen: ми зможемо виразити цю думку; sie beschließen uns Hilfe zu leisten: вони вирішують нам допомогти*. У ряді випадків необхідно пристосувати частини дієслівного присудка до норм української мови: *wir leisten Ihrer Einladung gerne Folge: ми охоче приймемо Ваше запрошення* (замість дослівного: *охоче послідуємо Вашому запрошенню).

Усі три групи минулого часу (**Präterit, Perfekt, Plusquamperfekt**) у німецькій мові перекладаються здебільшого минулим часом. Це в першу чергу стосується **претерита**, який характеризує повторювану дію в минулому часі, що відбувається без зв'язку з теперішнім. Претерит засвідчує інформаційне повідомлення (*Die Arbeiter legten die Arbeit nieder*) та перелік подій (*ich stand auf, wusch mich, turnte, etc.*). Поряд із тим, він отримує в німецькому публіцистичному тексті не властиву йому перфективну функцію – залучення до інформації: *Auf Einladung der Regierung traf in Kyjiw eine deutsche Delegation ein*.

Плюсквамперфект, що, узгоджуючись з претеритом, відзначає передування дії в минулому часі, при перекладі може уточнюватися лексичними засобами (*раніше; перш ніж; після того як*): *Die Regierung führte die Reform durch, die sie versprochen hatte* (*Уряд провів реформу, яку він **раніше** пообіцяв*). Речення з *nachdem* "після того як" звичайно перекладають дієприслівниковим зворотом: *Nachdem wir diese Aufgabe gelöst hatten: вирішивши це завдання*.

Перфект, як правило, вживається в німецькій розмовній мові, переважно діалоговій за своїм характером. У часовому відношенні перфект сумісний із презенсом (у газетному тексті – також з претеритом). Він або характеризує актуальні події минулого часу, пов'язані з моментом мовлення (*bist du schon erwacht?*), або суттєво підкреслює результативну завершеність дії. Саме на цій основі **Perfekt futuralis** (ПФ) може додатково виражати майбутню результативну дію (проте з великою часткою категоричності): *Nach den Prüfungen bin ich sehr müde, aber in ein Paar Tagen habe ich mich erholt: після іспитів дуже втомився, проте через декілька днів відпочину*. Замінити футуральний перфект у змозі лише дещо віджилий футур II (*werde ich mich erholt haben*), властивий саме для німецької письмової мови та мов-

лення вищих прошарків населення. Заміна ж футурального перфекта на футур і спотворює зміст висловлювання – виходить, що відпочинок розпочнеться лише за декілька днів. Особливо характерна ця форма ПФ для підрядних речень часу, коли майбутня дія головного речення відбуватиметься за майбутньою дією підрядного. Українським відповідником у такому випадку виступає синтетична форма майбутнього часу від дієслів доконаного виду:

Hast du das Buch gelesen, gibst du es mir zurück: Коли прочитаєш книгу, віддаси її мені назад.

Ich komme zu dir erst, nachdem ich die Arbeit beendet habe: Я зачекаю, поки ти не прийдеш. Я прийду до тебе лише після того, коли закінчу роботу.

У деяких випадках перфект допомагає здійснити міжрівневий перерозподіл змісту. За допомогою цього часу вдало передається результативна безповоротність у поєднанні зі зловтішною насмішкою, які відтворюються за допомогою лексичних засобів:

"... *Es war wirklich sehr klug von mir, mich so lange zu demütigen und zu erniedrigen und zu dulden, dass Sie Liebhaber meiner Frau waren. Jetzt sind Sie es gewesen. Sie hat gewählt. Die Sicherheit und mich*" (J.M. Simmel. *Liebe ist nur ein Wort*).

"... Я дуже правильно вчинив, коли принижувався та терпів, коли Ви були коханцем моєї дружини. Тепер Ви коханець у відставці. Вона вибрала надійність та мене" (Й.М. Зіммель. *Кохання – всього лиш слова*).

Futurum I достатньо часто позначає дію в майбутньому часі – суттєву конкуренцію йому складає презенс футураліс перфективних дієслів (*ich komme bald*). Футур I вживається лише тоді, коли необхідно підкреслити категоричність чи невідворотність майбутньої дії, посилену модальною часткою *doch*:

Я все-таки туди поїду: Ich werde doch hinfahren;

Ми все-таки виконаємо свій обов'язок: Wir werden unsere Pflicht doch erfüllen.

Значно частіше німці використовують футур I у модальному значенні, виражаючи теперішню (а не майбутню!) дію, реальність якої ми тільки припускаємо з невеликим ступенем впевненості. Переклад цієї розмовної форми, незвичної для українського мовця, здійснюється лише теперішнім часом:

Ти, мабуть, його знаєш: Du wirst ihn (wohl) kennen;

Він, напевно, сидить зараз удома: Er wird jetzt zu Hause sitzen.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Досить рідко вживається **футур II**, який показує припущення про завершеність дії в майбутньому часі: *Hoffentlich werden Sie bis dahin den Entwurf ausgearbeitet haben*: *Мабуть, ви розробите до цього часу проект.*

6.7.1. Вправи

1. Знайдіть оптимальну часову форму (Imperfekt, Perfekt oder Plusquamperfekt) та перекладіть текст

Die Bremer Stadtmusikanten

Ein Mann (haben) einen Esel, der schon lange Jahre die Säcke zur Mühle (tragen), dessen Kräfte aber nun zu Ende (gehen). Da (denken) der Mann daran, ihn dem Schlächter zu verkaufen, aber der Esel (merken) das und (davonlaufen). Er (wollen) in Bremen Stadtmusikant werden. Als er ein Weilchen (gehen), (finden) er einen Jagdhund auf dem Wege liegen, der (keuchen) wie einer, der sich müde (laufen).

"Nun, was keuchst du so, Packan?" (fragen) der Esel. "Ach", (sagen) der Hund, "weil ich alt (werden), (wollen) mein Herr mich totschiagen; da (nehmen) ich Reißaus." – "Weißt du was?" (sprechen) der Esel, "geh mit. Es (dauern) nicht lange, da (sitzen) eine Katze am Weg und (machen) ein Gesicht wie drei Tage Regenwetter. Nun, was (kommen) dir in die Quere?" (fragen) der Esel. "Wer kann da lustig sein", (antworten) die Katze, "weil meine Zähne stumpf (werden) und ich keine Mäuse mehr (fangen), (wollen) mich meine Herrin ertränken; ich (können) mich zwar noch fortmachen, aber was nun?" – "Du (machen) in deinem Leben so viel Nachtmusik, geh milt uns nach Bremen." Die Katze (halten) das für gut und (mitgehen). Darauf (vorbeikommen) die drei an einem Hof, da (schreien) auf dem Tor ein Hahn aus Leibeskräften. "Jeden Tag (prophezeien) ich das Wetter, aber weil sich für morgen Gäste (ansagen), soll ich geschlachtet werden." – "Ei was", (sagen) der Esel, "komm mit uns." Dem Hahn (gefallen) der Vorschlag, und sie (fortgehen) alle vier zusammen. Sie (können) aber die Stadt Bremen nicht in einem Tag erreichen. Als es Abend (werden), (kommen) sie in einen dunklen Wald. Da (erblicken) sie in der Ferne ein Licht. Als sie näher (kommen) und zum Fenster (hineinschauen), (sehen) sie zehn Räuber um einen herrlich gedeckten Tisch sitzen. "Wenn wir doch dort säßen", (denken) die Tiere ...
Продовжте казку!

2. Утворіть форми дієслова в претериті та перекладіть речення

1. Die Sterne (Funke) am Himmel.
2. Der Wind (kraus) leicht den See.
3. Der Fluß (Schlange) sich durch ein enges Tal.

4. Ein Blinder (bitten) an der Straßenecke.
5. Die Klassenkameraden (Hans) den Jungen wegen seiner großen Ohren.
6. Der Junge (streichen) den Hund, doch dieser biss ihn.
7. Der Photograph (sagen): "Bitte freundlich lachen!"
8. Sie (stechen) so lange, bis ihr Mann wütend wurde.
9. Er schrie und (fechten) mit den Armen.
10. Die Rentnerin (haken) feine Deckchen.

3. Знайдіть оптимальний синонім та перекладіть речення (*akzeptieren – annullieren – blamieren – dominieren – formieren – ignorieren – kontrollieren – qualifizieren – resümieren – riskieren – stagnieren*).

1. Er *nahm* meinen Vorschlag *an*.
2. Auf dem Bild *herrscht* ein helles Blau *vor*.
3. Sie *bildet* sich durch einen Abendkursus an der Volkshochschule *weiter*.
4. Er *stellte* mit seiner Äußerung seinen Freund vor den Kollegen *bloß*.
5. Am Ende seines Vertrages *faßte* er die Hauptgedanken in Form von fünf Thesen *zusammen*.
6. Der Heizer *prüft* regelmäßig den Druck in den Kesseln *nach*.
7. Er *ließ* die kritischen Hinweise seiner Kollegen *unbeachtet*.
8. Er *setzte* bei dem Rettungsversuch sein Leben *aufs Spiel*.
9. Seit zwei Jahren *entwickeln* sich die Leistungen in einigen sportlichen Disziplinen *nicht weiter*.
10. Der Trainer *stellte* aus den Teilnehmern der Spartakiade eine neue Mannschaft *zusammen*.
11. Das Bezirksgericht *erklärte* das Urteil des Kreisgerichts *für ungültig*.

4. Перекладіть анекдоти українською мовою, зважаючи на вживання часових форм

1. Ein junger Künstler legte dem bekannten Maler Adolf Menzel ein Bild zur Beurteilung vor: "Ich habe mich bemüht, alles Schreckliche des Dreißigjährigen Krieges zum Ausdruck zu bringen, und ich lege deshalb den größten Wert auf das Urteil des unvergleichlichen Historienmalers."

Menzel warf einen flüchtigen Blick auf das Bild und drückte dann dem jungen Künstler die Hand: "Es ist Ihnen gelungen, mein Freund, nie in meinem Leben habe ich ein schrecklicheres Bild gesehen."

2. "Das ist wohl hier ein sehr feines Restaurant?" fragte der neue Gast den Kellner.

"Das feinste in der Stadt!" war die Antwort, "Wenn Sie ein frisches Ei bestellen, mein Herr, dann bekommen Sie das frischeste Ei des ganzen Landes. Und wenn Sie eine heiße Suppe wünschen, dann ist es die heißeste des Landes."

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

"Ja, ich glaube, dass Sie recht haben– ich bestellte ein kleines Schnitzel..."

3. Frau Petermann kommt in eine Tierhandlung: "Ich hätte gern einen sooo großen und sooo langen Hund, wissen Sie, der aussieht wie ein Windhund, aber einen kürzeren Schwanz, einen dickeren Kopf, einen breiteren Rücken und viel kürzere Beine hat. Haben Sie so etwas?"

"Leider nein", antwortet der Verkäufer, "aber wenn Sie eine Skizze hinterlassen, können wir ihn vielleicht anfertigen."

5. Прочитайте, знайдіть дієслівні омоніми, спробуйте їх перекласти, відтворюючи гру слів

A. 1. In den letzten dreißig Jahren sind in unserem Land viele neue Werte (geschaffen/geschafft) worden. 2. Die Bodenreform (schuf/schaffte) die Voraussetzungen für die Entwicklung der Landwirtschaft. 3. In Deutschland (schuf/schaffte) Heinrich Heine sein Hauptwerk "Deutschland. Ein Wintermärchen". 4. Seine Mutter (schuf/schaffte) den ganzen Tag in der Küche. 5. Ich habe heute vormittag nicht so viel (geschaffen/geschafft), wie ich wollte. 6. Der Dozent ist damit zufrieden, was im Seminar (geschaffen/geschafft) wurde.

B. Was man nicht verwechseln soll

Elke sah den Blitz, hörte den Donner und hielt den Atem an. Sodann entfuhr es ihr: "Jetzt bin ich aber erschreckt!" Ich verbesserte: "Erschrocken!" Darauf klagte sie: "Sei doch nicht so ein Pedant! Ob es nun erschreckt oder erschrocken heißt ... Du siehst doch, der Donner hat mich erschrocken!". Nachdem sich Elke von dem Schreck etwas erholt hatte, erklärte ich ihr, dass "**erschrecken**" zweierlei Bedeutung haben kann: entweder zielend (transitiv) jemanden **erschrecken**, jemanden in Schreck versetzen oder nichtzielend (intransitiv) in Schreck geraten. Das zielende Verb (jemanden in Schreck versetzen) wird schwach gebeugt, d. h. der Stammvokal *e* bleibt unverändert: ich **erschrecke** dich, **erschreckte** dich, **habe** dich **erschreckt**. Beim nichtzielenden "in Schreck geraten" muß ich dagegen stark beugen, d. h. der Stammvokal wechselt: ich **erschrecke**, **erschrak**, **bin erschrocken**.

Mein Sprachgewissen hat mich immer wieder gedrängt, Belehrungen zu geben. An einem verregneten Sonntagvormittag kam einmal mein Jugendfreund Bruno mich besuchen. Sein Töchterchen Charlotta **hatte** den Mantel liederlich **aufgehängt**, **das bewog** (in der Bedeutung "veranlassen" starke Beugung) Bruno zu dem Tadel: "Aber, Charlotta, wie unordentlich hast du deinen Mantel aufgehangen!" Ich sprang helfend bei und dozierte: "Vorhin **hing** dein Mantel liederlich über dem Bügel; sieh an, so **hat** er **gehangen**." Zu Bruno flüsterte ich schnell:

"Nichtzielendes, intransitives Verb! Darum starke Beugung!" Bruno **schwoll** der Kamm, ein heftiger Zorn **schwellte** ihm die Brust, aber ich fuhr gleich fort: "Jetzt **hänge** ich deinen Mantel ordentlich **auf**, ich **hängte** ihn **auf**, **ich hab** ihn **aufgehängt**!"

Diese Belehrung **bewegte** Bruno innerlich so heftig, dass er **gesonnen** (gewillt) schien, mir eine runterzuhauen, obwohl er mir sonst immer **wohlgesinnt** (mir gewogen) war. Eine Träne des Zorns **quoll** ihm aus den Augen (dagegen: Der Brauer **quellte** die Gerste), er **schnob** heftig durch die Nase (dagegen: Ich **schnaubte** meine Nase) und schrie mich an: "Hör bloß auf! Ich bin solche Spiegelfechterei nicht gewöhnt!" – "**Gewöhnt!**" verbesserte ich. – "An solche Spiegelfechterei nicht gewöhnt!" gellte Brunos Stimme noch lauter. Ganz demütig erläuterte ich: "Man ist etwas **gewohnt**, aber an etwas **gewöhnt!**"

Bruno ist Ingenieur, und ich fragte ihn eine halbe Stunde später, ob Anode und Kathode dasselbe sei. Da sprang er vom Sessel auf: "Du bist wohl verrückt! Das sind doch zwei ganz verschiedene Begriffe!". Als ich es **geschafft hatte**, Bruno wieder zu beruhigen (dagegen: Goethe hat viele bedeutende Werke **geschaffen**), gab er kleinlaut zu, dass man auch in der Sprache unterschiedliche Begriffe nicht vermengen soll.

6. Перекладіть вправу, враховуючи модальні відтінки часового вживання

Er wird jetzt wohl zu Hause sitzen. Auf Einladung der Regierung traf in Kyjiw eine deutsche Delegation ein. Ich werde doch hinfahren. Nach den Prüfungen bin ich sehr müde, aber in ein Paar Tagen habe ich mich erholt. Ich komme bald. Morgen beginnt das neue Jahr. Die Regierung führte die Reform durch, die sie versprochen hatte. Was heißt Alibi? Hast du beschlossen, uns Hilfe zu leisten?

7. Перекладіть тексти, враховуючи модальні відтінки часового вживання

1. Mark Twain und sein Verleger.

Der Verleger Carlton hatte Mark Twain das erste Manuskript zurückgeschickt. Zwanzig Jahre später war Mark Twain weltberühmt. Da traf er Carlton wieder. Der sprach ihn an: "Mein lieber Twain! Es gibt einen Menschen, der noch berühmter ist als Sie, und der bin ich. Ich bin keine bedeutende Persönlichkeit, und dennoch hat eine meiner Handlungen mir Weltruf verschafft. Ich habe Ihnen Ihre Arbeiten zurückgeschickt, und heute gelte ich für den größten Esel des Jahrhunderts!"

2. Der Wert des Lebens

Der große schottische Dichter Robert Burns wurde einmal bei einem Spaziergang, den er am Ufer der Themse unternommen hatte, Zeuge der

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Rettung eines ins Wasser gefallenem reichen Mannes. Unter Einsatz des eigenen Lebens war ein armer Teufel in den Fluß gesprungen und hatte den Verunglückten ans Ufer geholt, der ihm als Belohnung eine Kupfermünze in die Hand drückte.

Einige Passanten, die sich inzwischen angesammelt hatten, waren über die Undankbarkeit des Reichen empört und wollten ihn wieder in den Fluß werfen, doch da mischte sich Burns ein. "Lassen Sie ihn", meinte der Dichter, "er wird wohl selbst am besten wissen, was er wert ist."

3. In der Kürze liegt die Würze

Der Chefredakteur ließ den neuen, noch sehr jungen Lokalberichterstatteur zu sich kommen. – "Hören Sie", sagte er. "Alles, was Sie bringen, muß spannend, aber kurz sein, denn in der Kürze liegt die Würze." – "Gut!" sagte der junge Berichterstatteur und ging in die Stadt, um Material für seinen ersten Artikel zu sammeln.

Er brauchte nicht lange zu suchen, denn in der Stadt war gerade ein Unglück geschehen. Mit großer Sorgfalt schrieb er seinen Bericht und versuchte dabei sich so kurz wie möglich zu fassen, obwohl er viel Material gesammelt hatte.

Als der Chef den fertigen Artikel las, bekam er einen Wutanfall und brüllte: "Was, das soll ein Bericht sein? Das ist ja ein Roman! Dreißeig Zeilen, das ist viel zu lang!" Und er warf den Reporter zur Tür hinaus.

Traurig setzte sich dieser hin und schrieb den Artikel um. Aus dreißeig Zeilen wurden fünfzehn. Stolz auf seine Leistung ging er dann wieder zum Chef, aber der war immer noch nicht zufrieden. Obwohl er den Artikel nicht gelesen hatte, sagte er: "Immer noch viel zu lang!"

Jetzt packte den Reporter die Wut. Er setzte sich wieder an die Schreibmaschine und hämmerte auf die Tasten. Dann riß er das Papier aus der Maschine und stürzte zum Chef.

Die Notiz war diesmal wirklich recht kurz ausgefallen und lautete: "Fritz Mosbacher nahm ein Streichholz und wollte nachsehen, ob noch Benzin im Tank seines Autos sei. Dies war der Fall. Die Einäscherung findet am Donnerstag um elf Uhr statt."

4. Kerze und Küchenschabe

In einem alten Leuchter brannte eine Kerze. Sie brannte und brannte, wurde immer kleiner, bis sie schließlich erlosch.

Da kam aus einem Spalt eine Küchenschabe hervorgekrochen und wandte sich an den Leuchter mit den Worten:

"Wie kurzlebig ist doch solch eine Kerze! Wie leicht verbrennt Sie! Ihr Leben hat wahrhaftig nicht lange gewährt."

"Sie hat nur kurz gelebt, doch dafür hell gebrannt. Und vielen hat sie Licht und Freude gespendet", wandte der Leuchter ein. Die Küchenschabe dachte über seine Worte nach, sagte aber nichts darauf und verkroch sich wieder in ihren Spalt. Man hatte inzwischen eine neue Kerze in den Leuchter gestellt und angezündet. Und eben das liebte die Küchenschabe nicht.

5. Перекладіть німецькою мовою

А. 1. Мабуть, ви розробите до цього часу проект. 2. Хто вирішив Вам допомогти? 3. Вона, мабуть, його знає. 4. Ти все-таки виконаєш свій обов'язок! 5. Я почекаю, поки ти не завершиш своєї роботи. 6. Коли вона прочитає книгу, хай поверне її мені. 7. Після іспитів дуже втомився, проте через декілька днів відпочину. 8. Що таке праця? 9. Ви не знаєте, де зараз студентка Петренко? Кажуть, вона вдома.... – Та, ні! Вона, напевно, в читальному залі. 10. У Криму зараз дуже тепло. Там, напевно, ще купаються. 11. Шкода, що ми запізнилися і ма-ла розплакалася...

Б. 1. Оглянувши хворого, лікар приписав йому ліки від кашлю. 2. Після того як старому зробили операцію, йому не можна було певний час їсти та пити. 3. Дитина розсміялася, проте через кілька хвилин заснула. 4. Пройшло вже п'ять років з того часу, як я мешкаю в Києві. 5. Якщо хворий вже заснув, то не будіть його. 6. Мені доведеться багато працювати над мовою, бо я пропустив багато занять. 7. Чого ти заходиш у кімнату так пізно, замість того щоб готуватися в бібліотеці?

В. Прораб випробовує стінку новобудови: "А тепер я розмовлятиму зовсім тихо. Іване, Іване, ти мене чуєш?" – Іван (з іншого боку стіни): "Чи чую я тебе? Та я бачу тебе – в трьох місцях!"

6.8. Дієслово. Наказовий спосіб: вживання та переклад форм

Категорія способу є граматичною категорією дієслова, яка виражає відношення названої дієсловом дії до дійсності з погляду мовця. На противагу дванадцяти граматичним способам у тюркських мовах, індоєвропейські мови мають три способи: дійсний, умовний та наказовий, який служить для передачі наказу, спонукання та прохання. Наказовий спосіб української мови (за винятком побажання до 3-ї особи: *Хай / нехай він...!*) відповідає німецькому імперативу з його чотирма формами (відповідно накази від 2-ї особи однини та множини, 1-ї та 3-ї особи множини).

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Переклад 2-ї особи однини та множини, як правило, співвідноситься з українськими відповідниками: *Wer Rosen mag, hüte die Knospen!* Любиш троянди, **плекай** і **бутони**! Проте в деяких випадках доводиться звертатися до підрядних речень та спонукальних форм, аналогічних до українських конструкцій з *нехай*: *Lass ihn grüßen!* Хай йому передадуть привіт! Спонукальні форми цього типу були розповсюджені ще в Лютерівському перекладі "Біблії": *Lass meine Bitte vor dir gelten! Lass mich nicht in dieses Haus bringen, dass ich nicht sterbe daselbst!*

Подібні форми досить часто трапляються у фразеологізмах: *Habe Glück, und die ganze Welt ist dein Freund!* Якщо маєш щастя, і весь світ тобі за друга! *Laß die Henne gackern, wenn sie nur jeden Tag legt!* Хай вже курка кудкудає, аби кожен день яйця несла.

Традиційним є переклад 3-ї особи множини, що використовується як ввічлива форма: *Leben Sie wohl, essen Sie Kohl, trinken Sie Bier, lieben Sie mir!* Живіть, будь ласка, добре! і т.д.

При перекладі 1-ї особи множини доцільно вживати не стільки форму "Давайте прочитаймо, давайте підемо!", що склалася під впливом російської мови, як відповідно формою 1-ї особи множини "*Lesen wir! Gehen wir!* = *Читаймо! Ходімо!*".

6.8.1. Вправи

1. Перекладіть українською мовою

1. *Lass das! Schreiben wir einen Artikel? Fahre mit uns! Setzen Sie sich bitte hierher! Lernt das! Stellt eine Frage an den Lektor! Bringe mir dein Wörterbuch! Greifen Sie zu! Lass ihn grüßen! Fragt den Lektor danach! Beantworte meine Frage schneller! Kommen Sie ans Telefon! Warum hilfst du ihm nicht? Hilf ihm! Nimm bitte hier Platz! Sprich aber nicht mit jedem Hinz und Kunz! Waschen Sie sich hier! Setzt euch auf den Stuhl! Bleiben wir hier! Habe Glück, und die ganze Welt ist dein Freund! Laß die Henne gackern, wenn sie nur jeden Tag legt! Erst wäg's, dann wag's, erst denk's, dann sag's.*

2. Перекладіть німецькою мовою

Не кажи їй цього, а поїж суп! Ходімо в кіно! Порадьте мені гарну книжку! Постав книгу до шафи! Живіть у нас! Пообідаємо разом! Діти, виключіть телевизор! Зателефонуй мені ввечорі! Сядь тут і будь уважна! Зайди до мене після обіду! Дай мені руку! Розмовляйте більше німецькою! Проведемо цей день разом! Прочитай, будь ласка, цю газету і помийся у ванні! Почисть собі зуби! Чому ти сидиш біля вікна? Сядь за стіл! Скажіть, будь ласка, як пройти до ресторану. Хай

вже курка кудкудає, аби кожен день яйця несла. Якщо маєш щастя, і весь світ тобі за друга!

6.9. Дієслово. Умовний спосіб: вживання та переклад часових форм

6.9.1. Загальні характеристики

Як відомо, умовний спосіб виражає оцінку мовцем змісту висловлювання щодо реальної можливості його здійснення. Саме це визначає подальші модальні відтінки припущення, сумнівів, невпевненості тощо. Форми німецького кон'юнктиву розподіляються зазвичай на презентальні (Präsens, Perfekt und Futurum Konjunktiv) та претеритальні (Präterit, Plusquamperfekt und Konditionalis Konjunktiv). У німецькій мові утворилися ще особливі форми кондинціоналу (Konditionalis I & II) для позначення обумовлених дій та вираження допущення, можливості, бажаності й некатегоричного твердження. Вживання цих форм має суттєві відмінності, не менш специфічним є і їх переклад.

6.9.2. Презентальні форми кон'юнктиву у непрямій мові: їх переклад

Презентальні форми з'являються переважно для вираження чужої думки / слів іншої людини в непрямій мові і їх переклад українською здійснюється за допомогою дійсного способу. Презенс кон'юнктиву відповідає теперішньому часу, претерит кон'юнктиву – минулому, а футур кон'юнктиву – майбутньому.

Якщо ж форми кон'юнктиву та індикатива збігаються, то, за правилами "доброго стилю", рекомендується використовувати претеритальні форми.

Схематично це можна зобразити наступним чином:

1. Präsens Konjunktiv und Präteritum Konjunktiv передають теперішнім часом індикатива:

Man sagt, er sei (wäre) dagegen: Кажуть, що він проти цього.

2. Futurum Konjunktiv und Konditionalis I перекладають майбутнім часом індикатива:

Man sagt, er werde (würde) dagegen sein: Кажуть, що він буде проти цього.

3. Perfekt Konjunktiv та Plusquamperfekt Konjunktiv перекладають минулим часом індикатива:

Man sagt, er sei (wäre) dagegen gewesen: Кажуть, що він був проти цього.

Проте це правило порушується, коли інколи зберігаються "неблагозвучні" презентабельні форми, що засвідчує певне просторіччя мовця, яке необхідно відтворити засобами такої ж простонародної української мови. Крім того, перекладача має заінтригувати поява **претеритальних** форм кон'юнктиву, які сигналізують про деяку невпевненість мовця щодо достовірності якихось подій: *Dieser Herr meint, seine Frau sei/ wäre krank:* Цей чоловік запевняє, що його дружина нездорова / буцімто хворіє.

Розглянемо типові речення непрямої мови, зупинившись на особливостях їх перекладу українською мовою зокрема.

Розповідні речення, як правило, запроваджуються реченнями в індикативі, а продовжуються в кон'юнктиві, який перекладають в українській лише дійсним способом:

Man teilt mit (behauptet, schreibt, weiß, hofft...), er sei hier (sei hier gewesen / werde hier sein): Повіdomляють (стверджують, пишуть, знають, сподіваються), що він є тут, був / буде тут).

Die Nachricht, dass er bald kommt, freut mich sehr: Новина, що він скоро прибуде, мене тішить. *Daraus wird geschlossen, es spreche nur wenig dafür:* На цій основі роблять висновок, що лише небагато свідчить на користь того, що....

Непряме питальне речення (як і його переклад) будують за тим же принципом:

Er fragte (interessierte sich...), ob ich deutsch spräche / gesprochen habe / sprechen werde: Він поцікавився, чи я розмовляю (буду розмовляти) німецькою. *Seine Frage, wer der Verfasser dieses Buches sei, konnte ich nicht beantworten:* На його запитання, хто є автором цієї книги, я не зміг відповісти.

У **непрямому розпорядженні** чи **проханні** з'являються відповідні модальні дієслова, які в українському перекладі випадають. Речення перекладають підрядними реченням (через сполучник **що /щоб**) чи через інфінітивну конструкцію:

Er sagte, ich solle (sollte) morgen kommen. Er sagte, ich möge (möchte) morgen kommen: Він сказав / наказав, щоб я завтра прийшов / Він попросив мене завтра прийти. *Seine Bitte, ich möge morgen kommen, kann ich nicht erfüllen:* Його прохання прийти завтра до мене я не можу виконати.

Своєрідним та модально складним є поєднання різних типів речення в суцільній розповіді, особливо властивій творчості А.Зегерс, де замість звичних діалогів панує непряма мова. Переклад подібних повідомлень часто вимагає запровадження нових слів тощо:

Gestern habe ich von Oleg einen Brief bekommen. Er lebe in Jalta bereits zwei Wochen. Es gefalle ihm dort sehr gut, er habe sich gut erholt, aber er würde dort gerne länger bleiben. Ich solle auch bald dorthin fahren. Вчора я отримав від Олега листа. Він уже (**за його словами**) відпочиває два тижні в Ялті. Йому все там подобається і він вже добре відпочив, але він ще охоче залишиться на довший час. **Олег пише, щоб** я також приїхав туди якомога швидше.

6.9.3. Презенс кон'юнктиву

в значенні реальної можливості

Обабіч стандартного вжитку знаходяться окремі випадки вживання та перекладу, що стосуються презенсу кон'юнктиву (Präsens Konjunktiv) у значенні реальної можливості. Зупинимося на них детальніше, принагідно відзначаючи особливості перекладу.

а) **Пропис** та **рекомендації** звичайно перекладають через інфінітиви, "слід" та "нехай":

Man beachte folgendes: Зверніть увагу / **слід** звернути увагу на наступне.

Er bleibe hier: **Хай** він тут залишиться. Йому **слід** / **варто** тут залишитися;

б) **Заклики**, як правило, перекладаються через "хай, нехай": *Es lebe unsere Jugend!* Хай живе наша молодь!

в) **Фрази-кліше** мають стереотипні відповідники в українській мові:

Es sei bemerkt, dass das Problem nicht neu ist.: Слід зазначити, що ця проблема не нова;

Es sei erwähnt, dass...: Слід згадати, що...

Es sei betont, dass ...: Слід підкреслити, що...

Es sei darauf hingewiesen: Слід указати на те, що...

6.9.4. Претеритальні форми кон'юнктиву

в ірреальних реченнях

Претеритальні форми використовують, як правило, для вираження нереальної дії в оптативних (припустових) реченнях (*er würde es machen*: він зробив би це), реченнях ірреального бажання (*wenn er nur Zeit hätte*) та умовних реченнях (*er würde es machen, wenn er nur Zeit*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

hätte). Претерит кон'юнктиву та кондиціоналіс I співвідносить дію з теперішнім чи майбутнім часом (**Sollte es regnen, (so) bleibe ich zu Hause: Якщо піде дощ, то я залишуся вдома**); плюсквамперфект кон'юнктиву та кондиціоналіс II засвідчують, що нереальна дія могла б відбутися в минулому часі. Переклад різних часових форм доцільно, зважаючи на "позачасність" українського умовного способу, доповнювати в необхідних випадках через модифікатори часу (*потім; перед тим; після того*) чи відповідні часові форми:

A) Präteritum Konjunktiv, Konditionalis I, Plusquamperfekt Konjunktiv, Konditionalis II (вживання якого стає застарілим) засвідчують ірреальну дію в теперішньому, минулому та майбутньому часі. При перекладі, якщо є потреба, їх ужиток уточнюють за допомогою прислівників часу. Це стосується зазначених вище типів речень:

а) **Оптативні речення:** *Ich käme (würde kommen, wäre gekommen, würde gekommen sein): Я би прийшов зараз / раніше/ згодом.*

Wir wären beinahe (fast) zu spät gekommen.: ми ледве не запізнилися.

б) **Речення-побажання:** *Wenn ich Zeit hätte (gehabt hätte)! Hätte ich Zeit! Якби у мене був час! Якби я мала трохи часу!*

в) **Кондиціональні речення:** *Wenn ich Zeit hätte, würde ich kommen (käme ich): Якби у мене був час, то я б (зараз) підійшов.*

Hätte ich Zeit gehabt, so wäre ich gekommen (würde ich gekommen sein): Якби у мене тоді був час, то я б підійшов.

Ірреальний кон'юнктив (особливо оптативні речення) популярний не лише в художніх, а й у науково-технічних текстах, що вимагає гарної підготовки від перекладача:

Richtiger wäre es wohl gewesen, die Leichtmetalle ganz getrennt von den Schwermetallen zu betrachten: Правильніше було перед цим розглянути легкі метали зовсім окремо від важких металів.

У деяких випадках претеритальні форми модальних та допоміжних дієслів не перекладають для динамічності висловлювання:

Wer könnte das tun? Хто може це зробити? Хто це зробить? Ich würde Sie darum bitten: Я б попросив про це...; Das wäre alles: Це, мабуть, все...

6.9.5. Порівняльні зі сполучниками "als ob", "als wenn"

Німецькі порівняльні речення зі сполучниками "als ob", "als wenn" ("начебто; буцімто"), які виражають ірреальне порівняння, чітко характеризують певні часові відношення, що потрібно врахувати при перекладі.

Презенс та претерит кон'юнктиву, як правило, виражають одночасність дії підрядного речення з головним: *Draußen ist es, als ob es regne (regnete)* : надворі так, буцімто **йде** дощ.

Перфект та плюсквамперфект кон'юнктиву виражають передування дії, яке підкреслюється лексико-граматичними засобами: *Draußen ist es, als ob es geregnet hat (hätte)* : надворі так, буцімто **пройшов** дощ.

Футур та кондиціоналіс кон'юнктиву виражають майбутню дію: *Draußen ist es, als ob es regnen werde (würde)* : надворі так, буцімто **розпочнеться** дощ.

На противагу попереднім випадкам, сполучник "als" вимагає інший порядок слів: *Draußen ist es, als regne es schon*.

Подібні конструкції звичні для науково-технічного перекладу: *Es scheint, als würde durch dieses Verfahren das Meßergebnis wertlos*: Здається, буцімто через цей спосіб результати вимірів втрачуть своє значення.

6.9.6. Вправи

1. Прочитайте та перекладіть українською мовою речення в презентальному кон'юнктиві:

A. Man beachte folgende Zahlen. 2. Man empfehle vor allem diese Methode. 3. Man beantworte die Fragen schriftlich. 4. Man stelle sich nur vor, was daraus folgen kann. 5. Er komme nicht später als um 3 Uhr. 6. Jeder erinnere sich daran. 7. Der Laborant prüfe das noch einmal. 8. Es bleibe, wie es war. 9. Es lebe der Frieden in der ganzen Welt! 10. Hier seien einige Beispiele dafür. 11. Es sei, wie Sie wollen. 12. Es sei noch folgendes bemerkt. 13. Hier seien noch einige Namen erwähnt. 13. Es sei erwähnt, dass ein anderes Ergebnis erwartet wurde. 14. Hier sei auf einige Mängel hingewiesen. 15. Es sei betont, dass das Experiment von großer Bedeutung ist. 17. Es seien hier natürlich auch die Namen einiger hervorragender Soziologen genannt. 18. Man beachte hier ganz besonders einige neue Termini. 19. Während des Experiments kontrolliere der Laborant die Temperaturen. 20. Hier sei auf einige Schwierigkeiten hingewiesen. 21. Es bleibe dabei. 22. Dazu empfehle man vor allem zwei in der BRD vor kurzem erschienene Bücher. 23. Hier sei darauf hingewiesen, dass die Zahlen noch einmal zu prüfen sind. 24. Man wende bei diesem Experiment ganz andere Methoden an. 25. Es sei, wie es von allen gewünscht wurde. 26. Hier sei auch daran erinnert, dass einige Wissenschaftler am Erfolg dieses Experiments gezweifelt haben. 27. Hier sei auf einige Forschungsreisen im vorigen Jahrhundert hingewiesen.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

В. Der Schnellkochtopf kürzt den Kochvorgang auf ein Viertel der sonst üblichen Zeit. Man achte darauf, dass der Rand des Topfes und des Deckels frei von Speiseteilen, Salz und Fett ist, da sonst der Topf nicht luftdicht schließen würde. Man nehme weniger Gewürz als bei gewöhnlichem Kochen. Man koche nie zu große Stücke Fleisch oder Geflügel, da die Ventilöffnung verstopft werden könnte...

2. Прочитайте та перекладіть українською мовою умовні речення в претеритальному кон'юнктиві:

А. 1. Sollte er mich anrufen, so sagen Sie ihm, dass ich um 6 komme. 2. Sollte es im Text unbekannte Wörter geben, versuchen Sie sie aus dem Kontext zu verstehen. 3. Sollte ich den Zug versäumen, fahre ich mit dem Bus. 4. Wenn er kommen sollte, so soll er auf mich warten. 5. Sollte Ihnen etwas unklar sein, so fragen Sie mich danach. 6. Wenn die Versammlung doch stattfinden sollte, so lassen Sie mich wissen.

В. 1. Er bliebe bei uns länger, aber sein Zug fährt in einer Stunde ab. 2. Sie kämen zu uns öfter, aber sie wohnen jetzt zu weit von uns. 3. Man müsste Ihnen den Weg zum Ort nach einer Landkarte zeigen, aber es gibt hier keine. 4. Ohne Sie wäre ich mit der Arbeit nicht fertig. 5. Der Vorschlag wäre angenommen worden, aber zu viele haben in der Versammlung gefehlt. 5. Der Direktor hat morgen eine Besprechung im Ministerium, sonst würde die Delegation morgen früh von ihm empfangen werden. 6. Ich hätte ihn fast nicht bemerkt. 7. Wir hätten Sie beinahe nicht erkannt. 8. Ich hätte es fast vergessen, hier ist ein Brief für Sie. 9. Gestern wären sie zur Aussprache beinahe zu spät gekommen. 10. Die Zeitung hätte die Ankunft unserer Gäste aus der BRD früher gemeldet, aber die Nachricht davon traf erst gegen Mitternacht in der Stadt ein. 11. Es gab kein Buch, das die Jugendlichen mit größerem Interesse gelesen hätten. 12. Der Artikel wäre viel früher erschienen, aber man wollte das Material genauer prüfen. 12. Das Buch wäre im vorigen Jahr herausgegeben worden, aber der Verfasser wollte noch etwas verändern. 13. Bei besserem Wetter hätte man einen Ausflug an den Dnipro unternehmen können. 14. Man hätte es dem Dekan melden müssen. 15. Das Denkmal hätte hier errichtet werden können, aber der Platz ist etwas zu klein und von allen Seiten geschlossen.

С. 16. Die Zahlen stimmen nicht, sonst würden wir an den Ergebnissen der Analyse nicht zweifeln. 17. Ohne Hilfe der Kollegen würde ich damit nicht fertig werden. 18. Die erste Brigade hat uns geholfen, sonst würden wir die Aufgabe nicht erfüllt haben. 19. Die Redaktion hat auch am Sonntag gearbeitet, sonst würde unsere Wandzeitung nicht rechtzeitig erschienen sein. 20. Ich würde mich mit ihm getroffen haben, aber hätte keine Gelegenheit, ihm Zeit und Ort mitzuteilen. 21. Manche zweifeln an

einigen Thesen des Artikels, sonst würde er nicht noch einmal geprüft werden. 22. Die Veranstaltung hätte um 8 begonnen. 23. Bei schlechtem Wetter wären sie nicht ans Meer gefahren. 24. Ohne Wörterbuch wäre er mit der Übersetzung nicht fertig. 25. Ohne Hilfe seines Professors hätte er keine so gute Arbeit geschrieben. 26. Bei guter Vorbereitung hätte er die Prüfung besser bestanden.

D. 1. "O Tom, wir reden von Gegenwart und Zukunft, als ob es für uns keine Vergangenheit gebe." (*P.-H. Jakobs*) 2. Allmählich kamen alle Dinge in Ordnung, als ob sich ein Sturm beruhigt hätte. (*Seghers*) 3. Wenn ich einen ansah, hatte ich das Gefühl, als ob er anfangen würde zu weinen. (*K.-H. Jakobs*) 4. Es sieht aus, als ob sie wieder aussteigen und laufen wollte. (*E. Strittmatter*) 5. Die Jungen sahen ihn an, als ob er nach einer schwierigen Operation aus der Narkose erwache. (*J. Wohlgemuth*). 5. Paul und Christine taten, als kennten sie sich nicht. (*J. Wohlgemuth*) 6. Christine schaute zur Seite, als wäre das Thema für sie erledigt. (*J. Wohlgemuth*) 7. Er hörte auf einmal die Uhr ticken, sie tickte und tickte, es war, als tropfe die Zeit in schweren hörbaren Tropfen. (*A. Seghers*) 8. "Leb wohl, Vater!" sagte ich draußen zum Briefkasten, als würden darin meine Worte, Abschiedszeilen bleiben. (*J. R. Becher*).

3. Переведіть анекдоти в непряму мову та перекладіть українською

1. Mark Twain geriet einmal in ein Eisenbahnabteil, in welchem ein einziger Fahrgast saß, obwohl der Zug stark überfüllt war.

Dieser Reisende wollte auch den zugestiegenen Mark Twain mittels seines bisher erfolgreich angewendeten Tricks loswerden und sagte daher: "Ich muß Sie davor warnen, hier Platz zu nehmen. Ich habe leider Diphterie und Scharlach."

Mark Twain erwiderte kühl: "Das macht nichts. Ich wollte sowieso im nächsten Tunnel Selbstmord begehen."

2. Die zwei Frösche

Zwei Frösche sind in einen Topf mit Sahne geraten. Einer von ihnen war willenlos und schüchtern. Er schwamm ein wenig in der Sahne herum und sagte: "Hier gibt es sowieso keine Rettung! Wozu soll ich mich noch länger quälen? Lieber gleich ertrinken." Und er ertrank.

Der andere Frosch hörte zu und sagte: "Ertrinken? Das kann ich immer noch! Lieber schwimme ich noch ein bisschen hin und her." Und er schwamm so lange in der Sahne herum, bis er plötzlich unter den Füßen etwas Hartes fühlte. Da wunderte sich der Frosch und sah, dass in Topf keine Sahne mehr war, sondern ein Klumpen Butter. Die Butter hatte der Frosch selbst beim Herumschwimmen geschlagen. Und das hat ihn gerettet.

**4. Переведіть текст в непряму мову та перекладіть українською:
Das Wunder**

In einer deutschen Schule wollte der Lehrer seinen Schülern das Wort *Wunder* erklären. Dieser Lehrer arbeitete nach der Methode, die damals gerade Mode war und nach der das neue Wort nicht vom Lehrer genannt, sondern von den Schülern erraten wurde.

Der Lehrer gab eine Situation, die Schüler sollten das Wort nennen.

Da gibt der Lehrer folgende Situation:

"Ich steige auf das Dach eines neunstöckigen Hauses und sehe hinunter. Der Kopf schwindelt mir, ich verliere das Gleichgewicht und falle hinunter. Ich denke: Nun ist mein Leben zu Ende. Aber da fühle ich den Wind mich langsam tragen und mich auf den Boden legen. Mir ist nichts passiert. Ich bin absolut gesund. Was ist das, Kinder?"

Die Kinder schweigen. Da hebt ein Junge den kleinen Finger und sagt: "Das ist ein Glück, Herr Lehrer!"

"Gut!" sagt der Lehrer, "das ist ein Glück! Aber ich steige zum zweitenmal aufs Dach dieses Hauses. Der Kopf schwindelt mir wieder, und ich falle nochmals hinunter. Und wieder geschieht mir nichts. Was ist denn das, Glück kann man es nicht nennen, von Glück kann man das erstemal reden, aber wenn es das zweitemal kein Glück ist, so ist es was?"

"Ein Zufall!" bekommt der Lehrer zur Antwort.

Der Lehrer lächelt verlegen, denn er möchte das Wort *Wunder* hören, trotzdem gibt er seine wunderliche Methode nicht auf.

"Schon recht", sagt er, "aber ich steige das drittemal aufs Dach des Hauses und mir passiert dasselbe. Es kann hier kein Zufall mehr sein. Was ist es jetzt?"

"Übung!" schreit die Klasse freudig.

Der Lehrer hat die Antwort, die er wünschte, nicht bekommen.

6.10. Дієслово. Інфінітив як безособова форма: вживання та переклад

Інфінітив як вихідна форма дієслова, що за своїм походженням є віддієслівним іменником, позначає дію поза її зв'язком із суб'єктом, тобто безвідносно з особою, числом, часом та дієвідміною. У сучасній німецькій мові складалася досить непроста система інфінітивів (безособових форм дієслова). Це інфінітив I активного стану (Infinitiv I Aktiv):

prüfen, kommen; інфінітив II (Infinitiv II Aktiv): *geprüft haben; gekommen sein*; інфінітив I пасивного стану (Infinitiv I Passiv): *geprüft werden*; інфінітив II пасивного стану (Infinitiv II Passiv): *geprüft worden sein*.

Правила їх вживання, які відомі більшості читачів, прості. За своїм вжитком інфінітиви I стосуються теперішнього часу, а інфінітиви II – минулого часу. Інфінітиви активу засвідчують, що суб'єкт речення сам виконує дію, а інфінітиви пасиву – що дія виконується над суб'єктом. Інфінітивні конструкції конкурують у німецькій мові з підрядними реченнями, що необхідно врахувати в перекладі. Наведемо кілька типових прикладів щодо вживання та перекладу інфінітивних конструкцій.

Ich freue mich, ihn zu sehen (Inf.I Akt.): я радий його бачити (що бачу його);

Ich freue mich, ihn gesehen zu haben (Inf.II Akt.): Я радий, що (по)бачив його;

Ich bin glücklich, dort immer herzlich empfangen zu werden (Inf.I Pass.): Я щасливий від того, що мене добре там приймають;

Ich bin glücklich, dort herzlich empfangen worden zu sein (Inf.II Pass.): Я щасливий від того, що мене там добре прийняли.

З модальними дієсловами з'являється конструкція, дещо ускладнена як у структурному відношенні, так і для перекладу:

Er ist froh, hier länger bleiben zu dürfen (zu können; zu müssen): Він щасливий, що має змогу тут залишитися на довше (пор.: Er bat hier länger bleiben zu dürfen; Ich werde glücklich sein, Ihnen meine Arbeit bald zeigen zu können).

2. За місцем розташування інфінітива розрізняють його вживання як частини присудка (*er begann zu arbeiten*), як підмета (*es ist richtig, es mit anderen Augen anzusehen*), які перекладають, як правило, інфінітивом поряд із змінюваною формою дієслова (чи іменного присудка): *На це важливо подивитися іншими очима.*

Вживання інфінітива як додатка з попереднім корелятом (*man arbeitete lange daran, einen tieferen Einblick in die Natur zu gewinnen*) часто відтворюють через указівний займенник "той" (у відповідному відмінку) та сполучник "щоб" (що): *над тим довго працювали, щоб досягти глибшого розуміння природи.*

Вживання інфінітива як означення (*es gibt keine Möglichkeit, das zu bestimmen*) відтворюють чи неозначеною формою дієслова, чи віддієслівним іменником: *Немає іншої можливості для визначення цього.*

3. Інфінітив часто з'являється в інфінітивних зворотах *im...zu+Inf.* (для того, щоб); *(an)statt... zu+Inf.* (замість того, щоб); *ohne... zu+Inf.* (не

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

дієприслівник), знання яких належить до шкільного мінімуму. Останній інфінітивний зворот з Part.I перекладається дієприслівником теперішнього часу, а з Part.II – дієприслівником минулого часу: *Er kehrt nach Hause zurück, ohne die Prüfungen abzulegen (abgelegt zu haben)* = Він повертається додому, не складаючи іспитів (не склавши іспитів).

6.10.1. Вправи

1. Перекладіть речення українською, визначивши при цьому їх специфіку для перекладу інфінітивів.

1. Es freut uns sehr, die aus der Rheinischen Friedrich-Wilhelm-Universität Bonn in unserer Hauptstadt eingetroffene Studentendelegation zu begrüßen. 2. Die in der BRD der Jugend gegebene Möglichkeit zu studieren und sogar Wissenschaftler zu werden ist das große Ergebnis der Neuzeit. 3. Wir zweifeln nicht daran, dass das von den Wissenschaftlern der BRD verfolgte Ziel neue Methoden zur Herstellung von Koks aus Braunkohle zu entwickeln, eine große Bedeutung für die Wirtschaft des Landes hat. 7. Er freut sich sehr, die berühmten Zeißwerke kennenzulernen. 8. "Die neue Maschine noch weiter zu verbessern, ist jetzt unsere wichtigste Aufgabe", sagte der Ingenieur. 9. Absolute Grenzen für die Dialekte zu finden, ist oft nicht möglich. 10. Zu helfen ist immer besser als nur zu kritisieren. 11. Wir lernen Deutsch, um deutsche Zeitungen und Fachzeitschriften zu lesen, und die Werke der großen Meister der Literatur im Original kennenzulernen. 12. Das Ziel dieser Arbeit von Professor Müller ist es zu zeigen, wie sich die linguistische Forschung in der BRD entwickelt. 13. Die Aufgabe dieses Experiments ist es, die radioaktiven Prozesse bei dieser Reaktion zu studieren. 14. In Berlin war es ihm möglich, viele wichtige Werke, die er in der Ukraine nicht bekommen konnte, zu studieren. 15. Die Frage ist zu kompliziert, um sie sofort zu beantworten. 16. Der vorige Sommer war warm genug, um zu zelten. 17. Dein Vorschlag muß besprochen werden. 18. Die Theaterkarten können im voraus bestellt werden. 19. Hör' ich das Liedchen klingen, Das einst die Liebste sang, So will mir die Brust zerspringen Vor wildem Schmerzdrang. (*H. Heine*). 20. Die Delegation muss heute empfangen werden. 21. Du hast gut lachen! 22. Der Junge fühlte sein Herz vor Glück schneller schlagen.

2. Утворіть до наступних дієслів Infinitiv II Aktiv:

abreisen, sich ansehen, arbeiten, sich ausruhen, beschließen, bleiben, eintreffen, erscheinen, erleben, erkennen, entstehen, empfehlen, informieren, kommen, sein, teilnehmen, verstehen.

3. Перекладіть наступні речення з Infinitiv II:

1. Er behauptete, als erster eingetroffen zu sein. 2. Sie reiste ab, ohne uns darüber informiert zu haben. 3. Und du behauptest, nur einen Tag dort gewesen zu sein?! 4. Ich erinnere mich nicht mehr an diesem Gespräch teilgenommen zu haben. 5. Er behauptete, um 6 Uhr nach Hause gekommen zu sein, und den ganzen Abend an seinem Referat gearbeitet zu haben. 6. Sie fürchtete, das falsch verstanden zu haben. 7. Sie behauptete, während der Internationalen Olympischen Spiele als Dolmetscherin gearbeitet zu haben.

4. Трансформуйте підрядні речення в інфінітивні групи. Перекладіть ці речення українською мовою:

a) 1. Er hatte Angst, dass er es nicht machen kann (nicht machen zu können) 2. Er freute sich, **dass er rechtzeitig kommen wird.** (rechtzeitig zu kommen, rechtzeitig gekommen zu sein) 3. Ich erinnere mich nicht, **dass ich ihn hier gesehen habe.** (ihn hier zu sehen, ihn hier gesehen zu haben) 4. Ich glaube, **dass ich Sie kenne.** (Sie zu kennen, Sie gekannt zu haben) 5. Sie behauptete, **dass sie am 10. Mai Kyjiw verlassen hatte,** (am 10. Mai Kyjiw zu verlassen, am 10. Mai Kyjiw verlassen zu haben) 6. Er behauptet, **dass er am 20. Juli hier war.** (am 20. Juli hier zu sein, am 20. Juli hier gewesen zu sein);

b) 7. Sie geht zur Arbeit, **aber sie hat nicht gefrühstückt.** (ohne zu frühstücken, ohne gefrühstückt zu haben) 8. Er ging an uns vorbei, **er grüßte uns nicht.** (ohne zu grüßen, ohne gegrüßt zu haben) 9. Er gab mir das Buch zurück, **aber er hatte es nicht gelesen.** (ohne es zu lesen, ohne es gelesen zu haben) 10. Sie reiste ab, **sie hatte mich nicht angerufen.** (ohne mich anzurufen, ohne mich angerufen zu haben) 11. Sie sah mich weiter an, **sie antwortete auf meine Frage nicht.** (ohne auf meine Frage zu antworten, ohne auf meine Frage geantwortet zu haben) 12. Man kann keine gute Arbeit schreiben, **wenn man sich für das Thema nicht interessiert.** (ohne sich für das Thema zu interessieren, ohne sich für das Thema interessiert zu haben) 13. **Er sollte anf die Antwort warten,** aber er reiste ab. (statt auf die Antwort zu warten, statt auf die Antwort gewartet zu haben. 14. **Sie wollten nicht weiter mit dem Bus fahren,** sie stiegen aus und gingen bei diesem schönen Wetter etwas zu Fuß. (statt mit dem Bus weiter zu fahren, statt mit dem Bus weiter gefahren zu sein) 15. **Du solltest noch gestern ein Telegramm schicken,** aber erst heute schreibst du einen Brief. (statt ein Telegramm zu schicken, statt ein Telegramm schon geschickt zu haben).

5. Утворіть до наступних дієслів Infinitiv II Passiv. Перекладіть ці конструкції українською мовою:

anrufen, auszeichnen, begleiten, beschließen, besprechen, bestellen, besuchen, bitten, delegieren, kritisieren, leiten, prüfen, verstehen, vertreten, vergessen

6. Перекладіть наступні речення, зважаючи на відмінності Infinitiv I та II Passiv:

1. Er behauptet, vom Professor Iwanow geprüft worden zu sein. 2. In vielen Bibliotheken können die Bücher von den Lesern auch telefonisch bestellt werden. 3. Er freute sich sehr, zur Konferenz delegiert worden zu sein. 4. Er freut sich sehr, zur Konferenz delegiert zu werden. 5. Er behauptet, die Dame begleitet zu haben; 6. Das Problem wurde gefaßt, ohne vorher besprochen worden zu sein. 7. Er behauptete, in Leipzig von keinem Dolmetscher begleitet worden zu sein. 8. Eine neue Technologie darf nicht eingeführt werden, ohne vorher genau überprüft worden zu sein. 9. Er bedauerte, nicht richtig verstanden worden zu sein.

6. Перекладіть наступні тексти, що ґрунуються на вживанні інфінітива:

1. Ein Deutscher kam einmal nach Frankreich und las am Eingang eines Hotels: "Man spricht hier alle Sprachen." Er bekam Lust, **in diesem Hotel abzustiegen** und versuchte, **mit dem Portier deutsch zu sprechen**, aber der Portier verstand ihn nicht. Da versuchte er, **um verstanden zu werden, englisch zu sprechen**, dann italienisch, dann russisch. Keine Antwort. Endlich fragte er auf französisch: "Wer spricht denn hier alle Sprachen?" Der Portier antwortete ruhig: "Unsere Hotelgäste."

2. Es gibt eine ganze Reihe Wörter, die wir auf Schritt und Tritt gebrauchen, **ohne zu wissen**, dass sie einmal etwas ganz anderes bedeutet haben. Kaum wird jetzt jemand auf den Gedanken kommen, **ohne die Geschichte der deutschen Sprache studiert zu haben**, dass die Wörter *sehr* und *Schmerz* etwas miteinander **zu tun** hatten. Und doch bedeutete das Wort *sehr* in der althochdeutschen Sprachperiode soviel wie *Schmerz*. Es wurde erst später als Verstärkung von Begriffen gebraucht, ähnlich wie das moderne *schrecklich* jetzt oft in der nachlässigen Umgangssprache erscheint: *Sie sehen heute schrecklich nett aus. Das ist schrecklich liebenswürdig von Ihnen!*

6.11. Інфінітиви після дієслів із модальним значенням: *scheinen, glauben, verstehen, pflegen, suchen, haben, sein etc.*

Багато дієслів, виражаючи відношення мовця до дії, стабільно вживаються з інфінітивами I та II (за умови, що підмет і головного, і підрядного речень ідентичний). Як правило, у перекладах з'являються підрядні додаткові речення (з *що*), проте інфінітив I виражає недовіру до дії, а інфінітив II перекладається минулим часом докраної завершені дії. Схематично відобразимо це в таблиці:

Дієслово	Тип інфініт.	Приклад	Переклад
Scheinen+zu	Infinitiv I Aktiv	Er scheint das zu verstehen	Здається, він це розуміє
	Infinitiv II Aktiv	Er scheint das verstanden zu haben	Здається, він це зрозумів
Glauben+zu	Infinitiv I Aktiv	Er glaubt das zu verstehen.	Він вважає, що це розуміє.
	Infinitiv II Aktiv	Er glaubt, das verstanden zu haben	Він вважає, що це зрозумів.
Hoffen+zu	Infinitiv I Aktiv	Er hofft richtig zu tun.	Він сподівається, що правильно чинить.
	Infinitiv II Aktiv	Er hofft es richtig getan zu haben	Він сподівається, що правильно вчинив.
Suchen+zu+ Inf.	Infinitiv I Aktiv	Er suchte das zu argumentieren	Він намагався це аргументувати.
Verstehen+ Zu + Inf.	Infinitiv I Aktiv	Er versteht alles einfach zu erklären	Він уміє все добре пояснити.
Pflegen+zu	Infinitiv I Aktiv	Er pflegt viel zu lesen	Він звичайно (зазвичай) читає багато.
Brauchen+ Zu + Inf.	Infinitiv I Aktiv	Man braucht das zu machen	Слід (необхідно) це зробити
Haben+zu	Infinitiv I Aktiv	Er hat viel zu arbeiten	Він мусить (йому слід) багато працювати.
Sein+ zu	Infinitiv I Aktiv	Dieses Buch ist heute zu lesen	Цю книжку можна сьогодні прочитати

Слід відзначити певні особливості вживання конструкцій *haben + zu + інфінітив* чи *sein + zu + інфінітив* у спеціальних (юридичних тощо) текстах, де модальні значення, як правило, імпліцитно виража-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

ються в перекладі українською мовою формами індикатива смислових дієслів в активі чи пасиві: *Jeder Hohe Vertragsschließende Teil... hat den Generalsekretär des Europarats eingehend über die getroffenen Maßnahmen und deren Gründe zu unterrichten* : *Будь-яка Висока Договірна Сторона... повною мірою **інформує** Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і про причини їх вжитку; Dasselbe Verfahren ist, soweit anwendbar, einzuschlagen*: *Така сама процедура **застосовується** за можливості... Лише у 20 % випадків фіксується переклад словосполучення *sein* +*zu*+*Infinitiv* за допомогою предикативного прикметника *повинен* у складі інфінітивної конструкції: *Das Urteil des Gerichtshofs ist zu begründen* = *Рішення Суду **повинні бути** вмотивовані.**

6.11.1. Вправи

1. Перекладіть наступні речення з "haben" та "sein":

A. 1. Sie hatte sich auf die Vorprüfung besser vorzubereiten. 2. Würden Sie sagen, wo ich umzusteigen habe? 3. Er hat zu prüfen, ob alle da sind. 4. Sie haben allen mitzuteilen, wann das Seminar beginnt. 5. Wir hatten auf diese Frage gar nichts zu antworten. 6. Wer hat dafür zu sorgen? 7. Sie haben für Ordnung zu sorgen. 8. Sie hatten eine Frage zu besprechen, die sehr wichtig zu sein schien. 9. Du hast dein Wort zu halten, sonst glauben wir dir nicht mehr. 10. Sie haben zu erklären, was darunter zu verstehen ist. 11. Haben Sie etwas Wichtiges mitzuteilen? 12. Haben Sie Ihre Dienstreise bald anzutreten? 13. Sind die Fahrkarten im Vorverkauf zu lösen? 14. Sind die Sachen am Vorabend der Abreise zu packen? 15. Ist ein Taxi zu bestellen? 16. Haben Sie vor der Abreise noch Briefe zu schreiben? 17. Haben Sie Ihren Chef vor der Abreise anzurufen? 8. Ist noch vieles zu erledigen?

B. 1. Der Text ist in einer Stunde zu übersetzen. 2. Die Versammlung ist in dieser Woche durchzuführen. 3. Der Kranke war nicht mehr zu retten. 4. Das Gebäude ist auf keinen Fall in zwei Monaten wiederaufzubauen. 5. Dieses Problem ist noch heute zu besprechen. 6. Wem war für die Einladung zu danken? 7. Von ihm ist alles zu erwarten. 8. Im dunklen Korridor war kaum jemand zu erkennen. 9. Sie behauptete, dass es ihren Worten kaum zu glauben ist. 10. Es ist zu bedauern, dass die Delegation morgen eintrifft.

2. Перекладіть наступні речення з "scheinen":

1. Es war schon 15 Minuten vor 7 Uhr, sie schien nicht mehr zu kommen. 2. Dieses Stadtviertel schien viel älter zu sein. 3. Die Studenten

gehen gern in unser Klubhaus, sie scheinen sich hier wohl zu fühlen. 4. Herr Müller, Sie scheinen in dieser Frage nicht recht zu haben. 5. Er scheint weder mich noch Sie zu erkennen. 6. Er schien seine Behauptung jetzt zu bedauern. 7. Dieser Betrieb scheint sich in einem anderen Stadtbezirk zu befinden. 8. An der Spitze der Delegation scheint jetzt ein anderer als Herr Kaufmann zu stehen.

3. Перекладіть українською речення з "scheinen" та "glauben", зважаючи на особливості різнотипних інфінітивів. Потренуйте в парах усний переклад:

а) 1. Er scheint Sie oft zu besuchen. – Er scheint Sie oft besucht zu haben. 2. Er schien noch zu arbeiten.-Er schien ohne Pause gearbeitet zu haben. 3. Sie scheinen sich auszuruhen. – Sie scheinen sich ausgeruht zu haben. 4. Er schien damit zufrieden zu sein. – Er schien damit zufrieden gewesen zu sein. 5. Ihm scheint alles zu gelingen. – Ihm scheint alles gelungen zu sein. 6. Er scheint nicht mehr zu kommen. – Er scheint schon gekommen zu sein. 7. Es schien wärmer zu werden. – Es schien wärmer geworden zu sein.

б) 8. Er glaubt, alles zu verstehen. – Er glaubt, alles verstanden zu haben. 9. Er glaubte, hier das Nötige zu finden. – Er glaubte, hier das Nötige gefunden zu haben. 10. Er glaubt, damit den Freunden zu helfen. – Er glaubt, damit den Freunden geholfen zu haben. 11. Ich glaube doch in dieser Sache recht zu haben. – Ich glaube in dieser Sache recht gehabt zu haben.

4. Перекладіть речення з дієсловами, що виражають модальне значення:

1. In seinem Roman sucht der Autor die Frage zu beantworten, welche Probleme heute vor der Jugend stehen. 2. Er versteht es, die Arbeit gut zu organisieren. 3. Er versteht es, komplizierte Sachen einfach zu erklären. 4. Die Italiener verstanden es, im 13. Jahrhundert als erste in Europa Papier zu erzeugen. 5. Kolumbus suchte auf Seewege nach Indien zu kommen. 6. Er versteht gut Schi zu laufen. 7. Er versteht die Wichtigkeit des Problems. 8. Der Wissenschaftler suchte diese Idee anders zu argumentieren. 9. Er versteht das Komplizierteste einfach zu erklären. 10. Der Architekt suchte neue Formen der Baukunst zu finden. 11. Er weiß alles gut zu erklären. 12. Man glaubt diese Frage bejahen zu können.

5. Перекладіть речення з дієсловами, що виражають модальне значення в науково-технічній мові:

1. Die Abweichungen waren nicht von Wert, brauchten daher auch nicht in Betracht gezogen zu werden. 2. Diese Auffassung scheint mir

eine wertvolle Arbeitshypothese zu sein. 3. Leicht wie Aluminium, härter als Stahl und korrosionsbeständig, so pflegt man Titan zu charakterisieren. 4. Wodurch sucht man die Flammentemperatur im Schmelzraum zu erhöhen? 5. Jene Frage hat in der Literatur noch keine Beachtung gefunden und scheint ein sorgfältiges Studium zu rechtfertigen. 6. Es braucht keine große Zahl zu sein, darf es aber natürlich sein. 7. In den Mooren und Marschen sucht man den Grundwasserstand durch ein Netz von Gräben zu regeln. 8. Diese Annahme braucht aber nicht zu gelten. 9. Daher pflegt angenommen zu werden, dass innerhalb gewisser Belastungsgrenzen Proportionalität bestehe. 10. Der Verfasser hofft, mit diesem Aufsatz eine Anregung zur weiteren Entwicklung im Brückenbau gegeben zu haben. 11. Wir glauben, die richtige Formulierung im Folgenden zu sehen.

6.12. Модальні дієслова: вживання та переклад

6.12.1. Загальна характеристика

Вживання модальних дієслів, які виражають відношення мовця до можливої дії, суттєво відрізняються в різних мовах як в якісному (семантичному), так і в кількісному відношеннях. У німецькій мові модальні дієслова зустрічаються, за підрахунками дослідників, щонайменше вдвічі частіше, ніж у російській чи українській мовах. Структура української мови "змушує мовця ввести до кожного граматично оформленого речення мінімум суб'єктивних значень, які виявляють ставлення мовця до повідомлюваного в реченні", тобто українській мові не властиве вираження модальних відношень чи вони виражаються імпліцитно (у т. ч. за допомогою дійсного способу). Цей факт вимагає відповідної корекції – не менше половини німецьких висловлювань із модальними дієсловами доцільно перекладати, користуючись немодальними засобами української мови (та навпаки).

Для визначення цих засобів детальніше зупинимося на якісному аспекті цих дієслів, які в німецькій мові виражають дещо відмінне відношення до світу (іншу МКС). Як відомо, німецькі модальні дієслова поділяються на три основні пари, які можна схематично відобразити в таблиці:

РОЗДІЛ 6. Морфологічні труднощі перекладу

Модальне дієслово	Основне значення	Інфінітив I: основний вжиток	Інфінітив II: припущення
Können	Фізична можливість	Він уміє, може ...	Можливо, (мін.ч.)
Dürfen	Моральна можливість, право	Йому можна ...	Мабуть, ... (м.ч.)
Wollen	Суб'єктивне бажання Послаблене бажання	Він хоче ... Йому хочеться...	Хтось каже / стверджує, що... (мін.ч.)
Mögen	Сильне суб'єктивне бажання	Він прагне/ любить ...	Ймовірно, що... (м.ч.)
Sollen	Суб'єктивна необхідність	Йому слід...	Кажуть, що (м.ч.)
Müssen	Об'єктивна необхідність	Йому потрібно...	Напевно, точно (м.ч.)
Lassen	Веління	Хай, нехай ...!	-

6.12.2. Модальні дієслова з інфінітивом I

Нерозуміння семантичних відмінностей всередині кожної пари модальних дієслів, які, до речі, не будучи синонімами, не можуть замінювати одне одного, призводить до неправильного перекладу, а тим самим і до спотворення суті перекладеного висловлювання.

1) können – dürfen: Німецьке дієслово *können* "могти" перекладають, як правило, через "могти" чи "вміти", якщо воно підкреслює рівень оволодіння якимись навичками: "він вміє плавати / читати": *er kann lesen (schwimmen)*. На противагу *können*, модальне дієслово *dürfen* характеризує інший тип можливості – моральний дозвіл на виконання якоїсь дії. У перекладі, як правило, з'являється перекладний еквівалент "можна": *darf ich nach Hause gehen?*

У фахових (юридичних) текстах *dürfen* перекладають українською або лексичними засобами вираження необхідності, або дієсловом *могти* із заперечною часткою *не*: *Eine absichtliche Tötung darf nicht vorgeplant werden*: Жодна людина **не може** бути умисне позбавлена життя; *Durch diesen Artikel darf die Verurteilung oder Bestrafung einer Person nicht ausgeschlossen werden*: Ця стаття **включає** судовий розгляд і покарання будь-якої людини...

Зазначимо, що *können* досить часто в українській може й не перекладатися, а замість нього з'являються різні лексичні варіанти. Це особливо стосується тих випадків, коли німецький мовець підкреслює складність чи неможливість виконання чогось, що все-таки було зроблено: *Die Aufgabe war schwer, aber wir konnten sie doch lösen*: Завдання було важким, але ми **все-таки** його виконали. В українському варіанті, звичайно, можна вжити й дієслово "могти", що, однак, суттєво не впливає на стилістичний ефект висловлювання – основне

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

дієслово "виконати" у формі доконаного виду вже природно підкреслює результативність дії (*все-таки виконали*). Щодо німецької мови, то німецький претерит знижує ефект результативності, який німецький мовець вимушений компенсувати чи дієсловом *können*, чи використувати синонімічну конструкцію з перфектом, посилену модальною часткою *doch*: *Die Aufgabe war schwer, aber wir haben sie doch gelöst*.

Певні труднощі для українського мовця складає переклад "не могли не" німецькою мовою, хоча в німецькій розмовній мові вживається еквівалентна конструкція *nicht umhinkönnen*. Цей еквівалент з'являється з часткою *zu* (!) перед інфінітивом. Сама частка *zu* відноситься в цьому випадку до конструкції *umhin*: *Du kannst nicht umhin, mir das zu sagen*: *ти не можеш мені не сказати цього*. Слід зазначити, що в німецькій письмовій науково-технічній мові цю конструкцію, як правило, не використовують – щоб уникнути нечіткого сприйняття технічної інформації.

2) müssen – sollen: Обидва модальні дієслова виражають необхідність, кардинально відмінну для кожного дієслова. *Müssen* показує суб'єктивну необхідність, яка виходить із потреби суб'єкта-мовця: *Es regnet. Ich muss meinen Regenschirm mitnehmen*. *Sollen* демонструє об'єктивну необхідність, нав'язану чужою волею, викликану чужим наказом: *Die Sekretärin sagt, ich soll zum Dekan gehen*. Обидва випадки можна перекласти як "слід, потрібно, треба", проте "мушу" більше тяжіє до *müssen*.

У спеціальних (юридичних) текстах *sollen* перекладають українською чи формами активу, чи дієсловом *мати* в значенні обов'язковості: *Die Mitglieder, deren Amtszeit nach drei bzw. sechs Jahren ablaufen soll*: *Члени Суду, повноваження яких спливають (мають спливати) після завершення першого трирічного або шестирічного періоду...* Модальне дієслово *müssen* (з інфінітивом пасивом) найчастіше перекладають предикативним прикметником *повинен* (57 %) або пасивом (43 %), що має імпліцитне вираження модальності: *Jeder Festgenommene muss unverzüglich und in einer ihm verständlichen Sprache über die Gründe seiner Festnahme... unterrichtet werden*: *Кожна заарештована людина повинна негайно бути поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави її арешту*; *Das Urteil muss öffentlich verkündet werden*: *Судове розслідування оголошується прилюдно*. Речення (з *müssen* + інфінітив актив) перекладається українською мовою формами активу дійсного способу основного дієслова: *Er muss den Generalsekretär des*

Europarats ... in Kenntnis setzen: Він також інформує Генерального секретаря Ради Європи про те...

Другою спільною сферою вживання для обох дієслів, є вираження припущення. *Müssen* вживається для висловлення власної здогадки, а *sollen* стосується припущення, яке ґрунтується на чужих словах. Якщо ми, наприклад, глянувши на небо, бачимо снігові хмари, то кажемо: *Es muss heute schneien: Сьогодні, мабуть/ напевно, буде сніг / сьогодні має бути сніг.* Якщо ж ми про можливі опади почули з радіо, чи прочитали в газеті, чи повторюємо думку сусіда, то нам слід сказати: *Es soll heute schneien.* Переклад *müssen* здійснюється в цьому випадку або через прислівники "мабуть, напевно", або через вислови "мені здається; вважаю" (*Dieser Film muss interessant sein*). *Sollen* (для вираження припущення) перекладають, як правило, через "кажуть" (*Dieser Film soll interessant sein*).

При перепитуванні, щодо необхідності виконання якоїсь дії, бажаної для іншої особи, вживають *sollen*: *Soll ich den Text lesen oder noch übersetzen*, яке в перекладі зазвичай опускається. Замість дієслова звично з'являється інфінітив: *Мені читати чи й ще перекладати?* Натомість у порадах чи рекомендаціях (щодо того, як кудись дістатися, працевлаштуватися тощо), як правило, вживають дієслово *müssen* в претериті кон'юнктиву, що надає фразі відтінок ввічливості: *Sie müssten geradeaus fahren und dann nach links abbiegen: Вам треба було б / ліпше було б поїхати прямо, а потім повернути ліворуч.* У перекладі доцільно посилити цей відтінок словами "ліпше; краще".

Для висловлення прямого наказу, побажання, прохання вживаються німецькі модальні дієслова *sollen* чи *mögen*, які часто перекладаються через "(не)хай". *Sollen* надає висловлюванню відтінок категоричного наказу, а *mögen* (у третій особі презенса кон'юнктиву) вносить елемент наполегливої ввічливості, бажаної для адресанта:

Alle sollen sich um 12 Uhr am Dekanat versammeln: Нехай всі зберуться об 11 годині біля деканату;

Mögen / möchten unsere Gäste bitte einen Augenblick warten: Нехай наші гості хвилинку зачекають.

Для цих дієслів властиві й особливі способи перекладу. Дієслово *müssen* у розмовних конструкціях перекладають і через "обов'язково": *Muss es sein, dass ich bei dir vorbeikomme? – Nein, es muss nicht sein: А чи обов'язково, щоб я до тебе навідався? – Ні, не обов'язково.*

В іншому випадку *müssen* може позначати початок інтенсивної дії і тоді воно, як правило, не перекладається: *Er musste lachen: Він розсміявся (er brach in Gelächter aus).*

3) *Mögen* – *wollen*

Обидва модальні дієслова виражають різний ступінь бажання – нейтральний (*ich will sie bald verlassen*) та посилений (*ich mag den Fisch*), які часто перекладають як "я люблю; мені дуже подобається". Послаблене бажання, як правило, передають через претерит кон'юнктиву (форма *möchte/n*). Окрім того, ці модальні дієслова мають інші, специфічні сфери вживання.

Wollen, як правило, з'являється у спонукальних звертаннях: *Wollen wir mitarbeiten! Wollen wir gehen! Wollen wir lesen!* Переклад звичайно здійснюється через форму "Давайте" (варіант, калькований із російської) чи спонукальної форми "нумо!". Оптимальнішим, однак, видається переклад через першу особу множини "Ходімо! Прочитаймо!"

Mögen (у формі претериту кон'юнктиву) вживається для висловлення прямого ввічливого спонукання (пор. *sollen*). В українському перекладі *нехай* відсутнє, а натомість з'являються описові конструкції (*чи не могли б Ви; якщо Вас це влаштовує; якщо Вам не важко*):

Möchten Sie sich bitte auf diesen Stuhl setzen? Якщо Вам не важко, пересядьте, будь ласка, на цей стілець;

Möchten Sie bitte einen Augenblick warten? Чи не могли б Ви хвилину зачекати?

6.12.3. Модальні дієслова з інфінітивом II

На цих значеннях ґрунтується вжиток модальних дієслів із інфінітивом II (типу *gewesen sein; gemacht haben*), який виражає передумання дії. Іншими словами, цей тип інфінітива ми вживаємо тоді, коли наше припущення є актуальним і висловлюється тепер, а сама дія, яку ми припускаємо, відбувалася в минулому. Переклад, як правило, здійснюється через підрядне речення, присудок якого виражений дієсловом у минулому часі. Модальні дієслова отримують багато різних відтінків, які залежать від їх вихідної семантики в конструкціях із інфінітивом I. Схематично це має такий вигляд.

Sollen і **müssen** розрізняють припущення, що ґрунтуються на власних та чужих словах. *Sollen*, як правило, перекладають через "кажуть, стверджують", а *müssen* – через категоричніше "вочевидь, напевно, точно; думаю; мені здається" тощо:

Dieser Film muss sehr interessant gewesen sein: Я думаю, що цей фільм був цікавим (цей фільм, напевно / точно, був цікавим);

Dieser Film soll sehr interessant gewesen sein: Кажуть, що цей фільм був цікавим.

РОЗДІЛ 6. Морфологічні труднощі перекладу

Können та **dürfen** характеризують різні ступені можливості й відповідно перекладаються через "можливо; може бути" (фізична можливість) та "видається; ймовірно" (моральна можливість):

Er kann das gemacht haben: Він, мабуть, таки зробив це;

Es dürfte schon geläutet haben: Ймовірно, вже продзвенів дзвоник (студенти до екзальтованого викладача).

Переклад **mögen**, що показує посилене бажання мовця, близький до попередніх:

Er mag das gemacht haben: Він, мабуть-таки, зробив це (мається на увазі, за своїм бажанням);

Що ж стосується **wollen**, то з інфінітивом воно показує значну віднесеність дії до виконавця. Переклад здійснюється, як правило, через "він стверджує; запевняє; каже":

Mein Freund will das gemacht haben: Мій друг стверджує, що він це зробив.

Підсумовуючи вищезазначене, об'єднаємо всі спостереження в таблиці:

**Модальні дієслова, їх переклад
у різних синтаксичних конструкціях**

Конструкція	Німецький приклад	Український переклад
müssen + Inf. Pass	Die Spindel muss erschütterungsfrei laufen	Валик повинен (має) обертатися без вібрацій
müssen + Inf. Akt.	Er musste lachen.	Він розсміявся .
müssen + Inf. II Akt (Pass).	Er muss das gemacht haben; er müsste früher angerufen worden sein	Він, напевне / поза сумнівами , зробив це. Йому, напевно , передзвонили
sollen +Inf. (інформація із чужих вуст)	Die Experimente sollen erfolgreich verlaufen	Кажуть (є думка) , що експерименти успішно проходять
sollen +Inf. II Akt. = fremde Behauptung	Dieser Dichter soll das Gedicht vor vielen Jahren geschrieben haben	Кажуть (стверджують) , що поет написав вірша багато років тому
sollen +Inf. Pass.= слід чи майбут. час	Kupfer soll wegen seiner guten Eigenschaften in der Elektrotechnik gebraucht werden. Darüber soll aber später berichtet werden.	Мідь варто (необхідно) використовувати в електротехніці, завдяки її доброго характеристикам. Про це мають повідомити пізніше
wollen +Inf.	Man will die Energie direkt aus den Sonnenstrahlen gewinnen	Енергію хочуть отримувати безпосередньо із сонячн. проміння

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Продовження табл.

Конструкція	Німецький приклад	Український переклад
wollen wir + Inf.	Wollen wir die Wirkungsweise dieser Anlage besprechen	Давайте обговоримо принцип дії цієї установки
Wir wollen weiter... Inf. :	Wollen wir weiter behandeln, wie...	Далі обговоримо, яким
mögen (Präs.Ind.)+Inf.	Als weiterer Beweis mag die Leitfähigkeit dieses Körpers dienen	Іншим доказом, принаймі (мабуть) послужить провідність
mögen (Imperativ)+Inf.!	Mag er diese Röhre nehmen.	Хай він візьме електро трубку
mögen (Präs.Kon.)+Inf.	Mögen als Beispiel für gute Leitfähigkeit Kupfer und Blei dienen	Нехай прикладом (візь- мемо за приклад) доброї електропровідності будуть мідь та алюміній
mögen +Inf.II Aktiv	Er mag das gemacht haben	Може бути , він це робив
können + Inf.Akt. (Inf.Pass.)	Aluminium kann wertvolle Werkstoffe wie... ersetzen.	Алюміній може замінити такі цінні матеріали, як...
können + Inf.Akt. (Inf.Pass.)	In diesem Fall kann auch ein Einfluß anderer Faktoren vorhanden sein	У цьому випадку, ймовірно , спостерігається вплив магнітних хвиль
können + Inf.II Aktiv	Er könnte das gemacht haben	Він, мабуть , це зробив.
dürfen + Inf.Akt. (Inf.Pass.)	Daraus darf man den Schluss ziehen, dass...	Звідси можна зробити висновок (є всі підстави до висновку)
dürfen + nicht +Inf.Akt. (Inf.Pass.)	Daher darf der Unterschied der Spannung bei Spartransformatoren 25% nicht übersteigen	Ось тому, різниця напруг у трансформаторів не повинна перевищувати 25%
dürfen (Imp.Konj.)+ Inf.Akt.	Eine höhere Temperatur bei der Bearbeitung dürfte die Eigenschaften des Metalls verbessern	Вища температура при обробці, ймовірно , покращить якість металу
dürfen (Imp.Konj.) + Inf.II.Akt.	Es dürfte schon geläutet haben	Здається, пролунав дзвоник
Lassen + Inf.Akt.	Die Zeichnungen lassen einige Fehler in der Konstruktion erkennen	Креслення дають змогу виявити деякі помилки в конструкції

Закінчення табл.

Конструкція	Німецький приклад	Український переклад
Lassen+ Inf.Akt. !	Lassen Sie uns die Zeichnungen betrachten	Поглянемо на креслення
Lassen+ sich + Inf.Akt.	Dieses Metall lässt sich leicht schmelzen	Цей метал легко плавиться
Lassen+ sich + Inf.Akt.	Das Uran 235 lässt sich für die Gewinnung von Atomenergie verwenden	Уран 235 можна використувати для отримання атомної енергії

6.12.4. Завдання

1. Перефразуйте та перекладіть ці речення, врахувавши при цьому семантику модальних дієслів (із інфінітивами I та II):

A) 1. Diesen Gedanken möchte ich besonders unterstreichen. 2. Teilen Sie ihnen mit, sie mögen sich an die Werkleitung wenden. 3. Um wieviel Uhr Sie auch in Potsdam eintreffen mögen, rufen Sie mich an! 4. Das mag vor zwei Jahren geschehen sein. 5. Von wem mag diese Arbeit geleitet worden sein? 6. Wie entschieden er auch dagegen protestieren mag, wir müssen uns treffen und alles noch einmal besprechen. 7. Sie mögen an dieser Aussprache teilgenommen haben. 8. Sie mögen das Geld als Prämie erhalten haben. 9. Ich sehe mein Wörterbuch nicht. Wo mag es sein? 10. Es mag sein, dass diesmal die Mannschaft noch höhere Leistungen zeigen wird. 11. Er sagte, man möge an ihn Fragen stellen. 12. Er hat uns nicht kommen sehen und mag nicht wissen, dass wir da sind. 13. Dieser Betrieb mag ein Territorium von etwa 3 000 m² umfassen. 14. In diesem Betrieb mögen etwa 2500 Arbeiter beschäftigt sein.

B) 1. Seine Ausführungen dürften etwas zu lang sein. 2. Man dürfte sie schon morgen erwarten. 3. Sie dürften nicht recht haben. 4. Sie dürften seine Behauptung nicht ganz richtig verstanden haben. 5. Sie dürften wohl wissen, daß er jetzt an einem neuen Problem arbeitet. 6. Diese Frage dürfte damals anders behandelt worden sein. 7. Das dürfte anders begründet worden sein. 8. Die Nachricht dürfte falsch sein. 9. Sein Artikel dürfte bei der Entwicklung der neuen Methode eine ziemlich große Rolle gespielt haben. 10. Darf ich Ihnen etwas raten? 11. Das darf nie geschehen! 12. Dürfte ich auch meine Meinung dazu sagen? 13. Ihr Kollege dürfte recht haben. 14. Darf ich Ihren Füller benutzen? 15. Morgen dürfte es Regen geben. 16. Das dürfte ein Fehler sein. 17. Dürfte ich Sie bitten, das Herrn Neumann zu übergeben? 18. Die erste These dürfte meiner Meinung nach etwas anders lauten.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

C) 1. Die moderne Technik muss für den Fortschritt der Gesellschaft ausgenutzt werden. 2. Er musste sehr viel und energisch arbeiten, wollte er mit seiner Forschungsarbeit in so kurzer Zeit fertig werden. 3. Das Zeltlager muss hier irgendwo in der Nähe gewesen sein, denn man sieht noch überall Fußspuren. 4. Das Zeltlager muss hier irgendwo in der Nähe sein, denn man sieht überall Fußspuren. 5. Diese Meldung muss von großer Bedeutung sein, denn sie ist heute von allen Tages- und Abendzeitungen veröffentlicht worden. 6. In unserem Betrieb müssen die Grundlagen für die Produktion neuer Erzeugnisse geschaffen werden.

D) 1. Sollte die Sitzung morgen nicht stattfinden, teilen Sie es mir bitte sofort mit. 2. Der Professor sagte den Studenten, sie sollten auch fremdsprachige Literatur für ihre Referate benutzen. 3. Soll ich den Text lesen? 4. Es soll dieses Jahr einen strengen Winter geben. 5. Er soll sechs Sprachen sprechen. 6. Sollten Sie von ihm eine Nachricht erhalten, teilen Sie es mir bitte mit. 7. Der Student soll zum Dekan dringend kommen! 8. Sollte das so wichtig sein, würde er es selbst machen. 9. Alle Teilnehmer der Expedition sollen gerettet worden sein. Sie sollen hier vor einiger Zeit gesehen worden sein.

E) 1. Er musste sehr viel und energisch gearbeitet haben, wenn er mit seiner Forschungsarbeit in so kurzer Zeit fertig werden konnte. 2. Sie müssen einen wichtigen Auftrag erhalten und Moskau verlassen haben. 3. Die Ausführungen des Redners müssen sehr interessant gewesen sein, denn viele wollten zu diesen Fragen ihre Meinung sagen. 4. Er soll heute Post aus seiner Heimatstadt bekommen haben. 5. Er soll sich mit diesem deutschen Kollegen in Berlin bekanntgemacht haben. 6. Peter und Karl sollen ihren Urlaub an der Ostsee verbracht haben. 7. Die ausländischen Gäste sollen schon abgereist sein. 8. Sie sollen erst vor kurzem hier eingetroffen sein. 9. Gestern früh soll sie von der Reise zurückgekehrt sein. 10. Es soll ein neues Buch über dieses Problem erschienen sein. 11. In dem Roman soll der Verfasser ein historisches Motiv behandeln. 12. Es wird in den Zeitungen gemeldet, in dieser Stadt soll ein neues Atomforschungszentrum errichtet worden sein. 13. Er soll einen wichtigen Auftrag erhalten und Moskau verlassen haben. 14. Nach den Berichten unserer Zeitungen soll im Bezirk N. der Bau eines neuen chemischen Kombinats angefangen worden sein.

F) 1. Sie wollen die Universität vor drei verlassen haben. 2. Er will mich als erster begrüßt haben. 3. Sie will alles mit ihren eigenen Augen gesehen haben. 4. Sie will gestern den ganzen Tag zu Hause geblieben sein. 5. Er will diese Sache genau untersucht haben. 6. Sie wollen in der Stadt vor einigen Stunden eingetroffen sein. 7. Werner will unseren

Professor nicht gekannt haben. 8. Er kann der Einladung seiner Kollegen gefolgt sein. 9. Sie kann recht gehabt haben. 10. Dieses Ereignis mag eine große Rolle in seinem Leben gespielt haben. 11. Das kann notwendig gewesen sein. 12. Er konnte den Brief mit jemand anders geschickt haben. 13. Dieses Material mag in der Beilage veröffentlicht worden sein. 14. Diese Frage kann von der Leitung schon gelöst worden sein. 15. Sie können recht haben, aber es ist jetzt nichts zu machen. 16. Man kann es anders geplant haben. 17. Von wem mag diese Theorie entwickelt worden sein? 18. Er mochte drei Jahre alt gewesen sein, als unsere Familie Wien verlassen hat. 19. Das mag vor drei Jahren geschehen sein.

2. Перекладіть науково-технічні речення українською мовою, зважаючи на вживання різних модальних дієслів:

2.1. Können

1. Das Eisen kann mit fast allen Säuren lösliche Salze im Boden bilden.
2. Schneidarbeiten können an allen Metallen vorgenommen werden.
3. Gegen diese Überlegung konnte kein Einwand erhoben werden.
4. Man kann durch den elektrischen Strom Bewegung, Wärme, Kälte, Licht und Schall erzeugen.
5. Es kann nicht die Aufgabe sein, hier alle Einzelheiten darzustellen.
6. Es könnte gezeigt werden, dass außer den Alkalien auch die Erdalkalien lumineszierende Polysulfide bilden.
7. Erst die Gesamtheit der Untersuchungsverfahren kann ein vollständiges Bild aller Umwandlungsvorgänge im Werkstoff abgeben.
8. Wie wir später sehen werden, kann Kernenergie auf zweierlei Weise gewonnen werden, durch Kernaufbau und durch Kernspaltung.
9. Wir können ein einzelnes Lichtquant mit unserem Auge nicht erkennen und daher erscheint uns die Lichtemission als etwas Kontinuierliches.
10. Können wir erwarten, dass dieser Erwartungswert mit wachsendem t gegen einen konstanten Wert strebt?
11. Volumenänderungen können durch Temperaturänderungen, durch Druckänderungen und durch chemische Umsetzungen bei der Verbrennung bedingt sein.
12. Es können sämtliche metallische Werkstoffe mit einer Dehnung von mindestens 8% und einer Festigkeit bis zu 90 kg/mm² gerollt werden.
13. Die Hartmetalle haben den Diamant bisher nicht verdrängen können; besonders bei der Bearbeitung von Metallen und ihren Legierungen findet er Anwendung.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

14. Über die Bewährung der Werkzeuge können z. Z. noch keine Aussagen gemacht werden.

15. Eine genaue Untersuchung der Spannungsabhängigkeit wird darüber Auskunft geben können.

16. Man kann weder aus Schweremessungen noch aus geodätischen Messungen in einem begrenzten Gebiet die Abplattung der Gesamterde berechnen.

17. Insgesamt kann wohl angenommen werden, dass die Produktion elektrotechnischer Erzeugnisse in diesem Jahr auf dem erreichten verhältnismäßig hohen Niveau wird gehalten werden können.

18. Um das Verhalten der Werkstoffe bei diesen Temperaturen zahlenmäßig erfassen zu können, war man bestrebt, Prüfverfahren zu finden, die gestatten, in nicht allzulanger Zeit die erforderlichen Versuchsergebnisse zu gewinnen.

19. Mit richtig angewandten Mitteln der Bodenbearbeitung wird man nicht nur die allgemeinen Wachstumsbedingungen, sondern vielleicht auch die Kohlensäureerzeugung verbessern können, um auf diese Weise nach allen Richtungen hin dem jungen Nachwuchs im Walde zu helfen.

20. In diesem Falle müssen die Ergebnisse für die Biegefestigkeit und die Durchbiegung, mit denen des Normalversuches verglichen werden können.

2.2. Dürfen

1. Es braucht N keine große Zahl zu sein, darf es aber sein.

2. Die Probe darf nach vollkommener Streckung keine Anrisse und keinen Bruch aufweisen.

3. Der Lack darf nicht durch Alterung spröde und rissig werden.

4. Bei diesem Versuch darf in der Schiene weder ein Bruch noch ein Riß auftreten.

5. Alle Sicherheitsvorrichtungen dürfen aber den Schweißer nicht zur Nachlässigkeit führen.

6. Die Messungen durften nur im Beharrungszustande vorgenommen werden, eine Forderung, die praktisch schwer zu erfüllen war.

7. Die Möglichkeit einer erneuten Gasabgabe aus längst erschöpften Bläuserspalten darf niemals unbeachtet bleiben.

8. Es war ein hochsiedendes, dickes Öl, welches eine Mischung von verschiedenen Stoffen sein dürfte.

9. Auf Grund zahlreicher Untersuchungen darf man als sicher annehmen, dass eine günstige Schmierwirkung vor allem durch die Fettsäuren erreicht wird.

10. Es dürfte sich aber doch empfehlen, die Bodenproben möglichst bald nach der Probeentnahme auf Reaktion zu untersuchen.

11. Die Schemata haben demnach eine Genauigkeit, die für praktische Zwecke genügen dürfte.

12. Nicht unerwähnt bleiben darf die umfangreiche Tätigkeit der Wasserwirtschaftsverwaltung auf dem Gebiete der Meliorationen.

13. Der oben angeführte Einwand gegen das Bauen mit Stahlbetonfertigteilen dürfte heute nicht mehr stichhaltig sein.

14. Bei der Warmverformung ist jedoch zu beachten, dass der Schmelzpunkt des Cd mit 310° C nicht überschritten werden darf.

15. Das Hervorheben des Baustoffes "Stahl" für die vorgenannten Verwendungsgebiete dürfte schon allein aus der Eigenschaft der Dehnbarkeit des Stahles zu erklären sein.

16. Die vorstehenden Ausführungen dürften zur Genüge erkennen lassen, dass sich die beiderseitigen maßgebenden Gesichtspunkte durchaus miteinander vereinigen lassen.

17. Andererseits dürfen wir nicht verkennen, dass die Verhältnisse dadurch etwas kompliziert werden.

18. Obige leichte Formel darf allerdings nicht den Eindruck entstehen lassen, dass die Ermittlung von E ohne weiteres auf einfache Weise möglich ist.

19. Doch dürfte von vornherein die Möglichkeit nicht von der Hand zu weisen sein, dass solche Werkstoffe nach einer besonderen thermischen Behandlung für den gedachten Zweck sich als durchaus geeignet erwiesen.

2.3. Müssen

1. Der Schweißfachmann muß weitreichende Werkstoffkenntnisse besitzen.

2. Im einzelnen musste man auf spezielle Berichte verweisen.

3. Jedem Projekt muß eine klare Aufgabenstellung zugrunde gelegt werden.

4. Wieviel Normalkubikmeter Druckluft müssen stündlich durch die Düse geschickt werden?

5. Für welchen Förderdruck müßte der Ventilator bemessen werden?

6. Es müssen neue Anwendungsgebiete für das feuerverzinkte Blech gesucht werden.

7. Die Federn verlieren mit der Zeit an Spannkraft und das Manometer zeigt nicht mehr richtig an. Es muß dann nachgeeicht werden.

8. Bei Tälern muß der kartierende Geologe immer nach der Ursache der Talbildung forschen und im besonderen sich die Frage beantworten, ob ein einfaches Erosionstal oder ob ein tektonisches Tal vorliegt.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

9. Bei der spektrochemischen Untersuchung einer Probe muss diese selbst als Lichtquelle wirken, ihre Atome müssen also durch Zufuhr von Energie zur Lichtemission angeregt werden.

10. In Gegenden mit sehr hartem Wasser wird man zur Kesselspeisung Wasserenthärtungsanlagen einbauen müssen.

11. Die Elektrizität hat nur den einen Nachteil, dass sie nicht speicherfähig ist, sondern erzeugt werden muss, wenn der Bedarf da ist.

12. In einem besonderen Kapitel werden wir uns später noch einmal mit der Höhe der Gesamtleistung pro Einzelfeld beschäftigen müssen.

13. Man muss ersehen können, ob die Schichten geneigt sind oder horizontal lagern.

14. Keramische Farbe muss mehr als 1000° C Hitze ausgesetzt werden können, ohne sich zu verändern.

15. Es sind also zukünftig nicht nur sehr kostspielige Abteufverfahren erforderlich, sondern man wird vor allem auf einen besonders standfesten wasserdichten Schachtausbau bedacht sein müssen.

16. Es ist immerhin möglich, durch Betrachtung mit dem Auge grobe Oberflächenfehler zu entdecken und die so herausgefundenen Werkstoffe nicht erst anderen Untersuchungsverfahren unterwerfen zu müssen.

2.4. Sollen

1. Im folgenden soll nur von der Spannungsuntersuchung die Rede sein.

2. In der Metallographie soll meistens das Mikrogefüge beobachtet werden.

3. Die Getriebelehre soll im kalten Maschinenbau dieselbe Bedeutung erhalten wie die Thermodynamik im warmen Maschinenbau.

4. Nachfolgend sollen die verschiedenen Arten der örtlichen Beheizung kurz erläutert werden.

5. Der vorliegende Teil des Leitfadens umfasst die Dampfturbinen, Kondensations- und Rückkühlanlagen, während sich weitere Teilbände mit den Dampfkesseln befassen sollen.

6. Auf diesem Gebiet sollte sich der Architekt stets vom Fachingenieur beraten lassen.

7. Man hat ein Verfahren entwickelt, nach dem es möglich sein soll, die Kosten für die Erzeugung von Titan um 8% zu verringern.

8. Es soll an dieser Stelle ein kurzer Überblick über Eigenschaften und Anwendbarkeit der Röntgenstrahlen gegeben werden.

9. Es sollen hier nur einige der führenden Werke herausgegriffen und in ihrer Eigenart und Bedeutung kurz skizziert werden.

10. Es sollen im folgenden einige allgemeine Gleichungen angegeben und im Prinzip hergeleitet werden, deren Gehalt für die Praxis der Radiumtherapie von wesentlicher Bedeutung ist.

11. Im folgenden soll von einer der Möglichkeiten, die Wirtschaftlichkeit und konstruktive Wirksamkeit von Stahlbeton-Fertigteilkonstruktionen zu erhöhen, die Rede sein.

12. Automatenlegierungen sollen für spanabhebende Bearbeitung auf schnellaufenden Automaten bei bestimmten Zusammensetzungen möglichst unter Beibehaltung normaler Festigkeitseigenschaften besonders geeignet sein.

13. Bei der Niederdruckdampfheizung sollte der Betrieb nie zu hoch gewählt werden, wenn nicht die Anlage selbst dazu zwingt.

14. Der gleiche Autor entwickelte einen verbesserten Elektrolyten, der die erwähnten Nachteile nicht aufweisen soll.

15. Bei einem guten Dauerbrandofen soll eine Brenndauer von 10–18 Stunden leicht erreicht werden können.

16. Nach Oswald sollen sich bei sehr reinem Silber nach starker Verformung schon bei Raumtemperatur innerhalb weniger Tage Anzeichen für eine Rekristallisation zeigen.

17. Wenn einmal die Geschichte der Galvanotechnik geschrieben werden sollte, wird sich zeigen, dass ihre Entwicklung seit den dreißiger Jahren wesentlich gefördert wurde.

18. Soll die Liefermenge des Jaeger-Kreiskolbengebläses verringert oder innerhalb der zulässigen Grenzen erhöht werden, so ist die Drehzahl entsprechend zu ändern.

19. Sollte dabei etwas Cadmium in Lösung gehen, so schlägt es sich in dieser Zeit wieder auf die Netzelektrode nieder.

20. Soll die Dauerstandfestigkeit eines Werkstoffes bestimmt werden, so kommt es darauf an, die Dehnung eines hoch erhitzten Probestabes in Abhängigkeit von der Zeit aufzunehmen.

21. Sollten sich die Maße wirklich in untragbaren Grenzen ändern, was ja immer wieder nachkontrolliert werden kann, so ermöglicht die Volumenzunahme eine Nacharbeitung.

22. Sollten die Druckflächen der Maschine nicht genau parallel sein oder eine der Druckflächen seitliches Spiel besitzen, so würde sich die Probe ohne die Reibungskräfte seitlich verschieben.

23. In der Massenfertigung sollte der Einsatz von Werkzeugstahlbohrern nur dann erfolgen, wenn keine Schnellarbeitsstahlbohrer in der verlangten Abmessung verfügbar sind.

2.5. Wollen

1. Dieser Leitfaden will vor allem den jungen Bergmann zu den Grundlagen seines Berufes führen.

2. Nachdem wir das Wichtigste von der Elektronenhülle eines Atoms kennengelernt haben, wollen wir uns mit dem Atomkern beschäftigen.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

3. Bei dieser Bauart wollten ihre Konstrukteure die hohe Flammentemperatur durch die Verkleidung der Wände des Schmelzraumes erzielen.

4. Man wollte den grundsätzlichen Nachteil solcher Filter beheben und kam zu der in Bild 2 wiedergegebenen Lösung.

5. Dies wäre also eine Forderung an die Observablen, die wir später makroskopische Observablen nennen wollen.

6. Wir wollen zunächst an Hand einiger Versuche noch ein paar Erfahrungen erwerben, die zum Einmaleins des Rundfunkmechanikers gehören.

7. Wollen wir nun zurückkehren, den Strahlungseffekt der genannten Gewebe bei einer Verminderung der Dosisleistung zu betrachten.

8. Im folgenden wollen wir unser Augenmerk auf die Radioaktivität richten und uns vorwiegend mit Kernumwandlungen beschäftigen, bei welchen instabile (radioaktive) Elemente entstehen.

9. Will man die Ursachen für unterschiedliche Meßergebnisse bei gleichartigen Prüfstücken ergründen, ist es wichtig zu wissen, ob es sich hierbei um eine wirkliche Ungleichheit in den Prüfstücken handelt, oder ob diese Unterschiede auf Prüffehler zurückzuführen sind.

10. Da der Fließgrenze große technische Bedeutung zukommt, will man auch bei Werkstoffen, die im Schaubild keine ausgebildete Streckgrenze zeigen, eine entsprechende Grenzspannung für das Einsetzen starker bildsamer Verformungen festlegen.

11. Will man nun gleichzeitig den kritischen Durchmesser des Stahles ermitteln, so muß als Bezugshärte die kritische Härte bekannt sein.

12. Wollte man dagegen, wie das häufig geschieht, mit einer gemessenen Temperatur die Elektronendichte bestimmen, so würde das Ergebnis entsprechend ungenau.

13. Es wollen sich nur tüchtige Fachleute melden, die über reiche Erfahrungen in der Gießereitechnik verfügen.

14. Das Buch würde seine Aufgabe, den mit geringen Vorkenntnissen auf die Hochschule kommenden Anfänger gründlich zu unterweisen, nicht erfüllen können, wenn es sich darauf beschränken wollte, genaue Anweisungen zur Durchführung der Versuche zu bringen.

2.6. Mögen

1. Wir möchten das Hauptergebnis unserer Untersuchungen noch einmal kurz so zusammenfassen.

2. Es genügt uns nicht zu wissen, wieviel Protonen und Neutronen im Kern sind. Wir möchten vielmehr auch ihre Anordnung kennen.

3. Die Konstruktion möge hier der Kürze halber ohne Beweis angegeben werden.

4. Hier möge noch ein eigenartiges Nebenergebnis unserer Rechnungen erwähnt sein.

5. Es möge sich um eine Messung einer Observablen A handeln.

6. Einige Beispiele mögen die Wirtschaftlichkeit der "spanlosen Formung" unter Beweis stellen.

7. Eruptivgesteine, mögen sie saurer oder basischer Natur sein, sind am häufigsten durch hohe Magnetisierbarkeit ausgezeichnet.

8. Als weiterer Beweis mag noch das in der Abb. 14 wiedergegebene Diagramm dienen.

9. Es mag von Interesse sein, die ausscheidungsbedingte Volumenänderung zu berechnen.

10. Es mag betont werden, dass bei diesen Relativmessungen die Elektronendichte nicht mehr im Spiel ist.

11. Wer diese Forderungen erfüllen kann und sich einiges zutraut, mag also unbeirrt an die Arbeit gehen.

12. Alles zerstreute oder diffuse Licht ist in seiner Stärke neben dem Sonnenlicht nicht so gering, wie es auf den ersten Blick erscheinen mag.

13. Wie auch die Beanspruchung sein mag, stets wird der Höchstbetrag an Spannungen auf der Außenfläche der betreffenden Werkstücke auftreten.

14. Aber mag man auch derartige Bewegungserscheinungen einwandfrei festgestellt haben, es ist doch keineswegs klar, ob das Bitumen stets aus anderen Gesteinen zugewandert ist.

2.7. Lassen

1. Die ersten Sucharbeiten lassen annehmen, dass die verschiedenen Flöße miteinander verbunden sind.

2. Der hohe Schmelzpunkt des Titans lässt auf gute Temperatureigenschaften schließen.

3. Abbildung 47 lässt den Aufbau des Gleichrichters erkennen.

4. Man lässt das Gas durch enge Röhren oder Kapillaren strömen.

5. Lässt man schnelle Elektronen (Kathodenstrahlen) durch Folien hindurchgehen, so werden sie gestreut.

6. Man muß die zu filtrierende Lösung vor dem Filtrieren nicht (abschrecken) abkühlen lassen.

7. Zur vollständigen Abkühlung des Bariumsulfats lässt man die Fällung etwa 12 Stunden oder über Nacht stehen.

8. Physikalische Erwägungen lassen nur diese Gleichung als brauchbar erscheinen.

9. Alle diese Erscheinungen lassen Zweifel an der bisher gültigen Auffassung aufkommen.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

10. Lassen Sie mich im Anschluß daran einige Worte zum Stand der Vorrichtung sagen.

11. Lässt man auf Weißblech diese Säure einwirken, so kommt die Gasentwicklung nach Ablösung des Zinns eindeutig zum Stillstand, und auch bei Einwirkungszeiten bis zu 15 min beobachtet man keine erneute Gasentwicklung mehr.

12. Lässt man natürliches Licht auf eine Kalkspatplatte fallen, dann sind die beiden austretenden Lichtbündel nicht interferenzfähig.

13. Lässt man die Achse des Prüffeldes mit der Hauptachse des Lichtfeldes zusammenfallen, so tritt eine Anziehung oder eine Abstoßung der zwei Felder ein.

14. Diese Betrachtungen seien vorausgeschickt, um die Wahl der Vergleichsversuche nicht willkürlich erscheinen zu lassen.

15. Wellen oberhalb der zweiten kritischen Drehzahl laufen zu lassen, ist nach Versuchen von Eck nicht empfehlenswert.

16. Diese Annahmen, welche niemals wirklich realisiert werden und nur selten im Experiment angenähert werden können, sollen nun fallen gelassen werden.

17. Aus einer Kapillare wird eine Flüssigkeit in eine andere tropfen gelassen, deren eine gelöste Substanz enthält, die auf ihren Obergang untersucht werden soll.

18. Außerdem lassen noch unveröffentlichte, dem Verfasser bekannt gewordene Erprobungen vermuten, dass diese Unsymmetrie eines schlechtere Baustoffausnutzung bringt.

19. Die eingangs gezeigten Schliffbilder lassen daher mehr nichtmetallische Einschlüsse erkennen, als normalerweise in technischen Nickelschmelzen vorkommen sollen.

20. Durch eine zielbewußte Führung des Verbrennungsvorganges, in dem man die Kohle zuerst vergasen und dann verbrennen lässt, kann man die Stellen örtlichen Oberdruckes und Unterdruckes absichtlich erzeugen.

21. Dass man sich trotz einer Reihe von größtenteils unbegründeten Vorurteilen allmählich über die Bedeutung metallischen Titans für die Technik klarzumachen beginnt, lassen die ständig steigenden Produktionsziffern erkennen.

22. Die Experimente lassen die höchst selten in Erscheinung tretenden Wirkungen einer Variation der Variablen näher beleuchten und studieren und durch eine richtige Zusammenfassung dieser Wirkungen die tiefer liegenden Ursachen erkennen, welche den Erscheinungen zugrunde liegen.

2.8. Modalverb + Infinitiv II

A) 1. 1. Er kann der Einladung seiner Kollegen gefolgt sein. 2. Sie kann recht gehabt haben. 3. Dieses Ereignis mag eine große Rolle in seinem Leben gespielt haben. 4. Das kann notwendig gewesen sein. 5. Er konnte den Brief mit jemand anders geschickt haben. 6. Dieses Material mag in der Beilage veröffentlicht worden sein. 7. Diese Frage kann von der Leitung schon gelöst worden sein. 8. Sie können recht haben, aber es ist jetzt nichts zu machen. 9. Man kann es anders geplant haben. 10. Er hat uns nicht kommen sehen und mag nicht wissen, daß wir da sind. 11. Von wem mag diese Theorie entwickelt worden sein? 12. Er mochte drei Jahre alt gewesen sein, als unsere Familie Wien verlassen hat. 13. Dieser Betrieb mag ein Territorium von etwa 3 000 m² umfassen. 14. In diesem Betrieb mögen etwa 2500 Arbeiter beschäftigt sein. 15. Das mag vor drei Jahren geschehen sein.

B) 1. Die lebhafteste Umkristallisation, die in diesen Gesteinen zu beobachten ist, lässt vermuten, wie sie früher ausgesehen haben mögen. 2. Das freie Meer im Süden könnte eine Verbindung nach Westen mit dem Devon des polnischen Mittelgebirges gehabt haben. 3. Aus der Beobachtung des Lötvorganges schließen wir also, dass das Werkstück einen bestimmten Temperaturgrad erreicht haben muss, damit gelötet werden kann. 4. Unvorsichtige Entwässerungen bei Gelegenheit von Meliorationsarbeiten sollen öfter zum Eingehen ganzer Bestände geführt haben. 5. Da die untere Decke chemisch stärker angewittert ist als die obere, kann die chemische Verwitterung kaum nachträglich erfolgt sein. 6. Unter der Einwirkung überhitzten Dampfes sollen sich die Holzstücke je nach der Temperatur in Lignit, Kohle oder Anthrazit verwandelt haben. 7. Wenn die als Inkohlung bezeichnete geochemische Reibung der Kohle so verlaufen sein soll, dass sie der Reihe nach zu den Gliedern der Inkohlungsreihe geführt hat, welche durch die uns vorliegenden Analysen der Kohlen gegeben sind, dann muss sie unter Abspaltung von CH₄ und CO₂ vor sich gegangen sein. 8. Es muß schon beschlossen worden sein, wer an der Spitze unserer Delegation stehen soll. 9. Wie vom Institut berichtet wird, sollen alle Materialien der letzten wissenschaftlichen Konferenz schon herausgegeben worden sein.

3. Перекладіть анекдоти українською мовою. Врахуйте при цьому семантику модальних дієслів:

1. "Herr Doktor, haben Sie schon mal eine falsche Diagnose gestellt?" – "Ja, einmal. Ich habe einem Kranken, der ein wenig an Fettsucht litt, gesagt, dass seine Krankheit nur Einbildung sei und er deswegen keinen

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Arzt brauche, sondern sich nur mehr Bewegung machen **solle.**" – "Und er war ernstlich krank?" "Nein, aber Millionär!"

2. Ein Verkäufer sprach über Eigenschaften eines Perlonkamms: "Sie **können** ihn biegen. Sie können ihn in kochendes Wasser legen, sie **können** darauf treten...". Der Kunde besah sich den Kamm ganz genau und fragte schüchtern: "Und **kann** man sich damit kämmen?"

3. "Mutti, **dürfte** ich heute ein wenig mit Walter spielen?" fragte einmal ein Hamburger Junge seine Mutter. "Nein, das darfst du nicht." "Warum?" – "Was heißt hier, 'warum'! Ich sagte dir schon: weil Walter ein Gassenjunge ist und du ein gut erzogener Knabe bist." – "Darf dann vielleicht Walter mit mir spielen?"

4. Zwei Hunde treffen sich auf der Straße; der eine begrüßt den anderen mit einem tiefen "Wau-Wau." Doch der andere rümpft die Nase und antwortet mit einem hohen "Kikeriki!" – "Nanu", wundert sich der Wau-Wau-Hund. "Was **soll** es bedeuten? Was ist denn mit dir los?" – "Tja, mein Lieber, Fremdsprachen **muss** man **können!**"

5. Das Mädchen: "Was für eine originelle Frisur! Wo **lässt** du sie dir machen?" – Die Freundin: "Stelle dir vor, ich mache sie selbst. Es ist ganz einfach: du **lässt** dein Haar lang nicht schneiden und kämmst es nicht!"

4. Перекладіть німецькою мовою, зважаючи на особливості вживання модальних дієслів у розмовній мові:

Вона поглянула на нього й розсміялася – з цього варто було засмутитися.

Ми не можемо не радіти Вашим успіхам – кажуть, що Ви досягли їх заслужено.

Перепрошую, змушений поспішати, а то можу запізнитися.

Секретарка каже, що мені слід зайти до декана – він має обговорити зі мною проблему навчання.

Цей іспит було важко скласти, проте ми його все-таки блискуче склали.

Сьогодні, кажуть, буде дощ, і мені слід одягнути плащ. Парасоля, напевно, лежить у сумці. Брати мені парасолю чи ні?

Я думаю, що цей фільм цікавий. Йти мені на фільм?

Мені здається, що тут колись стояв будинок.

Кажуть, що поїзд прибув вчасно, і всіх пасажирів – гостей міста – гарно зустріли.

Мені здається, щоб встигнути на поїзд, Вам варто взяти таксі.

Не так то й тепло надворі, і тому Вам слід тепліше вдягнутися.

Нехай він завтра до мене зайде, а якщо не зможе, то хай зателефонує.

Якщо Вам не важко, пересядьте, будь ласка, на цей стілець.

Нехай студенти роблять що хочуть, але хай вивчать цей матеріал.

5. Перекладіть анекдоти німецькою мовою. Використайте модальні дієслова у зазначених місцях:

1. Лунає телефонний дзвінок, і Іванчик знімає слухавку. Телефоністка **хоче** продиктувати термінову телеграму для Іванчикова батька, якого немає дома, і **радить (каже)** малому її записати: "Для цього **принеси** собі олівця!" – "Я зараз **принесу** собі якогось", – чомно відповідає Іванчик, відкладає слухавку на стіл і щось довго шукає. Врешті-решт він повертається до телефону: "Чи не **зачекали** б Ви ще хвилинку? Я знайшов якийсь, але він поламаний. Я скоро **знайду** інший!" Через декілька хвилин він знову піднімає слухавку: "Так, уже знайшов. Правда, я **маю** щось Вам сказати...". "То що ти **хочеш** мені сказати?", – питає знервована телефоністка. – "Я ще не **вмію** писати".

2. Батько знаменитого італійського митця Мікеланджело терпіти не **міг** живопису тому не **хотів**, щоб його син став художником. Малий Мікель не **смів** малювати у присутності батька, бо той дуже гнівався, коли бачив, як хлопчик малює. Одного разу, коли батько дуже розгнівався, маленький талант зацікавлено поглянув на нього і вигукнув: "О, який чудесний типаж (Modell)! Я **зміг** би намалювати розгніваного тата!" І тут батько **змушений** був визнати, що він нічого не **поробить** і що його син стане художником.

6.13. Віддієслівні дієприкметникові конструкції як безособові форми: вживання та переклад

1. Німецькі **дієприкметники** (Partizipien), що мають водночас властивості і прикметника / прислівника, і дієслова, часто з'являються в атрибутивному (прикметниковому) вжитку, відповідаючи як дієприкметникам теперішнього (Парт. I: *eintreffend*) так і минулого (Парт. I I: *eingetroffen*) часу: *Wir grüßen die eingetroffenen Gäste – die eintreffenden Gäste treten in unser Zimmer ein*: Ми вітаємо гостей, що прибули – *прибуваючі гості заходять до приміщення.

Ряд партиципів перекладаються специфічно:

das kommende Jahr = наступний рік;

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

der führende Betrieb = провідне підприємство;
ein bedeutender Schriftsteller = видатний письменник;
bedeutende Mängel = значні недоліки;
tiefgreifende Maßnahmen = глибокі зміни;
der fliegende Teppich = килим-літак;
fortgeschrittene Technologien = передові технології;
die fortgesetzten Luftangriffe = безперестанні авіаційні нальоти.

У деяких випадках перекладні конструкції суттєво відрізняються від німецького оригіналу й тому мають належати до завчених перекладацьких кліше:

die wiederholten Versuche = неодноразові спроби;
die genannten Empfehlungen = всі ці рекомендації;
die geplante Modernisierung = плани модернізації тощо.

2. Дієприкметникові форми з'являються досить часто в ізолюваних конструкціях, виділених комами. Ці **дієприкметникові конструкції**, що утворюються як від перехідних, так і неперехідних дієслів, доцільно перекладати через дієприслівникові звороти:

Von der Reise durch die Ukraine zurückgekehrt, erzählten die deutschen Studenten viel Interessantes (PARTIZIP II DER INTRANSITIVEN VERBEN). – Повернувшись із подорожі по Україні, німецькі студенти розповіли багато цікавого.

Gestützt auf die Hilfe der Eltern, bauen die Kinder ihre Familien weiter auf. – Спираючись на допомогу батьків, діти розбудовують свої сім'ї.

Von einem interessanten Gedanken geleitet, bauten wir einen neuen Plan auf. – Керовані цікавою ідеєю, ми виробили новий план (PARTIZIP II DER TRANSITIVEN VERBEN)

Seinem Rat folgend, begann ich an einem neuen Thema zu arbeiten. – Слухаючи його пораду (досл. слідуючи його поради), я розпочав працювати над новою темою (PARTIZIP I).

3. Дієприкметники лежать в основі **поширеного означення** – дієприкметникової конструкції, що складається з артикля та іменника, між якими знаходяться партицип та залежні слова. Артикль чи слова, що його замінюють (займенники вказівні: *dieser, jener, solcher, jeder, mancher, alle, viele, mehrere, einige, wenige*; присвійні: *mein, dein, sein, ihr*; заперечні: *kein, keine*; інколи кількісні числівники), розміщуються перед означенням. Розширене означення, як правило, перекладається підрядним означальним реченням. Переклад доцільно розпочинати з іменника, перед яким стоїть означення, а потім слід перекладати підрядне речення (через *що* чи *який*), в основі якого лежить партицип, відтворений відповідною часовою формою дієслова.

Е. Мальгрем та Є. Раєвська розрізняють щонайменше сім типів поширених означень, які характеризуються певною специфікою перекладу. Це:

1) конструкція з лише одним означенням (партиципом I чи II):

Die an unseren Hochschulen studierende Jugend wird in der Volkswirtschaft arbeiten = Молодь, що вчиться в наших ВНЗ, буде працювати в народному господарстві.

2) конструкція з дієприкметником та прикметником. Саме цей прикметник перекладається перед іменником, після якого підрядним реченням відтворюється розширене означення:

Die durch das Leben der Pflanzen und Tiere bedingten geologischen Erscheinungen sind mannigfaltiger Art = Геологічні явища, які зумовлюються життям рослинного та тваринного світу, дуже різноманітні.

3) конструкція з неузгодженим означенням після узгодженого іменника. Це неузгоджене означення складає нерозривне ціле з означуваним іменником і тому перекладається після нього:

Die schon seit Jahren laufenden Beobachtungen an Druckluftschlagwerkzeugen wurden fortgesetzt = Були продовжені спостереження над пневматичними інструментами, які проводяться вже кілька років.

4) конструкція, що містить декілька означувальних груп, які відносяться до одного й того ж іменника. Переклад слід розпочинати з означуваного іменника, а потім через підрядне речення перекласти те означення, що знаходиться відразу ж після артикля, а лише згодом – усі інші:

Allen in den genannten Arbeiten beschriebenen und auch in anderen Kohlenrevieren festgestellten Tonsteinlagen ist gemeinsam, dass sie in Flözen auftreten = Спільним для всіх покладів глини, що описані в зазначених працях та виявлені в інших вугільних басейнах, є те, що вони зустрічаються в пластах.

5) конструкція, в якій відсутній артикль чи слова, що його замінюють. При перекладі цього явища, звичного для заголовків наукових статей, першим відтворюють іменник, а згодом і означення. Якщо ж вдається знайти складний прикметник, то тоді означення передують іменнику:

Vitamine enthaltende organische Stoffe = Органічні речовини, що містять вітаміни (= Вітаміномісткі органічні речовини).

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Для даного типу конструкцій властива поява двох прийменників, які при перекладі "розводять" по різних означеннях:

Weiter muß darauf hingewiesen werden, dass bei nach Kohlenarten gleichartigen Koks kohlen die Zerreißfestigkeit des Koks eine Materialkonstante ist = Далі слід вказати на те, що **у** коксового вугілля, однорідного **за** його типом, стійкість коксу на міцність (досл. розрив) є константою матеріалу.

6) Конструкція без означуваного іменника, який відсутній для стилістичного уникнення повтору. При перекладі цей іменник, що мається на увазі, доцільно відтворити:

Die Übereinstimmung dieser Werte mit den nach dem Jodverfahren erhaltenen ist somit eine befriedigende. = У такий спосіб, збіг цих величин з величинами, отриманими способом визначення йодного числа, є задовільним.

7) Конструкція з поширеним означенням усередині іншого поширеного означення. Характерною ознакою цього типу конструкції можна вважати, крім артикля, який знаходиться далеко від означення, ще й незвичне чергування дієприкметника, іменника та знову дієприкметника та іменника. Останнім іменником, що чергується, якраз буде вихідне слово, якого стосується артикль (див. приклад нижче). Після його перекладу разом із дієприкметником (*erhaltene Zahl*) відтворюють супровідну групу слів (*auf Grund eines Laboratoriumsversuchs*). Наступною відтворюють іншу ключову групу слів (*mit einem gereinigten Metallmuster*):

Die auf Grund eines Laboratoriumsversuchs mit einem mittels Sandstrahlgebläses gereinigten Metallmuster erhaltene Zahl bildet immer eine obere Grenze. = Число, отримане на основі лабораторних експериментів над зразками металу, який очистили за допомогою піскудува, завжди становить верхню межу.

4. Означення з **zu** + Partizip I.

Ця конструкція (часто розширена різнотипними вставками мов поширене означення) має пасивне значення. Вона зазвичай передає обов'язковість (рідше можливість) якоїсь дії та відтворюється підрядним означальним реченням (з модальними словами *слід*, *необхідно*), наприклад:

Alle zu lösenden Aufgaben und Probleme sind weitgehend physikalischer oder chemischer Natur. = Всі завдання та проблеми, які слід розв'язати, мають фізичну та хімічну природу.

6.13.1. Вправи

1. Перекладіть партиципiальнi конструкцiї, працюючи в парах:

1. der gelöschte Waldbrand;	2. die gestiegenen Löhne
3. das erschrockene Mädchen;	4. das versenkte U-Boot
5. das verschwendete Geld;	6. die ertränkte Katze
7. die erloschene Zigarre;	8. das erschreckte Kind
9. die gesteigerte Produktion;	10. der gesunkene Tanker
11. der ertrunkene Nichtschwimmer;	12. die verschwundene Brieftasche

2. 1. Die abgereiste Delegation – die abreisende Delegation; 2. die entstandenen Schwierigkeiten – die entstehenden Schwierigkeiten; 3. die eingetroffenen Gäste – die eintreffenden Gäste; 4. die eingestiegenen Fahrgäste – die einsteigenden Fahrgäste; 5. die zurückgekehrten Freunde – die zurückkehrenden Freunde.

3. 1. Er schreibt von den zurückgekehrten Freunden. 2. Warum spricht er von entstandenen Schwierigkeiten? 3. Wir sahen die eingestiegenen Fahrgäste. 4. Er wird die entstehenden Schwierigkeiten leicht überwinden können. 5. Die eingetroffenen Gäste wurden herzlich empfangen. 6. Er blickte auf die zurückkehrenden Freunde. 7. Alle bis heute bestehenden Schwierigkeiten wurden heute erfolgreich überwunden. 8. Kein von ihnen unternommener Ausflug machte ihnen Spaß. 9. Er wurde in einem in der Nähe liegenden Hotel untergebracht. 10. Dieses Buch wird im kommenden Jahr erscheinen, was steigendes Interesse von allen Bücherlieferanten erweckt.

4. 1. Die im Jahre 1409 gegründete Leipziger Universität gehört (wie die Heidelberger Universität) zu den ältesten Universitäten der Welt. 2. Das uns am meisten interessierende Gebiet der Wissenschaft ist Philologie. 3. Dieses vom berühmten Schriftsteller geschriebene Buch beeindruckte alle. 4. Alle gefassten Beschlüsse müssen von den Betroffenen erfüllt werden. 5. Alle Studenten besuchen den vor kurzem an dieser Fakultät eröffneten Lesesaal. 6. Die seit langem vergessene Idee, auf diesem Platz ein Denkmal aufzubauen, wurde jetzt zum Gesprächsthema. 7. Die Teilnehmer des am 3. Juni eröffneten Schriftstellerkongresses wurden heute von Gästen aus anderen deutschsprachigen Ländern begrüßt. 8. Der vom Studenten Petrenko geschriebene und für unsere Studentenzeitung ins Deutsche übersetzte Artikel scheint recht interessant zu sein.

5. Die zu wiederholende Lektion ist schwer. 2. Das ist ein zu empfehlender Artikel. 3. Die Zahl der zu prüfenden Arbeiten steigt mit

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

jedem Tag. 4. Die zu besprechenden Probleme sind für uns von großer Bedeutung. 5. Die zu kritisierenden Mängel sind leicht zu korrigieren. 6. Eine in zwei Stunden zu schreibende Arbeit scheint viel leichter zu sein, als geplant. 7. In dem zu übersetzenden Artikel sind viele unbekannte Wörter zu finden. 8. Die zu besichtigenden Exponate sind im Saal 2 zu finden. 9. Die Zahl der in diesen Tagen zu prüfenden Arbeiten wird immer größer. 10. Ich zweifle daran, dass es ein leicht zu erklärender Prozess ist. 11. Alle zu lösenden Aufgaben und Probleme sind weitgehend physikalischer oder chemischer Natur. 12. Die zu erwartende Umstellung auf den neuen Werkstoff ist unter folgenden Gesichtspunkten zu sehen. 13. Dazu bedarf das aus Fig.5 zu entnehmende Spektrum noch einiger Korrekturen. 14. Dieser einfach zu handhabende Notverschliss hat sich gut bewährt und wird bei neuen Anlagen verwendet.

6. Von Gedanken überstürzt saß er am Tisch. In Gedanken versunken ging er an mir vorbei. Uns auf diese Ideen stützend werden wir uns für die Zukunft einsetzen.

2. Перекладіть ці типи означень, використовуючи науково-технічну лексику:

A) 1. Zusammenhängend ergibt sich folgendes. 2. Abschließend ist noch einmal auf diese Frage zurückzukommen. 3. Die für Kupfer gebräuchlichen Ätzmittel wirken fast alle oxydierend. 4. Ausgehend von dem Verhalten der Röhre beim Biegen, behandelt der Verfasser das Warm- und Kaltbiegen der Röhre mit und ohne Faltbildung. 5. An feuchter Luft liegend, oxydiert der schwarze Porphyr sich schneller als roter Phosphor. 6. Von der Auffassung ausgehend, dass exotherme Vorgänge zum Austritt von Exoelektronen führen, untersuchte der Gelehrte auch die Kristallisation. 7. Einige zum Teil rein mathematische Arbeiten zusammenfassend, werden Postulate für eine Theorie der physikalischen Aussagen mit eindeutiger normierter a priori Wahrscheinlichkeit angegeben. 8. Die Doppelbrechung ist grundsätzlich zweiachsig, und zwar steht die Ebene der optischen Achsen senkrecht auf der Fläche, den Kreuzungswinkel halbierend.

B) 1. Es lassen sich unendlich viele Meridiane gezogen denken. 2. Die Anwendung der Arbeitsgleichung ist als bekannt bewußt außer Betracht geblieben. 3. Diese Erscheinungen haben, vom gießtechnischen Standpunkt betrachtet, in mehr als einer Hinsicht ihre Bedeutung. 4. Der elektrische Lichtbogen besteht, vereinfacht dargestellt, aus glühenden Gasen, die dem Stromdurchgang einen so großen Widerstand leisten, dass eine außerordentliche Temperatursteigerung stattfindet. 5. Zum

Schneiden von 10 mm dicken Blechen braucht man für 1 mm Schnittlänge etwa 125 l Sauerstoff, bezogen auf die Atmosphäre. 6. Das in den Kern eingedrungene Neutron kann – unter relativ geringem Energieverlust – den Kern wieder verlassen, der schwach angeregt, nur wenig Nukleonen abgibt. 7. Das Eigengewicht der Brücke, ausgenommen das Gewicht der Gehwegplatten, wird von der Stahlkonstruktion getragen.

C) 1. Der den oberen Teil des Feuerraumes einnehmende Abkühlungsraum bildet die Fortsetzung des Schmelzraumes. 2. Die mit dem menschlichen Auge sichtbaren Lichtstrahlen sind, wie aus der Physik bekannt ist, als elektromagnetische Schwingungen zu betrachten. 3. Die vielseitigen Betriebsbedingungen und Ausführungsmöglichkeiten haben zu einer beträchtlichen Anzahl verschiedener Hebezeuge und Fördermittel geführt, die in den für Bergbau gebräuchlichsten Ausführungen behandelt werden sollen. 4. Die dabei benutzte kleine Gerät ist in Abb.1. dargestellt. 5. Die auf eine Flächeneinheit (z.B. 1 cm²) bezogene innere Kraft heißt Spannung. 6. Unter den verschiedensten, für diese Zwecke geprüften Chemikalien, erwies sich Äther am geeignetsten. 7. Eine versuchsmäßig aufgenommene Erstarrungskurve für diese Legierung ist in der Abb.2 wiedergegeben. 8. Die in den üblichen Schmelzfeuerungen erreichbare Temperatur der Flamme von 1700 Grad C ist in den meisten Fällen ganz befriedigend. 9. Zu dieser Gruppe gehört aber auch die auf die Normaltemperatur T=14 bezogene m-Gruppe der glatten Röhre. 10. Als See bezeichnet man eine allseitig geschlossene, in einer Vertiefung des Bodens befindliche, mit dem Meer nicht in unmittelbarer Verbindung stehende stagnierende Wassermasse. 11. Stahlformguss ist nach einer besonderen Technik in Formen gegossener Stahl. 12. Alles über die Substitutionen Gesagte bleibt auch dann richtig. 13. Alles für den Stahlbeton Wesentliche wird hier ausführlich behandelt. 14. Eine das von physikalischen Messungen her gewohnte Maß etwas überschreitende Streuung der Messergebnisse kann mit solchen Gründen erklärt werden. 15. Beträgt der für die dabei in Betracht kommende Scheibe ermittelte Durchmesser selbst einen geringen Wert, so liegt es nahe, diesen Fall als einen bedeutenden zu betrachten.

6.14. Прийменники: вживання та переклад

6.14.1. Загальна характеристика

Прийменники як допоміжна частина мови, виражаючи відношення між компонентами речення, виконують провідну роль для його адекватного відтворення. Відображаючи різні типи просторових, часових, причинних та інших відношень, прийменники можуть з'являтися переважно з іменниками та як дієслівне управління. Значення прийменників, які здебільшого внаслідок їх широкого вжитку багатозначні, звичайно наводять у двомовних словниках, і мовні навички перекладача простежується в їх правильному виборі. Німецькі прийметники поділяються на 4 основні групи, які визначаються відмінками, що слідує за ними: прикметники з родовим, давальним, знахідним та знахідним і давальним водночас. Якщо останні три групи прийменників були предметом активного засвоєння на молодших курсах і особливих труднощів (за невеликим винятком) не становлять, то прийменники з родовим відмінком, властиві для письмової мови, вимагають додаткової уваги (див. вправи).

При перекладі речень, що містять прийменники, важливо розмежувати вільне вживання прийменників від тих випадків, що визначаються керуванням дієслова (іменника, прикметника, прислівника). Керування відтворюється відповідним керуванням українського (німецького) дієслова (*брати участь в = teilnehmen **an** Dat.; пишатися чимось = stolz sein **auf** Akk.*), а при перекладі незалежного прийменника необхідно враховувати специфіку контексту:

*Він живе **у** Києві / **поблизу** Києва : er lebt **in** / **bei** Kyjiw.*

6.14.2. Переклад українських прийменників переміщення

Загалом, "мовна картина світу", тобто понятійне членування мовних засобів, суттєво різниться в типологічно малоспоріднених мовах і перекладач стикається із труднощами навіть у елементарних випадках. Проблема складає навіть переклад українського прийменника *по* в тому випадку, коли він указує на зв'язок між суб'єктом руху і тією поверхнею, на якій цей рух постійно відбувається. Іншими словами малодосвідчений перекладач замислюється над тим, як сказати німецькою: "Він все ще ходить кімнатою", щоб підкреслити повторюваність дії суб'єктом руху на поверхні, бо звичне "через" засвідчує лише одноразовість дії. Щоб німецький варіант звучав правильно, потрібно

замість динаміки, тобто руху, уявити собі статику, тобто місцезнаходження, і пригадати, який прийменник вживають у цьому випадку:

*Він ходить кімнатою – Er geht **im** Zimmer herum;*

Муха повзає по стіні – Eine Fliege kriecht an der Wand herum.

Українські складні прийменники (типу **з-під стола; з-поміж людей**), що випали з навчальних курсів, становлять особливі труднощі для недосвідчених перекладачів. Принцип їх перекладу наступний: потрібно взяти німецький відповідник другої частини складного прийменника (*під- ; поза- ; поміж-*), поставити після нього іменник у дативі та додати німецький прислівник напрямку (*hervor*) за змістом: *З-під столу = Unter dem Tisch hervor; з-поза дерева = Hinter dem Baum hervor*. Наприклад:

Вона вийшла із-за дерева – sie trat hinter dem Baum hervor;

Ми вийшли з-поза (з) людей – wir traten unter den Menschen hervor.

6.14.3. Переклад парних прийменників із німецької мови

Суттєвою проблемою є переклад з німецької складних парних прийменників типу "з-під; **bis zu**", компоненти яких у німецькій можуть з'являтися разом чи утворювати рамку. Основні німецькі складні прийменники відносно репрезентовані у словниках, що дає змогу їх з певними зусиллями, проте однозначно перекласти. Однак певні конструкції, вихідними елементами яких виступають *bis* та *von* (у супроводі інших прийменників), залишаються невідомими українським студентам. Зупинимось на них детальніше.

Bis звично перекладають як "до". Проте в перекладі німецькою доводиться враховувати певні часові та просторові відтінки, які виражають другою частиною парної прийменникової конструкції:

a) **bis zu** Akk. (межі обсягу): *Hier verdient man **bis zu** 10 000 DM*
= Тут заробляють до 10000 марок;

b) **bis an/ vor/ hinter/ in** Akk. (*bis* wohin? Куди? До якого місця?); *Ich begleite dich **bis an** die Tür / **bis hinter** das Tor / bis **ins** Haus* = Я проведу тебе **до** дверей / **до** воріт / **до** хати чи **в** будинок;

c) **bis auf** Akk. (= окрім; до): ***Bis auf** eine Aufgabe habe ich alle Lösungen gefunden; Sie hatte das Geld **bis auf den letzten** Pfennig ausgegeben* = Я знайшов рішення до всіх завдань, **крім** одного; Вона витратила всі гроші **до** останнього пфеніга;

d) **bis in** Akk. (*bis* wann? Доки? До якого часу?): *Sie schlief **bis in** den Tag hinein / bis in die Puppen* = Вона проспала до білого дня;

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

e) **bis nach** *Dat.* (bis wann? Доки? До якого часу?): *Kannst du nicht bis nach dem Film warten?* = Чи не почекаєш на мене **до кінця** сеансу?

f) **bis vor** *Dat.* (bis zu welchem Zeitpunkt? Доки?): *Bis vor kurzem habe ich mir darüber noch keine Sorgen gemacht* = До не-давна я цим не турбувався;

g) **bis zu / nach** *Dat.* (bis wohin? До якого місця?): *Ich begleite dich bis zur Haltestelle / bis nach Haus* = Я проведу тебе до зупинки / додому.

Von, як правило, перекладають "від; з". Однак переклад цього "від" німецькою вимагає доповнення парними конструкціями.

a) **von... bis / bis nach / bis zu** (проміжок часу): *sie singt von morgens bis abends* = Вона співає з ранку до вечора;

b) **von... ab** *Dat.* (просторовий відлік): *Von der Kreuzung ab geht es dann immer geradeaus weiter* = Від роздоріжжя треба йти далі прямо;

c) **von... aus** *Dat.* (перспектива): *er sieht vom Fenster hinaus* = Він дивиться із вікна;

d) **von... an** *Dat.* (початок часового відліку): *von Anfang an war ich damit unzufrieden* = Від самісінького / самого початку я залишався цим незадоволеним.

6.14.4. Переклад прийменникових конструкцій у фразеологізмах

Прийменники з'являються у сталих сполученнях, утворених за моделями: 1) прийменник + іменник; 2) *sein* + *von* (*Dat.*) + іменник; 3) сталі дієслівні словосполучення + управління, переклад яких вимагає відповідної підготовки.

Конструкції 1 (у т.ч. з *unter*) перекладають найчастіше за допомогою дієприслівників: *unter Anwendung*: використовуючи; *unter Vermeidung*: уникаючи; *unter Erwärmung*: нагріваючи. Переклад інших конструкцій треба знати: *an Anschluss an A.* "в доповнення до"; *mit Ausnahme von D.* "за винятком".

Часто вживаними в німецькій мові є конструкції 2, що звичайно перекладають як *von großer Bedeutung (Geltung) sein*: мати велике значення; *von wissenschaftlichem Interesse sein*: мати (складати) науковий інтерес. Інколи з'являється переклад прикметником: *von Nutzen sein*: бути корисним.

Сталі дієслівні словосполучення, що мають абстрактне значення, часто перекладають або через "дієслово+іменник" (*Hilfe leisten*: ви-

явити допомогу, допомогти), або через "узагальнююче дієслово" (*zum Ausdruck bringen*: виразити; *Gebrauch machen*: вживати; *in Kauf nehmen*: рахуватися) тощо.

6.14.5. Загальні особливості перекладу прийменників та прийменникових конструкцій з німецької

За умовами ситуативного слововжитку та зважаючи на потреби стилістики при перекладі з німецької мають місце різнотипні способи перетворення:

- опускання прийменника (самого чи разом із іменником): *Einer von den Teilnehmern ist erkrankt* = один учасник захворів;
- заміна прийменника словосполученням: *die Zusammenarbeit in Wissenschaft und Technik* = співробітництво в галузі науки та техніки; *die Organisation der OON für Erziehung, Wissenschaft und Kultur* = організація ООН з питань освіти, науки та культури;
- заміна прийменникової конструкції прикметником: *die Bewegung gegen den Krieg* = антивоєнний рух;
- заміна прийменникової конструкції прислівником: *wir nehmen diesen Vorschlag ohne Vorbehalte an* = ми беззаперечно приймаємо цю пропозицію;
- заміна присудка з прийменниковою конструкцією на дієслово: *sie bringen die Meinung ihrer Nachbarn zum Ausdruck*: вони виражають думку своїх виборців;

Ці переклади відповідають певним кліше за нормами української мови. Загалом, гарна мовна підготовка перекладача означає автоматичне користування типовими штампами та їх відповідниками, до числа яких належить вживання прийменників.

6.14.6. Вправи

1. Використайте відповідні прийменники (з дативом) та перекладіть речення українською мовою:

A

1. Ich kenne den Maler nur dem Namen –.
2. Die Premiere war – den letzten Platz ausverkauft;
3. – Tränen erzählte sie – dem Unglück.
4. Alle Flugzeuginsassen waren – der Stelle tot.
4. Er wurde Ehrenmitglied der Akademie – Lebenszeit.
5. Meine Frau hat – mein Wissen einen Pelzmantel gekauft.
6. Ich schreibe Dir diese Zeilen – großer Eile

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

7. Er war – dem Unfall – keinen Fall schuld, aber sie war – Wut – den Totalschaden – sich.
8. – so einem Krach kann man sein eigenes Wort nicht verstehen!
9. Muß denn der Fernseher den ganzen Tag – laufen?
10. – Himmel kann man eine Sonnenfinsternis beobachten.
11. Ein Porsche erreicht eine Geschwindigkeit – zu 260 km/h.
12. – Jahr – Jahr nimmt der Verkehr zu.
13. – meiner Zeit gab es noch keine Verkehrsprobleme.
14. Nach der Kautionszahlung wurde er – dem Untersuchungsgefängnis entlassen und befand sich wieder – freiem Fuß.
15. – Weihnachten verreise ich diesmal, um dem Rummel zu entgehen.
16. – 21. Jahrhundert wird der Flugverkehr weiter zunehmen.
17. – Beginn der Sommerferien rollt eine Blechlawine nach Süden.
18. – unserem Hochzeitstag fahren wir nach Venedig.
19. – der Frühe noch – Sonnenaufgang begannen wir den Gipfelaufstieg.
20. – der Nacht sind alle Katzen grau.
21. – Neujahrstag – Jahr 2003 werde ich erst mal ausschlafen.
22. – nächsten Jahrzehnt wird die Gentechnologie gewaltige Fortschritte machen.

B: unter oder zwischen?

1. Sprich mit ihm mal ... vier Augen!
2. Der Dozent ist ... vierzig und fünfundvierzig.
3. ... den beiden Brüdern ist kein großer Altersunterschied.
4. Was ich dir gesagt habe, bleibt ... uns!
5. Ich habe versucht, ... den streitenden Nachbarn zu vermitteln.
6. Es ist zum Bruch ... den beiden Freunden gekommen.
7. Er ist sehr verschlossen und geht nicht gern ... Menschen

2. Використайте відповідні прийменники, що керують родовим відмінком (*abseits, angesichts, anlässlich, anstelle, aufgrund, hinsichtlich, infolge, innerhalb, jenseits, kraft, mangels, mittels, oberhalb, samt, trotz, um ... willen, ungeachtet, zugunsten*) та перекладіть речення українською мовою:

1. – ihrer Kenntnisse in Textverarbeitung erhielt sie die Stelle als Sekretärin.
2. Er hielt eine Rede – des 100. Todestages des Dichters.
3. – der Sturmwarnung segelte er weiter.
4. Die Band spielte – der Unterstützung AIDS-kranker Kinder.
5. – eines technischen Defekts wurde der Reaktor nicht abgeschaltet.
6. Er hat – eines Jahres vier Zusammenstöße verursacht.

7. Sie wird – gesicherter Schuldbeweise freigesprochen.
8. Er kann seine Entscheidung – seines Amtes durchsetzen.
9. – des Tals spricht man einen ganz anderen Dialekt.
10. Er konnte den Tresor – eines Nachschlüssels öffnen.
11. Sie übernachtete – ihrer Kinder, einem Hund und einer Katze im Hotel.
12. Ich mache am liebsten – der lauten Touristenzentren Urlaub.
13. Früher duellierte man sich – seiner Ehre _____.
14. – des herannahenden Todes machte sie ihr Testament.
15. Ein Vormund trifft – der Eltern wichtige Entscheidungen für das Kind.
16. Die Ozonbelastung der Luft steigt bei Sonnenschein – der Abgasbelastung durch den Autoverkehr.
17. – der Atmosphäre ist kaum mehr Sauerstoff vorhanden.
18. Er kann – seiner gestiegenen Leistungen doch noch versetzt werden.

3. Використайте складний прийменниковий комплекс (*bis* oder *bis zu* + Artikel) та перекладіть речення українською мовою:

1. Der Zug fährt nur ... Berlin. 2. Wie weit ist es ... dorthin. 3. ... Grenze sind es nur vier Kilometer, 4. Ich habe ihn ... Straßenecke begleitet. 5. Ich habe das Buch von vorn ... hinten durchgelesen. 6. Warum hast du das Buch nicht ... Ende gelesen? 7. Ich muß meine Diplomarbeit ... 15. dieses Monats abgeben. 8. Sonnabends ist das Geschäft nur ... 11. Uhr geöffnet. 9. Jugendliche ... 16 Jahre haben keinen Zutritt! 10. Das Geschäft ist von 12 ... 20 Uhr geschlossen. 11. Ich werde ihn zu Ostern für 2 ... 3 Tage besuchen. 12. Ich wartete ... letzten Minute. 13. ... spätabends habe ich auf ihn gewartet. 14. Thomas Mann hat ... 1933 in Deutschland gelebt. 15. ... Jahre 1918 war Deutschland eine Monarchie.

4. Використайте складний прийменниковий комплекс та перекладіть речення українською мовою:

Am 23. August fand in Westerstedt ein Volksfest statt. Schon vom frühen Morgen – waren alle Zufahrtsstrassen – Zentrum gesperrt; die Autos konnten nur noch – Rathausplatz fahren; da beherrschten die Fußgänger und die Schausteller die Stadt. Wo sich – kurzem die Autos durch die Straßen geschoben hatten, da drängten sich jetzt die Schaulustigen.

Am aufgeregtesten waren die Kinder. Sie saßen in der Schule vor ihren Büchern, und es fiel ihnen schwer, – Schulschluss zu warten, denn der Lärm vom Festplatz drang – ihre Klassenzimmer hinein und begleitete sie später auch noch – Haus, wo sie hastig ein paar Bissen herunterschlangen,

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

um sich dann — Abend in dem Tumult zu vergnügen. – da – waren alle Häuser leer und – still, denn einige wenige, die entweder zu klein oder krank waren, blieb kein Kind zu Hause.

Am interessantesten waren die Schaubuden; sie waren meistens – den letzten Platz ausverkauft, und die Stimmen der Ausrufer klangen weit über den Markt, – die umliegenden Straßen hinein. Auch die Karussells waren faszinierend; – die Nacht hinein waren sie besetzt, und das nicht nur von Kindern! Leider waren die Preise – einem Jahr – anderen immer weiter gestiegen: 5. – Euro kostete eine Fahrt mit den neuesten Wunderwerken der Technik. Die meisten Kinder konnten sich eine so teure Fahrt höchstens einmal leisten, – diejenigen, denen die Großeltern heimlich noch ein bißchen Taschengeld zugesteckt hatten. Am schönsten war der Platz abends; zu Beginn der Dämmerung wurden nämlich alle bunten Lichter angezündet, und dann konnte man – Riesenrad – herunterschauen auf eine farbenprächtige leuchtende Welt, die wie verzaubert wirkte. Am liebsten wären alle Besucher gleich dageblieben – nächsten Morgen.

5. Перекладіть німецькою мовою наступні речення. Використайте при цьому прийменники з родовим відмінком (*abseits, angesichts, anlässlich, anstelle, aufgrund, hinsichtlich, infolge, innerhalb, jenseits, kraft, mangels, mittels, oberhalb, samt, trotz, um... willen, ungeachtet, zugunsten*):

1. **На основі** своїх знань (**завдяки**) в редагуванні текстів (Textverarbeitung) вона отримала місце секретарки.

2. Він виступив з промовою **з нагоди** сотої річниці з дня народження поета.

3. **Незважаючи на** (всупереч) штормове попередження, він і далі поплив під парусом.

4. Група грала **на користь** підтримки дітей, хворих на СНІД.

5. **Незважаючи на** технічний дефект, реактор не відключили.

6. Він був причиною чотирьох зіткнень **протягом** року.

7. Її виправдали **через** відсутність / **за відсутністю** точних доказів вини.

8. Він зміг прощтовхнути своє рішення **в силу** / **завдяки** своїй посаді.

9. **З того боку** долини розмовляють на зовсім іншому діалекті.

10. Він зміг відкрити сейф **за допомогою** відмички.

11. Вона переночувала **разом із** дітьми в готелі.

12. Я найкраще провів би відпустку **обабіч** / в стороні від шумних туристичних центрів.

13. Раніше проводили дуелі **заради** честі, а тепер крадуть заради багатства.

14. **З огляду на** смерть / **перед лицем** смерті, що наближалася, вона написала свій заповіт.

15. Опікун приймає **замість** батьків найважливіші рішення для дитини.

16. Озонове наповнення повітря посилюється при сонячному світлі **внаслідок** загазованості, спричиненої автомобільним рухом.

17. **Над** верхніми шарами атмосфери ледве залишається кисень.

18. **Зважаючи на** / **з огляду** на успіхи, що зросли, його можуть перевести в наступний клас.

6.15. Артикль: особливості вживання та переклад із німецької

6.15.1. Характеристика артикля

У німецькій мові спостерігається ряд явищ, які невластиві українській. До них, у першу чергу, належить **артикль**, що характеризує категорію співвідносності / неспіввідносності (неспівмірності) та категорію означеності / неозначеності. Як категорія (не-)співвідносності артикль (із часів редукції закінчень у двн та свн: 8-12 ст.) вказує на граматичні характеристики позначуваного іменника – його рід, число, відмінок чи на специфічну субстантивацію інших частин мови. На цій основі виникають особливі семантико-граматичні та стилістичні вживання артикля. Вони, відбиваючись на інтонації висловлювання та навіть на порядку слів, суттєво доповнюють розуміння розрядів іменника, показуючи їх співвідносність із ситуацією та контекстом. Артикль служить у такий спосіб своєрідним регулятором обсягу та змісту іменника, допомагаючи зіставити поняття (як категорії мислення) з їх реалізацією в мові (як мовними значеннями). При **неспіввідносності** цих категорій артикль, як правило, відсутній, що дозволяє чіткіше простежити лише денотативні (предметні) характеристики іменника. Якщо ж спостерігається **співвідносність** понятійного та семантичного змісту слова, то артикль (через категорію **означеності** чи **неозначеності**) допомагає виділити сигніфікативне значення, яке характеризує певні особливості національного буття та свідомості німців. Це означає, що артикль може проявитися трояко: як ну-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

льовий (відсутній), означений та неозначений. Коротко зупинимось на цих основних випадках вживання артикля.

6.15.2. Відсутність артикля

Відсутність артикля характеризує неспіввідносність предмета або явища, які з'являються поза ситуацією чи контекстом. Що необхідно знати, перекладаючи з української на німецьку (зворотні випадки менш суттєві). Ця модель найбільше властива саме власним назвам (*Kyjiw; Iwanenko*), абстракціям (*es ist schon Zeit*), назвам речовин (*er wäscht sich mit kaltem Wasser*) та продуктам харчування (*Frisches Brot schmeckt mir immer gut*), які, як правило, з'являються без артикля. Крім того, відсутній артикль не перекладають у наступних випадках:

- а) **вивіски та оголошення**: *Theater, Bäckerei, Bibliothek*;
- б) **команди та розпорядження**: *Augen rechts! Hände hoch! Tür zu! Gewehr ab!* (але: *die Augen links! Das Gewehr über!*);
- в) **переліки**: *Schulkinder und Studentinnen, Arbeiter, Bauern und Angestellte*;
- д) **заголовки**: *Diktat; Aufsatz; Wörterbuch*;
- е) **назви професій** у предикативі: *er ist Arbeiter und sie ist Lehrerin*;
- є) **якісні характеристики** (якогось культурного феномена: будови, картини, книги тощо): – *Це ж тринадцяте століття!* (*Das ist doch dreizehntes Jahrhundert!*).

6.15.3. Вживання неозначеного артикля

Вживання неозначеного артикля характеризує, як правило, появу предмета чи явища **вперше**. У перекладі це інколи відзначається за допомогою запровадження навіть лексичного компонента: *ich sehe einen Mann*: я бачу **якогось** чоловіка. Зі стилістичною метою в перекладі дещо рідше може з'являтися "один; один із": *Dort ist noch ein Buch*: Там є ще **одна** книга; *Die Lebensmittelversorgung ist ein Grundproblem*: Забезпечення продуктами – **одна з** основних проблем. При перекладі множини можлива поява слів "певні, деякі, відповідні, якісь": *Zugeständnisse sind notwendig*: Певні поступки необхідні.

Якщо означений артикль вказує на загальне (у т.ч. й загальновідоме) поняття, то неозначений артикль підкреслює, що для характеристики цього загального поняття вибрали лише один із групи однорідних предметів. Провідною функцією артикля стає **індивідуалізація** (зумовлене ситуацією вирізнення із класу подібних) поняття, яке виражається іменником: *er hat ein Buch zum Geburtstag bekommen*: він

отримав (якусь невизначену, одну із багатьох) книжку в подарунок на день народження. Ця індивідуалізація особливо чітко простежується при **метонімії**, яку доцільно компенсувати запровадженням уточнюючого слова: *er hat zu Hause einen Rembrandt*: він має вдома (полотно) Рембрандта. Неозначений артикль, на противагу класифікуючому вжитку означеного, виконує кваліфікативну (якісну) функцію в предикативах та порівняннях: *er ist ein Philosoph*: він поводить себе як філософ; він справжній філософ. Ужиток цієї ж форми без артикля з назвами спеціальностей вказує на професійне заняття: *er ist Philosoph*: він філософ за фахом, він викладає філософію. У такий спосіб перекладаються й порівняння. Підсумуємо переклади цих випадків схематично:

1) **перша згадка** неозначеного артикля, як правило, неперекладна: *Dieses große Gebäude ist ein Theater*: Ця величезна будова – театр;

2) **індивідуалізація** неозначеним артиклем також не перекладається: *wir haben einen interessanten Vorschlag eingereicht*: ми подали цікаву пропозицію;

3) **кваліфікація** в предикативі перекладається доволі часто за допомогою уточнюючих слів: *Das ist ein Theater!*: Це **справжній** театр! *Der Teufel ist ein Logiker* (H.Heine): Диявол – **справжній** логік; *Ein Übersetzer ist fast immer ein Sprachkenner*: Будь-який (всякий, кожний, справжній) перекладач – майже завжди знавець мови;

4) **порівняння** відтворюються так само за допомогою запровадження нових слів: *Er spielt Geige wie ein Paganini*: Він грає на скрипці мов (**справжній**) Паганіні; *er ist ein Otello*: він **справжній** ревнивець/ **дійсно** ревнує, мов Отелло;

5) **присутність кількох предметів** після слова "ще" відзначається словом "один, одна": *Er hat noch ein Hemd* : У нього є ще сорочка.

6.15.4. Вживання означеного артикля

Вживання означеного артикля визначається, як правило, повторною появою означуваного іменника в тексті (*ich höre Schritte. Die Schritte kommen näher; ich sehe einen Jungen. Der Junge kommt auf mich zu*). Поряд з тим, означений артикль виконує генералізуючу функцію, що зумовлюється семантико-логічними факторами. Внаслідок цього означений артикль, який, як правило, не перекладають, характеризує:

а) **клас предметів** (*Der Wolf ist Raubtier*: вовк належить до хижаків);

- б) **одиничні власні географічні назви** жіночого та чоловічого роду: назви країн, рік, озер, морів, океанів, гір (*der Iran, der Irak, die Ukraine; der Baikalsee*);
- в) **назви кораблів, зірок, планет** (*der "Nelson", die Venus*);
- г) **назви площ, бульварів та вулиць** (*der Zentralplatz; die Hauptstraße*);
- д) **конкретизацію власних та конкретних назв** (*das Brot von gestern schmeckt nicht gut*);
- е) **дуже фамільярний вжиток** (*Der Hans und die Grete tanzen herum*).

6.15.5. Артикль та особливості повідомлюваної інформації

Означений та неозначений артиклі служать для тематично-рематичного розгортання висловлювання. Як правило, висловлювання починається темою (відомим, що виражалось означеним артиклем), а завершується ремою (невідомим із неозначеним артиклем). Порядок слів у німецькому висловлюванні залежить, однак, від низки факторів і тому при перекладі потрібно орієнтуватися на означений / неозначений артиклі. Для оптимального вираження тематичного співвідношення досвідчені перекладачі досить ефективно використовують певний порядок слів. Визначеність (тему) засвідчує прямий порядок слів: *Poїзд прибув (Der Zug kam)*, а незвичність (рему) – непрямий порядок слів: *прибув поїзд (Es kam ein Zug)*. Це означає, що невідому частину речення (рему), що часто виражає підмет речення, доцільно перекладати в кінці речення. Продемонструємо це на наступних прикладах:

Ein Mann und eine Frau kamen herein. Sie tranken einen Punsch an der Bar: У бар зайшли чоловік та жінка. Вони випили по кухлю пуншу біля стійки.

Ein Gast kam verspätet herein, wurde wieder erkannt und vergnügt begrüßt: Зайшов із запізненням гість, якого пізнали та зраділо привітали;

Es kam ein Mädchen mit einem roten Hütchen herein: Зайшла дівчинка у червоному капелюшку;

Eine Delegation ungarischer Wissenschaftler traf in Berlin ein: До Берліна прибула делегація угорських вчених.

Слід зазначити, що функцію позначення нового, як і неозначений артикль, може виконувати й числівник. Тому при перекладі українських речень на німецьку мову, де трапляються такі числівники, підмет з числівником має бути на першому місці:

Sьогодні з Києва до Бонна відїхали 25 молодих вчених: 25 junge Wissenschaftler reisten heute aus Kyiw nach Bonn ab.

Складні взаємовідношення означеного та неозначеного артиклів, їх тонку гру письменники використовують для досягнення певного стилістичного ефекту. Інколи оповідання чи романи розпочинаються з визначеності, тобто читач потрапляє в буцімто відому обстановку, чим і досягається напруженість повідомлення (див. початок оповідання Т. Манна "Das Wunderkind": *Das Wunderkind kommt herein – im Saale wird's still*). Неозначений артикль, навпаки, запроваджує невідомість ситуації, яку перекладачеві необхідно відповідним чином відтворити. Ганс Гібенрат, герой роману "Unterm Rad" Г. Гессе, повертаючись після романтичної пригоди, *"як уві сні відкрив якісь ворота, пройшов темним проходом, піднявся східцями нагору, плюхнувся на якийсь стіл, що стояв поруч, і прийшов до тям, що він вдома і саме у своїй квартирі"*: *Traumbefangen öffnete Hans ein Tor, kam durch einen finsternen Gang, stieg Treppen empor, setzte sich auf einen dastehenden Tisch und erwachte erst nach längerer Zeit zu der Empfindung, zu Hause und in deiner Stube zu sein.*

6.15.6. Вправи

1. Охарактеризуйте вживання артикля та перекладіть ці речення:

A. 1. Kleider machen Leute. 2. (Die) Liebe ist ein edles Gefühl. 3. Berg und Tal kommen nicht zusammen wohl aber die Menschen. 4. Sparsamkeit ist eine Tugend, Während Geiz ein Laster ist. 5. Hier ist Freude, hier ist Lust, Wie ich nie empfunden!/ Hier muß eine Menschenbrust Ganz und gar gesunden! (*E. Mörike*). 5. Dort, wo unter der Belegschaft das politische Interesse vorherrschte, wurde jeden Morgen alles Wichtige und Interessante aus dem "Hamburger Echo", der sozialdemokratischen Tageszeitung, und dem "General-Anzeiger" vorgelesen, und hinterher politische Schriften. Das größte Interesse erregten Reichstags- und Bürgerschaftsberichte, Reden, Informationen und dergleichen mehr. Auf Stuben mit weniger starkem politischen Interesse wurde nach der Zeitungslektüre zumeist unterhaltende schöngeistige Literatur bevorzugt. (*W. Bredel*) 6. Herrschte auf so einer Stube guter kollegialer Geist, war es ein angenehmes Arbeiten. (*W. Bredel*). 7. Was willst du, alles ist doch in bester Ordnung. (*W. Bredel*). 8. In ruhigen Augenblicken sah Hardekopf zu seinem Nachbarn hinüber ... sobald es jedoch in einem der Betten aufschrie, begann auch seine Wunde zu schmerzen, Erinnerungen kamen, und mit der Ruhe war es vorbei... (*W. Bredel*) 9. Er spürte ein Würgen im Hals. Unnennbare Angst wälzte sich über ihn... (*W. Bredel*). 10. Müßiggang ist aller Laster Anfang. 11. (Das) Wasser besteht aus Wasserstoff und

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Sauerstoff. 12. Die Produktion von Baumwolle und Zuckerrüben entwickelt sich schnell. 13. Sie trug einen Pullover aus roter Wolle. 14. Das ist (eine) sehr feine Wolle. 15. Im Nebel ruhet noch die Welt, Noch träumen Wald und Wiesen; Bald siehst du, wenn der Schleier fällt, Den blauen Himmel unverstellt, Herbstkräftig die gedämpfte Welt In warmem Golde fließen. (*E. Mörike*)

B. Kein Wunder

Das Atelier des großen Malers **Degas** war völlig kahl. Als eines Tages ein Besucher seinem Erstaunen darüber laut Ausdruck gab, erklärte **Degas** traurig: "Was wollen Sie? **Ein Degas** kostet heutzutage mehrere tausend Mark. Diesen Luxus kann ich mir nicht leisten!"

2. Вставте артикль та закінчення й перекладіть речення:

1. Kürzlich ist ... letzt... Band der neuen Goethe-Ausgabe erschienen. 2. Das junge Mädchen trug ... seiden... Band im Haar. 3. Mein Freund bezieht als Computermeister ...hoh... Monatsgehalt. 4. Paprika hat ... hoh... Vitaminengehalt. 5. Kupfer ist ... gut... Leiter für den elektrischen Strom. 6. Er stellte ...hoh... Leiter an den Apfelbaum. 7. Auf den Blättern und Gräsern lag funkelnd... Tau. 8. Der Matrose nahm ... stark... Tau zum Festbinden des Bootes. 9. ... Kunde von dem Unglück verbreitete sich schnell. 10. ... neu... Kunde betrat das Geschäft.

2. 1. Die Studenten unternahmen Exkursionen nach ... (traditionsreich) Weimar in ... Thüringen, ... (idyllisch) Wernigorode in ... Harz, Spreewald in ... Niederlausitz und ... Potsdam mit ... Sanc-Souci. 2. Danach tranken sie ... in Sanc-Souci stark... Kaffee und aßen ... frisch... Brötchen. 3. Sie freuten sich sehr über ... Abendbrot und sagten: "Das ist ja ... Erholung in ...Schloss". 4. ... Student, der ... Philosoph war, spielte in ... Saal ... Geige wie ... Poganini.

3. Weitere Reisen führten sie in ... (Sächsisch) Schweiz bis nach ... Bad Schandau und zu ... Königstein, zu den Seen in ... Mark Brandenburg und in ... Mecklenburg, in verschiedene Bäder an ...Ostsee auf den Inseln ... Rügen und... Usedom und durch das Industriegebiet von ... Bitterfeld und ... Halle an ... Saale nach ... (mittelalterlich) Meissen mit... Albrechtsburg und ... (kriegszerstört) Dresden mit ... (weltberühmt) Zwinger.

4 An Flüssen sind ihm vielleicht bekannt ... (still) Don, ... (mächtig) Wolga und in ... Sibirien ... Jenissei und ... Lena, an Inseln und Halbinseln ... (südlich) Krim, ... Sachalin und ... Kamtschatka in ... (Fern) Osten.

5. Sicher hat er auch etwas gehört von ... (mineralreich) Ural, ... Kaukasus mit ... Elbrus, ... (nördlich) Sibirien und ... (orientalisch) Usbekistan, vielleicht gar von dem Neuland in ... Kasachstan und den neuen Industriezentren in ... Mittelasien.

3. Вставте необхідні артикли та перекладіть ці тексти

A. Geduld (J. P. Hebel)

... Franzose ritt auf ... Brücke zu, die so schmal war, dass sich ... zwei Reitende kaum darauf ausweichen konnten. Von ... ander ... Seite ritt ... Engländer auf ... Brücke zu, und als sie auf ... Mitte zusammenkamen, wollte keiner ... Platz machen. "... Engländer geht ... Franzosen nicht aus ... Weg", sagte ... Engländer. "Bei ... Gott", erwiderte ... Franzose, "mein Pferd ist auch ... Engländer. Also laßt doch wenigstens ... Engländer, auf dem Ihr reitet, .. Engländer, auf dem ich reite, aus ... Wege gehen. Euerer scheint ohnehin ... jünger ... zu sein." Allein .. Engländer machte sich wenig aus ... Einfall und sagte: „Ich kann warten. Ich habe jetzt ... schönst ... Gelegenheit, ... heutige ... Zeitung zu lesen, bis es Euch gefällt, ... Platz zu machen." Er zog kaltblütig ... Zeitung aus ... Tasche und begann zu lesen. Nach ... Stunde aber, als er fertig war und ... Zeitung wieder zusammenlegen wollte, sah er ... Franzosen an und sagte: "Aldann!" Aber ... Franzose war auch nicht auf ... Kopf gefallen, sondern erwiderte: "... Engländer, seid so gut und gebt mir jetzt ein wenig ... Zeitung, damit ich ebenfalls darin lesen kann, bis es Euch gefällt, auszuweichen." Als aber ... Engländer ... Geduld seines Gegners sah, sagte er: "Wißt Ihr was, ... Franzose? Kommt, ich will Euch ... Platz machen." Also machte ... Engländer ... Franzosen ... Platz.

B. Der Barbierjunge von Segringen (J. P. Hebel)

Man muß ... Gott nicht versuchen, aber auch ... Menschen nicht. – In ... vorig ... Herbst kam in ... Wirtshaus von Segringen ... Fremder, der ... stark. Bart hatte und auch sonst zu ... Fürchten aussah. Er sagte zu ... Wirt: "Habt Ihr ... Barbier in ... Ort, der mich rasieren kann?" ... Wirt sagte ja und holte ... Barbier. Zu diesem sagte ... Fremd.: "Ihr sollt mir ... Bart abnehmen, aber ich habe ... kitzlig.. Haut. Wenn Ihr mich nicht schneidet, so bezahle ich Euch ... vier Taler. Wenn Ihr mich aber schneidet, so steche ich Euch tot. Ihr wäret nicht ... erst."

Als ... erschrocken ... Mann das hörte, lief er fort und schickte ... Gesellen. Zu diesem sagte ... Herr ... gleich ... Geselle lief ebenfalls fort und schickte ... Lehrling. ... Lehrling ließ sich von ... Geld blenden und dachte: Ich wag's und rasierte ... Herrn. Er spazierte ihm ganz kaltblütig mit ... Messer in ... Gesicht und um ... Nase herum, als wenn's nur um ... Sechser oder in – Falle ... Schnittes um Stück Watte darauf zu tun wäre und nicht um ... vier Taler und um ... Leben. Er brachte ihm auch glücklich ... Bart aus ... Gesicht ohne ... Schnitt und ohne ... Blut.

Als ... Herr aufgestanden war und sich in ... Spiegel beschaut hatte, gab er ... Jungen ... vier Taler und sagte: "Aber ... jung ... Mann, wer hat

dir ... Mut gegeben, mich zu rasieren, wo doch ... Meister und ... Geselle fortgelaufen sind? Wenn du mich geschnitten hättest, so hätte ich dich erstochen." ... Lehrling bedankte sich für ... Geld und sagte: "... gnädig ... Herr. Ihr hättet mich nicht erstochen, denn wenn ich Euch in ... Gesicht geschnitten hätte, so wäre ich Euch zuvorgekommen und hätte Euch ... Gurgel durchgeschnitten." Als ... fremd ... Herr das hörte und an ... Gefahr dachte, in der er sich befunden hatte, wurde er blaß vor ... Schreck. Er schenkte ... Jungen ... Taler extra und hat seitdem nie mehr zu ... Barbier gesagt: "Ich steche dich tot, wenn du mich schneidest."

C. Wünsche (Nach H. Spoerl)

Es war einmal ... jung ... Bauer, der wollte seine Liebste treffen. Er war ... ungeduldig ... Gesell und viel zu früh gekommen. Und verstand sich schlecht auf ... Warten. Ungeduldig warf er sich unter ... Baum und haderte mit sich und ... Welt. Da stand plötzlich ... grau ... Männlein vor ihm und sagte: "Nimm diesen Knopf und nähe ihn an dein Wams. Und wenn du auf etwas wartest und dir ... Zeit zu langsam geht, dann brauchst du nur ... Knopf nach rechts zu drehen, und du springst über ... Zeit hinweg bis dahin, wo du willst."

... jung ... Bursche nahm ... Zauberknopf und machte ... Versuch und drehte: und schon stand ... Liebste vor ihm und lachte ihn an. Das ist schön und gut, dachte er, aber mir wäre lieber, wenn schon ... Hochzeit wäre. Er drehte abermals: Und saß mit ihr bei ... Hochzeitsschmaus. Da sah er seiner jungen Frau in ... Augen: Wenn wir doch schon allein wären. Wieder drehte er heimlich, und da war es ... tiefe ... Nacht und ... Wunsch erfüllt. Und dann sprach er über ... Zukunft. Wenn ... neu ... Haus erst fertig ist – und drehte von neuem an ... Knopf: Da war es ... Sommer, und ... Haus stand breit und leer und nahm ihn auf. Jetzt fehlen uns nur noch ... Kinder, sagte er, und konnte es wiederum nicht erwarten. Und drehte schnell ... Knopf: Da war er älter und hatte ... Buben auf ... Knien, und durch ... Fenster sah er auf ... neu ... Weinberg. Wie schade, dass er noch nicht trägt ... heimlich ... Griff, und wieder sprang ... Zeit. Immer halte er ... etwas Neu ... in ... Sinn und konnte es nicht erwarten. Und drehte, drehte, dass ... Leben an ihm vorbeisprang, und ehe er sich's versah, war er ... alt ... Mann und lag auf ... Sterbebett. Nun hatte er nichts mehr zu drehen und blickte hinter sich. Und merkte, dass er schlecht gewirtschaftet hatte. Nun, da ... Leben verrauscht war, erkannte er, dass auch ... Warten ... Leben wert ist und erst ... Erfüllung würzt. Was gäbe er darum, wenn er ... Zeit ein wenig rückwärts schrauben könnte! Zitternd versuchte er ... Knopf nach links zu drehen.

Da tat es ... Ruck, er wachte auf und lag noch immer unter ... blühend ... Baum und wartete auf ... Liebste. Aber jetzt hatte er ... Warten gelernt.

4. Перекладіть німецькою:

Один чоловік жив із своїм собакою в горах. Він був пастухом, а собака допомагав йому в роботі. Внизу, у долині, було село, але пастух ходив туди дуже рідко. Одного разу старий захворів настільки, що не міг навіть говорити. Що ж зробив розумний собака? Собака позгонив усіх овець до хатки пастуха і швидко побіг у село. Він побіг по вулиці села й голосно гавкав на перехожих. Але ніхто не звертав на нього уваги. Тоді він обережно схопив якогось перехожого за штани і потяг його в гори. Чоловік нічого не зрозумів і рушив далі, але собака пішов за ним. Нарешті хтось упізнав собаку пастуха. Після того, як люди зрозуміли, що в горах щось трапилося, вони пішли із собакою до хатки пастуха. Господаря, якого знайшли непритомним, відправили до лікарні. Так пес врятував життя свого господаря. ("*Humanite*").

6.16. Додаткові тексти на переклад: zusätzliche Texte

Weimar ist nicht groß – eine kleine ruhige Stadt, die sich äußerlich nicht wesentlich von anderen Städten der BRD unterscheidet, kleine Häuser, die man durch einen neuen Putz dem Zahn der Zeit zu entziehen versucht, ein kleiner Fluß fast nicht breiter als ein Bach, herrliche Parks mit alten Bäumen. Das Schicksal dieser Stadt verkörpert mit den Namen Herder, Liszt, Goethe, Schiller eine große, stolze Geschichte.

Wenn man heute in irgendeinem Cafe von Weimar sitzt, dann wächst in einem ein seltsames Gefühl – man spürt das Dabeisein des jungen Schiller und des greisen Goethe. Die Reflexionen erregen das Gefühl des Erwartens, dass sie kommen könnten und sehen, was man heute in Weimar macht. Und wenn man dann so in Gedanken versunken ist, erscheint einem plötzlich ihr Schreibtisch voll von Büchern und Papieren greifbar nahe.

Und du stellst dir die Frage: Wären sie am Leben, was hätten sie über die jüngere Geschichte von Weimar geschrieben? Wenn sie unter uns weilten, dann wären sie noch reicher, reicher an Kenntnissen über die Welt, ihr Land, ihre Stadt! Sie würden erfahren, dass das Weimar von heute dank der Fürsorge des Staates nicht nur eine hervorragende Bildungsstätte, ein Mittelpunkt der Pflege und Förderung der

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

fortschrittlichen humanistischen deutschen Kultur ist, sondern dass der Name Weimar heute auch durch die Erzeugnisse seiner feinmechanisch-optischen Industrie und des Landmaschinenbaus einen guten Ruf in der Welt hat. Der alte Goethe würde vielleicht nach seiner alten Eiche fragen, die einst auf dem Ettersberg stand.

Zeus und das Pferd (nach *G. E. Lessing*)

"Vater der Tiere und Menschen", so sprach das Pferd und nahte sich dem Throne des Zeus, "man will, ich sei eines der schönsten Geschöpfe, womit du die Welt gezieret, und meine Eigenliebe heißt mich es glauben. Aber sollte gleichwohl nicht noch verschiedenes an mir zu bessern sein?"

"Und was meinst du denn, dass an dir zu bessern sei? Rede; ich nehme Lehre an", sprach der gute Gott und lächelte.

"Vielleicht", sprach das Pferd weiter, "würde ich flüchtiger sein, wenn meine Beine höher und schwächtiger wären; ein langer Schwanenhals würde mich nicht verstellen; eine breitere Brust würde meine Stärke vermehren; und da du mich doch einmal bestimmt hast, deinen Liebling, den Menschen zu tragen, so könnte mir ja wohl der Sattel anerschaffen sein, den mir der wohlthätige Reiter auflegt."

"Gut", versetzte Zeus; "gedulde dich einen Augenblick!". Zeus, mit ernstem Gesichte, sprach das Wort der Schöpfung. Da quoll Leben in den Staub, da verband sich organisierter Stoff; und plötzlich stand vor dem Throne – das häßliche Kamel.

Das Pferd sah, schauderte und zitterte vor entsetzendem Abscheu.

"Hier sind höhere und schwächtere Beine", sprach Zeus; "hier ist ein langer Schwanenhals; hier ist eine breitere Brust; hier ist der anerschaffene Sattel! Willst du, Pferd, dass ich dich so umbilden soll?"

Das Pferd zitterte noch.

"Geh", fuhr Zeus fort, "dieses Mal sei belehrt, ohne bestraft zu werden. Dich deiner Vermessenheit aber dann und wann reuend zu erinnern, so daure du fort, neues Geschöpf" – Zeus warf einen erhaltenden Blick auf das Kamel – –"und das Pferd erblicke dich nie, ohne zu schaudern."

Der Neuling

"Mein lieber Fuchs", sprach der Chefredakteur Krahl zu seinem jungen Lokalredakteur. "Es geht um Ihre erste Bewährungsprobe im Dienste unserer Zeitung. Kennen Sie die Gaststätte «Zur goldenen Quelle»? Es vergeht kaum ein Tag, an dem uns nicht Leserzuschriften erreichen, in denen über die Zustände in diesem Lokal Klage geführt wird: schmutzige

Tischdecken, unfreundliche Bedienung, warme Speisen, die kalt serviert werden – und – so weiter und so weiter."

Nach dem Mittagessen machten sich die beiden Herren auf den Weg. Als sie das Lokal betraten, taten sie es mit den friedlichen Gesichtern harmloser Touristen. Ein kleiner rundlicher Mann im weißen Mantel kam auf sie zu, schüttelte den beiden Herren lebhaft die Hände: "Einen recht schönen Guten Tag, ich hoffe, die Herren werden sich bei uns wohl fühlen. Haben die Herren vielleicht besondere Platzwünsche? ... Wenn die Herren vielleicht hier den Platz nehmen wollen." Kaum hatten die beiden Platz genommen, da erkundigte sich schon ein weiß bejackter Ober nach ihren Wünschen. "Zwei Kaffee", sagte Krahl. Der Kellner schoß wie eine kosmische Rakete davon. Es vergingen kaum zwei Minuten, da erschien der Kellner mit dem Kaffee. Fuchs nippte an seiner Tasse. "Der Kaffee ist vorzüglich", sagte er leise. Krahl probierte gleichfalls. "Ganz ausgezeichnet", bestätigte er. "Ich habe selten besseren getrunken. Was sagen Sie dazu?" – "Vielleicht sind wir in einem falschen Lokal?" murmelte Fuchs. "Doch, doch", sagte Krahl entschieden, "da ist kein Irrtum möglich. Aber die Tischdecke ist blütenweiß, der Kaffee ausgezeichnet, die Bedienung vorbildlich." Sie bestellten etwas zu essen und zwei Biere. Das Essen war gut, reichlich und herdwarm, die Gläser bis an den Eichstrich gefüllt.

"Unfaßbar", sagte Krahl.

"Es gibt nur eine Erklärung", sagte Fuchs zwischen zwei Bissen. "Unsere Leser werden uns falsch informiert haben."

"Ausgeschlossen", widersprach Krahl mit Entschiedenheit. "Dafür sind die Zuschriften zu zahlreich. Nein, nein, mein lieber Fuchs. Es gibt da noch eine andere Erklärung!... "

Verlagsprobleme

Der Tag war trübe, und trübe sah es auch in der Seele des jungen, begabten, aber in Verlagsdingen noch sehr unerfahrenen Schriftstellers aus. Er kam eben aus dem neunzehnten Verlag, der seinen Roman abgelehnt hatte.

Das Manuskript fest an sich drückend, schlenderte er nach Hause. Er starrte auf eine Nummer der New York Herald Tribune, die irgend jemand fortgeworfen hatte – und plötzlich fiel ihm etwas auf; es war ein großes Inserat: "Wollen Sie gedruckt werden?" Und gleich dahinter stand die Antwort auf diese Frage: "Dann gehen Sie zu Mitchelson & Co."

Es wird niemand verwundern, daß der Schriftsteller kurze Zeit darauf in dem breiten, langen Korridor des gastlichen Verlages stand. Er ging

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

vorüber an Türen mit der Aufschrift "Biographien", "Autobiographische Bekenntnisse", "Detektivische Selbstentlarvungen", "Wissenschaftliche Arbeiten" und trat schließlich in einen Raum ein, an dessen Tür "Romane" geschrieben stand.

"Ich hätte gern mit dem Leiter der Abteilung über mein Buch gesprochen", wandte er sich an den Sekretär.

In diesem Augenblick kam aus dem Arbeitszimmer des Chefs der Abteilung "Romane" eine hochelegante, nicht mehr in der ersten Jugend stehende Dame gerauscht, der man sofort ansah, daß sie den sogenannten höchsten Gesellschaftskreisen angehörte.

"Das Werk, das Sie soeben unterschrieben haben, wird Furore machen", sagte der Chef, der sie begleitete. "Vor allen Dingen soll man für Reklame sorgen. – Reklame brauchen wir!" rief die Dame und verschwand.

Der junge Schriftsteller trat auf den Abteilungsleiter zu, stellte sich vor und begann ihm mit leidenschaftlichem Eifer auseinanderzusetzen, daß er ihm das Kostbarste gebracht hätte, was er besäße – das Manuskript eines Romans, in dem er ein Stück echten Lebens eingefangen habe.

"Ja, aber warum sind Sie denn damit eigentlich zu uns gekommen?" fragte der Chef lächelnd.

"Warum?" rief der Schriftsteller verzweifelt, "weil ich gedruckt werden will! Sie haben doch inseriert?!"

"Aber wir drucken doch jedermann, der zwar selbst nichts schreiben kann, dafür aber imstande ist, uns das abzukaufen, was wir für ihn schreiben. Sehen Sie, Sie können vielleicht schreiben, und möglicherweise nicht einmal schlecht, aber lesen können Sie nicht", erwiderte der Chef herablassend und wies mit dem Finger auf das Inserat. "Hier steht doch ganz klar: Mitchelson & Co' schreiben für Sie ein Buch, eine Biographie, eine wissenschaftliche Arbeit. Die Dame, die Sie eben hier gesehen haben, möchte gern als Schriftstellerin gelten, sie hat bezahlt, und ich versichere Sie: sie wird als Schriftstellerin bekannt werden. Wenn morgen jemand anders als Wissenschaftler gelten möchte, braucht er nur zu bezahlen, und er wird den Ruf eines Wissenschaftlers erhalten. Wenn man Geld hat, kann man für alles gehalten werden, wonach einem der Sinn steht. Hundert unsichtbare Schriftsteller arbeiten bei uns für die Leute, die Launen und das Geld dazu haben. Wenn Sie der hundertunderste Unsichtbare werden wollen, lassen Sie uns Ihr Manuskript hier."

"Das ist ja ein Irrenhaus!" rief der junge Schriftsteller außer sich. Er rannte davon und hörte nur noch, wie der Chef mitleidig sagte:

"Ich gehe jede Wette ein, daß dieser Kerl niemals Business in der Literatur machen wird!".

РОЗДІЛ 7

СИНТАКСИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

7.1. Нарис проблематики: синтаксичний рівень і його одиниця: речення / висловлювання та їх дефініції для перекладознавства

Визначення синтаксичного рівня та його одиниці є не менш дискусійним, ніж вирішення цієї проблеми для інших рівнів. Відносно визнаними є комунікативне спрямування синтаксису та його віднесеність (поряд із морфологією) до граматики. Зі синтаксисом (вченням про будову речення, до грец. "побудова; зв'язок, з'єднання") морфологію (в межах граматики як учення про граматичні форми) поєднують морфологічні складові слова. Саме флексійні морфеми забезпечують об'єднання слів у словосполученнях та реченнях, дозволяючи творити їх смисл (зміст висловлювання).

На думку лінгвістів, синтаксис складається з двох відносно самостійних **розділів** – синтагматичного синтаксису словосполучень і синтаксису речень. Синтаксис словосполучень вивчає сполучувальні можливості слова (їх синтаксичну валентність), способи їх реалізації (узгодження, керування, прилягання) і виражені ними відношення (предикативні, атрибутивні, об'єктні, релятивні) в певних словосполученнях. Синтаксис речень описує внутрішню структуру, комунікативний тип речень, побудованих на основі цих словосполучень, їхню семантику і синонімічні перетворення. Складність взаємовідносин цих вза-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

ємопов'язаних розділів призводять до різнотипного визначення вихідної (чи основної) одиниці синтаксичного рівня – від словосполучення та речення (простого, ускладненого та складного) аж до тексту.

Прибічники формально-структурної граматики вважали **основною одиницею синтаксису** словосполучення (П.Ф. Фортунатов) чи синтагму (Ф.де Соссюр), прихильники загальної, чи логічної, граматики надавали перевагу синтаксемі (Г.О. Золотова), реченню чи конструкції (З.Д. Попова). І перший, і другий підходи мають свої переваги та недоліки. Речення конструюються переважно на основі **словосполучень** (номінативних бінарних одиниць, утворених шляхом валентних можливостей головного слова). Самого словосполучення, однак, може бути недостатньо для утворення комунікативної одиниці (*урок математики; гарно розмовляти*). Більше того, є речення з одного слова: "Сюди! Весна", які, на противагу попереднім випадкам, виражають предикативність та мають комунікативне спрямування, тобто відповідають рівню завершених структур. Саме це дозволяє визнати **просте речення** як вихідну структуру синтаксичного рівня. Таке речення лежить в основі ускладненого та складного речення і навіть тексту, виступаючи складовою перекладу.

Основні характеристики речення (як простого, так і складного) бувають змістовими та формальними. До **змістових** характеристик речення належать його:

- 1) **предикативність** – реальна чи ірреальна співвіднесеність змісту речення з дійсністю, що характеризується певним змістом (*диктумом*) та його оцінкою (*модусом*, чи модальністю), наприклад: *кажуть, що він гарний друг* (нім. *er soll ein guter Freund sein*);
- 2) **комунікативна спрямованість** та **співвіднесеність** з основною логічною категорією – **судженням**, за допомогою якого конкретний зміст певної комунікативної ситуації передається в процесі спілкування відповідною логічною конструкцією;
- 3) **логічна завершеність**: речення виражає відносно закінчену думку, що наближається до певного типу суджень тощо.

Формально-структурні характеристики речення включають:

- 1) **структурну цілісність** речення, яке будується за певною структурною моделлю (наприклад, підмет + присудок + додаток);
- 2) **інтонаційну завершеність**: виділення цієї моделі ритмоінтонаційними засобами для вираження її предикативності та модальності, унаслідок чого будь-яке слово може стати реченням (наприклад: *Тату! Доц? Йде?*);

3) **пунктуаційне оформлення** цієї моделі певними розділовими знаками (тире, крапка з комою) тощо.

Як бачимо, за комунікативною функцією та інтонаційною оформленістю речення можна віднести до мовлення, а за структурно-конструктивною ознакою воно належить, однак, до мови. Ці дві сторони комунікативного акту деякі лінгвісти (С.О. Карцевський; Ф. Данеш) виразили в дихотомічних термінах: висловлювання – речення. **Реченням** виступає абстрактна граматична структура, певна модель, що виражає предикативність без її комунікативного спрямування, а **висловлюванням** – її комунікативно націлена реалізація, що має інтонаційне оформлення. Ряд лінгвістів вживають замість *висловлювання* термін *речення у функціональному аспекті*.

Як бачимо, **синтаксичний рівень мови** становить систему механізмів мови, які за певними абстрактними мовними моделями забезпечують творення мовленнєвих конструкцій – інтонаційно оформлених висловлювань, яким відповідають речення мови. **Об'єктом** синтаксису виступає звідси дослідження структури і функцій висловлювань (як речень, інтерпретованих у комунікативному аспекті) у відношенні до позначуваної ситуації, до мовця і слухача. Відтворення наведених вище характеристик (особливо диктуму та модальності) стає і предметом, і проблемою перекладу висловлювання (при усному перекладі) та речення (при письмовому).

Проаналізуємо проблеми синтаксису в контексті висловленого у попередніх розділах посібника. Значення, що починається зі смисло-розрізнявальної функції фонем та смислової функції морфем, переходить, за сучасними семантичними концепціями, від багатовимірною лексичного рівня через номінативні синтагми (словосполучення) на рівень комунікативного висловлювання (речення). Саме тут проявляється значення речення (як його смисл). За своєю суттю смисл речення не є простою сумою значень окремих слів чи словосполучень, а інтегруючим продуктом лексичних, структурних та синтаксичних властивостей своїх компонентів. Від рівня речення семантичні дослідження слова переходять далі до вивчення мовленнєвих актів, "до інтенціонально керованих та ситуативних діалогів і текстів і до мовної дії в межах людської діяльності взагалі". Основним висновком семантичних досліджень на цьому рівні є визнання прагматичного компонента, що спостерігається на рівні висловлювань (у межах тексту). Саме тому в комунікативних мовних актах доцільно досліджувати, за Сірлом (Searle), не лише те, що каже мовець, а й що він при цьому має на увазі. Врахування цього прагматичного компонента при пере-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

кладі як окремого висловлювання, так і тексту стає актуальним завданням сьогодення.

Зміст висловлювання становить таким чином пучок часткових функцій та компонентів, що задаються лексичним, граматичним та функціонально-стилістичним значенням мовного висловлювання стосовно його слухача шляхом його соціального закріплення для відповідності певним умовам верифікації. Слово як окреме використання (**лекс**) з'являється у мовленні саме у висловлюванні / тексті. **Текст** стає функціонуючою семантично когерентною послідовністю усних та письмових мовних елементів, поєднаних із прагматичною метою у висловлюваннях / реченнях, яка (як комунікативно та тематично відносно завершене ціле) ґрунтується на морфологічно-синтаксичному поєднанні (зчепленні) своїх складових (слів, синтагм, речень). Отже, вихідною категорією для розуміння вищого рівня мовної діяльності – тексту – виступає та ж категорія висловлювання/ речення, яка стає ключовою для здійснення перекладу.

7.2. Типи речень / висловлювань

Для розуміння особливостей перекладу на синтаксичному рівні, зупинимося детальніше на класифікаціях речення. Як відомо, будь-яка **класифікація** як особлива форма пізнання та аналізу явища має у своїй основі концепт, під яким дослідники розуміють відносно стійкий і стабільний відбиток позамовного світу, що може мати різні емпіричні ракурси, яким відповідають певні класифікаційні ознаки. Завдяки їх застосуванню як кваліфікаційних критеріїв суттєво зменшується числова кількість зіставляваних мовних одиниць і звужується напрям їх розгляду, внаслідок чого стає можливим розгляд певних різновидів цих феноменів. Поряд з тим різні емпіричні ракурси зумовлюють різнотипні класифікації мовно-синтаксичних явищ: логіко-граматичну (С.Смаль-Стоцький), формально-граматичну (Л. Булаховський), структурно-семантичну (І.Р.Вихованець), функціонально-граматичну (за специфікою сполучників: І.Слинько, Н.Гуйванюк, М.Кобилянська) класифікації складнопідрядних речень тощо. Відрізняють різні типи речення і за модальністю (О.С.Мельничук), за експресією, за співвідношенням зі судженням (Н.Арват) та за прагматикою (Searle, J.Austin), врахування чого стає завданням перекладача.

Зупинимося на традиційному підході. За своєю структурою речення традиційно поділяються на прості, ускладнені, складні (складносу-

рядні та складнопідрядні). Якщо **проті** речення містять одне предикативне ядро, підмет, другорядні речення (додаток, обставини, означення), частина яких відсутня в односкладному реченні (типу *От Чернівці. Їх не пізнати. Краса!*), то **ускладнені** речення мають більше синтаксичних позицій за рахунок конструктивних і неконструктивних ускладнень, однорідних членів речення, відокремлених обставин, звертань, вставних і вставлених компонентів речення, синтаксичних паралелізмів (типу *Гей ти, муко моя свята, часе кривавий!*). Складність ускладненого речення полягає у множинності самих складників, кількість яких у реченні структурно не обмежена, оскільки довжину речення можна продовжувати безмежно. Прикладом максимального ускладнення може послужити, наприклад, речення з "Польових досліджень з українського сексу" О.Забужко. В потоці внутрішнього мовлення це речення, наближається до тексту, налічуючи 1568 слів! (1139 з яких відносяться до вставних речень).

Складні речення розділяються на складносурядні та складнопідрядні. До категорій **складносурядних** належать дво- та більше предикативних речень, утворених з двох чи кількох частин, формально-тотожних простим реченням, і пов'язаних сурядними сполучниками. За типом смислових відношень між частинами складносурядного речення відрізняють складносурядні речення: а) з єднальними сполучниками (укр. *і, та, ні; також, теж; не тільки, але й*); б) з розділовими сполучниками (*або, чи, не то... не то*); в) з протиставними сполучниками (*а, та, але, однак*); г) з приєднувальними сполучниками (*тому, до того ж*); д) з пояснювально-приєднувальними сполучниками (*а саме, себто*). Вільне володіння цим типом речень в українській допомагає при перекладі з німецької.

Складнопідрядним називається складне речення, частини якого з'єднуються сполучниками підрядності або сполучними словами. Логико-граматична класифікація складнопідрядних речень, що сформувався в середині XIX ст., ґрунтується на принципі функціонального отожднення підрядної частини і члена речення. За цим принципом складнопідрядне речення уподібнюється простому, а підрядна частина – якомусь членові речення. На цій підставі як в українській, так і в німецькій мові звично виділяють від трьох до дев'яти і більше різновидів підрядних речень (Д.М. Овсянико-Куликовський, О.М. Пешковський). У традиційних теоретико-практичних граматиках цих мов збігаються складнопідрядні: підметові (Subjektsätze), присудкові (Prädikatsätze), означальні (Attributsätze) та обставинні (Adverbialsätze) (місця: Lokalsätze, часу: Temporalsätze, способу дії: Modalsätze, при-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

чини: Kausalsätze, мети: Finalsätze, наслідку: (Konsekutivsätze), умови: Konditionalsätze) тощо.

Поряд з тим спостерігаються певні розбіжності у типах речення та у навантаженні, які вони виконують у цих мовах. В німецьких граматиках значне місце займають обмежувальні речення (Restriktivsätze). Українські граматики акцентують серед модальних речення міри і ступеня дії. Така невизначеність їх типів має свої підстави – "національні мовні картини світу" та зумовлену цими обставинами специфіку структурних будов таких речень. Ще Ф. Буслаєв констатував наявність складних речень перехідного типу, які, з одного боку, наближаються до складносурядних за структурною автономністю частин, а, з другого боку, вони орієнтовані на складнопідрядні, оскільки розташування частин є стійким, між частинами наявна певна смислова взаємозалежність тощо. До таких речень відносять німецькі порівняльні (Komparativsätze) та допустові (Konsekutivsätze) складнопідрядні речення (див. детальніше нижче).

Як бачимо, перекладні труднощі складають не лише підбір еквівалентів, а й відбір оптимальних типів речення. Зупинимося на стандартних способах перекладу різнотипних німецьких речень.

7.3. Загальні принципи перекладу порядку слів у простих та ускладнених реченнях

До основних характеристик простого та ускладненого речення належать його синтаксична й семантична структура, порядок слів та інтонація (особливо при усному перекладі). До синтаксичної структури належать словоформи, які в першу чергу виражають суб'єкт і предикат дії, які не завжди збігаються з підметом та присудком, що необхідно враховувати при перекладі (пор. *Блискавка ударила в дерево* та *Блискавкою ударило в дерево*). Такі структурні схеми мають національну специфіку, як, наприклад, безособова частка *es* при вираженні німецького пасиву. Семантична структура цього речення ґрунтується на пропозиції, що має певний денотативний зміст, який при перекладі виражається певною лексикою (див. розд. 3). Тому детальніше зупинимося при описі на порядку слів.

Як відомо, німецьке речення відзначається фіксованим порядком слів (прямим чи зворотним): підмет + відмінювана частина присудка

+ обставини + невідмінювана частина присудка, утворюючи т.зв. повну рамку: *Ich bin außer mir vor Freude*: я сповнений радості.

При перекладі необхідно врахувати:

1. Якщо ж якась частина речення виноситься за межі рамки, це сигналізує чи про експресивне підкреслення цієї групи слів, чи про розмовність висловлювання: *Nein, ich bin nicht geboren in Indien*: "Ні, я народився не в Індії". Перекладач відтворив слова Гайне, наслідуючи живу та недбалу розмовну мову.

2. При прямому порядку слів речення починаються з підмета. При зворотному порядку на першому місці стоїть обставина, на яку саме слід звернути увагу: *Im Jahre 1408 wurde zum ersten Mal Czernowitz urkundlich erwähnt*: У 1408 р. у грамотах вперше згадали Чернівці.

3. Інколи підмет пересовується аж на четверте місце, чим досягається особливий ефект: слухачеві повідомляють, коли і де щось відбулося, але **що саме** він не знає аж до самого кінця речення. Для цього в казках часто вживають частку *es*, переклад якої має трафаретний варіант: *Es war einmal ein junger Jäger*: Жив-був собі молодий мисливець.

4. Речення може налічувати кілька обставин, що мають бути розміщені в різних частинах чи разом після присудка. Як правило, обставина часу з'являється на початку речення, а обставина місця – в кінці. Якщо ж дві обставини стоять після присудка, то першою розміщується та обставина, якій ми надаємо меншого значення, а другою та, яку вважаємо важливішою за значенням: *Von Goslar ging ich den anderen Morgen in fröhlicher Stimmung weiter*: Із Гослара я вирушив у дорогу наступного ранку з радісним настроєм.

Іншими словами, обставина на третьому місці менш експресивна, ніж її вживання на четвертому чи винесення її за рамку, що супроводжується логічним наголосом, що інколи вимагає лексичного відтворення: *Ich lese dieses Buch mit Interesse*: Я читаю цю книгу з **великим** зацікавленням.

5. У німецькому реченні додаток стоїть на третьому місці (після відмінюваної частини присудка) або експресивно на четвертому (після обставини): *Der Schüler antwortete falsch auf meine Frage*: Учень відповів неправильно на моє запитання.

Після дієслова, що керує декількома додатками, важливіший додаток стоїть після менш важливого, що й враховується при перекладі:

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Er unterhält sich mit seinem Freund über die Ferien: Він бесідує зі своїм другом про канікули.

Це правило не стосується додатків, виражених займенниками, коли займенниковий додаток передує іменниковому: *Ich schreibe ihm einen Brief:* Я пишу йому листа.

Підсумовуючи зазначене вище, у перекладі необхідно максимально наближатися до норм рідної мови, керуючись, однак, при цьому змістом повідомлюваного.

7.3.1. Вправи

1. Поясніть порядок слів у цих реченнях та правильно перекладіть їх:

1. Es wehte ein starker Wind, und sie fror in ihrem leichten Mantel.
2. Es waren noch zwei Wochen verstrichen, aber sie fühlte sich ebenso krank und schwach wie zuvor, sie fieberte oft.
3. Es herrschte tiefe Stille im Zimmer des Kranken, niemand durfte seine Ruhe stören.
4. Es verging einige Zeit, und noch immer hatte ich keinen Brief von meinem Bruder bekommen, auch seinen Freunden hatte er nichts geschrieben.
5. Nach dem Tod der Mutter blieb Anna allein, sie wußte nicht, was sie jetzt anfangen sollte. Aber es fanden sich Menschen, die ihr mit Rat und Tat beistanden.
6. Es kam endlich der Tag der Abfahrt, auf den ich seit Ende Januar so sehnsüchtig gewartet hatte.
7. Seine Schwester benahm sich heute irgendwie anders als sonst. Es lag in ihrer Stimme etwas, was er nicht verstehen konnte.
8. Sie wartete schon eine ganze Stunde, aber er kam und kam nicht... Es fuhr ihr ein schrecklicher Gedanke durch den Kopf: Vielleicht wird er gar nicht mehr erscheinen?
9. Der Saal war schon voll, aber der Zustrom der Gäste ließ nicht nach. Es kamen immer neue Menschen, die den Jubilar sehen, ihm gratulieren wollten.
10. Es war wohl etwas Furchtbares geschehen, von allen Seiten liefen Menschen herbei.

2. Перекладіть ці інформаційні замітки, пояснивши порядок слів у реченнях:

Hamburg. Hamburg und Prag haben am Donnerstag eine Städtepartnerschaft abgeschlossen. Im Kaisersaal des Hamburger Rathauses unterzeichneten die Bürgermeister von Prag und Hamburg einen entsprechenden Vertrag. Nach Leningrad, Dresden, Osaka, Schanghai, Marseille und dem nicaraguanischen Leon ist Prag die siebte Partnerstadt Hamburgs. ("Frankfurter Allgemeine Zeitung", Freitag, 20. April)

Buenos Aires (AP). Argentinien hat seinen Anspruch auf die im Südatlantik gelegenen und Großbritannien gehörenden Falkland-Inseln bekräftigt. Der Kongreß des südamerikanischen Landes beschloß, die

Inselgruppe in die neugeschaffene Provinz Tierra-del-Fuego (Feuerland) einzugliedern. Das Haus billigte eine entsprechende Gesetzesvorlage mit 106 gegen 91 Stimmen. Zuvor hatte sich bereits der Senat für die Einbeziehung der in Argentinien Malvinas genannten Inseln in die neue Provinz ausgesprochen.

Dresden (dpa). Die jüngste Greenpeace-Aktion in Dresden hat einen ersten Erfolg gebracht: Seit gestern stoppt das Arzneimittelwerk in Radebeul die Einleitung der zehn giftigsten Chemikalien in die Elbe. Nach Angaben der Umweltschutzorganisation hatten am Donnerstag Umweltschützer den Leiter der Wasserwirtschaftsdirektion Dresden aufgefordert, die umweltvergiftende Produktion zu stoppen. ("Süddeutsche Zeitung", Samstag/Sonntag, 28./29. April)

3. Перекладіть текст "Aus der Geschichte Österreichs", враховуючи порядок слів:

Vor 2000 Jahren war Wien eine römische Grenzfestung. Im 8. Jahrhundert begründete Karl der Große an der Donau als Bollwerk im Osten die Awarische Mark. Ein Teil des Raumes fiel 916 an die Babenberger. Auf die Babenberger folgten 1282 die Habsburger, die ihre Besitzungen durch Heirats- und Bündnispolitik erweiterten und von 1438 bis 1806 die Kaiserwürde des Römischen Reiches innehatten. Unter Karl V. (1519 bis 1556) war Österreich Mittelpunkt eines Weltreiches, "in dem die Sonne nicht unterging". Lange waren auch Belgien und große Teile Italiens mit Österreich verbunden, das zusammen mit Böhmen, Kroatien und Dalmatien den Kern eines mitteleuropäischen Reiches bildete. Während der Einfluß der Habsburger in Deutschland seit der Reformation immer mehr zurückging, gewannen sie nach Abwehr der Türken, die 1529 und 1683 Wien belagerten, Ungarn und später auch Polen hinzu. Schon im 18. Jahrhundert schufen die Reformen der Kaiserin Maria Theresia und ihres Sohnes Josef II. die Grundlagen eines modernen Staates. Dieser Staat, der seit 1867 Österreich-Ungarn hieß, zerfiel 1918. Die Republik Österreich wurde 1938 das erste Opfer der Eroberungspolitik Adolf Hitlers. Nach 1945 blieb Österreich von den vier Großmächten besetzt. Es erlangte erst 1955 durch den Staatsvertrag seine volle Souveränität und erklärte aus freien Stücken seine immerwährende Neutralität.

7.4. Загальні принципи перекладу складних речень

Складне речення не є механічним, а цілісним об'єднанням двох чи більше простих. Вступаючи за своїми предикативними центрами в певні синтаксичні відносини, одна з частин такого речення може зазнати деяких авторських змін та отримати нову структурну організацію (певний порядок слів та дейктичних конструкцій), відмінну від вихідних простих речень. Відмінності цієї організації творять специфіку авторського стилю, що стає об'єктом перекладу.

Важко не погодитися з досвідченим редактором Н. Галь про те, що непросто відтворити стиль та манеру кожного автора. Мопассан незрівнянно лаконічніший від Бальзака. В одного – прозора чітка мова, коротка, максимально чітка фраза, а в іншого – довгі, та не завжди плавні періоди й ускладнений виклад, що вимагає уважності та роздумів. Не менш специфічним є і синтаксис німецького художнього тексту, дуже різноманітний за своєю структурою – від речень з семи слів у Е.М.Ремарка до довжелезних півсторінкових речень-періодів у Т. Манна (пор. речення з 1568 слів у О. Забужко). Читачеві досить складно на двадцяти-тридцяти рядках серед десятків підрядних речень не загубити хід авторських міркувань. І поряд з тим все змінюється протягом декількох сторінок, підпорядковуючись певній подієвій логіці, яку перекладач має відтворити, оптимально зберігаючи форму викладу.

Це ж стосується як українського, так і німецького синтаксису, вживаного в науково-технічному тексті, що відзначається не меншою специфікою при його відтворенні іншою мовою. Специфіка німецької мови спонукає виробити певний алгоритм для перекладу синтаксичних конструкцій.

1. Отже, для правильного розуміння та наступного перекладу речення потрібно для себе прояснити його структуру в цілому, для чого необхідно: а) правильно зорієнтуватися в розділових знаках; б) правильно визначити головне та підрядне речення (чи розділити сурядні речення); встановити тип речення, розібравшись у багатозначних сполучниках (*als* "коли – ніж – як"; *wenn* "коли – якщо"; *dass* "що – щоб"); в) правильно виділити головні члени речення (підмет, присудок тощо).

2. При перекладі не обов'язково зберігати ту ж послідовність окремих елементів речення, що спостерігається в оригіналі (це ж стосується як самостійного головного, так і складнопідрядного речення). Тому для полегшення сприйняття перекладеного речення інколи доцільно

переставляти члени речення, не змінюючи підпорядкування окремих елементів та групи слів.

Klar wurde der Gedanke einer einheitlichen Verbindung von Beton und Stahl zu biege- und feuersicheren Bauteilen von dem Ingenieur Hyatt zum Ausdruck gebracht: Інженер Гіят чітко виразив думку про поєднання бетону й сталі в конструкціях, які відзначатимуться гнучкістю та вогнестійкістю.

3. Додаткові речення та інфінітивні конструкції можна розташовувати при перекладі **до** чи **після** головного речення. Це не стосується підрядних означальних речень та інфінітивної групи у функції означення, яке, як правило, перекладають **після** означуваного іменника.

Доцільно починати переклад з головного речення у тих випадках, коли воно за своїм обсягом менше від підрядного значення чи інфінітивної групи.

Welche Bedeutung unter diesen Umständen dem Sprungpunkt als kennzeichnende Werkstoffeigenschaft zukommt, bleibt abzuwarten: Залишається ще з'ясувати, яке значення властиве в цих умовах критичному пункту як показнику властивостей матеріалу (підрядне підметове речення).

Auf den Aufbau von Windschutzanlagen im einzelnen einzugehen, würde hier zu weit führen: Занадто відхилить від теми детальний розбір будови вітрозахисних установок.

4. Характерними ознаками німецького речення вважається рамкова конструкція та інверсія (обернений порядок слів) перед присудком, яку не потрібно враховувати при перекладі:

In der Elektronenhüllenphysik spielen angeregte Zustände eine große Rolle: У фізиці електронної оболонки збуджені стани відіграють велику роль.

5. Рамкова конструкція (як розрив складного присудку на дві частини – однієї на другому місці, а іншої – на останньому), як правило, не перекладається. Збільшення розміру рамки, тобто відстані між елементами, що складають лексико-граматичну єдність, поза сумнівом, ускладнюють швидке розуміння тексту та його переклад. Поряд з тим, поєднання воедино розрізнених елементів рамки забезпечує правильне розуміння тексту та, відповідно, його переклад:

Der β -Zerfall ist von einer schwachen kontinuierlichen j -Strahlung begleitet: β -розпад супроводжується слабким неперервним гамма-випромінюванням.

6. При перекладі підрядних речень слід врахувати типово німецьке прикінцеве розташування присудка і перекладати його українською відразу ж після підмета: *Es wurde schon erwähnt, dass Azeton ganz*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

bedeutende Mengen von Azetylen zu lösen vermag: Слід згадати, що ацетон здатний розчинити значні маси ацетилену.

7. Загалом при перекладі варто дотримуватися загальновідомої істини, що не можна перекладати іншомовну фразу слово за словом, а перш за все її необхідно перебудувати за законами рідної мови. На противагу німецькому реченню з фіксованим порядком слів українське речення відзначається певною свободою. Перекладачеві, однак, необхідно визначити для себе можливу ступінь свободи, допустиму для оригіналу. Ця свобода лежить переважно в межах фрази, хоча в окремих випадках перекладачеві доводиться чи розривати фразу автора, чи, навпаки, з'єднати їх разом для наближення до норм української мови. Поряд з тим, порядок слів у кожній фразі має звучати невимушено і рідною мовою.

Завдяки цьому при перекладі спостерігаються, крім перестановки підрядного речення в межах складнопідрядного, й інші суттєві трансформації:

– заміна складних речень простим та навпаки:

Welche Gefahren für den Frieden dies in sich birgt, tritt immer deutlicher zutage = Все очевиднішою стає небезпека для справи миру;

– заміна підрядного речення дієприкметниковим зворотом:

Da der Betrieb solche Erzeugnisse exportiert, sorgt er für die Verbesserung ihrer Qualität = Експортуючи ці вироби, підприємство турбується про покращення їх якості;

– заміна складного речення на безсполучникове:

Der zurückgelegte Weg bestätigt, dass der gewählte Kurs richtig ist = Прокладений шлях підтверджує: курс вибрано правильно.

7.4.1. Вправи

1. Перекладіть українською мовою, враховувавши особливості побудови речення:

1. Wer mir behilflich sein will, ist mir willkommen. (H. Mann) 2. Wer selber Sorgen hat, vergisst die der anderen. (W. Bredel) 3. Wer durch Schwaben reist, der sollte nie vergessen, auch ein wenig in den Schwarzwald hineinzuschauen. (W. Hauff) 4. Die in der Kampflinie standen, waren größtenteils Werft- und Hafenarbeiter, (W. Bredel) 5. Derselbe, der ihren ersten Treffpunkt verraten hatte, hatte in demselben Verhör auch dieses Haus angezeigt. (A. Seghers) 6. Der das Kastell zuerst gegründet hatte, lebte darin mit seiner jungen Frau, die schlank und ganz weiß war. (H. Mann) 7. Die Schrift war klein, aber sehr deutlich. Dennoch, wer sie stehend, auf mindestens anderthalb Meter

Entfernung lesen konnte, musste schon außergewöhnlich gute Augen haben. (F. Erpenbeck) 8. ...aber der, den es angeht, muss die Beweise, dass er es gewesen ist, noch liefern. (F. Dürrenmatt)

2. Перекладіть речення з наукової літератури:

Es erhebt sich nun die spezielle Frage, ob man an Hand der gemessenen Kurven unter Zuhilfenahme molekularer Vorstellungen entscheiden kann, ob die einzelnen Platzwechselforgänge im Stoff unabhängig voneinander verlaufen oder ob sie miteinander gekoppelt sind.

Vergleicht man den durch Gleichung 6, 27, 7 errechneten geradlinigen Verlauf mit einem durch ein Iterationsverfahren unter Berücksichtigung der Fliehkraft punktweise berechneten Verlauf, so ergibt sich im mittleren Teil der radialen Schaufelerstreckung eine gute Übereinstimmung.

Ob außer der erdmagnetischen Feldstärke noch andere magnetisierende Kräfte bei der Entstehung des Gesteinsmagnetismus wirksam gewesen sind, ist zwar nicht ausgeschlossen, doch müssen wir diese Möglichkeit vorläufig als physikalisch weniger wahrscheinlich unberücksichtigt lassen und uns zunächst auf die Betrachtung der induzierenden Wirkung des erdmagnetischen Feldes, welche in jedem Fall vorhanden ist und vorhanden gewesen ist, beschränken.

3. Перекладіть тексти з наукової, науково-популярної та публіцистичної літератури:

"Deutsche Sprachkunde" von W. Schmidt

Dass sich der Wortbestand einer Sprache nach Sachgebieten gliedern lässt, ist freilich keine neue Erkenntnis. Schon im Altertum gab es Wörterbücher, die die einzelnen Ausdrücke nach ihrer sachlichen Zusammengehörigkeit anordneten... Bei einem solchen Verfahren zeigt es sich deutlich, dass in jeder Sprache ganze Gruppen von Wörtern auftreten, die nur unterschiedliche Bezeichnungen für eine und dieselbe Sache sind ... Solche Wörter nennt die Sprachwissenschaft Synonyme. Sie pflegen gemeinhin als Wörter von unterschiedlicher Lautgestalt mit gleicher oder ähnlicher Bedeutung definiert zu werden. Treffender erscheint das Wesen der Synonyme jedoch erfasst, wenn man bei der Bestimmung ihres Wesens davon ausgeht, dass sie verschiedene Bezeichnungen für eine bestimmte Sache sind, die kraft der besonderen Elemente ihrer lexikalischen Bedeutungen verschiedene Eigenschaften der betreffenden Sache hervorheben. Obwohl also die durch zwei oder mehrere Synonyme bezeichnete Sache eine und dieselbe ist, decken sich doch die ... Bedeutungen nicht vollständig. Die Unterschiede, die durch die einzelnen Bezeichnungen hervorgehoben werden, können entweder begrifflicher oder auch stilistischer Art sein.

Der Planet Venus

1. Die Raumfahrtforschung hat auf dem Gebiet der Astrophysik der Planeten viele neue Erkenntnisse gebracht, dadurch haben sich unsere Auffassungen über die Planeten unseres Sonnensystems wesentlich verandert. 2. Neue Forschungsmethoden haben entscheidend zur Vervollkommnung und teilweise zur Wandlung unserer Auffassungen über unsere benachbarten Himmelskörper geführt, unter diesen ist vor allem die Methode der Radarmessungen zu nennen. 3. Die Radarmessungen werden nicht nur von Raumflugkörpern aus angestellt, sondern sie werden auch von der Oberfläche der Erde aus vorgenommen. 4. Die Venus ist der der Erde nächste Planet, unsere Auffassungen über deren Oberfläche sind jedoch bis zu der letzten Zeit recht ungenügend gewesen. 5. Von der Erde wurden Radarsignale zur Venus abgestrahlt, diese wurden von der Venusoberfläche reflektiert und als Echos auf der Erde empfangen. 6. Die von den Gebirgen der Venus empfangenen Signale haben eine kürzere Laufzeit als die von tiefer gelegenen Gebieten des Planeten, denn die ersteren werden von der Venusoberfläche aus eher reflektiert. 7. Auf diese Weise wurden auf der Venus Höhenunterschiede bis zu 8 km festgestellt, die höchsten Erhebungen auf der Venus sind also mit den höchsten Erdbergen vergleichbar. 8. Sowohl die Radarsignale haben neue Erkenntnisse über die Besonderheiten der Venus-Oberfläche vermittelt, als auch die Venus-Sonden haben eine bessere Erforschung der Venus-Oberfläche ermöglicht. 9. Die Venus-Sonden waren tief in die Venusatmosphäre eingedrungen, dabei konnten Temperaturmessungen in verschiedenen Höhenbereichen vorgenommen werden. 10. Die oberflächennahen Schichten der Venusatmosphäre und die Oberfläche des Planeten selbst sind ausserordentlich heiß, die Venus-Sonden haben nämlich Oberflächentemperaturen von 500 bis 600 Grad Celsius festgestellt etc.

Umweltkommission

Im April 1989 beschlossen die in Prag versammelten Gewerkschaftsvertreter einiger Kontinente, eine Gewerkschaftskommission für Umwelt zu bilden. Ihr Treffen bot Gelegenheit zu einer offenen, ersten Diskussion nicht nur über die allgemeinen Probleme im Zusammenhang mit der Verbesserung der industriellen und natürlichen Umwelt, sondern auch über die Möglichkeiten, die Werktätigen aktiver in die Bewältigung dieser Probleme auf allen Ebenen einzubeziehen. Die Völker der ganzen Welt stehen vor ersten Problemen, die durch die Verschmutzung der industriellen und natürlichen Umwelt entstanden sind. Eine Reihe von Katastrophen, die in den letzten Jahren die Umwelt stark beeinträchtigten, riefen der Weltöffentlichkeit ins Bewusstsein,

dass Umweltschutz vorrangige Bedeutung erlangt hat. Darüber hinaus zeigt sich deutlich, daß die internationale Gemeinschaft, insbesondere die Industrieländer, das gesamte wissenschaftlich-technische Potential nicht ausreichend für den Schutz der Umwelt des einzelnen im Produktionsprozeß und anderswo nutzen. In dem bekannten Bericht der UNO-Kommission für Umwelt und Entwicklung (Brundlandt-Raport) heißt es dazu, daß die diesbezüglichen Maßnahmen nicht den weltweiten Dimensionen der ökologischen Probleme entsprechen.

7.5. Проблеми перекладу різнотипових підрядних речень

7.5.1. Підметові речення (Subjektsätze), особливості структури та їх перекладу

Підрядні підметові речення, що відповідають на питання *хто?* *що?*, як правило, виконують функцію підмета головного речення або конкретизують його зміст. Вони запроваджуються німецькими сполучниками та сполучними словами *wer, was, wo, wie; dass, ob; wovon, worin, wodurch* (яким відповідають українські сполучні слова *хто, що, який, котрий, чий* та сполучники *що, щоб, як, наче* та ін.). У головному реченні корелятом часто виступають вказівні займенники *der, die, das*, які відтворюють українською як "той, те, та" (часто посилюючи видільними частками *навіть, тільки, особливо*):

Wer diese Formel anwenden will, der muss beachten, dass... Хто хоче використати цю формулу, той має (особливо) враховувати, що...

Інколи підмет головної частини, виражений словами *той (ta, te)*, може ускладнюватися видільною часткою *і (ü)*, що, завдяки мотивації змісту головного речення підрядним, служить для посилення значущості підмета:

Wem es befohlen wird, der wird gehen. Кому накажуть, той і піде.

Якщо німецьке підметове речення стоїть після головного, то в головному реченні для вказівки на наступне підрядне обов'язково вживається корелят *es*, що звично не перекладається:

Es ist somit klar (es erhellt hieraus), dass die theoretische Linguistik heute bereits durchaus praktische Fragen behandelt. Звідси стає зрозуміло, що теоретичне мовознавство уже зараз розглядає цілком практичні проблеми.

7.5.2. Вправи

Перекладіть підметові речення (Subjektsätze):

1. Bernd war es unangenehm, dass er ganz und gar vergessen hatte, danach zu fragen. (H. Bocksberger) 2. Nun freute es ihn, dass Wolfgang die Arbeit endlich zu Ende gebracht hatte und sie ihm ganz außerordentlich gelungen zu sein schien. (B. Kellermann) 3. Vor allem war es mir klar, dass ich mein Schicksal vollkommen in der Hand hatte. (A. Schnitzler) 4. Es war das erstemal, dass er vor einer größeren und distinguierten Versammlung sprach. (B. Kellermann) 5. Es war lange her, dass ich mit jemand so zusammen gewesen war. (E. M. Rernarque) 6. Ihn quälte nämlich, dass er nicht den Mut gehabt hatte, sich August Be: bei anzuvertrauen. (W. Bredel) 7. Dass ich Ihnen dies alles anvertraue, geschieht nur aus ... kameradschaftlichem Mitgefühl. (H. Mann) 8. ... dann sagte sie in aufrichtigem Ton; "Es kann übrigens sein, dass Ethel wirklich ein gutes Herz hat, ich glaube es sogar." (B. Kellermann) 9. Es kommt vor, dass sie vor ihrem Spiegel stehenbleibt ... und in ihrem Gesicht die Züge heraussucht ..., die sich denen Mamas ähnlich herauszubilden scheinen. (H. Mann) 10. Aber dass du dich für Bilder interessierst, ist mir neu. (A. Schnitzler) II. Dass Sie so was sagen, das ist mir der beste Beweis, dass wir den richtigen Mann für die richtige Sache haben, (A. Seghers) 12. ... ob sie bei dem Betrieb auf der Straße pünktlich sein können, ist sehr die Frage. (B. Uhse) 13. Es ist eine Tatsache, dass gerade die dünnarmigsten Männer am liebsten Ringkampf- und Athleten-Veranstaltungen besuchen. (S. Sommer) 14. Das Merkwürdige war, dass ihre Blicke ihn nicht auf der anderen Seite der Straße gesucht hatten! (B. Kellermann)

2. Перекладіть підметові речення (Subjektsätze) в науково-технічній мові:

1. Es ist kein Zufall, dass die Elektrizität diese hervorragende Stellung im gesamten wirtschaftlichen Leben einnimmt.
2. Es ist bekannt, dass die Werkstoffe bei Zugbeanspruchungen ein anderes Festigkeitsverhalten zeigen als bei Schlagbeanspruchung.
3. Es hat sich herausgestellt, dass die Wärmeabgabe der Konvektoren am besten ist, wenn dieselben verzinkt werden.
4. Es wäre zu prüfen, welcher der beiden Prozesse den größeren Wärmearaufwand erfordert.
5. Wie sehr die Dehnbarkeit von der Orientierung der Kristalle abhängt, ist aus der folgenden Bildreihe zu sehen.
6. Von grober Nachlässigkeit zeugt es, wenn sich am Metall des Schweißbrenners etwas Grünspan ansetzt.

7. Es ließ sich schwer beurteilen, ob das Metall dieses Gefäßes von der in ihm enthaltenen Säure angegriffen wird.

8. Es ist nicht einzusehen, warum eine auch noch so oft sich wiederholende elastische Formänderung zum Bruch führen sollte.

9. Es scheint aber erneut bewiesen, dass nur die Di- und Trisulfide für den Leuchtvorgang verantwortlich sein können.

10. Es hat sich erwiesen, dass sich die wohltuende Wirkung eines Jungwaldes bereits im sechsten oder siebenten Jahr bemerkbar macht.

11. In welchem Ausmaße diese geringen Mengen Salpetersäure bei der Verwitterung mitwirken, ist noch nicht hinreichend geklärt.

12. Bei der Zerspannung weicher und zäher Werkstoffe kommt es oft vor, dass sich Elementarteilchen des bearbeiteten Werkstoffes auf der Werkzeugschneide festsetzen.

13. Ist die Form der Biegestäbe nicht vorgeschrieben, so ist es gleichgültig, ob man Stäbe mit rundem oder quadratischem Querschnitt verwendet.

14. Daraus ist ersichtlich, dass, wie bei den anderen statischen Verfahren, auch beim Torsionsversuch die Elastizitätsgrenze festzustellen ist.

15. Das, was in den anderen Naturwissenschaften unmittelbar gegeben ist, – die Feststellung der Ereignisfolge und ihres Ablaufes – ist in der Geologie gerade Objekt des Studiums.

16. Es mag also dahingestellt bleiben, ob es heute noch lohnt, eingehend Gasgeneratoren für Kraftfahrzeuge zu behandeln.

17. Dass die Bodenluft schon infolge der spezifischen Schwere der Kohlensäure, sodann auch infolge Atmung der Wurzeln und der Kleinlebewesen des Bodens einen höheren Gehalt an diesem Gase haben muss, ergibt sich von selbst.

18. Für die Druckluftantriebe unter Tage ist es kennzeichnend, dass sie durch natürlichen Verschleiß in verhältnismäßig kurzer Zeit, z. B. nach etwa 2000 Betriebsstunden, ihren Luftverbrauch wesentlich erhöhen.

7.5.3. Предикативні речення (Prädikatsätze), особливості структури та їх перекладу

Складнопідрядними реченнями з підрядними присудковими (термін Д.М.Овсянико-Куликовського), як правило, виступають такі конструкції, в яких підрядна частина або конкретизує зміст іменного складеного присудка головної частини або компенсує його відсут-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

ність. На першому місці в головному реченні знаходиться підмет, а наприкінці цього речення часто з'являється корелят *es*:

Der größte Nachteil ist es, dass dieses Problem noch nicht analysiert worden ist. Найбільшим недоліком є те, що проблему до цього часу ще не проаналізували.

Ці типово іноземні конструкції перекладають різноманітними способами, причому при відтворенні розмовної мови їх структуру максимально спрощують: *Ich war es (es war ich), der es gefunden hat.* Я той, хто це виявив = Я був першим, хто це виявив = Саме я це виявив! = Ніхто інший як я це виявив! = Я першим це відкрив!

Er ist es (es ist er), der uns dabei geholfen hat. Саме він нам допоміг.

7.5.4. Вправи

1. Знайдіть серед цих речень присудкові та перекладіть їх:

1. Die Arbeit war immer die gleiche, und die Menschen blieben auch, was sie gewesen waren. (H. Fallada) 2. Sie ist das, was man wohl eine Dame zu nennen pflegt: sehr selbstbewußt, sehr sicher, sehr ... elegant gekleidet. (F. Erpenbeck) 3. Die Schutzvorrichtungen sind eben nicht so, wie sie sein sollten. (L. Frank) 4. Was mancher für das Wichtigste hält, das ist dem anderen ein Ausflug. (A. Seghers) 5. Alle seine Kräfte nahmen ab; was sich in ihm verstärkte, war allein die Überzeugung, dass dies alles nicht lange währen könne... (Th. Mann) 6. Er ist nicht so, wie er als Student war. (L. Frank) 7. Seine Stimme, wie stets, war leise und so, als ob sie um Entschuldigung bäte... (L. Feuchtwanger) 8. Wie ich diese Nacht zubrachte, ist mir immer unbekannt geblieben. (H. Mann) 9. Der schlimmste Taube ist der, der nichts hören will. (L. Feuchtwanger) 10. Die Wahrheit war die, dass die Arbeit von Tag zu Tag mehr anschwell... (B. Kellermann) 11. Der Wille des alten Bauern war es, dass Konrad unter Androhung des Enterbens Hermine heiraten sollte. (K. Türke) 12. Das Ergebnis der Diskussion war, dass sich die dreißig Finanzmagnaten bereit erklärten, ein Syndikat zu gründen ... (B. Kellermann) 13. Die arme Mama ist oft krank, so dass Contessina sie nicht sehen kann, heute aber ist es ein gutes Zeichen, dass sie schon aus der Loggia der Gartenseite grüßt. (H. Mann)

2. Перекладіть присудкові речення (Prädikativsätze) в науково-технічній мові:

1. Russische Forscher waren es, welche uns die Kenntnis der Bodentypen und deren zonale Verbreitung übermittelten.

2. Die Kleinlebewelt ist es, welche die abgestorbenen Reste des Bodens zersetzt und umwandelt, abbaut und in mineralische Stoffe zurückwandelt.

3. Ein Nachteil der aus keramischen Isolierstoffen hergestellten Teile ist, dass sie gegen Schlag-, Biege-, und Zugbeanspruchungen im Allgemeinen weniger fest sind als solche aus Kunstharz.

4. Eine andere überraschende Entdeckung, die bei der Untersuchung einiger Gemische aus Metallen und Karbiden gemacht wurde, ist die, dass sie eine erstaunliche Wärmeleitfähigkeit besitzen, wenn man sie lange Zeit, in einzelnen Fällen 100 Tage, einer Temperatur von 1200° C aussetzt.

5. Die Frage ist, wie man bei mehrstufigen Getrieben die Stufenzahl wählt und die Übersetzung auf die einzelnen Stufen so aufteilt, dass für gegebene Leistung, Drehzahl, Mindestzähnezahl und Werkstoffe das kleinste Trägheitsmoment erreicht wird.

7.5.5. Додаткові речення (Объектсätze), особливості структури та їх перекладу

Підрядні додаткові речення звично виконують функцію прямого чи непрямого додатка до присудка головного речення. Вони приєднуються до головного речення сполучниками *dass, ob* (укр. *що, чи*); відносними займенниками *wer, was, der, die, das, welche* (укр. *хто, що, який/ яка/ яке*) у відповідному відмінкові; відносними чи займенниковими прислівниками *wo, wie, woran, wodurch, womit* (укр. *де, як, чим і т.д.*) тощо. Слід, однак, зазначити, що сполучник *dass* після відповідних дієслів бажання, спонування тощо перекладається як *щоб*: *Ich wünsche, dass alles gut ist*: Я бажаю, щоб усе було добре.

При перекладах додаткових речень українською мовою в головному реченні факультативно вживають корелят *те* у певних відмінкових формах:

Versuche haben festgestellt, dass die Verbrennung bei vermehrter Luftzufuhr viel rascher vor sich geht: Експерименти показали **те**, що при збільшеному доступі повітря горіння відбувається значно швидше.

Цей корелят, однак, звично відсутній після українських неперехідних дієслів: *Er dachte **daran**, dass es zu machen ist*: Він подумав, що це слід зробити.

7.5.6. Вправи

1. Розрізніть підрядні додаткові від підметових та перекладіть їх:

1. Um der Beobachtung durch die Mutter zu entgehen, hatte sie es schließlich durchgesetzt, dass man sie allein in den Harz fahren ließ. (B. Uhse) 2. Nie würde er es lernen, so schien ihm, dass es auch eine bequemere Art gab, sich der Schuhe zu entledigen, dass man sich dazu hinsetzen und die Schuhe in aller Ruhe ausziehen konnte, ohne jedesmal schwankend ums Gleichgewicht ringen zu müssen. (B. Uhse) 3. Entscheidend war, dass man der alte blieb auch unter fremdem Namen, dass man als der alte auch in den fremden Kleidern zurückkehrte in die Heimat, die es einem so schwer machte, sie zu lieben... (B. Uhse) 4. ... und es widerfuhr ihr zum erstenmal, dass sie eine Art Eifersucht empfand, weil er sich nicht an sie gewandt hatte, sondern an diese Männer, die ihr fremd waren.. (B. Uhse) 5. Sie trat ins Zimmer zurück und ließ es geschehen, dass er das Fenster schloß. (B. Uhse) 6. Als es ihr klar wurde, dass man an gebrochenem Herzen nicht stirbt, auch wenn man nicht mehr recht zu leben vermag, hatte sie zwanzig Schlaftabletten in einem Wasserglas aufgelöst und die milchig-bittere Flüssigkeit auf einen Zug ausgetrunken. (B. Uhse). Da fiel ihm ein, dass am Morgen ein Bett in einem der wenigen Einzelzimmer frei geworden war. (B. Uhse)

2. Перекладіть додаткові (Объектсätze) в науково-технічній мові!

1. Wie die Verbesserung eines Werkstoffes im einzelnen aussieht, zeigt das Beispiel Abb. 11.

2. Wir wollen noch kurz erörtern, welche Bedeutung das gefundene Variable V1 hat.

3. Man stellt sich vor, dass jedes Nukleon im Kern, ähnlich wie jedes Elektron in der Hülle, einen Eigendrehimpuls und einen Bahndrehimpuls besitzt.

4. Beim Arbeiten mit solchen Wellen stellte man fest, dass bei bestimmten Frequenzen Anregung der Moleküle stattfindet.

5. Der Reibungskoeffizient gibt an, der wievielte Teil der die Reibung verursachenden Last zur Überwindung der Reibung erforderlich ist.

6. In der Werkstatt will man oft in kürzester Zeit wissen, ob sich der Werkstoff oder ein Konstruktionsteil für den gewünschten Verwendungszweck eignet.

7. Man rechnet damit, dass die Vorarbeiten etwa ein Jahr in Anspruch nehmen werden.

8. Der Vorteil dieses Verfahrens liegt darin, dass zur Kontrolle die Annahme dem Ergebnis vergleichbar ist.

9. Gleich zu Anfang dieses Kapitels soll darauf hingewiesen werden, dass eine Erklärung der experimentellen Befunde ein äußerst schwieriges Unterfangen darstellt.

10. Die Lager tragen dazu bei, dass das Walzwerk Tag für Tag mit wenig Betriebsunterbrechung für Reparaturarbeiten läuft.

11. Die Abb. 5 gibt ein Bild darüber, wie und unter welchen Bedingungen das abwechselnde Ausblasen von Grubengas und das Einziehen von Wettern vor sich gehen.

12. Die Geschwindigkeit der Erstarrung der Gesteine äußert sich in dem, was man als Struktur des Gesteins bezeichnet, d.h. in der Art der kristallographischen Umgrenzung und in der Größe der Gemengteile.

13. Zusammenfassend können wir aus diesen Überlegungen folgern, dass es sich bei der Verdunstung eines Tropfenskolloider Lösung um zwei diametral entgegengesetzt verlaufende Prozesse handelt: der zentrifugalen Bewegung der kolloiden Teilchen und der zentripetalen Bewegung des Lösungsmittels.

7.5.7. Підрядні означальні речення (Attributsätze), особливості структури та її перекладу

Складнопідрядні речення з підрядними означальними (атрибутивними для німецької мови) – це такі конструкції, в яких підрядна частина підпорядковується слову (переважно іменнику чи займеннику) або словосполученню, виступаючи його атрибутивною характеристикою та відповідаючи на запитання *який?* (у різних відмінкових формах). У лінгвістиці розрізняють два основних типи таких речень: відносного та сполучникового підпорядкування. Підрядні відносного підпорядкування вводяться: 1) відносними займенниками *der, welcher* (укр. *який*); 2) відносними займенниками у сполученні з прийменниками *für, zu, an, bei* (*für die, zu welchem*), яким у вправах відповідають Attributsätze 1 і 4. Підрядні сполучникового підпорядкування вводяться: 1) сполучниками *dass, ob* (укр. *що, чи*) та ін.; 2) питальними словами *wo, weswegen, inwieweit* (укр. *де, чого, наскільки*), яким у вправах відповідають Attributsätze 2 і 3.

Літературною українською мовою німецькі атрибутивні речення **відносного підпорядкування** перекладають через сполучник "який", а не через застаріле західне "котрий" (у різних відмінкових формах): *Der Mensch, dessen Gesicht allen bekannt zu sein schien*: Людина, лице якої видалося всім знайомим.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

При відтворенні канцеляриту вживаються прийменникові конструкції: *Kinder, deren Eltern es wünschen, besuchen einen Kindergarten* = **За бажанням** батьків діти відвідують дитячий садок.

При перекладі розмовних висловів цей тип складнопідрядних речень може відтворюватися простим реченням: *Das wären die Bücher, die sie wohl gelesen haben*: Ось що вони, мабуть, читали!

Загалом при перекладі німецьких розмовних текстів українською мовою спостерігається типова помилка – ускладнена побудова речення. По-рабському зберігаючи чужий синтаксис та іншомовні граматичні форми, перекладач мимоволі впадає в "туманне багатослів'я" та, за зауваженням Н. Галь, не завжди може правильно відредагувати самого себе. Звідси в перекладі з'являються протиприродні побудови: "Ти єдина жінка, яку я коли-небудь кохав". За логікою перекладеного речення мовець кохав цю жінку давним-давно та більше її не кохає. Оптимальніший переклад ґрунтується на простому реченні: "До тебе я ніколи нікого ще не кохав!". Чужий синтаксис випирає, за увагою Н. Галь, як шпичка чужої парасольки. Перекладні канцелярські звороти на кшталт "Із усіх, кого я коли-небудь зустрічав, ти єдина, хто підкорила моє серце" можна перекласти простішим "Ти одна, ти єдина, тільки ти підкорила моє серце".

При перекладі типових означальних речень німецькою мовою перевага надається сполучнику *der*, а не застарілому *welcher*. Проте це застаріле слово часто використовують, щоб запобігти повторенню *der*. Сильні дієслова – це такі, які / що змінюють кореневі голосні: *Starke Verben sind die, welche Veränderung des Wurzelvokals haben*.

При перекладі українського означального речення **сполучникового підпорядкування**, яке з'єднується з головним сполучником **коли**, у німецькому розмовному варіанті часто вживається сполучник **wo**, що дозволяє уникнути ототожнення з реченнями часу:

У той час (Тоді), коли ми були молодими, все виглядало інакше – In der Zeit, wo wie jung waren, sah alles anders aus.

У день, коли ти приїдеш, усі ми будемо дома – Am Tag, wo du kommst, werden wir alle zu Hause sein.

7.5.8. Вправи

1. Перекладіть означальні (Attributsätze) в науково-технічній мові: Attributsätze I

1. Ein Winkel, der kleiner ist als ein gestreckter, heißt konkav; ein Winkel aber, der größer ist als ein gestreckter, heißt konvex.

РОЗДІЛ 7. Синтаксичні труднощі перекладу

2. Wichtig ist die Rolle, die der Boden als Nährstoffquelle für die Pflanzenwelt spielt.

3. Das einzige Gas, das von Aluminium und seinen Legierungen in echter Lösung aufgenommen wird, ist der Wasserstoff.

4. Einen breiten Raum auf dem Gebiete der Hebezeuge nehmen die Krane ein, die ihre Bezeichnung nach dem Namen des Vogels "Kranich" haben.

5. Schweröle enthalten bis zu 4% Schwefel, welcher auch an anderen Motorteilen (Kurbelwelle) Korrosionsschäden hervorrufen kann.

6. Durch Kenntnis der Vorgänge, welche bei der Gasabgabe der Kohlenflöze und der Gesteinsschichten eintreten, wird die Gefahr des unerwarteten Auftretens größerer Schlagwettermengen vermindert.

7. Der Widerstand, den der Werkstoff der Trennung entgegengesetzt, nimmt ständig ab, bis schließlich der Bruch eintritt.

8. Für den Waldboden, dem die künstliche Düngung fehlt, ist die Kleinlebewelt bedeutsamer als für den Ackerboden.

9. Es werden Prüfungen beschrieben, denen neue Bremsbeläge für Kraftwagen und Motorräder unterzogen werden.

10. Die Elektrifizierung geht aber nicht nur den Elektriker an, sondern jeden, der mit den elektrischen Betriebsmitteln arbeitet.

11. Die Berechnung der wahren Druckspannung ist nicht so einfach wie beim Zugversuch, wo man dieser Berechnung den kleinsten Probequerschnitt zugrunde legt.

12. Uns berührt die Frage, wie es mit dem Kohlensäuregehalt der Waldluft steht.

13. Zur Feststellung, ob diese Säuren Aluminium und Aluminiumlegierungen angreifen, wurden zunächst einige Versuche in reinen Säuren ausgeführt.

14. Wichtig ist die Feststellung, dass das Durchfrieren des Bodens von seiner Wasserkapazität, d.h. der Bodenkrümelung abhängt.

15. Es entsteht die Frage, welche Energieart für das Gelingen des Gusses von größerer Bedeutung ist, die kinetische oder die potentielle Energie.

16. In der eisenverarbeitenden Industrie wurde schon immer die Frage aufgeworfen, auf welche Weise rasch und mit möglichst geringen Kosten eine Unterscheidung der zur Anwendung kommenden Stahlsorten getroffen werden soll und kann.

17. Für Brücken mit größten Stützweiten ergeben die Stahlkonstruktionen technisch und ästhetisch so vollendete Wirkungen, wie sie in massiven Bauweisen nicht zu meistern sind.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

18. Die Ist-Maße der fertig gegossenen Werkzeuge, die Dimensionen zwischen 300 und 1000 mm hatten, entsprechen den Soll-Maßen mit einer nur geringen Abweichung unter 1 mm.

19. Die Aufgaben, die Schachtausbau, Grubenbewetterung, Wasserhaltung und Streckenförderung dem Steinkohlenbergbau in größeren Tiefen stellen, sind heute bereits weit gehend erforscht und durchgearbeitet.

Attributsätze II

1. Vorgänge, bei denen neue Körper mit neuen Eigenschaften entstehen, heißen chemische Vorgänge.

2. Die Stelle, von der das Erdbeben ausgeht, nennt man den Erdbebenherd oder das Zentrum.

3. Die Geschwindigkeit, mit der sich die Erdbebenwellen fortpflanzen, ist sehr verschieden.

4. Die Schweißzeichnung, nach der der Betrieb arbeitet, entsteht im Konstruktionsbüro.

5. Man versteht unter der Festigkeit eines Körpers diejenige Belastung in kg auf den Quadratmillimeter Querschnittsfläche, bei welcher der Bruch erfolgt.

6. Röntgenstrahlen werden in besonderen Entladungsröhren, in denen sich zwei Elektroden befinden, gewonnen.

7. Die Art, in der die Schmierflüssigkeit zwischen die Lagerflächen eingeführt wird, ist entscheidend für die Qualität der Schmierung.

8. In der Zeit, in der die erste Schmelzfeuerung mit den verkleideten Wänden entstand, war die Verbrennungstechnik des Kohlenstaubes noch im Anfang ihrer Entwicklung.

9. Die mathematische Analyse des Vorgangs führt auf eine Grenz-Bruch-Geschwindigkeit, oberhalb deren stets ein Bruch erfolgt.

10. Bei Stählen und manchen Legierungen tritt häufig in der Spannungs-Dehnungs-Kurve beim Erreichen einer bestimmten Spannung eine Verformung auf, während der die Last gleich bleibt oder absinkt.

11. Im September wurde mit dem Abteufen von drei Schächten begonnen, von denen aus der untere Kontrollstollen aufgefahren wird.

12. Die Erzeugnisse, um die es sich im Walde handelt, sind in der Hauptsache Holz für Feuerung, Hausbau, Möbel und sonstige gewerbliche und industrielle Zwecke, daneben aber noch eine Reihe von anderen Stoffen.

13. Die neue Maschine zur Steingewinnung unter Tage besteht aus einem Fahrradrahmen und einem Vertikalgestell mit Spindel, auf der sich ein Support mit den Elektromotoren und Vorschubmechanismen bewegt.

14. Feuergefährdete Betriebsstätten und Lagerräume sind Räume, in denen leicht entzündliche Gegenstände hergestellt, verarbeitet oder angehäuft werden, sowie solche, in denen sich betriebsmäßig entzündliche Gemische von Gasen, Dämpfen, Stauben oder Fasern bilden können.

Attributsätze III

1. Vorerst wurde dem Seeufer entlang eine Kaimauer aus Beton erstellt, deren Querschnitt aus Bild 2 zu ersehen ist.

2. Das Gerät, dessen Wirkungsweise an Hand einer Schemazeichnung beschrieben wird, lässt sich leicht aufbauen.

3. Der Antrieb des Pfluges erfolgte durch einen Benzinmotor, dessen effektive Leistung 15 PS beträgt.

4. Schwierig war die Entwicklung geeigneter Elektroden, deren Zusammensetzung im allgemeinen dem Baustoff zu entsprechen hat.

5. Die Bewegung ist mit Spannungsschwankungen verbunden, deren Amplitude bei den stromschwachen Entladungen grösser als bei den stromstarken Entladungen ist.

6. Es handelt sich somit um die Bildung von Hartblei, dessen Brinellhärte mit etwa 15 kg/mm² anzusetzen ist.

7. Die wechselstromdurchflossene Spule erzeugt ein magnetisches Wechselfeld, dessen Kraftlinien den im Feld angebrachten Körper durchdringen.

8. Bei Strömen durch ein Rohr oder durch einen Kanal, deren Querschnitt ganz mit Flüssigkeit gefüllt ist, fließen die Randschichten langsam, die Geschwindigkeit nimmt zur Mitte hin zu.

9. Das Schaubild zeigt zwei Kurvenscharen, deren eine den fest- oder weichgemachten Polystyrolen, deren andere hingegen den Gelen und Lösungen entspricht.

10. Von einer Lichtquelle ausgehend, durchlaufen zwei Lichtbündel gleicher Intensität zwei Glasküvetten, deren eine mit der gefärbten Lösung, die andere aber mit destilliertem Wasser beschickt ist.

11. Der Grundriß soll möglichst ein Rechteck sein, dessen lange Seite das dreifache Maß der Querwand nicht überschreitet.

12. Es werden folgende Forderungen aufgestellt, deren Erfüllung für eine betrieblich durchführbare Schmierung notwendig erscheint.

13. Für die Messungen wurde Feinsilber, dessen Reinheit mit 99,95%, Rest vorwiegend Kupfer, angegeben wird, verwendet.

14. Ist der Körper, dessen Dichte zu bestimmen ist, regelmäßig und einfach gestaltet, so wägt man ihn und ermittelt sein Volumen durch Ausmessen.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

15. Eine Einhandkreissäge von nur 2,2 kg Gewicht, deren Schnitttiefe von 0 bis 35 mm einstellbar ist und deren Größenverhältnisse Bild 1 zeigt, wird auf den Markt gebracht.

16. Beim Druckversuch wird der Probekörper, normalerweise ein Zylinder, dessen Höhe gleich seinem Durchmesser ist, äußeren Kräften ausgesetzt, die ihn zusammendrücken suchen.

17. Durch die Einführung der Ultraschallimpulsmethode in die Werkstoffprüfung ist die Möglichkeit gegeben, Aufschluß über den Innenzustand solcher Werkstücke zu erlangen, deren Abmessungen für eine Röntgenuntersuchung zu groß sind.

18. Mehr auf die Spannbildung zu achten, ergab sich erst aus der vermehrten Benutzung von Apparaten, deren selbsttätig arbeitende Werkzeuge durch ungünstige Spanformung gefährdet wurden.

Attributsätze IV

1. Das Horizontglas besteht aus einer Röhre, an deren einem Ende sich ein Einstellfaden und in deren Innern sich eine Libelle befindet.

2. Die Druckwerte, zu deren Messung ein Sicherheitsventil dient, können durch Zufuhr genügender elektrischer Leistung bis auf 700 bzw. 1000 atm getrieben werden.

3. Das Prinzip der Versuchseinrichtung bestand darin, dass das Lösungsmittel ein Rohr durchströmt, in dessen Mitte der Versuchskörper angeordnet ist.

4. An nutzbaren Sedimenten hinterließ die Tertiärzeit vor allem die Braunkohle, zu deren Entstehung in den flachen wasserreichen Senken der Landoberfläche fast in allen Zeitstufen die Bedingungen günstig waren.

5. Kalkspat findet sich häufig in zersetzten Erstarrungsgesteinen, besonders auch als Gemengteil vieler Sedimentgesteine, in deren Böden er bodenkundlich sowohl physikalisch als auch chemisch eine außerordentlich wichtige Rolle spielt.

6. Als besonders unempfindlich gegen dauernde oder zeitweilig vorliegende Reibung haben sich solche Metalllegierungen erwiesen, in deren Gefüge sich harte Kristalle befinden, die in einer verhältnismäßig weichen Grundmasse eingebettet liegen.

7. Das Flammenspritzen ist ein Verfahren, mit dessen Hilfe thermoplastische Kunststoffe durch Heißversprühen in erster Linie auf metallische Werkstoffe festhaftend aufgebracht werden können.

8. Eine große Gefahr entsteht, wenn eine Strecke in die Gewölbekuppel eintritt, in deren Innern die Ausgasung der Begleitschichten des in Abbau stehenden Flözes vor sich geht.

9. In elektrischen Geräten, in denen keine Temperaturen von mehr als etwa 60°C zu erwarten sind, können auch Leitungen mit Gummiisolierung verwandt werden, sofern nicht zu erwarten ist, dass die umgebende Luft Gase oder Dämpfe enthält, unter deren Einfluss sich die Gummiisolierung verändern kann.

7.5.9. Підрядні обставинні речення часу (Temporalsätze), особливості структури та перекладу

Складнопідрядні речення з підрядними обставинними – це такі конструкції, в яких підрядна частина виконує функцію обставини (часу, місця, способу дії тощо). Підрядні речення часу, відповідаючи на запитання *коли? відколи? як довго? до яких пір? протягом якого часу?*, виражають як відповідні обставини часу часові відносини: час дії або стану, його часові межі та послідовність їх зміни: одночасовість чи різночасовість.

Вони запроваджуються відповідними сполучниками часу, вживання та відтворення яких належать до базових знань німецької мови. Це в першу чергу стосується стандартних сполучників "коли".

А) Серед пари сполучників зі значенням "коли" *als* означає одноразову дію в минулому часі, а *wenn* уживається, як правило, у решті випадках, позначаючи при цьому здебільшого повторювану дію. Пор.: *Als ich im vorigen Jahr meine Heimatstadt besuchte, erinnerte ich mich an meine Kindheit:* Коли я в минулому році відвідав моє рідне місто, я згадував своє дитинство; *Jedesmal, wenn ich im vorigen Jahr meine Heimatstadt besuche, erinnere ich mich an meine Kindheit:* Кожного разу (завжди; усяк раз), коли я відвідаю рідне місто, я згадую своє дитинство.

Б) Одноразовість/ багаторазовість дії підкреслює інша пара: *Sobald er eintritt, wird er von den Schülern begrüßt:* Як тільки-но він зайшов, його привітали учні; *Sooft er eintritt, wird er von den Schülern begrüßt:* Завжди, коли він заходить, його вітають учні. Цю пару, узуальну для німецької літературної мови, часто перекладають нейтральним українським "коли", розрізняючи їх дієсловами (не)доконаного виду.

В) Пара сполучників *bis* та *solange*, позначаючи "поки", суттєво відрізняється за своєю семантикою. Сполучник *solange* відзначає тривалість дій, виражених у головному та підрядному реченнях: *Solange es hell ist, lese ich ohne Licht:* Поки ще видно, я читатиму без світла. Сполучник *bis* показує, до якого часу триватиме дія, виражена дієсловом у головному реченні, після чого вона припиниться: *Ich muss abwarten, bist du eingetroffen bist:* Я чекаю, поки ти не прибу-

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

деш (розм. *Коли ти прийдеш*). Як бачимо, в українському перекладі цю часову граничність має підкреслити заперечення *не*.

Д) Сполучник *während* виражає одночасність дії в підрядному і головному реченнях (підкреслену однаковими часовими формами) та перекладається "в той час як" (поки): *Während sich die Sputniks im Weltraum befinden werden, wird man sie beobachten*: У той час як (поки) супутники знаходитимуться в космосі, за ними будуть вести спостереження.

В українському літературному перекладі, намагаючись відтворити динамічність дії, цей сполучник, типовий для німецької мови речень часу, часто уникається. Унаслідок цього складнопідрядне речення часу розбивається на два простих:

Während *Diederich noch erschüttert schwieg, klingelte es, und Herr von Barnim sagte* (НМ Untertan): Приголомшений Д. мовчав. **В цю хвилину** пролунав дзвінок, і фон Барнім пояснив...

7.5.10. Вправи

1. Перекладіть речення часу в художній мові:

I. 1. Großvater Hardekopf warf, als er die beiden jungen Eheleute erblickte, seiner Frau einen erstaunten Blick zu... (W. Bredel) 2. Er hatte seine Gattin hierher geleitet; nach Verlauf einer Woche aber, als er sie wohl aufgehoben und in guten Händen wußte, war seines Bleibens nicht länger. (Th. Mann) 3. Es war noch sehr früh, als ich Göttingen verließ... (H. Heine) 4. Als ich mich ins Fremdenbuch einschrieb und im Monat Juli blätterte, fand ich auch den vielteuren Namen Adalbert von Chamisso... (H. Heine) 5. Becker tat es wie immer wohl, als ihn sein Herr an den eigenen Tisch zürn Wein einlud. (A. Seghers) 6. Es war ein wenig sonderbar für mich, als ich die Adresse langsam auf die Karte schrieb: Patrice Hollmann. (E. M. Remarque) 7. Er war froh, als er in die engen und gewundenen Gassen Blankeneses gelangte. (W. Bredel)

II. 1. Wenn sie alle zusammen in ihrer Küche saßen, dachte Marie manchmal: Ist es denn möglich, dass er den Tod des Jungen verschmerzt hat? (A. Seghers) 2. Ich weiß nicht, ob unser Herr Lautensack es als Beleidigung empfindet, wenn man ihn einen Schwindler nennt. (L. Feuchtwanger) 3. Du wirst mich ganz verstehen, wenn du Tolstois Bekenntnisse gelesen hast. (D. Noll) 4. "Ich werde sehr traurig sein, wenn ich dich nicht mehr sehen kann", sagte sie. (D. Noll) 5. Sie war eine fabelhafte Köchin und hatte gern, wenn man es anerkannte. (E.M. Remarque) 6. Hans schämte sich vor seinen Freunden, wenn ihn die Mutter an der Hand packte. (A. Seghers) 7. Frau Julia kann ja auch nicht hören, wenn du die Werkstatt verlässt. (L. Frank) 8. Viele Leute

kannten und begrüßten die kleine Tochter des Konsuls Buddenbrook, wenn sie durch die Gartenpforte in die Kastanienallee hinaustrat. (T h. Mann) 9. Das Haus in der Mondstraße aber kam ... in schlechten Ruf. Wenn die Leute von ihm sprachen, sagten manche: "Der sündige Block", und sie sahen es nicht gern, wenn ihre Kinder mit denen vom Haus Nr. 46 spielten. (S. Sommer)

2. Перекладіть підрядні речення часу:

1. Bevor sich Diederich besonnen hatte, betraten die Damen das Haus, und der Bürgermeister ließ Diederichs Ärmel los, um ihnen entgegenzueilen. (H. Mann), 2. Frau von Anklam verklärt sich: Ach natürlich, er soll sofort hereinkommen, sobald er sich die Hände gewaschen hat. (H. Fallada) 3. Sobald es recht Tag war, verließ er das Haus, um auf die Suche zu gehen. (B. Kellermann) 4. Er zog, bevor er das elektrische Licht anknipste, den Vorhang vor die schräge Dachluke. (W. Bredel) 5. Marie brachte Hans in die Schule, sobald er gesund war. (A. Seghers) 6. Sie schwiegen, bis sie gefragt wurden. (W. Hauff) 7. Er wiederholte den Singsang, veränderte die Melodie, dichtete ein paar Strophen dazu, bis er endlich des Späßes überdrüssig wurde. (B. Kellermann) 8. Wiggerl hatte damals, bevor er wieder nach Bachau zurückgefahren war, auf Bernds Couch geschlafen. (H. Bocksberger) 9. Er blieb den ganzen Sonntag im Zimmer sitzen, bis nach der Arbeit Marie heraufkam. (A. Seghers) 10. Es dauerte längere Zeit, bis Fabian antwortete. (B. Kellermann) 11. Er brauchte lange, bis er nach Wiedenthal hinausfand. (D. Noll) 12. Solange wir nur das Bewusstsein haben, etwas zu leisten, einmal, ganz einerlei wann, so können wir glücklich sein. (B. Kellermann)

3. Перекладіть речення часу (*Temporalsätze*) в науково-технічній мові:

1. Bevor der Verfasser auf die verschiedensten Arten der Kräfteeinwirkung eingeht, behandelt er ausführlich die Grundbegriffe der Festigkeitslehre.

2. Ehe wir uns diesen Ergebnissen zuwenden, haben wir aber noch einige allgemeine Grundlagen zu erörtern.

3. Zum Gebrauchsmetall wurde das Aluminium erst in den 90er Jahren des vorigen Jahrhunderts, als mit der Entwicklung des Elektrizitätswesens seine fabrikmäßige Herstellung möglich wurde.

4. Die Untersuchung der Druckluftmotoren auf Leistung und Luftverbrauch kann nur dann erfolgreich sein, wenn alle im Grubenbetrieb eingesetzten Motoren laufend überwacht werden.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

5. Seitdem der Mensch die Erscheinungsformen der Elektrizität kennt (z. B. den Blitz) und erst recht nach Entdeckung der elektrischen Ströme und ihrer Wirkungen, hat er versucht, das Wesen dieser rätselhaften Naturerscheinung zu ergründen.

6. Sowie der Abbau des Steinkohlenbergbaus in größere Teufen drang und an Umfang gewann, traf er auf unregelmäßige, bisher unbekannte tektonische Verhältnisse.

7. Sobald der Wassertropfen die Oberfläche des Öles durchstoßen hat, streckt er sich in senkrechter Richtung.

8. Solange Werkstoffe verarbeitet werden, besteht der Wunsch, sie oder Fertigerzeugnisse aus ihnen zerstörungsfrei prüfen zu können.

9. Trifft z. B. ein sehr schnelles Deuteron einen Kern nur am Rande, so kann eines seiner Bestandteile abgestreift werden, indes das andere, etwa das Proton, weiterfliegt.

10. Durch das Abziehen der Elektrode auf den Schweißabstand sinkt die Stromstärke wieder etwas, während die Spannung auf die Schweißspannung steigt.

11. Das Verfahren führt zu angenähert richtigen Ergebnissen, indem man an Hand der vorliegenden Analyse feststellt, ob man mehr oder weniger weit vom kritischen Punkt entfernt ist.

12. Es dauert längere Zeit, bis die feinen Gasbläschen in der Säure nach oben gestiegen sind, und wenn das der Fall ist, hat die zweite Gasentwicklung bereits begonnen.

13. Nachdem der Städtebau immer mehr durch die Forderungen des Verkehrs bestimmt wird, gerät auch er zusehends von der ästhetisch-schöpferischen Städtebaukunst in die mathematisch-technische Städtebauwissenschaft.

7.5.11. Підрядні обставинні речення місця (Lokalsätze), особливості структури та перекладу

Складнопідрядні речення з підрядними місця – це такі складні речення, в яких підрядна частина виконує функцію обставини місця. Підрядні речення місця, відповідаючи на запитання *де? куди? звідки?*, виражають як відповідні обставини часу локальні відносини: місце дії або стану, їх просторові межі. Вони підпорядковуються головному за допомогою сполучних слів *wo, wohin, woher* (укр. *де, куди, звідки*), з якими в головному часто корелюють слова *dort, da* "там", "туди" тощо. Інколи в перекладі може з'явитися підсилювальна форма "всюди":

Er arbeitet dort, wo sein Vater früher gearbeitet hat: Він працює там, **де** раніше працював його батько.

Der Wald setzt sich, wo überhaupt seine klimatischen Vorbedingungen gegeben sind, überall durch: Ліс може рости повсюди, де для цього є сприятливі кліматичні умови.

7.5.12. Вправи

1. Перекладіть речення часу (Lokalsätze) в науково-технічній мові:

1. Wo Hochdruckdampf zur Verfügung steht, der zu Heiz- und Kochzwecken Verwendung finden soll, ist der Einbau von besonderen Stationen erforderlich.

2. Überall, wo auf Hygiene besonderer Wert gelegt werden muss, werden Fliesenbekleidungen und Plattenbeläge bevorzugt.

3. Eine ortsfeste Anlage ist überall da, wo fortlaufend gearbeitet und geschweißt wird, wegen ihrer größeren Wirtschaftlichkeit vorzuziehen.

4. Dort, wo sich an den Wänden der Siederohre Dampfblasen bilden können, die den Zutritt des umlaufenden Wassers zu der Rohrwand verhindern, wird man im Falle der großen Wärmeaufnahme dieser Rohre der Dampfspaltung begegnen.

5. Holz und Tork werden als Brennstoff für Heizungsanlagen nur dort größere Bedeutung erlangen, wo sie in unmittelbarer Nähe anfallen, oder auch dort, wo Holzabfälle in reichlichem Maße zur Verfügung stellen.

6. Das Öl konnte sich auf diese Weise an den Zylinderwänden entlang nach oben arbeiten, von wo es durch die Kolbenbewegungen in die Einlaßöffnungen geschleudert und wieder in die Ölpfanne zurückbefördert wurde.

7.5.13. Підрядні обставинні речення причини (Kausalsätze), особливості структури та перекладу

Складнопідрядні речення з підрядними причиновими – це такі конструкції, в яких підрядна частина вказує на причину дії головного речення і відповідає на запитання *чому, з якої причини?* Вони поєднуються з головною частиною за допомогою стандартних сполучників *weil, da* та застаріле лютерівське *darum dass* (укр. *бо, бо ж, тому що, тим що, що в що, через те що, оскільки*).

Правила вживання цих сполучників належать до навчального мінімуму: сполучник *da* з'являється тоді, коли підрядне речення передує головному (у зворотному випадку домінує *weil*): *Da Blei sehr weich ist, so entsteht leicht Verformung* (*Die Verformung entsteht leicht, weil Blei sehr weich ist*): Оскільки свинець дуже м'який, то він легко змінює форму.

Проте якщо висловлюється загальновідома істина, сполучник *da* може запроваджувати речення після головного: *Weißes Roheisen wird*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

technisch nicht verwendet, da es zu hart ist. Залізо-сирець не використовують з технічною метою, бо воно занадто тверде.

Ці сполучники може замінити сурядний сполучник *denn* (з прямим порядком слів та перекладом через сполучник *бо*): *Die Verformung entsteht leicht, denn Blei ist weich: бо свинець м'який.*

Слід зазначити, що в сучасній українській мові відбувається процес інтенсивного залучення повнозначних слів, які в науковому й офіційно-діловому мовленні разом із сполучником творять стандартизовані сполучні вирази типу *завдяки тому, що; в зв'язку з тим, що; з тієї причини, що; з того приводу, що*. Саме ці сполучні вирази доцільно використовувати при перекладі відповідних текстів.

7.5.14. Вправи

1. Перекладіть причинові (Kausalsätze) в науково-технічній мові

1. Weißes Roheisen wird technisch nicht verwendet, da es zu hart und spröde ist.

2. Da Blei sehr weich ist, so entsteht schon beim Schleifen sehr leicht Verformung.

3. Für den Chemiker sind Isotope gleich Elemente, für den Kernphysiker verschiedene Körper, da sich ihre Kerne sehr wesentlich unterscheiden.

4. Zur Unterscheidung der Einzelteile ist eine einheitliche Namengebung zu empfehlen, schon deshalb, weil bei Erörterungen Missverständnisse vermieden werden.

5. Da die Getriebelehre eine ausgesprochene Maschinenwissenschaft ist, so nimmt natürlich der Begriff der Maschine die wichtigste Stelle darin ein.

6. Weil Röntgenstrahlen photographische Schichten belichten, werden sich Fehler auch auf dem Röntgenfilm, der hinter dem zu prüfenden Werkstoff angeordnet ist, abzeichnen.

7. Da im Verbrennungsmotor viele Teile aufeinander gleiten, die Reibung verursachen und dadurch einen großen Teil der Motorleistung verbrauchen, müssen diese Teile geschmiert werden.

8. Unter den Kranen ist der Drehkran die älteste Ausführung, weil das Fortbewegen der Lasten durch die drehende Bewegung eines Auslegers am einfachsten auszuführen war.

9. Dem Verschleissproblem kommt in der modernen Technik eine sehr grosse Bedeutung zu, denn nur zu oft werden Maschinenteile, Vorrichtungen und Messwerkzeuge unbrauchbar, weil an irgend einer Stelle der Verschleiss zu gross ist.

10. Praktische Versuche mit dieser vorgeschlagenen Abänderung der Ofenform lassen sich schon deswegen empfehlen, weil, wenigstens nach Ansicht des Verfassers, theoretische und praktische Bedenken nicht entstehen.

11. Wenn früher verlangt wurde, dass eine Pumpenheizung bis zu einer gewissen Außentemperatur als Schwerkraftanlage arbeiten soll, so ist dies abwegig und schon darum nicht zu rechtfertigen, weil beide Anlagen verschiedene Betriebsbedingungen erfordern.

7.5.15. Підрядні обставинні речення мети (*Finalsätze*), особливості структури та перекладу

Складнопідрядні речення з підрядними мети – це такі речення, в яких підрядна частина вказує на мету дії головного речення, її цілеспрямоване призначення для дії підрядного, поєднуючись з ним сполучниками *damit, um dass; statt dass* (укр. *щоб; задля того, щоб; аби (тільки); за тим, щоб; з тією метою, щоб; в ім'я того, щоб; замість того, щоб*) та відповідаючи на запитання *з якою метою? замість якої мети?*

На противагу інфінітивній конструкції *um (statt)+zu Inf.*, яка вживається лише при тотожних підметах, підрядні речення мети з'являються лише в складнопідрядному реченні із різними підметами головного та підрядного:

Sie begann zu weinen, damit sie ihr Geheimnis nicht erraten konnten.
Вона розплакалася, щоби вони не розгадали її таємниці.

7.5.16. Вправи

1. Перекладіть речення мети (*Finalsätze*) в науково-технічній мові:

1. Damit sich im übersättigten Dampf die flüssige Phase ausbilden kann, müssen sich kleine Tröpfchen bilden.

2. Die Stäbe müssen kurz sein, damit während des Prüfvorganges keine Geschwindigkeitsabnahme eintritt.

3. Bei der Verwendung von Gegenstromapparaten sollte stets ein Temperaturregler vorgesehen werden, damit die Anlage nicht überheizt werden kann.

4. Damit die Reibung in der Führung klein bleibt und Rosten verhindert wird, soll man die Büchsen mit Öl oder Fett schmieren und gegen Schmutz abdichten.

5. *H* muss als Konstante betrachtet werden, damit die Superposition der Gleichungen (4) und (5) Gültigkeit hat.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

6. Man drehe so rasch wie möglich das Sauerstoffventil ab, kühle den Brenner an der Überwurfmutter, damit sich das Gas nicht wieder an den heißen Düsenwänden entzünde, und brenne von neuem an.

7. Ganz allgemein lässt sich aus der Verformung, die ein Teil erfährt, darauf schließen, welche Spannungen er in seinem Innern aufbringen muss, damit er der äußeren Belastung das Gleichgewicht halten kann.

8. Wird ein Riemenausrücker gewünscht, so wolle man durch eine kleine Skizze die Laufrichtung des Riemens angeben, damit der Ausrücker entsprechend am Gebläse angeordnet werden kann.

9. Die genannte Warmbehandlung besteht darin, die Werkstücke auf eine genügend hohe Temperatur zu erwärmen, dass ihre elastischen Eigenschaften praktisch bis auf Null fallen.

10. Beim Guss muss der Strom (die Durchflussmenge) mit einer gewissen Geschwindigkeit aus dem Auslauf treten, dass die Bodenfläche mit ihm bedeckt ist, bevor er erstarrt.

11. Die Gießtrichter oder die Gießpfannen müssen einen solchen Querschnitt haben, dass sie den Flüssigkeitsstrom aufnehmen können.

7.5.17. Підрядні обставинні речення наслідку (Konsekutivsätze), особливості структури та перекладу

Складнопідрядні речення з підрядними наслідковими – це такі речення, в яких підрядна частина вказує на наслідок дії або стану головного речення, поєднуючись з ним сполучниками *so* (*derart; derartig; in der Weise; in dem Maße*), *dass; als dass* (укр. *так що; так щоб*). Ці речення запроваджуються сполучником *dass*, а їх корелят (*so, derart*) знаходиться в головному реченні:

Generator und Motor sind in einem Gehäus so zusammengebaut, dass nur ein umlaufendes Teil vorhanden ist: Генератори і мотор змонтовані в одному корпусі так, щоб вони мали лише одну спільну частину, що обертається.

Заперечні підрядні наслідкові речення, що показують дії, які не відбулися, містять в головному реченні підсилювальну частку *zu/allzu*, а в підрядному, яке запроваджується сполучником *als dass*, переважно вживається кон'юнктив:

Der Text ist zu schwer, als dass wir ihn übersetzen könnten / als dass wir ihn hätten übersetzen können: Текст занадто важкий, щоб ми його змогли перекласти. Текст був занадто важкий для перекладу.

Як видно з останнього перекладу, деякі заперечні речення піддаються максимальному спрощенню за моделлю: **Adj. для Subst.**

7.5.18. Вправи

1. Перекладіть речення наслідку в науково-технічній мові:

1. Schnellstahl ist im gehärteten Zustand sehr spröde, so dass nichtangelassene Werkzeuge zu Bruch gehen.

2. Man arbeitet beim elektrolytischen Glänzen so, dass man die Teile nötigenfalls mechanisch vorpoliert, sorgfältig entfettet, spült und hiernach meist vollständig trocknet.

Die verschiedenen Teile des Gusses müssen so beschaffen sein, dass sie in ihrer Wirksamkeit dem Gesetz der Schwere folgen.

Richtig durchgestaltete Gleitlager sind so hoch belastbar, dass eher die Wellen zu Bruch gehen, als dass die Lager versagen.

Die Werkzeuge sind beim Schleifen so gegen die Schleifscheibe zu halten, dass diese gegen die Schneidkante läuft.

Dieser Bruchvorgang verläuft viel zu schnell, als dass man ihn unmittelbar beobachten könnte.

Man drehe das Sauerstoffventil nur soweit auf, dass es mit einem einzigen Griff geschlossen werden kann.

Die Herstellung der Drahtseile erfolgt in der Weise, dass eine Anzahl von Drähten mit 0,4–2 mm Dmr. zu einer Litze geschlagen werden.

Beim Guss von unten steigt, in dem Maße wie der Formhohlraum gefüllt wird, der Flüssigkeitsspiegel an.

Die einzelnen Brucharten und das damit zusammenhängende Verhalten der Werkstoffe prüfte man früher an eingekerbten Stäben, die in den Schraubstock eingespannt und derart beansprucht wurden, dass der Kerb sich während der Deformation öffnete.

Die nun folgende Darstellung der Eruptivgesteine des Harzes gibt eine so ausführliche Beschreibung der vorkommenden Tiefen-, Gang- und Ergußgesteine, dass sich auch der petrographisch weniger Geübte gut zurechtfinden kann.

Die allgemeine Bewegung solcher Systeme ist eben zu kompliziert, als dass man die Hoffnung haben könnte, einen einigermaßen anschaulichen Überblick über ihre Möglichkeiten zu erlangen.

Methoden, das Wärmdeitungsvermögen des Bodens zu bestimmen, sind für gewachsene Böden nicht so ausgebaut, als dass sie hier besprochen werden könnten.

In einem Betonwerk wurden Betonplatten in den Abmessungen 50 cm X 80 cm bei 7 cm Dicke aus Kiessand einer solchen Kornzusammensetzung und mit solchem Zementteil hergestellt, dass Wasserundichtigkeit zu erwarten war.

7.5.19. Підрядні обставинні речення способу дії (Modalsätze), особливості структури та перекладу

Складнопідрядні речення з підрядними обставинними способу дії – це такі речення, в яких підрядна частина вказує на ступінь чи спосіб дії або ознаки в головній частині і відповідає на питання *як? яким способом? яким чином? в якій мірі? на скільки?* В українській мові їх часто приєднують до головної частини за допомогою сполучних елементів *як, мов, немов, наче, ніби, ніж, чим* тощо. У німецькій мові переважають неповністю адекватні їм сполучники *wobei* "причому", *indem*, (*ohne dass* з корелятом *dadurch* в головному реченні (*dadurch, dass*).

Адвербіальні речення способу дії, що запроваджуються сполучниками *indem*, перекладають за умови, що підмети в головному та підрядному реченнях збігаються через дієприслівникову конструкцію:

а) *Er hilft mir, indem er mir meine Fehler erklärt* = Він допомагає мені, роз'яснюючи мені мої помилки (дослівно: тим, що пояснює мені мої помилки);

б) *"Guten Tag!", sagte er, indem er mir die Hand gab* "Добрий день!" – сказав він, подаючи мені руку.

При різних підметах, як правило, з'являється підрядне додаткове речення чи речення причини:

в) *Dieses Schema hat in den letzten Jahren eine gründliche Wandlung erfahren, indem die Reihenfolge einiger Formationen eine Umdeutung erleiden musste*: Ця схема за останні роки суттєво змінилася, **завдяки тому, що** послідовність деяких формацій отримала інше тлумачення.

Заперечні адвербіальні речення способу дії, що запроваджуються сполучниками *ohne dass, anstatt dass* (з присудком у кон'юнктиві), часто перекладають через прийменник "без" / "замість" та віддієслівний іменник:

г) *Er leistet mir immer Beistand, ohne dass ich ihn darum bitte (bäte)*: Він мені виявляє підтримку без мого прохання;

Часто в перекладі з'являється підрядне додаткове речення:

д) *Er reiste ab, ohne dass wir es wussten (gewußt hätten)*: Він виїхав так, що ми цього не знали;

е) *Es vergeht kein Tag, ohne dass ich ihn nicht sehe (sähe)*: Немає такого дня, щоб я його не бачив.

Для наближення до норм рідної мови та підкреслення розділовості дії доцільно звертатися до сполучника "причому" та заперечної частки "не":

е) *Die Frage danach ist wieder aufgeworfen worden, ohne dass es bisher gelungen ist, eine befriedigende Lösung des Problems zu erlangen:* Це питання висувалося знову та знову, **причому** до цього часу **не** вдалося досягти задовільного вирішення цієї проблеми.

Якщо підмет головного та підрядного речень збігаються, то переклад здійснюється через дієприслівникову конструкцію:

ж) *Er reiste ab, ohne dass er uns das mitgeteilt hätte (vgl. er reiste ab, ohne es uns mitzuteilen/ mitgeteilt zu haben)* Він від'їхав, не повідомивши нас про це.

7.5.20. Вправи

1. Розрізніть речення з модальним та часовим вжитком *indem, indes* та перекладіть їх:

1. "Wo ist Herr Schmied denn?" fragte die dicke Frau, indem sie das Zimmer öffnete. (F. Dürrenmatt) 2. ... und indem er mit dem Kopf gegen Lloyds Loge deutete, fügte er flüsternd und ehrerbietig neugierig hinzu: "Gibt es etwas Neues, Herr Hobby?" (B. Kellermann) 3. Er stand auf, um sein Glas an das seines Vaters klingen zu lassen, indem er ihm herzlich in die Augen blickte. (Th. Mann) 4. Herr Grünlich von seiner Seite verneigte sich mit Bedacht, indem seine Mundwinkel sich ein wenig abwärts zogen. (Th. Mann) 5. Sie schwiegen, indes das Meer ruhig und schwerfällig zu ihnen heraufrauschte. (Th. Mann) 6. Schneiderei beendete den Streit, indem er sagte: "Dann besprechen wir erst mal den zweiten Teil." (D. Noll) 7. Ich will nicht vorgreifen, indem ich erzähle, was ich bei meinem nächtlichen Aktenstudium fand. (F. Erpenbeck) 8. Er wandte ihnen, indem er den Hut lüftete, sein Gesicht zu und verzog es zu einer indiskret lächelnden Grimasse. (B. Kellermann) 9. Indem er es sorgfältig vermied, an Einzelheiten zu denken, stellte er fest, dass es ihm bisher auf Neulohe immer recht gut gegangen war... (H. Fallada) 10. Indes nun ... die Kinder Verstecken spielten, ... besprachen sich die Freunde vertraulich über ihre Zustände. (J. W. Goethe)

2. Перекладіть модальні (*Modalsätze*) в науково-технічній мові:

1. *Indem wir $n = 0$ setzen, erhalten wir die Werte der Tabelle 4.*
2. *Man vereinigt Metalle, indem man sie an den Stoßstellen teigig oder flüssig macht.*
3. *Man bestimmt diese Art der Azidität im Laboratorium indem man den Boden mit Natriumazetat behandelt.*
4. *Der Spannungskorrosionswiderstand wurde zahlenmäßig festgehalten, indem die Zeiten bis zum Bruch bei gegebenen Spannungen bestimmt wurden.*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

5. Die Entropieänderung ist zu finden, indem man versucht, die Systeme durch umkehrbare Kreisprozesse in denselben Endzustand gelangen zu lassen.

6. Die Probe darauf, ob unsere Deutung jener Struktur brauchbar ist, wollen wir an der Fig. 16 machen, indem wir die zeitliche Abfolge der Entwicklungsstadien abzulesen versuchen.

7. Der von den Sickerwässern absorbierte Luftsauerstoff wirkt oxydierend, indem er sauerstoffarme Verbindungen (Oxydule) des Untergrundes in Sauerstoff reichere (Oxyde) unter Zutritt von Wasser auch in Hydroxyde verwandelt.

8. Die entstandene Gasmenge wurde abgelesen, indem das Meßrohr soweit gehoben wurde, dass Niveau-Gleichheit innerhalb und außerhalb des Rohres bestand.

9. Die Härtezahl der Nockenwelle von 1,60 m beträgt etwa 4 Minuten für alle Nocken- und Lagerstellen, wobei insbesondere bei langen Nockenwellen ein Verziehen weitgehend vermieden wird.

10. Es wird auf diese Art mit einer Klappe geregelt, ohne dass der Ventilator zu schnell läuft und unnötige Energie verschwendet wird.

11. Leichtmetall spielt im Verpackungswesen eine entscheidende Rolle, ohne dass diese Tatsache dem Konsumenten so augenfällig ist, wie z. B. bei Papier oder Glas.

12. An Stelle der Druckfestigkeit bestimmt man hier die Spannung, bei der Risse im Werkstoff auftreten, ohne dass dadurch die Tragfähigkeit der Probe beeinträchtigt wird.

13. Durch die Einführung der kritischen Schnittgeschwindigkeit sind demnach auch sehr steile Kurven zu deuten, ohne dass man zu hohen Werten von "n" Zuflucht nehmen muss.

7.5.21. Підрядні обставинні речення умови (Konditionalsätze), особливості структури та перекладу (див. 2.3.)

Складнопідрядні речення з підрядними умовними – це такі складні речення, в яких підрядні речення виступають показником реальної чи ірреальної умови, за якої відбувається чи могла відбутися дія, позначувана головною частиною. Підрядні умовні відповідають на запитання за якої умови? і приєднуються до головної частини за допомогою підрядних сполучників *wenn, falls* (укр. *якщо, якщо б; коли, коли б; як, як же; аби, раз; за умови того, що*); *sofern* (укр. *як тільки; остільки*). У розмовній мові сполучники часто відсутні.

Зупинимось лише на популярних реченнях реальної умови, оскільки речення ірреальної детально розглядалися в розділі 2.

1) Цей тип речення (як зі сполучником, так і без) перекладається звичним складнопідрядним:

Wenn Sie mich heute abend besuchen, werden wir die Frage besprechen. Якщо Ви мене відвідаєте сьогодні увечері, то ми обговоримо Ваше питання.

Man muss Lehren daraus ziehen, will man nicht in den alten Fehler verfallen = Треба взяти з цього уроку, якщо не хочеш повторити давнього промаху.

2) Поряд з тим можлива заміна підрядного речення прийменниковою групою:

Nur wenn eine Zollerklärung ausgefüllt ist, darf man die Grenze passieren = Кордон можна перетнути тільки за умови заповнення митної декларації.

3) Можливою трансформацією є використання дієприкметникового звороту:

Wenn wir von Euroschwankungen sprechen, meinen wir folgendes = Ведучи мову про коливання євро, ми маємо на увазі наступне...

4) Рідше вживаються українські безсполучникові речення, звичні для просторіччя чи розмовної мови:

Wenn es oft regnet, gibt es eine reiche Ernte = Йтимуть дощі, будуть і врожаї.

7.5.22. Вправи

1. Перекладіть українською мовою:

1. Holt brauchte wirklich Geld, wenn er fort wollte. (D. Noll) 2. ... wenn man Schiffe bauen will, braucht man Stahl. (D. Noll) 3. Fragten die Arbeitskollegen nach seinen Kriegserlebnissen, so gab er kurze, abweisende Antworten. (W. Bredel) 4. Wenn sie gewusst hätten, wer seine Mutter ist, würden sie anders reden. (B. Balazs) 5. Frieda Brenten wäre weniger unruhig gewesen, hätte sie die Kinder nicht bei sich gehabt. (W. Bredel) 6. Er irrte, wenn er befürchtete, die Kollegen würden über ihn herfallen. (W. Bredel) 7. Wenn es jetzt nicht so finster wäre, dann sähe Andreas Münch, dass dieses kleine Denkmal verschwunden ist; man hat es eingeschmolzen. (W. Steinberg) 8. Sah man aus dem Mädchenzelt, lag vor dem Blicik die Höhe, auf der "das Kulturhaus und die Schule stehen". (W. Bredel) 9. Er musste durch die Stellungen gehen, wenn er sein gestohlenen Gut wiederfinden wollte. (B. Uhse) 10. An jenem Morgen stand vor dem Toreingang ... eine Gruppe Menschen. Daran wäre nichts

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Ungewöhnliches gewesen, wenn nicht alle so regungslos gestanden hätten. (W. Bredel) 11. Wärst du heute abend nicht rechtzeitig gekommen, Viktor, ich hätte mich zu Tode geängstigt". (W. Bredel) 12. Er fand, dass Audi eitel sei, sich stets in den Vordergrund schob, rechthaberisch zu werden begann und zänkisch, wenn ihm widersprochen wurde, mimosenhaft empfindlich, wenn er ins Unrecht gesetzt worden war... (W. Bredel) 13. Frieda Brentens Ehe wäre gewiß eine glücklichere gewesen, wenn sie ... in ihrem Wesen mehr dem Vater und weniger der Mutter nachgeraten wäre. (W. Bredel) 14. Wäre er nicht so erfüllt und noch so erregt von dem gewesen, was er zu Hause erlebt hatte, hätte er ihr verändertes und unsicheres Verhalten gewiß bemerkt. (W. Bredel). 15. Wenn man sich nicht gegenseitig versteht und vertraut, kann man nicht erfolgreich zusammenarbeiten.

2. Перекладіть умовні (Konditionalsätze) в науково-технічній мові:

1. *Das Beizen mit Phosphorsäure wirkt sich besonders günstig aus, wenn anschließend eine Oberflächenbehandlung durch Lackieren erfolgt.*

2. *Anders sehen die Verhältnisse aus, wenn mehrere Schweißstellen von einer Stromquelle gespeist werden.*

3. *Eine Legierung besitzt eine gute Gießbarkeit, wenn sie eine Form in allen Teilen einwandfrei ausfüllt und keine Hohlräume, Spannungen und Risse auftreten.*

4. *Das Turbinengebläse und alle anderen Arten von Kreiselgebläsen erfordern veränderliche Drehzahlen, wenn sie sich wechselnden Betriebsverhältnissen anpassen sollen.*

5. *Der Lichtbogen entsieht, wenn zwei unter Spannung befindliche Elektroden kurz miteinander in Berührung gebracht und dann wieder voneinander abgezogen werden.*

6. *Wenn der Wärmefachmann sich bemüht, Heizanlagen in jeder Weise wirtschaftlich auszubilden, so muss der Architekt ihn hierbei unbedingt unterstützen.*

7. *Bei den Kernreaktionen können die Endkerne anstatt im Grundzustand in angeregten Zuständen entstehen, falls die zur Verfügung stehende Energie ausreicht.*

8. *Man wird Luftfilter anbringen müssen, falls die in das Gehäuse eingebauten Teile gegen Staub sehr empfindlich sind oder wenn es durch Niederschlag von Staub leicht zu elektrischen Störungen kommen kann.*

9. *Man erhält jedoch mit vielen Alkaloiden eine messbare Färbung, wenn man mit Phosphormolybdänsäure fällt, das überschüssige*

Fällungsmittel auswäscht und die zurückbleibenden Alkaloid-Phosphormolybdate mit einem Reduktionsmittel behandelt.

10. Diese beiden Umrechnungsarten sind jedoch m. E. unumgänglich notwendig, wenn magmatische Gesteine leicht übersichtlich miteinander verglichen werden sollen.

11. Wenn nun die Gesteine der Erdrinde in weiten Gebieten der Erde die Beschaffenheit der aus ihnen hervorgegangenen Böden und somit auch den Grad deren natürlichen Fruchtbarkeit beeinflussen, so ist auch die große Bedeutung der Geologie und insbesondere der Gesteinskunde für die Bodenkunde erwiesen.

12. Fällt der Strahl schief auf die Rhomboederfläche, so erfolgt eine Zerlegung in zwei Strahlen.

13. Geht ein flüssiges Metall in den festen Zustand über, so dehnt es sich infolge der Bildung von Kristallen plötzlich aus.

14. Kann nach dem Polieren sofort geätzt werden, so entfällt die Zwischentrocknung.

15. Liegt der Wolframgehalt oberhalb 20%, so ist der Stahl in der Regel nicht mehr schneidbar.

16. Glüht man Bariumsulfid mit Schwefel bei 350°C, so erhält man ebenfalls reines Polysulfid.

17. Beansprucht man z. B. einen zylindrischen Stab auf Zug, so erfährt er eine Längenzunahme.

18. Führt man mit einem Probestab den Torsionsversuch durch, so stellt man am Anfang eine rasche Zunahme des Drehmomentes fest.

19. Soll die Laufkatze häufiger und in größeren Entfernungen bewegt werden, so erhält sie ein besonderes Fahrwerk.

20. Sind alle diese Voraussetzungen erfüllt, dann wird das Verhalten dieser Größe durch die Gleichung (19) bestimmt.

21. Werden nun metallische Werkstoffe mit dem Lichtbogen in Berührung gebracht, so werden sie so stark erhitzt, dass sie schließlich zusammenschmelzen.

22. Wird ein fester, flüssiger oder gasförmiger Stoff durch die Strahlungen der radioaktiven Elemente getroffen, so sendet dieser Stoff selbst auch Strahlen aus.

23. Fehlt der obersten Schicht unserer Erdrinde die Fähigkeit, eine wenn auch nur kümmerliche Vegetation zu tragen, dann ist sie totes Gestein, aber kein Boden.

24. Fließt ein Strom durch die Windungen der Primärspule, so wird der Stahlrahmen, auf dem die Spule sitzt, zum Magneten, von dem Kraftlinien durch den Eisenkörper strömen.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

25. Dividiert man diese Höchstlast durch den ursprünglichen Querschnitt des Probestabes, erhält man die Zugfestigkeit des betreffenden Werkstoffes.

26. Setzt man das Reflexionsvermögen von poliertem Silber=100, so ergeben sich bei weißem Silber und 45° Auftreffwinkel folgende Vergleichswerte.

27. Setzt man die Kristalle der Einwirkung von Wasserdampf aus, so werden sie zunächst äußerlich, bei längerer Dauer ins Kristallinnere fortschreitend, bei-ISO C fluoreszenzfähig.

28. Setzt man die Dichte der Fettsäure als bekannt voraus, so lässt sich aus dem Querschnitt und der Zahl der aufgebrachtten Moleküle deren Länge berechnen.

29. Berücksichtigt man den Energieverlust, den ein schnelles Elektron durch Ausstrahlung erleidet, so erhält man die gestrichelte Kurve.

30. Handelt es sich um Salze aus schwacher Base mit starker Säure oder starker Base mit schwacher Säure, so tritt neben der Dissoziation noch die hydrolytische Spaltung ein.

31. Hat sich der Aufbau der Moleküle zu einer bestimmten Kristallform infolge beschränkten Raumes nicht vollenden können, so nennt man ein solches Mineral kristallinisch (z. B. Quarz im Granit, Kalkspat im Marmor).

32. Es würde über die Zielsetzung des vorliegenden Artikels weit hinausgehen, wollte man auch nur eine annähernd vollständige Liste der technisch wichtigen Anwendungsmöglichkeiten für Titan zu geben versuchen.

3. Перекладіть ірреальні умовні українською мовою:

1. Diederich stemmte das Knie gegen die Tischplatte, dass sie anfing, sich zu heben. Er dachte: "O Gott, o Gott, hätte ich nur das nicht getan!" (H. Mann) 2. Wenn Sie verstünden, Vater, in welchem Dilemma ich mich befinde, (Th. Mann) 3. Hätte ich seinen Selbstvorwürfen nur mit mehr Überzeugung begegnen können. (T h. Mann) 4. Ach, hätte er sich gegen etwas Handgreifliches zur Wehr setzen dürfen. (Th. Mann) 5. "Möchte ihn doch", dachte er, "die Erde verschlingen..." (Th. Mann) 6. O wären wir weiter, o wär ich zu Hause. (J. W. Goethe) 7. Mein Vaterland ist die Schweiz und mein Name Gustav von der Ried. Ach, hätt ich es niemals verlassen und gegen dies unselige Eiland vertauscht. (H. Kleist) 8. O dass sie ewig grünen bliebe./Die schöne Zeit der jungen Liebe. (F. Schiller) 9. Ach, dass die innere Schöpfungskraft/Durch meinen Sinn erschölle!/Dass eine Bildung voller Saft/Aus meinen Fingern quölle! (J. W. Goethe)

7.5.23. Підрядні обставинні речення порівняння (Vergleichsätze), особливості структури та перекладу

Підрядні порівняльні відносяться до присудка головної частини, визначаючи характер його дії через порівняння, зіставлення з іншою дією, подібною з нею якоюсь ознакою, щоб викликати яскравішу і переконливішу уяву про суб'єкт або об'єкт головного речення. Підрядні порівняльні відповідають на запитання *як?* і приєднуються до головної частини за допомогою порівняльних конструкцій *als ob, als wenn, wie, wenn, als* (укр. *як, мов, наче, неначе, немов, начебто; буцімто*).

При цьому слід враховувати, що такі порівняльні речення зі сполучниками "als ob", "als wenn" ("*наچهбто; буцімто*"), виражаючи ірреальне порівняння, чітко характеризують певні часові відношення, що потрібно врахувати при перекладі.

Одночасність дії підрядного речення з головним виражають презенс та претерит кон'юнктива: *Draußen ist es, als ob es regnet (regnete):Надворі так, буцімто йде дощ.*

Передумання дії припадає на перфект та плюсквамперфект кон'юнктива, що при перекладі підкреслюється лексико-граматичними засобами: *Draußen ist es, als ob es geregnet hat (hätte) –Надворі так, буцімто **пройшов** дощ.*

Майбутню дію виражають футур та кондиціоналіс кон'юнктива: *Draußen ist es, als ob es regnen werde (würde).* – Надворі так, буцімто **розпочнеться** дощ.

На противагу попереднім випадкам сполучник "als" вимагає інший порядок слів: *Draußen ist es, als regne es schon*, що не відбивається на перекладі.

7.5.24. Вправи

1. Перекладіть порівняльні (Komparativsätze) в науково-технічній мові:

1. *Je dunkler ein Boden ist, um so mehr Wärme absorbiert er.*
2. *Je tiefer die Arbeiten unter Wasser vorgenommen werden, desto stärker muss der Arbeitsdruck der Gase sein.*
3. *Dass die Zug-Scher-Spannung bei Metallverbindungen um so höher ist, je höher die Streckgrenze des Metalles ist, geht aus der Zahlentafel 5 hervor.*
4. *Je dichter der zu untersuchende Werkstoff und je höher dessen Ordnungszahl im periodischen System der Elemente ist, oder anders*

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

ausgedrückt, je größer sein Atomgewicht ist, um so mehr Röntgenstrahlen werden beim Durchdringen absorbiert.

5. Ebenso wie Lichtstrahlen verschiedener Wellenlänge im Spektralapparat zerlegt werden, kann man in einem Massenspektrographen Teilchen verschiedener Masse trennen und ihre Masse genau messen.

6. Die plastischen Verformungen treten im statisch unbestimmten System ein und vollziehen einen Ausgleich der Momente derart, als wäre die Verbindung von vornherein bereits hergestellt gewesen.

7. Aufgefundene Steinplastiken, auf denen das Gold erscheint, als wäre es aufgestrichen, beweisen die große Vollkommenheit des Goldschlagens im alten Ägypten.

8. Zuerst hatte es den Anschein, als ob das Bandschleifverarbeiten die altherkömmlichen Schleifmethoden gänzlich verdrängen wollte.

9. Es scheint, als ob diese Theorie von den meisten Forschern, die auf diesem Gebiet arbeiten, angenommen ist.

10. Je nach der Messmethode wird man einen etwas geringeren Wert erhalten, als theoretisch zu erwarten ist.

11. Man darf also wohl die Gleichung 4 als eine Annäherung betrachten, welche wesentlich besser ist, als man von so einer einfachen Beziehung erwarten sollte.

12. Je nachdem, ob für den Kran ein kleinerer oder größerer Arbeitsbereich vorgesehen ist, kann der Drehkran feststehend oder auch fahrbar eingerichtet werden.

13. Wir werden im folgenden, je nachdem es für die Darstellung der Messergebnisse geeigneter ist, das eine oder das andere Maßsystem benutzen.

14. Wie im vorigen Abschnitt angedeutet wurde, entstehen, Je nachdem, welche der drei Energieformen miteinander in Wechselwirkung treten, besonders gekennzeichnete Zustandsänderungen.

15. Während die Formeln und Gleichungen in der Mathematik dazu dienen, in knappster Weise gewisse Operationen darzustellen, die mit den symbolisch gezeichneten Dingen vorgenommen werden sollen, spiegeln die chemischen Formeln gewisse Vorgänge, die sich zwischen den Dingen abspielen.

7.5.25. Підрядні обставинні речення обмеження (Restriktivsätze), особливості структури та перекладу

Підрядні рестриktivні речення обмеження звично вказують на обставини, які обмежують дію головного речення. Вони запроваджуються сполучниками *(in)sofern*, *(in)soweit*, *soviel* (укр. *наскільки*) та па-

рними сполучниками *insoweit...als; insofern...als* (укр. *остільки..., по-стільки...*), причому сполучником *als* вводиться підрядне речення:

А) *Soweit es mir bekannt ist, hat man dieses Problem noch nicht gelöst:* Наскільки мені відомо ця проблема ще не розв'язана;

Б) *Die Kunst des Tunnelbaus hat insofern einen gewissen Höhenpunkt erreicht, als es z.Z. kaum noch Gebirgsarten gibt, von denen die Tunnelbauingenieure zurückschrecken würden:* Мистецтво побудови тунелів настільки досягло вершин, оскільки нині навряд чи є такі гірські породи, перед якими відступив би інженер-тунелебудівник.

7.5.26. Вправи.

1. Перекладіть рестриктивні (Restriktivsätze) в науково-технічній мові!

1. *Soweit es die konstruktive Form zulässt, wird hier mit zwei Werkzeugen zerspannt.*

2. *Die Formen des Stückes sollen an sich nur so weit behandelt werden, als es im Zusammenhang unerlässlich ist.*

3. *Alle Rationalisierungsmaßnahmen und besonders der Einsatz von Maschinen sind im Bergbau, soweit er als Tiefbau betrieben wird, sehr viel schwieriger durchführbar als über Tage.*

4. *Über konstruktive Einzelheiten, Wirkungsgrade und Versuchsergebnisse, soweit solche überhaupt schon vorliegen, lese man in den jeweils angegebenen Abhandlungen nach.*

5. *Das Werk enthält den im Studienplan vorgesehenen Stoff, wobei die Theorie nur insoweit behandelt wurde, als sie zum Verständnis der inneren Vorgänge solcher Kraftmaschinen wie Dampfturbinen erforderlich ist.*

6. *Es galt nun zu erfahren, inwieweit die Ergebnisse von Laborversuchen in der serienmäßigen Fertigung Bestätigung finden.*

7. *Daraufhin wurden neue Lackfarben unter Verkürzung der Trockenzeit mit 500-W-Strahlern geprüft, um festzustellen, inwieweit die Verfärbung vermieden werden soll.*

8. *Eine besondere Bedeutung kommt dem Prüfgerät insofern zu, als es der Schlüssel zur Einführung wissenschaftlicher Untersuchungsmethoden in den Industriebetrieben ist.*

9. *Der Bau des Messkopfes bereitet insofern Schwierigkeiten, als die geometrischen Abmessungen der Verdrahtung außerordentlich klein zu halten sind.*

10. *Sofern es sich um Gesteine handelt, die auf der Oberfläche der Erde, unter auch heute sichtbaren Verhältnissen, gebildet wurden, ist die Rekonstruktion ihres Anfangszustandes logisch einwandfrei.*

11. *Sofern geringere Höhenunterschiede zu überwinden sind, können bei der Schachtförderung Becherwerke benutzt werden, deren Verwendungsmöglichkeit schon im Abschnitt 5 behandelt worden ist.*

12. *Gehäuse aus Flußstahl und aus Gußeisen haben sich unter schwierigen Verhältnissen auch im Grubenbetrieb gut bewährt, sofern man bei ihnen bei der Herstellung durch Färb- oder Lackanstrich innen und außen eine gute Schutzschicht gegeben hatte.*

13. *Der Stahlguss nimmt unter allen Gusslegierungen insofern eine Sonderstellung ein, als seine Herstellung mit metallurgischen Prozessen stets verbunden ist, die sich auch während des Gussvorgangs fortsetzen, und weil er bei den höchsten Temperaturen vergossen werden muss.*

7.5.27. Підрядні обставинні речення концесії (Konzessivsätze), особливості структури та перекладу

Складнопідрядні речення з підрядними допустовими (концесивними) – це такі речення, в яких підрядна частина виражає думку, протилежну тому, чого можна було б сподіватися чи очікувати, виходячи зі змісту головної частини. Ці речення указують на обставини, що затрудняють виконання дії, всупереч яким ця дія відбулася, і відповідають на питання *незважаючи на що?* За відношенням до дії та структурою в німецькій мові виділяють сполучникові та безсполучникові, реальні та відносні концесивні речення.

I. 1) Реальні концесивні (допустові) речення, виражаючи певну допустовість, вводяться різнотипними підрядними сполучниками (*obwohl, obgleich, obschon, obzwar, wenngleich*: хоч, хоча, хай, нехай, дарма що), після яких зазвичай вживають порядок слів підрядного речення:

Obwohl *die Zahl der Arbeitskräfte in der Landwirtschaft zurückging, stieg die Arbeitsproduktivität beträchtlich* = **Хоча** кількість зайнятих у сільському господарстві скоротилася, продуктивність праці суттєво зросла.

У деяких випадках стандартні допустові речення з *obwohl* при перекладах українською замінюють звичними для україномовного читача означальними:

Er dachte oft an diesen Mann, obwohl er ihn nie gesehen hat: Він часто думав про людину, **яку** він ще не бачив.

I. 2) Другу групу реальних концесивних речень запроваджує *trotzdem* (укр. *незважаючи на те, що*). До нього за семантикою наближаються протиставні сурядні сполучники *a, ale, однак, zame, проте*, які часто виникають в українських перекладах цього типу допустових речень:

Der Auftrag war kompliziert, trotzdem haben sie ihn doch ausgezeichnet erfüllt = Завдання було складним, **проте** вони чудово справилися з ним.

I. 3) Близьке значення "хоч і; не дивлячись на те, що" виражає парна конструкція "*wenn auch (auch wenn)*", що, на протигагу випадку 1.2., не впливає на порядок слів у головному реченні:

Wenn das Referat auch nicht erschöpfend war, verdeutlichte es die grundlegenden Tendenzen = **Хоч** доповідь **і** не була вичерпною, в ній, однак, увиразнено тенденції розвитку.

Ця конструкція часто має еліптичні (неповні) форми:

Um zu einem, wenn auch begrenzten, Resultat zu kommen = Щоб отримати, хай і обмежені результати...

I. 4) Речення з модальними словами *zwar, freilich, wohl, sicher*, які часто закінчуються крапкою чи крапкою з комою, а в наступних з'являються підсилювально-протиставні *aber, doch, dennoch, jedoch, zugleich*, перекладають як через звичне "хоч, хоча", так і через модальні "правда, звичайно" та інші конструкції. При цьому в перекладі спостерігається об'єднання перекладених речень у складнопідрядне:

Zwar haben diese Kräfte ihre Taktik geändert. Dennoch ist ihre Grundhaltung dieselbe geblieben = Хоча (правда) ці сили змінили свою тактику, проте їх принципова позиція залишається тією ж самою.

II) Відтворення **відносних концевих** речень (типу **що б я не робив; куди б ти не йшов; де б він не був**) складають певну проблему для україномовного перекладача. В українських конструкціях дієслово стоїть у формі умовного способу, однаковій для всіх часів, і тому час дії необхідно визначати за контекстом чи обставинами часу (*jetzt, damals, morgen*). У німецькій мові дієслова (для такого типу речення) перебувають (залежно від змісту повідомлення) у відповідних часових формах індикативу / кон'юнктиву (посилених частками *auch* чи *immer*), що й необхідно враховувати при перекладі. Модель німецького допустового речення *was /wo/ wie/ so AUCH (IMMER)... PRÄD.* Суттєвою особливістю саме цього типу відносних речень є те, що після них можливий прямий порядок слів у головному:

Wohin Sie auch gehen, ich folge Ihnen.: Куди б Ви не пішли, а я все-таки прослідую за Вами (див. I.3).

Wenn der Auftrag auch kompliziert ist, wir werden ihn doch ausgezeichnet erfüllen: Яким би не було важким завдання, ми все-таки його виконаємо.

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

Поряд зі стандартними *Wenn* чи *Wie* у розмовній мові може з'являтися *so*:

So kompliziert der Auftrag auch ist, wir erfüllen ihn. Wie kompliziert der Auftrag auch ist, wir erfüllen ihn.: Яким би важким не було завдання, ми його таки виконаємо.

Для вироблення перекладацьких навичок зразки подібних речень слід запам'ятати:

Що б я вчора не робив – *Was ich gestern auch (immer) tat*

Куди б ти завтра не йшов – *Wo du morgen auch (immer) hingehst*

Де б він зараз не був – *Wo er jetzt auch (immer) ist/ sein kann*

Що б він не казав – *Was er auch (immer) sagen mag*

Що б там не було, я все-таки піду туди = *Wie dem auch nun sei, werde ich doch hingehen*

Що б я вчора не робив – *Was ich gestern auch (immer) tat*

III) Окрім сполучникових конструкцій, у німецькій (часто розмовній) мові мають місце **безсполучникові концесивні** речення. У підрядній частині їм притаманні презентальні форми кон'юнктиву (переважно модальне слово *möge* чи форми *sei*) та частка *auch/ noch so*, а в головному реченні часто з'являються кореляти *doch, dennoch, jedoch*. Унаслідок цього вони можуть будуватися різними способами, проте перекладаються подібним чином "хоч, не дивлячись на те, що; навіть, якщо б; як би не". Зразком таких варіацій послужить переклад німецькою: "Хоч яким складним не було б завдання, ми все-таки його виконаємо" =

1. а) *Ist (sei) der Auftrag auch kompliziert, wir erfüllen ihn doch.*

б) *Mag (möge) dieser Auftrag auch kompliziert sein, wir erfüllen ihn doch.*

в) *Der Auftrag mag auch kompliziert sein, wir erfüllen ihn doch.*

2. а) *Ist (sei) der Auftrag noch so kompliziert, wir erfüllen ihn dennoch.*

б) *Mag (möge) der Auftrag noch so kompliziert sein, wir erfüllen ihn dennoch.*

3. *Der Auftrag sei noch so kompliziert, wir erfüllen ihn dennoch.*

Ці приклади доцільно також, вивчивши напам'ять, довести до автоматичного вжитку.

7.5.28. Вправи

1. Утворіть підрядні концесивні речення двох типів, вживаючи як *obwohl*, *obgleich*, *obschon*, так і *trotzdem*. Перекладіть ці речення:

Muster: Es hat heute geregnet, wir haben aber den Ausflug unternommen. – Obwohl es heute geregnet hat, haben wir den Ausflug unternommen.

1. Ich bin kein Fachmann auf diesem Gebiet, ich konnte aber den Ausführungen des Redners folgen. 2. Ich habe den Satz einigemal gelesen, ich bin aber nicht imstande, ihn ins Ukrainische zu übersetzen. 3. Wir haben die Vortragsthesen im voraus bekommen, es war uns aber nicht leicht, den Ausführungen des Redners zu folgen. 4. Sie braucht Erholung, sie muss aber unbedingt ihre Arbeit im Laboratorium zu Ende führen. 5. Der Betrieb hatte große Schwierigkeiten bei der Produktion von Fernsehapparaten, er hat aber den Plan doch erfüllt. 6. Diese zwei Wissenschaftler arbeiten an demselben Problem, sie wenden aber in ihrer Forschungsarbeit verschiedene Methoden an.

2. Перекладіть реальні концесивні речення:

1. Es regnete, trotzdem erreichte das Flugzeug zur rechten Zeit den Flughafen. 2. Trotzdem es regnete, erreichte das Flugzeug den Flughafen zur rechten Zeit. 3. Trotzdem ich einigemal das Gedicht gelesen habe, konnte ich seinen Inhalt nicht verstehen. 4. Ich habe das Gedicht einigemal gelesen, trotzdem konnte ich seinen Inhalt nicht verstehen. 5. Trotzdem die Bedingungen des Wettkampfes hart waren, glaubte jeder der Teilnehmer siegen zu können. 6. Zwei Fußballspieler mussten das Feld verlassen, trotzdem hoffte ihre Mannschaft siegen zu können.

3. Перекладіть відносні концесивні речення з "wenn ... auch":

1. Wenn das Buch auch vor kurzem erschienen ist, so ist es doch verkauft. 2. Wenn der Film auch interessant war, haben mir manche Stellen gar nicht gefallen. 3. Wenn sie sich auch vorige Woche nicht wohl fühlte, versäumte sie den Unterricht nicht. 4. Wenn dieser Artikel auch nicht so schwer ist, glaube ich doch nicht, ihn übersetzen zu können. 5. Wenn die Betriebe auch nach einem einheitlichen Plan arbeiteten, waren ihre Möglichkeiten zur Verbesserung der Produktion verschieden. 6. Wenn die Hauptfragen zum Thema auch im Seminar behandelt wurden, blieben einige, meiner Meinung nach, wichtige Probleme ungelöst.

4. Розмежуйте речення концесивні через *obgleich*, а умовні через *falls*. Зробіть їх переклад:

1. Wenn dieser Zeitungsartikel auch schwer war, wurde er von manchen Studenten sehr gut übersetzt. 2. Wenn dieser Zeitungsartikel schwer sein wird, wird er von manchen Studenten nicht übersetzt werden. 3. Wenn ich nicht so viel zu tun haben werde, werde ich dich

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

anrufen. 4. Wenn ich auch viel zu tun haben werde, werde ich dich anrufen können. 5. Wenn der Artikel auch einige Mängel hat, kann er für Ihre Diplomarbeit empfohlen werden. 6. Wenn der Artikel solche Mängel hat, kann er für Ihre Diplomarbeit nicht empfohlen werden. 7. Ich werde mit dir erst dann einverstanden sein, wenn du deine These begründet hast. 8. Wenn man die Werke dieses Verfassers auch hoch einschätzt, so kann ich Ihnen doch seine letzten Erzählungen nicht empfehlen.

5. Перекладіть відносні концесивні речення з *auch* у підрядному:

1. Wenn Sie die Werke dieses Schriftstellers auch nicht gern lesen, werden Sie seinen letzten Roman dennoch interessant finden. 2. Es ist charakteristisch für ihn, dass, wo immer er sich auch befand, die Bibliotheken ihn besonders interessierten. 3. Wohin du in deinem Leben auch kommen magst, nie wirst du die Stätte vergessen, wo du geboren bist.

1. Wohin man ihn auch schickte, überall erfüllte er glänzend seinen Auftrag. 2. Wen er auch darum bat, niemand konnte ihm Hilfe leisten. 3. Welche Werke von Remarque Sie auch lesen, alle werden Ihnen gefallen. 4. In welche Städte er auch kam, überall besichtigte er die Denkmäler und Sehenswürdigkeiten. 5. Wie schwierig die Aufgabe auch war, wir konnten sie zur rechten Zeit lösen. 6. Was dieses Buch auch kostet, ich kaufe es. 7. Wie groß die Schwierigkeiten auch sind, wir werden sie beseitigen können. 8. Wohin die Vertreter der SPD-Delegation in Kyjiw auch kamen, überall wurden sie herzlich empfangen. 9. Welche Fremdsprache er auch lernte, immer machte er sich gleichzeitig mit der Geschichte des Landes bekannt.

6. Перекладіть розмовні концесивні речення з *So*. Переробіть ці речення на інші сполучники:

1. So kompliziert diese Prüfung auch ist, ich werde sie bestehen. 2. So alt und krank er auch war, er hatte alles selbst tun wollen. 3. So bekannt Sie mir auch schienen, ich konnte mich nicht erinnern, wo wir uns getroffen hatten. 4. So wenig er sich für Musik interessierte, dieses Konzert hat auf ihn dennoch einen tiefen Eindruck gemacht. 5. So unwichtig die Meldung am Anfang auch schien, so half sie die Ereignisse besser zu verstehen. 6. So weit und schwierig der Weg auch ist, wir gehen ins Gebirge, um dort einige Tage zu zelten.

7. Перекладіть концесивні речення з "*mögen*":

1. Was auch geschehen mag, ich werde mein Wort halten. 2. Was du auch behaupten magst, niemand glaubt dir mehr. 3. Wen ich danach auch fragen mochte, niemand konnte sich erinnern, wann das geschehen war. 4. Wer der Leser auch sein mag, er findet in der Universitätsbibliothek immer eine seinen Interessen und Kenntnissen

entsprechende Fachliteratur. 5. So interessant die These auch sein mag, sie scheint nicht genau den Gedanken des Referats wiederzugeben. 6. Sie besuchten Museen, Ausstellungen und andere Kulturstätten, in welche Stadt sie auch immer kommen mochten. 7. Das sind ernste Fehler, so unbedeutend sie auch scheinen mögen.

8. Перекладіть безсполучникові концесивні речення. Зверніть увагу на порядок слів! Переробіть їх у сполучникові:

A) 1. Ist es auch dunkel, wir werden das Ziel doch erreichen. 2. Ist der Auftrag noch so kompliziert, wir sind doch imstande, ihn zu erfüllen. 3. Seien die Schwierigkeiten noch so groß, wir werden sie beseitigen. 4. Lösen wir heute auch diese Frage, wir sind nicht imstande, alle Mängel der Arbeit zu beseitigen. 5. Hatte er an der Konferenz auch selbst nicht teilnehmen können, so hatte er doch dem Präsidium der Konferenz sein Referat geschickt. 6. Lassen sich die Mängel dieser Theorie vorläufig auch nicht genau feststellen, so, ist es klar, dass sie wissenschaftlich nicht genug begründet ist

B) 1. Ist die Aufgabe auch schwierig, sie lässt sich doch lösen. 2. Ist es möglich, dieses Problem genauer darzulegen? 3. Ist es möglich, dann legen Sie in Ihrem Artikel dieses Problem genauer dar. 4. Findet heute der Wettkampf auch statt, ich bin doch imstande, noch etwas im Lesesaal arbeiten. 5. Findet der Wettkampf heute statt, so bin ich nicht imstande, noch im Lesesaal zu arbeiten. 6. Findet heute vielleicht der Wettkampf nicht statt, weil es so stark regnet? 7. Wendet er sich an den Direktor des Instituts, so kann ihm vielleicht helfen. 8. Wandte er sich auch an den Direktor des Instituts, der Direktor konnte ihm doch nicht helfen.

C) 1. Der Auftrag mag noch so schwierig sein, wir werden ihn erfüllen. 2. Mag er noch so eine verantwortliche Arbeit leiten, er nimmt doch aktiv am öffentlichen Leben teil. 4. Mochten wir bei der Aussprache mit den deutschen Studenten auch nicht alles genau verstanden haben, wir konnten doch ihren Ausführungen folgen. 5. Hätte er an diesem Problem noch so viel gearbeitet, ohne Hilfe seiner Kollegen würde er es nicht gelöst haben. 6. Jedes von der Kyjewer Expedition gefundene Material, mag es auch noch so unbedeutend sein, hilft den Wissenschaftlern, die Geschichte dieser alten Stadt zu verstehen.

9. Перекладіть ці концесивні речення, враховуючи вживання кон'юнктиву:

1. Ich hätte seinen Ausführungen folgen können, auch wenn er noch so kompliziert gesprochen hätte. 2. Wenn Sie früher angefangen hätten, am Vortrag zu arbeiten, wären Sie jetzt mit den Thesen fertig. 3. Wenn wir auch gewusst hätten, dass der Vortrag um 7 Uhr beginnt, wären wir doch nicht gekommen. 4. Wenn die Schwierigkeiten auch noch so groß

ЧАСТИНА 2. Практика мікроперекладу

gewesen wären, wir würden sie doch beseitigt haben. 5. Hätte ich die Einladung zur wissenschaftlichen Konferenz auch früher bekommen, ich würde doch nicht nach Riga fahren. 6. Hätten Sie mir auch früher von dieser Veranstaltung mitgeteilt, ich hätte an der Aussprache doch nicht teilnehmen können. 7. Obwohl er bei mir hätte wohnen können, fuhr er ins Hotel. 8. Obwohl ich ihn bat, er möge auf mich warten, war er nach der Versammlung nirgends zu finden.

10. Перекладіть допустові (Konzessivsätze) в науково-технічній мові:

1. *Obwohl eine große Anzahl von Anwendungsmöglichkeiten für derartige Metallschichten angedeutet werden, fehlen nähere Angaben über ihre Brauchbarkeit.*

2. *Obgleich das Verfahren erst kürzlich entwickelt wurde, konnten mit ihm schon einige sehr gute Ergebnisse erzielt werden.*

3. *Obschon in allen Patenten die Legierungen als bearbeitbar angegeben werden, fehlen zahlenmäßige Angaben.*

4. *Diesen Berechnungen liegt die Annahme zugrunde, dass die Spannungen sich bei Belastung gleichmäßig über den ganzen Querschnitt verteilen, obzwar allgemein bekannt ist, dass das nicht zutrifft.*

5. *Trotzdem es sich bei den zur Verfügung stehenden Maschinen um ganz moderne handelte, war die Drehzahlstufung noch zu grob, um große Schnittgeschwindigkeitssprünge zu verhindern.*

6. *In allen Fällen einer notwendigen Entwässerung im Walde sind offene Gräben angezeigt, trotzdem durch sie die Holzausbringung stark behindert wird.*

7. *Wenngleich moderne Motoren mit Startvergaser und Beschleunigerpumpe versehen sind, so gibt es doch noch andere Faktoren, die das Anspringen erschweren.*

8. *Wenn auch auf unserem Erdteil etwa zu Beginn unserer Zeitrechnung das Eisen schon verhüttet wurde, so geschah dies jedoch in kleinen Mengen und in sehr kleinen, dazu angelegten Öfen.*

9. *Wenn die Bodenkunde sich auch zu einer selbständigen Wissenschaft entwickelte, so bildet die Geologie doch das Fundament, auf dem allein sie sich aufbauen konnte.*

10. *Auch wenn mehrere Scheiben auf der Welle sitzen, kann der Einfluß je einer Scheibe untersucht werden.*

11. *Selbst wenn im späteren zeitlichen Verlauf Maxima und Minima auftreten, zeigt die Entladung im Anfang noch nicht den Verlauf, der einer gedämpften Schwingung entspricht.*

12. *Wie auch die Beanspruchung sein mag, stets wird der Höchstbetrag an Spannungen auf der Außenfläche der betreffenden Werkstücke auftreten.*

13. Die Gleichartigkeit der Entstehung der Kohlenfelder bedingt es, dass alle Kohlengebiete, welches geologische Alter sie auch immer besitzen mögen, in bezug auf den Bau und die Ausdehnung der Kohlenflöze und die Beschaffenheit der begleitenden Gesteine vielfach gemeinsame Grundzüge aufweisen.

14. So einfach und klar sich der Verkohlungsprozess in seinen Grundzügen darstellt, so erheben sich doch bedeutende Schwierigkeiten, wenn man versucht, in den Mechanismus der Verkohlung noch näher einzudringen.

15. So gut brauchbar jedoch die hydraulische Antriebskraft für die Durchführung einzelner, örtlich beschränkter Regelvorgänge ist, so sehr wachsen die Schwierigkeiten, wenn es sich um eine so vielgestaltige Aufgabe handelt, wie es die Regelung einer ganzen Kesselanlage darstellt.

16. So verschiedenartig die Gleitentladungen schließlich in ihren späteren Stadien aussehen können, sie zeigen doch immer noch mehr oder weniger klar den Aufbau aus Leuchtfäden, die sämtlich die hier aufgewiesenen Eigenschaften besitzen.

17. Besitzt das Eisenhydroxyd auch eine gewisse Stabilität, so kann es unter bestimmten Verwitterungsvorgängen doch löslich und beweglich werden, oft in dem Ausmaße, dass eine annähernde oder sogar vollständige Enteisung eintreten kann.

18. Mögen auch einzelne Teile dieser Arbeiten durch neuere Forschungen abgeändert oder ergänzt worden sein, so geben sie dennoch einen treffenden allgemeinen Überblick über die geologischen Verhältnisse an NW-Flanke des Sattels.

ЧАСТИНА 3

ПРОБЛЕМИ МАКРОПЕРЕКЛАДУ

РОЗДІЛ 8

ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

8.1. Нарис проблематики

8.1.1. Мікро- та макропереклад

У попередніх розділах вже йшлося про те, що у перекладацькій діяльності треба принципово розмежовувати два рівні – мікро та макро – і разом з ними два суттєво різних типи перекладу: словесний і текстовий. При цьому наполегливо акцентувалося, що макрорівень породжує зовсім інші перекладацькі труднощі, ніж мікрорівень, інколи майже непереборні, і тому потребує своїх шляхів їх подолання, комплекс яких можна умовно назвати "компенсаційним" (на відміну від традиційних засобів перекладу окремої лінгвальної одиниці – еквівалента, аналога, запозичення, опису). Якщо вже і використовувати на рівні макроперекладу вказані терміни, то лише у поширеному значенні: "*текст-еквівалент*" (як результат концептуального перекладу, вербального переоформлення концепції оригіналу), "*текст-аналог*" (як наслідок інтерпретаційного перекладу, словесного пристосування перекладачем змісту оригіналу до потреб адресата), "*текст-запозичення*" (як виріб констатуючого перекладу, майже дослівне перенесення тексту оригіналу у мову перекладу), "*текст-опис*" (витвір вільного перекладу, обробка за сюжетом і стильовою манерою). У будь-якому випадку серед вказаних чотирьох можливостей створення тексту перекладу перекладач компенсує складності оригіналу власними доробками, спираючись перш за все на прагматику першоджерела-

ла, котра залежить не тільки від задуму адресанта, а й від жанрового типу висловлювання.

Ці три чинники (тип висловлювання, задум автора, доробки перекладача) і створюють макрорівень перекладу. Про них йдеться у наступних підрозділах, де під "типом висловлювання" розуміється функціональний стиль, під "задумом автора" – ідіолект, під "доробками перекладача" – його індивідуальний стиль.

8.2. Індивідуальний стиль і переклад

8.2.1. Сутність поняття і терміна "індивідуальний стиль"

У теоретичній частині підручника вказувалось на те, що лінгвістична категорія "ідіолект" має у галузі перекладу два значення: індивідуальний стиль перекладача як митця (тобто набір засобів і прийомів для створення тексту) та індивідуальний стиль перекладача як власне перекладача (тобто набір засобів і прийомів для вирішення перекладацьких проблем). Якщо згадати при цьому, що єдиною метою перекладу є збереження індивідуального стилю автора оригіналу, то стає зрозумілим, наскільки складними виступають тут індивідуально-стильові труднощі перекладу. Серед вказаної змістовної тріади ідіолекту у перекладознавстві (індивідуальний стиль автора – індивідуальний стиль перекладача як митця – індивідуальний стиль перекладача як перекладача) найбільш перекладацьки вагомими будуть два останні компоненти, бо перший породжує загальні проблеми і виступає об'єктивним чинником, який не залежить від перекладача і тому повинен залишатись і в перекладі. Інша справа – дві іпостасі в одній особі перекладача: ці чинники мають суб'єктивно-об'єктивний характер: суб'єктивні вони через те, що, за логічною суттю перекладу як іншомовного переоформлення оригіналу, їх не повинно бути у перекладі; об'єктивними вони є тому, що не можуть не впливати на переоформлення і не залишати свого впадаючого в очі відбитка на перекладі. Отже, категорія "індивідуальний стиль перекладача" – це не лише неминуча, але й необхідна складова частина перекладу. Звичайно, що вона відчувається в будь-якому функціонально-стильовому перекладі, але виразно унаочнити її можна лише на значному текстовому матеріалі. Та й на ньому активніше буде діяти перекладацька іпостась перекладача, а не митця, бо, як вказувалось, рівень художності в усіх функціональних стилях, крім белетристичного, занадто низький. Тому наступні приклади взято із красного письменства.

8.2.2. Сутність поняття і терміна "ідіолект"

Варіативна лінгвістика слідом за функціональними стилями відкрила ще нижчий рівень мовленнєвої системи – стиль конкретної людини, який назвала ідіолектом (від давньогрец. *idios* – "своєрідний", "особистий" та *lexis* – "мовлення"). Вперше цю лексему використав у якості терміна американський лінгвіст Б.Блох у 1948-ому році, запропонувавши її для означення "сукупності можливих висловлювань конкретного мовця у конкретний час", але поняття індивідуального мовлення існувало задовго до Блоха і навіть до мовознавства у літературознавців як стиль письменника, та тільки у лінгвістів воно набуло універсального характеру загальної категорії мовлення у будь-якому функціональному стилі. І якщо у літературознавців воно означало лише художні особливості використання загальнонаціональної мови, то у лінгвістів воно стало включати до свого змісту мовленнєві особливості всіх рівнів: фонетичного, лексичного, морфологічного, синтаксичного, стилістичного. Але там і тут воно охоплює індивідуальну специфіку вживання загально-національних мовних засобів.

Саме особистий характер використання загальних мовних засобів створює перекладацьку сутність ідіолекту, у змістовній структурі якого треба розмежовувати два компоненти: пристрасті адресанта до певного набору одних і тих же лінгвальних одиниць (наприклад, до простих непоширених речень або, навпаки, до безмежних складних синтаксичних утворень, до тавтологічного повтору або, у іншого автора, до багатства синонімів тощо) і здібність мовця надавати будь-якій словниковій одиниці додаткові конотації постійного характеру (наприклад, іронічну або пафосну забарвленість, навмисну однозначність або не менш впадаючу в очі полісемантичність тощо). Якщо пристрасть до постійних лінгвальних засобів не породжує труднощів для перекладача (треба лише пам'ятати про неї і не підмінювати мовленнєву однотонність стильовою різнобарвністю), то конотативний ідіолект їх створює на кожному кроці, бо потребує від перекладача не лише постійної уваги, щоб не зміщувати словниковий шар семантики із конотативним і навпаки, але й значних фонових знань, бо конотації ідіолекту часто-густо пов'язані з широким контекстом.

8.2.3. Статевий аспект індивідуального стилю

До аналізованої проблеми треба віднести ще один чинник – статевість мовлення, або стателект (гендеролект), дослідження якого активно заявило про себе у лінгвістиці останніх років і є тому ще занадто дискусійним. Але в нашому підручнику ми схиляємось до думки, що

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

статевий чинник (або, за небажан им використанням багатьма лінгвістами зайвого запозичення з англійської, гендерний, від *gender* – "стать", *граматичний рід*) є об'єктивним і його треба враховувати у перекладацькій діяльності. Зважаючи на те, що фрейм як загальний зміст традиційної ситуації має конвенційну (договірну) природу і описує характерне, типове для даного етносу, можна і треба віднести до обов'язкового компоненту його змістової структури і те, що є притаманним людському спілкуванню взагалі, а не лише комунікації окремого народу. Таким загальнолюдським чинником і є статевий аспект: бо людське мовлення, будучи, як і мова, чистою абстракцією, існує не взагалі, а лише як жіноче та чоловіче і що ці мовленнєві типи суттєво різняться один від одного на всіх мовних рівнях. У відповідних дослідженнях про відмінні особливості чоловічого та жіночого мовлення й спілкування аргументовано доводиться на кількісно і якісно значному матеріалі, що представники різних статей інакше вимовляють голосні та приголосні, короткі та довгі звуки і, отже, вживають частіше або рідше лексеми з відповідним фонемним наповненням, інакше використовують нормативну та ненормативну лексику, інакше вживають емоційні та експресивні граматичні засоби тощо. Отже, перекладач повинен враховувати і статевий аспект, сприймаючи оригінал не як текст взагалі, а як статевий фрейм, щоб мовлення автора-жінки не замінити стильовою манерою чоловіка і навпаки.

8.3. Індивідуальний стиль перекладача і адекватність

8.3.1. Сутність поняття і терміна

"індивідуальний стиль перекладача"

У попередньому параграфі було розглянуто перекладацьку специфіку поняття індивідуального стилю. Все там висловлене про автора відноситься повністю і до перекладача (аж до самої категорії стателекту включно), бо він теж, як і кожна людина, має власний ідіолект, котрий нестримно втручається у всі структурні компоненти оригіналу, щоб накласти на них власний відбиток: "Зроблено мною!". З такою оцінкою впливу індивідуального стилю перекладача на оригінал погоджуються всі провідні перекладознавці світу, акцентуючи при цьому хіба що різні рівні своєї впевненості. Саме обов'язкова присутність перекладача у тексті перекладу і породжує множинність перекладів

одного оригіналу, бо, як справедливо стверджує Р. Штольце, "*Переклади здатні досягати своєї мети завжди 'лише оптимально', зразкових перекладів не буває*".

Отже, під **індивідуальним стилем** перекладача ми будемо розуміти систему змістовних і формальних особливостей тексту перекладу, які втілюють філологічні та професійні смаки й нахили перекладача.

8.3.2. Змістовна структура індивідуального стилю перекладача

Вже було сказано, що перекладач, як і кожна людина, має власний ідіолект. Але на цей, так би мовити, "*ідіолект мовця*" (прийоми і засоби вербального оформлення думки) накладається додатково "*ідіолект перекладача*" (тобто професійні прийоми і засоби вирішення суто перекладацької проблеми, які, повторюючись у практичній діяльності конкретного перекладача, стають його "візитною карткою"). Тим самим ідіолект перекладача за своєю змістовною структурою є більш складним, ніж ідіолект автора оригіналу: згадаймо, що у адресанта ця структура двокомпонентна (типологія лінгвістичних одиниць і типологія їх конотативного вживання), тоді як у перекладача вона вже трьохкомпонентна (додається ще типологія професіоналізму). На жаль, цей аспект змістовної багатоступовості структури перекладацького сприйняття оригіналу (створення тексту перекладу), яка відрізняє його від звичайного творця висловлювання, не завжди враховується дослідниками.

8.4. Ілюстративний текст

Для того, щоб не тільки відчувати дух індивідуального стилю перекладача, а перш за все зрозуміти й сформулювати основні принципи останнього, треба просто побачити його у конкретних проявах. Обсяг підручника не дозволяє кількісно значного цитування, тому ми використаємо комплексний підхід і обмежимося декількома найяскравішими прикладами. Комплексність проявить себе у тому, що для аналізу буде вибрано стиль 5-ти різномовних перекладачів, а найяскравішість – в тому, що оригіналом буде світовий шедевр, а його мовними перетворювачами найзначніші письменники й перекладачі. Отже, першоджерелом слугує поема Гете "*Фауст*" (1773-1831), а її іншомовними інтерпретаторами виступають українці Іван Франко (1882, пе-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

рший український переклад, щоправда, лише першої частини та фрагмент із другої) і Микола Лукаш (1955, перший і останній повний український переклад), росіянин Микола Холодковський (1878, перший повний російський переклад) та Борис Пастернак (1953, останній повний російський переклад), білорус Василь Сьомуха (1976, перший і останній повний білоруський переклад). Між першим та останнім з п'яти вказаних перекладів пролягло сто років; усі перекладачі вважаються провідними особистостями у галузі практики і навіть теорії перекладу. Так, всі вони переклали багато світових шедеврів, а І.Франко та Б.Пастернак написали декілька цінних наукових робіт з перекладу; крім того, ці двоє є настільки значними оригінальними поетами у своїх національних літературах, що українця І.Франка було рекомендовано на Нобелівську премію, а росіянин Б.Пастернак став її лауреатом (хоч і відмовився від неї).

Для порівняння було вибрано перекладацьки найефектніший епізод: два рядки з монологу Фауста про його велику жагу до знання, бо, аналізуючи гетевський твір, перекладач не може не дійти висновку, що все художнє буття Фауста як ідея і як сюжет обмежено принципом пізнання світу, сформульованому ним самим в афористичному вислові "На початку була дія". Вже у перших рядках першої частини поеми Фауст жадаючо прагне істини, при цьому не досягнення особистої або навіть загальнолюдської мети, а пізнання суті Буття взагалі:

*Wo fass ich dich, unendliche Natur?
Euch Brüste, wo? Ihr Quellen alles Lebens?*

Так запитує він у сцені "Ніч. Кабінет Фауста", коли розглядає знак Макрокосмосу. Відповідь на це запитання є, кажучи словами Л. Фейхтвангера, "тяжкий шлях пізнання" Фаустом сенсу життя і складає ідею та водночас сюжет гетевського шедевр. Ось чому перекладацьки вигранно зіставити саме ці два ключові для концепції першотвору рядки поеми. Вже в їх першому реченні Гете показує жадобу пізнання у свого героя, а в другому та третьому прямо говорить про те, що ця жадоба може бути угамованою лише після осягнення всього життя ("*alles Lebens*"). І хоча зміст першого речення є логічно суперечливим, бо поєднує у своїх межах як рівноправності кінцеву мить пізнання ("*fass*") та його нескінчений об'єкт ("*unendlich*"), Гете не абсолютизує цього протиріччя, як будуть робити його східнослов'янські інтерпретатори; більш за те, він навіть не наголошує на ньому, а залишає його мовбито непоміченим, використовуючи тричі питальний займенник

"wo?" (двічі безпосередньо – "**Wo** fass ich dich?", "Euch Brüste, **wo**?", – а втретє імпліцитно в останньому реченні: "[**Wo** fass ich Euch,] Ihr Quellen alles Lebens?"). І цей займенник свідчить: Фауст не має ніякого сумніву щодо можливості та необхідності пізнання, він не тільки розуміє, **що** він повинен досліджувати ("Quellen alles Lebens"), але й безмежно впевнений у можливості збагнення безкрайньої та нескінченної природи, він лише поки не відає, **де** знайти знаряддя для такого збагнення. Цей аспект поглядів Фауста концептуально вагомий через те, що відповіді на два запитання "Де шукати сенс життя?" та "У чому той полягає?" є задумом гетевської поеми, а також через те, що аналізовані перекладачі не завжди його зберігали.

Нижче наведено переклади цього двовірша, але не за національним принципом, як раніше, а у їх хронологічній черзі, щоб унаочнити здібності кожного творця і можливий вплив попереднього на наступного, бо у мистецтві перекладу ще більше, ніж у будь-якому іншому, значить чинник часу: талантом вважається той, хто краще зробив першим, а ремісником буде перекладач, який прийшов хронологічно другим, навіть якщо він все винайшов самостійно.

М. Холодковський (1878):

*Мне не обнять природы необъятной!
И где же вы, сосцы природы?*

Вже перший рядок у Холодковського вбиває у Фауста жадобу пізнання не лише за своїм прямим змістом, а й за своєю синтаксичною структурою (замість питального речення оригіналу перекладач пропонує окличне, яке підсилює сумніви російського героя щодо можливості осягнення життя). Крім того, на ці сумніви працює і лексична тавтологія "*не обнять – необъятной*". До речі: дієслово "*обнять*" використав задовго до Холодковського перший російський перекладач гетевського "*Фауста*" Е.І.Губер (1838), і всі наступні російські інтерпретатори аж до Вейнберга (1902) вживали його. Зростання цих сумнівів у Фауста Холодковського зумовлює і сполучник "*и*", який починає другий рядок і виступає скоріше у ролі модальної частки. Щоправда, словосполучення "*сосцы природы*", теж знайдене Губером, можливо, означає імпліцитно те саме, що у Гете закладено до слів "*Quellen alles Lebens*" та "*Euch Brüste*", але за його допомогою перекладач наголошує на самому процесі пізнання, а не на об'єкті останнього, як це має місце в оригіналі: хіба ж не зрозуміло, що у "*сосцах природы*" можна

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

знайти лише "молоко пізнання", але не сенс Буття, до якого прагне гетевський Фауст?!

Не менш суперечливим є і переклад І.Франка (1882):

*Но де ж тебе, природо, мож уняти?
Де груди твоя, предвічна мати,
Котрою твори всі кормиши живії?*

Зберігаючи своєму Фаусті жадобу знання (щоправда, без контекстуально антонімічного протиставлення "*fass – unendlich*", яке у Гете підсилює цю жадобу), Франко, як і Холодковський, наголошує не на суті пізнання, а всього лише на його процесі, та й ще має на увазі одну органічну природу ("*твори всі живії*"), тоді як у Гете йдеться про все Буття.

Зовнішньо зовсім інакше переклав цей двовірш Б.Пастернак (1953):

*Природа, внозь я в стороні
Перед твоим священним лоном!
О, как мне руки протянуть
К тебе, как пасть к тебе на грудь,
Прильнуть к твоим ключам бездонным!*

Неважко зрозуміти, що Пастернак, як і Холодковський, переносить акцент з об'єкта пізнання на сам процес сприйняття світу. При цьому виявляється, що головною перешкодою для його Фауста є те, **як** він зможе осягнути природу (саме цей питальний займенник "*как?*" двічі використовує перекладач), а це означає підкреслення здібностей **суб'єкта** сприйняття, тоді як для Фауста оригіналу значно важливішим є запитання "*що?*", яке пов'язано вже з можливостями **об'єкта** пізнання. Як наслідок цієї суттєвої зміни у пастернаківському перекладі констатується той факт, що російський Фауст вже знає істину, але, на його превеликий жаль, ще не може її осягнути, тоді як у Гете він її ще навіть і не знайшов.

Більшість логічних помилок своїх попередників повторює і М. Лукаш (1955):

*Природо бесконечна! Де ж, коли ж
Знайду ту грудь, що нею світ ти поїш?*

Лукаш звужує широкий та глибинний зміст оригіналу до двошарового символу природи і вченого як зв'язку матері і немовля, з одного боку, і як статевих відношень жінки та чоловіка, з другого; звужує до

РОЗДІЛ 8. Індивідуально-стильові труднощі перекладу

символу, який з'являється вже у Губера і активно розроблюється четвертим російським перекладачем О.Струговщиковим (1856). Тому є сенс сказати зараз докладніше про інтерпретацію чотирма східнослов'янськими перекладачами гетевського слова і поняття "*Brüste*", щоб потім перейти до п'ятого перекладача – білоруса В.Сьомухи, який цілком своєрідно вирішив вказані проблеми.

Безперечно, всі названі перекладачі мають рацію, коли знаходять у гетевському зображенні процесу пізнання алегорію фізіологічного акту між чоловіком та жінкою. Дійсно, Гете вжив слова "*Brüste*" і "*Quellen alles Lebens*", які можна легко асоціювати зі статевим образом жінки; крім того, вказана фізіологія прихована і в різних граматичних родах іменників "*Faust*" (тобто "він") та "*Natur*" (тобто "вона"). В естетичному змісті це допомагає Гете зобразити наукове збагнення світу як любовну гру, в якій пізнання плоті природи дозволяє виявити її душу. Незайвим буде нагадати, що середньовічний Фауст у Гете є не тільки великим вченим, а й малим дитям свого релігійного часу і не може не знати Біблії (про це свідчить, крім іншого, сцена вже цитованого у даному підручнику перекладу ним "*Євангелія від Іоанна*"), де, до речі, про цю "гру" сказано Богом як його наказ людям: "*Плодіться і розмножуйтеся, і наповнюйте землю, оволодійте нею, і пануйте...*" Ще більш незайвою буде згадка про те, що через декілька десятиріч ці думки Гете (не обов'язково під його впливом, але ж значно після нього!) втіляться у струнку філософію кохання німецького мислителя Л.Фейєрбаха. Але Гете навіть доби "*Пра-Фауста*" (початкового варіанту твору середини 1770-х) на відміну від своєї авторської позиції в ранній інтимній ліриці вже не міг розглядати кохання як першорудну силу у житті людини і природи. Не випадково він укладає в уста Фауста на запитання Гретхен, чим для нього є Бог, логічно дивну відповідь у формі перелічувального ряду: "*Glück, Herz, Liebe, Gott*". І не зовсім зрозумілим залишається, чи є ця низка слів абсолютними синонімами (за логікою думки героя), або ж членами наростаючої градації, стилістичною фігурою клімакс (за аксіологічним значенням цих членів); і в цій низці передостаннє, а не перше місце посідає слово (а, отже, і поняття!) "*кохання*", а на перше висунуто лексему (і поняття) "*щастя*". У такій черзі неможна не побачити ремінісценції з теософії Фоми Аквінського (1225-1274), який зміст людського існування визначав категорією "*щастя*", розуміючи її як пізнання й споглядання Бога-Буття, а категорію "*любов*" вважав самою останньою, сьомою цнотливістю християнської моралі (після *мудрості, відваги, поміркованості, справедливості, віри, надії*). За сюжетом гетев-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ського твору немає нічого надзвичайного у тому, що середньовічний вчений Фауст запозичив дещо головне у "батька" середньовічного християнства (нагадаємо, що найперші слова Фауста у поемі як раз і стосуються середньовічної філософії і теології), але із гетевської концепції легко зрозуміти, що порушення перекладачем черги слів в епізоді зі ставленням Фауста до релігії або ж наголошення на коханні, а не на пізнанні життя у сцені з Макрокосмосом руйнує філософські паралелі Гете-Фома Аквінський та Гете-Фейербах. Зіставлення вказаного перелічувального ряду у Гете та його східнослов'янських перекладачів показує, що останні суттєво змінили чергу його членів: у Холодковського – *"восторг, душа, сиянье, Бог, любовь"*; у Пастернака – *"любовь, счастье, божество"* (аналогічно і у російських перекладачів: *"любовь, счастье, сердце, Бог"* – у Фета; *"Бог, счастье, сердце, любовь"* – у Голованова; *"любовь, блаженство, сердце, Бог"* – у Брюсова і т.ін.); у Лукаша – *"любов, блаженство, серце, Бог"* (а в українських перекладачів до нього: *"Бог, щастя, любов, кохання"* – у Загула; *"щастя, серце, любов, Бог"* – у Улезка і т.ін.); у Сьомухи – *"кахання, ичасце, сэрге, Бог"*.

Не менш змінено перекладачами аспект кохання і в аналізованому епізоді з природою. Вже підкреслювалося, що цей аспект (пізнання як любовна гра) є принципово важливим для Фауста і концептуально значущим для його творця, бо заголовний герой поеми виступає спочатку як заповнений книжковий міл та як сліпе породження середньовічної схоластики, котрий відрізняється від свого колеги Вагнера (ще, так би мовити, більш "сліпого") лише тим, що спробує сприйняти, відчутти процес пізнання як життєтвірний. У такому прагненні до життєтвірності науки зокрема та людського існування взагалі криється зерно майбутнього діяння Фауста: це намагання обіцяє, що не лише схоласт Фауст звернеться до життя, але й все його пізнання буде спрямовано на життя. Щоправда, під час написання аналізованого двовірша все вказане ще не було зрозумілим ані Фаусту, ані його автору, який тому лише скромно натякає на можливість оживлення (життєтворіння) схоластичного процесу пізнання майбутнім Фаустом. Цей натяк чотири перекладачі, крім білоруса В.Сьомухи, зберегли, але один втілює його у занадто яскраву вербальність (величний архаїзм *"сосцы"* у Холодковського), двоє других докладно його прокоментували (Франко: *"Де грудь твоя, предвічна мати, котрою твори всі кормиши живії?"*; Лукаш: *"Де ж, коли ж знайду ту грудь, що нею світ ти поїш?"*), а четвертий розгорнув у цілісний, вражаючий своєю барвистістю малюнок (Пастернак: *"Природа, вновь я в стороне перед твоим*

священным лоном! О, как мне руки протянутъ к тебе, как пасть к тебе на грудь, прильнуть к твоим ключам бездонным?").

Неможливо не бачити, що всі ці перекладацькі доповнення, уточнення, розширення та коментарі призвели до двох змістових відхилень від оригіналу. По-перше, Гете занадто виважливо вживає лексику в залежності від прагматики дій персонажу і через це суворо розмежовує лексику безпосередньої любовної гри та лексику наукового пізнання як удаваної гри в кохання. Так, наприклад, в аналізованому двовірші він застосовує дієслово "fassen", в епізоді з Господом – "erfassen", у діалозі з Духом Землі – "begreifen"; а у сцені з Гретхен, коли омолоджений Фауст вперше бачить її та заявляє Мефістофелю, що бажає тіла цієї, як він каже, "Dirne", стоїть словниково й концептуально зовсім інше дієслово – "haben". Не можна недооцінювати цього обережного, точного та змістового добору слів у Гете: активність, цілеспрямованість семантики дієслів пізнання буття та пасивність, невиразність, безособовість значення дієслова для любовної гри з Гретхен. І в цьому лексичному протиставленні перекладачу треба вбачати паросток майбутнього переходу Фауста з "малого світу" інтимних почуттів до "великого світу" загальнолюдських цілей. Саме ці контекстуальні нюанси лексичного добору не зміг зберегти жоден перекладач: "обнять" – "постигаєшь" – "овладеть" у Холодковського; "протянуть руки" – "познаєшь" – "обнять" у Пастернака; "уняти" – "піймаєш" – "дістану" у Франка; "знайду ту грудь" – "збагнеш" – "володіть" у Лукаша; "схаплю" – "спазнав" – "авалодаю" у Сьомухи.

По-друге, монолог Фауста у Гете побудовано так, що він, хоч і дозволяє можливість фізіологічного тлумачення, висовує на передній план зовсім інший аспект: "Natur", "Brüste", "Quellen alles Lebens" – все це в оригіналі виступає контекстуально синонімічним і свідчить про те, що у Фауста-Гете не існує природи, яка мала б "груди", "джерела всього життя" тощо, а є лише цілісне Буття, яке Фауст називає то "природою", то "грудьми", то "джерелами всього життя". Якби в поемі все було так, як у аналізованих перекладачів, то гетевський Фауст, осягаючи "груди" або опановуючи "джерела всього життя", пізнавав би лише частину природи, тоді як він націлює себе не на часткову, а на повну істину і уперто прямує до неї, тому що оцінює себе одним із богів і через це бажає сприйняти й зрозуміти всю, як він каже, "unendliche Natur?" Мотив богорівності, богоборства теж має в оригіналі концептуальний сенс і перекладач повинен враховувати його саме під час мовного перетворення аналізованого двовірша.

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Всі перекладачі, крім В.Сьомухи, зробили однакову за сюжетом логічну, а за концепцією філософську помилку, бо "*Brüste*" та "*Quellen alles Lebens*" сприйняли і переклали як компоненти природи, зруйнувавши тим самим мотив богорівності. Губер першим (1838) розчленував гетевську природу, надавши їй "*сосцы*" і позначивши їх ще як "*ключ жизни*". В різних варіаціях ("*сосцы*" та "*ключ жизни*" як цілісність або як різні компоненти природи) цей образ Губера використовують майже всі наступні перекладачі: Струговічков, Холодковський, Фет, Трунін, Голованов, Вейнберг, Брюсов, Пастернак та ін.). Тільки Павлов (1889) спробував гетевські лексеми "*Natur*" та "*Quellen alles Lebens*" (слово "*Brüste*" він не переклав) передати як синонімічні означення одного й того ж цілого; за ним рушив Соколовський (1902), який, щоправда, переклав як синоніми не слова "*Natur*" та "*Quellen alles Lebens*", а "*Brüste*" та "*Quellen alles Lebens*". Цим же шляхом пішов ще один перекладач – українець Улезко. Власне кажучи, інші українські перекладачі породили ту ж ситуацію, що і російські: Франко повторює помилку Губера, тому що він також розчленує природу на декілька компонентів і, більш за те, забуває перекласти "*Quellen alles Lebens*", що збіднює гетевський образ природи. Лукаш варіює Франка, Загул не перекладає "*Brüste*", а Улезко, як вже було сказано вище, запозичує у Соколовського. Білорус Сьомуха зберігає лише слово "*Natur*".

Скоріш за все, саме тому, що зображення пізнання як фізіологічного акту породжує безліч непереборних труднощів, В.Сьомуха (1976) взагалі відмовився від його збереження:

*Дзе ж я схалю цябе, бясконцая натура?
Дзе ж я знайду цябе, жыцця крыніца?*

Оскільки він відкинув "*Brüste*" та (частково) "*Quellen alles Lebens*", остільки його переклад став менш змістовним, але він вельми точно передав жадобу знання у Фауста. Щоправда, він додав до його монологу словосполучення "*жыцця крыніца*", яке двозначно: з одного боку, воно може повністю відповідати гетевському "*Quellen alles Lebens*", хоч і стоїть в однині, а з іншого боку, через свій другий компонент "*крыніца*", який у вузькому розумінні означає "колодязь", або "водяне джерело", воно може бути сприйнятим як "жива вода" і завести читача у безмежне поле асоціацій зі слов'янськими казками, де мотив "живої води" зустрічається часто-густо, і через це викривити зміст оригіналу. Вважаємо: тут перекладачеві треба було б згадати, що у німецькому фольклорі скоріш за все панує мотив, так би мовити, "мертвої води", яка покриває тіло героя непробивним панцирем (напри-

клад, кров дракону для тіла Зіґфрида із "*Пісні про Нібелунґів*"). Сказане означає, що Сьомуха наголошує лише на фаустівській жадобі життя, а не на його жадобі до знання. А перше зовсім не притаманно гетевському персонажу на початку трагедії: він йде навіть на самогубство задля пізнання нового.

Легко тепер зрозуміти, що саме наступні ключові моменти гетевського двовірша стали для перекладачів каменем спотикання: дієслово "*fass*" у значенні "пізнання природи як плотська любовна гра з нею", оксюморон "*fass-unendlich*", перерахування "*Natur-Brüste-Quellen alles Lebens*" у значенні "безліч назв природи при її обов'язковій цілісності". Про останнє було сказано вище, зараз – про перші два. Так, вже Губер вжив синонім "**обнять**" для гетевського "*fass*" і тим самим започаткував стійку тенденцію зображати пізнання природи у цьому епізоді як перш за все любовну гру. Четвертий російський перекладач Струговціков (1856) взагалі відмовився від гетевського дієслова, але мотив кохання з природою все одно залишив і, навіть, підсилив його у порівнянні з оригіналом через накопичення слів з інтимної сфери. Сьомий перекладач Фет (1882), власне великий поет, не став зберігати ані "*fass*", ані мотив любовної гри, від чого ще до нього частково відмовився вже Холодковський. Наступні російські перекладачі (Павлов, 1889; Голованов, 1889; Соколовський, 1902 т. ін.) повернулися знову до губервського варіанту. Звичайно, були і спроби (після Франка) перекласти це дієслово інакше, за допомогою різних синонімів зі значенням "розуміти", але всі вони ще більше віддаляли переклад від оригіналу: "*уловить*" у Вейнберга (1902), "*объять*" у Брюсова (1928) і т.ін. Другий напрям у перетворенні гетевського дієслова не міг себе реалізувати через те, що його прихильники занадто наполягали на мотиві гри немовля з материнськими грудьми (Губер, Голованов та ін.) або чоловіка з жінкою (Струговціков, Пастернак та ін.). Та й багато хто з них приховував цей любовний мотив за такими глибокими любовними нюансами, що його вже важко було читачеві сприйняти (Холодковський, Фет, Трунін, Павлов, Соколовський, Вейнберг, Брюсов та ін.).

Українські перекладачі не тільки спирались на своїх російських колег, а йшли своїм шляхом. Так, Франко зобразив пізнання природи як плотську гру немовля з материнськими грудьми і, щоб зробити це ще наочніше, навіть, як і Губер, вжив слово "*мати*", яке відсутнє у Гете. Але він зробив те, на що до нього жоден з перекладачів не наслідкував і що після нього варіювало багато послідовників: спробував замінити гетевське "*fass*" синонімом із значенням "розуміти". Та, на жаль, він знайшов в українській мові занадто важку діалектну ле-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ксему "уняти", так що наступні співвітчизники його не підтримали і шукали інші варіанти: Загул (1919) запропонував важке дієслово "збагнути", а Улезко (1926) повертається, як і його російський посередник Вейнберг (1902), до прямого значення німецького "fass" і перекладає його українським "взяти", що у контексті перекладу, як пізніше і у Сьомухи, звучить злегка комічно. Можливо, саме через це останній український перекладач "Фауста" Лукаш (1955) відмовляється взагалі від будь-якого перевтілення гетевського дієслова. Мотив гри немовля з материнськими грудьми зобразили Франко, Улезко та Лукаш, мотив плотської любовної гри чоловіка і жінки не з'явився у жодного українського перекладача.

Білоруський перекладач Сьомуха (1976) відмовився від мотиву любові і зваріював пропозицію Вейнберга-Улезка.

Гетевський епітет "unendlich" перед іменником "Natur" виявився другою нездоланною перешкодою для всіх східнослов'янських перекладачів: Губер відмовився від нього, Струговщіков переклав, але за допомогою трохи іншого синоніму "беспредельная", та ще й без гетевського протиставлення дієслову "fass", Фет відмовився перекладати обидві частини цього протиставлення, Холодковський вперше запропонував варіант збереження вказаного оксюмору, але у банальній (ремінісценція з Козьми Пруткова) тавтологічній формі "не обнять-необъятное", що знизило цінність гетевського афоризму. Покращити цю банальність зміг Трунін (1882), який, використавши знахідку Струговщікова, не реалізовану тим до кінця, вдало переклав "обнять-без предела", і його варіант прийняла більшість послідовників (Соколовський, Вейнберг, Брюсов та ін.). Але російське словосполучення "без предела" та його похідний прикметник "беспредельная", який після Струговщікова-Труніна теж інколи вживали перекладачі (Струговщіков-син, Вейнберг, Загул та ін.) має не лише просторове значення безмежності, що гарно пасує до змісту німецького оригіналу, а й ще один, психологічний сенс нестриманості, яка аналізованому епізоду у першоджерелі зовсім не притаманна. І тому Павлов (1889) повертається до варіанту Холодковського "обнять-необъятное", а Голованов (1889) та Пастернак (1953) відмовляються взагалі передати це протиставлення. Та деякі перекладачі все ж таки знайшли слово, яке було синонімічним до трунінського "без предела", не мало психологічного відтінку нестриманості і було, крім того, адекватним німецькому оригіналу: "бесконечная" (Соколовский, 1902; Брюсов, 1928 та ін.). Але вони цьому диво-

вижному еквіваленту додали однобічне і навіть помилкове губернівське "обнять", так що їх переклади звучать банально і є неадекватними.

Українські перекладачі повторили помилки своїх російських попередників: Франко зробив, як Губер, Загул зварював Труніна, Улезко та Лукаш взяли повністю або частково переклад Соколовського. Білоруський перекладач Сьомуха теж повторив варіант Соколовського.

Екскурс в історію східнослов'янських перекладів "Фауста" Гете потрібен був, щоб показати об'єктивні чинники перекладацьких труднощів, бо на перший (і на другий, та навіть і на третій) погляд здається, що аналізований двовірш з німецької поеми може з успіхом перекласти будь-яка людина із середніми знаннями мови оригіналу, не кажучи вже про перекладача-професіонала. Але, однак, п'ять найпрофесійніших зробити цього не змогли, як і десятки інших східнослов'янських фахівців. Та хіба лише одних східнослов'янських? У 1974-ому році у Німеччині з'явився переклад Ф.Г.Шефера нижньонімецькою, і в ньому відсутні саме ці два рядки.

Отже, розглянемо докладніше конкретні чинники їх перекладацької неадекватності. Холодковський використовує окличне речення замість питального в оригіналі ("Мне не обнять природы необъятной!" у Холодковського та "Wo fass ich dich, unendliche Natur?" у Гете). І нам повинно бути зрозумілим, чому він так робить: гетевське питальне речення двозначне – безпосередньо (експліцитно) воно висловлює запитання, а контекстуально (імпліцитно) приховує невпевненість. Цей другий аспект і передає Холодковський, втілючи його у двозначну, як і у Гете, форму: експліцитно – невпевненість, а імпліцитно – риторичне запитання про те, де знайти відповідь.

Але така двозмістовність Холодковського не відповідає двозначності оригіналу, оскільки провокує у читача різні лінійні, тобто часові уявлення: у Гете – спочатку пряме запитання про можливість пізнання і лише потім контекстуальна думка щодо невпевненості у пізнанні, а у Холодковського – спочатку невпевненість. Через таку різну черговість думок в оригіналі та перекладі і виникають різні психологічні і філософські концепції Фауста-персонажу. Франко йде зовсім іншим шляхом: передає запитання запитанням, але все одно не уникає суттєвих розбіжностей, бо німецьке словосполучення "Natur fassen" ускладнене питальним займенником "wo?", не може бути дослівно (що, на перший погляд, здається еквівалентним!) перекладено східнослов'янськими мовами, бо після такого прямого перекладу воно буде сприйма-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

тись за змістом як занадто грубий або вельми обмежений вислів ("де я візьму тебе?" або "де я схоплю тебе?", тобто, де я тебе знасилую).

Так, до речі, зробив Сьомуха, і його переклад звучить комічно ("Дзе ж я схоплю цябе, бясконцая натура?"), як і у його двох попередників: росіянина Вейнберга (1902) та українця Улезка (1926). Саме тому Франко не шукає еквіваленту до німецького дієслова "fassen", а вживає його двозначний контекстуальний синонім "уняти", котрий не зовсім відповідає семантиці оригіналу. І другий український перекладач Лукаш із тієї ж об'єктивної причини відмовився від збереження цього ключового словосполучення, що не збагатило його інтерпретацію. Аналогічний крок робить і Пастернак, тільки він забагато фантазує на тему пізнання як любовної гри, тому гетевський двовірш перетворюється у нього на п'ятивірш. Але не цей кількісний аспект є тут найцікавішим, а синтаксична структура думки: якщо Гете вживає три питальних речення як перелічення, в якому два останніх виступають як неповні до першого присудку "fass", що обставинам місця в оригіналі надає неймовірну експресивність, а його заголовному персонажу помітне хвилювання пошуку; якщо Холодковський для збереження експресії та схвильованості використовує вже окличне речення та ще й зі запереченням, зменшуючи тим самим експресивність та замінюючи хвилювання пошуку на схвильованість сумнівом, то Пастернак знаходить серед резервів російської мови інші засоби вираження вказаних особливостей мовлення: перелічення дієслів, які пов'язані між собою наростанням якості, тобто градацією. Однак, як наслідок нанизування трьох дієслів ("руки протянуть" – "пасть на грудь" – "прильнуть к ключам"), синонімічних гетевському "fass", у Пастернака на передній план висовується багатослів'я, а не гетевська лапідарність.

Проведений порівняльний аналіз оригіналу і перекладів дає змогу дійти нам у цьому розділі потрібного висновку, що у породженні розбіжностей між першим та другими, з одного боку, і між самими перекладачами, з іншого, значну роль відіграють індивідуальні пристрасті перекладачів. Так, Франко українізує Гете, навіть діалектизує на західноукраїнський кшталт, хоча за семантикою ним вживаних лінгвальних одиниць криється завжди холодний розум загальнолюдського аналітика; Лукаш теж трохи українізує і спрощує переклад, але не суб'єктивно, як у Франка, а лише через те, що добирає для своїх думок найточніші, на його погляд, слова, в яких панує словникове значення і національна забарвленість; Холодковський, який був значним вченим, "батьком" не лише російської, а й світової паразитології, тяжіє до сухої,

точної, науково-термінологічної стильової манери; Пастернак, тонкий поет і прозаїк, на творчість якого активно вплинуло просторічне мовлення маси, що у Європі 1920-30-х вийшла на політичну арену, робить свій переклад то занадто поетичним (відштовхуючись від сленгу маси), то забагато буденним (спускаючись до мовленнєвих потреб читача з маси); Сьомуха відбирає з оригіналу лише те, що вважає суттєвим, і втілює його на власний смак, без урахування нюансів оригіналу.

8.5. Тексти для самостійного аналізу

1. Оригінал

J.W.von Goethe, *Faust-1* (1808)

*Geschrieben steht: "Im Anfang war das **Wort!**"
Hier stock ich schon! Wer hilft mir weiter fort?
Ich kann das **Wort** so hoch unmöglich schätzen,
Ich muss es anders übersetzen,
Wenn ich vom Geiste recht erleuchtet bin.
Geschrieben steht: "Im Anfang war der **Sinn**.
Bedenke wohl die erste Zeile,
Dass deine Feder sich nicht übereile!
Ist es der **Sinn**, der alles wirkt und schafft?
Es sollte stehn: "Im Anfang war die **Kraft!**
Doch auch indem ich dieses niederschreibe,
Schon warnt mich was, dass ich dabei nicht bleibe.
Mir hilft der Geist! auf einmal sehe ich Rat
Und schreibe getrost: "Im Anfang war die **Tat!**"*

2. Українські переклади

І.Я.Франко, *Фавст* (1882)

*Написано стоїть: 'Вначалі було **слово!**'
Вже ось і запинка! Яков тут йти дорогов?
Таж **слово** годі так високо класти.
Не так се мушу перекласти,
Сли лиш правдиво дух мій прояснивсь.
Написано стоїть: 'Вначалі була **мисль!**'
Обдумай добре все, що дух говорить,
Щоб, пишучи, рука не заблудила!
Чи тільки **мисль** все двигає і творить?
Повинно б бути: 'Вначалі була **сила!**'*

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Но й се, заким ще написав я,
Вже щось ми шепче, щоб на тім не став я.
Га, просвітив мя дух! Нараз ми зазоріло.
І сміло пишу я: 'Вначалі було **діло**'.

Д.Ю.Загул, Фауст (1919)

Написано: 'В началі **слово** бі!'
Вже й тут не йде! – Хто поміч дасть тобі?
На '**слово**' я б не міг ваги такої класти.
Інакше мушу перекласти,
Дух осінив думки мої слабі.
Написано: 'в началі **разум** бі'.
Обдумай добре першу стрічку,
Не квапся, забувай колишню звичку!
Чи ж розум пан всесвітніх таємниць?
Повинно б так: В почині була **міць**.
Але й тепер, коли це слово пишу,
Я знаю вже, що так його не лишу.
Господь поміг! Відразу просвітлило;
Напишу сміливо: 'В почині було **діло**'.

М.Т.Улезко, Фауст (1926)

Стоїть в письмі: 'Було в почині слово'.
Вже й став. Хто ж поміч далі дасть мені?
Не можу слову дати такої я ціни,
Інакше треба цю перекладати мову, –
Й як мене дух тут дійсно освінув –
Стоїть в письмі: 'В почині помисл був'.
Про перший стих обачно треба міркувати,
Щоб не пішло перо себе ж переганяти!
Чи ж помисел все діє і творить?
Стояти мусило: 'Була в почині сила'.
Та от, як пишу, знов щось мене держить
Й остеріга, щоб я при цім не зостававсь...
Дав поміч дух! Ось я вже догадавсь,
І сміло пишу: 'Було в почині діло!'

М.О.Лукаш, Фауст (1955)

Написано: 'Було спочатку **Слово**!'
А може, переклав я зразу помилково?
Зависоко так слово цінують!
Інакше треба зміркувати,
Так внутрішнє чуття мені говорить.

Написано: 'Була спочатку **Мисль!**
Цей перший віри як слід осмисль,
Бо ще перо біди тобі натворить.
Хіба ж то мисль і світ і нас створила?
А може, так: 'Була спочатку **Сила!**
Пишу – і сумнів душу огорнує:
Я, мабуть, знову суті не збагнув...
Та світ свінув – не зрадила надія,
І я пишу: 'Була спочатку **Дія!**'

Іван Дамар'їн, Фауст (2003)

5

Написано: 'Було спочатку слово'.
Чи маю рацію? Хто допоможе знову?
Не можу слово так я цінувати!
Інакше мав перекладати,
Якби був розум вільним від сміття.
Написано: 'Спочатку – відчуття!'
Та думай, Фауст, що ти наробив
Й перо навіщо так поторопив!
Хіба ж то відчуття усе нам народило?
Повинно б так: 'Була спочатку сила!'
Та ні, хоча рука завершення жадає,
Мій сумнів іншу відповідь чекає.
Та ось блиснув мій розум сміло –
І я пишу: 'Було спочатку діло!'

3. Російські переклади

Э.И.Губер, Фауст (1838)

Писание гласит: 'В начале было слово!'
Но вот уж для меня препятствие готово:
Так высоко я слова не ценю...
Но чем и как я слово заменяю?
Проникнут мыслию иною.
Я напишу: 'В начале мысль была!'
Не торопись над первою строкою,
Чтоб истина тебя до цели довела.
Одна ли мысль творит и созидает?
Не "силой" ли ее мне заменить?
Но и она не всё нам выражает!
Не знаю, как мне заключить.
Но истина снимает покрывало: –
В деянии заключено начало.

А.Н.Струговщиков, Фауст (1856)

*Написано: в начале было слово.
Что разумеет под словом Слово?
Уразумев, как выразить его,
Начало, свет и жизнь всего?
Скажу ли: Разум, Сила сил,
Все не придам достойного названья,
Зане в себе совокупил
С причиной первое деянье...
Скажу ль...но, между тем, как слово излетает,
Опять внезапное сомненье возникает...
Но не с началом ли сливается конец?
И я пишу: в начале был Творец!*

П.В.Трунин, Фауст (1882)

*Написано: 'В начале было Слово' –
Вот я и стал. Кто знает, как сказать?
Я слову не могу значенья столько дать –
Переводить мне надо снова!
Коль Духа речь, душа, ты верно поняла –
Я должен написать: 'В начале Мысль была';
Но не спеши перо, мой ум, не увлекайся
И первую строку обдумать постарайся.
Иль Мысль лишь действует? Она ль все сотворила?
Нет, надобно сказать: 'Была в начале Сила'.
Однако же, пока пишу я те слова,
Иной им перевод готовит голова...
Помог мне Дух! Вот истины сиянье:
'В начале было'... да, я так пишу – 'Деянье'!*

А.А.Фет, Фауст (1882)

*Написано: 'В начале было слово'.
Вот я и стал! Как продолжать мне снова?
Могу ли слову я воздать такую честь?
Иначе нужно перевести!
Коль верно озарен исход тяжелых дум,
То здесь написано: 'В начале был лишь ум'.
На первой строчке надо тщиться,
Чтобы перу не заблудиться!
Ум та ли власть, что, все подвигнув, сотворила?
Поставлю я: 'Была в начале сила'.
Но в миг, как собралась писать рука моя,
Предчувствую, что все не кончу этим я.*

*Вдруг вижу свет! Мне дух глаза открыл!
И я пишу: 'В начале **подвиг** был'.*

Н. Голованов, *Фауст* (1889)

*Написано: В начале было **Слово**, –
И вот уже преграда мне готова.
Могу ли слову я такое дать значенье?
Его переменить я должен без сомненья,
Коль понят смысл как должно мной.
Не лучше ли сказать, что **Разум** был в начале?...
Одумайся над первою строкой,
Чтоб избежать ошибок дале:
Не разум созидает и творит;
Верней сказать: была в начале **Сила**.
Но снова что-то сердцу говорит,
Что это мысль в себе не совместило...
Но я прозрел! Мне ясно все опять,
И **дело** я решаю написать.*

Н. А. Холодковский, *Фауст* (1890)

*Написано: 'В начале было Слово' –
И вот уже одно препятствие готово.
Я слово не могу так высоко ценить:
Да, в переводе текст я должен изменить.
Я напишу, что Разум был в начале.
Но слишком, кажется, опять я стал спешить –
И мысли занеслись и в заблужденье впали:
Не может Разум все творить и созидать.
Нет, Силу следует началом называть!
Пишу – и вновь берет меня сомненье:
Неверно мне сказало вдохновенье.
Но свет блеснул – и выход вижу я:
В Деянии начало бытия!*

Н. А. Холодковский, *Фауст* (1912)

*Написано: 'В начале было Слово' –
И вот уже одно препятствие готово:
Я слово не могу так высоко ценить.
Да, в переводе текст я должен изменить.
Когда мне верно чувство подсказало,
Я напишу, что Мысль – всему начало.
Стой, не спеши, чтоб первая строка
От истины была не далека!*

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

*Ведь Мысль творит и действовать не может!
Не Сила ли начало всех начал?
Пишу – и вновь я колебаться стал.
И вновь сомненье душу мне тревожит...
Но свет блеснул – и выход вижу я:
В Деянии начало бытия!*

Н.А.Холодковский, Фауст (1922)

*Написано: 'В начале было Слово' –
И вот уже одно препятствие готово.
Я слово не могу так высоко ценить:
Да, в переводе текст я должен изменить.
Я напишу, что Разум был в начале.
Но слишком, кажется, опять я стал спешить –
И мысли занеслись и в заблужденье впали:
Не может Разум все творить и созидать.
Нет, силу следует началом называть!
Пишу – и вновь берет меня сомненье:
Неверно мне сказало вдохновенье.
Но свет блеснул – и выход вижу я:
В Деянии начало бытия!*

Н.А.Соколовский, Фауст (1902)

Написано: 'В начале было Слово'. – Вот я и остановился! Кто поможет мне идти дальше? Постичь как следует смысл выражения 'Слово' я не могу. Если ум озаряет меня правильно, то следует перевести иначе: 'В начале был Разум' – вот настоящий смысл написанного! Обдумай, однако, хорошенько первую строчку, и не давай слишком торопиться перу. Точно ли все творит и все устраивает Разум? Следовало бы сказать: 'В начале была Сила'. Но, однако, пока я это пишу, кажется, мне, что нельзя остановиться и на этом. Ум, впрочем, помогает! Я прозрел и, успокоясь, пишу: 'В начале было Деяние'.

П.И.Вейнберг, Фауст (1902)

Написано: 'В начале было Слово'. Ну, вот я уже и остановился. Кто может мне продолжать? Я никак не могу придавать такую высокую цену Слово; надо перевести это иначе. Если дух надлежащим образом просветил меня, то здесь написано: 'В начале была Мысль'. Обдумай хорошенько первую строку; пусть твое перо не слишком торопится! Мысль ли все творит и всем правит? Следовало бы сказать: 'В начале была Сила'. Однако, в то время, как я пишу эти слова, что-то предостерегает меня не останавливаться на них... Но дух пришел мне на помощь! Наконец я понял и убежденно пишу: 'В начале было Дело'.

В.Я.Брюсов, Фауст (1928)

Написано: 'В начале было Слово!'
Уж затрудненье! Кто поможет снова?
Я **слову** не могу воздать такую честь,
Иначе должно перевесть.
Коль разум правильно мне светит в глуби дум,
То здесь написано, что 'Был в начале Ум'.
Обдумай первую строку глубоко,
И пусть перо не пишет раньше срока!
Умом ли создано, сотворено все было!
Должно стоять: 'Была в начале Сила'.
Но вот, пока пером я это выводил,
Как что-то требует, чтоб вновь я изменил.
Дух руководит мной! Решенье вижу. Смело
Пишу: 'В начале было Дело!'

Б.Л.Пастернак, Фауст (1953)

'В начале было Слово'. С первых строк
Загадка. Так ли понял я намек?
Ведь я так высоко не ставлю слова,
Чтоб думать, что оно всему основа.
'В начале мысль была'. Вот перевод.
Он ближе этот стих передает.
Подумаю, однако, чтобы сразу
Не погубить работы первой фразой.
Могла ли мысль в создание жизнь вдохнуть?
'Была в начале сила'. Вот в чем суть.
Но после небольшого колебанья
Я отклоняю это толкованье.
Я был опять, как вижу, с толку сбит:
'Сперва даянье было' – стих гласит.

Иван Дамарьян, Фауст (1999)

Написано: 'В начале было слово!'
Да прав ли я? Попробую-ка снова?
Неверен к слову лестный столь подход,
Иной тут нужен перевод,
Пусть разум мой работает искусно.
Написано: 'Вначале было чувство!'
Подумай-ка над тем, что сотворилось,
Чтобы перо не слишком торопилось!
Ведь разве чувство всё нам породило?
Должно быть так: 'Была в начале сила!'
Но и сейчас, хоть написал я это,

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

*Сомнение во мне иного ждет ответа.
Но вот мой разум дал совет мне смело,
И я пишу: 'Вначале было дело!'*

4. Білоруський переклад

В.Сёмуха, Фауст (1976)

*Написана: 'Было спачатку **Слова!**
Ці так? Ці ясна? Ці не памылкова?
Лічу, для **Слова** гонару зашмат, –
Перекладу я лепш на іншы лад,
Натхнёны згадкаю магічнай.
'Была спачатку **Думка!**' – Так лагічнай.
Але без спеху толькі, з першых фраз
Каб я у бяссэнсіцы не уграз, –
Бо хіба ж **Думка** што-небудзь тварыла?
Скажу яснай: 'Была спачатку **Сіла!**
Пішу, а сэрца кроіць пачуццё,
Што не, не **Сілай** творыцца быццё.
Чакай, – мо **Воля, Розум, Дзеянне, Парыц?**
Так, 'Дзеяннем сусвет пачаты быццё!'*

8.6. Вправи до текстів

а) Перевірте у словниках повний набір сем кожної лексеми оригіналу, щоб встановити, чи не втрачено у перекладі головний варіант значення слова у контекстуальних умовах першоджерела.

б) Знайдіть інші українські та чужомовні переклади вказаного оригіналу, визначте перекладача, рік створення, оцінки критикою.

в) Порівняйте концепцію оригіналу і перекладів, її вербальне втілення та специфіку так званого "поетичного синтаксису": звукопис, інтонація, ритм, розмір, рима.

г) Зіставте наведені переклади між собою і встановіть, де криються перекладацькі труднощі: в оригіналі, у професійності перекладача, у лінгвальних особливостях обох мов.

д) Зверніть увагу на хронологічну відстань між перекладами, щоб з'ясувати, **що** впливає на розбіжності у перекладі: чинник часу, відповідна перекладацька теорія доби, індивідуальний стиль перекладача.

е) Зважаючи на те, що всі творці наведених перекладів є письменниками й перекладачами високого ґатунку, аргументуйте, чим ви-

РОЗДІЛ 8. Індивідуально-стильові труднощі перекладу

кликани перекладацькі розбіжності: складністю оригіналу, індивідуальним стилем перекладача, специфікою порівняних мов.

є) Напишіть рецензію на переклади із власними варіантами їх редагування.

ж) Під час порівняння гетевського "*Фауста*" із перекладами особливо увагу зверніть увагу на наступне:

- наявність архаїзмів та неологізмів,
- семантична відповідність українських, російських та білоруських слів німецьким "*Wort, Sinn, Kraft, Tat*", а також "*Geist*"; особливо акцентуйте полісемію "*Sinn*" та "*Geist*",
- збереження синонімічного словосполучення "*wirkt und schafft*",
- повтор порядку слів у висловах "*Im Anfang war...*", де у Гете змінюється лише останній член речення,
- збереження розділових знаків, які в оригіналі яскраво й значуще оформлюють думки автора.

з) Зробіть власний переклад гетевського фрагменту із записом на плівку, дайте її іншому студенту для прослухання та письмової рецензії із детальним редагуванням та професійною оцінкою.

и) Виступіть перекладачем у двомовній (телефонній або живій) бесіді із проблем художнього перекладу.

і) Влаштуйте міжнародну дискусію-гру щодо проблем художнього перекладу (або лише перекладу "*Фауста*" Гете) із використанням матеріалів цього підрозділу за схемою: вступне слово Голови конференції, доповідь основного референта, рецензії 2-3 офіційних опонентів (одна – українською, інші німецькою, їх переклад), виступи та запитання перекладачів різними мовами (їх переклад), підсумкове слово Голови.

РОЗДІЛ 9

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

9.1. Нарис проблематики

9.1.1. Соціально-професійне субмовлення та переклад

У теоретичній частині підручника вказувалось на те, що перекладацькі труднощі починаються із належності оригіналу до певного функціонального стилю (соціально-професійного субмовлення), лексичний склад і конотативні особливості якого в їх найновітніших проявах ще не відображені у словниках, бо потрапляють туди лише тоді, коли стають традиційними і тому перекладачеві вже майже непотрібними. Через це він завжди повинен спиратись на власний досвід, професійну інтуїцію та консультації із фахівцями. Нагадаємо, що ми запропонували слідом за фахівцями із соціолінгвістики (мовної варіативності) класифікувати всі висловлювання насамперед за пануванням в них однієї з головних функцій мови.

Більш ретельна класифікація (виділення у кожному соціально-професійному субмовленні жанрів та піджанрів) значної ролі для перекладознавства не відіграє, бо труднощі йому роблять саме функціональні стилі, а не їх гібриди та підстилі. Незважаючи на розмаїття мовних функцій у багатьох стилістів, ми залишили стрижневими лише 5: пізнання (світомоделювання), повідомлення (інформування), впливу (спонукання), естетичну (цілісності), спілкування (комунікації). Панування однієї з них і дозволяє створювати відповідні комплекси текстів, якими послуговується певне соціально-професійне угруповання: світомоделююча породжує науково-технічний функціональний стиль, інфо-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

рмативна – діловий, спонукальна – публіцистичний, естетична – белетристичний, комунікативна – побутовий. Саме відповідна функція і зумовлює перекладацькі перепони: наприклад, герметичну термінологічність у науково-технічному типі тексту, клішовану канцелярність – у діловому, експресивну конотативність – у публіцистичному, національно забарвлену ситуативність – у побутовому, багатозначну прагматичність – у белетристичному. Зрозуміло, що практика живого мовлення додає кожного разу фахівцям із мовної варіативності нові прояви субмовлення: економічний, рекламний, бізнесовий тощо, котрі деякі із вчених бажають назвати окремими функціональними стилями.

Але якщо подивитися на них очима стиліста (яка мовна функція панує в них) та перекладознавця (які труднощі приховують вони у собі), то неважко дійти об'єктивного висновку про їх належність до одного із вказаних п'яти стрижневих субмовлень, бо вони мають спільні з ними перекладацькі труднощі: наприклад, економічний текст належить до науково-технічного комплексу, рекламний – до публіцистичного, бізнесовий – до офіційно-ділового тощо. Вказані перекладацькі труднощі настільки складні й вагомі, що є сенс виділяти окремі типи функціонально-стильового перекладу: науково-технічний, офіційно-діловий, публіцистичний, художній, побутовий.

9.2. Функціональні стилі і переклад

9.2.1. Сутність поняття і терміна "функціональний стиль"

Соціолінгвістична гілка, яка плодоносить мовною варіативністю, давно вже показала її дослідникам, що будь-яка, на перший погляд, єдина національна мова на практиці існує як система підмов, котрі обслуговують певні соціально-професійні угруповання. Ці підмови мають багато синонімічних назв: "соціолект", "функціолект", "професійна мова", "регістр", "функціональний стиль" та ін., змістовим інваріантом яких є пристосування мови під її професійне використання різними громадами. **Ми будемо вживати усталений в германістиці термін "функціональний стиль"** (від лат. *functio* – "виконання обов'язкового" та давньогрец. *stylos* – "грифель для письма"), **розуміючи під ним мовлення провідного соціально-професійного угруповання.** І хоча варіативна лінгвістика пропонує безліч таких мовлень, ми вважаємо, що з перекладацького боку класифікувати їх краще за принципом труднощів, а останні пов'язані з функціями мови і тексту. Отже, треба

поговорити про наступну проблему (функції мовлення), без вирішення якої поняття "*функціональний стиль*" залишиться невизначеним.

9.2.2. Функції тексту (мови)

Філософи, а слідом за ними і лінгвісти вже давно встановили, що мова має багато завдань, які розташовуються (за вагомістю використання у мовленні) ієрархічно. І у такій системі структурна складова під назвою "*спілкування*" посідає зовсім не перше місце, а це має велике значення для перекладознавства. Починаючи з античної доби, а потім найбільш активно представниками соціологічної школи у філософії та мовознавстві (особливо у прихильників гіпотези про породження мови трудовою діяльністю), вважалось і вважається за аксіому, що саме функція спілкування є найголовнішою у мові. Об'єктивне вирішення цієї проблеми залежить від того, як розуміти поняття і термін "*функція*": лише як здібність мови до використання її людиною (тобто як функціонування мови у співбесіді двох індивідів) чи як її спроможність моделювати людське оточення (тобто як її функціонування у суспільстві).

На сутність мовних функцій як на наслідок світомоделювання давно вже вказували представники психологічного напрямку в лінгвістиці, зокрема, наприклад, харківський філолог XIX ст. О.О.Потебня, коли у 1862 році у першому виданні своєї фундаментальної праці "*Думка та мова*" розробив логічну й струнку гіпотезу про внутрішню форму слова як "*відношення змісту думки до свідомості*," розуміючи під останнім знаряддя для пізнання світу. Аналогічної точки зору дотримувався і радянський психолог О.М.Леонт'єв, коли стверджував у 1959 році, що "*функція мови – це також функція усвідомлення, тобто такого відображення об'єктивної дійсності, яке є наче відбитим через призму соціально накопиченого і узагальненого досвіду, котрий зафіксовано у мовних значеннях*." Саме світомоделюючу функцію мови мав на увазі М.В.Ломоносов, стверджуючи, що це не мова пасує перед спробою мовця щось виразно й точно втілити у слова, а мовець виказує своє недостатнє володіння нею.

Отже, мову людство виробило перш за все для пізнання оточуючого світу, щоб адекватно (відповідно, життєдайно) на нього реагувати, інакше він би розтрощив людей і ніякого поширеного їх продукування (тобто виживання їх як біологічного виду) не дозволив би. Тому кожна лексема і кожна граматична категорія несуть відбиток соціального буття, а першою функцією мови є пізнання навколишнього. Саме через це

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

лексема, синтагма, речення тощо, які не мають вказаного образу світу, не можуть скласти тексту і вважатися мовленнєвими одиницями.

Буття, пізнане людиною і втілене в одиниці мови, стає, однак, вагомим і соціально необхідним не саме по собі, а лише у ролі головного чинника існування людської спільності, тому другою функцією мови не може не бути інформативність, тобто повідомлення. Але останнє завжди відбувається через мовлення індивіда, тобто у суб'єктивній формі; при цьому речник настільки впевнений у своїй правоті, що свідомо чи підсвідомо нав'язує її співбесіднику. Тому третьою функцією мови є вплив. І, звичайно, мовець втілює власний задум найбільш, як на нього, зрозуміло й яскраво, без зайвого, за законами краси, хоч і тлумачить її зі своєї маленької "грудки" зору, але матеріал для цього знаходить все ж таки у мові. І це означає, що вона має ще одну функцію – естетичну. Всі названі функції реалізуються лише під час спілкування і тому мові притаманне ще одне завдання – комунікативність, яке інколи (бажання просто базікати) може ставати найголовнішим. Зрозуміло, що мова може мати ще безліч інших, другорядних функцій, на які справедливо вказують лінгвісти.

Отже, незважаючи на багатство класифікацій мовних функцій, лише 5 залишаються стрижневими: пізнання (світомоделювання), повідомлення (інформування), впливу (прагматики, спонування), естетична (цілісності, краси), спілкування (комунікації). Панування однієї з них і дозволяє створювати відповідні комплекси текстів, якими послуговується певне соціально-професійне угруповання: світомоделююча породжує науково-технічний функціональний стиль, інформативна – діловий, спонукальна (прагматична) – публіцистичний, – естетична – белетристичний, комунікативна – побутовий. Саме відповідна функція і зумовлює перекладацькі перепони: наприклад, герметичну термінологічність у науково-технічному типі тексту, клішовану канцелярність – у діловому, експресивну конотативність – у публіцистичному, багатозначну прагматичність – у белетристичному, національно забарвлену ситуативність – у побутовому. Вказані перекладацькі труднощі настільки складні й вагомі, що є сенс виділяти окремі типи функціонально-стильового перекладу: науково-технічний, офіційно-діловий, публіцистичний, художній, побутовий.

Зрозуміло, що у мовленні як неподільному вербальному процесі всі ці 5 функцій (та й всі інші) злиті у синтетичну єдність, але накреслене вище є не лише логічною схемою, пристосованою до потреб аналізу, а відбиває магістральне у мовній субстанції та мовленнєвій дійсності, хоч остання (як жива практика) постійно диктує лінгвістичній теорії

нові аспекти оцінок функціональних стилів. Так, за останні десятиріччя міцно заявили про себе економічний чинник стилю ("*Wirtschaftsdeutsch*"), бізнесовий ("*Geschäftsdeutsch*"), рекламний та ін. Але копіткий аналіз їх вербального наповнення свідчить про те, що всі вони є лише підстилями вказаних традиційних функціональних стилів, бо мають спільні з ними перекладацькі труднощі: наприклад, економічний текст належить до науково-технічного комплексу, рекламний – до публіцистичного, бізнесовий – до офіційно-ділового тощо.

9.2.3. Специфіка перекладу висловлювань з різних субмовлень

Хоча перекладацькі труднощі у галузі будь-якого функціонального стилю є за своєю суттю типовими, успіх адекватного перекладу залежить завжди від фонових знань перекладача, рівень яких зумовлюється у першу чергу його знайомством з оригіналом як фреймом (тобто розумінням типових ситуацій, закладених в оригінал). Через це перекладачеві наукових і ділових текстів потребується постійне оновлення термінологічних знань у формі особистого спілкування-досвіду, або консультацій з фахівцями, або ж придбання відповідних словників. Не зовсім подібною є ситуація у галузі публіцистичного функціонального стилю. Якщо нові терміни у стилях науки, техніки, офіційно-ділової комунікації зрозуміти можна тільки через їх денотати, то новоутворення публіцистичного стилю стають зрозумілими через контекст, який лівовою пайкою виступає у публіцистиці як широкий і тут вже потрібні фонові знання перекладача, які він отримав раніше, під час постійного читання й перекладу публіцистичних висловлювань. Крім того, експресивне забарвлення є різним у кожному національному публіцистичному стилі.

Побутовий функціональний стиль характеризується, насамперед сленгом, так що, як і у випадку із пресою, перекладачу треба бути у постійному контакті з відповідними джерелами. Але на відміну від публіцистичного перекладу, де головне полягає у лінгвальних відповідниках, побутовий вже потребує оцінювати оригінал перш за все як ситуацію і перекладати не вербальність оригіналу, а його фреймовість, тобто ситуативність. У перекладацькому відношенні найбільш складним виступає белетристичний функціональний стиль, бо тут всі слова, будучи звичайними лексемами, набувають у конкретного автора конотативної неповторності. А це означає, що художній переклад потребує такої кількості та системності фонових знань, яка пересилує не тільки

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

всі останні функціональні стилі разом узяті, а й взагалі психологічні та енциклопедичні можливості навіть непересічної людини.

У наступних параграфах детальніше розглядаються мікрорівневі (ілюстративні) та макрорівневі (для самостійного опрацювання) приклади до різних типів субмовлення (деякі з нижче наведених прикладів запозичено та творчо перероблено із різних розмовників, довідників і словників, через що тут висловлюються щира подяка та професійне вибачення їх авторам).

9.2.4. Типи функціонально-стильового перекладу

Перекладацькі труднощі у галузі будь-якого функціонального стилю є за своєю суттю типовими, бо успіх адекватного перекладу залежить завжди від (крім, звичайно, мовних та професійних) фонових знань перекладача, але рівень останніх зумовлюється не тільки (та й не стільки) його підготовкою та практичним досвідом, а й – у першу чергу – його знайомством з оригіналом як фреймом (тобто розумінням типових ситуацій, закладених в оригінал). І якщо у сфері белетристичного функціонального стилю такі клішовані ситуації майже загальнолюдські та відносно вічні (зараз не будемо звертати уваги на їх національне забарвлення, бо воно, хоч і перекладацьки вагоме, є, однак, додатком до "всеземного" змісту таких тем, як, скажімо, кохання, ненависть бідність, багатство, альтруїзм, аморальність тощо), то, наприклад, у побутовому функціональному стилі вони, залишаючись у своїй масі також постійними, все ж таки "розбавляються" водами моди до чогось несподіваного, а у діловому і тим більше науковому та публіцистичному стилях взагалі змінюються на нове, гіперболічно кажучи, майже щодня, так що не тільки відповідні словники та галузево налаштовані перекладачі, а й фахівці споріднених сфер виробництва часто-густо швидко втрачають контакт з ними і не зовсім (або: зовсім не) розуміють їх.

Через це перекладачеві наукових і ділових текстів потрібне постійне оновлення термінологічних знань у формі особистого спілкування-досвіду, або консультацій з фахівцями, або ж придбання відповідних словників. Тут, щоправда, виникає гостра дискусійна проблема щодо шляху, який найкраще і найскоріше приводить до адекватного перекладу у галузі науково-технічного та ділового функціональних стилів: перекваліфікація філолога-фахівця з іноземних мов у технічного професіонала чи, навпаки, перепідготовка технічного професіонала до рівня філолога-фахівця з іноземних мов. Істина, як завжди, знаходиться посередені: обидва шляхи добрі й погані, бо термінологічний прогрес переганяє у своєму невпинному русі і професіонала, і фахівця з

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

іноземних мов швидше, ніж вони встигнуть перевчитися. Тому ефективним залишається лише один єдиний підхід: постійна співпраця перекладача з професіоналами науково-технічної та ділової сфер (і навпаки), щоб досягти адекватного термінологічного перекладу.

Не зовсім подібною є ситуація у галузі публіцистичного функціонального стилю. Якщо нові терміни у стилях науки, техніки, офіційно-ділової комунікації зрозуміти можна тільки через їх денотати, знайомство з якими, як вже вказувалось, дозволяють відповідні словники та особисте спілкування у вказаних сферах, то новоутворення публіцистичного стилю стають зрозумілими скоріше через контекст і до словників (за винятком спеціальних, малого накладу і тому малоприступних видань) потрапляють лише тоді, коли перестають вживатись і, отже, втрачають перекладацьку вагомість.

Але названий контекст лівовою пайкою виступає у публіцистиці як широкий, а не вузький, тобто рідко бувають випадки, коли конкретне новоутворення (особливо скорочення, усталений епітет тощо) у своєму повторному використанні стає зрозумілим перекладачу лише через своє текстове оточення. Найчастіше тут будуть потрібні фонові знання перекладача, які він отримав раніше, під час постійного читання й перекладу публіцистичних висловлювань. Це – як у професійному спорті: досить декілька днів не тренуватися – і вже випадаєш із спортивних нормативів настільки, що наздогнати пануючі вимоги зможеш нешвидко й нелегко.

Крім того, публіцистичний функціональний стиль має ще одну значущу перекладацьку рису: експресивне забарвлення, яке у кожного народу виказує власний кількісний і якісний рівень. Так, українській пресі притаманна в цілому нейтральність оповідального тону (за винятком, на жаль, занадто поширених сьогодні бульварних видань), що виявляє себе, перш за все, у нечастому вживанні пейоративної ("поганої") лексики, а також знижених, просторічних лінгвальних одиниць, тоді як у німецькій або російській пресі це робиться значно частіше. Отже, при перекладі з німецької треба нейтралізувати вказану експресивність, а з української – навпаки, підвищувати її.

Побутовий функціональний стиль характеризується насамперед сленгом (від англ. *slang* – "грубе, фамільярне мовлення"), тобто мовленням, навмисно зневажливим фонетично, лексично, морфологічно та синтаксично і переповненим евфемізмами, скороченнями, неологізмами тощо. І все це є швидкоплинним, мінливим, так що, як і у випадку із пресою, перекладачу треба бути у постійному контакті з відповідними джерелами. Але на відміну від публіцистичного перекладу,

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

де головне полягає у лінгвальних відповідниках, побутовий вже потребує оцінювати оригінал перш за все як ситуацію, і перекладати не вербальність оригіналу, а його фреймовість: наприклад, "*Auf Wiederhören!*" та "*Auf Wiedersehen!*" як "*До побачення!*" у будь-якій ситуації і, навпаки, "*До побачення!*" як "*Auf Wiedersehen!*" у візуальній розмові і як "*Auf Wiederhören!*" у розмові телефонній.

Перекладацьки найбільш складним виступає белетристичний функціональний стиль, бо тут діють усі вказані чинники: національно забарвлені ситуації побутового стилю, лексичні новоутворення науково-технічного, ділового і публіцистичного тощо. І хай в ньому не панують терміни, публіцизми або просторіччя; хай він виступає лоном поетизмів, але вони теж не зафіксовані у словниках у тому розумінні, що, будучи звичайними лексемами, придбають у конкретного автора контекстуальну неповторність. Крім того, художній переклад має і власні особливості: збереження звукопису і ритму (не тільки у ліричному тексті), а також рими і кількості рядків у поезії і т.ін. Більш за те, трохи нагадуючи стиль публіцистики (його широкий контекст), художній переклад повинен враховувати головний принцип красного письменства: так зване приховане (інколи пряме) цитування у формі суб'єктивних, запланованих, від автора залежних натяків на минулі речі, особистості, вислови, події і т.ін. та у формі натяків об'єктивних, від автора незалежних, і випадкових, виникаючих після створення оригіналу.

Ці натяки проявляються на різних рівнях: сюжету (наприклад, роман Дж.Джойса "*Улісс*" як паралель до "*Одіссеї*" Гомера), власних імен (наприклад, назва п'єси Ф.Дюрренматта "*Ахтерлоо*" як паралель до славнозвісного наполеонівського Ватерлоо), парафрази (наприклад, перший рядок вірша Е.Кестнера "*Kennst du das Land, wo die Kanonen blühen?*" як переробка першого рядка гетевського вірша "*Mignon*" – "*Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen?*"), ритму, рими, жанру тощо. Сказане означає, що художній переклад потребує такої кількості та системності фонових знань, яка пересилає не тільки всі останні функціональні стилі разом узяті, а й взагалі психологічні та енциклопедичні можливості навіть непересічної людини. Позитивним виходом з цього становища є лише постійне професійне і філологічне самовдосконалення перекладача за рахунок експериментального перекладу (для себе, у довгу шухляду) світових шедеврів та копіткого аналізу пам'яток усього світового письменства (і не тільки красного).

З цього боку є сенс зупинитися більш детально на одній складності художнього перекладу, про яку тільки що йшлося: на збереженні ремінісценції (явного або прихованого, але запланованого цитування). Прин-

ципово вона є перекладною за будь-яким зі своїх параметрів (зміст, форма, стилістика, звукопис тощо) і – часто-густо – навіть за їх єдністю. Це – з погляду лише однієї іпостасі в особливості перекладача: власне перекладача. Але у цій особистості є ще одна перекладацьки вагома іпостась: адресат. І той, не знючи оригіналу, повинен одразу відчутти й впізнати ремінісценцію у тексті перекладу, а зробити це він в змозі лише тоді, якщо її першоджерело було вже перекладено його мовою. Добре, коли один раз. А якщо декількома перекладачами і всі переклади різні за лексичним, граматичним та інтонаційним наповненням?!

Тоді який варіант повинен вибрати перекладач ремінісценції, щоб її майбутній читач відразу впізнав її? Як перекладачу встановити адресатну популярність перекладу першоджерела ремінісценції? Провести соціальне опитування? Зробити статистичні підрахунки використання оригіналу у бібліотеках країни чи приватних бібліотеках? Звичайно, нічого такого він робити не буде, хоч іншого шляху донести ремінісценцію до адресата, шляху, адекватного автору оригіналу, у нього немає. Зрозуміло, що він може використати інший засіб: прокоментувати ремінісценцію у самому тексті перекладу або після нього, але у першому випадку це буде руйнуванням стильової манери оригіналу, а у другому – психологічно і хронологічно зайвим для сприймаючого.

Дійсно, як перекласти українською наведену вище ремінісценцію із Гете у Е.Кестнера, якщо східнослов'янські переклади її першоджерела, зрозумілі вітчизняному читачу, нараховують більше десяти варіантів і всі вони різні за лексикою (навіть початковими словами), поетичним розміром та ритмом, довжиною рядків (кількістю складів) тощо?! Так, М.Рильський дає *"Ти знаєш край, де цитриновий цвіт..."*, П.Тимочка – *"Чи знаєш ти той край, де снять сади..."*, а В.А. Жуковский, хронологічно перший і найпоширеніший серед східнослов'янських читачів, запропонував: *"Я знаю край! Там негой дьышит лес..."*

Чи не через це перекладачі часто-густо взагалі відмовляються від збереження такої комплексної ремінісценції (словникового складу, інтонаційного оформлення тощо)? Так, сучасний український перекладач П.В.Рихло, перетворюючи у 2002-ому році поезію буковинського німецькомовного поета Е.Зінгера *"Циркові ведмеді"*, яка є повним наслідуванням поезії Р.М.Рільке *"Пантера"*, не мав можливості натякнути на австрійське джерело (хіба що інтонацією, але ж її рількевського втілення пересічний український читач не знає), бо, по-перше, не існує вітчизняного перекладу Рільке, а по-друге, як встановити, на котрий з російських перекладів краще спиратись.

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Сказане потребує більш детальнішого розгляду семантичних шарів лексики у будь-якому функціональному стилі, а також специфіки белетристичного тексту як основи художнього перекладу.

9.2.5 Семантичні пласти класичного та новітнього тексту

Широко відомо практично (особливо, хоч і помилково, після літературознавчого структуралізму з його інтертекстуальністю), що кожна людина будує свої висловлювання не з нового словесного матеріалу, а з того, що вже існував до неї, вже був у мовленнєвій роботі інших адресантів. Тому новими у кожного творця можуть бути лише зміст та, як наслідок, архітектоніка висловлювання, а слова будуть вже використаними до нього і нести в собі контекст його попередників. При цьому, як тільки що вказувалось, не треба зміщувати контекст попередників як адресатну випадковість (тобто суб'єктивне сприйняття читачем) або адресанту плановість (як задум автора оригіналу) із структуралістською категорією "*інтертекстуальність*" (як об'єктивної, на хибну думку структуралістів, риси будь-якого словесного твору, про що йдеться далі).

Можна залишити зараз осторонь проблему неологізмів, бо і так зрозуміло, що з них одних тексту не створиш. Ось чому кожна лексема будь-якого типу висловлювання (від побутового через науковий до поетичного), крім денотативного змісту (тобто загальнонаціонального, конвенціонального, зафіксованого в словнику) і конотативного (теж словникового, загальнонаціонального, конвенціонального), має ще один – контекстуальний (оказіональний, конкретний, тобто виникаючий тільки через випадкове сусідство з іншими словами, які або складають висловлювання, або натякають на його співвідношення з іншим текстом) і лише наприкінці свого мовленнєвого буття (наприкінці в логічному, аксіологічному, а не часовому значенні цього слова) лексема виказує четвертий зміст – авторський (індивідуальний, тобто підтекстний, який ледве проростає, та й то не завжди, через особисті асоціації адресанта).

Отже, вказані чотири семантичні шари слова породжують чотири компоненти структури тексту: денотативний і конотативний будують прототекст, що виникає як наслідок гри словом (тобто його зв'язку з іншими словами за законами загальнонаціональної логіки, договірного значення), контекстуальний породжує контекст як наслідок гри використанням слова (тобто зв'язку слів за законами валентного значення), авторський створює підтекст як наслідок гри словоформами (тобто зв'язку слів за законами граматичного значення).

Без урахування цієї чотирьохшарової семантики слова і через це також і тексту (прототекстна, контекстна, підтекстна) не буде зрозумілою референтна (тобто філософська) специфіка висловлювання взагалі (його віднесеність до реальної дійсності). На останній треба зупинитися, бо вона є фундаментальним камінням методології будь-якого перекладознавчого дослідження.

Еволюція красного письменства (і будь-якої словесності взагалі) йшла від прототексту (основне, денотативне-конотативне, словникове значення слова) через контекст (додаткове, випадкове, але зрозуміле значення слова) до підтексту (авторське, зашифроване значення лексеми). Інакше кажучи, першу категорію (прототекст) треба визначити наслідком колективної гри словом як одиницею загальнонародного словника (тобто визначити результатом зв'язку слів за законами конвенційного значення), другу (контекст) – наслідком фракційної гри слововживанням, під час якої зв'язок між словами реалізується за законами випадкового сусідства, валентного, але не герметичного значення, третю (підтекст) – підсумком волюнтаристської гри словоформами, коли ті зв'язуються між собою за законами мовних категорій, граматичного значення і тому залишаються непрозорими у своїй семантиці.

В цілому ця еволюція означала накопичення в тексті змістової порожнечі та автономності форми, руйнування його договірної (конвенційної) семантики і плекання нової, егоцентричної моделі висловлювання. Витоки й мотиви такої моделі (самовираження) сягають темряви тисячоліть, хоча помилково приписуються багатьма сучасними дослідниками лише постмодернізму, про що детально буде сказано у підрозділі про художній текст. Але у висловлюваннях давно минулих часів зміст є ще наслідком контексту, і лише в ХХ ст. (футуризм, сюрреалізм, конкретна поезія, концептуалізм, новітні гілки багатьох наук і перш за все когнітивних, а серед них – постсоссюрівської структурної лінгвістики) прототекст та контекст врешті-решт поступаються місцем зашифрованій нісенітниці підтексту, який почне міцно впливати не лише на повних adeptів постмодернізму.

Отже, якщо в науковому мовленні традиційного типу завжди панував (і нерідко панує і зараз) перший, денотативний шар семантики, а у побутовому та класичному художньому – перший (денотативний), другий (конотативний) і третій (контекстний), то у постмодерністському самовираженні владу захопив четвертий шар (підтекстний), незрозумілий навіть самому адресанту.

Поділити сучасні тексти на класичний та самовираження і звернути увагу студента перш за все на останній треба було вкрай для плід-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ного існування сучасного перекладу, бо, на жаль, принцип самовираження почав панувати вже два десятиріччя в усіх функціональних стилях. Він спричинює безліч перепон не тільки в галузі поезії (ламанний ритм, відсутність рими, розділових знаків тощо), а й далеко за її межами (непрозорі лексика, морфологія, синтаксис, коли що нелінгвістична одиниця – то неможливість її адекватного і навіть хоч би аналогового перекладу).

Аналізуючи перекладознавчо такі тексти, не можна не ставити перед собою питання про те, чи є вони текстами у багатотисячолітньому розумінні цього терміна, бо увагу в них звертаєш перш за все на те, що всі вони, різні за зовнішньою формою та першопоглядним змістом, є насправді суттєво спорідненими своєю пустопорожнечою, створені за принципом алогізму й асоціації та суб'єктивної рецепції читача, а не об'єктивного наповнення думкою автора; в них що не слово – то нісенітниця, або безглуздя, або ребус, який ніколи не можна розгадати. Більш за те: неважко побачити у головному стильовому принципі писемного самовираження (у будь-якому функціональному стилі) відмову від логіки думки, що було і залишається суттю традиційної, класичної писемності протягом її майже п'ятитисячолітнього існування, і перехід до "логіки" граматики, тобто, як відзначалось вище, до зв'язку вже не слів за їхньою денотативною й конотативною семантикою, що породжувало об'єктивний зміст твору і через це його істинне, об'єктивне сприйняття читачем і дослідником, а лише словформ за їхніми морфологічними й синтаксичними категоріями, що породжує тільки незліченні й необмежені натяки на **МОЖЛИВИЙ** зміст і через це його помилкове сприйняття адресатом. Тут допомогти може лише функціональний переклад, про який йдеться далі, та й то частково.

Зовсім не випадково на зміну термінознавчій школі Д.С. Лотте (термін як однозначне, точне, стисле, системне, особливе слово, що протистоїть за своєю семантичною і граматичною структурою загально-вживаному слову) приходять нова теорія терміну (В.А. Гак, Б.М. Головін та інші), прихильники якої вбачають у терміні не семантику, а функцію, тобто тип вживання лексичної одиниці. Відтепер (і це посідає головне місце у новітніх філологів) будь-яке слово може набути термінологічного статусу, але лише у межах конкретного тексту, перетворюючись, якщо використовувати справжню наукову точність, з терміна на поетизм.

Вказана формалізація як наслідок й сутність точних наук, до котрих, як і взагалі до науки, філологію майже ніколи ніхто не відносив, розпочалася й без успіху завершилась значно раніше постсоссюрівсь-

кої лінгвістики. Віра у силу науки запанувала вже у XVIII столітті, у добу всеохоплюючих раціоналізму, редукціонізму та детермінізму, коли німецький математик Карл Фрідріх Гаус запроклав афоризм, помилково названий на довгі сторіччя сенсом наукового життя європейської цивілізації: "*Математика – це королева наук.*" Альберт Ейнштейн, батько теорії відносності, однієї з найточніших наук, любив казати, що з того часу, як за його теорію відносності взялися математики, він вже і сам нічого в ній не розуміє. Але тоді, у XVIII столітті, як і у наступні доби, саме віра у всесилля точних наук призвела до того, що філологія як універсальна поезія античності перетворилася через схоластику Середньовіччя на вузько термінологічну дисципліну Просвітництва. Найнаочніше про це свідчить історія однієї з філологічних гілок – філософії, котра у вченні Гегеля знайшла свій вінець досягнень, бо стала використовувати слово як однозначний термін.

Але вже філософи-романтики Фіхте, Шеллінг, Фейєрбах зневірилися у точності терміна і застосували новий його структурний компонент – багатозначність, яка відбрунькувала образність і, переродивши термін на поетизм, знову перетворила філософію на універсальну поезію. Так, наприклад, любов у Фейєрбаха є невизначеною, безмежною, універсальною категорією, хоча й головною в його філософському кредо. Наступні уми, яких ми за звичаєм продовжуємо називати філософами, такими насправді ніколи не були: Шопенгауер, Кьєркегор, Ніцше та інші – це вже поети-мислителі навіть за формою своїх думок, а не традиційні філософи-вчені. А останні перейшли до нефілологічної науки – соціології: Прудон, Фур'є, Маркс, Плеханов, Ленін, Адорно, Маркузе, Сартр та ін.

Сьогодні вже немає справжніх філософів, для котрих підвалини буття мають чітко розмежовані назви; сьогодні людство має або бездоказових поетів-мислителів, які впливають на наші уявлення силою слова, або окремих прагматиків – соціологів, футурологів, етнографів тощо, котрі беруть нас у полон часткою наочних фактів, які видаються за глобальну систему.

Аналогічною є і ситуація у мовознавстві: ми маємо тут або класичних, традиційних, універсальних філологів, або вузько прагматичних новітніх дескриптивістів у точному смислі цього слова – описувачів конкретного мовного факту: наприклад, функцій окремого відмінка (або ще гірше: великого фахівця з малої кількості всіх підфункцій однієї функції одного відмінка), або, наприклад, дослідника всіх мовних втілень носія дії та сприймаючого її (агенса, пацієнса, бенефіціанта тощо).

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Інерція наукового пошуку у сфері формалізації постійно призводить до того, що відкриваються (хоч і рідко, а частіше просто детальніше описуються) нові нюанси старих законів; при цьому нюанси отримують нові терміни, які вже не вказують на свою спорідненість з назвою головного закону. Так виникають сумарні, а не синтетичні терміносистеми, котрим бракує реальної, дійсної бази.

Головний недолік усіх постструктуралістських філологів полягає в їхній методології: прокламуючи мовлення об'єктом свого вивчення, вони насправді досліджують лише мову, через що наділяють лінгвістичні одиниці (фонеми, лексеми, морфеми, синтагми) непритаманними їм особливостями – неіснуючими в мовленні семами, функціями, значеннями, структурами тощо і – навпаки – не фіксують ті особливості, котрі для цих одиниць мовленнєво суттєві. Як наслідок – терміни й терміносистеми накопичуються, а наукового сенсу не додається, навіть зменшується.

Наприклад, традиційна граматика знала три типи мовленнєвого зв'язку між словами: *узгодження, керування, прилягання*. Новітні лінгвісти побачили, що у кожному з цих зв'язків суто теоретично (тобто у мові, а не мовленнєвому потоці) можна виділити два структурних компоненти – лексичний і граматичний. Відкинувши три традиційних терміни, вони ввели два нових: *колокацію* для лексичних відношень та *колігацію* для граматичних. І хоча в латині, звідки взяті ці терміни, вони значать теж саме, що й традиційні, постструктуралістські лінгвісти наполягають на використанні саме нових і непрозорих для розуміння лексем замість яскравих і зрозумілих традиційних термінів.

Та хіба ж тільки наполягають?! Кожен з них обов'язково потребує застосовувати саме його неологізм, а не тільки що народжену, на жаль, не ним *колокацію* та *колігацію*. Так, для заміни першої лексеми вже напридумано: *дистрибуція, компатібілітація, конкомітанція, коокуренція, селекція* і ще цілий легіон! Ну і що дійсно наукового принесла ця буцімто наукова заміна? Хіба *узгодження* не є семантичним зв'язком, тобто новоспеченою *колокацією*, а *керування* не є хіба граматичним зв'язком, себто *колігацією*?!
Так навіщо було замінювати?

Відповідь зрозуміла: заради інерції формалізування. А про те, що породжується нова терміносистема і вже не мікро-, а скоріш макро-, тобто метамова без усякого наукового змісту, ніхто не дбає. Навіть не здогадується подумати. І як логічний висновок і наслідок – поява на Заході в останнє десятиріччя нової філологічної науки, назву якої важко перекласти українською мовою: якщо йти модним шляхом за-

позичень, то це буде "трансфернетика", або "трансферознавство", коли ж пристосувати традиційний термін, то це має бути "наука про прагматичний переклад", якщо ж використати змістовний підхід, то цю найновітнішу гілку філологічного дерева треба назвати "змісто-знавством", тобто наукою про тлумачення будь-якого висловлювання для його легшого сприйняття неосвіченим адресатом.

Виходить, справа зі спілкуванням у європейській цивілізації зайшла зараз у такі гущавини безглуздя, що вже між співрозмовниками повинен знаходитися товмач, як колись віщун-жрець між богами та людством. Тут можна послатися на збірку наукових праць, яка вийшла у Німеччині у 2001 році під занадто значущою назвою "Передача змісту від знавців до профанів" і у якій йдеться про те, як європейські лінгвісти започатковують науку "змістознавство", щоб за її допомогою будь-яке вузько наукове знання зробити якомога швидше й легше знанням загально колективним.

9.3. Науково-технічний стиль

9.3.1. Практичні орієнтири науково-технічного перекладу

Вже перші труднощі в процесі науково-технічного перекладу виникають при відтворенні безеквівалентної лексики. Для цього можливі такі способи: а) транслітерація (*Diesel, Lampe*); б) калькування (*Atombombe* – **атомна бомба**); в) наближений переклад (*Der Heilige Nikolaus* – **Дід Мороз**, хоча все частіше останнім часом тут застосовується калька); г) описовий переклад (*das Mitbestimmungsrecht* – **право громадянина на участь в управлінні підприємством**, *der Anlernberuf* – **професія, яка здобувається в процесі нетривалого навчання безпосередньо за місцем праці**); д) елімінація національно-культурної специфіки (*Radezky-Marsch* – **військовий марш**); е) перерозподіл значення (*Bundesrat* – **верхня палата**); є) передача одного поняття за допомогою кількох понять (*механізм управління автомобілем* – **Lenkung und Bremsanlage des Wagens**); ж) наближена передача слів-реалій (швейцарська лексема "*Stimmbürger*" як **громадянин з правом голосу**); з) передача випадкових безеквівалентних одиниць (*Tag und Nacht* – **доба**); и) переклад структурних екзотизмів (*wegloben* – **позбутися поганого працівника, давши йому схвальну рекомендацію для іншої праці**).

Чимало проблем постає перед перекладачем, який намагається досягнути відповідного рівня адекватності перекладу, для чого пропонується ряд методів: 1) конкретизація (замість "*Holz*" – "**дерев'яні бру-**

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

си"); 2) генералізація (замість "Elektromobil" – "**ein Fahrzeug**"; 3) смисловий розвиток ("100 Jahre Zugverkehr" – "**історія становлення і розвитку залізничного транспорту**"); 4) антонімічний переклад ("Der Gelehrte machte vor keinen Hindernissen halt" – "**вчений долав усі перепони**"); 5) синтаксичні трансформації ("die getroffenen Maßnahmen erlauben die Einrichtung im Labor eines großen Gerätes" – "**вжиті заходи дозволяють розташувати в лабораторії великий прилад**"; 6) перерозподіл змісту, за якого відбувається неспівпадіння як у плані лексики, так і в плані граматики ("die Schwerverletzten wurden aus dem Wraks mit Brechwerkzeugen geborgen" – "**важко поранених визволили з понівечених кузовів, застосувавши спеціальні інструменти**").

Німецька мова науково-технічних текстів відзначається наявністю складних розгорнутих речень з інфінітивними зворотами, поширеними означеннями та ввідними конструкціями. Бурхливо зростає кількість нових понять та відповідних термінів, які не встигає у словниках закріпити термінографія. При цьому не слід плутати "точний" та "буквальний" переклад. Точність передбачає короткість, виразність, логічну послідовність, повноту викладу матеріалу та відповідність нормам мови.

Поетапність процедури науково-технічного перекладу:

1) спершу слід прочитати текст повністю або його головні фрагменти й лише потім звернути увагу на ключові речення;

2) після перекладу заголовку тексту слід зробити граматичний аналіз речень;

3) перший варіант перекладу речення може бути наближеним до буквального;

4) даний етап передбачає редагування перекладеного речення;

5) після перекладу всього тексту слід внести необхідні стилістичні поправки.

б) тепер текст можна вважати перекладеним.

Етапи № 1 та № 3 вимагають знання необхідної лексики даної фахової мови та її словотвірних особливостей. Не останню роль при цьому грає вміння впізнавати значення терміну за контекстом та його словотвірними формами, спроможність користуватися різними словниками. Етап № 2 передбачає знання граматичних особливостей обох мов. Тут маються на увазі вміння пізнавати та перекладати граматичні форми та конструкції, способи вираження модальності, порядок слів у реченнях, утворення та застосування часів дієслів, вміння аналізувати й перекладати складні речення, досконале знання морфологічних, стилістичних і семантичних розбіжностей між вихідною мо-

вою та мовою перекладу. Останнє є також необхідною передумовою для етапів № 4 та № 5.

Що стосується словотвору, то перекладачеві слід добре засвоїти семантичні особливості іменникових суфіксів (наприклад, чоловічого *-er*, жіночих *-ung*, *-tion*, *-tät*, *-ik*, *-ur*), прикметникових суфіксів (*-bar*, *-los*, *-frei*, *-artig*, *-förmig*, *-mäßig*), невідокремлюваних префіксів (*miß-*, *un-*, *be-*, *ge-*, *zer-*, *ver-*, *emp-*), відокремлюваних (*ab-*, *ein-*, *aus-*, *mit-*), префіксів відокремлюваних і невідокремлюваних, залежно від наголосу (*über-*, *unter-*, *durch-*, *um-*, *wieder-*, *voll-*). Треба вміти також належно переглядати складні іменники (чи як одне слово-кальку на кшталт "das Kraftwerk" – "**електростанція**", чи конструкцією з іменником у родовому відмінку – "Druckmesser" – "**вимірювач тиску**", чи іменником з прийменником – "Betonkonstruktion" – "**конструкція з бетону**", чи іменником з прикметником – "Wasserpumpe" – "**водяна помпа**"). Віддієслівні іменники нерідко перекладаються українською мовою як дієслова.

Особливу увагу слід звертати на переклад вузькогалузевих термінів. Тут доводиться рахуватися з тим, що термінам, на жаль, властива багатозначність, надто в різних терміносистемах ("die Luft" – "**повітря**" і "**щільна**"; "der Strom" – "**потік**" і "**струм**").

У науково-технічних текстах специфічні функції можуть виконувати службові слова (прийменники, сполучники). Окрему роль відіграють артиклі (вживання означеного й неозначеного артиклів, зміна значення слова через зміну артикля ("der Leiter" – "**керівник**", "die Leiter" – "**драбина**"), широке застосування мають займенники "man" та "es". В деяких терміносистемах (наприклад, фізика, хімія, математика) надзвичайно широко використовуються модальні дієслова, які до того ж виступають у сполучі із займенником "man" (наприклад, "Heute muss man mehr Aufmerksamkeit neuen Technologien schenken" – "**сьогодні треба більше уваги приділяти новим технологіям**"); дієслово sollen + man висловлює необхідність, припис, доручення іншої особи ("die Eigenschaften des Betons soll man im Bauwesen berücksichtigen" – "**особливості бетону слід враховувати в будівельній справі**"). До того ж модальне дієслово "sollen" з інфінітивом (вільним або зв'язаним) може висловлювати допущення з чужих слів ("diese Experimente sollen an der Odessaer Universität durchgeführt werden" – "**Кажуть, що ці експерименти ніби проводяться в Одеському університеті**").

Дієслово "wollen" в I особі множини плюс інфінітив надає реченню відтінок легкого наказу ("Wollen wir die Kernstruktur analysieren" –

"**Давайте проаналізуємо структуру ядра**"). Подібна конструкція може надавати також значення майбутнього часу ("*Weiter wollen wir die mathematischen Formeln anwenden*" – "**далі ми будемо застосовувати математичні формули**"). Дієслово "*mögen*" має значення доручення і перекладається словами "**можливо, нехай**" ("*Mag er den Einfluss der magnetischen Wellen beschreiben*" – "**нехай він опише вплив магнітних хвиль**"). В імперфекті кон'юнктиві, як відомо, "*mögen*" висловлює бажання. Дієслово ж "*können*" висловлює фізичну можливість, "*dürfen*" – "**сміти, мати право**", але останнє в імперфекті кон'юнктиві може також висловлювати допущення і перекладається із застосуванням слів "**можливо, здається, очевидно**". Дієслово "*lassen*" надає реченню спонтанний відтінок (**дозволяти, заставляти**), а разом із зворотним займенником "*sich*" інфінітив має пасивне значення з відтінком можливості. До речі, пасивна форма дієслів, яка дуже часто вживається в німецькій мові, передається українською мовою нерідко активною формою. Окремі труднощі складає переклад інфінітивних конструкцій, поширених означень, які здебільшого передаються підрядними реченнями, форм умовного способу, сполучникових і безсполучникових підрядних речень.

9.3.2. Ілюстративний текст: "*Dennoch blieb ihre Entwicklung gehemmt durch allerhand mittelalterlichen Schutz, grundherrliche und Adelsvorrechte, Lokalprivilegien, städtische und Zunftmonopole und Provinzialverfassungen*". Неважко бачити, що більшість лексем у наведеному висловлюванні є зрозумілою навіть пересічному читачу як конвенційний шар семантики, але через свою термінологічність не може бути перекладена відразу, так би мовити, з листа навіть освіченим перекладачем, якщо він не працює у відповідній науковій сфері (у даному випадку – у політекономії): тут йому знадобиться допомога галузевих словників (або фахівців), щоб перекласти адекватно, наприклад, так: "*Але помісні та дворянські прерогативи, місцеві привілеї, міські та цехові монополії та провінційні уложення – весь цей середньовічний мотлох загаював її розвиток*".

Ще одне висловлювання з більшою мірою термінологічної герметичності: "***Strukturell* gesehen ist das Tragwerk der SR-71 als Mehrholmer aufgebaut, in den auch die Triebwerkaufhäufungen mit einbezogen sind**". Тут лексеми, які підкреслено, не тільки неможливо перекласти, їх неможливо навіть зрозуміти, а інші, хоч і зрозумілі, потребують термінологічної напруги для свого адекватного перекладу. Наприклад, такого: "*За своєю структурою несучі поверхні літака*

SR-71 є багатолонжеронною конструкцією, яка містить ще і консолі для підвішування двигунів".

9.3.3. Текст для самостійного опрацювання: "FORSCHUNG IM INTERNET (**Prof. Albert Endres, Institut für Informatik der Technischen Universität München**). Forschung setzt voraus, dass der Wissenschaftler schnell und umfassend darüber informiert wird, was sich auf seinem Gebiet (und wichtigen Nachbargebieten) Neues tut. Er muss den Stand der Technik wissen und ausnützen. Dafür muss er in das oft informelle Netz eingebunden sein, das sich die einzelnen Wissensgebiete schaffen, etwa Fachgesellschaften, Arbeitsgruppen und Begegnungszentren, oder in bilaterale Korrespondenz. Vor allem muss er Zugang zu den einschlägigen Publikationsorganen haben, in denen über die Forschungsergebnisse von Kollegen berichtet wird. Ist der Forscher hierfür ausschließlich auf Druckmedien angewiesen, kann die Verzögerung zwischen Entdeckung und Veröffentlichung oft Jahre betragen. Bei vielen schnell sich entwickelnden Gebieten ist dieser Verzug fatal. In dieser Situation hilft das Internet. Dieses elektronische 'Netz der Netze' entwickelte sich in der Wissenschaft, um den Informationsaustausch zwischen einer zunächst kleinen Zahl von Forschergruppen auf eine neue, elektronische Basis zu stellen. In einer explosionsartigen Ausbreitung gerade in den letzten Jahren hat sich das Internet auf der ganzen Welt als das primäre Kommunikationsmedium der Wissenschaft etabliert. Es gibt heute auf der ganzen Welt kaum noch eine Forschergruppe, die nicht Zugang zum Internet hat. Es ist wie ein Telefonnetz, mit dem großen Vorteil, dass man sich zeitlich nicht zu synchronisieren braucht. Was Internet am Ende eines Arbeitstages in Deutschland anvertraut wird, steht bei Arbeitsbeginn allen Kollegen in Amerika und Asien zur Verfügung. Internet ist auch ein großer Speicher, eine weltumfassende elektronische Bibliothek. An jedem Knoten des Netzes steht Rechnerkapazität zur Verfügung, die bei der Verwaltung und beim Suchen von Informationen helfen kann. Aus dieser Idee entstanden sogenannte Suchmaschinen (Search engines), genaugenommen Software-Komponenten, die in der Lage sind, Tausende, ja Millionen Rechner im Netz nach bestimmten Themen zu durchsuchen. Man spricht auch manchmal von 'Erntemaschinen', die alle gerade reif gewordenen Früchte (des Wissens) einsammeln. Die Sammlung des Vorwissens, die Recherche, ist nur der erste Schritt eines dreistufigen Prozesses. Wenn der Wissenschaftler weiß, was andere geleistet haben, entsteht bei ihm aus

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Kritik an der Ist-Situation, durch Beflügelung der Fantasie oder durch systematisches Analysieren die neue Idee, die eigene kreative Leistung".

9.3.4. Вправи до тексту

А. Лексичні завдання. За допомогою словників з'ясуйте:

- а) термін "Internet" є синонімом чи антонімом до терміна "Intranet"?
- б) лексеми "Gelehrter", "Wissenschaftler" та "Erforscher" є синонімами чи антонімами до слова "Forscher"?
- в) одно- чи багатозначні у тексті "FORSCHUNG IM INTERNET" слова "Technik", "Korrespondenz", "Speicher"?
- г) в якому семантичному зв'язку знаходяться слова "Druckmedium", "Kommunikationsmedium" та "Massenmedium"?
- д) як найкраще перекласти у тексті "FORSCHUNG IM INTERNET" наступні терміни та слова:
 - "Technik" – "механічні штучні вироби"? "принципи виробництва штучних механізмів"? "науково-технічний розвиток"? "апаратне устаткування"?
 - "Korrespondenz" – "листування (з ким-небудь)"? "письмові поштові відправлення"? "електронне спілкування"?
 - "fatal" – "фатально"? "доленосно"? "мати тяжкі наслідки"?
 - "Speicher" – "склад"? "акумулятор"? "накопичувач інформації"? "електронна пам'ять"? "банк даних"?
 - "Rechnerkapazität" – "комп'ютер"? "електронно-обчислювальна машина"? "міцний комп'ютер"?
 - "Verwaltung von Informationen" – "керування інформацією"? "обробка даних"? "накопичення інформації"?
 - "Vorwissen" – "попередні дані"? "початкова інформація"? "існуючі знання"? "чинні відомості"?
 - "Ist-Situation" – "існуюча ситуація"? "ситуація, що повинна бути"?
- е) як правильно перекладати запозичення у тексті "FORSCHUNG IM INTERNET":
 - "Search engines" – "пусковий двигун"? "пошукова машина"?
 - "Recherche" – "пошук"? "збір"? "осмислення"?
 - "Software" – "м'який товар"? "товар широкого вжитку"? "програмне забезпечення"?
 - "Hardware" – "товар твердої ціни"? "високоякісний товар"? "технічне забезпечення"?

Б. Змістовні завдання. Розбийте текст "FORSCHUNG IM INTERNET" на тематичні фрагменти, знайдіть провідну думку кожного з них та роз-

ташуйте ці думки за чергою їх появи у тексті. Порівняйте Вашу схему з наступною і визначте логічні помилки у своїй та підручниковій:

- а) передумова наукового дослідження,
- б) Інтернет і творчість вченого,
- в) недоліки традиційних засобів друку,
- г) сутність Інтернету,
- д) потреба в Інтернеті,
- е) виникнення та розвиток Інтернету.

В. Перекладацькі завдання

а) Використовуючи виправлену за текстом "*FORSCHUNG IM INTERNET*" схему з пункту "Б.", зробіть усний анований переклад тексту.

б) За тих же умов напишіть його реферативний переклад.

в) Перекладіть українською наступні речення, запозичені, хоч і трохи перероблено, з тексту "*FORSCHUNG IM INTERNET*". Зробіть це спочатку потрійно усно (синхронно, послідовно та у формі двомовної бесіди: мовець-німець – перекладач – мовець-українець), а потім письмово:

– *Für eine erfolgreiche Forschung muss der Wissenschaftler schnell und umfassend informiert werden.*

– *Jede Forschung setzt eine notwendige Information voraus.*

– *Diese Information umfasst alles Neue, das sich auf wichtigen Forschungsgebieten tut.*

– *Den Stand der Technik zu wissen und auszunützen, das ist die wichtige Voraussetzung der modernen Forschung.*

– *Die gegenwärtige Stand der Technik muss vom Wissenschaftler schnell und umfassend ausgenützt werden.*

– *Der Forscher muss gut wissen, was andere auf seinem Gebiet und wichtigen Nachbargebieten geleistet haben.*

– *Die moderne Forschung setzt voraus, dass sich der Gelehrte schnell und umfassend in das informelle elektronische Weltnetz einbindet.*

– *Zum informellen Netz gehören vor allem Fachgesellschaften, Arbeitsgruppen und Begegnungszentren.*

– *In einigen Wissensgebieten werden einschlägige Publikationsorgane gegründet, in denen man über neue Forschungsergebnisse berichtet.*

– *Wenn nur die traditionellen Druckmedien ausgenützt werden, so kann der Zeitabschnitt zwischen Entdeckung und Veröffentlichung oft viele Jahre betragen.*

– *Mit einer blitzschnellen Ausbreitung wurde das Internet in den letzten Jahren zum primären Kommunikationsmedium der Wissenschaft.*

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

– *Wenn der Forscher weiß, was in wissenschaftlichen Nachbargebieten geleistet worden ist, so kann bei ihm die eigene kreative Idee entstehen.*

– *Das Internet, an dessen Knoten eine Rechnerkapazität zur Verfügung steht, ist eine weltumfassende elektronische Bibliothek.*

– *An jedem Knotenpunkt des Internets steht dem Empfänger eine Rechnerkapazität, die bei der Verwaltung und beim Suchen von Informationen helfen kann, zur Verfügung.*

г) Перекладіть німецькою наступні речення, спираючись на текст "FORSCHUNG IM INTERNET" та приклади з попереднього пункту "В." і запозичуючи з них лексеми, словосполучення і, можливо, цілі синтаксичні фрагменти. Зробіть це спочатку потрійно усно (синхронно, послідовно та у формі двомовної бесіди: мовець-українець – перекладач – мовець-німець), а потім письмово:

– *Вчений повинен швидко отримувати широку інформацію.*

– *Це і є головною передумовою науково-дослідної роботи.*

– *Така інформація повинна охоплювати нові дослідження в науковій сфері вченого та у суміжних галузях.*

– *Досліднику треба бути знайомим з сучасним рівнем науково-технічного розвитку.*

– *При цьому вчений повинен використовувати його у своїх дослідженнях.*

– *Знати й використовувати сучасний рівень науково-технічного розвитку – ось головний принцип науково-дослідної роботи.*

– *Для проведення успішних досліджень сучасний вчений інтегрується у неформальні інформаційні організації.*

– *Крім того, він повинен мати можливість двобічного зв'язку зі своїми колегами.*

– *Але насамперед у нього має бути доступ до відповідних засобів друку.*

– *За умови використання лише традиційних засобів друку час від відкриття до публікації часто може складати роки.*

– *Поширюючись мов вибухова хвиля, Інтернет став за останні роки головним засобом наукових зв'язків.*

– *Якщо вчений знайомий з досягненнями у суміжних галузях знань, то він у змозі породжувати власні творчі ідеї.*

д) Перекладіть текст "FORSCHUNG IM INTERNET" з листа на плівку, дайте її іншому студенту для прослухання та письмової рецензії з детальним редагуванням та професійною оцінкою.

е) Перекладіть текст "FORSCHUNG IM INTERNET" письмово.

є) Порівняйте власний переклад з наведеним нижче перекладача-професіонала. Зіставте їх з оригіналом: **"НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ РОБОТИ В ІНТЕРНЕТІ (Проф. Альберт Ендрес. Інститут інформатики Технічного університету, Мюнхен).** Науково-дослідницька діяльність передбачає швидке та широке інформування вченого щодо новин в його галузі (а також у головних суміжних галузях). Він повинен знати й використовувати сучасний рівень науково-технічного розвитку. Для цього він повинен бути інтегрованим у неформальні інформаційні організації, що створюються в окремих сферах науки (наприклад, спеціалізовані об'єднання, робочі групи, контактні центри), або мати доступ до двобічної кореспонденції. Насамперед йому необхідно мати доступ до спеціальної літератури та публікацій, в яких повідомляються наслідки досліджень його колег. Якщо дослідник вимушений користуватися для цього лише друкованими виданнями, то часовий інтервал між моментом відкриття та публікацією може складати роки. В багатьох галузях, які стрімко розвиваються, таке зволікання є фатальним. У такій ситуації допомагає Інтернет. Ця електронна 'сітка сіток' розвивалась у науці заради ставлення обміну інформацією між спочатку нечисленними науково-дослідницькими групами на нову, електронну основу. Стрімко розширюючись, особливо в останні роки, Інтернет в усьому світі став головним засобом комунікації в науці. Мабуть, сьогодні у світі немає жодної науково-дослідницької групи, яка не мала б доступ до Інтернету. Він нагадує телефону мережу, лише з тією великою перевагою, що не потребує ніякої синхронізації за часом. Те, що в Німеччині наприкінці робочого дня буде введено в Інтернет, знаходиться на початку робочого дня у розпорядженні всіх колег в Америці та Азії. Інтернет є великим накопичувачем інформації, всесвітньою електронною бібліотекою. До кожного вузла цієї мережі підключено комп'ютер, який допомагає оброблювати дані та вести пошук інформації. На ґрунті цієї ідеї були створені пошукові системи (Search engines), точніше кажучи, компоненти програмного забезпечення, які здатні знаходити у тисячах, навіть мільйонах комп'ютерів інформацію до певної теми. Іноді їх називають 'збиральними машинами', які збирають дозрілі плоди (науки). Збір існуючої інформації (науковий пошук) є лише першим етапом триступеневого процесу. Якщо вчений має інформацію щодо наслідків інших дослідників, то в нього завдяки польоту фантазії або систематичного аналізу виникає як наслідок критичного розгляду реальної ситуації нова ідея – продукт власної творчої праці".

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ж) Зверніть увагу на наступні місця з професійного перекладу, обґрунтуйте їхню відповідність або невідповідність оригіналу і дайте власний варіант перекладу аналізованого фрагменту:

- "Forschung" – "науково-дослідницькі роботи" чи "**науково-дослідницька робота**" (тобто однина чи множина)?;
- "Institut für Informatik der Technischen Universität München" – "Інститут інформатики Технічного університету, Мюнхен" чи "**Інститут інформатики Мюнхенського Технічного університету**"?;
- "Forschung" – "науково-дослідницька діяльність" чи "**науково-дослідна діяльність**" (зважаючи на те, що зміст першої української лексеми стосується виконавця, а другої – наукового процесу)?;
- "den Stand der Technik" – "сучасний рівень науково-технічного розвитку" чи "**сучасний стан техніки**"?;
- "Wissensgebiete" – "сферах науки" чи (зберігаючи тавтологічний повтор лексичного стилю оригіналу) "**галузях знань**"?;
- "in bilaterale Korrespondenz eingebunden sein" – "або мати доступ до двобічної кореспонденції" чи "**або** (інтегрованим) **в обопільне електронне спілкування**"?;
- "muss er Zugang" – "йому необхідно мати доступ" чи (зберігаючи лексико-синтаксичний повтор оригіналу з двома попередніми "muss er") "**він повинен**"?;
- "zu den einschlägigen Publikationsorganen" – "до спеціальної літератури та публікацій" чи (зберігаючи лапідарність та логіку думки в оригіналі) "**до відповідних публічних видань**"?;
- "über die Forschungsergebnisse berichtet wird" – "повідомляються наслідки досліджень" чи "**повідомляється про наслідки досліджень**"?;
- "die Verzögerung zwischen Entdeckung und Veröffentlichung" – "часовий інтервал між моментом відкриття та публікацією" чи (зберігаючи лапідарність стилю оригіналу) "**затримка між відкриттям та публікацією**"?;
- "fatal" – "є фатальним" чи "**має тяжкі наслідки**"?;
- "Netz der Netze" – "сітка сіток" чи (щоб зберегти стильово вагомий наступний повтор у словосполученні "телефонна мережа") "**мережа мереж**"?;
- "In einer explosionsartigen Ausbreitung" – "Стрімко розширюючись" чи (щоб зберегти синонімію та експресивність стилю і не повторювати лексему "стрімко" із попереднього речення) "**поширюючись мов вибухова хвиля**"?;

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

– "kaum" – "мабуть" чи (щоб зберегти високий рівень впевненості автора) **"навряд чи"**?;

– "nicht Zugang" – "не мала б доступ" чи родовий відмінок: **"не мала б доступу"**?;

– "dass man sich zeitlich nicht zu synchronisieren braucht" – "що не потребує ніякої синхронізації за часом" чи (звертаючи увагу на граматику оригіналу: не "das **Internet** braucht sich zeitlich nicht zu synchronisieren", а "**man** braucht sich zeitlich nicht zu synchronisieren") **"що користувачам не треба синхронізувати себе за часом"**?;

– "steht Rechnerkapazität zur Verfügung" – "підключено комп'ютер" чи **"знаходиться"**, чи в даному випадку обидва варіанти синонімічні?;

– "Rechnerkapazität" – "комп'ютер" чи **"міцний комп'ютер"** (щоб розрізнити персональний комп'ютер і комп'ютер, що обслуговує всю мережу)?;

– "Aus dieser Idee entstanden" – "На ґрунті цієї ідеї були створені" чи (зберігаючи логічну помилку автора) **"З цієї ідеї виникли"**?;

– "Man spricht auch" – "їх називають" чи **"йдеться про"**, чи це – синоніми?;

– "Früchte (des Wissens)" – "плоди науки" чи **"плоди знань"**, чи це – синоніми?;

– "Recherche" – "науковий пошук" чи (зберігаючи це запозичення у стилі оригіналу, яке протистоїть попередньому німецькому слову перекласти його теж запозиченням) **"решерше"**?;

– "der erste Schritt" – "першим етапом", чи **"кроком"**, чи це – синоніми?;

– "der Wissenschaftler weiß" – "вчений має інформацію" чи **"вчений знає"**, чи це синонімічно?;

– "was andere geleistet haben" – "щодо наслідків інших дослідників" чи (зважаючи на те, що тавтологічний повтор є рисою лексичного стилю автора оригіналу і виявляє себе в останній однокореневій лексемі тексту "Leistung") **"досягли"**?;

– "aus Kritik" – "як наслідок" чи (щоб не повторювати слово "наслідок", яке вже використано в цьому реченні) **"після"**?;

– "die eigene kreative Leistung" – "продукт" чи (зберігаючи повтор як стильову рису оригіналу) **"досягнення"**?

з) Напишіть рецензію на професійний переклад статті А.Ендреса "FORSCHUNG IM INTERNET" з власними варіантами її редагування.

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

и) Виступіть перекладачем у двомовній (телефонній або живій) бесіді з проблем Інтернету.

і) Влаштуйте гру – прийом іноземної делегації щодо проблем Інтернету з використанням матеріалів цього підрозділу за схемою: вступне слово президента Академії наук із перекладом, вітальне слово голови делегації з перекладом, доповідь основного референта з перекладом, рецензії 2-3 офіційних опонентів (одна – українською, інші німецькою, їх переклад), виступи та запитання всіх присутніх різними мовами (їхній переклад), підсумкове слово президента та голови з перекладами.

9.4. Офіційно-діловий стиль

9.4.1. Ілюстративний текст: *"Die Außenpolitik der Länder, die auf den Prinzipien der **Globalisation** beruht, wie sie von der **Davos-Konferenz** verkündet worden sind, findet bei allen europazentristischen Staaten Unterstützung"*. У цьому тексті зрозумілим і перекладеним здається, на перший погляд, може бути все, але трохи бентежать підкреслені лексеми, якщо не знати їхньої семантики із попередніх споріднених текстів (де перша означає поняття "єдність світу", а друга – географію засідань наймогутніших країн світу). Крім того, саме поширений синтаксис є ознакою канцелярського стилю, так що перекладати цей текст лапідарними реченнями буде помилкою: *"Зовнішня політика країн, яку засновано на принципах єдності світу, що були проголошені Давоською конференцією, знаходить підтримку з боку всіх європейськи орієнтованих країн"*.

9.4.2. Текст для самостійного опрацювання: *"Das kleinste Bundesland (**Friedrich Frühmann, Präsident der deutschen Bundesgesellschaft, Saarpacken**). Von den Stadtstaaten abgesehen, ist das Saarland das kleinste Bundesland. Es liegt in Südwestdeutschland an der Grenze zu Frankreich, Luxemburg und dem Bundesland Rheinland-Pfalz. Die Wirtschaftszentren liegen im Tal der Saar um Saarlouis, Neunkirchen und die Landeshauptstadt Saarbrücken. Das Saarland wurde als politische Einheit 1920 durch den Friedensvertrag von Versailles geschaffen, von Deutschland abgetrennt und der Verwaltung des Völkerbundes unterstellt. Frankreich erhielt wirtschaftliche Vorrechte und großen politischen Einfluss. 1935 stimmte die saarländische Bevölkerung in einer Volksabstimmung für die Rückkehr zum Deutschen*

Reich. Nach dem Zweiten Weltkrieg machte Frankreich einen neuen Versuch, das Saarland schrittweise zu annektieren, aber aufgrund der eindeutigen Willenskundgebung seiner Bürger wurde das Saarland am 1. Januar 1957 ein Land der Bundesrepublik Deutschland. Das kleine Saarland mit seinen 2568 qkm Bodenfläche hat seinen Namen von dem Fluss Saar, der sich in großen und kleinen Schleifen durch hügeliges Land windet. Ihren Lebensunterhalt verdient die Landbevölkerung wie die arbeitenden Menschen der Städte im Steinkohlenbergbau und in der Eisen- und Stahlindustrie. Beide Industriezweige sind allerdings, bedingt durch die große internationale Konkurrenz, im Niedergang begriffen. Viele Menschen in dieser mit ca. 1,1 Millionen Einwohnern dicht besiedelten Region müssen um ihre Arbeitsplätze fürchten, und immer wieder kommt es in den Saarstädten zu Demonstrationen für Erhalt des regionalen Kohlenbergbaus und des Stahlstandortes Saargebiet. Die größte Stadt und zugleich Hauptstadt des Saarlandes ist die frühere Residenzstadt Saarbrücken, die auch ein bedeutender Verkehrsknotenpunkt ist. Hier kreuzen sich wichtige Verkehrswege von den Niederlanden und Belgien her nach Süden mit solchen von Deutschland nach Frankreich. Die Stadt liegt an der wichtigen Bahnstrecke Frankfurt/Paris, und sie ist auch per Schiff über die Saar erreichbar, ebenso von Frankreich her über einen Kanal. Eine starke Verflechtung mit Frankreich gibt es heute auch noch auf kulturellem Gebiet. So wurde während der französischen Besatzungszeit 1947/48 die Universität gegründet, an der auch heute noch französische Studenten Teile ihrer Staatsexamen ablegen können. Deutsch und Französisch sind gleichberechtigte Lehr- und Prüfungssprachen. Ähnliche Vereinbarungen gibt es über die Anerkennung des Abiturs, das am deutsch-französischen Gymnasium abgelegt wird. Erwähnenswert ist auch noch die staatliche Musikhochschule. Die meisten Hochschulen im Saarland wie in ganzem Deutschland sind Körperschaften des öffentlichen Rechts und zugleich staatliche Einrichtungen des Bundeslandes, nur einige sind nichtstaatlich. Nach einer Grundgesetzänderung im Jahre 1969 regelt das Hochschulrahmengesetz bundesrechtlich die Grundsätze des Hochschulwesens, und der Bund beteiligt sich finanziell am Hochschulbau und an der Beschaffung von Großgeräten für die Forschung. Das Hochschulgesetz des Saarlandes füllt die Vorgabe des Hochschulrahmengesetzes des Bundes aus und stellt fest, dass Aufgaben der Hochschulen sind: 1) Ausbildung der Studenten für eine berufliche Tätigkeit, welche die Auswertung wissenschaftlicher Erkenntnisse und Methoden oder die Fähigkeit zu künstlerischer Gestaltung voraussetzt;

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

2) *Forschung sowohl des einzelnen Wissenschaftlers als auch im Team, die von erkenntnisorientierten und der anwendungsorientierten Grundlagenforschung bis zur Produktentwicklung im Auftrag von Anwendern in der Industrie und im Dienstleistungsbereich reicht.*"

9.4.3. Вправи до тексту

А. Лексичні завдання. За допомогою словників з'ясуйте:

а) термін "*Volksabstimmung*" є синонімом чи антонімом до терміна "*Willenskundgebung*"; "*Bevölkerung*" до "*die Einwohner*" "*Region*" до "*Gebiet*"?;

б) лексеми "*Administration*", "*Regie*", "*Leitung*" та "*Führung*" є синонімами чи антонімами до слова "*Verwaltung*"?;

в) одно- чи багатозначне у тексті "*Das kleinste Bundesland*" слово "*Land*" у "*das Saarland*", "*das kleinste Bundesland*", "*Landeshauptstadt*", "*durch hügeliges Land*", "*die Landbevölkerung*"?;

г) в якому семантичному зв'язку знаходяться слова "*Lebensunterhalt*", "*Lebensmittel*", "*Lebensniveau*", "*Lebensweise*", "*Lebensstandard*" та "*Lebenswandel*"?;

д) як найкраще перекласти у тексті "*Das kleinste Bundesland*" наступні терміни та слова:

– "*Stadtstaat*" – "**міський мікрорайон**"? "**місто-штат**"? "**столиця**"? "**місто-держава**"?;

– "*Bundesland*" – "**федеративна країна**"? "**(федеральна) провінція**"? "**штат**"? "**(федеральна) земля**"?;

– "*Völkerbund*" – "**народний союз**"? "**міжнародна спільнота**"? "**Організація Об'єднаних Націй**"? "**Ліга націй**"?;

– "*Vorrecht*" – "**перевага**"? "**привілей**"? "**право першого**"?;

– "*schrittweise*" – "**поступово**"? "**ступнево**"? "**крок за кроком**"?;

– "*Landbevölkerung*" – "**населення країни**"? " **мешканці села**"? "**сільське населення**"?;

– "*Volksabstimmung*" – "**всенародне голосування**"? "**публічні вибори**"? "**настрій етносу**"? "**плебісцит**"?;

– "*im Niedergang begriffen sein*" – "**починається занепад**"? "**знати вихід із ситуації занепаду**"? "**знаходиться у стані занепаду**"?;

– "*Stahlstandort*" – "**сталевий стандарт**"? "**ситуація з виробництвом сталі**"? "**сталеливарний центр**"?;

– "*Grundgesetzänderung*" – "**прийняття нової конституції**"? "**зміна конституції**"? "**поправка до конституції**"?;

– "Hochschulrahmengesetz" – "загальний закон про вищу школу"? "обрамлений закон про вищу освіту"? "бланкетний закон про вищу школу"?

е) як правильно за новими українськими правилами перекладати запозичення у тексті "Das kleinste Bundesland":

– Saarlouis – "Зарлуїс"? "Сарлуї"? "Саарлуї"? "Заарлуї"?

– Versailles – "Версай"? "Версаль"? "Версайлес"?

– Paris – "Паріс"? "Парі"? "Париж"? "Паріж"?

– Team – "команда"? "екіпаж"? "бригада"? "колектив"?

Б. Змістовні завдання. Розбийте текст "Das kleinste Bundesland" на тематичні фрагменти, знайдіть провідну думку кожного з них та розташуйте ці думки за чергою їх появи у тексті. Порівняйте Вашу схему з наступною і визначте логічні помилки у своїй та підручниковій:

а) політична історія Саару,

б) географія Саару,

в) рельєф Саару,

г) столиця та її положення,

д) промисловість та рівень життя,

е) вища освіта,

є) зв'язки з Францією.

В. Перекладацькі завдання.

а) Використовуючи виправлену за текстом "Das kleinste Bundesland" схему з пункту "Б.", зробіть усний анотований переклад тексту.

б) За тих же умов напишіть його реферативний переклад.

в) Перекладіть українською наступні речення, запозичені, хоч і трохи перероблені, з тексту "Das kleinste Bundesland". Зробіть це спочатку потрійно усно (синхронно, послідовно та у формі двомовної бесіди: мовець-німець – перекладач – мовець-українець), а потім письмово:

– Die Bodenfläche des Saarlandes, des kleinsten Bundeslandes in Deutschland, beträgt ca. 2500 qkm.

– Das Saarland, das an Frankreich und Luxemburg sowie an das Bundesland Rheinland-Pfalz grenzt, hat seinen Namen vom Fluss Saar erhalten.

– Der Steinkohlebergbau und die Eisen- und Stahlindustrie sind die Hauptindustriezweige im Saarland.

– Die große internationale Konkurrenz bedingt den Niedergang der beiden Industriezweige und die Befürchtung vieler Werktätiger im Saarland um ihre Arbeitsplätze.

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

– Die Hauptstadt des Saarlandes ist Saarbrücken, die frühere Residenzstadt, bekannt heute als ein größeres Industrie- und Kulturzentrum und zugleich als ein wichtiger Verkehrsknotenpunkt.

– Saarbrücken verbindet Deutschland mit den Niederlanden, Belgien und Frankreich, drei bedeutenden europäischen Staaten, und ist per Schiff, Auto, Zug und Flugzeug von diesen Ländern her erreichbar.

– Auf kulturellem Gebiet hat das Saarland eine starke Verflechtung mit Frankreich, das während seiner Besatzungszeit 1947/48 die Universität in Saarbrücken gegründet hat, wo Deutsch und Französisch noch heute gleichberechtigte Lehr- und Prüfungssprachen sind.

– Mit Frankreich gibt es auch eine Vereinbarung über die Anerkennung des Abiturs.

– Das Hochschulrahmengesetz des Bundes regelt die Grundsätze des Hochschulwesens und das Hochschulgesetz des Saarlandes füllt seine Vorgabe aus.

– Die Ausbildung der Studenten für eine berufliche Tätigkeit und die erkenntnis- sowie anwendungsorientierte Forschung ist die Hauptaufgabe der Hochschulen im Saarland.

– Die Hochschulen im Saarland sind die wichtigsten Stätten der erkenntnisorientierten Lehre und der praxisbezogenen Forschung.

– Guten Tag, sehr geehrte Gäste! Mein Name ist Rolf Padeborn und ich bin Manager der Firma "Stahlhütte Saarpacken". Gestatten Sie mir bitte im Namen unseres Präsidenten, Eure Delegation bei uns zu begrüßen. Vor dem Treffen mit dem Präsidenten schlage ich Euch vor, einen Rundgang durch die Werkhallen der Firma zu machen sowie unser Rechenzentrum und unser Büro für Technik und Entwicklung zu besuchen. Zuerst aber ein bisschen über die Entstehung und die heutige Lage der Firma. Sie wurde vor 100 Jahren vom Herrn Heinrich Rüttgers, dem Urgroßvater unseres gegenwärtigen Präsidenten Herrn Wolfgang Rüttgers gegründet als eine kleine Eisengießerei. Heute haben wir schon Niederlassungen nicht nur in vielen deutschen Großstädten, sondern auch im Ausland, denn unsere Produkte sind auf dem Weltmarkt gefragt. Mit Eurem Land aber hat unsere Firma noch keine Geschäftskontakte, und wir freuen uns, sie herstellen zu können. Unsere Firma zählt zu größeren Unternehmen, weil sie 7500 Menschen beschäftigt, die in 2 Schichten arbeiten. Die Produktion ist völlig automatisiert, und das Fließband wird vom Computer gesteuert. Die Kapazität der Firma

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

beträgt 900000 Tonnen Gussstahl pro Jahr, und all sie haben einen guten Ruf. Das Gehalt, das laut dem Tarifvertrag gezahlt wird, beträgt im Durchschnitt 1000 Euro wöchentlich. Der Arbeitstag dauert 5 Stunden, und einmal pro Jahr bekommen alle Mitarbeiter 30 Tage Urlaub. In die Rente gehen die Frauen mit 63 Jahren und die Männer mit 65.

г) Перекладіть німецькою наступні речення, спираючись на текст "Das kleinste Bundesland" та приклади з попереднього пункту "В" і запозичуючи з них лексеми, словосполучення і, можливо, цілі синтаксичні фрагменти. Зробіть це спочатку потрійно усно (синхронно, послідовно та у формі двомовної бесіди: мовець-українець – перекладач – мовець-німець), а потім письмово:

– Саар є найменшою федеральною землею Німеччини і нараховує біля 2500 кв.км.

– На півдні та заході він межує із двома країнами – Францією і Люксембургом, а на півночі та сході – з однією із федеральних земель.

– Річка Саар, що тече крізь цю землю, надала їй своє ім'я.

– У землі Саар розвинуто три галузі промисловості: вугільна, металургійна, сталеливарна.

– Але через міцну міжнародну конкуренцію вони знаходяться у занепаді, через що населення Саару боїться втратити свої робочі місця.

– Саарбрюккен, столиця Саару, вважається значним історичним, культурним та промисловим вузловим центром Німеччини.

– Як значний транспортний вузол він поєднує Німеччину з сусідніми країнами.

– Канал, річка і залізниця роблять столицю Саару легко досяжною з будь-якої сусідньої країни або федеральної землі.

– Франція і Саар підтримують між собою тісні культурні зв'язки.

– У саарбрюккенському університеті німецька та французька є рівноправними мовами навчання й контролю знань.

– У землі Саар діє угода з Францією щодо визнання іспиту на атестат зрілості, якщо їх складено у німецько-французькій гімназії.

– Загальний федеративний закон про вищу школу визначає головні принципи вищої школи на рівні федеративного права.

– Закон Саару про вищу школу конкретизує положення загального федеративного закону.

– Підготовка студентів до професійної та наукової діяльності у галузі фундаментальних і прикладних досліджень є основним завданням вищих навчальних закладів Саару.

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

– Вищі навчальні заклади Саару виступають як вагомими навчальними центрами, орієнтовані на науку, і водночас як науково-дослідні центри, орієнтовані на практику.

– Доброго дня, вельмишановні гості! Мене звуть Василь Підпригора, я – головний інженер державного підприємства "Південно-український сталеливарний завод". Дозвольте мені від імені нашого директора щиро привітати вашу делегацію. До зустрічі з ним я пропоную здійснити нетривалу екскурсію цехами нашого заводу, відвідати також його обчислювальний центр та конструкторське бюро. Але спочатку я хочу сказати декілька слів щодо історії та сучасного становища заводу. Його було засновано двісті років тому українським купцем Грицьком Перебийносом як невеличку чавуноливарню, але сьогодні наш завод має філіали не тільки у багатьох промислових містах нашої країни, а й у декількох країнах світу, бо його продукція користується попитом на світовому ринку. А з Вашою федеральною землею ми, на жаль, ще не маємо ділових контактів і будемо раді їх встановити. Наш завод вважається крупним підприємством: на ньому задіяно 15000 чоловік, які працюють у три зміни. Виробництво повністю автоматизовано, а конвеєром керує комп'ютер. Потужність заводу сягає 500000 тонн сталепрокату на рік, і всі вони мають гарну репутацію. Щомісячна зарплата, яка виплачується згідно з тарифним договором, складає 2500 гривень. Робочий день тягнеться 6 годин, а раз на рік усі працівники одержують місячну сплачену відпустку. На пенсію вони йдуть після 50 років для жінок та 55 для чоловіків.

д) Перекладіть текст "*Das kleinste Bundesland*" із листа на плівку, дайте її іншому студенту для прослухання та письмової рецензії з детальним редагуванням та професійною оцінкою.

е) Перекладіть текст "*Das kleinste Bundesland*" письмово.

є) Порівняйте власний переклад з наведеним нижче перекладача-професіонала. Зіставте їх з оригіналом: "**Найменша федеральна земля (Фрідріх Фрюманн, президент Германського федерального товариства, Саарпаккен).** Якщо не враховувати міст-держав, то земля Саар є найменшою у Федеративній Республіці Німеччина. Він розташований на її південному заході на кордоні з Францією, Люксембургом та федеральною землею Рейнланд-Пфальц. Центри економіки Саару знаходяться у долині річки Саар навколо міст Саарлуї, Нойнкірхен і його столиці Саарбрюккен. Саар було створено у 1920 році як політичну одиницю на засадах Версальського мирного договору, відділено від Німеччини та підпорядковано адміністрації Лі-

ги націй. Франція отримала економічні привілеї та значний політичний вплив. У 1935 році населення Саару проголосувало на плебісциті за повернення до складу Германського Рейху. Після Другої світової війни Франція зробила нову спробу ступневої анексії Саару, але на підставі одностайного волевияву своїх громадян Саар став 1 січня 1957 року землею ФРН. Невеличкий Саар зі своєю площею у 2568 кв. км отримав свою назву від річки Саар, яка великими та малими петлями в'ється крізь пагорбкувату місцевість. Засоби до існування сільське населення, як і працюючі мешканці міст, знаходять у вугільній, металургійній та сталеливарній промисловостях. Ці промислові галузі, однак, знаходяться у стані занепаду через активну міжнародну конкуренцію. Тому багато людей у цьому регіоні, густо заселеному майже 1,1 мільйоном мешканців, побоюється за свої робочі місця, і в усіх містах Саару постійно виникають демонстрації за збереження регіональної вугільної промисловості та самої Саарської області як сталеливарного центру. Найбільшим містом і водночас столицею Саару є Саарбрюккен, резиденція колишнього графа, яке є також значним вузловим пунктом. Тут схрещуються важливі транспортні шляхи з Голландії та Бельгії на південь і з Німеччини до Франції. Місто розташовано на найважливішій залізничній магістралі Франкфурт-Париж, крім того, до нього можна потрапити і кораблем річкою Саар, а із Франції також каналом. Тісний зв'язок із Францією є сьогодні і в галузі культури. Так, за часи французької окупації у 1947-48 роках було засновано університет, в якому французькі студенти можуть здавати деякі аспекти свого державного іспиту. Німецька та французька є в університеті рівноправними мовами навчання й контролю. Подібні угоди існують і щодо визнання іспиту на атестат зрілості, який складається у німецько-французькій гімназії. Згадати треба і про державну музичну консерваторію. Більшість вищих навчальних закладів Саару, як і взагалі у Німеччині, є публічно-правовими корпораціями і водночас державними установами, лише декілька є недержавними організаціями. Згідно з поправкою, внесеною до Конституції у 1969 році, бланкетний закон про вищу школу визначає головні принципи вищої школи на рівні федеративного права, і тому федерація бере участь у фінансуванні вузівського будівництва та придбанні важливого науково-дослідного устаткування. Закон землі Саар про вищу школу конкретизує положення загального федеративного закону і визначає, що завданнями вищої школи є: 1) підготовка студентів до такої професійної діяльності, яка передбачає вміння аналізувати наукову інформацію та методологію, а також мати здібності до самостійної творчості; 2) організація індивідуальної та

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

колективної науково-дослідної роботи, яка повинна охоплювати не лише фундаментальні та прикладні дослідження, а й розробку продукції на замовлення споживачів із сфери промисловості або послуг."

ж) Зверніть увагу на наступні місця з професійного перекладу, обґрунтуйте їхню відповідність або невідповідність оригіналу і дайте власний варіант перекладу аналізованого фрагменту:

– чому не перекладено "Bundesland" у реченні "Von den Stadtstaaten abgesehen, ist das Saarland das kleinste Bundesland" і додано "**Федеративній Республіці Німеччина**" (**Якщо не враховувати міст-держав, то земля Саар є найменшою у Федеративній Республіці Німеччина**)?;

– чи можна було б "in Südwestdeutschland" із речення "Es liegt in Südwestdeutschland an der Grenze zu Frankreich, Luxemburg und dem Bundesland Rheinland-Pfalz" перекласти повністю як "**на південному заході Німеччини**", а не "**на її південному заході**"?;

– навіщо перекладач додав у реченні "Die Wirtschaftszentren liegen im Tal der Saar um Saarlouis, Neunkirchen und die Landeshauptstadt Saarbrücken" слова "**Саару**", "**річки**", "**міст**", "**його**" (**Центри економіки Саару знаходяться у долині річки Саар навколо міст Саарлуї, Нойнкірхен і його столиці Саарбрюккен**)?;

– аргументуйте правильність або помилковість перекладу "durch den Friedensvertrag von Versailles" як "**на засадах Версальського мирного договору**", а "**Bundesrepublik Deutschland**" у реченні "wurde das Saarland am 1. Januar 1957 ein Land der Bundesrepublik" як скорочення "**ФРН**" (**Саар став 1 січня 1957 року землею ФРН**)?;

– погоджуетесь Ви з тим, що перекладач мав право не зберігати повтору як стильової риси автора у реченні "Das kleine Saarland ... in großen und kleinen Schleifen ..." – "**Невеличкий Саар ... великими та малими петлями**", а також у "Verkehrsknotenpunkt ... Verkehrswege" – "**вузловим пунктом ... транспортні шляхи**"?;

– не краще було б перекласти лексему "Land" у словосполученні "durch hügeliges Land" не як "**місцевість**", а як "**край**", "**ландшафт**", "**рельєф**"?;

– чи правомірним є неповний переклад термінів "Steinkohlenbergbau" як "**вугільна промисловість**", а не "**розробка родовищ кам'яного вугілля**", а "Eisen- und Stahlindustrie" – як "**металургійна промисловість**", а не "**чорна металургія**"?;

– чому перекладач замінив "*Beide Industriezweige*" на **"Ці промислові галузі"**?;

– оскільки слово "*Gebiet*" виказує у своєму змісті географічно-просторовий аспект як головну сему, тоді як його український словниковий відповідник "область" – адміністративно-територіальний, не краще було б перекласти складне слово "*Saargebiet*" у реченні "...zu Demonstrationen für Erhalt des regionalen Kohlenbergbaus und des Stahlstandortes Saargebiet" не як **"самої Саарської області"**, а як **"Саарського басейну"**, щоб уникнути зайвих і помилкових асоціацій українського реципієнта? До речі: як сприймати додаток "**самої**" у словосполученні **"Саарської області"**, відсутній в оригіналі: як свавілля перекладача чи як ситуативну адекватність?;

– чим вмотивовано переклад терміна "*Residenzstadt*" як **"резиденція колишнього графа"**, а не **"місто-резиденція"**, а "*Bahnstrecke*" як **"залізничній магістралі"**, а не **"ділянка залізниці"**, або **"перегін залізниці"**?;

– чи можна було б перекласти "*Musikhochschule*" не як **"музичну консерваторію"**, а **"вищий музично-педагогічний навчальний заклад"**?;

– який варіант перекладу речення "*Nach einer Grundgesetzänderung im Jahre 1969 regelt das Hochschulrahmengesetz bundesrechtlich die Grundsätze des Hochschulwesens, und der Bund beteiligt sich finanziell am Hochschulbau und an der Beschaffung von Großgeräten für die Forschung*" Ви вважаєте за адекватний – професійного перекладача (**"Згідно з поправкою, внесеною до Конституції у 1969 році, бланкетний закон про вищу школу визначає головні принципи вищої школи на рівні федеративного права, і тому федерація бере участь у фінансуванні вузівського будівництва та придбанні важливого науково-дослідного устаткування"**) чи наступний: **"Згідно з поправкою, внесеною до Конституції у 1969 році, тлумачення головних принципів вищої освіти є прерогативою федеративного закону про вищу школу; крім того, згідно з ним, федерація підтримує фінансово вузівське будівництво та придбання важливого науково-дослідного устаткування"**? До речі: чи мав перекладач рацію, замінивши німецький термін "*Hochschulrahmengesetz*" французьким запозиченням "бланкет-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ний закон", а не використавши українські еквіваленти "**загальний закон**", "**обрамлений закон**" тощо?;

– чому перекладач відмовився від словникового перекладу словосполучення "*die Fähigkeit zu künstlerischer Gestaltung*" ("**здібності до художньо-артистичного втілення**") і запропонував "**здібності до самостійної творчості**"?

з) Напишіть рецензію на професійний переклад статті Ф. Фрюманна "*Das kleinste Bundesland*" із власними варіантами її редагування.

и) Виступіть перекладачем у двомовній (телефонній або живій) бесіді з проблем ділової співпраці.

і) Проведіть міжнародну гру щодо укладення економічної угоди або створення спільного підприємства із використанням матеріалів цього підрозділу за схемою: вступне слово директора вітчизняного заводу із перекладом, відповідь Президента саарського підприємства із перекладом, доповідь основного референта із перекладом, рецензії 2-3 офіційних опонентів (одна – українською, інші німецькою, їхній переклад), виступи та запитання всіх присутніх різними мовами (їхній переклад), підсумкове слово директора та президента з перекладами.

9.5. Публіцистичний стиль

9.5.1. Ілюстративний текст: "*Für die eindrucksvollste Vorstellung sorgte Halbweltengewichtler Schmidli, als er favorisierten Mayer mit einem schweren Recht-Hacken abfing und zu Boden zwang*". Можна навести два варіанти можливого перекладу цього висловлювання, перший з яких є відповідним оригіналу своїм лексичним наповненням, другий – національно забарвленою стилістикою і, отже, дійсно адекватним: "*За найяскравішу виставу потурбувався боксер півсередньої ваги Шмідлі, спіймавши улюбленця публіки Майера на гак справа і кинувши його додола*"; "*Найбільш переконливо провів бій боксер півсередньої ваги Шмідлі, якому вдалося важким ударом правої нокаутувати свого противника, улюбленця публіки, Майера*". Після уважного зіставлення обох варіантів не можна не побачити фамільярної невимушеності стилю першого і стриманості, поважності до читача у другого.

9.5.2. Текст для самостійного опрацювання: "*Wahlanalyse und Ursachenforschung (N. Lübecker, "Deutsche Tribüne"). Die Berliner Politik, vor allem die Steuererhöhungen, und die internen*

Führungsprobleme der rheinlandpfälzischen CDU führten zu den hohen Verlusten der Christdemokraten bei der Landtagswahl am 21. April. Zu diesem Schluss kommt das Bonner Institut für angewandte Sozialwissenschaften (INFAS) in seiner Wahlanalyse. Diese aktuellen bundes- und landespolitischen Entwicklungen, so nach INFAS, kombinierten sich mit Veränderungen in den sozialen und politischen Strukturen des Landes. Dies zeige sich besonders in den ländlich-katholischen Hochburgen der CDU, wo die Union weit über Landesdurchschnitt verloren habe. Gleichzeitig habe die SPD hier höchsten Gewinn erzielen und weit in Wählerschichten vordringen können, die ihr traditionell eigentlich fernstehen. Angesichts der großen Gewinne und Verluste am Wahltag dürfte aber nicht übersehen werden, dass das Wahlergebnis einem langfristigen Trend entspricht, schreiben die Wahlforscher aus INFAS. "Seit Jahren haben die Christdemokraten in den Landesteilen an meisten Stimmen verloren, wo sie traditionell über satte Mehrheiten verfügten: im katholisch-ländlichen Raum. Dort haben die Sozialdemokraten stetig an Boden gewinnen können". Sie begründen diese Entwicklung damit, dass es für latent unzufriedene Bauern, Winzer und andere traditionell christlich-demokratische Wähler nicht mehr selbstverständlich sei, dass sie die Regierungspartei CDU wählen."

9.5.3. Вправи до тексту

А. Лексичні завдання.

а) термін "Soziologie" та "Gesellschafts wissenschaft" є синонімом чи антонімом до терміна "Sozialwissenschaften", а "Entwicklung" та "Tendenz" до "Trend"?

б) лексеми "Fortifikation", "Bollwerk", "Hort" "Zitadelle", "Stütze" та "Festung" є синонімами чи антонімами до слова "Hochburg"?

в) в якому семантичному зв'язку знаходяться слова "Gewinn" та "Verlust"?

г) як найкраще перекласти у тексті "Wahlanalyse und Ursachenforschung" наступні терміни та слова:

– "Hochburg" – "фортеця"? "оплот"? "цитадель"? "твердиня"? "опора"? "кріпость"?

– "Gewinn" – "виграш"? "вигода"? "користь"? "прибуток"? "видобуток"?

– "Verlust" – "втрата"? "пропажа"? "збиток"? "програш"?

– "Winzer" – "винороб"? "виноградар"? "збирач винограду"? "винар"?

– "wählen" – "вибирати"? "голосувати"?

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

д) як правильно вимовляти та перекладати запозичення у тексті "*Wahlanalyse und Ursachenforschung*":

– *intern* – "внутрішній"? "проміжний"? "періодичний"? "тимчасовий"?

– *Trend* – "головний напрямок розвитку"? "тенденція"? "крива на діаграмі"?

– *latent* – "прихований"? "латентний"? "затаєний"? "таємний"?

Б. Змістовні завдання. Розбийте текст "*Wahlanalyse und Ursachenforschung*" на тематичні фрагменти, знайдіть провідну думку кожного з них та розташуйте ці думки за чергою їх появи у тексті. Порівняйте Вашу схему з наступною і визначте логічні помилки у своїй та підручниковій:

а) переможець виборів,

б) географія та кількісний аспект втрат ХДС на виборах,

в) чинники втрат,

г) головна причина втрат.

В. Перекладацькі завдання

а) Використовуючи виправлену за текстом "*Wahlanalyse und Ursachenforschung*" схему з пункту "Б", зробіть усний анотований переклад тексту.

б) За тих же умов напишіть його реферативний переклад.

в) Перекладіть текст "*Wahlanalyse und Ursachenforschung*" із листа на півку, дайте її іншому студенту для прослухання та письмової рецензії з детальним редагуванням та професійною оцінкою.

г) Перекладіть текст "*Wahlanalyse und Ursachenforschung*" письмово.

д) Порівняйте власний переклад з наведеним нижче перекладача-професіонала. Зіставте їх з оригіналом: "Аналіз виборів та дослідження чинників (**Н.Любеккер, Дойче трібюне**). Політика Берліну, насамперед підвищення податків, та внутрішні кадрові проблеми серед верхівки партії ХДС землі Рейнланд-Пфальц призвели до того, що християнські демократи багато втратили під час виборів у ландтаг 21 квітня. Цього висновку доходить Боннський Інститут прикладної соціології (ІНПРИС) у своєму аналізі виборів. Такі тенденції, значущі для сьогоденної політики на рівні федерації та земель, так на думку ІНПРИС, наклалися на зміни у соціальних і політичних структурах землі. Особливо проявляється це, вважає він, у сільських католицьких фортецях ХДС, де Союз втратив значно більше середнього показника, тоді як СДПН змогла досягти тут найвищого виграшу і глибоко проникнути навіть у ті верстви виборців, котрі традиційно завжди

стояли далеко від неї. Але з огляду на великі виграші та програші у день виборів неможливо не помітити того, що наслідок виборів цілком відповідає вже давній тенденції, пишуть дослідники з ІНПРИС. "За декілька років християнські демократи втратили найбільше голосів саме у сільській місцевості, де вони традиційно мали у своєму розпорядженні більшість аж по зав'язку: у католицькому сільському просторі. А у виграші тут постійно були соціал-демократи." Аргументують вони цей розвиток подій тим, що для селян, винарів та інших традиційно християнсько-демократичних виборців, які приховують свою незадоволеність, вже перестало бути само собою зрозумілим, що вони повинні голосувати за правлячу партію ХДС."

е) Зверніть увагу на наступні місця з професійного перекладу, обґрунтуйте їхню відповідність або невідповідність оригіналу і дайте власний варіант перекладу аналізованого фрагменту:

– який з українських синонімів до німецького слова "*Ursache*" є адекватним для тексту "*Wahlanalyse und Ursachenforschung*": "**чинник**"? "**підстава**"? "**причина**"? "**мотив**"? "**привід**"?

– чому словосполучення "*der rheinlandpfälzischen CDU*" перекладено зі значними додатками: "**серед верхівки партії ХДС**" та "**землі Рейнланд-Пфальц**"? Є вони адекватно варіативними (синонімічними до змісту оригіналу) чи наслідком багатослівності в індивідуальному стилі перекладача?

– в оригіналі використано два синонімічних вислови "*führten zu den hohen Verlusten*" та "*weit über Landesdurchschnitt verloren habe*". І хоч іменник "*Verlust*" першого вислову походить від дієслова "*verlieren*" із другого вислову, все ж фонемний та морфемний склад у них різний, що породжує лексично-стильове розмаїття оригіналу. А перекладач вжив тавтологію "*втратили – втрапив*". Запропонуйте інші варіанти перекладу (не вказаних лексем або висловів, а відповідних фрагментів тексту як змістової та стильової єдності), які б зберегали синонімію першоджерела;

– чи адекватно передано абревіатуру "*INFAS*" як "**ІНПРИС**"? Чому не "**ІПРИС**"? "**ІНПСО**"? "**ІПСО**"? "**ІПСОЦ**"? тощо;

– аргументуйте правильність або помилковість відмови перекладача від словникового відповідника до лексеми "*aktuell*" ("**актуальний**") у словосполученні "*Diese aktuellen bundes- und landespolitischen Entwicklungen*" і заміни її словами "**значущі для сьогоденної політики на рівні федерації та земель**". Сприйняв перекладач цю лексему як "*хибного друга перекладача*"

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ча" у даному контексті чи тут заявила про себе багатослівність його стилю?;

– погоджуетесь Ви з перекладом німецького словосполучення "kombinierten sich mit" як **"наклалися на"**, а не **"поєдналися з"**?

– чому у словосполученні "weit über Landesdurchschnitt verloren habe" (**"втратив значно більше середнього показника"**) не перекладено лексему "Land"? Є вона зайвою у даному контексті чи, навпаки, змістовно ваговою, але перекладач не зрозумів, що вона може означати: **"середній показник у сільській місцевості"** або ж **"середній показник у федеральній землі"**?

– чи мав перекладач право звести два складнопідрядних речення "Dies zeige sich besonders in den ländlich-katholischen Hochburgen der CDU, wo die Union weit über Landesdurchschnitt verloren habe" та "Gleichzeitig habe die SPD hier höchsten Gewinn erzielen und weit in Wählerschichten vordringen können, die ihr traditionell eigentlich fernstehen" до одного синтаксичного періоду **"Особливо проявляється це, вважає він, у сільських католицьких фортецях ХДС, де Союз втратив значно більше середнього показника, тоді як СДПН змогла досягти тут найвищого виграшу і глибоко проникнути навіть у ті верстви виборців, котрі традиційно завжди стояли далеко від неї"**? Чи не обтяжило це (врахуйте ще і вставне речення **"вважає він"**, пов'язане з функціональними особливостями німецького **Konjunktiv**'у у ролі непрямой мови) легкий синтаксичний стиль оригіналу?;

– чим є додаток **"навіть у ті"** у перекладі словосполучення "weit in Wählerschichten vordringen" як **"глибоко проникнути навіть у ті верстви виборців"**: свавіллям індивідуального стилю перекладача чи ситуативною адекватністю? Аналогічно проаналізуйте і додатки **"цілком"** та **"вже"** у перекладі словосполучення "einem langfristigen Trend entspricht" як **"цілком відповідає вже давній тенденції"**. До речі: чому перекладач відмовився від словникового еквіваленту **"довгостроковий"** для німецької лексеми "langfristig" і вжив слово **"давній"**; є воно контекстуальним синонімом до "langfristig" чи помилкою перекладача?;

– вважаєте Ви словосполучення "satte Mehrheiten" у вислові "über satte Mehrheiten verfügten" емоційно (просторічно) забарвленим, як і перекладач? Якщо – ні, то знайдіть нейтральну заміну його просторічній пропозиції **"мали у своєму розпорядженні більшість аж по зав'язку"**;

– чи відмовився перекладач від збереження фразеологізму "*an Boden gewinnen*" у реченні "*Dort haben die Sozialdemokraten stetig an Boden gewinnen können*" ("**А у виграші тут постійно були соціал-демократи**")? Якщо – так, то знайдіть власні варіанти перекладу.

є) Напишіть рецензію на професійний переклад статті Н. Любеккера "*Wahlanalyse und Ursachenforschung*" із власними варіантами її редагування.

ж) Виступіть перекладачем у двомовній (телефонній або живій) бесіді із внутрішньо- або зовнішньополітичних проблем України та Німеччини.

з) Розіграйте прес-конференцію щодо проблем внутрішнього та міжнародного життя нашої або однієї з німецькомовних країн із використанням матеріалів цього підрозділу за схемою: вступне слово прес-секретаря уряду із перекладом, повідомлення міністра іноземних (або внутрішніх) справ із перекладом, запитання присутніх журналістів різними мовами із перекладом, підсумкове слово міністра та прес-секретаря.

9.6. Побутовий стиль

9.6.1. Ілюстративний текст: "*Guten Tag! Sie sind wohl fremd hier? – Guten Tag! Ein herrliches Wetter heute*". Всі лексеми наведеного діалогу є зрозумілими на денотативному і контекстуальному рівнях, але їхній прямий (словниковий) переклад призводить до логічного нонсенсу, до ситуації українських глухих кумів, тоді як в оригіналі традиційну бесіду ведуть два пересічних вихованих співрозмовці, які один одного розуміють. Отже, перекласти дослівно і на мікрорівні адекватно означає водночас насильство над ситуацією першоджерела: "*Доброго дня! Ви, здається, нетутешній? – Доброго дня! Гарна погода сьогодні*".

Щось у запропонованому перекладі не клеїться, якась бесіда в ньому нетипова: так традиційно не розмовляють вишукані українці, бо не звикли ображати людину своєю байдужістю лише через те, що не бажають прямо відповідати на її запитання. У такому разі вони звичайно вживають які-небудь вибачальні лексеми, наприклад: "*Вибачте! Ви, мабуть, нетутешній? – А знаєте, гарна сьогодні погода*".

9.6.2. Текст для самостійного опрацювання

EINE REISE

Andreas: Also, die Prüfungen hätten wir endlich hinter uns. Die letzten Tage hatten's in sich. Wir sind alle ziemlich fertig. Jetzt müssen wir mal richtig ausspannen.

Erich: Ja, wir sind alle urlaubsreif. Vor allen Dingen brauchen wir 'nen Tapetenwechsel. Aber wo soll's hingehn? Kannst du mir vielleicht 'nen Tip geben? Hast du vielleicht 'ne Idee?

Andreas: Wie wär's, wenn wir mit dem Auto wegfahren? Ich hab letztes Jahr meinen Führerschein gemacht. Ich fahr Auto gern.

Erich: Du fährst Auto?! Dass ich nicht lache! Und eigenes Auto hast du wohl auch, was?

Andreas: Soweit ist's leider noch nicht.

Erich: Und ich dachte, du hättest...

Andreas: Lass uns lieber über unsern Urlaub reden. Ich schlag vor, wir leihn uns ein Auto aus, ich setz mich ans Steuer, und los geht's.

Erich: Besten Dank, das is' mir zu riskant. Ich halt nicht viel von deinen Fahrkünsten. Ich bin doch nicht lebensmüde. Lass dir was andres einfallen!

Andreas: Christine, Eva, ihr kommt wie gerufen. Wir sind grade dabei zu besprechen, wo unsere Reise hingehn soll.

Christine: Na und?

Andreas: Wir können uns noch nicht entscheidn. Ich schlag vor, dass wir uns ein Auto mietn, um damit zur Nordsee zu fahrn. Dazu gehört ein bisschen Unternehmungslust.

Erich: Unternehmungslust hätten wir schon, aber nicht genügend Geld. Soviel ich weiß, is' das unverschämt teuer.

Eva: Das können wir uns nicht leisten. Dazu überlegt mal, von München zur Nordsee, was das für 'ne Strecke is'.

Christine: Ich würd lieber in ein Ferienhaus in der Schweiz fahrn. Baden gehn, braun werd'n, mal andre Luft atmen, das habn wir nämlich alle nötig. Ich würd mich in die Sonne leg'n und den ganz'n Tag faulenz'n.

Andreas: Ja, das könnte man sich durch den Kopf gehn lass'n. Das wär 'ne Idee.

Erich: Also wenn's nach mir ginge, würd ich an die Nordsee fahrn. Das is' schon immer mein Traum gewesn.

Eva: An der Küste is' um die Zeit sicher schon alles total überlauf'n, und die Hotelzimmer sind schon längst ausgebucht.

Andreas: Ich hab schon Anfang Mai zwei zwei-Bett-Zimmer in der Jugendherberge auf Helgoland gebucht. Eins für Christine und Eva und das andre für uns. Da können wir alle hinfahrn. Na, was sagt ihr dazu?

Christine: Das wär super. Ich wär gleich dabei.

Eva: Cool! Ihr könnt euch nicht vorstellen, wie ich mich auf den Urlaub freue.

Erich: Na ja, Vorfremde is' ja die schönste Freude.

Andreas: Wann fahrn wir los und wie?

Erich: Sagn wir gleich morgn mit dem Zug von München aus. Is' euch das recht?

Christine: Eine Fahrt mit dem Zug is' mir zu umständlich. Da muss man mindestens zweimal umsteign. Der Anschluss is' auch nicht immer günstig. Und wenn der Zug Verspätung hat, kriegn wir den Anschlusszug nach Bremen schon gar nicht. Allein die Zugfahrt hin und zurück dauert jeweils fast 'nen Tag.

Eva: Zurück können wir fliegn.

Christine: Weißt du, was ein Flug kostet?!

Eva: Gut, fahrn wir mit dem Zug. Aber jetzt in der Urlaubszeit werdn Karten für den Liegewagn kaum noch zu habn sein. Bis Bremen is's doch weit.

Andreas: Ohne 'nen Platz im Liegewagn kannst du nicht auskommn? Ein Sitzplatz genügt dir wohl nicht mehr?! Du bist aber ganz schön verwöhnt.

Eva: Das bin ich allerdings.

Erich: Lasst nur, ich mach' das schon! Ich übernehm's, Fahr- und Platzkarten zu besorgn. Und wenn's geht – Plätze im Liegewagn. Ab 1. Juli werdn ja Extrazüge eingesetzt.

Andreas: Ich geb dir Geld, du besorgst die Fahrkarten, abgerechnet wird später.

Erich: Dann geh ich jetzt Karten besorgn. Bis bald!

Christine, Eva, Andreas: Mach's gut!

9.6.3. Вправи до тексту

А. Лексичні завдання. За допомогою словників з'ясуйте:

а) яке у наступних слів словникове значення взагалі та контекстуальне у тексті "EINE REISE" зокрема та чи мають вони відповідники в українській мові:

– "Prüfung" – "випробування"? "іспит"? "сесія"?

– "Ferienheim" – "будинок відпочинку"? "пансіонат"? "молодіжний табір"? "турбаза"? тощо;

– "Jugendherberge" – "турбаза"? "молодіжна турбаза"? "заїзд"? "кемпінг"? "харчівня"?

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

– "Karte für den Liegewagn (Platz im Liegewagn)" – "спальне місце"? "місце для сання"? "квиток у спальний вагон"? "квиток у купейний вагон"? "купейний квиток"?

– "Platzkarte" – "місце для сидіння"? "резероване місце для сидіння"? "квиток у плацкартний вагон"? "плацкартний квиток"?

б) як правильно за новими українськими нормами перекладати власні назви у тексті "EINE REISE":

– Andreas – "Андрій"? "Андреас"? "Андреас"?

– Erich – "Ерих"? "Еріх"? "Ерихь"? "Еріхь"? "Єрих"? "Єріх"? "Єрихь"? "Єріхь"?

– Christine – "Христя"? "Христина"? "Крістіне"? "Крістіна"?

– Eva – "Ева"? "Єва"? "Ефа"? "Єфа"?

– Helgoland – "Гельголанд"? "Гельголанд"? "Хельголанд"? "Хельголанд"? "Гельголанд"? "Гельголанд"? "Хельголанд"? "Хельголанд"?

Б. Змістовні завдання. Розбийте текст "EINE REISE" на тематичні фрагменти, знайдіть провідну думку кожного з них та розташуйте ці думки за чергою їх появи у тексті. Порівняйте Вашу схему з наступною і визначте логічні помилки у своїй та підручниковій:

- кінець сесії та потреба відпочинку,
- відпочиваємо на Хельголанді!
- поїздом чи літаком?
- дискусія про відпочинок машиною,
- пошуки географії відпочинку,
- погодження їхати поїздом.

В. Перекладацькі завдання.

а) Використовуючи виправлену за текстом "EINE REISE" схему з пункту "Б", зробіть усний аотований переклад тексту.

б) За тих же умов напишіть його реферативний переклад.

в) Перекладіть текст "EINE REISE" із листа на плівку, дайте її іншому студенту для прослухання та письмової рецензії з детальним редагуванням та професійною оцінкою.

г) Перекладіть текст "EINE REISE" письмово.

д) Порівняйте власний переклад з наведеним нижче перекладача-професіонала. Зіставте їх з оригіналом:

ПОДОРОЖ

Андреас: Ну, нарешті сесія вже позаду! Але їй деньки ж це були! Здається, всі ми упріли. Тепер треба відпочити по-справжньому.

Еріх: Так, відпочити нам усім не завадило б. Насамперед змінити оточення. Та куди податися? Може, порадиш що-небудь?

Андреас: А що якби поїхати машиною? В минулому році я отримав права водія. Я люблю правити автомобілем.

Еріх: Ти правиш машиною? Не сміши мене! Можливо, у тебе й машина є?

Андреас: Ні, поки що немає.

Еріх: А то я вже думав, що у тебе...

Андреас: Повернемось краще до нашої подорожі. Пропоную взяти напрокат машину. Я сяду за кермо – і ми вирушимо.

Еріх: Та ні, дякую. Як на мене, то це занадто ризиковано. Я не високої думки про твої здібності водія. Мені ще не набридло жити. Придумай щось ліпше.

Андреас: Крістіно, Євро, вас нам і бракувало! Ми якраз обговорюємо, де б нам відпочити.

Крістіна: Ну й що?

Андреас: Ніяк не можемо вирішити, що ж нам робити. Я пропоную взяти напрокат машину і поїхати на відпочинок до Північного моря. Для цього потребується не так вже й багато винахідливості.

Еріх: Винахідливості у нас досить, та грошей мало. Наскільки мені відомо, прокат коштує неймовірно дорого.

Єва: Цього ми собі дозволити не можемо. Та й уявіть собі: від Мюнхена до Північного моря – це ж не близька відстань.

Крістіна: Я б залюбки поїхала у який-небудь пансіонат у Швейцарії. Купатися, загоряти, дихати іншим повітрям – ось що нам усім потрібно. Я б увесь день лежала на сонці та ледарювала б.

Андреас: Над цим треба покумекати.

Еріх: Як на мене, то я б теж поїхав до Північного моря. Це здавна було моєю мрією.

Єва: На узбережжі в цей час, напевно, все переповнено, та й номери в готелях давно вже зарезервовано.

Андреас: Ще на початку травня я забронював два двомісні номери у турбазі на острові Хельголанд. Один для Крістіни та Єви, а другий для нас. Так що ми всі можемо туди їхати. Ну, що скажете на це?

Крістіна: Це було б чудово, я – за!

Єва: Любі мої, це ж просто здорово! Ви й уявити собі не можете, як я радію майбутньому відпочинку.

Еріх: Ще б пак! Найбільша радість – це її передсмак.

Андреас: Коли вирушаємо і чим?

Еріх: Скажімо, завтра, мюнхенським поїздом. Влаштує?

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Крістіна: Мені здається, що подорож поїздом буде занадто скрутною. Прийдеться не менше двох разів пересідати. Та й пересадки не завжди слухні. А якщо наш поїзд запізниться, ми взагалі не встигаємо на бременський. Та й подорож залізницею тільки туди й назад займе майже два дні.

Єва: Назад можна і літаком.

Крістіна: Та ти знаєш, скільки коштує квиток на літак?!

Єва: Добре, їдьмо поїздом. Але зараз, у період відпусток, навряд чи можна купити спальні місця. До Бремена ж не близько.

Андреас: А ти не можеш обійтись без спального місця? Місце для сидіння тебе вже не влаштовує?! Ти занадто розпещена.

Єва: Да, я така.

Еріх: Довіртеся мені, я зроблю все. Берусь дістати квитки та й ще з резервованими місцями для сидіння. А можливо, і для снання. З першого липня вводяться ж додаткові поїзди.

Андреас: Я дам тобі гроші на квитки, а розрахуємось потім.

Еріх: Тоді я їду за білетами. Бувайте!

Крістіна, Єва, Андреас: Хай щастить!

е) Зверніть увагу на наступні місця з професійного перекладу, обґрунтуйте їхню відповідність або невідповідність оригіналу і дайте власний варіант перекладу аналізованого фрагменту:

– перекладач часто-густо не вживає особистих займенників при відповідних дієсловах. Вважаєте Ви це адекватним перекладом? Якщо – так, то котрі особливості стилю оригіналу дозволили йому це?;

– оригінал перенасичено фразеологізмами, які інколи яскраві, а інколи побляклі. Чи завжди витримує перекладач вказаний рівень їхньої виразності?;

– оскільки персонажами оригіналу виступають представники молоді, хоч і студентської, їхнє мовлення густо забарвлено фонетичними просторіччями (редукцією) та трохи сленговою лексикою. Зберіг перекладач цей фонетичний і лексичний бік першоджерела? Якщо – так, то якими засобами?;

– аргументуйте правильність чи помилковість перекладу фразеологізмів у наступних реченнях: "Die letzt'n Tage hatt'n's in sich" ("**Але й деньки ж це були!**") Не краще було б: "**Дісталось же нам в останні дні!**"?), "Wir sind alle ziemlich fertig" ("**Здається, всі ми упріли**"). А якби: "**Всі ми порядно виснажені!**"?), "und los geht's" ("**і ми вирушимо**". Чому не: "**і – поїхали!**"?), "Lass dir was andres **einfallen!**" ("**Виміркуй що-небудь інше**". А

може: "вигайдай"? "знайди"? "придумай"?), "Christine, Eva, ihr kommt wie gerufen" ("Крістіно, Єво, вас нам і бракувало!" А якщо так: "ви прийшли саме вчас, вчасно, впору"?), "Wir sind grade dabei, zu besprechen, wo unsere Reise hingehen soll" ("Ми якраз обговорюємо, де б нам відпочити." Не точніше було б: "Ми саме вирішуємо, куди подорожувати"? "Ми якраз зупинились на меті нашої подорожі"?), "Wir können uns immer noch nicht entscheidn" ("Ніяк не можемо вирішити, що ж нам робити." А якщо без зайвого додатку "що ж нам робити": "Нічого не можемо вирішити"? Та ніякого рішення!");

– зважаючи на те, що лексема "unverschämt" у реченні "Soviel ich weiß, is' das unverschämt teuer" є настільки емоційно забарвленою гіперболою, що сприймається вже як одиниця молодіжного сленгу, не краще було б перекласти її ненормативним словом "неймовірно" ("Наскільки мені відомо, прокат коштує неймовірно дорого"), а сленговими "неприкольно", "базарно" тощо? Аналогічно проаналізуйте і лексему "super" у реченні "Das wär super" ("Це було б чудово". Чому б не: "Оце б була розкіш!?" "Фантастика!"). Те ж саме стосується і слівця "Cool!" у реченні "Cool! Ihr könnt euch nicht vorstelln..." ("Любі мої, це ж просто здорово!" А якби: "Дітки!?" "Друзі!?" "Шибеники мої!").

– з іншого боку, оцініть, чи не занадто просторічно перекладено деякі нормативні лексеми: наприклад, "Das könnte man sich durch den Kopf gehn lassn" як "Над цим треба покумекати", а не "Над цим треба подумати";

– як Ви схарактеризуєте наступні розбіжності між оригіналом та перекладом – як наслідок індивідуального стилю перекладача, як помилкове тлумачення оригіналу, як об'єктивну варіативність останнього (багатство міжмовної синонімії): "Wenn's nach mir ginge" ("Як на мене". А такі варіанти: "на мою думку"? "На мій розсуд"? "Що до мене"? "Що стосується мене"?), "Is' euch das recht?" ("Влаштовує?" А чому не: "Домовились"? "Погоджуйтесь?"), "Zurück könnten wir fliegn" ("Назад можна і літаком" А якби: "...летіти"? "...Люфтганзою?"), "Lasst nur, ich mach' das schon!" ("Довіртеся мені, я зроблю все." А інакше: "Довіртеся мені..."? "Перестаньте!...");

– чи вмотивовано додаток "острів" у перекладі лексеми "Helgoland" з речення "Ich hab schon Anfang Mai zwei zwei-Bett-Zimmer in der Jugendherberge auf Helgoland gebucht" ("Ще на початку травня я забронював два двомісні номери у турбазі

на острові Хельголанд"), а також антонімічний переклад речення "Bis Bremen is's doch weit" (**"До Бремена ж не близько"**);

– чи мав рацію перекладач, поєднуючи два простих речення "Ich geb dir Geld, du besorgst die Fahrkarten" в одне, при цьому не складне, а просто поширене: "Я дам тобі гроші на квитки"? Не втратив він тут сухість та наказовість інтонації оригіналу?;

– чи не можна віднести наступні фрагменти до перекладу реалій (лінгвістичних і соціальних), тобто до таких феноменів, які через свою вузьку національну забарвленість соціальним змістом і вербальною формою не можуть мати еквівалентів, майже не знаходять аналогів і тому передаються описово (або запозиченням)? При будь-якій відповіді (позитивній або негативній) доведіть спочатку наявність або відсутність змістовно й стильово інших варіантів перекладу, ніж в аналізованому оригіналі: "Na ja, Vorfreude is' ja die schönste Freude" (**"Ще б пак! Найбільша радість – це її передсмак"**). Зверніть тут увагу на складне слово "Vorfreude", яке дозволяє не лише лексичне ущільнення думки, що у побутовому мовленні відіграє не останню роль, а й тавтологічний повтор "Vorfreude-Freude" не однієї і тієї ж лексеми "Freude-Freude", а морфеми "-freude" зі словом "Freude", що знову має велике стильове значення у побутовому мовленні), "Weißt du, was ein Flug kostet?!" (**"Та ти знаєш, скільки коштує квиток на літак?!"**), "Ich übernehm's, Fahr- und Platzkarten zu besorgn. Und wenn's geht – Plätze im Liegewagn" (**"Берусь дістати квитки та й ще з резервованими місцями для сидіння. А можливо, і для снання"**).

є) Напишіть рецензію на професійний переклад тексту "EINE REISE" із власними варіантами її редагування.

ж) Виступіть перекладачем у двомовній (телефонній або живій) бесіді із проблем дозвілля в Україні та Німеччині.

з) Проведіть міжнародний "круглий стіл" щодо проблем іноземного туризму із використанням матеріалів цього підрозділу за схемою: вступне слово вітчизняного міністра туризму із перекладом, вітальне слово мера міста із перекладом, доповіді 3-4 іноземних міністрів туризму із перекладом, виступи та запитання присутніх ділових людей та журналістів різними мовами (їхній переклад), підсумкове слово вітчизняного міністра та мера із перекладами.

9.7. Художній стиль

9.7.1. Вступні міркування

Художній переклад суттєво відрізняється від усіх останніх функціонально-стильових перекладів. Якщо труднощі в них пов'язані лівовою часткою зі специфікою самого функціонального стилю і, трохи узагальнюючи думку, від конкретного тексту залежать мало, то кожне художнє висловлювання – це кантівська "*рiч у собі*" і тому потребує окремої методики перекладу, спеціально для цього оригіналу розробленої, а інколи навіть і уточнення деяких методологічних постулатів, бо змістовне та формальне наповнення художнього образу завжди настільки індивідуальне, що типові принципи його сприйняття й перекладу спрацьовують лише для найповерховішого і тому мало у художньо-функціональному стилі значущого рівня. Через це белетристичний переклад витрачає на аналіз оригіналу неймовірно більше часу й енергії, ніж інші функціонально-стильові переклади.

До речі: майже безмежна складність художнього перекладу і породила хибну теорію інтерпретаційних ресурсів тексту, згідно з якою перекладачу не треба перевантажувати себе копiтким аналізом оригіналу та ще більшими енерговитратами для пошуку відповідних шляхів адекватного перекладу; йому, мовляв, досить зрозуміти хоч би один з багатьох інтерпретаційних ресурсів тексту (тобто один з прошарків художнього змісту) і спробувати донести його до іншомовного реципієнта. Як наслідок цієї хибної гіпотези – множинність переспівів і майже жодного адекватного перекладу.

Проілюструємо сказане не одним, а декількома прикладами, бо, як вже вказувалось у теоретичній частині підручника, крім різних типів художнього тексту, є ще і розмаїття рівнів художності в них.

9.7.2. Специфіка художнього тексту

Якщо текст ми пропонуємо сприймати більш, ніж набір лексем, а як вербально оформлену думку про людське середовище і на цій підставі відмовляємо сумі слів без вказаної думки у праві бути текстом, то і під художнім висловлюванням ми повинні бачити більше, ніж думку про світ, а обов'язково логічно прозоре іносказання, тобто тільки подвійність змісту і форми, наявність переднього (явного) і заднього (прихованого) планів. Більш за те: у художньому тексті експліцитне (зовнішнє, безпосередньо висловлене) завжди менш вагоме і менш об'ємне, ніж імпліцитне (внутрішнє, переносне).

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

З лексикології та стилістики відомо, що з натяком, подвійним (а то і більше) змістом виступає у словниковому запасі мови ціла низка шарів лексики: полісемні слова, фразеологізми, тропи, омоніми та інші. Знаючи це, легко зробити логічну помилку, коли стверджувати, що будь-яке висловлювання з такими лексемами автоматично стає художнім, тим більше, якщо воно існує у віршованій формі. Але за своєю естетичною і змістовою суттю текст буває художнім лише у тому випадку, коли його натяк (іносказання) спрямовано своєю логікою на сприймальні здібності оптимального (а то навіть і пересічного) адресата, втілено у найекономічнішу вербальну форму і є цілісною, хоч і суб'єктивною моделлю об'єктивного буття.

Справжнє художнє висловлювання, навіть якщо в ньому немає або майже немає лексем зі словниковою багатозначністю (тропів, фразеологізмів тощо), ставлять перед перекладачем такі непереборні перешкоди, що залишаються в історії перекладу, так би мовити, "вічними сюжетами," бо за їхній переклад береться не одна епоха і не один поет, а задовільного перекладу не досягають. Раніше вже розповідалося про майже три десятки українських і російських переспівів гетевської ліричної мініатюри "Нічна пісня мандрівника", в якій немає жодної словниково багатозначної лексеми, але яка за своїм художнім змістом (релігійним, філософським, соціальним, етичним, пейзажним та іншими його аспектами) тягне на об'єм і сенс великих світових епічних творів. Аналогічна ситуація і з пушкінським віршем "Я вас любил", простота і легкість вербального оформлення якого та прозорість і водночас безмежність логічного простору його концепції виявились не по зубах десяткам українських і німецьких перекладачів. Теж саме можна сказати і про геніальну поезію Тараса Шевченка "Садок вишневий коло хати...", де теж сюжетно загальнолюдську, хронологічно вічну і змістовно невичерпну ситуацію створено простими і словниково однозначними лексемами, які набирають неосяжного змісту за рахунок зрозумілого контексту, знайомих алузій і ремінісценцій. І таких прикладів можна навести безліч.

Вказані перекладацькі труднощі виникають скоріш за все не через (точніше: не стільки через) складність самого процесу перекладу як творчого і тому непередбаченого психолінгвістичного акту, а через складність категорії "художність" як втілення загального в одиничне, типового у конкретне, універсального в індивідуальне, загальнолюдського у національне, історичного у вічне і т. ін. Саме тому є сенс подивитися на породження художнього тексту очима перекладача як майбутнього (після читання оригіналу) перетворця першоджерела.

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

Зрозуміло, що будь-який аналіз не може не покоїтися на засадах, що вбачаються його творцю вірними бездоказово.

Такою першою аксіомою-настановою для об'єктивного розгляду художнього твору виступає філософське положення, що мистецтво є цілісним збагненням світу на відміну від науки, яка дає фрагментарне уявлення про нього, і релігії, яка нав'язує людині алегорію світу (тобто занадто узагальнене тлумачення буття). Другою аксіомою є естетичний постулат про художній образ як цілісну модель світу на відміну від розуму і відчуттів, які допомагають створювати інші, нехудожні образи для узагальнення лише частки людського існування (під естетичним, як вже вказувалось, розуміється побудова твору за законами краси, тобто без зайвих компонентів). Третя аксіома є суто філологічною: слово виступає універсальним знаряддям мистецтва, бо на відміну від "сировини" інших видів мистецтва (звуку в музиці, голосу в співі, фарби в малюванні, руху тіла у танці тощо) повнота відбиття нашого зовнішнього й внутрішнього середовища підвладна лише йому, оскільки воно ще до початку створення художнього образу вже несе в собі світомоделюючу функцію, вже виступає як образність (тобто будівельний матеріал образу), тоді як у інших видах мистецтва їхня сировина стає образністю лише після початку творчого процесу.

Помилково уявляти собі художній образ як копію дійсності. Він відтворює її, це безперечно, але саме цілісне, естетичне відтворення накладає на нього певну вагу умовності: не об'єктивне копіювання, а суб'єктивне узагальнення метасуб'єктивної дійсності, тобто особисте моделювання надособистого світу. Ось чому традиційний пошук у художньому образі пізнавальної, виховної та розважальної функції є помилковим, бо цілісність естетичного світомоделювання він зводить до – відповідно – філософського, морального та психологічного узагальнення, тобто лише до фрагментарності.

У художньому висловлюванні панує лише одна функція – естетична, а аспекти пізнання, виховання та розваги притаманні йому як неголовні компоненти. Цілісність буття проходить через уявлення митця і перетворюється на естетичну модель, яка зовнішньо може мати життєподібні форми, а може їм протистояти. Але її сутність не може не бути подібною до суті тієї реальності, яку митець бажає збагнути. А суть нашого суспільного буття (іншого ми взагалі не знаємо) можна виразити через взаємини соціальних рухів та оточуючих умов.

Цей взаємозв'язок людини і обставин (людини як частки громадського руху, а обставин як зліпка з умов загальносуспільних) і осягає митець за рахунок двох компонентів художньої поезики: характеру й об-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ставин. Отже, лише модель світу, в якій взаємовідносини характеру й обставин відповідають взаємовідносинам соціальних рухів та їхніх умов, може бути художнім образом; решта моделей буде образами науковими, публіцистичними, побутовими тощо, але не художніми. Читач (простий недосвідчений або підготовлений літературний критик) має хоч би слабке уявлення про вище названі соціальні закономірності життя. Інша справа, про магістральні чи периферійні. Своє уявлення він накладає на твір, який читає, і погоджується з автором або дискутує з ним. У цих погодженнях і суперечках і полягають пізнавальний, виховний і розважальний аспекти естетичної функціональності.

Треба ще раз наголосити, що в белетристиці, тобто в художньому образі, а не в образах інших сфер, про які мова йшла вище, немає жодного зайвого слова (моделювання ж за законами краси!) і що, по-друге, він будується лінійно, тобто чергою використаних лексем, і тому їхня сума, яка безсумнівно, відіграє певну, а інколи навіть і значущу роль у створенні й сприйнятті художнього тексту, не може все ж таки оцінюватись як головне джерело його виникнення, бо слову, яке стоїть у тексті раніше, і випадає важка й солодка доля породження образу. Тому треба оцінити як руйнуючу помилку поширену думку теоретиків і практиків перекладу, що "недопереклад" оригіналу в одному місті легко й безболісно компенсується "переперекладом" в місті іншому, аби тільки сума слів (прийомів тощо) при цьому залишилася тотожно перенесеною.

Отже, взаємозв'язок характеру та обставин, тип їхніх відносин (тобто що на кого, або хто на що впливає) – ось що повинен вбачати філолог у художньому тексті насамперед, а не набір лінгвістичних одиниць зі семантичним, морфологічним, синтаксичним та – за традиційним розподілом мови – стилістичним значенням; не копію дійсності, тим більше не саму дійсність, не виховне знаряддя в руці суспільства, не засіб розважання громади та індивіда; все це є в тексті, але воно стоїть не на першому місці. Інакше кажучи, філолог-перекладач повинен бачити соціальні і художні аспекти тексту, але акцентувати останні, тоді як простий читач бачить і реціпіює, в залежності від своїх освітніх смаків, лише фактори соціальні або естетичні. Більш за те: серед художніх аспектів тексту аналітик-перекладач не може не помітити складності його мовленнєвої архітектоніки, коли, кажучи лінгвістично, три адресанти (автор, оповідач, персонаж), то зливаючись до цілісності, то поєднуючись парами, то розпадаючись на окремі автономії, доносять до адресата приховану художню семантику тексту. І хоч об'єктивно **точка** зору митця у тексті є завжди цілісною

сферою художнього образу, все ж таки не буде зайвим для теорії та практики перекладу виділити в цій "кращій" її тришарову структуру: позицію персонажу, позицію оповідача, позицію автора (у вузькому розумінні останнього поняття: особиста оцінка автором того, що ним змальовується в кожному конкретну мить).

Такий філологічний підхід до художньої думки митця дозволяє поглибіше дослідити і єдність його творчої платформи, бо охоплює її суттєву багатогранність, акцентуючи при цьому в позиції (або голосі) персонажа те, про **що** розповідається в тексті (тобто тематичне оформлення дії), в позиції (голосі) оповідача – те, **як** про це розповідається (тобто словесне оформлення дії), а в позиції (голосі) власне автора (у тому вузькому розумінні, про яке сказано вище) – те, **в якій послідовності** все це розповідається (тобто естетичне оформлення дії як побудова художньої думки в кожному епізоді конкретно і в усьому тексті взагалі).

Ці постулати мають узагальнене значення, бо "спрацьовують" у будь-якому типі белетристичного тексту, хоч, звичайно, найбільш яскраво вони виступають у художній прозі від третьої особи у жанрі справжньої, класичної розповіді (наприклад, "Декамерон" Боккаччо, "Повісті Белкіна" Пушкіна, "Вечорниці на хуторі біля Диканьки" Гоголя тощо). Але й у прозі від третьої особи, де розповідача формально немає (наприклад, "Процес" Кафки, "Зневажені і скривджені" Достоєвського, "Жовтий князь" Василя Барки тощо), або навіть від першої особи (наприклад, "Робінзон Крузо" Дефо, "Мотрине подвір'я" Солжениціна, "Вугляр" Франка тощо), а також у драмі (античній у Есхіла, класицистичній – у Мол'єра, епічній – у Брехта, експериментальній – у Іонеско та ін.) і у поезії (від першої до третьої особи, від вірша до поеми) не можна не почути цих трьох голосів (персонажа, оповідача й автора). Зрозуміло, що є художні тексти, в яких один або навіть два з цих трьох голосів накладаються один на одного, і найчастіше це трапляється з голосами оповідача й автора. Накреслена тришарова структура мовленнєвої архітекτονіки художнього висловлювання значно відрізняється у кращій бік від пануючої вже декілька десятиріч у вітчизняному літературознавстві платформи щодо твору словесності як наслідку діалогу між автором і читачем.

Найвагомішою фігурою в галузі денотативної семантики художнього слова був Бальзак, контекстуальної – Чехов, оказіональної – Джойс.

Без урахування цієї тришарової семантики белетристичного тексту (прототекстна, контекстна, підтекстна) не будуть зрозумілими ані взаємовідносини характеру та обставин у творі (тобто прагматика логічного суб'єкта тексту та його об'єкта), ані тришарова структура ад-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ресанта в ньому (персонаж, оповідач, автор; тобто що, як і в якій послідовності висловлюється в тексті), ані референтна (тобто філософська) специфіка художнього образу взагалі.

9.7.3. Класифікація художніх текстів

Звичайно, що тут можуть бути виправданими усталені літературознавчі підходи: родовий (епічні, драматичні ліричні типи тексту), жанровий (епопея, роман, оповідання, новела, байка; трагедія, комедія, драма; ода, гімн, сонет, балада, поема) та піджанровий (роман філософський, соціальний, історичний, сімейний тощо). У кожного із таких типів белетристичного тексту будуть свої перекладацькі особливості (наприклад, рівень фонових знань у піджанровому, ступінь насиченості реаліями у жанровому або звукописом у родовому і т. ін.), але вся ця текстова специфіка не виходить за межі, так би мовити, традиційних перекладацьких нормативів, бо вона є об'єктивною і принципово перекладачєві посильною. Є, однак, у сучасній белетристиці одна закономірність, яка потребує зовсім іншої класифікації художніх текстів. І це – важливіше для перекладознавства, ніж щойно наведена традиційна літературознавча систематизація типів тексту. Частково про це вже йшлося у підрозділах про оригінал як текст, тепер – детальніше.

Навіть пересічний філолог сьогодення не може не констатувати, що особливий тип словесного мистецтва, який панував з часів легендарного Гомера (або, поза хронологічними, але не логічними межами європейського письменства, з шумерівських поем про Гільгамеша, які вплинули на Старий Заповіт і через нього на європейську культуру; отже, з III тисячоліття до нашої ери) давно вже витиснуто іншим, котрому ціле століття пророкують тотальне панування зараз і в майбутньому.

Те античне і сучасне красне словесне мистецтво, що слідом за Арістотелем називають "*мімесісним*", об'єктивно наслідувало всесвітній і загальновідомій панорамі буття, прагнуло до комунікації з адресатом на засадах загальноконвенціональних понять, провокувало діалог з ним, будувало модель світу, в якій творець і сприймаючий були рівноправними членами, пов'язувало слова між собою за законами логіки, використовуючи їх як сировину для накопичення образності, з якої потім народжувався художній образ (тобто цілісна естетична модель буття), і тим самим створювало текст як глузд (сєнс, зміст).

Найсучасніший тип белетристичного тексту є егоцентристським авторським самовираженням (у вузькому розумінні, тобто: тільки про себе і для себе), наслідує індивідуальній миті, вимагає від адресата

споглядання на засадах обмежених та оказіональних асоціацій, веде два незалежних монолози (творця та сприймаючого), але провокує лише читацький монолог щодо використаного в тексті неконвенційного сполучення лексем, пропонує (та й то не завжди) тільки **напрям** можливих розгадувань авторського задуму, пов'язує лексеми за законами граматики (за формою) та непередбачених асоціацій (за семантикою), використовує безпосередньо перш за все алогічні потенції лексеми, щоб з них вже сам адресат збудував собі будь-який образ-ребус, і тим самим породжує підтекст (або, що у даному випадку є синонімом, текст) як безглуздя (безтямність, нісенітницю).

Над принципом самовираження (суттю постмодернізму) глузували завжди, а провідний німецький письменник ХХ ст. Г. Белль (лауреат Нобелівської премії за 1972-ий рік), відрікаючись від постмодерністського змісту як самовираження, вказував, що для об'єктивного сприйняття художньої літератури треба цінити перш за все традиційну семантику слова, загально конвенціональну граматику, стилістику тощо: *"Зараз занадто захоплюються аналізом змісту (...), тоді як це – лише передумови (...). Оцінюйте слова, вивчайте синтаксис, досліджуйте ритміку – ось тоді і стане зрозумілим, що за словник, що за синтаксис, що за ритм у гуманізмі та соціуму нашої країни."*

9.7.4. Принципи перекладознавчого аналізу художнього тексту

Вже вказувалось, що серед багатьох типів текстів (побутовий, діловий, публіцистичний, науковий тощо) головне місце посідає текст художній і саме з нього починається власне наукова проблематика перекладознавчих досліджень: як об'єктивно аналізувати оригінал і чи може бути слово в белетристиці оціненим об'єктивно взагалі? Чи не спробуємо ми часто-густо навіть і сьогодні, як і сотні років тому, сприймати художнє висловлювання двома традиційно описовими і через це безпорадними, ведучими до глухого кута методами: літературознавчим (бачимо лише екстралінгвістичний образ у слові, забуваючи при цьому про саме слово як сировину, зміст і форму цього образу) та лінгвістичним (характеризуємо мовні параметри слова, забуваючи при цьому про його іносказанність, художню образність), як це роблять навіть значні філологи.

Але ж одне (художній образ) народжується з другого (лінгвістичних категорій слова), бо йому більше ні з чого виникати. Навіть якщо враховувати сучасну, з дозволу сказати, "поезію" самовираження (про яку вже йшлося і ще буде йти мова), в котрій зміст утворює сам чи-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

тач власними асоціативними шляхами, то і тоді прийдеться погодитися з тим, що і в ній першочинником, першопоштовхом суб'єктивізму її адресата буде знову таки ж наявність у слові загальноконвенційної семантики.

Тому зовсім не випадково активізується в останні роки, зокрема в германістиці, функціональний підхід до белетристичного твору, прихильники якого (підходу) намагаються визначити перш за все художню прагматику компонентів тексту, а не лише назвати й описати їх. М. Райх-Раніцкі видав у 1995 році десятитомну антологію німецької лірики від Середньовіччя до 1990-х років, працю над якою почав ще в середині 1970-х і в якій кожен з 1000 запропонованих віршів проаналізовано (саме проаналізовано, а не прокоментовано, не проінтерпретовано, не прореципійовано) філологічно (одночасно з позицій лінгвіста й літературознавця). Зрозуміло, що не всі аналізи в антології є вдалими, але лише один перелік прізвищ дослідників говорить про успіх цієї титанічної праці: поети й прозаїки європейського та світового рівня (Мартін Вальзер, Вальтер Йенс, Вольфганг Кеппен, Гюнтер Кунерт, Петер Рюмкорф та ін.), критики й літературознавці не меншої ваги (Бенно фон Візе, Петер Вапневські, Ханс Майер, Адольф Мушг, Марсель Райх-Раніцкі та багато інших).

Звісно, що для літературознавства перше місце в аналізі відведено так званим екстралінгвістичним чинникам: світогляду і задуму автора, ідейному змісту, індивідуальним засобам його втілення (тема, проблема, ідея, характер, тип узагальнення тощо). Лише поезика як особливий розділ літературознавства вивчає, поряд з іншими, і лінгвістичні чинники, але вивчає тільки загальностилістичну та загальноестетичну функцію цих мовних засобів, що занадто мало для об'єктивного сприйняття змістовно-формальної цілісності художнього тексту. Чудово оперуючи екстралінгвістичними чинниками, літературознавець успішно аналізує ідейне та художнє багатство белетристичного твору, причому аналізує інколи настільки об'єктивно, що його дослідження стає зразком істинно наукового підходу до красного письменства і віхою в історії літературознавства. Послатися можна лише на декілька значущих прикладів: у Росії середини XIX ст. праці В.Г. Белінського про Пушкіна, а М.Г. Чернишевського про Гоголя; у Німеччині порубіжжя XIX-XX ст. – розвідки Ф. Мерінга про Лессінга, Шіллера, Гейне, Гауптмана; в Англії 1930-х років – думки Р. Фокса про англійських романістів; у Франції 1970-х – книга Ж.-П. Сартра про Флобера та ін.

Характерним у цьому зразковому суто літературознавчому аналізі є, однак, те, що вчений майже завжди обходить без вивчення слова

як сировинного, будівельного матеріалу образності, вчинюючи, з точки зору лінгвіста, жахливий злочин: художній твір словесності аналізується без урахування цієї самої словесності! І аналізується успішно, що тим більш дивно! Цю очевидну суперечливість помічали ще з давніх часів і самі літературознавці. Щоб якось зв'язати кінці з кінцями, вони або все ж таки досліджували слово, хоч і як допоміжний матеріал, який нічого істотно нового до вже зроблених висновків не додавав, або кликали на допомогу таємниці і, на їхній погляд, всесильні поняття таланту, літературознавчого чуття, інтуїції вченого.

Не важко бачити, що поворот лінгвістів до змістовного (екстралінгвістичного) боку мовного матеріалу белетристичного тексту, а літературознавців до формального (лінгвістичного) боку ідейно-художнього змісту словесного твору, представлений багатьма розвідками, хоч і не завжди належного рівня, дозволив багато чого зробити для сучасної лінгвопоетики. Але, на жаль, і до сьогодні у лінгвістики і літературознавства як окремих гілок філології немає об'єктивної відповіді на дуже складне у теоретичному і практичному відношенні запитання про те, як слово (сировинний матеріал мовознавства) породжує художній образ (сировинний матеріал літературознавства).

Ще О.О.Потебня своєю ідеєю щодо внутрішньої форми слова спробував – і не без успіху – розв'язати проблему породження образу словом. Але, як правильно зауважив одного разу В.В. Віноградов, *"образ у слові та образ за допомогою слова – це різні поняття і різні завдання"*. А коли до цього додати ще згадку про той усталений факт, що терміни *"образ"* і *"художній образ"* не є синонімами, то буде цілком зрозумілим: однією внутрішньою формою слова, одними тропами ємного та вагомого художнього тексту не створиш. Не випадково ж, а навпаки, закономірно за своєю суттю, у справжніх майстрів белетристики навіть безобразні (за теорією О.О. Потебні про образ у слові) лексеми створюють дивні й разючі за своєю ідейно-естетичною силою художні образи. Як доказову ілюстрацію можна повторити вже наведене гетевське *"Темна ніч вершини сном оповила..."*, пушкінське *"Я вас кохав"*, шевченківське *"Садок вишневий коло хати..."* та ін.

Точної відповіді на запитання, як матеріал загальнонаціональної мови породжує художній образ, індивідуальний за письменницьким баченням світу, але епохально глибинний й узагальнений за ідейно-естетичним багатством, не мають поки що ані літературознавство, ані лінгвістика тексту (ані її "батько" – лінгвістика загальна). А лінгвопоетика має, щоправда, поки що тільки робочу гіпотезу, хоч і в ній багато що потребує детальних доказів. При цьому лінгвопоетика виходить

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

із того аксіоматичного постулату, що, крім двох "побутових" типів людини (сентиментального і безпристрасного), існує ще й художня натура, яка, на відміну від перших двох, котрі спроможні сприймати й зображати довколишність лише як емоційну або розумову реальність, здатна засвоювати й відтворювати дійсність як художній образ.

Причиною такої "тріади" оцінки людством свого середовища є спочатку фізіологічна, а потім і філософська потреба людини в об'єктивній (тобто життєдайній і одночасно життєздатній) реакції свого тіла й духа на зіткнення з середовищем. Звісно, що відчуття і розум – звичайні знаряддя пізнання – аналізують світ шляхом розкладу його цілісного буття на полиці емоцій і понять, тобто лишаяють людину змоги реагувати цілісно й, отже, об'єктивно на "дотик" буття, і через це їхній виробник не тільки забуває (на рівні свідомості), що дійсність не подільна, що вона існує лише як цілісність і тому впливає на людину теж як цілісність, а й втрачає свою життєдайну й життєздатну функцію і через це гине (не лише як індивід, але і як біологічний вид).

Ось чому еволюція органічних тіл не змогла не породити й зберегти (за рахунок випадкових проявлень) в людині третій інструмент пізнання – інтуїцію, змістом і формою якої і є художній образ, бо тільки він володіє привілеєм осягати світ синкретично і бути естетичною моделлю цілісної дійсності, на відміну від почуттів і розуму, які допомагають людині створювати інші, нехудожні (тобто нецілісні) образи для узагальнення лише частини нашого світу. Не важко здогадатися, що саме цю домінуючу у пізнанні роль художнього образу як засобу естетичного моделювання реальності мають на увазі всі митці, зокрема великий німець Гете, коли у травні 1827 року твердив: "*Чим неприступнішим для розуму є художній твір, тим він вищий*".

Вбачати у художньому тексті лише явище мови – помилка, бо автор використовує слово тільки як сировину для створення нової сировини, але вже вищого рівня: образності, з якої і будується (себто породжує себе) художній образ. Сказане має загальномистецьку вагу і вже тому об'єктивно: так, наприклад, у скульптурі первісною сировиною слугує природний матеріал (глина, мармур, граніт, метал тощо), з якого, певна річ, у складному процесі поетичного натхнення – але це вже окрема розмова – виникає нова сировина (поза, жест, розташування маси природного матеріалу), вторинна щодо початкового матеріалу, але первинна щодо майбутнього художнього образу.

У живописі, наприклад, первинною сировиною буде склад фарби, а вторинною – колір і лінія. Подібна картина спостерігається і в інших видах мистецтва. Отже, слово – об'єкт дослідження мовознавства – не

може бути об'єктом вивчення у лінгвопоетиці; підміна об'єктів і є головною помилкою лінгвістів при аналізі ними художнього тексту.

Лінгвопоетичний аналіз є новиною у сприйнятті белетристичного тексту. Це – не сума дослідницьких зусиль мовознавства і літературознавства, скоріш, навіть і не їхній синтез, а нова за суттю методологія і методика тлумачення художнього тексту, яка дозволяє його об'єктивну оцінку. Вище було доведено, що лінгвістичний опис (лінгвістична рецепція) художнього тексту дає лише реєстр загальнонаціональних явищ мови у ньому, а не їхнє індивідуально-естетичне використання автором, а літературознавча інтерпретація показує тільки наявність у творі певних художніх прийомів, котрим притаманно якийсь образний сенс ("якийсь" у тому розумінні, що його можна тлумачити по-різному), але обидві ці науки не зможуть піти далі заяви, що аналізоване висловлювання належить до художнього стилю; образний зміст тексту, конкретні, індивідуальні, авторські, неповторні засоби його втілення (а головне – їхня прагматика) залишаються завжди недослідженими, навіть невиявленими.

Відбувається це через те, що лінгвістика не бачить у художньому слові нічого, крім свого (одного єдиного) шару змісту і форми (лексичну семантику та її граматичні межі), а літературознавство, нехтуючи цим мовним шаром, займається своїм (і теж одним єдиним) шаром змісту і форми (ідейний зміст та його складові). При цьому у лінгвіста поза описом залишається світомоделююча функція мовлення (**мовлення**, а не мови, **світомоделююча**, а не комунікативна!), а літературознавцем викидається поза інтерпретацію мовленнєве втілення художньої думки.

Звичайно, розходження лінгвістики і літературознавства розпочалися давно і мали об'єктивні чинники породження (інерцію саморозвитку кожної з цих філологічних наук), бо фахівці мови раптом усвідомили, що їхні категорії (особливо граматичні) чудово піддаються вивченню без урахування не лише змісту тексту або логіки думок у висловлюванні, а і предметного значення слів, їхньої лексичної семантики (точніше: без урахування моделі, образу світу у лексемі, словосполученні, реченні тощо). Коли німецький вчений Х. Штайнталь у 1855 році твердив, що алогічна фраза "*Dieser Rundtisch ist viereckig*" повинна сприйматися як цілком правильне німецьке речення, бо вона не порушує законів мови, то він на три чверті століття випереджував радянського лінгвіста Л.В. Щербу з його знаменитою безглуздою фразою "*Глокая куздра штеко будланула бокра и кудрячит бокрѣнка*", форму якої, тобто принцип її побудування, можна відтворити будь-якою мовою, зовсім

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

не розуміючи семантики кожного її слова зокрема і лексичного сенсу всієї фрази взагалі; треба лише використовувати набір літер, який не складає лексичного кореня у мові перекладу, та додавати до нього існуючі там суфікси і закінчення (наприклад, українською: "Глока куздра штеко будланула бокра й кудрячить бокреня", або німецькою: "Glone Kuzdrin budlante Bieker sleks und dudret Biekerchen").

Теоретично підсумовуючи сказане, слід констатувати, що у белетристиці треба розрізняти дві форми і два змісти: слово як явище лінгвістики (де змістом є лексична семантика, а формою – граматичні категорії) і образність як явище лінгвопоетики (де змістом є художній образ, а формою – лінгвістичні й екстралінгвістичні засоби його створення). Цю двоєдину складність і досягає лінгвопоетика за допомогою своєї ключової категорії архітектоніки, тобто черговості думок у тексті як наслідку просторово-хронологічного використання у ньому слів (їхнього лінійного розташування). Архітектоніка – це єдиний екстралінгвістичний чинник у художньому тексті, але не тому, що перебуває за його межами, а через те, що належить мисленню, а не мові. Цілісність навколишнього й внутрішнього світу автор може передати художнім образом саме тому, що вишиковує мовні засоби у певній послідовності, наповнюючи слово контекстуальною семантикою і тим самим транспонуючи його із сфери лінгвістики у сферу лінгвопоетики.

Отже, виходячи з того, що лінгвістика не спроможна вийти за межі вивчення комунікативної і стилістичної функцій мови у будь-якій сфері її вживання, в тому числі і в галузі белетристики, а літературознавство здатне лише виявляти залежність художнього образу від умов створення останнього та характеризувати його структуру й еволюцію в авторських, жанрових, національних і хронологічних системах, можна і треба констатувати, що аналіз специфіки створення художнього образу залишається прерогативою тільки лінгвопоетики, яка, можливо, хоч і таким чином все ж зведе до так пекуче художньому тексту потрібної купи всі давно роз'єднані і сьогодні, на жаль, катастрофічно самотійні компоненти колись цілісної філології.

9.7.6. Ілюстративний текст 1: J.W. Goethe. *Gefunden* (1813)

*Ich ging im Walde
So für mich hin
Und nichts zu suchen,
Das war mein Sinn.
Im Schatten sah ich
Ein Blümchen stehn,
Wie Sterne leuchtend,*

*"Soll ich zum Welken
Gebrochen sein?"
Ich grub's mit allen
Den Würzlein aus,
Zum Garten trug ich's
Am hübschen Haus.
Und pflanzt es wieder*

*Wie Äuglein schön.
Ich wollt es brechen,
Da sagt es fein:*

*Am stillen Ort;
Nun zweigt es immer
Und blüht so fort.*

Щоб спробувати дійти до світомоделюючого сенсу та художнього багатства цього вірша можна обрати три шляхи: лінгвістичний, літературознавчий, лінгвопоетичний. Розглянемо можливості кожного з них для досягнення означеної мети.

А. Лінгвістична рецепція тексту, як відомо, охоплює наступні рівні мови: фонетику, лексику, морфологію, синтаксис (інколи деякі дослідники традиційного типу додають сюди також стилістику).

Фонетика. Неважко виявити у вірші Гете асонанси (наприклад, перший та другий рядок першої строфи "*Ich ging im Walde so für mich hin*" із пануванням голосного "i"), алітерації (наприклад, третій рядок першої строфи "*Und nichts zu suchen*" з накопиченням приголосних фрикативно-змичного складу [ch], [ts], [z], [s], [ch]), спрощене римування (a в с e), ритм як повторення ненаголошено-наголошеної пари складів (ямб), чергування інтонації, що зростає і падає; можна виявити емпатичний, фразовий та інший наголос, знайти редуцію (наприклад, "*steh[e]n*", "*wollt[e]*", "*grub [e]s*" тощо), яка свідчить про усномовленневий стиль Розповідача. Але, залишаючи зараз осторонь складну, суперечливу, значною мірою бездоказову, а часто-густо і просто помилкову гіпотезу звукосимволізму, знов реанімовану в останні часи, про семантико-понятійне навантаження звуків мови, не можна не бачити, що при будь-якій кількості просодичних знахідок дійти до аналізу навіть предметного змісту вірша, не говорячи вже про сенс образів, таким шляхом неможливо.

Лексика. Можна, звичайно, описати всі її шари за принципом: є вони у Гете чи ні (наприклад, є кореневі "*Wald*", "*Sinn*", "*Haus*", похідні "*hingehen*", "*Blümchen*", "*Äuglein*" та ін.; немає складних слів, архаїзмів тощо). Можна обрати інший шлях: виявити, який шар лексики переважає у вірші. Можна навіть піти у глибини загальнолексичної семантики: згадати існуючу у мовознавстві гіпотезу про те, що кореневі слова у будь-якій національній мові бувають інколи корінними, тобто такими, які передають (втілюють) саму суть національного буття, а не його відгалуження, як це роблять слова похідні, і на цій теоретичній основі, враховуючи домінуючу роль в аналізованій поезії Гете кореневих і похідних лексем, стверджувати, що віршу, мабуть, притаманне щось глибинно-істотне. Але довести це твердження неможливо за рахунок об'єктивної аргументації, тобто спираючись на лексику вірша в її традиційно-лінгвістичній рецепції, бо семантика кореневих слів і

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

значення понять про основоположні явища життя – це не тільки не тотожні, а навіть і не синонімічні явища.

Можна, звичайно, побачити і те, що серед похідних слів вірша, безперечно, виділяється група зі зменшувально-пестливими суфіксами "-chen" та "-lein", яку репрезентує достатня кількість прикладів ("*Blümchen*", "*Äuglein*", "*Wurzlein*"), і на цій підставі заявити, що ці слова створюють у вірші Гете атмосферу розчулення, жалю або чогось подібного. Але для чого вони її створюють, не зможуть переконливо роз'яснити вся лексикологія разом з усією лексичною стилістикою.

Морфологія. Можна констатувати, наприклад, значну кількість у першій строфі іменників і займенників у порівнянні із дієсловами (відповідно 7 та 3 в абсолютному вираженні – "*ich*", "*Wald*", "*mich*", "*nichts*", "*das*", "*mein*", "*Sinn*" та "*hingehen*", "*suchen*", "*war*", – або 70% та 30% у відносному) і, спираючись на цей факт, говорити про панування іменного, а не дієслівного стилю у строфі, тобто про перевагу в ній опису над дією. Аналогічно можна розглянути і решту строф, але при цьому треба обов'язково відповісти на два запитання: по-перше, хіба в іншого поета (або в іншому вірші того ж Гете) немає подібного і хіба така загальностилістична характеристика виявляє що-небудь **оригінальне** в індивідуальному стилі автора, і по-друге, яку інформацію несуть ці два морфологічні стилі про образний зміст вірша Гете?

Оскільки морфологія повинна аналізувати не лише частини мови, але і їхні категорії, остільки можна дати належну **лінгвістичну** оцінку також і їм: наприклад, як цікаво використовує Гете категорію стану (точніше: відношення суб'єкта-підмета дії, її предиката-присудка та їхнього об'єкта-додатка) – активного для розповідача ("*ich ging hin*", "*ich sah*", "*ich wollte brechen*", "*ich grub*", "*ich trug*") та пасивного для персонажу Квітка ("*ich sah ein Blümchen stehn*", "*ich wollt es brechen*", "*ich grub es*", "*ich trug es*"); це, без сумніву, допоможе аргументувати висновок щодо протистояння вказаних дійових осіб. Проте, теж саме доводить значно легше перш за все семантика відповідних лексем: "*Ich wollt es brechen, da sagt es fein: Soll ich zum Welken gebrochen sein?*" і т. ін.

Можна звернути увагу і на те, що, без сумніву, якимось морфологічно дивно поводить себе лексема "*gefunden*" у назві вірша "**Gefunden**": цей дієприкметник минулого часу може означати другу частину простого дієслівного присудка у складному минулому часі Perfekt (наприклад, "*Ich habe gefunden*" – "Я **знайшов**"), самостійно вживане означення (наприклад, "*etwas, gefunden von mir*" – "щось, мною **знайдене**"), ругу, незмінну частину присудка (наприклад, "*es ist gefunden*" – "це **знайшлося**"). Через це виходить, що діапазон значень у заголовка

дуже широкий: від дії Розповідача (тобто "Я знайшов") до опису стану якоїсь речі (наприклад, "Знайдене"). Але лише цю широту, цю лінгвістичну "дивність" і може констатувати морфологія. Не більше.

Отже, головне полягає у тому, що традиційний суто лінгвістичний опис морфології індивідуально-авторського художнього тексту лише як загальнонаціонального мовного явища нічого об'єктивного не дає для сприйняття ані тексту як особливого **типу** серед інших подібних та відмінних, ані автора як неповторного, оригінального творця. За межами такого "дослідження" залишаються образний зміст вірша, шари його смислу, функція поетичної форми, навіть художні складові цієї художньої плоти.

Синтаксис. Безперечно, в очі впадають дві синтаксичні особливості вірша: латинізована конструкція *accusativus cum infinitivo* ("знахідний відмінок з інфінітивом") у першому і другому рядках другої строфи ("*Im Schatten sah ich ein Blümchen stehn*") та питальний тип речення у мовленні Квітки як персонажу (на противагу розповідному типу речення у мовленні ліричного Розповідача): "*Soll ich zum Welken gebrochen sein?*" Але синтаксис мовчить щодо відповіді на "гамлетівське" запитання аналізу: "Для чого все це вкладено автором у вуста дійових осіб?" Понад те, відповіді на це запитання не дають ані інші сфери традиційної лінгвістики, ані навіть нова її галузь – лінгвістика тексту, яка прагне знайти свої, відмінні від словосполучення або речення (або фрази) структурні одиниці тексту.

Можна, звичайно, услід за видатною представницею сучасної лінгвістики тексту М.П. Брандес, заявити, що у першій строфі гетевського вірша провідною композиційно-мовленнєвою формою є міркування (бо речення пов'язані за логічним принципом "якщо – то": оскільки "*Ich ging im Walde so für mich hin*", то "*nichts zu suchen war mein Sinn*"), у другій – опис (бо речення пов'язані за просторовим принципом "отут одне, а там інше": тут "*Schatten*", там "*Blümchen*"), а у третій – повідомлення (бо речення пов'язані за хронологічним принципом "спочатку одне, а потім друге": спочатку "*ich wollt es brechen*", а потім "*es sagt' fein*").

Але хіба зразу ж після такої заяви засяє перед дослідником образний сенс вірша? Ні, лінгвістика тут "сезамом" не буде: двері до художнього образу їй не відчинити.

Б. Літературознавча інтерпретація, як відомо, спирається на екстралінгвістичні чинники: персонажі, сюжет, деталізацію тощо як складові художньої форми та тему, проблематику, пафос і т. ін. як компоненти художнього змісту.

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Формальні аспекти. Враховуючи те, що аналізований твір належить ліриці, в якій форма відіграє дуже важливу роль, можна інтерпретувати його перш за все із боку форми. Тут (перетинаючись частково із фонетичним аспектом лінгвістичного опису) доведеться говорити про розмір (ямб), кількість стоп (дві повні й одна скорочена), риму (чергування жіночої та чоловічої клаузул), римування (*a v c e*), цезуру (після першої стопи у першому рядку кожної строфи й у середині другої стопи у других рядках. Але ні це, ні що-небудь аналогічне ні на йоту не наблизить дослідника до розуміння образності вірша Гете.

Здається, на перший погляд, що краще за усі інші компоненти форми повинен підвести дослідника до образної скарбниці вірша його сюжет, але він теж мало що дає для аналізу, бо свідчить лише про те, як прогулянка без мети у лісі привела Розповідача спочатку до бажання зірвати квітку, а потім – до перенесення її до домашньої оранжереї. Звичайно, і такий сюжет є ненайгіршим у ліриці, але, скоріш, для поета-початківця, а не для майстра, тим більше – не для генія, яким вже став Гете на час написання вірша.

Можна, зрозуміло, поговорити про композицію сюжету в її класицистському розумінні: експозиція (строфа 1 про намір Розповідача бродити лісом безцільно: "*Ich ging im Walde so für mich hin*"), зав'язка (строфа 2 з описом несподіваної "зустрічі" Розповідача і Квітки: "*Im Schatten sah ich ein Blümchen stehn*"), кульмінація (строфа 3 як протиставлення двох бажань: Розповідача – зірвати квітку на загибель і Квітки – жити й надалі у своєму середовищі: "*Ich wollt es brechen*" – "*Da sagtr es...*"), розв'язка (строфа 4 щодо перетворення Розповідача на "слугу" Квітки: "*Ich grub's mit allen den Würzlein aus*") тощо.

Можна виділити систему персонажів (автономність, взаємну незалежність Розповідача і Квітки до другої строфи включно – "*Nichts zu suchen, das war mein Sinn*", – їхнє протистояння у третій строфі – "*Ich wollt es brechen*" – "*Soll ich zum Welken gebrochen sein?*" – та їхнє гармонійне життя у четвертій: "*Zum Garten trug ich's*"-"*Und pflanzt es wieder*"), можна навіть розглянути принцип побудови персонажів (Розповідач – самохарактеристика словом і ділом, а Квітка – характеристика лише Розповідачем, хоча, мабуть, єдине висловлювання Квітки "*Soll ich zum Welken gebrochen sein?*" є також самохарактеристикою).

Можна також спробувати схарактеризувати поетизми вірша: які тропи використав Гете (наприклад, персоніфікацію для Квітки – "*Da sagtr es*", гіперболу для зображення дій Розповідача – "*Ich grub's mit allen den Würzlein aus*" – тощо).

Неважко бачити, що все це **значно** наближує інтерпретатора до розуміння змісту вірша (**значно** – у порівнянні з лінгвістичним описом), але і тут образність гетевської поезії залишається за сімома печатками.

Змістовні аспекти. Вище вже було показано, що навіть сюжет, найбільш "змістовний" компонент художньої форми, не наблизив дослідника вірша до образної суті останнього, до його концепції. Не особливо домагають тут і власне змістовні складові: тема, проблематика, ідея тощо. Їх, до речі, взагалі важко сформулювати для гетевського твору. Прогулянка з приємністю і не без моралі? Не рви гарних квітів, а використовуй їх для домашнього садочку? Може, як за рятівну соломинку, слід ухопитися за такі категорії літературознавства, як "напрямок", "метод", "пафос" тощо? Може, згадати при цьому, що вірш було написано у 1813 році, у пору зрілого Гете, який прагнув до синтезу культур Заходу й Сходу, до створення у художньому творі багатопланового підтексту, ремінісценцій, алюзій і т. ін.? Але де це все в аналізованому вірші? Як його відшукати?

На ці запитання літературознавство відповідей не дає.

В. Лінгвопоетичний аналіз є новиною у сприйнятті белетристичного тексту. Це – не сума дослідницьких зусиль мовознавства і літературознавства, скоріш, навіть і не їхній синтез, а нова за суттю методологія і методика тлумачення художнього тексту, яка дозволяє його об'єктивну оцінку. Вище було доведено, що лінгвістична рецепція дає лише реєстр загальнонаціональних явищ німецької мови у творі Гете (а не їхнє індивідуально-естетичне використання автором), а літературознавча інтерпретація показала тільки наявність у вірші певних художніх прийомів, котрим притаманний якийсь-то образний сенс ("якийсь-то" у тому розумінні, що його можна тлумачити по-різному), але обидві ці науки не змогли піти далі заяви, що твір належить до художнього стилю; образний зміст тексту, конкретні, індивідуальні, гетевські засоби його втілення залишилися недослідженими, навіть невиявленими.

Відбулося це через те, що лінгвістика не побачила у художньому слові Гете нічого, крім свого (одного єдиного) шару змісту і форми (лексичну семантику та її граматичні межі), а літературознавство, нехтуючи цим мовним шаром, зайнялося своїм (і теж одним єдиним) шаром змісту і форми (ідейний смисл та його складові). При цьому у лінгвіста поза описом залишилася світомоделююча функція мовлення (**мовлення**, а не мови, **світомоделююча**, а не комунікативна!), а літературознавцем поза інтерпретацію було викинуто мовленнєве втілення художньої думки, бо він забув, що у белетристиці немає нічого, крім слова як лінгвістичного (а не екстралінгвістичного!) чинника. Що-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

правда, черговість слів (черговість, а не порядок слів, який є категорією синтаксису) належить не мові, а мисленню, але реалізація цього єдиного екстралінгвістичного чинника у белетристиці все одно здійснюється за рахунок мовлення. Черговість слів (або лінгвопоетична архітектоніка художнього тексту) і є предметом аналізу лінгвопоетики.

У цій новій філологічній науці існує єдиний метод дослідження – суб'єктивне тлумачення об'єктивного художнього змісту, але лінгвопоетика виходить при цьому із того, що воно, будучи невід'ємною ознакою справжньої філології (якщо під останньою розуміти науку про цілісне пізнання й сприйняття буття, на відміну від природознавчих наук з їхньою вузькою оцінкою об'єктивності як домінування математично конкретної, окремої істини, яка легко піддається перевірці), завжди несе об'єктивну істину, бо об'єднує у своїй аналітичній системі все багатство художніх фактів (або, принаймні, їхню максимально можливу кількість). Ось чому лінгвопоетичне тлумачення має лише два головних засоби аналізу: запитання "**Чому** (використовує автор цю мовленнєву одиницю)? і відповідь-коментар, що охоплює всі художні факти твору.

Повернемося до вірша Гете і запитаємо себе, чому він має назву "*Gefunden*", чому першим словом тексту (після назви) є особовий займенник "*ich*", чому цей займенник повторюється (у знахідному відмінку "*mich*") наприкінці другого рядка першої строфи, чому Квітка, другий персонаж вірша, вперше з'являється в особливій синтаксичній конструкції *accusativus cum infinitivo* ("знахідний відмінок з інфінітивом"): "*Im Schatten sah ich ein Blümchen stehn*", чому для опису його другої появи у третій строфі Гете використовує морфологічний омонім "*es*" (одночасно особовий і вказівний займенник, що створює для читача двозначну гру слів: "*Ich wollt es brechen*" може означати, що Розповідач бажав зірвати її, тобто Квітку, або ж що той планував знищити **все те**, що змальовано у другій строфі щодо гармонійного життя Квітки і Лісу та її чарівної краси – "*Im Schatten*", "*Wie Sterne leuchtend, wie Äuglein schön*"), чому монолог Квітки "*Soll ich zum Welken gebrochen sein?*" оцінюється у вірші словом "*fein*" ("*Da sagt es fein*"), яке має багато семантичних нюансів і навіть значень ("тонесенький голосочок", "гарна квітка", "тендітна поведінка", "витонченість мовлення" тощо), чому монолог Квітки є складною (витонченою!) морфолого-синтаксичною конструкцією модального дієслова *sollen* з інфінітивом другого дієслова *brechen* у пасивному стані ("*Soll ich...gebrochen sein*"), чому після цього монолога Розповідач несподівано змінює своє рішення загубити Квітку ("*Ich wollt es brechen*") на бажання створити їй ще

кращі, ніж були у неї у лісі, умови життя **коло себе** ("*Ich grub's mit allen den Würzlein aus, zum Garten trug ich's am hübschen Haus*").

І ще десятки "Чому?", відповідь на які, як і на попередні, може бути лише одна: тому що **такою** є логіка художньої думки Гете, матеріальним проявом чого і слугує черговість слів, тобто архітектоніка вірша. І дати цій думці-структурі (архітектоніці) аналітичне тлумачення (себто суб'єктивно-об'єктивну оцінку) і є головним завданням лінгвопоетики.

А почати лінгвопоетичний аналіз треба, звичайно, з першого слова – назви вірша ("*Gefunden*"), і тому що воно перше, і тому що, як вже вказувалося вище, його морфологічна багатозначність (дієприкметник-означення, складноминула форма дієслова, іменна частка присудка) перешкоджають об'єктивному сприйняттю цього слова, бо тут потрібна оцінка всього подальшого тексту, і через це, запам'ятавши складність тлумачення сенсу назви, треба перейти до аналізу наступного тексту. А в ньому особовий займенник "*ich*", який розпочинає першу строфу і втілює дві дійові особи тексту – Розповідача і ліричного героя, – мимоволі вимагає особливої уваги до себе: і не стільки через вказану двофункціональність, скільки, по-перше, тому, що розпочинає сюжет твору (а художній образ у белетристиці створюється лінійно, черговістю слів, і тому попереднє слово "важить" більше від наступного), а по-друге, через те, що виступає підметом, який (з урахуванням дійсного способу речення) виконує дію.

Все це не може не підвести аналітика до висновку, що в системі образотвірних засобів гетевського вірша слово "*ich*" посідає центральне місце і що поняття, яке стоїть за ним ("Я"), є основою події, себто рушієм усіх процесів у вірші. Більше того, це поняття підкріплюється морфологічним повтором того ж самого особового займенника, але у знахідному відмінку ("*mich*", другий рядок першої строфи), і через це "Я" (і як займенник, і як поняття, і, зрозуміло, як персонаж) стає своєрідним центром всесвіту, створюваного Розповідачем.

Та не можна не бачити, що між компонентами цього морфологічного повтору (називним і знахідним відмінками особового займенника "*ich-mich*") стоїть ще одна змістовно навантажена лексема "*Wald*" ("**ліс**"), яка уособлює світ не Розповідача, не людський, а інший, рослинний ("*Ich ging im Walde so für mich hin*"), котрий ніякої цінності для Розповідача не має, бо якщо Я і йде туди, то лише для своєї користі ("*so für mich*") і без будь-якої зацікавленості до лісу ("*nichts zu suchen*"). Як вдало, як геніально просто послуговується Гете не лише означеною лексичною семантикою, щоб вималювати опозицію двох персонажів (Я та Ліс), двох світів (людського і рослинного) та накрес-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

лити поки що загальними рисами, але цілком Розповідачем і читачем усвідомлену етичну й філософську позицію персонажу Я (себто "Все-світ існує лише для мене!"), а й виразними можливостями синтаксису, зокрема порядком слів, та морфології, зокрема, дієсловом з відокремлюваним префіксом: у нього лексема "*Wald*" стоїть у середині речення, вона охоплена словами, які означають Розповідача та його дію ("*ich – hingehen*"), вона немов би непомітними ланцюгами егоцентризму Я прикута до них, немов би розп'ята між ними.

Через це на рівні лексики, граматики і навіть графіки виникає образ Розповідача-Я як людини, що Космосом вважає лише себе. Спираючись на дату народження вірша (1813) та на досягнення історії літератури, можна сказати, що вся перша строфа за своїм змістом є алюзією – прихованою полемікою автора та Гете з егоцентризмом власного штюрмерівського періоду 1770-их років і з егоцентризмом німецького романтизму 1790-1810-их.

Друга строфа підкидає ще більше якісного матеріалу у вогнище лінгвопоетичного аналізу. В ній знову домінує Я – єдиний підмет і водночас діюча особа в усій строфі. Як вдало (граматично, логічно і художньо) використовує Гете латинізовану конструкцію *accusativus cum infinitivo* (знахідний відмінок з інфінітивом) "*Im Schatten **sah ich ein Blümchen stehn***", щоб розв'язати занадто складне за змістом і художньою функцією завдання, яке на перший погляд не може бути розв'язаним: об'єднати двох персонажів Розповідача і Квітку (*Ich* та *Blümchen*) так, щоб діяв не стільки на логічному, скільки на синтаксичному рівні лише один – Я.

Цю проблему і допомагає вирішити "нетрадиційний" синтаксис латинізованої конструкції знахідного відмінку з інфінітивом, де один логічний суб'єкт (Я) виконує синтаксичну роль підмета, а другий (Квітка) – об'єкта зі своєю незалежною від підмета дією. Якщо у першій строфі на рівні семантики і синтаксису не тільки панує, а взагалі існує лише "*Ich*" (Я), то у другій на тих самих рівнях співіснують вже дві діючі особи, хоч друга (Квітка) ще не стала синтаксичним підметом, ще, так би мовити, не отримала "легітимне" право голосу. Тому те, що можна помилково сприйняти як опис краси Квітки (до речі: стертий, шаблонний лише на перший погляд – "*wie **Sterne leuchtend, wie Äuglein schön***", тобто "зірки", "оченята" та інші сентименти) є описом не її краси, а змісту оцінки її Розповідачем: це він бачить (про це свідчить вказана латинізована конструкція із дієсловом бачення "...*sah ich*") у Квітці "зірки", "оченята" та інші зворушливо міщанські штампі; бачить не життя, інше, самоцінне, рівне з його Космосом, а загально-вживані уявні краси, тому що "*nichts zu suchen*" ("**нічого не шука-**

ти") в іншому світі-Космосі, який можна назвати "Не-Я", є суттю філософського кредо Розповідача. Саме тому насолода об'єктивною красою Квітки (себто цінністю Космосу "Не-Я") Розповідачеві не притаманна, він може тільки привласнювати її, тобто руйнувати. Про це – перший рядок третьої строфи: *"Ich wollt es brechen"*. І знову вдало і геніально просто використовує Гете творчі можливості німецької мови, але цього разу не синтаксису, як у випадку з латинізованою конструкцією, а морфології – її омонімію: у першому та другому рядках третьої строфи посилення на Квітку (*"Ich wollt **es** brechen, da sagt **es** fein"*) втілено у слово, яке означає водночас і особовий займенник третьої особи однини "es" (тобто "вона" – Квітка), і вказівний "es" (тобто "це", або, за контекстом, "все це": і незалежне від Я **життя** Квітки - *"ein Blümchen stehn"*, – і її краса, примітивно описана прагматичним Розповідачем – *"wie **Sterne** leuchtend, wie **Äuglein** schön"*, – і її гармонійне існування, точніше співіснування у Лісі як у іншому, рослинному Космосі, а не у людському Розповідача – *"im Schatten"*); у системі вже проаналізованого егоцентризму Я друга морфологічна іпостась лексеми "es" (вказівний займенник) повинна втілювати в собі аксіологічну семантику другорядності, несамоцінності, чогось такого, до котрого і ставлення може бути лише напівпрезирливим, якщо не цілком презирливим.

Так воно і відбувається у вірші: *"Ich wollt es **brechen**"*, тобто "**Я зажавав це все зруйнувати**" – так треба контекстуально, імпліцитно тлумачити цей перший рядок третьої строфи, хоча, зрозуміло, як вище було сказано, на рівні словникової семантики, експліцитно, він означає також "**Я захотів зірвати її**" (тобто "**Квітку**"). Отже, головне, що повинен побачити "лінгвопоетичний" читач у цьому рядку, – наявність двох шарів смислу.

Після цього рядка починається занадто швидка "зміна декорацій": егоцентризм, який було взято під сумнів спочатку лише автором вірша (черговість думок як протиставлення двох Космосів, двох філософських кредо, про що мова йшла вище) береться відтепер під сумнів уже і Розповідачем. Саме так треба сприйняти семантику не лише обставини часу "da" ("**тут**", "**раптом**"), яка розпочинає другий рядок третьої строфи (*"**Da** sagt es fein"*) і означає, крім часу дії, ще й її раптовість для Розповідача ("Це", яке я зажавав зруйнувати, виявляється, ще й говорить!") та її спосіб протікання ("Це" виявляє себе як витончене, ніжне, тендітне явище, на що більш безпосередньо вказує і остання лексема другого рядка "fein" з її полісемією: "тонесенький голосочок", "гарна квітка", "тендітна поведінка", "витонченість мовлення" тощо).

Через це вже перший і другий рядки третьої строфи втілюють різкий конфлікт носіїв двох протилежних за змістом світосприйнять: егоцент-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ризм Я та незахищену альтруїстичну відкритість Квітки. "Я бажав привласнити, знищити рослинне явище, котре я сприймав як частину **свого** Космосу, а воно несподівано заявило про своє право на автономне існування!" – так треба тлумачити цей конфлікт, який стає ще більш гострим у третьому і четвертому рядках цієї строфи: "*Soll ich zum Welken // Gebrochen sein?*" ("**Нащо ж мене руйнувати, щоб я зів'яла?**").

Ця заява Квітки про своє право на автономне існування є за формою і суттю палким монологом на свій захист. Таку високу оцінку монологу аж ніяк не применшує, а, навпаки, підсилює той факт, що весь вислів Квітки складається з 6 слів, з яких сформовано лише три члени речення (присудок "*soll gebrochen sein*", підмет "*ich*", обставина цілі "*zum Welken*"), але сформовано так вдало граматично і так яскраво лексично, що ледве чи кожний освічений німець зміг би побудувати таку фразу: водночас складну за морфологією й синтаксисом (модальне дієслово "*soll*" із скороченим другим інфінітивом пасивного стану "*gebrochen [worden] sein*") і красиву за архітектонікою й змістом (лапідарний мінімум членів речення та максимум полісемії кожної лексеми). Крім словникової, експліцитної семантики цього монологу, не можна не відчувати і багато імпліцитних, контекстуальних нашарувань. Так, присудок "*soll gebrochen sein*" означає не тільки пряме побутове запитання "**Навіщо мене зривати?**", але й риторичне філософське: "**Хіба ж можна руйнувати мій Космос лише через те, що він існує поруч з твоїм і без твого дозволу?!**" Так, підмет "*ich*" уособлює не тільки безпосередньо саму Квітку, але ще й її оточення в образах названих у вірші речей та явищ ("*Wald*" – "**Ліс**" як осередок рослинного світу, "*Schatten*" – "**Тінь**" як алегорію гармонічних відносин членів рослинної родини), тобто уособлює той Космос, який існує незалежно від Я, але до якого той ставиться егоїстично (отже, вередливо, на що вказує перша частина присудку у першому рядку третьої строфи "*wollt*" – "**забажав**", та руйнівню, про що свідчить друга частина цього присудку "*brechen*" – "**зірвати-зламати-знищити-тощо**"). Так, обставина цілі "*zum Welken*" має семантику не лише "**зів'янути**", а й "**загинути**", "**щезнути**" і т. ін.

Цілком зрозуміло (для Я та читача), що наслідок конфлікту може бути тут лише один: злагода, співжиття, гармонія, бо перемога егоцентризму Розповідача (яка є можливою тільки умоглядно, абстрактно) була б у цьому випадку все одно поразкою Я у світоглядному й моральному плані: Я ж пішов до Лісу (зміст першої строфи вірша), хоч і заради свого егоцентризму ("*so für mich*"), але все ж таки без наміру робити щось погане ("*nichts zu suchen, das war mein Sinn*"). Тому і є надто довгими четверта і п'ята строфи, де Я починає діяти вже не для

себе, як у першій і другій строфах, а для інших, неогоцентрично, а, так би мовити, колективно, визнаючи при цьому невід'ємне право іншої істоти на свій власний Космос і прагнучи не до простого співіснування різних Космосів у єдиному Всесвіті, а до зведення їх, говорячи словами майбутнього Тараса Шевченка, у "сім'ю вольну, нову".

Не можна не бачити, як наполегливо тепер Я прислуговує Квітці (скільки важить тут змістовно лише одна гіпербола "*Ich grub's mit allen den Würzlein aus*" – "**Я викопав її з усіма-усіма її корінчиками!**") і як швидко Квітка переводиться автором з пасивного стану в активний, витискуючи Я і з сюжету, і з вірша: на рівні синтаксису вона починає виконувати функцію підмета (п'ята строфа, де цей підмет супроводжують три однорідні присудки із семою життєдайності, життєбуяння: "*pflanzt, zweigt, blüht*" – "**росте**", "**гіллястує**", "**цвіте**"), на рівні логіки – грає роль суб'єкта дії, а на рівні художньої концепції стає рівновеликою Розповідачеві цінністю.

Тепер можна повернутися і до назви вірша: чому "*Gefunden*"? Звичайно, всі морфологічні чинники, перелічені в розділі "**Лінгвістична рецепція тексту**", входять до об'єму значення цього дієприкметника минулого часу: він, як вказувалося в названому розділі, **може** означати другу частину простого дієслівного присудка у складному минулому часі Perfekt (наприклад, "*Ich habe gefunden*" – "я **знайшов**"), самостійно вживане означення (наприклад, "*etwas, gefunden von mir*" – "щось, мною **знайдене**"), другу частину присудка (наприклад, "*es ist gefunden*" – "воно **знайшлося**"). І все ж художній зміст цієї лексеми полягає в іншому: Роповідач Я відкрив для себе головний закон буття – будь-яке життя є автономним й самоцінним Космосом. І відкрив це дуже несподівано для себе, хоч і у майже традиційних побутових умовах. Такий сюжетний на-тяк (імпліцитна алюзія) не може не витягти із фонових знань лінгвопое-тичного дослідника того факту, що подібне (раптовість занадто важли-вого відкриття) траплялося не раз і до Гете, але тільки одного разу при цьому пролунало слово, семантику якого випромінює назва гетевського вірша: давньогрецький математик Архімед, занурившись у ванну, від-крив випадково важливий закон гідроаеростатики, вигукнувши при цьому слово "Еврика!", яке є повним синонімом до лексеми у назві Гете, бо давньогрецьке "еврика" означає українською мовою "я це **знайшов**", а німецькою – "*ich habe es gefunden*".

Слід лише зауважити, що вище наведений лінгвопоетичний аналіз твору є вербальним переоформленням об'єктивної концепції вірша за рахунок максимального охоплення його лінгвістичних одиниць та їхніх позамовних алюзій. Цілком зрозуміло, що на цю концепцію може бути накладено будь-який конкретний факт, зміст котрого буде ана-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

логічним змісту вказаної концепції. Наприклад, біографи Гете можуть заявити, що під Я він зобразив себе, а під Квіткою – просту дівчину Крістіану Вульпіус, яку молодий, але вже європейськи відомий Гете (тобто маючи власний поетичний Космос) "**знайшов**" у "**лісі**" народного життя у 1788 році і, "**викопавши її з усіма-усіма її корінчиками**", зробив у 1806 році своєю дружиною Крістіаною фон Гете, тобто "переніс" її з "дикого" міщанського життя до графської оселі. І хоч щось подібне у поетичній опозиції Я-Квітка та життєвій долі реального подружжя Гете-Вульпіус є, все ж таки **такий** підхід до вірша не буде ані об'єктивним, ані лінгвопоетичним, бо охоплює лише незначну за кількістю та семантикою частину мовних і позамовних засобів тексту. Такий підхід буде лише суб'єктивною рецепцією.

Як же вирішили всі накреслені вище завдання Гете його перекладачі?

Є. Дроб'язко. Знайда

*Ішов по лісу
Я навмання,
Чогось шукати
Й не думав я.
Враз бачу квітку
В тіні густій.
Горять зірками
Очиці їй.
Хотів зірвати,
Та чую враз:
"Невже загинуть
Надходить час?"
Її я вирив
З корінням всім
І взяв для саду
До себе в дім.
У тихім місці
Вона росте,
Тендітна квітка,
І знов цвіте.*

Якщо дивитися на даний переклад як на мікроявище, то не можна не проспівати дифірамби його творцю, бо влучно і адекватно передано інтонацію, ритм, розмір, рими, лексичні особливості ("*So für mich hin*" – "навмання", "*Wie Sterne leuchtend*" – "горять зірками" і т. ін.) тощо. Хіба що трохи, на перший погляд, несподівано з'являється в Є. Дроб'язка "*густа*" тінь лісу, "*тендітність*" Квітки тощо. Але теорія

інтерпретаційних ресурсів тексту не тільки легко роз'яснює такі відхилення від оригіналу, а навіть потребує їх: і дійсно – якщо Квітка знаходиться "im Walde" та ще "Im Schatten", то хіба нелогічним буде припустити, що ця тінь "gusta", а сама Квітка "тендітна"?! Щоправда, будь-який пересічний ботанік розповів би досвідченому професійному перекладачу Є. Дроб'язку, що в лісі взагалі (Гете ж не вказав, в якому лісі гуляє його розповідач!) є і негуста тінь, а квітки зустрічаються далеко не "тендітні". Але на все це хибна гіпотеза інтерпретаційних ресурсів тексту, на превеликий жаль, уваги не звертає і тому об'єктивної відповіді не дає. Якщо ж проаналізувати переклад Є. Дроб'язка як явище макрорівня, то не можна не бачити, що Я і Ліс як єдиний Космос та його компонент на початку оригіналу поміняні перекладачем місцями вже у першому рядку, і це зруйнує філософську основу першоджерела. Більше того: активність Квітки змальована зразу у другій строфі ("горять зірками очиці її") без усякого переходу від синтаксичної та логічної пасивності Квітки у першій строфі оригіналу через її синтаксичну пасивність, але логічну активність у другій до одночасної синтаксичної й логічної дії у третій. До речі: цю активність додатково акцентує у перекладі і прислівник часу "враз". Все це призводить до того, що у перекладі поступово народжується зовсім інший стосовно Гете сюжет: краса Квітки ("горять", "зірками", "очиці") не може не пробудити сентиментальності у серці чутливого Розповідача і він не зриває її, щоб милуватися лише під час своєї прогулянки, а викопає й пересаджує у власний садок, щоб любитися постійно. Тому Квітка у Є. Дроб'язка промовляє не виразний за красою думки та її оформлення монолог Квітки Гете, спрямований на універсальний об'єктивний розум, пануючий навіть над егоцентричним і жорстоким адресатом ("Soll ich zum Welken // Gebrochen sein?"), а солодке міщанське прохання жертви, спроможне хіба що розчувати і без того м'які почуття тонкосльозого реципієнта ("Невже загинуть // Надходить час?"). Саме тому розповідач у Є. Дроб'язка Квітку "взяв для саду // до себе в дім", тоді як у Гете він **несе** її **до** саду не обов'язково при **своєму** домі, але обов'язково при домі **приємної** атмосфери ("**Zum Garten trug ich's // Am hübschen Haus**"). Через це не зовсім логічно зрозумілим постає словесне протиставлення дій Розповідача стосовно до Квітки: "Хотів зірвати" та "Її я вируб": все одно йдеться про привласнення того, що тобі не належить, тоді як у Гете розповідається про стратегії руйнування та співіснування (*Ich wollt' es brechen... Ich grub's... trug's...*).

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Не менш позитивно яскравою є ситуація з мікрорівнем і в російському перекладі І. Міримського "**Нашел**":

*Бродил я лесом...
В глуши его
Найти не чаял
Я ничего.
Смотрю, цветочек
В тени ветвей,
Всех глаз прекрасней,
Всех звезд светлей.
Простер я руку,
Но молвил он:
"Ужель погибнуть
Я осужден?"
Я взял с корнями
Питомца рос
И в сад прохладный
К себе отнес.
В тени местечко
Ему отвел.
Цветет он снова,
Как прежде цвел.*

І дійсно: фонетичні та структурні особливості збережено, активність Квітки починається, як і в оригіналі (на відміну від українського переспіву), лише з третьої строфи, хоч і без потрібного експліцитно висловленого логіко-синтаксичного переходу, про який вже йшлося. Щоправда, монолог Квітки І. Міримського, як і у Є. Дроб'язки, справляє враження більше на емоції Розповідача, ніж на розум реципієнта вірша ("*Ужель погибнуть // Я осужден?*"), та й забарвленість лексики перекладу ("*чаял*", "*простер*", "*молвил*", "*осужден*", "*питомца рос*") перетворює побутовість і, отже, універсальність, вічність ситуації оригіналу на піднесену пафосність і, отже, випадковість ситуації перекладу. Про безліч логічних невідповідностей перекладу І. Міримського годі вже й казати: "*в глуши его*" (а не у нетрях лісу?!), "*питомец рос*" (чому перекладач вирішив, що гетевська Квітка вигодувана росою, а не стриманою вологою чи, навпаки, посушливою атмосферою середовища? Це ж тільки фахівець-ботанік, яким, до речі, був Гете, може сказати, який рівень вологи панує під тінню окремого дерева) тощо. На макрорівні перекладу суттєві розбіжності починаються вже з першого слова вірша І. Міримського, бо російське "**бродить**" має два

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

значення: "йти навмання" або "йти, щось шукаючи". Тому наступне "В глуши его // Найти не чаял // Я ничего" автоматично актуалізує другу семантику: "В нетрях лісу я не сподівався знайти нічого цікавого, а от на узліссі..." На вказаний пошук чогось незвичайного працює і наступна лексема "Смотрю" з її значенням очікуваної несподіваності, і кінцева ціль зустрічі з Квіткою: "К **себе** отнес", і багато іншого. Філософсько-етичного відкриття гетевського Розповідача у І. Міримського, як і в Є. Дроб'язки, не відбулось.

9.7.7. Ілюстративний текст 2: Н. Heine "Ich weiß nicht, was soll es bedeuten..." (пропонується читачеві зробити аналогічний аналіз стосовно лінгвістичної рецепції, літературознавчої інтерпретації, лінгвопоетичного аналізу):

<i>Ich weiß nicht, was soll es bedeuten, Dass ich so traurig bin; Ein Märchen aus alten Zeiten, Das kommt mir nicht aus dem Sinn. Die Luft ist kühl und es dunkelt, Und ruhig fließt der Rhein; Der Gipfel des Berges funkelt Im Abendsonnenschein. Die schönste Jungfrau sitzet Dort oben wunderbar, Ihr goldnes Geschmeide blitzet, Sie kämmt ihr goldenes Haar.</i>	<i>Sie kämmt es mit goldenem Kamme, Und singt ein Lied dabei; Das hat eine wundersame, Gewaltige Melodei. Den Schiffer im kleinen Schiffe Ergreift es mit wildem Weh; Er schaut nicht die Felsenriffe, Er schaut nur hinauf in die Höh. Ich glaube, die Wellen verschlingen Am Ende Schiffer und Kahn; Und das hat mit ihrem Singen Die Lorelei getan.</i>
--	--

Як вирішено рівневі проблеми у перекладачів Гейне?

А. Первомайський "Не знаю, що стало зо мною..."

*Не знаю, що стало зо мною,
Сумує серце мое, –
Мені ні сну, ні спокою
Казка стара не дає.
Повітря свіже – смеркає,
Привільний Рейн затих,
Вечірній промінь грає
Ген на шпильях гірських.
Незнана красуня на кручі
Сидить у самоті,
Упали на шати блискучі
Коси її золоті.
Із золота гребінь має,
І косу розчісує ним,*

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

*І дикої пісні співає,
Не співаної ніким.
В човні рибалку в цю пору
Поїмає нестерпний біль,
Він дивиться тільки в гору –
Не бачить ні скель, ні хвиль.
Зникають в потоці бурхливім
І човен, і хлопець з очей,
І все це своїм співом
Зробила Лорелей.*

Мікрорівневість перекладу Л. Первомайського викликає цілковите захоплення: поетичність форми (ритм, рима, інтонація тощо), черговість думки (Розповідач-Природа-Лорелей-Рибалка-його загибель), її лексичне наповнення (наприклад, "Abendsonnenschein" – "Вечірній промінь", "funkelt" – "грає", "blitzet" – "блискучі" та ін.), її граматичне втілення (навіть синтаксис речення "Den Schiffer ergreift es..." – "рибалку поймає біль") – все це збережено. Жалкувати лише трохи доводиться, що злегка порушено зміст деяких епізодів: так, Рейн у Гейне не "затих", як у Л. Первомайського, а "fließt", хоч і "ruhig"; так, "Geschmeide" з гейневських прикрас до одягу чи, може, навіть бойових лат (наступне слово "gewaltig" із семою "насилля" дозволяє і таке тлумачення) перетворилися під пером перекладача на сам одяг – "шати"; так, "Schiffer" без вказівки в оригіналі на вік став у Л. Первомайського "хлопцем", тобто занадто молодим чоловіком, загибель якого, звісно, викликає завжди некритичне співчуття, і т. ін. Зовсім інша картина вимальовується на макрорівні. Вже у першу строфу Л. Первомайський закладає негейневське сприйняття змісту вірша: лексема *Sinn* у реченні "Das kommt mir nicht aus dem Sinn", як і взагалі у німецькій мові, означає здібність людини до об'єктивного розуміння світу, і тому налаштовує читача на раціонально-аналітичний підхід до тексту, тоді як у перекладі лексема "серце" ("Сумує серце моє") – лише на сентиментальний, нерозумовий манір. На інше трактування оригіналу наштовхує українського реципієнта і третя строфа через відсутність у неї обставини місця "oben", яка у Гейне сюжетно й філософськи пов'язує Природу другої строфи з Лорелеєю третьої. Слово "круча" у третій строфі ("на кручі") має настільки віддалену семантичну спорідненість із "шпилями гірськими" другої строфи, що сприймається як опис іншої ситуації, незалежної від першої: там, мовляв, Природа із шпилями гірськими, а тут – Красуня з кручею. Але головним недоліком третьої і наступної строф є відсут-

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

ність слова "Jungfrau" з релігійною семою "Богородиця" та слів "wunderbar" і "wundersam" (вже у четвертій строфі) з тією ж семою. Крім того, українське слово "незнана" тлумачиться у контексті перекладу (та й взагалі в українській мові) не як "незаймана" (що пропонує оригінал), а скоріш як "незнайома", "невідома", що принципово не відповідає задуму Гейне. Замінивши "Schiffer" на "рибалку", перекладач зняв з нього відповідальність за непрофесіоналізм дій на воді (це ж Schiffer повинен розумітися на рифах і скелях, а рибалка – ні!), та й "біль", який "поймає рибалку", важко у контексті перекладу сприйняти як спровокований Лорелеєю, а не організмом самого рибалки, може, занадто хворобливого хлопця взагалі, що викликає у читача додаткового і для оригіналу зайвого жалю. Та й пісня героїні Л. Первомайського не "gewaltig", а чомусь "дика", "не співана ніким", як у співачки з циганського хору. Залишаючи осторонь інші макрорівневі погрішності перекладу, можна й треба дійти висновку, що концепції оригіналу він не зберіг.

Трохи ближче до неї підійшов російський перекладач О. Блок:

*Не знаю, что значит такое,
Что скорбью я смущен;
Давно не дает покоя
Мне сказка старых времен.
Прохладой сумерки веют,
И Рейна тих простор.
В вечерних лучах пламенеют
Вершины далеких гор.
Над страшною высотой
Девушка дивной красы
Одеждой горит золотою,
Играет златом косы.
Златым убирает гребнем
И песню поет она:
В ее чудесном пенье
Тревога затаена.
Пловца на лодочке малой
Дикой тоской полонит;
Забывая подводные скалы,
Он только наверх глядит.
Пловец и лодочка, знаю,
Погибнут среди зыбей;
И всякий так погибает
От песен Лорелей.*

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Він зберіг концептуально вагомі слова "*wunderbar*" ("дивної краси"), "*wundersam*" ("чудесном пенье"), трохи "*gewaltig*" ("тревога затаена"), але макрорівня йому теж досягти не вдалось. Не можна не сказати про значні стильові втрати вже у перших двох рядках ("Не знаю, что значит такое, // Что..." з подвійним зайвим семантичним повтором "**знаю**"-"**значит**" і граматичним "**что...что**") та про, крім чотирьох гейневських, в оригіналі, до речі, змістовно виважених, безліч зайвих тропів у наступних ("скорбью я смущен", "не дает покоя сказка", "сумерки веют", "тих простор", "алеют вершины", "страшной высотой", "одеждой горит", "в пенье тревога затаена", "тоской полонит"), котрі примушують російського читача сприймати вірш як стильово недосконалий, хоча в оригіналі довершеність стилю виразно впадає в очі). Акцентувати треба також на відсутності географічно-просторової єдності третьої і другої строф, а також лексеми "*Jungfrau*" з гейневською полісемією, заміну зрозумілої фізичної дії "*gewaltig*" на психологічно неозначене "*тревога*", професійних "*Schiffer*" та "*Schiff*" на побутові "*пловець*" та "*лодочка*", (ще й "*малой*") тощо. Все це провокує не аналітичні роздуми над зображеною ситуацією, як задумано Гейне (згадайте логічний зміст першої строфи), а безмежний жаль за долею конкретного бідного хлопця від конкретної немилосердної Лорелєї, тоді як в оригіналі йдеться про філософію Буття і статеких відносин як його складової частини. Таке жалкування провокує у читача і прикінцевий рядок переспіву О. Блока, відсутній у Гейне: "*И всякий так погибает...*"

9.7.8. Ілюстративний текст 3: P.Celan, *Todesfuge*

Для детального перекладацького аналізу неklasичного художнього тексту, зразки якого надані у попередніх параграфах, а постмодерністського, пануючого у сучасній світовій белетристиці, є сенс взяти одну з його найкращих і найвідоміших поезій – вірш австрійця П. Целана "**Фуга смерті**":

- (1) *Schwarze Milch der Frühe wir trinken sie abends*
- (2) *wir trinken sie mittags und morgens wir trinken sie nachts*
- (3) *wir trinken und trinken*
- (4) *wir schaufeln ein Grab in den Lüften da liegt man nicht eng*
- (5) *Ein Mann wohnt im Haus der spielt mit den Schlangen der schreibt*
- (6) *der schreibt wenn es dunkelt nach Deutschland dein goldenes Haar*
Margarete
- (7) *er schreibt es und tritt vor das Haus und es blitzen die Sterne er pfeift seine Rüden herbei*
- (8) *er pfeift seine Juden hervor läßt schaufeln ein Grab in der Erde*

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

- (9) *er befiehlt uns spielt auf nun zum Tanz*
- (10) *Schwarze Milch der Frühe wir trinken dich nachts*
- (11) *wir trinken dich morgens und mittags wir trinken dich abends*
- (12) *wir trinken und trinken*
- (13) *Ein Mann wohnt im Haus der spielt mit den Schlangen der schreibt*
- (14) *der schreibt wenn es dunkelt nach Deutschland dein goldenes Haar
Margarete*
- (15) *Dein aschenes Haar Sulamith wir schaufeln ein Grab in den Lüften
da liegt man nicht eng*
- (16) *Er ruft stecht tiefer ins Erdreich ihr einen ihr andern singet und spielt*
- (17) *er greift nach dem Eisen im Gurt er schwingts seine Augen sind blau*
- (18) *stecht tiefer die Spaten ihr einen ihr andern spielt weiter zum Tanz auf*
- (19) *Schwarze Milch der Frühe wir trinken dich nachts*
- (20) *wir trinken dich mittags und morgens wir trinken dich abends*
- (21) *wir trinken und trinken*
- (22) *ein Mann wohnt im Haus dein goldenes Haar Margarete*
- (23) *dein aschenes Haar Sulamith er spielt mit den Schlangen*
- (24) *Er ruft spielt süßer den Tod der Tod ist ein Meister aus Deutschland*
- (25) *er ruft streicht dunkler die Geigen dann steigt ihr als Rauch in die Luft*
- (26) *dann habt ihr ein Grab in den Wolken da liegt man nicht eng*
- (27) *Schwarze Milch der Frühe wir trinken dich nachts*
- (28) *wir trinken dich mittags der Tod ist ein Meister aus Deutschland*
- (29) *wir trinken dich abends und morgens wir trinken und trinken*
- (30) *der Tod ist ein Meister aus Deutschland sein Auge ist blau*
- (31) *er trifft dich mit bleierner Kugel er trifft dich genau*
- (32) *ein Mann wohnt im Haus dein goldenes Haar Margarete*
- (33) *er hetzt seine Rüden auf uns er schenkt uns ein Grab in der Luft*
- (34) *er spielt mit den Schlangen und träumet der Tod ist ein Meister aus
Deutschland*
- (35) *dein goldenes Haar Margarete*
- (36) *dein aschenes Haar Sulamith*

Для порівняння виберемо переклад твору П. Целана українцем П.В. Рихлом (його хронологічно останній варіант, бо попередні інколи значно відрізняються від нього):

- (1) *Чорне дійво світання ми п'ємо його вечорами*
- (2) *ми п'ємо його вдень і зрання ми п'ємо його уночі*
- (3) *ми п'ємо і п'ємо*
- (4) *ми копаєм могилу в повітрі там лежати нетісно*
- (5) *В цім домі живе чоловік він змії приручає він пише*
- (6) *він пише в Німеччину смерком твоя золотиста коса Маргарито*

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

(7) він пише отак і виходить надвір і виблискують зорі він посвистом псів своїх кличе

(8) він свистить і скликає євреїв своїх і велить їм копати могилу в землі

(9) він наказує нам грайте хутко до танцю

(10) Чорне дівко світання ми н'ємо тебе уночі

(11) ми н'ємо тебе зрання і вдень ми н'ємо тебе вечорами

(12) ми н'ємо і н'ємо

(13) В цім домі живе чоловік він змії приручає він пише

(14) він пише в Німеччину смерком твоя золотиста коса Маргарито

(15) Твоя попеляста коса Суламїт ми копаєм могилу в повітрі там лежати нетісно

(16) Він гукає ви перші копайте-но глибше ви другі співайте і грайте

(17) він вийма з кобури залізяку він розмахує нею очі його голубі

(18) глибше вганяйте лопати ви перші ви другі продовжуйте грати до танцю

(19) Чорне дівко світання ми н'ємо тебе уночі

(20) ми н'ємо тебе вдень і зрання ми н'ємо тебе вечорами

(21) ми н'ємо і н'ємо

(22) в цім домі живе чоловік твоя золотиста коса Маргарито

(23) Твоя попеляста коса Суламїт він змії приручає

(24) Він гукає смерть потребує ніжнішої гри смерть це з Німеччини майстер

(25) він гукає жагливіш водіте смичками тоді ви полинете димом в повітря

(26) тоді ви могилу дістанете в хмарах там лежати нетісно

(27) Чорне дівко світання ми н'ємо тебе уночі

(28) ми н'ємо тебе вдень смерть це з Німеччини майстер

(29) ми н'ємо тебе вечорами і зрання ми н'ємо і н'ємо

(30) смерть це з Німеччини майстер очі його голубі

(31) він поцілить свинцевою кулею прямо в серце тобі

(32) в цім домі живе чоловік твоя золотиста коса Маргарито

(33) він спускає на нас своїх псів він дає нам могилу в повітрі

(34) він змії приручає і марить смерть це з Німеччини майстер

(35) твоя золотиста коса Маргарито

(36) твоя попеляста коса Суламїт

Щодо її музичності треба сказати відразу, що вона трохи штучна, бо визначає не стільки фонетичний бік тексту (цебто не стільки звукопис у ньому, який, безумовно, у вірші є), скільки кількісну розтягнутість рядків і змістовну неприродність повторів: назвавши свій ви-

твір "фугою", автор змушений був і будувати його за законами музики, а не лірики (мотив, лейтмотив, їхнє варіювання тощо). Через це лексична тавтологія **повинна** була час від часу з'являтися у вірші і вступати при цьому у несподівані для читача і самого автора змістовні зв'язки, зрозуміти які не завжди можливо. Це і робить музичність вірша трохи штучною, бо повтори тут менше "звучать" (на що, мабуть, сподівався автор і що потребує звукопис як поетичне явище), а більше "значать" (на що автор, найімовірніше, зовсім не розраховував, коли брати до уваги всі семантичні шари його трохи настирливих повторів).

З музичністю вірша, навіть з його трохи штучною настирливістю П.В. Рихло в цілому впорався, якщо мати на увазі не кожний конкретний рядок, а вірш як цілокупність.

З іншого боку, назвавши свій витвір "Фугою **смерті**", Целан вимушений був використовувати лексеми та їхні сполучення, які або мають цю семантику вже в загальнонаціональному словнику, або породжують її лише в тексті, або, на думку поета, натякають на неї через імпліцитні конотації своїх текстових зв'язків. Тому у вірші багато слів із семою "смерть" з їхнім денотативним, прямим значенням ("*Grab, Schlangen, Tod, er trifft dich mit bleierner Kugel, aufhetzen, er schenkt uns ein Grab in der Luft*" тощо) та конотативним ("*schaufeln, Margarete, Rüden, Juden, spielt, greift nach dem Eisen, dann steigt ihr als Rauch in die Luft, seine Augen sind blau*" тощо). Але не менше є слів у вірші, які **можуть** сприйматися з їхнім значенням як синонімічні до лексеми "смерть", та ніхто (тобто автор) і ніщо (тобто текст) не гарантує, що таке дешифрування їхнього змісту буде правильним: наприклад, "*schwarze Milch der Frühe*" (дослівно: "**чорне молоко рані**"), "*dein aschenes Haar Sulamith*" ("**твоє попільове волосся, Суламіфь**") та ін. Отже, в лексиці вірша П. Целана не можна не встановити чотири групи слів і сполучень з різними рівнями прозорості (зашифрованості) семантики: денотативна (загальноконвенціональна), конотативна (оказіональна для даного тексту), підтекстна поверхова (авторська, суб'єктивно-асоціативна, але така, що дозволяє хиткий вибір одного, магістрального, тлумачення з декількох можливих), підтекстна глибинна (авторська, суб'єктивно-асоціативна настільки, що не дозволяє жодного тлумачення з безлічі можливих). Перший шар лексики (денотативний) складностей для іпостасі дослідника в особистості перекладача не створює, хоча загальний принцип штучності, пишномовності письма у постмодерністів взагалі і у П. Целана зокрема залишає для нього і тут деяке своє шумовиння: "*mit bleierner Kugel*" ("**свинцевою кулею**", а якщо б було "**мідною**", "**залізною**" тощо? П.В. Рихло пере-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

клав точно: "**свинцевою кулею**"), "*er schenkt uns ein Grab in der Luft*" ("він **дарує** нам могилу в повітрі", а якби було "**дає**", "**пропонує**" тощо? До речі: П.В. Рихло переклав як "**дає**," втративши сарказм інтонації саме через відсутність у його варіанті контекстуальної урочистості семантики оригіналу) і т. ін. Трохи більш зашифрованим, але відносно легким для розгадування є другий, конотативний шар лексики у П. Целана (як наочний аргумент далі наводяться слова із семою "**смерть**", головною для вірша): "*schaufeln*" – у контексті всього твору, а зовсім не з першої своєї появи, це слово можна сприйняти як натяк на гітлерівські концтабори, де в'язнів примушували самим копати могилу для себе; "*Margarete*" – можливий натяк на гетевську Гретхен, "вбиту" жорстокосердям Фауста; "*Rüden*" – алюзія з нацистських часів, коли есесівці цькували в'язнів концтаборів собаками; "*spielt*" – алюзія з тих же часів, коли одних в'язнів примушували грати на музичних інструментах під час катування інших; "*er greift nach dem Eisen*" – ремінісценція з популярної у Третьому Рейху п'єси "*Шлагетер*" (1933) нацистського письменника Г. Йоста, в якій головний персонаж висловив думку, що стала ідеологічною тезою Геббельса та його пропаганди: "*Коли я чую слово "культура", я жадаю натиснути на курок мого браунінга*"; "*dann steigt ihr als Rauch in die Luft*" – алюзія з гітлерівської доби, коли в'язнів "перетворювали" в крематоріях на дим; "*seine Augen sind blau*" – ремінісценція з Ніцше щодо його характеристики надлюдина як "*білявої бестії*" з блакитними очима і водночас алюзія з гітлерівського періоду, коли справжнім арійцем, який мав право й обов'язок цькувати, вбивати та "перетворювати на дим" усіх неарійців, могла бути тільки ця білява бестія з блакитними очима.

З цим лексичним шаром перекладач теж успішно впорався, хіба що з невеликим в одному змістовно значному місці: ремінісценція з п'єси соціал-націоналістичного драматурга і з улюбленого вислову Геббельса пов'язана зі словом "*greift*" ("**хапається**"), яке свідчить (у першотворі) про атакуючий характер гітлерівського тоталітаризму, тому переклад його П.В. Рихлом як "*вийма*" не тільки суттєво пом'якшує ситуацію, а й утруднює шлях українського читача до вказаної ремінісценції.

Ще більш герметичним виступає третій, підтекстно поверховий шар лексики у вірші П. Целана, бо дозволяє досліднику-перекладачу вибрати одне з багатьох тлумачень його семантичного поля, але не дає для цього вибору об'єктивних (тобто текстових) аргументів. Так, словосполучення "*dein aschenes Haar Sulamith*" лише через фонові знання дослідника **може** бути сприйнято як опис смерті, але **таке** тлумачення є по-

вністю бездоказовим. За бажанням дослідника можна побачити в лексемі "Sulamith" (іудейське жіноче ім'я, яке вжито у *Старому Заповіті* для означення коханої Соломона) натяк на євреїв у нацистській Німеччині, у "Haar" – на волосся замордованих в'язнів гітлерівських концтаборів, котре, як широко відомо, спеціально накопичувалося там для наступних промислово-виробничих потреб Рейху, у "aschenes" – на попіл з нацистських крематоріїв тощо. Але вдумливий дослідник-перекладач не може при цьому не відмітити, що П. Целан створює для свого неозначеного виразу прикметник "aschen" ("**попеловий**") від іменника "Asche" ("**попіл**"), але точно встановити його зміст неможливо, бо сему "фарба як попіл" має німецька лексема "aschblond", а сему "перетворення на попіл" – лексема "aschig", хоча звичайно неологізм П. Целана все ж таки за своєю семантикою ближче до другого прикметника, ніж до першого. Отже, лише власні асоціації та творчі рішення читача можуть перетворити целанівське словосполучення "dein aschenes Haar Sulamith" на художню алюзію з трагічної історії євреїв у фашистському Третньому Рейху, до складу якого входила і Австрія, один з багатьох притулків великострадного поета-мігранта П. Целана.

До речі: П.В. Рихло два слова з цього сполучення "aschenes" та "Haar" переклав лексемами з асоціативно для українського читача меншими та іншими можливостями, ніж надає оригінал для читача німецькомовного: "твоя **попеляста** коса Суламіт". Неважко зрозуміти, що лексема "коса" через своє семантичне укорінення в українському фольклорі навів читачеві, найімовірніше, асоціації з дівчиною-красунею, що розчісує або заплітає свою косу, чекаючи на свого судженого, а слово "попелястий" через свою пряму словотвірну семантику збудить спогади про подібність волосся до кольору попелу, а не про перетворення волосся на попіл, як це, мабуть, має місце у відповідній лексемі оригіналу. Отже, вже третій лексичний шар "Фуги смерті" виявився для перекладача міцним горішком, який він зміг розкусити лише частково.

Отже, зрозуміти на лексичному рівні целанівський текст можна лише не набагато більше, ніж пропонує семантика його назви: **фуга смерті в'язнів у Третньому Рейху**. Запитується: навіщо ж було використовувати 369 слів (а саме стільки лексем у "Фузї"), коли одне слово назви вірша (в оригіналі стоїть одна складна лексема) розкриває повніше зміст (точніше: відсутність змісту) твору, ніж його майже чотири сотні лексичних складових?! Можлива бездоказова відповідь другої іпостасі перекладача – творця-поета: "Складна думка не може

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

бути втіленою у просту за семантикою лексику". Аргументована самим текстом вірша відповідь лінгвопоетика, до якої не може не приєднатися третя іпостась перекладача – критик: "Коли сказати нічого, а заявити громаді про себе хочеться, використовують якомога більше незрозумілих за значенням слів".

Постмодерністський принцип герметичної ребусності целанівського вірша найбільш повно втілює себе на рівні граматики (перш за все – синтаксису). Колись Л.М. Толстой, наполягаючи на вагомості саме синтаксису у художньому тексті, стверджував, що стиль – це єдина **форма** фрази, у котру вміщує себе дана думка. І тоді виходить, що на рівні **творіння**, за народною мудрістю, пава (себто форма) виступає такою, яким є сам Сава (тобто зміст), а на рівні **аналізу твору** синтаксис форми зумовлює зміст думки. А "зарозумілість" синтаксису П. Целана (нелогічність повторів однорідних членів речення та відсутність розділових знаків, через що не встановиш не тільки, де закінчується одна синтагма і починається інша, а й те, в ролі якого члена речення використано те чи інше слово та словосполучення) призводить до того, що завдяки запланованим автором можливостям різного, але, на його помилкову думку, цілеспрямованого тлумачення читачем синтаксичної форми виникає незаплановане протилежне розмаїття думок перекладача-дослідника щодо її змісту. Так, повтор обставини часу у перших двох рядках вірша ("*wir trinken sie **abends, mittags, morgens, nachts***") і дослівне чотирикратне повторення цього повтору на протязі вірша (але у трохи зміненій послідовності, хоча тричі все без тієї ж часової логічності і лише **один раз** – за природним хронологічним ланцюжком: тобто не "ранок-опівдні-вечір-ніч", а як Целану забажається) свідчать про те, що перелік найменувань складових доби у будь-якій послідовності і його лексичне оформлення повинні означати лише одне – "**завжди**". Але ж про **завжди** говорить у Целана також речення "*wir trinken und trinken*", яке стоїть поруч означених обставин часу і теж повторюється чотирикратно. Так навіщо ж 8 пишномовних речень з 87-ма блідими ребусними лексемами замість однієї яскравої і точної "**завжди**"?! Коментар, як кажуть у таких випадках дипломати, є зайвим.

Лексичне збереження повторів цих двох сполучень (обставин часу і тавтологічного речення) не могло бути утрудненням для перекладача-творця у психологічній особистості П.В. Рихла, бо українська мова має відповідні часові еквіваленти, але в скрутний стан він не міг не попастись через ритміко-інтонаційне і морфологічне навантаження сполучень

у П. Целана: талановито знайдені перекладачем лексичні відповідності є, на жаль, еквівалентами лише семантичними, але не фонетичними і не морфологічними, що для мелодики, та й концепції "Фуги" має неабияке значення. Так, німецькі обставини часу "abends", "mittags", "morgens", "nachts" є лексемами двоскладовими (крім останньої) з наголосом на першому складі, тоді як українські знахідки П.В. Рихла ("вечорами", "вдень", "зрання", "уночі") є лексемами різноскладовими (одна з них навіть чотирьохскладова, а друга має три склади) і з різними наголосами. Якщо розташувати один під другим вказані чотири повтори П. Целана і П.В. Рихла, а поруч показати їхні фонетичні бази, то тільки що сказане отримає свою наочну аргументацію:

1. *wir trinken sie mittags und morgens wir trinken sie nachts*
ми н'ємо його вдень і зрання ми н'ємо його уночі
2. *wir trinken dich morgens und mittags wir trinken dich abends*
ми н'ємо тебе зрання і вдень ми н'ємо тебе вечорами
3. *wir trinken dich mittags und morgens wir trinken dich abends*
ми н'ємо тебе вдень і зрання ми н'ємо тебе вечорами
4. *wir trinken dich abends und morgens wir trinken und trinken*
ми н'ємо тебе вечорами і зрання ми н'ємо і н'ємо

Якщо порахувати склади і наголоси, то можна побачити, що фонетична схема кожного оригінального рядка нараховує 15 складів (тільки перший рядок – 14, але це суттєвих змін не породжує) з обов'язковою цезурою після дев'ятого складу. У кожному піввірші склади утворюють правильну трискладову стопу з наголосом на середньому складі, тобто П. Целан використав класичний амфібрахій, традиційності якого не заважає навіть опущення – лише одного разу! – в другому піввірші першого рядка останнього ненаголошеного складу: багатотисячолітня практика європейської лірики це собі завжди дозволяла. зовсім інші інтонаційні засади має переклад П.В. Рихла: перший рядок нараховує 17 складів, три останні – по 18; цезура робиться у перших трьох рядках, як і в оригіналі, після дев'ятого складу, у четвертому – після 12-ого; різні наголоси у словах не дозволяють створитися нормативним стопам і тому у кожному піввірші часто різні трьохскладові стопи (тобто з різним розташуванням наголошеного складу) заступають склади двоскладові і навпаки. Отже, в перекладі не повторюється ритм не тільки рядка, але й піввірша та стопи, що робить мелодику перекладу принципово іншою, ніж в оригіналі, і до того ж не футовою. Не забудьмо, що П.Целан писав свою поезію саме в ритмі музичної фуґи.

Констатуючи у "Фузі" П. Целана ущільнення думки за рахунок алюзій, ремінісценцій і полісемії, не можна погодитися з твердженням

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

П.В. Рихла, висловленим ще у 1993 році і частково повтореним у 1998, що П. Целан змальовує тут "пам'ять і забуття, жорстокість і гуманізм, варварство і милосердя, звіра і людину." Ні, не змальовує П. Целан, а лише натякає, і натяк цей настільки неоднозначний, так суб'єктивно зашифрований, що розтлумачити його сутність **принципово** неможливо і, отже, принципово неможливо побачити у вірші велич форми й змісту, про яку твердить його перекладач.

9.7.9. Текст 1 для самостійного опрацювання: J.W.Goethe *Wandrer's Nachtslied* (пропонується зіставити для аналізу переклади та переспіви вірша, наведені вище):

*Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.*

9.7.10. Текст 2 для самостійного опрацювання: Н.Нейне "Ein Fichtenbaum..."

*Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh.
Ihn schläfert: mit weißer Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.
Er träumt von einer Palme,
Die, fern im Morgenland,
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand.*

А. Коментар до тексту

Щоб під час порівняння першоджерела з його поетичними переробками дійти об'єктивного висновку про їхню адекватність, треба спочатку розібратись з художнім змістом оригіналу. На перший (та й на другий) погляд здається: вірш Гейне є занадто простою, навіть скоріше не поетичною, а майже прозовою замальовкою на тему трагічної долі закоханих, а вся його художність зводиться до того, що замість Ганса та Грети автор виписав два дерева. При такій оцінці вірша йо-

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

го дійсно перекласти неважко. Але якщо звернути філологічну увагу на прозовість ритму, на практично 100%-ову відсутність тропів (і це у поезії про кохання?!), на лексеми, що характеризують суворе дерево півночі та красуню півдня, на зображення їхнього середовища, то картина буде суттєво іншою. Отже, пропонуємо розглянути картину з традиційних точок зору: мовознавчої та літературознавчої. Зауважимо лише попередньо, що контраст персонажу й обставин, зіставлення персонажів і обставин між собою, активне використання слів з багатьма фоновими знаннями для створення вказаних контрасту і зіставлення дозволили Гейне мінімумом традиційного поетичного матеріалу й оптимумом нових художніх засобів не тільки сказати у своїй мініатюрі про неможливість любовного щастя через ворожість дійсності до нього, але й заявити про вічний трагізм неподіленого кохання через незбагненність жіночого Я. Частковий випадок любовної драми (Кедр та Пальма) подати як притчу про любовну трагедію людства і зробити це на протязі 8 рядків вельми скупими лінгвальними (але не художніми!) засобами – це, безперечно, поетичний подвиг, який свідчить, що його творець починає чинити стильову реформу ліричного роду белетристики. Прозаїзація вірша як наслідок зрощення не лише епоса з лірикою, а й белетристики з публіцистикою – ось новаторський шлях Гейне, що привів поета до всесвітнього визнання сучасниками і до художньої невмирущості у нащадків. І не побачити цього в аналізованому оригіналі, не перенести це у мову перекладу означає знищення першоджерела як шедевра і створення йому на заміну графоманської цидулки. Невипадково ж М.Ю. Лермонтов, перший східнослов'янський переспівувач мініатюри Гейне (1841), який повністю відчув у цій поезії безмежний масштаб творчого хисту автора, але не знайшов у тогочасній російській літературі адекватних засобів для його втілення (та й об'єктивно не міг ще знайти зрілості у ледве народженому красному письменству нації), переробив її у неповторний шедевр вітчизняної лірики. Щоправда, на превеликий жаль для масштабності гейневської концепції, але зовсім не для художнього блиску задуму М.Ю. Лермонтова, він побачив у гейневському вірші лише тугу самотності, а не трагічний сум кохання без взаємності і тому різні граматичні роди лексем для героїв Гейне (і, отже, їхні різні статі) переніс у свій текст одним родом. І хоч потім росіянин Ф.І. Тютчев (1852) та українець М.П. Старицький (1865) виправили морфологічну помилку М.Ю. Лермонтова, вказаної величі оригіналу вони все одно зберегти не змогли.

Б. Тексти перекладів

Українські переклади:

Старицький М. (1865)

*На півночі млистій, в заметах у кризі,
Один собі кедер дріма,
Куняє у срібній, пуховистій ризі, –
В яку його вбрала зима.
І марить той кедер про південь блискучий,
Де мліє палка сторона,
Де теж в самотині, в пустелі пекучий,
Красується пальма сумна.*

Франко І. (1882)

*На півночі сосна самотня
стоїть на безлюдній горі,
дрімаєсь їй... снігом і льодом
зима оповила її.
І сниться їй пальма зелена,
Що ген десь у южній землі
Стоїть, і дрімає, і в'яне
На голій, жарущій скалі.*

Кобилянський В. (1918)

*Дрімає сосна в самотині
На півночі голім шпилі,
Холодною вкрили габою
Сніги та морози її.
І сниться їй пальма далека
В південній країні німій.
Що спить, утомившись від спеки,
На скелі гарячій, сухій.*

Загуд Д. (1930)

*Самотній кедр півночі
на голім стоїть верху,
сповитий білою млою,
дрімає в льоду, в снігу.
Він снить про горду пальму
в південній стороні,
що мовчки й самотньо тужить
на кручі, пекучій стіні.*

Первомайський Л. (1946)

*На півночі кедр одинокий
Стоїть на страшній вишині
І, сніжною млою повитий,
Дрімає і мріє вві сні.
Він мріє про пальму чудову,
Що десь у південній землі
Самотньо і мовчки сумує
На спаленій сонцем скалі.*

Первомайський Л. (1956)

*На півночі кедр одинокий
В холодній стоїть вишині
І, сніжною млою повитий,
Дрімає і мріє вві сні.
Він мріє про пальму чудову,
Що десь у **східній** землі
Самотньо і мовчки сумує
На спаленій сонцем скалі.*

Первомайський Л. (1972)

***Самотній кедр на стромині
В північній стоїть стороні,
І, кригою й снігом укритий,
Дрімає і мріє вві сні.
І бачить він сон про пальму,
Що десь у південній землі
Сумує в німій самотині
На спаленій сонцем скалі.***

Іван Дамар'їн (2003)

*Північ. Кедр. Гола верховина.
Тут самотою весь вік
Дрімає кедр. Накидкою білою
Вкрили його лід і сніг.
Марення в нього постійне:
Пальма, де сонцю зійти,
На скелі палкій, крутогорій
Сумує про щось в самоті.*

Російські переклади:

Лермонтов М. (1841 – перший варіант)

*На холодной и голой вершине
Стоит одиноко сосна,
И дремлет... под снегом сыпучим,
Качаясь, дремлет она.
Ей снится прекрасная пальма
В далекой восточной земле,
Растущая тихо и грустно
На жаркой песчаной скале*

Лермонтов М. (1841 – другий варіант)

*На севере диком, стоит одиноко
На голой вершине сосна.
И дремлет, качаясь, и снегом сыпучим
Одета, как ризой, она.
И снится ей всё, что в пустыне далекой,
В том крае, где солнца восход,
Одна и грустна на утесе горячем
Прекрасная пальма растет.*

Тютчев Ф. (1852)

*На севере мрачном, на дикой скале
Кедр одинокий под снегом белеет,
И сладко заснул он в инистой мгле,
И сон его вьюга лелеет.
Про юную пальму всё снится ему,
Что в дальних пределах Востока,
Под пламенным небом, на знойном холму
Стоит и грустит одинока.*

Фет А. (1881 – ?)

*На севере дуб одинокий
Стоит на пригорке крутом.
Он дремлет, сурово покрытый
И снежным и льдяным ковром
Во сне ему видится пальма,
В далекой восточной стране
В безмолвной глубокой печали,
Одна на горячей скале.*

Гиппиус З. (1938)

*На севере кедр одиноко
На голой вершине растёт.
Он спит: одеялом белым
Укрыл его снег и лед.
Он видит сон о пальме,
Что в дальней восточной земле
Грустит одиноко и молча
На раскаленной скале.*

Иван Дамарьин (1988)

*Север, кедр, голая вершина.
Там одиноко весь век
Дремлет кедр: панцирем белым
Покрыли его лед и снег.
Грёза у него всё та же:
На самом востоке страна,
Скала, как стена, обожженная,
Там – пальма, печальна, одна.*

9.7.11. Текст 3 для самостійного опрацювання: "Заповіт" Тараса Шевченка:

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори –
Все покину і полину
До самого бога
Молитися... а до того
Я не знаю бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,*

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

*В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом*

А. Коментар до тексту. Коли Т.Г. Шевченко пише: *"Поховайте та вставайте, // Кайдани порвіте // І вражою злою кров'ю // Волю окропіте"*, то лише недосвідчений перекладач може побачити тут лише один зовсім неприхований заклик до революційної боротьби за соціальну перебудову світу; заклик, який в іншому творі Кобзаря ("**Я не нездужаю нівроку**") через 13 років пролунає вже просто й войовничо: *"Треба миром, громадою обух сталить..."*. І дійсно, в цитованих рядках із "**Заповіту**" все на перший погляд зрозуміло: для молодого Шевченка є нездолені в кайданах, є їхній ворог і є єдиний і святий шлях до щасливого майбуття – пролити кров ворога. Простий перекладач не бачить тут більш нічого і напише, як це зробив, наприклад, академік О.І. Білецький, що такого гнівного і безкомпромисного протесту проти експлуатації людини людиною не знав жоден з великих сучасників і попередників великого українського поета (26). А письменник О. Гончар побачив у цих рядках лише те, що Т.Г. Шевченко є *"провидець відродження і предтеча революційної бурі"* (27). Такий суто соціальний підхід до художнього твору призводить до занедбання його художнього багатства. Але не буде мати рації й занадто досвідчений перекладач, який у кожному тексті вбачає лише естетичні краси і навіть там, де їх зовсім немає. Так, К.І. Чуковський відчув велику емоційну силу внутрішньої рими *"айте"* в цих шевченківських рядках (28), а О. Жомнір, дослідник англійських перекладів "**Заповіту**", пішов ще далі і відчув силу емоцій вже майже в кожному звуці рядків: *"Мотив заклику, дії – 'а', 'ай' – перекочується в дальший рядок і по-своєму мобілізує слово 'кайдани'. Потім з ним контрастують різні звуки слова 'порвіте'. Те саме спостерігаємо і в подальших двох рядках, озвучених на 'о' з контрастним 'окропіте'"* (29). А Хоменко Б.В., автор передмови до збірки перекладів "**Заповіту**" мовами світу знайшов тут вже могутню музику, перед якою стає незначною навіть справжня музика світових корифеїв: *"Заповіт співзвучний насамперед з могутніми акордами сонат і симфоній Бетховена"* (30). Не більш й не менш.

Запитується: чи мають прихильники такого суто іманентного, естетичного підходу до художнього твору рацію і аргументи для своїх занадто красивих, щоб вони були істиною, тверджень. Звичайно, ні, бо занедбують соціальні фактори твору. Лише синтез принципів соціального й естетичного аналізу допомагає об'єктивно проаналізувати художнє багатство "**Заповіту**" в цілому і процитованих рядків з ньо-

го. Хіба ж не видно, що їхній ліричний герой знаходиться в антагоністичних відносинах зі своїми обставинами, які він не тільки бажає, але й може, якщо не сам, то руками своїх нащадків змінити на краще через насилля. Він вірить, що людина не залежить від обставин, а навпаки, створює їх за своїми особистими міркуваннями. Неважко здогадатися, що це є головний принцип поетики європоцентристського романтизму початку ХІХ ст.: так ведуть себе персонажі німця Г. Клейста, англійця Дж.Н.Г. Байрона, француза В. Гюго, росіянина О.С. Пушкіна, американця Ф. Купера та ін. І з цього боку ніякої величі, а тим більше бетховенської симфонії в **"Заповіті"** Т.Г. Шевченка немає, як би її там не шукати. Але крім названого методологічного аспекту, рядки **"Заповіту"** мають ще й змістовний і формальний аспекти. Йдеться про те, що такі шевченківські слова, як *"вставайте"*, *"кайдани"*, *"порвіте"*, *"вражою"*, *"злою"*, *"кров'ю"*, *"волю"*, *"окропіте"*, кричать про алюзії, ремінісценції, приховане цитування тощо. Кричати б вони стали навіть тоді, коли б шевченкознавці довели, що поет ні на кого не спирався, ні за кого не ховався, нічого іншого не мав на увазі, а лише те, що він сказав. Кричатимуть вони тому, що кожний автор будує свої твори не з нового лексичного матеріалу, а з того, що вже був у поетичній роботі і тому несе в собі контекст попередників. Серед таких ремінісценцій та алюзій як першоджерело шевченківської думки можна назвати біблійний афоризм про перетворення перших на останніх, а останніх на перших: так сформульована Христом в **"Євангелії від Матвія"** 31 ідея соціальної перебудови світу релігійним шляхом. Але хронологічно ближче до змісту аналізованих рядків шевченківського **"Заповіту"** стоїть гасло Великої Французької буржуазної революції 1789 р. – *"Аристократів на стовпи!"* І ще ближче – слова О.С. Пушкіна з оди **"Вольність"** (1817): *"Самовластительный злодей! // Тебя, твой трон я ненавижу, // Твою погибель, смерть детей // С жестокой радостью вижу."* Або ж ще ближче – в цілому світі відомий афоризм німецького романтичного генія з першої третини ХІХ ст. Г. Бюхнера: *"Мир – хатам, війна – палацам!"* (1834), запозичений ним з гасел Французької революції. Та хронологічно найближче стоять до рядків **"Заповіта"** Т.Г. Шевченка слова М.Ю. Лермонтова з 1840 р.: *"О как мне хочется смутить веселость их // И дерзко бросить им в глаза железный стих, // Облитый горечью и злостью!"* В наведених прикладах, як і в рядках шевченківської поезії, йдеться про антагонізм персонажу й обставин і про те, що цей антагонізм може бути знятим лише шляхом насилля. Отже, і з цього боку ніякої величі та симфонічності **"Заповіт"** не дає.

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

У його сучасного перекладача не може не виникнути й інших фонових міркувань, наприклад, згадка про широко відомий заклик росіянина М.Г. Чернишевського "К топору зовите Русь!", який дослівно перегукується з шевченківською "сокирою", якою він закликає будити "хирену волю", або ж про не менш відомі рядки радянського поета Дем'яна Бедного: "Что с попом, что с кулаком – вся беседа: в брюхо толстое штыком мироеда", які теж проросли на тій ж ниві, що і роздуми Т.Г. Шевченка, про Лесю Українку, яка в "Давній казці" (1896) вже окроплює "вражою злою кров'ю" волю селянина: "Мужики цікаві стали, // Чи ті кості білі всюди, // Чи блакитна кров полетиться, // Як пробити пану груди?", про І. Франка, котрий у віршах "Земле моя" та "Каменярі" готовий вбити кожного, хто не поділяє його ідей Добра та Справедливості ("Душі стрясать громовую дай власть" – це у першій поезії і "Ніщо не спинювало нас" – це у другій), про В. Сосюру, що в середині 1920-х років, дивлячись на НЕП, підсумовує і Біблію, і Французьку революцію, і Т.Г. Шевченка, і І. Франка, і Дем'яна Бедного, і багатьох інших поетів, названих і неназваних, підсумовує в чіткі й войовничо бадьорі думки: "Я не знаю, хто кого морочить, // Але я б нагана знову взяв, // І стріляв би в кожні жирні очі, // В кожну шляпу і в манто б стріляв". Так, на перший погляд лінійна тенденція розвитку літератури вигинається і замикається в коло, в центрі якого стоїть Т.Г. Шевченко зі своїм "Заповітом". В цьому колі М.Ю. Лермонтов у вічі кидає поки що "залізний віри", а В. Сосюра – вже залізні кулі і не з руки, а з нагана; в цьому колі Французька революція вбиває лише тіло, вішаючи людину на стовп, І. Франко вже бореться за душу, а Дем'ян Бедний з насолодою знущається і над тілом, і над душею, бо багнет у черево – це ж занадто болісно! А Великий Кобзар окроплює всі ці катування й тортури ідеєю волі? Тоді ж у чому його велич?! Невже в цьому найжорстокому фанатизмі? (Нагадаємо, що Т.Г. Шевченко менш як за **море** крові не погоджується здобути волю: "Як понесе з України // У синєє море // Кров ворожу...") Але в цьому випадку він буде не Великим Кобзарем, а побратимом італійського фанатика Савонароли (XV ст.) або Торквемади, Великого іспанського інквізитора (XV ст.). Ні, не може бути у цьому велич поета та поезії! Фанатизм – це велич публіцистики, злободенності, а не художньої словесності, яка працює на вічність, бо художнє слово несе в собі і з собою цілісність світу, тоді як фанатичне, публіцистичне – лише частку нашого буття. Не може ціле (велич поета) підміняти себе часткою (тобто "вражою злою кров'ю").

Не в заклик до цієї крові полягає велич Т.Г. Шевченка, бо він дійсно Великий Кобзар. Велич поета взагалі, як колись справедливо висловився О.С. Пушкін, є величчю його серця: *"И долго буду тем любезен я народу, // Что чувства добрые я лирой пробуждал."* Звичайно, перекладач може закинути щодо такої оцінки **"Заповіту"**, що, поперше, Т.Г. Шевченко не спирався ні на які Біблії, Французьку революцію, Пушкіна тощо, а по-друге, не спиралися на **"Заповіт"** ані Леся Українка, ані І. Франко, ані В. Сосюра та інші. Що стосується першої заяви про джерела шевченківського **"Заповіту"**, то відповідь на неї було дано раніше, коли йшлося про загальноконтекстуальний прошарок змісту будь-якого слова, незалежно від свідомості автора. Бажав того Т.Г. Шевченко чи ні, але його заклик до насилля перегукнувся з аналогічними закликами його предтеч. Якщо зараз хто-небудь, не знаючи нічого з поезії Шевченка (уявимо собі цей неймовірний випадок), напише рядок *"Широкий Дніпр і стогне, і реве"*, то це не буде означати, що він не запозичив його у Кобзаря. Запозичив вже через те, хай і неусвідомлено, що створив його після нього. Так і з революційним гаслом у шевченківському **"Заповіті"**. Що ж стосується другої заяви, що І. Франко, Леся Українка, В. Сосюра могли і не бути спадкоємцями якраз шевченківського **"Заповіту"**, бо, наприклад, не читали його, то тут можна відповісти двозначно. З одного боку, вони могли його читати, бо вперше він був надрукованим у Німеччині ще в 1859 р. (32), а вдруге (скорочено, лише дві початкові строфи) – в Петербурзі в 1861 р. та втретє у повному обсязі – в 1907 (33). З другого боку, для перекладознавчого аналізу немає ніякого значення, спиралися післяшевченківські поети на його **"Заповіт"** чи ні, бо Т.Г. Шевченко був їхнім джерелом об'єктивно як продовжувач тієї традиції в світовій літературі, яка існувала до Шевченка, поруч з ним і після нього.

І в цій традиції лише філологічно недосвідчений перекладач не помітить логічного протиріччя між характером та обставинами у названих творах. Поет, навіть середнього масштабу, не кажучи вже про велетня словесної творчості, яким, без сумніву, є Кобзар, не міг хоча б на рівні підсвідомості не заявити про це протиріччя. Бо ж у афоризмі Біблії змінюються лише персонажі, але не обставини, і, отже, через деякий час, так прямує з логіки біблійного твердження, все знову повториться, бо знову перші, які колись були останніми, стануть ними, щоб чекати на свою нову чергу. Так що ніякої соціальної перебудови світу шляхом насилля бути не може; теж саме помітно і в гаслі Французької революції: якщо *"аристократів – на стовпи"*, то як же бути з іншим

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

гаслом тієї ж революції: "Свобода! Рівність! Братерство!" – знову змінюються лише характери, а обставини залишаються.

Це протиріччя відмічає вже геній Пушкіна-романтика у цитованій оді "**Вольність**": ліричний герой, хоч і з жорстокою радістю, бачить смерть дітей правителя, все ж сам участі в їхній трагічній долі не бере, бо на таку долю їх засудив Господь: "Читают на твоём челе // Печать проклятия народы." Це – ремінісценція із Старого Заповіту про Каїна, якого прокляв Господь, вмістивши знака на його чолі (34). А пізніше, в своєму "**Заповіті**" (1836), Пушкін висловиться про сутність поезії взагалі і про наповненість своєї зокрема: "И долго буду тем любезен я народу, // Что чувства добрые я лирой пробуждал." Цими словами Пушкін (об'єктивно, за самою суттю своєї думки) відрікся від оди "**Вольність**", бо бачити смерть дітей з жорстокою радістю може тільки людина без добрих почуттів; отже, або одне, або друге. Але щоб так відрікаючись сказати, треба було Пушкіну перейти від романтичних відносин між персонажем та обставинами, коли характер руйнував і створював їх за своїм бажанням, до відносин критико-реалістичних між ними, коли обставини впливають на характер. Бо ж у пушкінському "**Заповіті**" ліричний герой створює собі пам'ятник, підпорядковуючись вже закономірностям обставин: добрі почуття, милосердя тощо. І в цьому – велич Пушкіна: в фанатичному антагонізмі романтизму, в гармонійному бутті критичного реалізму, в творчому розвитку від першого до другого. Аналогічним шляхом йде і Т.Г. Шевченко. Може, і не без впливу О.С. Пушкіна безпосередньо, але головне не в цьому, а в тому, що кожний великий поет обов'язково йде цим шляхом: від публіцистичного фанатизму юнацтва до мудрої гармонії зрілої пори. Згадати можна хоча б про В.В. Маяковського з його майже початковим "Ешь ананасы, рябчиков жуй, день твой последний приходит, буржуй!" і з його кінцевим "Но я себя смирял, становясь на горло собственной песне".

Тому вже в "**Заповіті**" Т.Г. Шевченко обережно, майже непомітно висловлює сумніння щодо своєї програми соціального насилля. Спочатку цей мотив тихо лунає в епітеті "новій", коли поет характеризує суспільство майбутнього щастя як "в сім'ї вольній, новій": тобто сім'я буде великою та вільною, вважає поет, бо ж пригноблених значно більше, ніж гнобителів, але чи буде вона "**новою**", запитує він, бо побудована на тому ж самому насиллі, що і суспільство старе, зруйноване. Чи не тому і стоїть цей епітет не на початку, а наприкінці рядка як ознака сумніння поета чи навіть як його (поета) неінтоноване риторич-

чне запитання? Потім цей мотив набирає сили в двох останніх рядках вірша: "Не забудьте пом'янути незлим тихим словом". Чому поет використовує слова "не забудьте" та "незлим", які за логікою "**Заповіту**", за його патетикою протирічять змісту, бо він (зміст) підказує тільки безсумлінні оцінки дії поета; так чому ж поет сумує: мене, мовляв, чи будете поминати великими словами?

Та тому і використовує поет ці слова сумління, бо не впевнений, що його програма соціального насилля сподобається нащадкам і що вони будуть поминати його взагалі, а якщо і поминати, то лише злим і громовим словом. І тільки перед своєю смертю, за півроку до неї, зрілий Шевченко у вірші "**І Архімед, і Галілей**", у цьому своєму справжньому заповіті, втілює цей мотив (соціальної перебудови світу) у ясні змістовні та формальні натхнення, але це вже буде не романтичний антагоністичний тип відносин між характером та обставинами, а критико-реалістичний, взаємоплідний:

*Буде бите
Царями сіяєє жито!
А люде виростуть. Умруть
Ще не зачатії царята...
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.*

Про ці рядки можна написати велику філологічну поему, але краще обмежитись лише вказівкою на те, що в них умістився весь перший "**Заповіт**" Шевченка і за змістом, і за формою у вигляді ремінісценцій та алюзій (форма) і суперечок з ними (зміст). Є тут і протиріччя між гнобителями та пригнобленими ("**царями**" – "**люде**"), і віра в поразку перших ("*буде бите...*", "*умруть ... царята*") і перемогу других ("*люде виростуть*"); є тут і майбутнє вільне та нове суспільство ("*на оновленій землі*"), і багато чого іншого з першого "**Заповіту**". Але як бережливо відібрав поет для всього цього слова, серед яких немає жодного з безпосередньо публіцистичним, прямим значенням, бо всі вони образні, полісемні: "*буде бите*" (це ж не "*кайдани порвіте!*"), "*умруть ... царята*" (це ж не "*вражою злою кров'ю волю окропіте!*"), "*і буде син, і буде мати*" (це ж значно більше, ніж "*в сем'ї вольній, новій!*"). Поет не знає, яким шляхом буде побудовано нове суспільство, але він впевнений, що **не** насиллям. Більш за те: він впевнений, що шлях ненасилля є неминучим шляхом історії, як колись у "**Заповіті**" він вірив, що насилля є

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

єдиним знаряддям соціальної справедливості. В цьому і полягає велич Кобзаря: у визнанні плюралізму історії з перевагою Милосердя в ній.

Б. Переклад тексту:

H. Zinner. Vermächtnis (1951)
*Wenn ich sterbe, sollt zum Grab ihr
Den Kurgan mir bereiten
In der lieben Ukraine,
auf der Steppe, der breiten,
Wo man weite Felder sieht,
Den Dnjepr und seine Hänge,
Wo man hören kann sein Tosen,
Seine wilden Sänge.
Wenn aus unsrer Ukraine
Zum Meer dann, zum blauen,
Treibt der Feinde Blut, verlaß ich
Die Berge und Auen,
Alles laß ich dann und fliege
Empor selbst zum Herrgott,
Und ich bete... Doch bis dahin
Kenn ich keinen Herrgott!
So begrabt mich und erhebt euch!
Die Ketten zerfetzt!
Mit dem Blut der bösen Feinde
Die Freiheit benetzt!
Meiner sollt in der Familie,
In der großen, ihr gedenken,
Und sollt in der freien, neuen
Still ein gutes Wort mir schenken.*

9.7.12. Вправи до текстів для самостійного опрацювання

а) Перевірте у словниках повний набір сем кожної лексеми оригіналу, щоб встановити, чи не втрачено у перекладі головний варіант значення слова в контекстуальних умовах першоджерела.

б) Знайдіть інші українські та чужомовні переклади вказаного оригіналу, визначте перекладача, рік створення, оцінки критикою.

в) Порівняйте концепцію оригіналу і перекладів, її вербальне втілення та специфіку так званого "поетичного синтаксису": звукопис, інтонація, ритм, розмір, рима.

РОЗДІЛ 9. Функціонально-стильові труднощі перекладу

г) Зіставте наведені переклади між собою і встановіть, де криються перекладацькі труднощі: в оригіналі, у професійності перекладача, у лінгвальних особливостях обох мов.

д) Зверніть увагу на хронологічну відстань між перекладами, щоб з'ясувати, **що** впливає на розбіжності у перекладі: чинник часу, відповідна перекладацька теорія доби, індивідуальний стиль перекладача.

е) Зважаючи на те, що всі творці наведених перекладів є високого ґатунку письменниками й перекладачами, аргументуйте, чим викликані перекладацькі розбіжності: складністю оригіналу, індивідуальним стилем перекладача, специфікою порівняних мов.

є) Під час порівняння шевченківського "Заповіту" з ціннерівським перекладом зверніть увагу на наступне:

- ритм у другому та четвертому рядках перекладу,
- ритм у першому та третьому рядках перекладу від кінця вірша,
- рими "могили-милій" та "bereiten-breiten"; "новій-словом" та "gedenken-schenken",

– звукопис: склад "аї" у словах "поховайте-вставайте-кайдани" не нагадує крики повсталі юрби? А німецькі приголосні у словах "begrabt-erhebt-Ketten-zerfetzt" не змальовують брязкіт і клацання кайданів?

– розмір у рядках "Щоб лани широкополі, // І Дніпро, і кручі" та "Wo man weite Felder sieht, // Den Dnjepr und seine Hänge",

– семантична відповідність словосполучень "вражаю злою кров'ю" – "mit dem Blut der bösen Feinde", "не забудьте пом'янути" – "meiner sollt ihr gedenken", "незлим тихим словом" – "still ein gutes Wort", "пом'янути словом" – "ihr sollt ein Wort mir schenken"-

ж) Напишіть рецензію на переклади з власними варіантами їхнього редагування.

з) Зробіть власний переклад вище наведених оригіналів з записом на півку, дайте її іншому студенту для прослухання та письмової рецензії з детальним редагуванням та професійною оцінкою.

и) Виступіть перекладачем у двомовній (телефонній або живій) бесіді з проблем перекладу.

і) Влаштуйте міжнародну дискусію-гру щодо проблем вказаних перекладів з використанням матеріалів цього підрозділу за схемою: вступне слово голови конференції, доповідь основного референта, рецензії 2-3 офіційних опонентів (одна – українською, інші німецькою, їхній переклад), виступи останніх членів студентської групи різними мовами (їхній переклад), підсумкове слово голови.

РОЗДІЛ 10

ПЕРЕКЛАД ЯК ТВОРЧІСТЬ

10.1. Моделі перекладу як творчого процесу

XX та XXI ст. – це століття контактів і перекладів, які прокладають мости взаєморозуміння між прірвою різних цивілізацій. Прагнення до взаєморозуміння сприяє актуальності перекладу, який у новій лінгвістичній науці – перекладознавстві – традиційно розглядають як процес та його результат. **Переклад** як процес полягає у творчому відтворенні оригіналу (оригінального тексту, чи **ОТ**) засобами іншої мови, результатом чого стає паралельний перекладений текст (**ПТ**). Зупинимося на категорії тексту, творчій специфіці ОТ та ПТ. Врахуємо при цьому об'єкт перекладознавства, яким (як у лінгвістиці) постають саме системи двох мов.

За останні 200 років у сучасному мовознавстві склалось п'ять основних **концепцій мови** (герменевтична, філологічна, лінгвістична, структуральна та прагматична), які багатогранно висвітлюють єдиний об'єкт дослідження – мову (як мовну діяльність). Розглядаючи співвідношення цих концепцій із перекладознавством, зазначимо, що герменевтична концепція полягає в пошуках символічного смислу, притаманного кожному мовному феномену, тобто у визначенні прихованого змісту декодованих (у т. ч. перекладних) текстів. Філологічний підхід вивчає мову як матеріал до текстів, які треба проаналізувати, перекласти та прокоментувати; лінгвістичний чи мовознавчий

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

підхід займається саме принципом будови цих текстів. При структуральному підході мова (у т. ч. і перекладного тексту) аналізується як абстрактна система мовних знаків, організованих за певною моделлю; за прагматичною концепцією мова у вигляді тексту (у т. ч. й перекладного) стає компонентом людської діяльності.

Побіжне ознайомлення з основними категоріями герменевтично спрямованого перекладознавства засвідчує їхній логіко-філологічний характер, який дещо відстає від парадигми розвитку понятійного апарату всієї лінгвістики. Внаслідок цього прагматично-структуральні аспекти, які могли б забезпечити науковість розгляду перекладознавчих категорій, розуміння їхніх механізмів і практичність їхнього застосування (в межах сучасних лінгвістичних теорій), на жаль, поки що залишилися невисвітленими. Це значною мірою стосується досліджень таких важливих категорій, як оригінальний і перекладний текст, що в перекладознавстві не вийшли за межі загальнофілологічної таксономії. Отже, завданням підрозділу є розгляд категорії тексту в системі загальнолінгвістичних координат на основі постструктурної голістичної концепції. Саме такий підхід забезпечить глибше розуміння герменевтичної сутності міжмовних текстових перетворень.

Отже, **літературний твір** (як і будь-який оригінальний текст) складає собою цілісну систему мовних елементів (змістово-формально-суспільних за своїм характером), які структурно укладені у висловлювання так, щоб виконати певні функції (прагматичні наміри автора). Іншими словами, в його основі лежить певна "мовна картина світу" (МКС), яка (як його концептуалізація мовними засобами) складає собою адаптивну саморегулюючу систему й організована у зв'язні висловлювання й описи за допомогою різних денотативних ситуацій згідно з намірами автора. Через творчі наміри автора (щодо художнього ідейно-емоційного впливу на читача) переломлюються й функції вищого рівня узагальнення: функції мови (конікативна, мислеутворююча, номінативна, емоційна і т. д.), функції тексту (інформуюча, акумулююча, естетична, експресивно-імпресивна на створення певного настрою тощо), функції суспільної комунікації (створення певних суспільних установок і т. п.), що створює їхній складний, проте цілісний комплекс. У такий спосіб отриманий авторський текст (з іманентними йому системними та суспільно наданими властивостями МКС) становить певну цілісність форми (у т. ч. композиційної), змісту й авторських задумів.

Перекладач, який користується засобами іншої МКС, що не завжди співвідносні із засобами оригіналу, має для відтворення цієї цілісності

розв'язати низки творчих завдань – він має в ПТ зберегти інформацію (зміст, засоби образності, колорит, ритм і т. п.), її форму (композицію, стиль) й авторські інтенції (у т. ч. і приховані), що проводиться на певній основі (моделі). Відтворена інформація, однак, включає, попри всі її перетворення та пов'язані з цим втрати, незмінний зміст повідомлення (її комунікативний інваріант щодо відображених ситуацій), який наближається до смислу повідомлення, змінну частину (внаслідок незбігання різномовних картин світу з'являються певні зміни – трансформації, у т. ч. семантико-стилістичні) та фонову (різнотипні алюзії), частина якої зникає – вона або не потрібна, або не перекладна. Форма та задуми, що часто мають символічний зміст, який розкривається за допомогою герменевтичного аналізу, також можуть зазнати певних змін залежно від структурних можливостей мови та творчого розуміння перекладача. Певні модифікації цього плану звично спостерігаються у віршових перекладах.

Як бачимо, переклад (як творчий процес) полягає у знаходженні відповідностей між різнотипними категоріями тексту оригіналу та перекладу. Враховуючи складну системно-структурну організацію оригінального та перекладеного тексту (ОТ та ПТ), цей процес, перебіг якого внаслідок недослідженості на корі головного мозку має лише гіпотетичний характер, описується на різних логічних основах, які звично позначають терміном "моделі" (термін Ю. Найди, 1964). Іншими словами, **моделі перекладу** – це загалом умовний опис низки послідовних ментальних операцій над мовними одиницями, виконуючи які перекладач мав би здійснити переклад оригіналу. Завдання моделей полягають у тому, щоб уявити процес перекладу в цілому, встановити його алгоритм, указати загальний напрямок думки перекладача і послідовні етапи переходу оригіналу від тексту оригіналу до перекладу. У перекладознавстві склалися такі моделі перекладу як: ситуативна, семантична, психолінгвістична, трансформаційна, комунікативна, інформативна, мовних відповідників тощо. До цих концепцій, на нашу думку, можна віднести ще нейролінгвістичну та голістичну моделі, не згадувані в стандартних описах, проте відомі в паралельних дослідженнях (наприклад, з нейролінгвістики тощо). Зупинимось коротко на найрозповсюдженіших з них.

А. Ситуативна модель (Дж. Кетфорд; М. Веннером; М. Снел-Горнбі; В.Г. Гак та ін.). В основі моделі лежить визнання співвіднесеності мовних одиниць оригіналу та перекладу з фактами оточуючої дійсності (референтами та денотатами), єдиними для всього людства. На цій основі переклад виступає процесом заміни (субституції) мате-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

ріальних знаків денотатів (= слів) в одній мові на знаки іншої мови, які відповідають тим же денотатам. При відсутності денотата у мові перекладу (наприклад, *nisku* для ескімосів чи *snigu* для бедуїнів) перекладач має застосувати компенсаційні перекладознавчі прийоми й засоби. Саме вона оптимально пояснює переклад як відтворення денотатів за допомогою зміни мовних форм. Продавець при появі покупця перепитує: "Sie wünschen?", переклад якого здійснюється не еквівалентним "Ви (що) бажаєте?", а адекватним: "Чим можу послужити?".

Ситуативна модель наближається до дійсності, певною мірою спрощуючи її. Вона, однак, не розкриває основного механізму переходу від тексту оригіналу до тексту перекладу і не може пояснити багатоваріантність перекладу одного і того ж фрагменту оригіналу.

Б. Трансформаційна модель. Ця модель (Р. Якобсон; Еттінгер; Ю.В. Розенцвейг), що виникла під впливом ідей трансформаційної граматики (Z. Harris; N. Chomsky), базується на перетворенні (трансформації) синтаксичних структур ОТ у структури ПТ. Ці перетворення описуються в двох концепціях. За першою концепцією сутність перекладу полягає у відборі за певними "способами перекладу" відповідних одиниць ПТ, які з одиницями ОТ належать до єдиного трансформаційно-перекладацького комплексу. Перекладач, на думку представників другої концепції, мінімізує вихідні структури саме в глибинні ядерні структури, що збігаються для різних мов за спільністю логіко-синтаксичних зв'язків і відповідної їм лексики. Саме вони й за певними етапами (при врахуванні мовленнєвої ситуації: пресупозиції висловлювань) заміщуються адекватними структурами мови перекладу. Наслідком цього постає текст перекладу, який за відтвореними структурами відповідає оригіналу. Близькою до цієї моделі (концепція 1) є теорія мовних відповідників Я.В. Рецкера, за якою перекладач використовує лексикографічні й авторські засоби, що ґрунтуються на трансформаціях перекладача, для адекватного відтворення ОТ. Отримані результати можна побічно використати для зіставного вивчення мов.

Як бачимо, трансформаційна модель дозволяє створити теоретичну базу для опису перекладацьких трансформацій, їхніх основних способів. Проте перекладацькі трансформації стосуються переважно граматичних структур, а не їхніх семантичних і комунікативних аспектів. Нерозв'язаною в межах цієї моделі залишається також проблема перекладацької еквівалентності, особливо ситуативної (див. надписи *Fragile!* "Обережно, скло!").

В. Семантична, чи змістова модель (Е. Кошмідер; Е. Найда; Л.С. Бархударов; Я.В. Рецкер; А.В. Федоров; А.К. Жолковський та І.А. Мельчук; та ін.), що ґрунтується на компонентному аналізі (Й. Кац; М. Бірвіш та ін.), проявляються у двох основних концепціях. За цією моделлю переклад зводиться до аналізу плану предметно-логічного й експресивно-стилістичного змісту (концепція 1) чи, враховуючи здобутки трансформаційного підходу, до аналізу глибинних смислів як змістових категорій **генеративної семантики** (концепція 2). Внаслідок цього визначаються елементарні смислові, стилістичні та інші характеристики, чи семи змісту, яким при синтезі перекладного тексту знаходять відповідники у мові перекладу. Іншими словами, ця модель полягає у визначенні всіх змістових елементів оригіналу та заміні їх при перекладі. Чим більше збігів елементарних смислів у мовах оригіналу, тим адекватнішим є переклад (та навпаки).

Пов'язані із семантичною і **психолінгвістична** (О.О. Залевська, І.Є. Ключанов, Ю.Г. Кузьмін) та **нейролінгвістична** (О.Р. Лурія) моделі. За допомогою цих моделей формується "внутрішня програма майбутнього повідомлення" та проектується нейронна взаємодія структур головного мозку, яка при перекладанні може спостерігатися за допомогою приладів (томографів, СПЕТ). Поряд з тим, ці моделі, що мають значні перспективи, перебувають лише на початку свого наукового становлення. Ми до цього часу не знаємо, як відбувається "розгортання" та "згортання" таких повідомлень, які елементи змісту зберігаються у внутрішній програмі і як вибирається один із можливих шляхів реалізації такої програми в тексті перекладу.

Загалом семантична модель, забезпечуючи розуміння механізму трансформацій, ґрунтується, за зауваженням В.Н. Комісарова, на досить суб'єктивному розподілі всіх мовних засобів за змістовими категоріями. У різних мовах ці категорії не завжди збігаються (розчинна кава – *instant coffee*). Проблематичним за цією моделлю є відтворення багатоплановості слова та значення, його численних асоціацій. Поза увагою залишається й мета комунікації, що відіграє вирішальну роль при відборі засобів перекладу.

Г. Комунікативна модель (О. Каде; А. Найберт; В. Вілс; Л.К. Латішев та В.І. Провоторов). За цією моделлю прагматичні основи дослідження якої заклала Лейпцізька школа (О. Каде, А. Нойберт), процес перекладу розглядається як акт двомовної комунікації, що ґрунтується на обміні закодованою інформацією через певні інформаційні (письмові чи усні) канали зв'язку між "передавачем" та "отримувачем". Проблема перекладу зводиться до проблеми зміни кодів. У та-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

кий спосіб відправник кодує повідомлення та відправляє його відповідним каналом (письмовим чи усним); перекладач, що здійснює перекодування з вихідної мови оригіналу (ВМ) на код мови перекладу (ПМ), виступає загалом з'єднувальним ланцюжком між "передавачем" повідомлення та його "отримувачем".

Як бачимо, в комунікативній моделі враховуються відношення між знаками (синтактика), між знаком і денотатом (семантика) та між комунікантами (прагматика), що складають інваріантну основу висловлювання. Проте кодові відношення можуть ґрунтуватися лише на повному ізоморфізмі між структурами ВМ та ПМ, тобто їхні структурні елементи мають повністю накладатися, що невластиве для природних мов. Семантичний і трансформаційний аспекти повідомлення також залишаються поза аналізом.

Д. Інформативна модель (В.С. Виноградов, Р. Миньяр-Белоручев та ін.). За цією моделлю текст та його основна одиниця – слово – є носіями різноманітної інформації, яку рецептор (перекладач) має сприйняти та осмислити в повному обсязі, тобто з усіма її смисловими, стилістичними, ситуативними, естетичними та іншими фоновими особливостями. На противагу моделям Б та В, в основі яких лежить відтворення глибинних структур і компонентів, основою перекодування є відтворення змісту думки, тобто інформації. Тому, на думку прихильників цієї концепції, процес перекладу ґрунтується на інтелектуальних характеристиках відправника (автора) та отримувача (перекладача), своєрідності культур і бачення світу, властивого двом мовним спільнотам, а також на ситуативних і комунікативних умовах породження вихідного тексту. За Р. Міньяр-Белоручевим, слова, що декодуються, несуть певну інформацію, відтворити інваріант якої (а не перетворити структуру) – головне завдання перекладача. Прибічники цієї моделі рекомендують навіть запроваджувати коефіцієнт інформативності, який показуватиме її небажані втрати.

Таке розуміння усуває проблеми багатопланового змістового наповнення (у т. ч. й асоціацій) при перекладі, що суттєво покращує семантичну модель, не заперечує комунікативного призначення інформації, проте залишає поза увагою перекладознавців сам трансформаційний механізм перекладу.

Е. Голістична концепція. Як бачимо, зазначені вище моделі розкривають лише окремі сторони функціонування лінгвістичного механізму перекладу і мають обмежену пояснювальну силу. Тому певну спробу поєднати ці моделі зробили Ю. Найда (теорія динамічної й згодом функціональної еквівалентності) і В.Н. Комісаров (теорія рів-

нів еквівалентності). За міркуваннями російського перекладознавця, відношення еквівалентності (відповідності) встановлюються між аналогічними рівнями текстів оригіналу та перекладу (від рівня знаків до рівня цілей комунікації). Запропоновані рівні мають, однак, різні логічні основи, які не поєднуються в єдиній моделі, що позбавило запропоновану модель бажаної всезагальності.

У дослідженнях низки перекладознавців (Р. Зорівчак, А. Науменко та ін.) спостерігається бажання всебічно охопити предмет вивчення і тому останнім часом чимало лінгвістів (у т. ч. О. Огуй та ін.) виступають за впровадження цілісного підходу, за яким ОТ має сприйматися як цілісність, а не сума елементів. Процес перекладу спрямовується на досягнення цієї цілісності. Певні початки цьому поклала теорія динамічної еквівалентності Е. Найди, за якою переклад має дорівнювати оригіналові, а не бути його точною копією, та згодом теорія рівнів еквівалентності (В.Н. Комісаров). Р.П. Зорівчак ще в 1983 р. відзначила, що оригінальний текст має сприйматися як ціле. До нього потрібно, на її думку, підходити до тексту як до одиниці, а не як до суми окремих елементів, що механічно поєднуються. Кожний елемент має двосторонню функцію, призначену автором: комунікативну й естетичну. У мегаобразі, макрообразі й кожному мікрообразі твору реалізується така ж функція елементів й структур. Тому метою перекладача стає не копіювання елементів й структур оригіналу, а відтворення ефекту їхніх функцій у мові, на яку здійснюється переклад. Перекладач має "зловити" ефект текстових функцій, інформацій, взаємодії різнорівневих систем і різнотипних структур у ПТ, розкрити його герменевтичне спрямування. В такому розумінні голістичний переклад співвідноситься з динамічною еквівалентністю Ю. Найди, згідно з якою має зберегтися функціональність тексту.

Голістична модель має ґрунтуватися на перевагах попередніх моделей. Як відомо, денотативна модель указує на необхідність опису ідентичних ситуацій у мові перекладу, тобто вона стосується відтворення ситуацій у межах композиції. Семантична модель передає відповідні змістові категорії (чи як змістові компоненти, чи як семи) на певних горизонтальних рівнях (фонемі, морфемі, слова, речення, тексту). Трансформаційна модель, що демонструє механізм міжмовних перетворень, відтворює інваріантні, переважно синтаксичні структури оригіналу засобами перекладу. Інформаційна модель має допомогти, оцінивши ситуацію, відтворити різнобічну інформацію (від семіми та семи до алюзії й асоціації), закладену в значенні. Саме комунікативна модель пояснює прагматику застосування мовних засобів з герменев-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

тичних позицій. Недоліком попередніх описів було лише горизонтальне трактування їхніх категорій. Динаміку ж забезпечують саме вертикальні міжрівневі зв'язки, які пронизують горизонтальні мовні рівні (фоно- та морфосемантичний, фразеологічний тощо). Свідченням цьому є те, що значення слова в каламбурі обігрується на декількох площинах – головного, похідного й асоціативного значення (типу *Йшли троє – дощ та два студенти. Один йшов у плаці, а другий – в університет*).

На цій основі визначаємо цілісну модель перекладу. **Переклад** – це відтворення форми твору (композиційних ситуацій ОТ) через адекватну передачу основної інформації (як інваріантної, так і необхідної фонові) та її герменевтичних функцій (які виражаються через стиль твору) за допомогою адекватного перетворення мовних структур і значень (смислів) на відповідних (між-)мовних рівнях засобами іншої мови. У такий спосіб переклад як процес виступає специфічною формою міжмовної взаємодії, складною мовно-текстовою інтеракційною операцією, що значною мірою проявляється як інформаційний процес кодування та декодування герменевтичних функцій, спрямований на синхронізацію різнорівневих відношень двох мов у ПТ для досягнення комунікації між епохами, культурами та цивілізаціями.

У такий спосіб переклад як творчий процес дозволяє наблизитися до оригіналу, що й здійснюється на певних рівнях (у т. ч. і проміжних міжрівнях) за допомогою належних засобів, способів і прийомів. Тому в подальшому зупинимося саме на рівнях перекладу, його засобах і способах (прийомах), щоб адекватно оцінити повноцінність перекладу. Саме ці аспекти оптимально характеризують переклад як наслідок творчої діяльності.

10.2. Засоби перекладу для досягнення адекватності

Фердинанд де Соссюр, як відомо, вважав свого часу, що завдання лінгвістики полягає в її саморозмежуванні та самовизначенні. Тому для перекладознавчих пошуків велику роль відіграє визначення вихідних категорій і встановлення їхніх меж. Враховуючи те, що перекладознавство (як і лінгвістика тексту) є інтегральним курсом, що поєднує набуті нами знання в галузях теоретичної фонетики, граматики, лексикології, країнознавства, необхідність чітко визначити основні категорії перекладу як складної операції, так і його результату значно

зростає. Однак, всупереч цьому, в сучасних перекладознавчих студіях відсутнє не лише однозначне розуміння вихідних категорій, а й, що найменше, бажання інтегрувати категорії (того, що перекладається і за допомогою чого це здійснюється) у виваженій перекладознавчій системі. Більше того, в підручниках і дослідницьких джерелах знаходимо лише деякі фрагментарні або ж часткові розуміння вихідних понять чи їхні абсолютно відмінні дефініції.

Суттєвий різнобій стосується, зокрема, таких важливих категорій, як шляхи та засоби перекладу. Тому у теоретичних джерелах досить часто трапляється синонімія вказаних термінів. Внаслідок такої термінологічної плутанини виникають помилки типу "pars pro toto", що в подальшому ускладнює перекладознавчий аналіз оригінальних і перекладених текстів (тобто текстів із мови оригіналу та перекладу).

Загалом, за образним порівнянням Ю. Найди, переклад можна порівняти із своєрідною позикою, коли доводиться віддавати 200 доларів не тими самими грошима, які бралися, а вертати гроші (монети та банкноти) на ту ж саму суму. В якості розмінної валюти виступають засоби перекладу.

Засоби перекладу (ЗП) – лексика та типові конструкції, що служать для оптимального відображення змісту, стильових характеристик і загального фону при відтворенні оригіналу, розподіляються на дві великі групи: лексикографічні засоби (формальні відповідники) й авторські засоби (функціональні відповідники). **Лексикографічні засоби**, ґрунтуючись на словникових тлумаченнях, охоплюють дві підгрупи: еквіваленти (одиничні відповідники) та варіанти (множинні регулярні відповідники). Термін "еквівалент" (лат. *aequivalens, -tis* "рівноцінний", тобто однаковий за величиною) позначає "постійний, або регулярний та однозначний відповідник" між одиницями мови оригіналу й перекладу, тому для позначення ширшого кола цих співвідношень доцільніше користуватися терміном "відповідник". Еквівалентами є однозначні словникові тлумачення, звичні для власних назв (*Ukraine; Deutschland; Roosevelt; Adenauer; Friedrich* etc.) і специфічних термінів (*Kapitalismus; Senator*).

Регулярними відповідниками, на думку перекладознавців, є:

- 1) одиничні та варіантні відповідники на рівні фонем, морфем, слів, одиничних словосполучень та речень, зафіксованих у двомовних, загальних і спеціальних словниках. Прикладом можуть послужити: дентальне й альвеолярне *d*, характерні для вимови турка й німця, морфемами *haft, lich*; слово *Tagung* "1. з'їзд, конференція; 2. засідання (з'їзду), сесія"; словосполучення *das*

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

auswärtige Amt "Міністерство зовнішніх справ"; речення *in der Kürze liegt die Würze* "Чим коротше, тим краще";

2) не зафіксовані у цих словниках відповідники, форми яких, однак, виводяться на основі складних і похідних слів чи вивченої спеціальної літератури. За прикладом А.Ф. Архипова, відповідником для відсутнього в сучасних словниках скорочення CAD /СAМ є, за матеріалами спеціальної періодики, скорочення САПР/ АСУТП – система автоматизованого проектування/ автоматизована система управління технологічними процесами.

3) не зафіксовані двомовними (чи синонімічними) словниками мовні синоніми, які за набором смислових ознак відповідають закономірним відповідникам. Ці синоніми виявляються на основі активного словника рідної мови самого перекладача (*Tagung* "нарада"; *in der Kürze liegt die Würze* "Короткість – сестра таланту").

Лексичні варіанти можуть стосуватися й вибору (залежно від контексту чи навіть тексту) словникових відповідників, які належать до певних синонімічних рядів чи ЛСГ. Тому при перекладі з української німецькою (і навпаки) необхідно вибирати ті варіанти, що є оптимальними до загального контексту. *Взяти*, можна, наприклад, зі столу (*vom Tisch nehmen*), зовсім іншим буде переклад "взяти у крамниці" (*besorgen*) чи в бібліотеці (*ausleihen*).

Граматичні відповідники (однотипні й різнотипні) також бувають регулярними, якщо вони в українській мові максимально наближаються до значень відповідних форм і конструкцій німецької мови. Однотипні відповідники мають аналогічні значення та форми для МО та МП (*я маю це зробити – ich habe das zu machen*), а різнотипні не збігаються за формою та функцією (*це можна зробити – das ist zu machen*). Важливо вирізнити серед однотипних відповідників їх важливий вид – граматичні відповідники, які, будучи єдино можливими для МО та МП, мають суттєві розходження за формою при максимальній близькості значень. Враховуючи їхню сингулярність, ці відповідники можна кваліфікувати як псевдотрансформації (*Neue Informationen*: РІ:= нова інформація: одн; *Ich höre mein Herz schlagen* = я чую, як б'ється моє серце). Отже, **псевдотрансформаціями** виступають слова та конструкції перекладу, для яких за будь-якого контексту відсутній інший спосіб вираження відповідних значень.

Проте звертання лише до лексикографічних тлумачень не дозволяє здійснити адекватний переклад. Більше того, умови контексту (чи самого тексту) можуть спонукати перекладача відмовитися від вико-

ристання формального відповідника. Такі обставини спонукають перекладачів вдатися до авторських засобів.

Авторські засоби використовують, як правило, у тих випадках, де лексикографічні джерела перестають бути достатньо ефективними – переклад стосується тих предметів, які відсутні у мові перекладу (наприклад, *писанки* в німецькій мові) чи відомих їй лише як результат прямого запозичення (*комп'ютер, ром, пейджер*). У цьому випадку автор застосовує як авторські засоби: а) безеквівалентну лексику та їхні частковості: реалії (локальні або темпоральні екзотизми), що за своєю суттю є прямими запозиченнями, б) їхні смислові кальки; в) дескриптиви та г) трансформації.

Безеквівалентна лексика включає в себе реалії, тимчасово чи випадково безеквівалентні терміни та структурні екзотизми. **Реалії** (за термінологією Р.П. Зорівчак) чи **локальні** та **темпоральні екзотизми** (за термінологією О.І. Карпенка) – це слова, що відображають реалії життя інших народів – англомовного (*Уолл-стріт, авеню, бос*) чи українського (*гетьман, тлумач, пернач*) світу. Близькою до них є група запозичень, які можна було б, враховуючи їхній престижно-нормативний характер, позначити як **культурні** нормативи. Вони стосуються нових соціальних, технологічних чи менеджерських досягнень. Зразками таких запозичень, якими насичені всі засоби інформації (преса, радіо, телебачення тощо) є прямі запозичення слів: *"ноу-хау"* (Know-how), *пейджер* (pager), *дефолт* (default), *імпічмент* (impeachment: "процедура висловлення недовіри президенту чи іншій верхній владі"). На рекламних щитах можна виявити англомовні покручі українськими літерами на кшталт "Юніком ЛТД Інтернет сервіс провайдер". Це дало привід Ю. Шевельову свого часу зазначити: "Дай Боже, щоб всі знали англійську мову, але не дай Боже, щоб вона стала другою "общепринятою". Така характеристика англійської мови стосується і її впливів на сучасну німецьку мову, молодіжна лексика якої складає складну суміш німецьких однокореневих слів (*geil*) та подібних англійських запозичень (*sexl*).

Дескриптиви (описові слова та словосполучення) перекладачі, як правило, використовують для заміщення екзотизмів. У такий спосіб *писанка* перекладається як нім. *das bemalte Ei* чи англ. *Easter Egg* (екзотизм: *Pisanka*); паска як *Osterfladen* чи *Easter Bread* (екзотизм: *Paska*); *вареники* як *Teigtaschen* (екзотизм: *Wareniki*), голубці як *cabbage rolls* (екзотизм: *Holubets*) тощо. У такий спосіб дескриптив наближає іншомовного читача до зовнішньої форми іншомовного світу.

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

На противагу дескриптивам, які описово передають характеристики перекладного поняття (терміна), не зачіпаючи його внутрішньої форми, **кальки** ґрунтуються на дослівному перекладі словосполучень чи складних слів. У найвідоміших кальках завдяки гарному мовному чуттю кращі перекладачі, враховуючи актуальність перекладного поняття, зуміли досягти оптимального поєднання рідномовних засобів та іншомовного змісту. "Сині панчохи" як зневажливо-насмішкувате позначення відлюдкуватих і дивакуватих незаміжніх жінок були запозичені (як і в російській *синие чулки* та німецькій *Blaustrumpf*) із англійської (*blue stockings*). Саме сині панчохи (за взірцем студентів Кембриджа й інших вищих учбових закладів Великої Британії, яким доводилося часто відволікатися від світських забав заради наукових занять) носили інтелектуалки – члени гуртка навколо англійської письменниці Мері Уортлі Монтеґю (1689-1762). Образне "полювання на відьом" (нім. *Hexenjagd*) як переслідування інакомислячих, потрапивши у мову преси, було запозичене перекладними газетами та згодом засвоєне лексикографічними джерелами. Інша метафора, що стосувалася еміграції спеціалістів: рос. *утечка мозгов* (до англ. *brain-drain*) має в своїй основі актуальне явище сьогодення. Це спонукало талановитого, проте, на жаль, невідомого перекладача відмовитися від обігового дескриптива ("еміграція спеціалістів") та максимально наближено передати її внутрішню форму, образно-зрозумілу для іншомовного читача. Хорошим взірцем подібних кальок буде й кліше "людина доброї волі" (англ. *man of good will*, нім. *Mensch des guten Willens*).

Ці три групи авторських засобів, як правило, вже вийшли за межі індивідуальних досягнень перекладача і стали груповим надбанням, тобто відносно часто використовуються в друкованих, електронних та усних редакціях "мас-медіа".

Однак при перекладі, крім проблем із відтворенням стилістичних фігур, спостерігається різнобій "мовних картин світу" для різних (особливо генеалогічно віддалених) мов. Внаслідок цього виникають: міжмовні відмінності у нормах сполучуваності (*weltweite Protestwelle; das erfordert eine hohe Materialökonomie*), в словотвірних моделях (*die Besten unseres Volkes; das schafft ein Mehr an Vertrauen*); в оформленні однорідних членів речення (*Das zeigen die Ergebnisse in und nach Belgrad*); окрім того, з'являються смислові лакуни (*die Deutsche Staatsoper, Unter den Linden*) чи надлишковість (*in der Zeitung "Frankfurter Allgemeiner"*), ускладнені різнобарвним лексичним фоном, що затруднюють адекватне сприйняття тексту.

Тому перекладачу доводиться здебільшого вирішувати проблеми адекватного відтворення оригіналу власними, індивідуальними засобами. Заповнення подібних смислових прогалів чи невідповідностей часто культурного характеру виключає використання суто формальних відповідників. Замість них перекладач застосовує функціональні відповідники, які можуть призвести до трансформацій тексту, що ґрунтуються не стільки на глибинному (Н. Хомський), як на номінативному і комунікативному синтаксисі. Саме трансформації (як формальні, стильові та змістові перетворення одиниць і структури вихідного тексту ОТ в одиниці ПТ) при наближенні до норм мови ПТ дозволяють зберегти адекватними структури ОТ. Зупинимося детальніше на цьому провідному функціональному засобі перекладу, його основних типах та рівнях їхнього прояву.

10.3. Рівні й одиниці перекладу

Визначення одиниці перекладу сягає широкого діапазону, починаючи зі слова, речення чи висловлювання аж до тексту чи культури загалом. Подібний підхід не можна використати, оскільки текст (чи культурне оточення), як засвідчує елементарна перекладацька практика, відіграє певну роль, але не є вирішальним фактором при перекладі. **Одиницею перекладу** виступає найменша смислова мовна одиниця вихідного тексту, яка має відповідники у перекладному тексті. Така одиниця може мати складну структуру, тобто включає в себе "неперекладні" для мови перекладу структурні частини, які можуть зберігатися в мові оригіналу власні, відносно самостійні значення. Прикладом цього може слугувати популярне нині слово *скейт-бордінг*, складові якого мають значення "кататися", "дошка" та формотворчий суфікс *-ing*, що вказує на процес.

Одиниці перекладу визначаються його рівнем, що залежить від мовних рівнів. За структурною концепцією, **мовні рівні** – це підсистеми загальної системи мови (як мовної діяльності), кожна з яких відзначається певною сукупністю відносно однорідних одиниць мови. Ці підсистеми керовані відповідною структурою – набором правил, що регулюють використання мовних одиниць і категорій. Проте проблема мовних рівнів, їхньої кількості та належних їм одиниць залишається відкритою – дослідники виділяють від 3 до 5 рівнів мови (стандартні: фонетичний, лексичний, граматичний; морфологічний, синтаксичний і текстовий). Мовним рівням, на думку багатьох дослідників,

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

мають відповідати **рівні перекладу**, які оптимально спостерігаються на трансформаціях.

Ґрунтуючись на своєму розумінні одиниці перекладу, Л.С. Бархударов виділяє рівні перекладу: фонем/ графем, морфем, слів, словесних груп, речень, текстів. А.Д. Швейцер, ґрунтуючись на класифікації моделей мовного синтезу В.Г. Гака, пропонує загалом розрізняти три рівні: граматичні трансформації, лексико-семантичне парафразування та ситуативні перетворення. Подібне неузгодження стосується і зарубіжного перекладознавства. Так, Р. Штольце співвідносить трансформації із тематикою, лексико-семантикою, прагматикою та стилістикою, які, поза сумнівом, накладають свій відбиток на зміни у ПТ. На протипагу дослідникам, які говорять про чотири **рівні мови перекладу** (фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний), за вивченим нами матеріалом, основні перетворення (та сформовані ними відповідники) можна оптимальніше простежити на п'яти **основних рівнях мови** (як мовної діяльності): до- та комунікативних фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному і текстовому (з одиницями: фонема/графема, морфема, лексема, речення та текст).

На найнижчому – вихідному **фонетичному** рівні відповідності на рівні фонем спостерігаються при відтворенні реалій та інших запозичень – англійське прізвище *Smith* транслітерується при відтворенні українською як *Сміт*, при чому фонема-спірант Θ замінюється українським змичним приголосним *т*. Певні **фонетично-імітаційні трансформації** (перетворення) проявляються в звукоімітації та звуко-символізмі (звідти й назва рівня: фонетико-символічний). Звуконаслідування (ЗН, з грец. *onomatepea*) складає собою звукову імітацію реальних явищ шляхом спеціального підбору звуків, їхніх алітерацій чи асонансів. Вона відбуваються специфічно у кожній мові, залежно від її фонемного складу. Так, для німецькомовного слухача пес гавкає неукраїнським: "Гав-гав!", а: *bellt* (ЗН "гавкає"): *Wau-wau!* Український півень кукурікає: "Ку-ку-рі-ку!" (на протипагу німецькому, який *kräht* (ЗН "кукурікає"): *Kickerickil!* (пор. англ. *Cock-a-doodle-do!*), а кішки нявкають "М'яу!" (*Die Katzen miauen*). Подібні звуконаслідування стосуються й звуків штучного походження: *Der Motor schlurfte ganz tief und verhalten* (Remarque 1960, с. 66): Мотор заторохтів глухо й спокійно (48). *Da kam ein Geglitzter von Geigen...* (Remarque 1960, с. 67): Потім глухо забриніли скрипки... (1959, с. 49).

Фонетико-символічні (звуко-символічні) трансформації ґрунтуються на тому, що внаслідок взаємодії різних видів відчуттів (моторних, акустичних, зорових) між звучанням і значенням слова виникає спе-

цифічна асоціація. Внаслідок цього зв'язку в українській мові початковий "х" характеризує негативну оцінку; дрижачий "р" – поняття "швидкий", а "і" – поняття "маленький". Символісти – француз А. Рембо (сонет "Голосні") та росіянин В. Хлебніков знаходили до звуків кольорові відповідники тощо. Подібні характеристики бажано відтворювати при перекладі для збереження загальної тональності твору.

Звукосимволічні та звукоімітаційні властивості фонемного складу іншої мови найчастіше доводиться враховувати перекладачам віршового тексту, оскільки загальний тон і настрої подібного перекладу має бути співзвучним оригіналові. За допомогою повторення приголосних "з, ж, д, щ" в ОТ М. Рильського виникає можливість "почути" шум дощу, швидкість і дзвінкість його падіння, що має відчутти та передати перекладач. В ідеальному випадкові явища природи не мають калькуватися, а тонко і точно, з пахощами, з переливами кольорів, із складною звуковою тональністю переходити в рядки. Прикладом поєднання цих властивостей може послужити поліфонічна балада Й.В. Гете "Вільшаний цар" ("Erlkönig"), де за допомогою не лише чоловічих рим, а й звукоімітацій і звукосимволізму передається стрімкий біг коня й шалений запал схвильованого батька: *Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?/ Es ist der Vater mit seinem Kind. /Er hat den Knaben wohl in dem Arm, / Er faßt ihn sicher, er hält ihn warm...*

Одиниці фонетичного рівня організовані на вищому рівні – **морфологічному** рівні мови. Саме організація морфем дозволяє за відомою формулою морфологічних форм до надуманих слів: *Глокая куздра штеко бодланула бокра и куздрячит бокренка* (Л.В. Щерба) сприйняти читачеві певний смисл речення (якась, ймовірно, більша тварина жіночої статі виконала різку, перервну дію щодо іншої тварини чоловічої статі та виконує серію дій щодо її дитятка), що засвідчує суттєвість морфологічного рівня для розуміння тексту. На цьому рівні, що відповідає новому рівню перекладу, чітко спостерігаються статичні та динамічні відповідності на рівні морфем: *Tisch-e* – стол-и. **Морфолого-категорійні трансформації**, на нашу думку, стосуються змін при відтворенні як словотвірних афіксів, так і суто морфологічних категорій. Підвид словотвірних трансформацій проявляється не лише при перекладній взаємозаміні різнотипних суфіксів, що відзначаються додатковими відтінками значень (*spazieren*: *шпацірувати*; *annulieren*: *анулювати*), а й у використанні для перекладу іншої частини мови (*Das Kind zu erziehen ist nicht leicht*: *Виховання дитини/ виховувати дитину – нелегка справа*). Саме ця обставина засвідчує морфологічний характер цього типу трансформацій. Як відомо, за допомогою словотвірного суфікса **-er** утворюється німецький

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

віддієслівний іменник, що виражає агента дії. При перекладі українською мовою подібний іменник, як правило, відтворюється через дієслово: *Er ist ein Kettenraucher*: Він палить, мов паротяг; *Ich bin aber kein guter Schwimmer*: я не вмію, однак, добре плавати тощо. Аналогічно є конструкція з **-mann**: *Er ist ein Strandmann*: йому подобається засмагати на сонці. Саме в цих випадках доводиться говорити про морфему як одиницю перекладу. Вираз, утворений з морфем за популярною моделлю (**Winter+mann*), може бути реінтерпретований після появи у відповідному контексті як "людина, якій подобається зима".

Стандартні морфологічні трансформації знаходять своє вираження в заміні частин мови вихідної одиниці. Прикладами цього може бути перекладна взаємозаміна іменника та дієслова: *соро скоро буде сніг* (нім. *es wird bald schneien*); прикметника та прислівника: *його важко поранили* (нім. *er wurde schwerverwundet*); прикметника й іменника: *на півдні України* (нім. *im ukrainischen Süden*); іменника та дієслова: *курити заборонено!* (нім. *Rauchen verboten*) тощо. Популярними в німецькій стають вирази, утворені цим шляхом від іменників: *Es weihnachtet schon!* (до: *Weihnachten*): Незабаром Різдво!

Подібні трансформації, як правило, не пов'язані зі змінами змісту. Проте вони приводять до модифікації мовних одиниць, які дають змогу наблизитися до мовної норми рідної мови. Завдяки цьому прикметникова й іменникова конструкції в наступних прикладах можуть трансформуватися в дієслівний присудок:

Fräulein Müller bekam rote Bäckchen und blitzende Augen (E.M.R, DK): Щічки фройляйн Мюллер **порожевіли**, очі **заблищали**.

Im ganzen Haus ist Krach (Anne Frank: Tagebuch): Всі в домі **пересварилися**.

Дослівно останній вислів із "Щоденника" А. Франк можна було б перекласти з повним збереженням лексико-граматичного паралелізму: *У всьому домі сварка*. Такий переклад звучав би українською неприродно та й не передав би інформації, коли відбулася ця сварка, чи хтось продовжує ще сваритися. Тому структуру висловлювання було доцільно перебудувати. Всезагальність сварки переноситься зі слів "**цільний** дім" (*im ganzen Haus*) на підмет (*Всі*), а значення іменника "сварка" (*Krach*) перейшло до дієслова "*пересваритися*"; лише денотативне значення "дім" (*Haus*) не змінило свою категорійно-морфологічну оболонку. Подібні взаємозаміни спостерігаються як при перекладі афоризмів, так і ділової прози:

Die wenigsten Krokodilstränen fallen in den Nil (Heyse, S. 29): **Найменше** крокодилячих сліз проливається саме в Ніл (Гайзе 1984, с. 81).

Es wurde die beiderseitige Überzeugung zum Ausdruck gebracht:
Обидві сторони висловили впевненість.

Лексичний рівень охоплює парадигматичні комплекси організованих за певними принципами слів повсякденної мови (синоніми, антоніми; АСГ та поля), а також слів і словосполучень із певних ідеолектів, діалектів чи терміносистем, синтагматичні особливості їхнього поєднання (валентність, сполучуваність, контекст; семантичну вибірковість) та епідигматичні характеристики цих слів, що виникають на перехрещенні парадигматики з епідигматикою (відповідна організація семем у семантичній системі полісемічних слів; пучки обов'язкових і потенційних сем). Саме цей рівень зачіпають **лексико-семантичні трансформації**, які за допомогою аналізу відповідного семантичного поля допомагають вибрати оптимальний варіант – значеннєві ізотопи для перекладу значення полісемічного слова. У такий спосіб слово може виступити одиницею перекладу.

Подібні пошуки, як правило, зумовлені неадекватністю лексичних засобів різних мов, певною неспіввідносністю їхніх "мовних картин світу". Саме при лексико-семантичних трансформаціях найчастіше застосовують певні спеціальні прийоми для їхнього оптимального здійснення: конкретизацію/ генералізацію (гіперо-гіпонімічна модель); логічний розвиток поняття й антонімічний переклад; запровадження нового / опускання вжитого слова тощо.

...er war plötzlich still und sah ihn, über den gekrümmten und vors Gesicht gehaltenen Arm hinweg, voll scheuer Hingabe (HM Untertan): ...він враз затих, і все ще закриваючись ліктем (відсутній українській мові еквівалент *gekrümmt* передається описовою конструкцією), поглянув на нього з боязливою відданістю.

Переклад відбувається на основі ситуативно-семантичних трансформацій, при яких змінюється сам вибір складових, тобто ситуація зображується за допомогою інших ознак:

Kürzlich erzählte Frau von Daan allerhand Lustiges von ihren verschiedenen Flirts (A. Franke, Tagebuch): Недавно пані фон Даан розповідала **веселі історії про своїх залицяльників в молодості**.

Vor dem Hause lag außerdem ein alter Friedhof, der schon seit langem stillgelegt war (EMR DK): До того ж перед нашим будинком знаходилося старе кладовище, **на якому вже давно нікого не ховали**.

Vor dem Eingang stand eine Laterne (EMR DK): Під'їзд **освічував** ліхтар (при описі ситуації перекладач вдало відобразив типову німецьку реалію – нефункціонуючі ліхтарі для Німеччини радше виняток, аніж правило).

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Унаслідок мовної синергії лексичні одиниці тісно пов'язані з іншими рівнями. Завдяки наголосу на різних (у т. ч. звично ненаголошених) словах виникають нестандартні міжмовні фонетико-лексичні відповідники (**er 'wird 'heute kommen*: *саме він обов'язково прийде сьогодні ж). Подібним чином можуть утворюватися лексико-граматичні відповідники (*Gib mir Brot/ das Brot!* Дай мені хліб/ цю буханку хліба!) та лексико-граматичні відповідники: *Die Delegation war im Flughafen feierlich empfangen worden*: **Перед цим** делегацію урочисто зустріли в аеропорту.

Специфічною є взаємодія: слово – слово. Як відомо, стабільні поєднання декількох слів творять словосполучення, які можуть виступати одиницею перекладу. До цих словосполучень, крім вільних, належать: а) термінологічні синтагми (*Schneller Brüter – fast-breeder reactor*: швидкий реактор), б) фразеологічні вирази (*ins Gras beißen – to kick the bucket*: врізати дуба), в) типові формули (*es liegt mir am Herzen*: у мене лежить на серці), г) стереотипні формулювання (*in Erkenntnis der Bedeutung*: усвідомлюючи значення) тощо. Саме на цьому проміжному рівні (особливо в), який становить, ймовірно, **фразеологічний** рівень мови з фразеологізмами як одиницями (див. розділ 3), часто доводиться вирішувати проблеми цілісно-ситуативної трансформації:

Immerhin fiel mir ein Stein vom Herzen : Все-таки у мене відлягло від серця (= у мене впав камінь з душі; мені полегшало тощо);

Miep hat eine Woche frei (AF ТВ): Міп взяла на тиждень відпустку.

На фразеологічному рівні ґрунтуються популярні нині оголошення інтернетівського банку first-e: *wenn ihre Bank bei Zinsen nur bis 3 zählen kann – wie wär's mit 5*. Оголошення обігрує конкретну відсоткову ставку (3 %) та фразеологізм "не вміти рахувати до трьох: бути недалеким", закидаючи таку недалекість (всього 3 %) конкуруючим банкам, і пропонує п'ять відсотків.

Синтаксичний рівень складають речення як завершені предикативні висловлювання, побудовані автором за певними принципами (економії / плеоназму; вербалізації / номіналізації) при специфічному вживанні часово-станових форм тощо. Саме речення (висловлювання) стає одиницею аналізу (але не перекладу) в процесі відтворення тексту, на фоні якого проявляють себе різні одиниці перекладу (фонемами, морфемами, слова тощо). За принципами організації тексту деякі специфічно організовані речення, що передають нормуюче висловлювання, можуть виступати одиницями перекладу. Це, в першу чергу, стосується нормативних виразів (*Tut ne paljats*: *Rauchen verboten*: no smoking), ситуативних формул (*Обережно, скло: fragile!*) та прислів'їв,

які перекладають за допомогою цілісно-ситуативних трансформацій. Наприклад, вираз: *Хто рано встає, тому Бог дає*, звично відтворюють у певному контексті за допомогою неідентичного в дослівному розумінні: *Morgenstunde hat Gold im Munde*. Як бачимо, у відповідних реченнях оригіналу та перекладу спостерігається відсутність слів, що співвідносяться одне з одним, хоча за своїм смислом вони залишаються повноцінними відповідниками.

Хоча речення не завжди виступає одиницею перекладу, проте воно може зазнати суттєвих змін. **Синтактико-реченнєві трансформації**, які полягають у зміні синтаксичної структури висловлювання, зачіпають саме речення, "підганяючи" синтаксис ПТ до норм мови перекладу. Прикладом цього може слугувати те, що в українському перекладі німецького тексту нерідко відбуваються заміщення гіпотаксису та переклад простих вставних речень підрядними, звичними для україномовного мовця.

Er sitzt fest im Sattel, heißt es. Und kein Mensch fragt nach dem armen Pferd (Heyse, S. 53): **Як мовиться**, він твердо сидить в сідлі. І ніхто не питає про бідну коняку / і нікому немає діла до бідної коняки.

Звично в українській мові уникають типових для німецької мови підрядних речень часу, які досвідчені перекладачі розбивають на два простих:

Während *Diederich noch erschüttert schwieg, klingelte es, und Herr von Barmim sagte* (НМ Untertan): Приголомшений Д. мовчав. У **цю хвилину** пролунав дзвінок, і фон Барнім пояснив...

Іншим зразком синтактико-реченнєвих трансформацій є переклад німецьких концесивних речень, які при відтворенні українською замінюють звичними для україномовного читача означальними:

Er dachte oft an diesen Mann, obwohl er ihn nie gesehen hat: Він часто думав про людину, **яку** він ще не бачив.

Текстовий рівень включає тематику тексту, його типи, їхній статус і структури, що ґрунтуються на когезії та стилі. Саме стиль як текст – організуючий фактор, що визначає вибір мовних засобів та, на нашу думку, показує прагматичну спрямованість автора, його суб'єктивне бачення та тлумачення світу. **Текстово-стилістичні трансформації** стосуються відтворення самого тексту загалом, його культурноспецифічних конотацій, образних метафор, ілокутивних ідентифікаторів, супрасегментального поділу, текстової динаміки та ритмічної організації. Подібні трансформації, враховуючи особливості мови ПТ, ґрунтуються на заміні вихідного відрізка тексту із одним стилістичним забарвленням на новий відрізок з іншим (часто в сусідніх реченнях). Взірцем такого перетворення є: *Der "Flak-Panzer I"*

wurde drei Wochen lang von der Truppe auf Herz und Nieren geprüft ("Soldat und Technik"): "Тяжкоброньована самохідна зенітно-артилерійська установка I протягом трьох тижнів **грунтовно** перевірялася в ході військових випробувань". Як бачимо, розмовний вираз *auf Herz und Nieren*, властивий німецькому технічному стилю, в перекладі замінено нейтральним *грунтовно*, оскільки в українських науково-технічних текстах вживається стилістично немаркована лексика.

Підсумовуючи висловлене вище, можна стверджувати, що індивідуальні засоби перекладу оптимально проявляють себе саме в трансформаціях тексту. Трансформації реалізуються в ПТ за допомогою відповідних способів (особливих прийомів щодо визначення необхідних мовних засобів), які допомагають зберегти риси авторського стилю при адекватному відтворенні змісту ПТ. Поряд з тим зазначимо, що проблема рівнів та одиниць перекладу теоретично та методично надалі залишається відкритою. Із чотирьох взаємозв'язаних ієрархічно рівнів еквівалентності, виділених В.Н. Комісаровим (рівні мовних знаків; висловлювань; структури повідомлення, опису ситуацій; цілей комунікації), дослідженими є лише одиниці для рівня знаків і частково висловлювань. Пошуки одиниць (і способів трансформацій) для інших рівнів продовжуються.

10.4. Способи та прийоми перекладу

Побіжне ознайомлення з основними категоріями герменевтично спрямованого перекладознавства засвідчує їхній логіко-філологічний характер, який дещо відстає від парадигми розвитку понятійного апарату всієї лінгвістики. Внаслідок цього прагматично-структуральні аспекти, які могли б забезпечити науковість розгляду перекладознавчих категорій, розуміння їхніх механізмів і практичність їхнього застосування (в межах сучасних лінгвістичних теорій), на жаль, і до цього часу залишилися невисвітленими. Це значною мірою стосується досліджень такої важливої категорії, як прийоми чи способи перекладу, переважна більшість яких, за невеликим винятком, не вийшла за межі загальнофілологічної таксономії. Отже, завданням підрозділу є класифікаційний розгляд категорій перекладу та способів перекладу в системі загальнолінгвістичних координат на основі постструктурної голістичної концепції. Саме такий підхід забезпечить глибше розуміння герменевтичної сутності міжмовних текстових перетворень.

Як відомо, в процесі перекладу текст зазнає як міжмовних замінів (псевдотрансформацій за допомогою формальних і функціональних відповідників), так і певних перекладацьких змін (трансформацій). Ці трансформації та псевдотрансформації, простежуючись на різних рівнях мовної діяльності (фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному та текстовому), передають відповідними іншомовними засобами.

За традиційним підходом, модифікованим нашим терміном "спосіб", трансформації реалізуються в ПТ за допомогою відповідних способів (особливих прийомів щодо визначення мовних засобів, необхідних для адекватного перекладу), які допомагають зберегти риси авторського стилю при відповідному відтворенні змісту ПТ. Ці способи, за більшістю класифікацій, охоплюють: 1) транслітерацію та транскрипцію, калькування та добір варіантів, необхідних для еквівалентних псевдозамінів; 2) конкретизацію й узагальнення; 3) логічний розвиток понять; 4) компенсацію; 5) антонімічний переклад; 6) запровадження нових слів чи опускання старих понять; 7) цілісно-ситуативне перетворення (заміну). Більшість способів перекладу (такі, як 2, 3, 5, 6) спрямовані на лексико-семантичні трансформації. Лише еквівалентна, цілісно-ситуативна заміна, компенсація та частково запровадження нового слова можуть стосуватися практично всіх рівнів мови як мовної діяльності. Використання цих способів покликане забезпечити в певному контексті максимальне співвіднесення мовних картин світу ОТ та ПТ, тобто більший ступінь адекватності. Саме так вдається наблизити норми сполучуваності, ідіоматизувати переклад, уникнути чужомовних реченневих і словотвірних моделей тощо.

ПТ виступає як синтагматичне ланцюжкове поєднання мовних елементів, які можуть компресуватися, декомпресуватися та переміщуватися (особливо при компенсації). Отже, синтагматичні особливості описуються термінами "компресія, декомпресія; компенсація". У ПТ проявляються й міжмовно-еквівалентні (калькування, транскрипція, транслітерація) та парадигматичні відношення чергування через добір функціональних відповідників (синонімічний варіант), антонімічний переклад і гіперо-гіпономічну конкретизацію/ генералізацію. Перехрещення синта- та парадигматичних властивостей характеризує епідигматичні особливості перекладу, такі як логічний розвиток понять, що призводить до різнотипних семантичних зсувів: денотативних, конотативних, зрощення та розщеплення значень. Використання цих способів допомагає перекладачам до мінімуму зменшити розходження між ОТ та ПТ, зберігаючи картину світу двох мов. Лише так вдається

досягти герменевтичної мети перекладу – по змозі, показати паралельну "мовну картину світу" іншомовців, у всій повноті її зв'язків.

Розглянемо детальніше зазначені способи, а також визначимо особливості їхньої реалізації на структурному рівні.

1. Міжмовно-еквівалентні способи транскрипції та транслітерації характерні для творення еквівалентів. Транскрипція і транслітерація – це способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою літер перекладної мови. При **транскрипції** відтворюється приблизна звукова форма іншомовного слова (*skateboarding, cleptocracy* – скейтбордінг, клептократія), а при **транслітерації**, звичній для відтворення назв – їхня графічна форма (*Campbell, Dorset* – Кемпбелл, Дорсет). Цей спосіб характерний для формальних відповідників (еквівалентів), якими виступають саме культурні й етнонаціональні запозичення (*Reissfeder* – рейсфедер; *computer, Komputer* – комп'ютер; *grape-fruit* – грейпфрут). Інколи перекладачі зловживають такими запозиченнями і, відтворюючи етнонаціональну специфіку, транслітерують без потреби німецькі слова: Гей, кельнер! (*Kellner*), хоча можна б обійтися словом *офіціант*. Перевагами цих способів є максимальне наближення до мови оригіналу, внаслідок чого перекладач уникає можливості зробити смислову помилку. Проте такий підхід не розкриває достатньою мірою значення, приблизно зрозуміле з контексту.

Міжмовно-еквівалентні способи калькування та добір закономірних відповідників спрямовані на досягнення закономірних функціональних відповідників. **Калькування** – це переклад лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем чи слів (якщо це стійке словосполучення) їхніми лексичними відповідниками в мові перекладу. Отже, калькування допомагає створити нову одиницю, яка до деталей копіює структуру вихідної лексичної одиниці: *superpower* – *Supermacht* – наддержжава; *Wolkenkratzer* – хмарочос; *mass culture* – *Masskultur* – масова культура тощо. У ряді випадків калькування супроводжується зміною порядку калькованих елементів: *land-based missile*: ракета наземного базування. Інколи калькування поєднується з транскрипцією (чи транслітерацією): *miniskirt*: міні-юбка. Калькування допомагає здійснити оптимальний добір функціональних відповідників, проте не завжди пояснює суть явища (*Freistoss* зовсім не вільний, а *штрафний удар*).

Закономірні відповідники відзначаються парадигматичним характером заміни, тобто фонемі, морфемі, слову, словосполученню та реченню чи висловлюванню мови оригіналу відповідають аналогічні та цілком еквівалентні одиниці, єдино можливі для мови перекладу. Ці відповідники, що виступають псевдотрансформаціями, належать (на протипагу наступним способам) до єдино можливих варіантів і можуть спостерігатися на основних мовних рівнях: менше на фонетичному (*Wau-wau!* "Гав-гав!"), певною мірою на морфологічному (*spazieren: шпацирувати; annullieren: анулювати*), суттєво – на лексичному та інколи – на синтаксичному рівнях.

Добір функціональних лексичних відповідників, що розглядався в 3.3, включає: а) варіантні відповідники на рівні слів, словосполучень і речень, що зафіксовані у словнику (*Frieden m.* "мир"; *den Frieden abschließen* "укладати мир"; популярне: *Willst du den Frieden, bereite den Krieg* (lat. *si vis pacem, para bellum*) "хочеш миру, готуйся до війни"); б) відповідники, які не фіксуються в загальних і спеціальних словниках, проте виводяться на основі похідних чи із певної ситуації (*neue PC im CIP-Pool* "нові комп'ютери в комп'ютерному центрі"); в) незафіксовані двомовними словниками міжмовні синоніми, що своїми семами можуть майже не відрізнитися від закономірних відповідників (*Frieden m.* "перемир'я"; *Kooperation* "кооперація та співробітництво"; *den Frieden brechen* "порушити мир") тощо. Останній тип лексичних відповідників часто призводить до часткової зміни словесного наповнення: *Immerhin fiel mir ein Stein vom Herzen*: Все ж у мене відлягло від серця (=в мене впав камінь з душі).

Граматичні відповідники вважаються регулярними, якщо вони максимально можливо наближаються до значення / смислу відповідних форм і конструкцій перекладної мови. Вони можуть бути морфологічними, коли замінюється якась граматична категорія (Pl-Sg.: *neue Informationen* "нова інформація"; *news* "новина"), чи синтаксичними. Кардинальні заміни (псевдотрансформації) синтаксичної конструкції стають необхідними, коли аналогічні конструкції (типу *Accusativo cum infinitive vs. gerund*) відсутні в мові перекладу. Тому вони, як правило, з'являються значно рідше, ніж лексичні:

Ich hörte meine Wirtin in der Küche Kaffee mahlen: Я чув, як господиня перемелює на кухні каву (Boell).

Як бачимо, еквівалентна заміна, що загалом складає парадигматичну підстановку іншомовного засобу, може стосуватися заміщення мовної одиниці/ конструкції, рівноцінної іншою, (чи одного символі-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

чного образу іншим). У такому випадку переклад зводиться до простої (переважно лексичної) підстановки, внаслідок якої може змінитися українська пунктуація:

Enttäuschung: Schnee auf der Seele (Heyse, S. 37): Розчарування – сніг на душі;

Ein frischgebackenes Ehepaar: Es dampft noch (Heyse, S. 27): свіжо-спечена (сімейна) пара – ще парує...

У близькоспоріднених мовах спостерігаються рідкісні випадки як синтаксичної (*Что с воза упало, то пропало* = *що з воза упало, те пропало*), так і текстової еквівалентності:

Ах, озера вечірній блюз,
На сто віків помолоділа.
Який божественний союз
Води і музики, і тіла.
Л. Скирда

Ах, озера вечерний блюз,
на сто веков помолодела.
Какой божественный союз
Воды и музыки, и тела.

2. Парадигматичний спосіб антонімічного перекладу. Сутність антонімічного перекладу полягає в заміні того чи іншого поняття на протилежне йому за принципом протиставлення (контрадикторності). Внаслідок цього стверджувальне речення замінюється заперечним, тобто підбирається антонім із запереченням до вихідного поняття, і навпаки:

Sie ist nicht mehr am Leben "Вона померла" (вона більше не живе, тобто померла – спостерігається заперечення смислового іменного присудка, яке перекладається стверджувальною формою).

Die wissenschaftlich-technische Revolution machte vor keinem Wissenschaftszweig halt = НТП **охопив** буквально всі галузі науки (той самий принцип, проте заперечення виражене *kein*);

Gewerkschafts- und Friedensbewegung wollte den Krieg verhindern und eine offene Aggression stoppen "Профспілковий та **антивоєнний** рух хотіли **не допустити** війни та зупинити цю **неприховану** агресію" (стверджувальним формам оригіналу протистоять заперечні форми перекладу);

Eine solche Schlußfolgerung ist nicht unbegründet "Для такого висновку є **достатні** підстави" (тобто спостерігається зняття двох заперечень за допомогою стверджувального синоніма).

Змістовно близькою до антонімічного перекладу є **конверсивна заміна** – заміна певного відношення елементів описаної ситуації на про-

тилежне, що відбувається з допомогою використання слів-конверсивів, зміни порядку слів і синтаксичної функції слів у реченні:

Gold ist teurer als Silber "Срібло дешевше від золота" (де "дешевше" є конверсивом до слова "дорожче", підсилене порядком слів);

Wir stehen vor der gleichen Aufgabe "Перед **нами** постає те ж саме **завдання**" (де підмет стає додатком, а додаток – підметом).

3. Парадигматичний спосіб генералізації (гіперонімічне перейменування, за Р.П. Зорівчак) полягає в тому, що дещо специфічне, конкретне чи видове в перекладі подається узагальнено, тобто за допомогою родового поняття; конкретне, специфічне при цьому опускається, тобто вузьке поняття про реалію замінюється ширшим. Застосовуючи цей прийом, перекладач уникає необхідності робити примітки (особливо при другорядних деталях), що засвідчують наступні приклади:

а) *"Was würden Sie beim Maslowski-Gedächtnisrennen tippen?" fragte er mit gierigem Respekt*" (EMR: DK): "А на кого Ви рекомендуєте закластися на наступних скачках?" (для уникнення зайвого коментаря випущено ім'я відомого жокея) – спитав він шанобливо та жадібно.

б) *Aus einem offenen Fenster gegenüber quakte ein Grammophon den Hohenfriedberger Marsch* (E.M.R. DK): Із відкритого вікна навпроти доносилося грамофонне квакання військового маршу.

Як бачимо, прізвище композитора військових маршів опущене, оскільки воно ускладнило б сприйняття оригіналу українським читачем, проте пропонується узагальнююче слово *військовий*.

До типових зразків генералізації доцільно віднести як регулярні відповідники (*Hand* – рука; *Fuß* – нога), так і заміну частин словосполучення, що виражають певне поняття, його збірною назвою (*junge Menschen, Mädchen und Jungen* "молодь"), чи займенником або прислівником: *Leipzig. In Leipzig findet der traditionelle Jahrmarkt statt.* "Лайпціг. Тут відбувається традиційний ярмарок". Крім того, в художніх творах українською мовою не прийнято з пунктуальною точністю вказувати на зріст і вагу персонажів, якщо це не пов'язано зі спортом: *a young man of 6 feet 2 inches* "молода людина високого росту". Як бачимо, за принципом дії цей спосіб ґрунтується на парадигматичному чергуванні змістовно відповідних елементів.

Інший парадигматичний спосіб – **спосіб конкретизації** зводиться до заміни лексичної одиниці (слова чи словосполучення) із ширшим лексичним значенням в ОТ на вузьке у ПТ. У результаті застосування цього прийому використовуються логічні гіперонімо-гіпонімічні відношення включення: одиниця ОТ виражає родове поняття, або гіпер-

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

онім (*меблі*), а створювана відповідність ПТ – належне до нього видове поняття, або підклас (*стіл, стілець*), тобто знову спостерігаються чергування при заповненні певної парадигматичної позиції. Конкретизація завжди супроводжується диференціацією понять/значень співвідносно з нейтральним родовим:

Entschuldigt vielmals Freunde, ich kenne viele farbenprächtige Theorien, aber nur eine graue Praxis (Heyse, S. 51): Тисячу вибачень, друзі! Я знаю багато барвистих теорій, але лише одну сіру практику (Гейзе, с. 81);

*Merke dir eins, Knabe: Nie, nie, nie kann man sich lächerlich bei einer Frau machen, wenn man etwas ihretwegen tut. Selbst beim **albernsten Theater** nicht* (EMR DK, с. 66): Запам'ятай, хлопче: ніколи в світі не пошиєшся в дурні перед жінкою, якщо робиш будь-що заради неї. Навіть коли б грав **найбанальнішу комедію** (Р, с. 48);

Ich war müde an diesem Montagmorgen, es lagen noch sechs Anrufe vom Sonntag vor (H. Böll, Das Brot der frühen Jahre, S. 177): (Про лікаря) У той понеділок зранку я почував себе втомленим – мене ще чекало шість викликів із понеділка.

Das ganze ist doch Schwindel. Ein wunderbarer Schwindel von Mama Natur (EMR DK, с. 66) Кохання – це омана. Чудесна омана матері-природи... (Р, с. 48). Перекладачі М. Дятленко та А. Плюто використовують конкретизацію, логічно розвиваючи зміст попередніх висловлювань Робі Локампа та Густава.

Різновидами конкретизації, ймовірно, можна вважати переклади слів з широкою семантикою (*gehen – kommen; sagen, lassen*) та заміну загального (родового) поняття його складовими (*Werkstätige* "робітники та службовці"; *Gaststätten* "ресторани та кав'ярні") чи займенника конкретним словом (*solche Tagungen* "подібні наради"; *Die Lebensbedingungen auf dem Lande gleichen sich denen der Stadt an* "умови життя на селі зближуються з міськими умовами"). До конкретизації належить і елімінація національно-культурної специфіки, коли при перекладі безеквівалентної лексики етнокультурна специфіка опускається. Наприклад, при перекладі іноземною мовою поняття *стахановець* передають як *передовий робітник*, а "Прощання слов'янки" як *військовий марш*.

Проміжне місце між конкретизацією та генералізацією займає **зміщення** – заміна одного видового поняття іншим у межах спільного родового поняття (*Das Netz der Gesundheitseinrichtungen wird immer dichter* "Мережа медичних закладів розширюється").

4. Синтагматичний спосіб перечленування

Цей спосіб, що об'єднує різнотипні феномени, характеризується спільними для них змінами в лінійній площині тексту – розширенням чи зменшенням його обсягу та, частково, переділом змісту. На лексичному рівні він проявляється як **запровадження нового** чи **опускання вжитого слова**. Цей прийом достатньо розповсюджений при перекладі для наближення до норм рідної мови. В основі цього явища лежать "фонові" чи типові знання носія мови, які дозволяють йому говорити з певними недомовками, що без зусиль сприймають носії його мовної культури:

Sie ging hinaus, weil das Telefon klingelte ... [Böll, Das Brot..., S.179] : Вона вийшла, бо в **холі** задзвонив телефон.

The new American Secretary of States has proposed a world conference on food supplies: Новий держсекретар США запропонував **склика-ти** всевітню конференцію щодо харчового забезпечення.

Цей спосіб властивий для перекладу німецького "канцеляриту" та науково-технічної мови: *Zusammenarbeit in Wissenschaft und Technik* "співробітництво в галузі науки та техніки"; *Wir nehmen neue Aufgaben in Angriff* "ми приступаємо до розв'язання нових завдань";

Поряд із тим, можуть з'являтися плеоназми (надлишкові слова), що передають інформацію, невластиву мові перекладу чи надлишкову. До такої інформації належать вказівки на напрямок і місце дії, властиві німецьким дієсловом: (*ich nahm ein Buch vom Tisch heraus*: я витяг зі столу книжку). Перекладачеві доводиться відкидати плеонастичний префікс *her* та *aus*, оскільки їхнє плеонастичне значення виражає префікс *vi*. Надлишкові слова (а інколи й частини речення) опускають, враховуючи ступінь їхньої необхідності: *So I paid my check and all. Then I left the bar and went out where the telephones were*: Я розрахувався і пішов до автоматів.

Опускання деяких лексичних елементів, невластивих нормам української мови, спостерігається при перекладі суспільно-політичних і науково-технічних текстів:

Neue Technik und Verfahren der Erzeugung und Weiterleitung der Energie "нова технологія виробництва та передачі енергії".

На проміжному лексико-синтаксичному підрівні із запровадженням нового слова чи опусканням пов'язані лексичне згортання та розгортання. **Лексично-синтаксичне розгортання** ґрунтується на використанні замість слова цілого словосполучення з цим значенням: *Darüber streitet man immer noch heftig* "З цього приводу **ведуться** гострі **суперечки**"; *die Pflege der Kultur* "**бережливе відношення** до

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

культури" тощо. **Лексико-синтаксичне згортання** полягає у використанні замість словосполучення якогось конкретного слова, що не призводить до суттєвої зміни значення: *Der Titel des Referats heißt "Доповідь має назву..."*; *Ihr Anspruch kommt im folgenden Dokument zum Ausdruck* "їхні претензії виражені в наступному документі". Як запровадження/ опускання слова, так і згортання/розгортання призводять до компресії/ декомпресії тексту, що, виражаючи змістово-стильові потреби, має синтагматичне вираження.

Синтагматичний спосіб перечленування проявляє себе й суто на морфологічному та синтаксичному рівнях як: членування, об'єднання речень і морфолого-категорійна заміни. При **морфолого-категорійних замінах**, які часто бувають наслідком логічного розвитку понять чи компенсації, граматична одиниця оригіналу може перетворитися в одиницю ПТ з іншим граматичним значенням. Ці граматичні перетворення можуть стосуватися як форм однини/множини (він збирає досвід (одн.) – нім. *Erfahrungen* (Pl.)), так і частини мови, коли може змінитися і тип речення: *er ist kein guter Schwimmer* "він погано плаває". Цей спосіб особливо властивий для комічної характеристики дій "непрофесіоналів" (*Er ist ein richtiger Strandmann* "він любить за смагати"). Інколи так перекладають прикметники, утворені від географічних назв: *Australian prosperity* "процвітання Австралії"; *the American Government* "уряд США".

При **об'єднанні речень** синтаксична структура двох оригінальних речень при перекладі об'єднується, а при **членуванні** одне речення, відповідно, розбивається на два та більше: *Es war schon lange her. Es scheint mehr als ein Jahrhundert* "Це було давно – здавалося, пройшло більше сотні літ". Подібні зміни можуть, у свою чергу, призвести до **перебудови** їхньої структури, що засвідчує взаємопов'язаність морфолого-синтаксичних категорій: *Die Katastrophe ermordete 20 Personen* "У результаті катастрофи загинули 20 осіб".

5. Синтагматичний спосіб компенсації полягає в заміні стилістичних засобів оригіналу іншими рівноцінними стилістичними засобами в перекладному тексті чи в компенсуванні стилістичних засобів, опущених в одному місці, рівноцінними стилістичними засобами в іншому. Виділимо у прикладі експресивні елементи **напівжирним шрифтом**, а нейтральні – *напівжирним курсивом*:

*Dieses Dokument ist **bis heute gültige Richtschnur***: "Цей документ і **донині** зберігає своє **основоположне** значення";

Стилістична компенсація часто стає зрозумілою лише на рівні цілого тексту:

Wie kommt es, sagte ich, daß sie Muller heißen und nicht Müller.

Ach, sagte sie. Das ist eine dumme Geschichte, über die ich mich schon oft geärgert habe".

"Wieso", sagte ich.

*"Mein Großvater hieß noch Müller, aber er hatte viel Geld und sein Name war ihm zu ordinär, und er gab **wahnsinnig** viel Geld dafür, um die **beiden Pünktchen** auf unserem **auszumerzen**. Ich bin wütend auf ihn"* (Böll, Das Brot, S. 231).

"Як сталося, що Ваше прізвище Муллер, а не Мюллер, – сказав я.

"Ах, – відповіла вона, – це дурна історія, яка мене так дратує. – "Чому?" – запитав я.

"Мого дідуся ще звали Мюллером. Він був багатим, а його прізвище здавалося йому занадто звичним і він заплатив **страшенні** гроші / силу-силенну грошей, щоб переробити "ю" в "у". Я на нього дуже гніваюся".

У зазначеному прикладі стилістично забарвлений прикметник *wahnsinnig* ("шалений") перенесений з характеристики особистості на предмет. Подібна компенсація властива й іншому прикладу – інтерпретації прізвищ "Муллер та Мюллер".

Як правило, компенсація часто з'являється при демегафоризації, властивій іншому прийому, – логічному розвитку поняття: фрейдівське *Sie litt an Torschlußspanik* у гумористично переосмисленій ситуації довелося відтворити як: "Вона панічно боялася старості та смерті". Образна емфатична метафора ("побоювання, що закриють ворота"), яка виражала певну характеристику об'єкта, замінена при перекладі вказівкою на самий об'єкт ("смерть"). Стилістична компенсація відбувається за рахунок запровадження нового слова *панічно*, яке частково компенсує наведену вище метафору.

Зі стилістичною компенсацією пов'язані й стилістичні нейтралізація та спеціалізація. Стилістична **нейтралізація** – мотивоване зняття експресивного, емоційно-оцінного, образного відтінку, звичне при перекладі українською мовою німецьких науково-технічних текстів, як правило, експресивних: *Die neuen Methoden **gewinnen** immer mehr an **Boden*** "Нові методи набувають все більшого **розповсюдження**". Стилістична **спеціалізація** – мотивоване використання експресивного, емоційно-оцінного, образного слова замість стилістично нейтрального: *Wie **begegnet** man Hunger und Not in den ärmsten Ländern?* "Як **покласти край** голоду та злидням у найбідніших країнах?".

6. Епідигматичний прийом смислового розвитку поняття. Цілісне переосмислення значення / поняття реалізується у світлі формально-логічної категорії перехресчування: частина обсягу одного поняття переходить до обсягу іншого та навпаки. Завдяки цьому зміст лексичної одиниці (поняття) нібито розкривається, даючи конкретнішу інформацію, ніж в оригіналі. Внаслідок смислового розвитку предмет замінюється його ознакою, ознака – предметом чи процесом, процес – його причиною, причина – наслідком, знаряддя – виконавцем тощо. Сюди ж належить і спосіб, коли активний стан чергується із пасивним. При **логічному розвитку** поняття побічні елементи стають головним, тобто натяк може передатися прямо. Такий спосіб особливо властивий демегафоризації.

Розглянемо ці типи на прикладі перекладів.

Заміна предмета на його ознаку: *Das nennt die Welt Schwein! hörte ich plötzlich Gustav schmettern. "Herrschaften, das ist schon mehr als Schwein, das ist eine Riesenmutter sau mit zwanzig Ferkeln"* (EMR DK): "Ось це називається поталанило!" – почувся громовий голос Густава. – Панове, це більше, ніж везіння, це фантастичне **везіння** (кращі варіанти: *це просто казка; це чудо із чудес!*)

Заміна ознаки на предмет: *Gustav erzählte mir, dass er bald heiraten wolle. Es sei was Kleines unterwegs, da helfe alles nichts* (EMR DK): Густав сказав, що скоро збирається одружитися. Його наречена (конкретизація за рахунок запровадження нового поняття для зняття натяку – О.Д.О.) чекає на **дитину**, і тут вже нічим не зарадиш...

Wenn sich die Lüge eingenistet hat, brütet sie gewiß keine Wahrheiten aus (Heyse, S. 11): Там, де брехня за квочку, правда не вилупиться (Гейзе, с. 82).

Місцезнаходження замінює обставини: *An der Bahre des Humors steht grinsend sein Totschläger: der blöde Witz* (Heyse, S. 17): На смертному одрі гумору стоїть, тішачись, його вбивця: безглуздий жарт (Гейзе, с. 82).

Наслідок може замінити причину: *Ich erschreckte mich nicht. Ein Stein hat mir weh getan; diese Schuhe taugen nicht für das Land* (H. Mann, Die kleine Stadt; S. 42): Зовсім я не злякався. Просто наступив на гострий камінчик. Ці черевики не для сільських доріг.

Продукти діяльності замінюються суб'єктами діяльності: *In soziologischen Arbeiten findet das eine andere Darstellung* "Соціологи дають цьому зовсім іншу інтерпретацію".

7. Парафрастичний переклад – це такий спосіб перекладу, при якому лексична одиниця ОТ замінюється (чи доповнюється) словосполученням, яке дає відносно повне визначення його значення засоба-

ми мови перекладу. Як правило, цей спосіб, що відзначається певною громіздкістю та багатослівністю, використовують для передачі значення безеквівалентного слова оригіналу: *це його професія, яку він за своїв у процесі короткочасного навчання за місцем роботи (Anlernberuf)*. Цей спосіб часто використовують разом з транскрипцією: "У руці він тримав писанку": *In seiner Hand hielt er eine Pisanka, ein bemaltes Ei; Er diente in der Reichswehr: він служив у рейхсвері (Reichswehr), армії Веймарської республіки*. Інколи замість описової парафрази використовують наближений переклад, коли замість реалії перекладач застосовує близьку, але не ідентичну їй реалію мови перекладу: *Sankt Nikolaus – Дід Мороз, Hanswurst – Петрушка* тощо. Перевагами цього способу є ясність, здатність розкрити суть явища. Недоліком є або багатослівність, або перекладна неточність, що витікають із суті явища.

8. Епідигматичне цілісно-ситуативне перетворення – заміна образу, докорінна зміна способу, яким описується ситуація, в основі якого лежать декілька важко розрізняваних трансформацій. Цей тип особливо характерний для перекладу фразеологізмів (*er drischt leeres Stroh* "він переливає з пустого в порожнє"; це трапиться, коли рак на горі свисне = на Миколи та ніколи), коли заміна зовнішньо нерівноцінна, але функціонально адекватна. Такий підхід властивий і для перекладу образної, метафоричної мови: *Diese Firma steht gegenwärtig auf der Kippe* "Ця фірма знаходиться на грані краху (букв. "стоїть на ребрі)". Подібну адекватну заміну (правда, уже на рівні образу) використав Ф.І. Тютчев, коли, перекладаючи вірш про *сосну* та *пальму*, замінив *сосну* на *кедр* і зберіг необхідне для алегорії (про двох закоханих, яким не судилося зустрітися) протиставлення чоловічого та жіночого родів. У деяких випадках, коли відсутній необхідний вираз чи немає прямої потреби, може спостерігатися **деїдіоматизація** (вживання нейтрального виразу замість метафори чи ідіоми): *Ich habe die Nase voll Ihren Versprechungen: я ситий по горло Вашими обіцянками – я більше не вірю Вашим обіцянкам*.

Як бачимо, механізм перетворень ґрунтується не на синтагматиці, як вважають деякі дослідники, а на епідигматиці – саме на об'ємно-просторовому образі того, що відтворюють. Як правило, для відтворення вистачає міжмовних парадигматичних засобів (синонімічні чи антонімічні варіанти; конкретизації, генералізації тощо), що, при потребі, може призвести до синтагматичної (де)компресії. Проте відсутність необхідного цілісного образу в перекладній "мовній картині світу" чи невідповідність мовним нормам спонукають до використання

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

епідигматичних засобів (логічного розвитку понять на основі метафори чи метонімії, ситуативно-цілісних перетворень) тощо. Саме використання останніх способів перетворення призводить до максимальних перекладацьких трансформацій ПТ, його компресії чи декомпресії.

У результаті цього аналізу постає змінене розуміння перекладу. Враховуючи різні моделі перекладу, які співвідносяться з концепціями мови (денотативна з філологічною, семантична – з інформаційною тощо), використання різнотипних засобів, **переклад** виступає певною формою міжмовної взаємодії при відтворенні специфічно організованої в тексті "картини світу" (як національно-мовної концептуалізації дійсності) однієї мови засобами іншої. Ця взаємодія зводиться до складної мовно-текстової інтеракційно-трансформаційної операції, спрямованої на стильово-інформаційне кодування та декодування паралельних структур, тобто на епідигматичну, парадигматичну та синтагматичну синхронізацію різнорівневих відношень двох мов у ПТ. Як трансформоване відтворення специфічним чином структурованого ОТ (з його художніми засобами, що визначають жанровий характер твору, та тимчасовими зв'язками фонових знань) перекладений текст передає лише основну частину оригіналу, максимально наближену до оригінальної картини світу, бо при міжмовних трансформаціях частина інформації (переважно фонові) губиться. Це посилює актуальність проблеми еквівалентності.

10.5. Еквівалентність і розуміння перекладу як творчого процесу

Проблеми повноцінності перекладу, який коливався від вільного відтворення змісту (А. та Ф. Шлегелі) до дослівного (Шлайєрмахер), постали вже давно. Від дискусій про те, що переклад "неможливий" або "повністю можливий", учені перейшли до розуміння відносності цього творчого процесу. Близькість перекладу до оригіналу залежна від багатьох факторів: від майстерності перекладача, від особливостей мов оригіналу та перекладу, від характеру перекладних текстів і способу перекладу тощо. Ступінь відтворення перекладного тексту визначали, як правило, низкою термінів: застарілими "точність" (*Genauigkeit*), "вірність" (*Treue*), "тотожність" (повна ідентичність), по-

пулярними "еквівалентність" (*equivalency*, *Äquivalenz*), "адекватність" (*adequacy*) та синонімічним останньому "повноцінність".

Найпопулярнішим є термін "еквівалентність" (див. теорія динамічної та функціональної еквівалентності Ю. Найди), який неправомірно, всупереч вихідному значенню (постійний та однозначний), позначає всі типи відповідностей. Інший популярний термін ґрунтується на понятті "адекватний" (від лат. *adaequatus* "прирівняний"), що означає "рівний, відповідний". Розрізняють відмінні типи відповідності, які будуються на різних моделях.

За ситуативною моделлю еквівалентність перекладу проявляється у тотожному відтворенні ситуацій, що, однак, не означає збереження їхнього герменевтичного змісту. За семантичною моделлю відповідності механістично простежуються на основі тотожності значень (семантики) одиниць мов оригіналу та перекладу на різних рівнях (фонем, морфем, слів, словосполучень, речень, тексту). За інформаційною моделлю еквівалентність розуміється як збереження відносної рівності змістової, смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі та перекладі. Іншими словами, еквівалентність оригіналу та перекладу ґрунтується на різнорівневому розумінні тексту (його ситуацій, підтексту та зазначених вище типів інформації), щоправда, без урахування його комунікативного спрямування.

За комунікативно-функціональною моделлю функціонально-змістова еквівалентність ґрунтується на тотожному комунікативному ефекті, який виявляє текст оригіналу та перекладу (за рахунок відтворення цілей, ситуації, смислових елементів і синтаксичних структур). Це означає, що перекладач, підганяючи текст під сприйняття читача, не має вносити елементи власного сприйняття. Враховуючи різницю особистісних, культурних і соціальних причин, загалом можна погодитися з В.С. Виноградовим в тому, що визначальним за такою моделлю стає не сам текст, а його комунікативна функція та умови реалізації. У такому випадку спостерігатиметься розмивання внутрішнього змісту, інформаційної суті самого тексту, а об'єкт перекладу буде замінений реакцією тих, хто цей текст сприймає. Спроба поєднати різноманітні моделі проявляється в голістичному підході, який лише розробляється.

Як бачимо, кожна модель вносить певні елементи до розуміння поняття еквівалентності/ адекватності. Адекватний переклад повинен відповідати загальноприйнятій нормі перекладу, тобто кожна літературна епоха виробляє, а через деякий час переглядає свої критерії

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

адекватності/ неадекватності. Цю думку уточнює молода перекладознавець О. Дзера, яка згідно з теорією полісистеми відзначає, що важливою є не тільки відповідність перекладу оригіналові, а й функціонування перекладеного тексту в умовах культури-сприймача та співвідношення з цілим комплексом її оригінальних і перекладних творів. Тому Р.П. Зорівчак слушно зводить проблему адекватної перекладності до її вивчення на обмеженому числі жанрів перекладу. Саме у певних жанрах, відповідних текстах за врахування індивідуальних властивостей стилю можна і слід розцінювати необхідність перекладу тих чи інших деталей, особливо коли вони підпорядковані авторському стилю, тобто розглядати діалектику окремого та цілого. У спеціальних текстах, де соціально-історичний та мовний колорит відіграє незначну роль, вимагається максимальна точність перекладу, уникання замінів. Переклад художніх текстів (особливо містерій типу "Аліси в країні чудес" Л. Керолла) вимагає відходу від буквальності та вільного відтворення деталей: "промовляючих імен", гри слів тощо (на фоні загальнолітературного контексту).

Тому, враховуючи вищезазначене, оптимальним для розуміння цілісного відтворення перекладу видається термін "повноцінність". **Повноцінність** перекладу, на доповнену нами думку В.Л. Федорова, означає вичерпну інформативно-комунікативну передачу смислового змісту оригіналу (зміст) через повноцінний функціонально-стилістичний відповідник йому (форма) для виконання герменевтичного призначення тексту в контексті відповідного історико-літературного процесу (функція). Іншими словами, повноцінність перекладу полягає не в механічному відтворенні всієї сукупності елементів, а в передачі специфічного для оригіналу співвідношення змісту, форми й інтенцій як єдиного цілого. Детально точна передача окремих елементів не означатиме повноцінної передачі цілого, якщо не буде відтворено його герменевтичний зміст за рахунок надсистемної синергії та емерджентності, що відповідадуть показникам оригіналу.

Результати цього аналітико-оглядового розділу можна використати для перекладознавчого аналізу студентами за алгоритмом: засоби (лексикографічні/ авторські) – рівні трансформації (5) – прийоми компенсації – ступінь досягнення адекватності. Взірець такого аналізу пропонується нижче в 2.6.

10.6. Контрольні запитання та завдання

А) Теоретичні запитання

1. Що таке "мовна картина світу"? Як вона співвідноситься з перекладом?
2. Запропонуйте основні визначення перекладу! Які моделі перекладу лежать у їхній основі? Поясніть принципи функціонування цих моделей.
3. Що таке лексикографічні/ авторські засоби? Продемонструйте на їхній основі рівень відповідностей і розбіжностей.
4. Запропонуйте визначення трансформації та псевдотрансформації. На яких рівнях мови як мовної діяльності вони проявляються? Як вони проявляються? Які рівні трансформацій Вам відомі?
5. Що таке способи (прийоми) відтворення? Яке їхнє застосування? Визначте принципи їхнього поділу. Перелічіть склад основних категорій.
6. Як рівні перекладу співвідносяться зі способами відтворення?
7. Яке визначення одиниці перекладу оптимальне? Обґрунтуйте свої міркування.
8. Що таке еквівалентність та адекватність перекладу? Знайдіть принципи їхнього розмежування.

Б) Практичні завдання

10.6.1. Трансформації та прийоми: зразок аналізу

Проаналізуємо декілька абзаців із відомого художнього роману Е.М. Ремарка "Три товариші", де йдеться про долю воєнного "втраченого покоління", та розглянемо переклад цих абзаців (перекладачі М. Дятленко та А. Плюто). Для зручнішого зіставлення пронумеруємо речення в абзацах.

1. *Lenz brach in ein Gelächter aus.* 2. *Aber Baby!* 3. *Das Ganze ist doch Schwindel.* 4. *Ein wunderbarer Schwindel von Mama Natur.* 5. *Schau dir den Pflaumenbaum an!* 6. *Er schwindelt auch gerade.* 7. *Macht sich schöner, als er nachher ist.* 8. *Es wäre ja scheußlich, wenn Liebe was mit Wahrheit zu tun hätte.* 9. *Gott sei Dank, alles können die verdammten Ethiker doch nicht unterjochen*" (66):

1. Ленц голосно розсміявся: "2. Дитинко моя! 3. Кохання – це омана. 4. Чудесна омана матері-природи. 5. Глянь на оцю сливу. 6. Вона саме тепер обманює нас. 7. Причепурилася, стала кращою, ніж буде

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

потім. 8. Було б жахливо, коли б кохання та мало діло з правдою. 9. Хвалити Бога, проклятущі моралісти не все ще змогли підкорити собі" (Переклад з нім. М. Дятленка та А. Плюто. 1959: 48).

Старший і досвідченіший Ленц, скептик і цинік, розмовляє зі своїм закоханим другом Робі Локампом про кохання. Намагаючись відтворити єдність змісту та стилю оригіналу, перекладачі враховують предмет розмови та характери дійових осіб, здійснюючи при потребі певні перетворення. Так, у першому реченні перекладачі здійснили морфологічну трансформацію, відтворивши сполучення "дієслово – іменник" інгресивним дієслівним словосполученням, що характеризує початок дії. Для компенсації поєднання іменника "*Gelächter*" з не менш інтенсивним дієсловом вони вдало використали "голосно", що дозволило їм зберегти відтінок зверхності Ленца щодо його друга Робі. Саме ця зверхність чітко виражається у його жартівливому зверненні: "*Baby*", де Локампа позначають словом, що стосується немовляти. Перекладачі здійснюють лексико-семантичну трансформацію "Дитинко моя!", користуючись прийомом логічного розвитку понять (слово "дитинка" характеризує дітей старшого віку, ніж немовля) та запроваджуючи нове слово "моя", що, заповнюючи місце "*Aber*", завершує звертання. Переклад наступного речення (3) ґрунтується на лексико-семантичній трансформації, в основі якої лежить конкретизація – логічно розвиваючи думку автора, перекладачі замінюють "все" словом "кохання", щоби донести основну ідею абзацу до читача. Для посилення динамічності висловлювання з'являється тире, що компенсує опущену модальну частку "*doch*". Речення 4 є спробою еквівалентної заміни, проте з невеликим перекладацьким промахом – німецьке емфатичне "*Mama*" можна було б експресивніше перекласти через "ма-тінка". При перекладі речення 5 спостерігається лексико-семантична трансформація, що ґрунтується на генералізації – "сливове дерево" перекладається як "слива". У наступному реченні при перекладі запроваджується нове слово "нас", що пояснюється нормами української мови – "обманювати" можна лише "когось", тобто цей актант є обов'язковим. При перекладі речення 7 спостерігається як морфологічна (для підкреслення завершеності дії час змінився на минулий і майбутній), так і лексико-семантична трансформація. За рахунок логічного розвитку поняття "стати красивішою" – "причепуритися" дія природи стає виразнішою. Речення 8 зазнає цілісно-ситуативної трансформації – в його основі лежить фразеологічна єдність – ідіома (*zu tun haben*). Останнє речення складається з двох частин. Німецька формула, що ґрунтується на вживанні кон'юнктива (*Gott sei Dank*), замінюється українською інфінітивною формулою (*Хвалити Бога*),

тобто має місце синтаксична трансформація. У перекладній другій половинці речення спостерігається цікава текстова трансформація, коли перекладачі використовують прийом стилістичної компенсації. На цій основі емотивне "unterjochen" передає частинку своєї експресивності нейтрально-пейоративному "verdamm't: проклятий", внаслідок чого те перекладається як "проклятуці (моралісти)".

Трансформації та прийоми: приклади та завдання

10.6.2. Прочитайте, зіставляючи наступні абзаци, та зробіть подібний аналіз

Ich richtete mich auf: "Du meinst, ohne etwas Schwindel geht's überhaupt nicht?"

"Überhaupt nicht, Kindchen."

"Kann man sich aber doch verflucht lächerlich dadurch machen."

Lenz grinste: "Merke dir eins, Knabe: nie, nie, nie kann man sich lächerlich bei einer Frau machen, wenn man etwas ihretwegen tut. Selbst beim albernsten Theater nicht. Mach, was du willst, steh Kopf, rede den dümmsten Quatsch, prahle wie ein Pfau, singe vor ihrem Fenster, nur eins tu nicht; sei nicht sachlich! Nicht vernünftig!"

Я підвівся.

– Так ти гадаєш, що без деякої омани цього взагалі не буває?

– Не буває, дитинко.

– Але ж через це можна здорово в дурні пошитися...

Ленц усміхнувся.

– Запам'ятай, хлопче: ніколи в світі не пошиєшся в дурні перед жінкою, якщо робиш будь-що заради неї. Навіть коли б грав найбанальнішу комедію! Роби, що хочеш – ходи на голові, плети дурниці, пишайся, як павич, співай їй серенади, тільки одного не роби: не будь діловим, не будь розсудливим!

10.6.3. Прочитайте німецький публіцистичний текст і зіставте його з українським перекладом.

Виявіть трансформації та способи їхнього здійснення, знайдіть перекладацькі помилки та завершіть переклад:

Grundlinien deutscher Geschichte bis 1945

Noch im vorigen Jahrhundert glaubte man genau zu wissen, wann die deutsche Geschichte begonnen hat: im Jahre neun n. Chr. In jenem Jahr

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

besiegte Arminius, ein Fürst des germanischen Stammes der Cherusker, im Teutoburger Wald drei römische Legionen. Arminius – von dem man nichts Näheres weiß – galt als erster deutscher Nationalheld. In den Jahren 1838-1875 wurde ihm bei Detmold ein riesiges Denkmal errichtet.

Heute sieht man die Dinge nicht mehr so einfach. Die Entstehung des deutschen Volkes war ein Prozeß, der Jahrhunderte dauerte. Das Wort "deutsch" ist wohl erst im 8. Jahrhundert aufgekommen, und es bezeichnete zunächst nur die Sprache, die im östlichen Teil des Frankenreiches gesprochen wurde. Dieses Reich, das unter Karl dem Großen seine größte Machtentfaltung erlangte, umfaßte Völkerschaften, die teils germanische, teils romanische Dialekte sprachen. Nach Karls Tod (814) brach es bald auseinander. Im Laufe verschiedener Erbteilungen entstanden ein West- und ein Ostreich, wobei die politische Grenze annähernd mit der Sprachgrenze zwischen Deutsch und Französisch zusammenfiel. Erst nachher entwickelte sich bei den Bewohnern des Ostreichs ein Gefühl der Zusammengehörigkeit. Die Bezeichnung "deutsch" wurde von der Sprache auf die Sprecher und schließlich auf ihr Wohngebiet ("Deutschland") übertragen.

Die deutsche Westgrenze wurde verhältnismäßig früh fixiert und blieb auch recht stabil. Die Ostgrenze hingegen war jahrhundertlang fließend. Um 900 verlief sie etwa an den Flüssen Elbe und Saale. In den folgenden Jahrhunderten wurde das deutsche Siedlungsgebiet weit nach Osten ausgedehnt. Diese Bewegung kam erst in der Mitte des 14. Jahrhunderts zum Stillstand. Die damals erreichte Volksgrenze zwischen Deutschen und Slawen hatte bis zum Zweiten Weltkrieg Bestand.

Нарис історії Німеччини до 1945 року

Ще в минулому столітті вважалося, що точно відома дата початку німецької історії – 9 рік нашої ери. Того року Арміній, князь німецького племені хрусків, завдав поразки трьом римським легіонам в Тевтобурзькому лісі. Арміній, про якого детальніше нічого не відомо, вважався першим німецьким національним героєм. У 1838-1875 роках біля міста Детмольд йому був споруджений величезний пам'ятник.

Сьогодні на такі речі вже дивляться не так просто. Виникнення німецького народу – це процес, який тривав багато століть. Слово "німецький" з'явилося, очевидно, у VII ст. і спочатку означало лише мову, якою розмовляли у східній частині імперії франків. Цю імперію, яка досягла своєї найбільшої могутності під час правління Карла Великого, заселяли народності, що говорили частково германськими, а частково романськими діалектами. Після смерті Карла (814 рік) вона

швидко розпалася. Під час поділу спадщини виникла Східна і Західна імперії, причому політичний кордон співпадав приблизно з мовним кордоном між німецькою та французькою мовами. Поступово у населення Східної імперії почало розвиватися відчуття єдності. Позначення "німецький" із мови перейшло на носіїв і врешті на регіон проживання "Німеччина".

10.6.4. Порівняйте особливості перекладу художнього та публіцистичного тексту

10.6.5. Встановіть особливості перекладу віршового тексту

Landschaft

Es steht gekrümmt ein Birkenstamm:
Gekrümmte weiße Kreide.
Drei Wolken links. Ein Bergeskamm.
Und Heide, Heide, Heide.
Dann Wald auf einem Föhrenwald.
Weiß Birken. Wieder Föhren.
Hoch oben Raben. Ob sie bald
Die Sterne kommen hören?

Ein Teich, verdunkelt...Häuser? Licht?
Kam nicht ein Dorf vorüber?
Wer hier wohl tröstend Träume spricht?
Und Föhren wieder. Trüber...

Zwei Mühlen noch, ein Spiel dem Wind;
Mit langen Armen beide.
Ob hier die Winde Schlummer sind? –
Und Nacht. Und endlos: Heide...

Пейзаж

Берізка схилена. Убір
Біліш, ніж біла хустка.
Три хмарки зліва. Пасмо гір
І пустка, пустка, пустка.

Знов ліс. Берези і сосни
тут царство неозоре.
Над лісом круки. Це вони
склювали ясні зорі?

ЧАСТИНА 3. Проблеми макроперекладу

Темніе став. Невже нема
тут ні села, ні хати?
Чи хтось тут мрію обійма,
щоб смуток цей здолати?

Два вітряки, і кожне з крил
тремтить, немов пелюстка.
Вітри тут вибилися з сил.
Лиш ніч кругом – і пуста.
Переклад: *Петро Рихло*

Список джерел

- Гейзе Г. Афоризми/ пер. з нім. О.Д. Огуя // Всесвіт. – 1986. – №9. – С. 81–82.
- Ремарк Е.М. Три товариші: Роман / Пер. з нім. М. Дятленка та А. Плюто. – К.: Молодь, 1959. – 415 с.
- Heyse W. Gerhard. Gehirntestate. Aphorismen. – Berlin: Eulenspiegelverl., 1981. – 79 S. (Н.)
- Remarque E.M. Drei Kameraden. Roman. – Moskau: Verl. für fremdsprachige Literatur, 1960. – 455 S. (EMR DK)

ДОДАТКИ

№ 1

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ ВОКАБУЛЯРІЙ ДО ПІДРУЧНИКА

1. автор (відправник, адресант інформації у перекладі) – Adressant, m, -en, -en; Autor, m, -s, -en; Produzent, m, -en, -en; Sender, m, -s, -; Zeichengeber, m, -s, -.
2. адаптація – Adaptation, f, -, -en.
3. адекватна заміна – adäquater Ersatz, -es, -e.
4. адекватність – Adäquatheit, f, -, -en.
5. адекватний переклад – adäquate Übersetzung, f, -, -en.
6. адресант (автор, відправник інформації у перекладі) – див. "автор".
7. адресат (одержувач, читач, слухач інформації у перекладі) – Adressat, m, -en, -en; Empfänger, m, -s, -; Rezipient, m, -en, -en.
8. аналіз тексту – Textanalyse, f, -, -en.
9. анотування – Annotierung, f, -, -en.
10. антонімічний переклад – antonymische Translation (Übersetzung), f, -, -en.
11. аутентичність (перекладу і оригіналу) – Identität, f, -.
12. буквальний (дослівний) переклад – buchstäbliche (wörtliche, wortwörtliche, formgetreue) Übersetzung, f, -, -en; Wort-für-Wort-Wiedergabe, f, -, -n; Interliniarübersetzung, f, -, -en.

ДОДАТКИ

13. вид перекладу – Übersetzungs(Translations)typ, m, -(e)s, -en.
14. вихідна мова – Ausgangssprache, f, -, -en.
15. відповідність (перекладу оригіналу) – Entsprechung, f, -, -en.
16. відповідність "один до одного" – Eins-zu-Eins-Entsprechung, f, -, -en.
17. відправник (інформації у перекладі, автор, адресант) – див. "автор".
18. вільний переклад – paraphrasierende (freie) Übersetzung, f, -, -en; Paraphrase, f, -, -n.
19. вірний переклад – treue Übersetzung, f, -, -en.
20. внутрішня форма слова – innere Wortform, f, -, -en.
21. дослівний (буквальний) переклад – див. "буквальний".
22. еквівалент (точна відповідність) – Äquivalent, n, -(e)s, -e.
23. еквівалентність тексту – Textäquivalenz, f, -.
24. етап аналізу (оригіналу перекладачем) – Analysephase, f, -, n.
25. етап перекладу (оригіналу перекладачем) – Transferphase, f, -, -n.
26. етап синтезу (зіставлення перекладачем перекладу з оригіналом для остаточного шліфування) – Synthesephase, f, -, -n.
27. завершений переклад – vollendete Übersetzung, f, -, -en.
28. збагачення перекладу – Bereicherung (f, -, -en) der Übersetzung (f, -, -en).
29. збереження у перекладі національного забарвлення – eine gewisse Farbe der Fremdheit.
30. зворотний переклад – Rückübersetzung, f, -, -en.
31. зміна кодів (при перекладі) – Kodierungswechsel, m, -s, -.
32. змістовий переклад – sinngetreue Übersetzung, f, -, -en.
33. інваріант перекладу – Übersetzungsinvariante, f, -, -n.
34. іншомовний текст- anderssprachiger Text, m, -es, -e.
35. калька – Calque, f, -en; Lehnübersetzung, f, -, -en.
36. клішований вислів- Standardformel, f, -, -n.
37. машинний переклад – Maschinenübersetzung, f, -, -en.
38. методика перекладу – Übersetzungsmethodik, f, -, -en.
39. мова оригіналу – Ausgangssprache, f, -, -n.
40. мова перекладу – Zielsprache, f, -, -n.
41. мова-посередник – Vermittlungssprache, f, -, -n.

-
42. модуляція – Modulation, f, -, -en.
43. неперекладність – Unübersetzbarkeit, f, -.
44. обробка (оригіналу) – Bearbeitung, f, -, en.
45. одержувач (адресат, читач, слухач інформації при перекладі) – див. "адресат".
46. оригінал – Original, n, -s, -e; Ausgangstext, m, -es, -e; Textvorlage, f, -, -n.
47. основне поняття перекладознавства – translatorischer Grundbegriff, m, -(e)s, -e.
48. осучаснений переклад – modernisierende Übersetzung, f, -, -en.
49. осучаснення перекладу – Aktualisierung (f, -, -en), Modernisierung (f, -, -en) der Übersetzung, f, -, -en.
50. отримувач – Rezipient, m, -en, -en; Empfänger, m, -s, -.
51. переклад (як процес) – Dolmetschen (усний), n, -s; Übersetzen (письмовий), n, -s; Übertragen (будь-який), n, -s; Translieren (будь-який), n, -s; Translation (будь-який), f, -; Transferieren (будь-який), n, -s; Transfer (будь-який), m, -s, -s.
52. переклад (як результат) – Dolmetschung (усний), f, -, -en; Übersetzung (письмовий), f, -, -en; Übertragung (будь-який), f, -, -en; Translat (будь-який), n, -(e)s, -e; Transfer (будь-який), m, -s, -s; Zieltext (будь-який), m, -es, -e.
53. переклад аналогом – Anknüpfung an Bekanntes, referentielle Übersetzung.
54. перекладати німецькою – verdeutschen, verdeutschte, verdeutscht.
55. перекладач – Dolmetscher (усний), m, -s, -; Konferenzdolmetscher (з кабінки конференції), m, -s, -; Synchrondolmetscher (синхронний), m, -s, -; Simultandolmetscher (синхронний), m, -s, -; Gesprächdolmetscher (бесіди з двох мов по черзі), m, -s, -; Konsektivdolmetscher (послідовний), m, -s, -; Übersetzer (письмовий), m, -s, -; Nachdichter (поезії), m, -s, -; Sprachmittler (будь-який), m, -s, -; Translator (будь-який), m, -s, -en.
56. перекладацька компетенція – translatorische Kompetenz, f, -en.
57. перекладацьке завдання – Übersetzungsauftrag, m, -(e)s, "-e.
58. переклад документів – Urkundeübersetzung, f, -, -en.

ДОДАТКИ

59. переклад з листа (синхронний переклад) – Stegreifdolmetschen (-übersetzen), n, -s; Vom-Blatt-Übersetzen, -s, -.
60. переклад з коментарем – erläuternde Ergänzung, f, -, -en; explikative Übersetzung, f, -, -en.
61. переклад іноземною мовою – Hinübersetzung (Theme), f, -, -en.
62. переклад рідною мовою – Herübersetzung (Version), f, -, -en.
63. перекладність – Übersetzbarkeit, f, -.
64. переклад художньої літератури – die Übersetzung schöner Literatur, literarische Übersetzung, f, -, -en.
65. підрядник – interliniare (wortwörtliche, zwischenzeilige) Übersetzung (Version, f, -, -en), f, -, -en; Schlüssel, m, -s, -.
66. плавний переклад – flüssige Übersetzung, f, -, -en.
67. повноцінний переклад – див. "завершений".
68. послідовний переклад – Konsektivdolmetschen, n, -s; konsequentes Dolmetschen.
69. прагматична спрямованість тексту перекладу – Zweck (m, -s, -e) des Übersetzungstextes.
70. практика перекладу – Praxis (f, -) der Übersetzung, f, -.
71. прийом перекладу – Übersetzungsverfahren, n, -s, -.
72. прикрашаючий переклад – poetische (schöne, verfeinerte, verschönende, verschönernde) Übersetzung, f, -, -en.
73. прикрашення перекладу – див. "збагачення".
74. процедура перекладу – Übersetzungsprozess, m, -es, -e.
75. професійна мова – Fachsprache, f, -, -en.
76. професійний рівень перекладача – Übersetzungskompetenz, f, -, -en.
77. процес перекладу – Übersetzungsprozeß (m, -sses, -sse), Übersetzen, n, -s.
78. результат перекладу – Translat, m, -s; Zieltext, m, -es, -e.
79. реферування – Referierung, f, -, -en.
80. реалія – Realia, f, -, -en.
81. рівноцінна заміна – Äquivalent, n, -es, -e.
82. рівноцінність (перекладу й оригіналу) – Äquivalenz, f, -, -en; Gleichwertigkeit (des Translats und des Originals), f, -.
83. сваволя перекладача – Interpretationsfreiheit, f, -, -en.

-
84. синхронний переклад – Simultandolmetschen, Synchrondolmetschen, Stegreifdolmetschen, n, -s.
85. слово-паразит (у перекладі) – Floskel, f, -, -n.
86. смисл – Sinn, m, -es, -e.
87. спеціальний переклад – Fachübersetzung, f, -, -en.
88. термін – Fachwort, n, -es, "-er.
89. термінознавство – Fachwortkunde, f, -, en.
90. типи тексту – Textsorte, f, -, n.
91. типологія текстів – Texttypologie, f, -, n.
92. точна відповідність (перекладу оригіналу) – див. "рівноцінність".
93. точний переклад – adäquate (genaue, treue, vollendete) Übersetzung, f, -, -en.
94. трансляція – Translation, f, -, -en.
95. формальний переклад – formgetreue Übersetzung, f, -, -en.
96. функціональний переклад – funktionale Übersetzung, f, -, -en.
97. хибні друзі перекладача – falsche Freunde des Übersetzters.
98. художній переклад – див. "переклад художньої літератури".
99. шлях перекладацьких компенсацій – Kompensationsstrategie, f, -, -n.

№ 2
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальные проблемы преподавания перевода и иностранных языков в лингвистическом вузе. – М., 1996. – 210 с.
2. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика. – СПб.: Союз, 2001. – 288 с.
3. Апт С. Над тетрадами Томаса Манна. – М.: СП, 1980. – 392 с.
4. Архипов А.Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка на русский. – М.: ВШ, 1991. – 255 с.
5. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: МО, 1975. – 237 с.
6. Батрак А.В., Котёлкин В.П. Пособие по устному переводу (немецкий язык). – М.: ВШ, 1979. – 172 с.
7. Бондаренко Н.І. До історії української фаустіани // Архіви України. – К., 1968. – № 1.
8. Брандес М.П. Переводческая стилистика (немецкий язык). – М.: ВШ, 1988. – 127 с.
9. Брандес М.П. Стиль и перевод (на материале немецкого языка). – М.: ВШ, 1988. – 127 с.
10. Будагов Р.А. Академик А.Н. Веселовский как переводчик Боккаччо // Известия АН СССР, ОЛЯ, 1958. – № 4. – С. 343-353.
11. Васильев С.А. Синтез смысла при создании и понимании текста. – К.: Наукова думка. – 1988. – 237 с.
12. Вейзе А.А., Чиркова Н.В. Реферирование технических текстов. – Минск, 1983. – 130 с.
13. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М., 1978. – 240 с.
14. Вісник Сумського держуніверситету: Серія "Філологічні науки". – Суми: СДУ, 2003. – № 4 (50). – 254 с.

-
15. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. – М., 1980.
 16. Вопросы теории и практики перевода научно-технической литературы. – Пенза: Дом НТП, 1991.
 17. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / Вступительная статья и общая ред. В.Н. Комиссарова.. – М.: МО, 1978. – 232 с.
 18. Вульферт И.И. Пособие по переводу немецкого технического текста. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1969. – 260 с.
 19. Галь Н.Я. Слово живое и мертвое: Из опыта переводчика и редактора. – К.: Книга, 1972. – 176 с.
 20. Гачечиладзе Г.Р. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. – М.: СП, 1980. – 256 с.
 21. Головащук С.І. Перекладні словники і принципи їх укладання. – К., 1976.
 22. Демьянков В.В. Интерпретация, понимание и лингвистические аспекты их моделирования на ЭВМ. – М., 1989.
 23. Жирмунский В.М. Опыт стилистической интерпретации стихотворений Гете // Вопросы германской филологии, – Л., 1969. – Вып. 2.
 24. Жомнір О. Англійські переклади "Заповіту" // Вітчизна. – 1968. – №3.
 25. Загублена арфа. Антологія німецькомовної поезії Буковини / Концепція видання, переклад, передмова та бібліографічні довідки Петра Рихла. – Чернівці: Золоті літаври, 2002. – 544 с.
 26. Затонський Д. Український Гете // Гете. Вибрані твори. – К.: Інститут ім. Гете, 1999. – С. 16–19.
 27. Зоргенфрей В.А. О стихотворных переводах Гейне // Генрих Гейне. Стихотворения. – М.-Л., 1931.
 28. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. – Л., 1989.
 29. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Л.: ЛДУ, 1983. – 176 с.
 30. История русской переводной художественной литературы. – Т. 1: Древняя Русь. XVIII в. Проза. – СПб.: Издательский Дом "Дмитрий Буланин", 1995. – 315 с.

ДОДАТКИ

31. История русской переводной художественной литературы. – Т. 2: Древняя Русь. XVIII в. Драматургия. Поэзия. – СПб.: Издательский Дом "Дмитрий Буланин", 1995. – 256 с.

32. Кам'янець В.М. Відтворення німецьких власних назв українською мовою // Іноземна філологія. – Вип. 111. – Л.: ЛНУ, 1999. – С. 262-270.

33. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. – Част. 1: Граматичні труднощі. – К., 1999.

34. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. – Част. 2: Термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. – К.: Кременчук, 1999.

35. Кісель О.Д. Internationale Organisationen. – К.: Демід, 2002. – 96 с.

36. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения. – К.: Вища школа", 1987. – 110 с.

36. Ключанов И.Э. Психолингвистические проблемы перевода. – Калинин: КГУ, 1989. – 74 с.

37. Коваль А.П. Культура ділового мовлення: писемне та усне спілкування. – К.: ВШ, 1982. – 288 с.

38. Ковганюк С. Практика перекладу. – Харків: Наука, 1989. – 219 с.

39. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.

40. Коммуникативная направленность текста и его перевод / В.А. Кухаренко. – К.: УМКВО, 1988. – 155 с.

41. Контрастивные исследования оригинала и перевода художественного текста. – Одесса: ОГУ, 1986. – 163 с.

42. Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. – Минск, 1972. – 295 с.

43. Коптилов В.В. Теория и практика художественного перевода. – К., 2002.

44. Корунець І.В. A Course in the Theory and Practice of Translation / Теорія і практика перекладу. – К., 1986.

45. Крупнов В.Н. В творческой лаборатории переводчика. – М.: МО, 1976. – 190 с.

-
46. Крушельницкая К.Г., Попов М.Н. Советы переводчику. – М.: Астрель-АСТ, 2002. – 320 с.
47. Кулагина О.С. Исследования по машинному переводу. – М., 1979.
48. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу. – К., 1973.
49. Лановик М. Функціонування художнього образу в різномовних дискурсах. – Тернопіль: Економічна думка, 1998. – 148 с.
50. Латышев Л.К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения). – М.: МО, 1981. – 248 с.
51. Латышев Л.К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. – М., 1988.
52. Левин Ю.Д. Об исторической эволюции принципов перевода (к истории переводческой мысли в России) // Международные связи русской литературы. – М.-Л.: АН СССР, 1963. – С. 5-63.
53. Левицкая Е.В. Лексическая тетрадь: Пособие для чтения и перевода немецкой научной и технической литературы. – М.: Наука, 1975. – 293 с.
54. Левицкая Т.Р. Проблемы перевода. – М.: МО, 1976. – 205 с.
55. Левый И. Искусство перевода. – М., 1974.
56. Лексические проблемы научно-технического перевода / Автор обзора Л.И.Борисова, научный ред. В.Н. Комиссаров. – М.: Всесоюзный центр переводов, 1986. – 77 с.
57. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. – М.: ВШ, 1985. – 256 с.
58. Лингвистические проблемы перевода. – М.: МГУ, 1981. – 80 с.
59. Лира Новалиса в переложении Вячеслава Иванова / ред. Е. Кольчужкин. – Томск: Водолей, 1997. – 128 с.
60. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М., 1985.
61. Любимов Н.М. Несгораемые слова. – М.: ХЛ, 1983. – 304 с.
62. Людвигова Е.В. Руководство по переводу технических текстов. – М., 1964.
63. Макаренко Е.И. Жанрово-стилистическая доминанта в переводе: Дисс. ...к. филол. н. – Одесса: ОГУ, 1989. – 161 с.

ДОДАТКИ

64. Маленькая Свобода: Двадцать пять немецких поэтов за пять веков в переводах Ефима Эткинда: Обратная двуязычная антология. – СПб.: Академический проспект, 1998. – 576 с.

65. Марчук Ю.Н. Проблемы машинного перевода. – М.: Наука, 1983. – 232 с.

66. Мастера поэтического перевода: XX век / под ред. Е.Г. Эткинда и М.Д. Яснова. – СПб.: Академический проект, 1997. – 880 с.

67. Мастерство перевода. – Вып. 1-28. – М. СП, 1962-1990.

68. Методичні вказівки та контрольні завдання з теоретичного курсу "Основи теорії та практики перекладу" / М.І. Зимомря. – Ужгород: УДУ, 1985. – 76 с.

69. Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі / за ред С.О. Швачко та ін. – Суми: СумДУ, 1999. – 195 с.

70. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – М.: МЛ, 1996. – 208 с.

71. Мирошниченко В.В. Авторська концепція художнього твору: онтогенез і експансія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – 283 с.

72. Мова і час: Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / Відп. ред. В.М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1977. – 237 с.

73. Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. – К.: КНУ ім Тараса Шевченка, 2001. – 270 с.

74. Мовні і концептуальні картини світу. – К., 1999.

75. Найда Ю.А. Наука перевода // Вопросы языкознания. – 1970. – № 4.

76. Науменко А.М. Одиссея адекватності, або Про шляхи до загубленої арфи затонулої поетичної Атлантиди // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – № 1. – С. 173–211.

77. Науменко А.М. Типологія лінгвопоетики // Нова філологія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – С. 166–337.

78. Научно-технический перевод / Ю.В. Ванников и др. – М.: Наука, 1987. – 139 с.

79. Нелюбин Л.Л. Перевод и прикладная лингвистика. – М.: ВШ, 1983. – 207 с.

-
80. Немецко-русский и русско-немецкий словарь "ложных друзей переводчика" / Составил К.Г.М. Готлиб. – М.: СЭ, 1972. – 448 с.
81. Нова філологія: Науковий журнал / За ред. А.М. Науменка. – Запоріжжя: ЗДУ, 2000-2003. – № 9–17.
82. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. – К., 1986.
83. Новикова М.А., Шама И.Н. Символика в художественном тексте: Символика пространства (на материале "Вечеров на хуторе близ Диканьки" М.В. Гоголя и их английских переводов). – Запорожье: СП "Верже", 1996. – 172 с.
84. Овчинников В.А. Поэзия Г. Гейне в оценке и переводах М.Л. Михайлова // Ученые записки МГПИ: Зарубежная литература. – 1969. – № 324.
85. Огуй О.Д. Актуальні проблеми німецько-українського перекладу. – Чернівці: Рута, 2004. – 256 с.
86. Огуй О.Д. Коротка історія німецько-українського перекладу та перекладознавства (у руслі світових тенденцій). Конспект лекцій. – Чернівці: Рута, 2008. – 40 с.
87. Ортега-и-Гассет Х. Нищета и блеск перевода // Ортега-и-Гассет Х. "Дегуманизация искусства" и другие работы. – М.: Радуга, 1991. – С. 518-542.
88. От Просвещения к предромантизму: Ф. Шиллер, И.В. Гете: О жизни и творчестве: О мастерстве поэтического перевода. – М.: Школа-Пресс, 1999. – 639 с.
89. Перевод как моделирование и моделирование перевода. – Тверь, 1991. – 122 с.
90. Перевод как процесс и как результат: язык, культура и психология. – Калинин: КГУ, 1989. – 123 с.
91. Перевод – средство взаимного сближения народов. – М., 1987. – 638 с.
92. Перевод и автоматическая обработка текстов. – М., 1987.
93. Перекладознавчі студії. – Дрогобич, 1999.
94. Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова. – К.: ВШ, 1994. – 414 с.

ДОДАТКИ

95. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
96. Попович А. Проблемы художественного перевода. – М.: ВШ., 1980. – 200 с.
97. Пособие по научно-техническому переводу. – Ч. 1-2. – М., 1991.
98. Поэтика перевода / Сост. С. Гончаренко. – М.: Радуга, 1988.
99. Проблемы типологии перевода и рецепции поэтического текста: Ученные записки Тартусского госуниверситета. – Вып. 709. – Тарту: ТГУ, 1985. – 131 с.
100. Програма з теорії і практики перекладу (англійська та німецька мова) / Карабан В.І., Радчук В.Д., Коломієць Л.В. – Київ: НУ ім. Тараса Шевченка, 1999. – 15 с.
101. Радчук В. Забобон неперекладності // Українська мова та література. – К., 1999. – № 40(152). – С. 3-4.
102. Радчук В.Д. Що таке інтерпретація? // La traduction... – Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 1997. – С. 39-53.
103. Ревзин И.И., Розенцвейг В.Ю. Основы общего и машинного перевода. – М.: Высшая школа, 1964. – 244 с.
104. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М., 1974.
105. Рильський М.Т. Мистецтво перекладу. – К., 1975.
106. Рихло П. "Фуга смерті" Пауля Целана в слов'янських перекладах // Вікно в світ. – К.: НАНУ, 1998. – № 2.
107. Романское языкознание: Семантика и перевод / Институт языкознания АН СССР. – М.: Наука, 1991.
108. Рудников А.А. В помощь переводчику. – М., 1963.
109. Сакварелидзе Н.И. Проблемы коммуникативно-прагматической эквивалентности перевода (лингвистический и экстралингвистический аспекты): Автореферат дисс. ...д. филол. н. – Тбилиси: ТГУ, 1997. – 45 с.
110. Семантико-синтаксические проблемы теории языка и перевода. – М., 1986.
111. Семенец О.Е., Панасьев А.Н. История перевода. – К.: Либідь, 1991. – 365 с.
112. Смысл текста как объекта перевода. – М., 1986. – 144 с.

-
113. Степанов Г.В. О границах лингвистического и литературоведческого анализа художественного текста // Теория литературных стилей. – М.: Наука, 1982. – С. 133-136.
114. Стиль автора и стиль перевода / Новикова М.А. и др. – К.: УМК ВО, 1988. – 81 с.
115. Стрелковский Г.М., Латышев Л.К. Научно-технический перевод. – М., 1980.
116. Сукаленко Н.И. Двухязычные словари и вопросы перевода. – Харьков, 1976.
117. Таирбеков Б.Г. Философские проблемы науки о переводе. – Баку, 1974.
118. Текст и перевод. – М., 1988.
119. Теорія і практика перекладу. – Вип. 1-21. – К.: ВШ, 1979-1995.
120. Тетради переводчика. – Вып. 1-26. – М.: МО, 1963-1988.
121. Тороп П.Х. Процесс перевода и некоторые методологические проблемы переводоведения // Типология культуры. – Тарту, 1982.
122. Тэн Б. Переводя Гомера // Мастерство перевода. – М.: СП, 1965. – С. 353-377.
123. Федоров А.В. Искусство перевода и жизнь литературы. – Л., 1983.
124. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М.: ВШ, 1983. – 303 с.
125. Федоров А.В. Очерки общей и сопоставительной стилистики. – М.: ВШ, 1971. – 196 с.
126. "Хай слово мовлено інакше...": Проблеми художнього перекладу / В.В. Коптілов. – К.: Дніпро, 1982. – 295 с.
127. Целан П. в Чернівцях // Марбахський журнал. – Марбах, 2000. – № 90.
128. Циткина Ф.А. Терминология и перевод. – Львов: ЛГУ, 1988. – 186 с.
129. Чередниченко А.И. Соотношение эквивалентности и адекватности в переводе // Функциональные и семантические корреляции языковых единиц. – К., 1990.
130. Чередниченко А.И., Бех П.А. Лингвистические проблемы воссоздания образа в переводе. – К., 1980.

ДОДАТКИ

131. Чередниченко Д. Гуси-лебеді, зачекайте... (про перекладачку з німецької Марію Губко) // Всесвіт. – 1997. – № 1. – С. 114–115.
132. Чередниченко О.І. Відтворення українських власних назв французькою мовою // Мовознавство. – 1993. – № 5.
133. Чередниченко О.І., Коваль Я.Г. Теорія і практика перекладу: Французька мова. – К.: Либідь, 1995. – 320 с.
134. Чернов Г.В. Теория и практика синхронного перевода. – М., 1978.
135. Черноватий Л.М., Карабан В.І., Іванко Ю.П. Переклад англійської юридичної літератури. – Вінниця: Поділля, 2002. – 448 с.
136. Чуковский К.И. Высокое искусство: О принципах художественного перевода. – М., 1941 (+ 1964, 1968, 1988).
137. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
138. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод. – М., 1979.
139. Экспрессивность текста и перевод. – Казань: КГУ, 1991. – 126 с.
140. Эткин Е.Г. Художественный перевод: искусство и наука // Вопросы языкознания. – 1970. – № 4.
141. Юдина Г.Д. Совершенствуйте устный перевод. – М.: МО, 1976.
142. Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии // Jakobson, Roman. Selected Writing. III. – New York: Montou, 1981.
143. Bell R.T. Translation and Translating. – London 1991.
144. Catford J.C. A linguistic theory of translation. – London: University Press, 1965.
145. Das Problem der Übersetzung – Le probleme de la traduction. – Baden-Baden: Nomos, 1999. – 239 S.
146. Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlusswert für die Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik / hrsg. von W.Wills und G.Thome. – Tübingen 1984.
147. Engelhard M. Übersetzung als Interpretation // Arion: Jahrbuch der Puschkin-Gesellschaft / hrsg. von R.-D. Keil. – Bonn: Bouvier Verlag, 1989.
148. Fabricius-Hansen C. Übertragung, Annäherung, Angleichung. – FaM: Lang, 2000. – 149 S.
149. Fix U., Poethe H., Yos G. Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger. – Frankfurt a. M.: Lang, 2001. – 236 S.

-
150. Fremdsprachen: Zeitschrift für Dolmetscher, Übersetzer und Sprachkundige. – Leipzig: Enzyklopädie, 1956-1990.
151. Grammatik, Wortschatz und Bauformen der Poesie in der stilistischen Analyse ausgewählter Texte / hrsg. von H. Wellmann. – Heidelberg 1993.
152. Hatim B., Mason I. Discourse and the Translator. – London, 1990.
153. Internationales Adreßbuch der Übersetzer und Dolmetscher. – London, 1967.
154. Jäger G. Translation und Translationslinguistik. – Halle (Saale), 1975.
155. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation // Translation / Ed. by R. A. Brower. – N.Y. 1966. – P. 232-239.
156. Kade O. Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung. – Leipzig: Enzyklopädie, 1980. – 285 S.
157. Kantz U. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. – München: Goethe-Institut, 2000. – 632 S.
158. Kimura, N. Probleme der japanischen "Faust"-Übersetzung // Zur Rezeption von Goethes "Faust" in Ostasien / hrsg. von A. Hsia. – Bern: Lang, 1993.
159. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. – Heidelberg: Quelle und Meyer, 1992. – 337 S.
160. Krake A. How art produces art: Samuel Richardson "Clarissa" im Spiegel ihrer deutschen Übersetzungen. – FaM: Lang, 2000. – 417 p.
161. Krings H.P. Übersetzen und Dolmetschen // Handbuch Fremdsprachenunterricht / hrsg. von K.-R. Bausch u. a. – Tübingen, 1989. – S. 273–280.
162. Kroschewski A. False friends und true friends: Ein Beitrag zur Klassifizierung des Phänomens der intersprachlich-heterogenen Referenz und zu deren fremdsprachendidaktischen Implikationen. – FaM: Lang, 2000. – 598 S.
163. La traduction professionnelle. – Lausanne: Institut Etienne Dolet, 1999. – 320 P.
164. Lane A. Adreßbuch der Dolmetscher und Übersetzer. – Mainz, 1955.

ΔΟΔΑΤΚΗ

165. Lederer M. La traduction aujourd'hui. – Paris: Hachette-Livre, 1994. – 225 p.
166. Lipiński K. Goethes "Faust" als Übersetzungsvorlage. – Krakov 1990. – S. 216.
167. Lipiński K. Interpretation. Rezeption. Translation. – Częstochowa: Educator, 1995. – 184 S.
168. Literature and translation / ed. of J.S. Holmes, J. Lambert, R. Van den Broeck. – Leuven 1976.
169. Miram G. Translation Algorithms. – Kyiv, 1998.
170. Mishchenko L.A. Literarische Übersetzung. – Kyiw: Kyiwer Universität, 2001. – 117 S.
171. Modelle der Translation. – FaM: Lang, 1999.
172. Mounin G. Les problèmes théoriques de la traduction. – Paris, 1963.
173. Mounin G. Die Übersetzung: Geschichte, Theorie, Anwendung. – München, 1967.
174. Naumenko A.M. Das konzeptuelle Übersetzen. – Zaporizz'a: ZSU, 1999. – 112 S.
175. Naumenko A. M. Das konzeptuelle Übersetzen am Beispiel von Goethes "Faust" // Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses. – Bd. 11. – Wien: Lang, 2003. – S. 29-33.
176. Newmark P.A. Textbook of Translation. – New York, 1988. – 310 P.
177. Nord Ch. Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. – Heidelberg, 1988.
178. Poetik der Transformation: Paul Celan – Übersetzer und übersetzt / hrsg. von A. Bodenheimer und Sh. Sandbank. – Tübingen: Niemeyer, 1999. – 186 S.
179. Schober R. Zu Goethes "Wandrer's Nachtlid": Ein Gedicht, seine Entstehung und seine Wandlung in anderen Sprachen // Zeitschrift für Germanistik. – Leipzig: Enzyklopädie, 1987. – N 3. – S. – 261-274.
180. Snell-Hornby M. Translation studies: An integrated approach. – Amsterdam, 1988.
181. Stolze R. Übersetzungstheorien: Eine Einführung. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1997. – 269 S.

-
182. Translation Studies – an Interdiscipline / ed. by V-Snell-Hornby.
– Philadelphia: Benjamins, 1994.
183. Translation Studies: The State of the Art. – Amsterdam, 1991.
184. Translationswissenschaft / hrsg. von M. Kadric u.a. – Tübingen:
Stauffenburg, 2000.
185. Translation und Interpretation / hrsg. von R. Elberfeld. –
München: Fink, 1999. – 250 S.
186. Übersetzen und Fremdsprachenunterricht / hrsg. von K.-
R. Bausch und F.-R. Weller. – Frankfurt, 1981.
187. Übersetzer und Dolmetscher: Theoretische Grundlagen,
Ausbildung, Berufspraxis / hrsg. von V. Kapp. – Heidelberg, 1984.
188. Übersetzungswissenschaft / hrsg. von W. Wills. – Darmstadt, 1981.
189. Übersetzungswissenschaft: Eine Neuorientierung / hrsg. von
M. Snell-Hornby. – Tübingen, 1986.
190. Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht / hrsg.
von F.G. Köigs. – München: Goethe-Institut, 1989. – 212 S.
191. Übertragung, Annäherung, Angleichung: Sieben Beiträge zu
Theorie und Praxis des Übersetzens / hrsg. von C. Fabricius-Hansen. –
FaM: Lang, 2000. – 149 S.
192. Ü wie Übersetzen: Zeitschrift der Österreichischen
Übersetzergemeinschaft. – Wien, 1990-2003.
193. William M., Kirstein R. "Der geniale Wilding": Ulrich von
Wilamowitz-Moellendorff und Max Fränkel: Briefwechsel 1874-1878,
1900-1903 // Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in
Göttingen. – Hf. 5. – Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1999. – 85 S.
194. Wills W. Kognition und Übersetzen: Zu Theorie und Praxis der
menschlichen und der maschinellen Übersetzung. – Tübingen:
Niemeyer, 1988.
195. Zyla W. J.W. von Goethe in der ukrainischen Literatur. –
München: Freie Ukrainische Universität, 1989.

№ 3
ТИПОВІ СКОРОЧЕННЯ
У ФАХОВІЙ НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

A a

- a** Atomgewicht – атомна вага
A Ampere – ампер
AB Ausführungsbestimmungen – технічні умови; технічна специфікація; правила виконання
ä. D. äußerer Durchmesser – зовнішній діаметр
Ah Ampere-stunde – ампер-година
Ah. Anhänger – причеп
Akku Akkumulator – акумулятор
AI. Anlasser – пусковий пристрій, стартер
ag. Bull. kochendes Wasser – вода, що кипить
a.u.s. verhandelt wie oben – діяти, як мовлено вище
ä. W. äußere Weite – зовнішній розмір

B b

- b, B** 1) Beschleunigung – прискорення; 2) Breite – ширина
B. A. Betriebsanweisung – інструкція з обслуговування; інструкція з експлуатації
Bm. Baumuster – будівельний зразок
B. ü. a. Breite über alles – максимальна ширина
bzw. Beziehungsweise – або, тобто, відповідно

C c

- c** Geschwindigkeit – швидкість
C Zentrum – центр
C Grad Celsius – (стільки-то градусів Цельсія)
ca. circa – біля, приблизно
cal Kalorie – калорія
cbm Kubikmeter – кубічний метр

ccm Kubikzentimeter – кубічний сантиметр
cdm Kubikdezimeter – кубічний дециметр
cm Zentimeter – сантиметр
cm/sek Zentimetersekunde – сантиметр за секунду
d; dm Durchmesser – діаметр
D; DM Dieselmotor – дизельний двигун
Da Außendurchmesser – зовнішній діаметр
D. A. Dienstanweisung – інструкція, керівництво
DL Druckluft – стиснуте повітря
dm Dezimeter – дециметр
Drp. Druckpunkt – центр тиску
Ds. Drehstrom – трифазний струм

E e

E Element – елемент; Energie – енергія; Erstarrungspunkt – пункт застигання

EM Elektromotor – електродвигун; Elektromagnet – електромагніт
emo einmotorig – одномоторний
emw elektromagnetische Welle – електромагнітна хвиля

F f

f Frequenz – частота

F Fusionspunkt – пункт плавлення;

FA Fernantrieb – привід на відстань, дистанційне управління

Fl Fernleitung – лінія електропередачі

fl. flüssig – рідина

Fl. Fläche – площа, поверхня

Fu Funk – радіо

G g

g Gramm – грам

G elektrischer Leitwert – електропровідність; Gewicht – вага, Gewichtsschwerpunkt – центр ваги системи; Schubmodul – модуль зсуву, модуль ковзності

Ge Gehäuse – корпус; Gußeisen – ливарний чавун

GG Grauguß – сірий чавун

GM Gebrauchsmuster – зразок, модель

ДОДАТКИ

gpr geprüft – перевірено
Gs Gleichstrom – постійний струм
Gu Gummi – гума

H h

h Höhe – висота; Stunde – година
H Härte – жорсткість; твердість; magnetische Feldstärke – напруга магнітного поля
H. D. Hochdruck – високий тиск
HS Hochspannung – висока напруга
Hz Hertz – герц
Hzl Heizleitung – теплова мережа

I i

I. D. im Durchschnitt – в середньому
i. G. im Gange – в дії, в динаміці
i. T. im Trockenzustand – в сухому стані
i. W. innere Weite – внутрішній діаметр

K k

k Kilo – кілограм
Kap Kapazität – ємкість
kbm Kubikmeter – кубічний метр
KF Korrosionsfestigkeit – корозійна стійкість; Kraftfahrzeug – автомобіль
kg Kilogramm – кілограм
km Kilometer – кілометр
km/sek Kilometer/Sekunde – кілометр в секунду
km/st; km/h Kilometer/Stunde – кілометр в годину
Krad Kraftrad – мотоцикл
Krw Kraftwagen – автомашина
KS Kühlstärke – ступінь охолодження
kW Kilowatt – кіловат
KW Kraftwerk – електростанція; Kurzwelle – коротка хвиля
KWh Kilowattstunde – кіловат-година

L l

l. Länge – довжина; Liter – літр
L Leitung – лінія

Lg Legierung – сплав; Lösung – розчин
LKW Lastkraftwagen – вантажний автомобіль
ll. leicht löslich – легкорозчинний
LM Leichtmetall – легкий метал
LW Langwellen – довгі хвилі

M m

m Masse – маса; Meter – метр
M Mitte – середина; Modell – модель, зразок; Molekulargewicht – молекулярна вага
max. Maximum – максимум, межа
mg Milligramm – міліграм
min Minute – хвилина
mm Millimeter – міліметр
m/sek; m/s Meter/Sekunde – метрів за секунду
Mt. Motor – двигун
MW Mittelwelle – середня хвиля, хвиля середнього діапазону

N n

N Leistung – продуктивність, потужність
Norm – норма, стандарт, зразок
ND Niederdruck – низький тиск
NF Normalformat – стандартний розмір
n. Gr. (in) natürlicher Größe – у справжній розмір
Nirosta nichtrostender Stahl – сталь, що не ржавіє
N. P. Normalpackung – звичайний пакунок; Nullpunkt – пункт заморозання
n. zul. nicht zulässig – неприпустимий

O o

O Oberfläche – поверхня
Ol. Oleum – олія (мінеральна)

P p

p Druck – тиск
pa. prima – першокласний, вищої якості
PE Paßseinheit – одиниця допуску

ДОДАТКИ

PKW Personenkraftwagen – легковий автомобіль
pm Permanentmagnet – постійний магніт
PS Pferdestärke – кінська сила (к.с.)

Q q

Q Qualität – якість
Quantität – кількість; Querkraft – поперечна сила
Qu Quelle – джерело; Querschnitt – поперечний переріз, профіль
qm Quadratmeter – квадратний метр
qmm Quadratmillimeter – квадратний міліметр

R r

r Radius – радіус
R elektrischer Widerstand – електричний спротив; Laufrad – працююче колесо
Re Regler – регулятор
Rg Rotguss – мідний сплав
rep. bed. reparaturbedürftig – підлягає ремонту
RH Hochspannungsteil – сторона високої напруги
rd. Rund – приблизно

S s

S; Sek Sekunde – секунда
s. Spaltbreite – величина шпари
Sa. Sammler – акумулятор
Schk., Sk Schaltkasten – коробка швидкостей; разподільна коробка
Sd. Siedpunkt – точка кипіння
Sd. Sonder- – особливий, спеціальний
SE elektrische Schweißung – електрозварювання
SG spezifisches Gewicht – долева вага
Smp Schmelzpunkt – точка (температура) плавлення
SS synthetischer Schmierstoff – синтетичне мастило

T t

t. Teilung – тиск (шкали); Tonne – тона; Zeit – час
T; t. absolute Temperatur – абсолютна температура; Drehkraft – сила обертання; Takt – такт

Tf Telefon – телефон

Trgf. Tragfähigkeit – вантажопідйомність, допустиме навантаження

U u

U elektrische Spannung – електрична напруга (у вольтах); innere Energie – внутрішня енергія

u. a. und andere – т. п., й інші; **unter anderen** – в том числі, серед тих

u. ä. und ähnliche(s) – та аналогічні, та подібні

ugf. ungefähr – приблизно, близько, біля

UKW Ultrakurzwelle – ультракоротка хвиля

Ül Überwachungslampe – контрольна лампа

U/min, U/Min Umdrehungen in der Minute – оберти за хвилину

US Ultraschall – ультразвук

V v

v Geschwindigkeit – швидкість

V Volt – вольт; Volumen – обсяг

verb. verbessert – покращений

Verf. Verfahren – метод обробки

vgl. vergleich(e) – порівняй

vk verkürzt – скорочений, вкорочений

Vk Verteilerkasten – комутатор; розподільна коробка

W w

w Windungszahl – число витків

W Wechselstrom – змінний струм; Weite – ширина; Watt – ват

wf. wasserfrei – безводний

Wkzg Werkzeug – інструмент

W.M. Winkelmesser – транспортир, кутомір

Z z

Zg Zug – тяга

Zk Zündkerze – запальна свічка

ZI Zahl – число

Zz Zylinderzahl – число циліндрів

№ 4
НОРМАТИВНА
ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНА ТАБЛИЦЯ
ДЛЯ ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ

*Додаток до рішення № 9 Української комісії з питань
правничої термінології, протокол № 2 від 19 квітня 1996 р.*

А	В	С	Д	Е
№	Укр. літери	Лат. літери	Примітки	Приклади застосування
1.	А	A		Алушта – Alushta
2.	Б	B		Борщатівка – Borschahivka
3.	В	V		Вишгород – Vyshhorod
4.	Г	H, gh	Н – у більшості випадків	Гадяч – Hadiach
			gh – при відтворенні сполуки	Згорани – Zhorany
5.	Ґ	G		Ґалаґан – Galagan
6.	Д	D		Дон – Don
7.	Е	E		Рівне – Rivne
8.	Є	Ye, ie	Ye – на початку слова	Єнакієве – Yenakiieve
			ie – в інших позиціях	Гаєвич – Haievych
9.	Ж	Zh		Житомир – Zhytomyr
10.	З	Z		Закарпаття – Zakarpattia
11.	И	Y		Медвин – Medvyn
12.	І	I		Іршава – Irshava
13.	ї	Yi, i	Yi – на початку слова	Їжакевич – Yizhakevych
			i – в інших позиціях	Кадіївка – Kadiivka
14.	Й	Y, i	Y – на початку слова	Йосипівка – Yosypivka
			i – в інших позиціях	Стрий – Stryi
15.	К	K		Київ – Kyiv
16.	Л	L		Лебедин – Lebedyn
17.	М	M		Миколаїв – Mykolaiv
18.	Н	N		Ніжин – Nizhyn
19.	О	O		Одеса – Odesa
20.	П	P		Полтава – Poltava
21.	Р	R		Ромни – Romny
22.	С	S		Суми – Sumy

Закінчення

A	B	C	D	E
№	Укр. літери	Лат. літери	Примітки	Приклади застосування
23.	Т	T		Тетерів – Teteriv
24.	У	U		Ужгород – Uzhhorod
25.	Ф	F		Фастів – Fastiv
26.	Х	Kh		Харків – Kharkiv
27.	Ц	Ts		Біла Церква – Bila Tserkva
28.	Ч	Ch		Чернівці – Chernivtsi
29.	Ш	Sh		Шостка – Shostka
30.	Щ	Sch		Гоща – Hoscha
31.	Ь		(див. коментар)	Русь – Rus; Львів – L'viv
32.	Ю	Yu, iu	Yu – на початку слова	Юрій – Yurii
			iu – в інших позиціях	Крюківка – Kriurivka
33.	Я	Ya, ia	Ya – на початку слова	Яготин – Yahotyn
			ia – в інших позиціях	Ічня – Ichnia
	' (апостроф)		(див. коментар)	Знам'янка – Znamianka

Правила відтворення українських власних назв

1. Відтворення українських власних назв засобами англійської мови відбувається з їхньої української форми, записаної відповідно до чинного правопису, без посередництва будь-якої іншої мови.

2. Відтворення українських власних назв засобами англійської мови відбувається шляхом транслітерації (політерного перезапису за допомогою латинського алфавіту). Міжмовні алфавітні відповідники наведено в транслітераційній таблиці, коментар до якої наведено нижче.

3. Вимоги цих правил не обов'язкові для запису українських імен іноземних громадян.

Коментар до транслітераційної таблиці: у певних сферах відтворення українських власних назв допускається спрощений варіант запису, що передбачає:

а) орфографічне спрощення громіздкого подвоєння приголосних **ж, х, ц, ч, ш**, які відтворюються буквосполученнями **zh, kh, ts, ch, sh**, наприклад, *Запоріжжя* – **Zaporizhia**;

б) апостроф і знак м'якшення (за винятком буквосполучень -ьо-, -ї-, що завжди передаються як -o-, -i-) у спрощеній транслітерації не відтворюються.

Приклади:

Українська форма: Точна транслітерація: Спрощена транслітерація:

Львів

L'viv

Lviv

Ананьїв

Anan'iv

Anan'iv

Стеф'юк

Stefiuk

Stefiuk

Короп'є

Korop'ie

Koropie

ДОДАТКИ

Головні математичні символи

$a + b$ a plus b
 $a - b$ a minus b
 $a = b$ a gleich b
 $a \neq b$ a ungleich b
 $a \approx b$ a annähernd b
 $a > b$ a größer als b
 $a < b$ a kleiner als b
 $a \geq b$ a größer (gleich) b
 $a + b = c$ a plus b gleich c
 $c - a = b$ c minus a gleich b
 $a \cdot b$; axb a mal b; a multipliziert mit b
 $a:b$; a/b , a durch b; a geteilt durch b
 x^2 x Quadrat; x hoch zwei; x zur zweiten Potenz
 x^3 x hoch drei; x zur dritten Potenz
 x^{-3} x hoch minus drei
 \sqrt{a} Quadratwurzel aus a; Wurzel aus a
 $\sqrt[4]{4}=2$ Quadratwurzel aus vier ist (macht) zwei; Wurzel aus vier ist zwei
 $\sqrt[3]{a}$ Kubikwurzel aus a; dritte Wurzel aus a
 $\sqrt[5]{a}$ fünfte Wurzel aus a
 a' a Strich; a einfach gestrichen
 a'' a zwei Strich; a zweifach gestrichen
 a''' a drei Strich; a dreifach gestrichen
 a_1 a eins
 a_2 a zwei
() [] { } runde, eckige, geschweifte Klammern
 $AB \parallel CD$ AB parallel CD
 $AB \# CD$ AB gleich und parallel CD
 $AB \perp CD$ AB ist rechtwinklig zu CD; AB steht senkrecht auf CD
 $\sphericalangle a$ Winkel a
R, L rechter Winkel (R = 90° – rechter Winkel gleich 90°)
 Δ Dreieck (ΔABC , Dreieck ABC)
°Grad (40°10'6" vierzig Grad zehn Minuten sechs Sekunden)
' Minute
" Sekunde
% Prozent
2 % zwei Prozent
1/2 % einhalb Prozent
0,25 % Null Komma, fünfundzwanzig Prozent

ЗМІСТ

Переднє слово	3
----------------------------	---

ЧАСТИНА I ТЕОРІЯ ПЕРЕКЛАДУ

Розділ 1

Коротка історія перекладу	7
1.1. Античний світ	7
1.2. Переклад в епоху Середньовіччя	9
1.3. Перекладацька діяльність епохи Відродження	11
1.4. Переклад епохи Бароко (1600–1750).....	13
1.5. Переклад періоду класицизму та просвітництва (VIII ст.).....	14
1.6. Переклад епохи романтизму (кінець 1830 рр. XIX ст.)	16
1.7. Переклад доби критичного реалізму (1880-1910-ті рр.).....	19
1.8. Період "Розстріляного Відродження" (1920-1937/41) у СРСР та в УРСР	23

Розділ 2

Загальні питання перекладу	31
2.1. Об'єкт і предмет дослідження. Значення перекладу в сучасному суспільстві	31
2.2. Теорія перекладу й споріднені науки.....	36
2.3. Національне забарвлення мов оригіналу і перекладу: проблема відповідностей і розбіжностей між ними.....	41
2.4. Фахові мови.....	48
2.5. Термінологічні аспекти перекладу	56
2.6. Загальні особливості науково-технічного перекладу	70
2.7. Можливості та перспективи машинного перекладу (МП).....	75

Розділ 3

Перекладознавча специфіка оригіналу	79
3.1. Нарис проблематики	79
3.2. Оригінал як текст: типи тексту.....	80
3.3. Оригінал як естетичність	94
3.4. Оригінал як об'єкт перекладу.....	97
3.5. Контрольні завдання	106

ДОДАТКИ

ЧАСТИНА 2 ПРАКТИКА МІКРОПЕРЕКЛАДУ

Розділ 4

Фонетичні труднощі перекладу	111
4.1. Орфоепічні аспекти перекладу	111
4.2. Практичні аспекти інтонації німецького речення	113
4.3. Контрольні вправи	116

Розділ 5

Лексичні труднощі перекладу	119
5.1. Нарис проблематики	119
5.2. Проблема перекладу слова як форми: відтворення власних назв (звичайних і "промовистих") та їх скорочень	123
5.3. Проблема перекладу слова як змісту: полісемія й омонімія, метафоризація, гра слів	130
5.4. Проблеми перекладу умов комунікативного вживання: лексика в просторі, часі та суспільстві	140
5.5. Слова в суспільстві та особливості їхнього перекладу.....	157
5.6. Фразеологічні труднощі перекладу.....	166

Розділ 6

Морфологічні труднощі перекладу	191
6.1. Нарис проблематики	191
6.2. Іменники: їхній переклад	194
6.3. Займенники (Pronomen): їх переклад.....	202
6.4. Прикметники (Adjektive): їх переклад	211
6.5. Числівники (Numeralien): їх переклад	216
6.6. Дієслово: загальні характеристики та переклад пасиву	219
6.7. Дійсний спосіб дієслова: вживання та переклад часових форм.....	223
6.8. Дієслово. Наказовий спосіб: вживання та переклад форм	231
6.9. Дієслово. Умовний спосіб: вживання та переклад часових форм	233
6.10. Дієслово. Інфінітив як безособова форма: вживання та переклад	240
6.11. Інфінітиви після дієслів із модальним значенням: scheinen, glauben, verstehen, pflegen, suchen, haben, sein etc.	245
6.12. Модальні дієслова: вживання та переклад	248
6.13. Віддієслівні дієприкметникові конструкції як безособові форми: вживання та переклад	267
6.14. Прийменники: вживання та переклад.....	274
6.15. Артикль: особливості вживання та переклад із німецької	281
6.16. Додаткові тексти на переклад: zusätzliche Texte	289

Розділ 7

Синтаксичні труднощі перекладу	293
7.1. Нарис проблематики: синтаксичний рівень і його одиниця: речення / висловлювання та їхні дефініції для перекладознавства	293
7.2. Типи речень / висловлювань	296

7.3. Загальні принципи перекладу порядку слів у простих та ускладнених реченнях	298
7.4. Загальні принципи перекладу складних речень	302
7.5. Проблеми перекладу різнотипових підрядних речень	307

ЧАСТИНА 3 ПРОБЛЕМИ МАКРОПЕРЕКЛАДУ

Розділ 8	
Індивідуально-стильові труднощі перекладу	349
8.1. Нарис проблематики	349
8.2. Індивідуальний стиль і переклад	350
8.3. Індивідуальний стиль перекладача і адекватність	352
8.4. Ілюстративний текст	353
8.5. Тексти для самостійного аналізу	365
8.6. Вправи до текстів	372

Розділ 9	
Функціонально-стильові труднощі перекладу	375
9.1. Нарис проблематики	375
9.2. Функціональні стилі і переклад	376
9.3. Науково-технічний стиль	389
9.4. Офіційно-діловий стиль	400
9.5. Публіцистичний стиль	410
9.6. Побутовий стиль	415
9.7. Художній стиль	423

Розділ 10	
Переклад як творчість	475
10.1. Моделі перекладу як творчого процесу	475
10.2. Засоби перекладу для досягнення адекватності	482
10.3. Рівні й одиниці перекладу	487
10.4. Способи та прийоми перекладу	494
10.5. Еквівалентність і розуміння перекладу як творчого процесу	506
10.6. Контрольні запитання та завдання	509

ДОДАТКИ

№ 1	
Українсько-німецький вокабулярій до підручника	515
№ 2	
Рекомендована література	520
№ 3	
Типові скорочення у фаховій німецькій літературі	532
№ 4	
Нормативна транслітераційна таблиця для відтворення власних назв	538

Навчальне видання

**КИЯК Тарас Романович
НАУМЕНКО Анатолій Миколайович
ОГУЙ Олександр Дмитрович**

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

(НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ НАПРЯМ)

ПІДРУЧНИК

Редактор О. М. Білоус

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Підписано до друку 29.01.10. Формат 70x100^{1/16}. Вид. № 118. Гарнітура Bookman Old Style. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 200. Ум. друк. арк. 43,9. Обл.-вид. арк. 34,0. Зам. № 29-5077

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02